HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

4. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Hamit YÜKSEK

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

CİDAL VE MİRÂ BÖLÜM

HACC VE UMRE BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB

HACCIN FAZİLETLERİ

İKİNCİ BAB

HACCIN VÜCUBU

ÜÇÜNCÜ BAB

MİKAT VE İHRAMLAR HAKKINDA

DÖRDÜNCÜ BAB

HACCIN ÇEŞİTLERİ: İFRAD, KIRAN, TMETTU

BEŞİNCİ BAB

TAVAF VE SAY

ALTINCI BAB

VAKFELER VE İFAZA

YEDİNCİ BAB

REMY (ŞEYTAN TAŞLAMA)

SEKİZİNCİ BAB:

İHRAMDAN ÇIKMA (TAHALLÜL)

ONUNCU BAB

KURBANLAR

ÜÇÜNCÜ FASIL

CİHADA NİYETTE SIDK VE İHLAS

1041 ١- عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنِ الرَّجُلِ يُقَاتِلُ شَجَاعَةً، وَيُقَاتِلُ حَمِيَّةً، وَيُقَاتِلُ رِيَاءً، أَيُّ ذَلِكَ فِي سَبِيلِ اللهِ؟ فَقَالَ: مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ]. أخرجه الخمسة.

1. (1041)- *Ebu Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e, şecaat olsun diye veya hamiyyet (kavmi, ailesi, dostu) için veya gösteriş için mukâtele eden kimseler hakkında sorularak bunlardan hangisi "Allah yolunda"dır? dendi. Resûlullah: *"Kim, Allah'ın kelamı yücelsin diye mukâtele ederse, o Allah yolundadır"* diye cevap verdi." [Buharî, Cihad 15, Hums 10, İlm 35, Tevhid 28; Müslim, İmâret 149, (1904); Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd 16, (1646); Ebu Dâvud, Cihâd 26, (2517); Nesâî, Cihâd 21; İbnu Mace, Cihâd 13, (2783).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisin muhtelif vecihlerinde, savaşa sevkeden başka maksadların da zikredildiği görülmektedir: Ganimet elde etmek, intikam almak (gadab). Böylece rivayetlerin tamamında mukâtelede beş gâye güdüldüğü görülmektedir: Ganimet arzusu, şecâat, riyâ, hamiyyet, gadab.

Bunların her birinin iyi ve kötü taraflarını söylemek mümkündür. İbnu Battâl'a göre gadab ve hamiyet için yapılan mukâtele bazan Allah yolunda olabilir. Bu sebeple Resûlullah bunları ne red ne de kabul etmeden, altıncı bir maksad zikretmiştir: *"Allah'ın kelâmı yüce olsun maksadıyla mukâtele eden Allah yolundadır."*

Allah'ın kelâmı'ndan maksad Allah'ın İslam'a davetidir. Öyle ise sırf Allah'ın kelâmı yüce olsun gayesiyle savaşan Allah yolundadır, bu yüce

maksada diğer beş maksaddan birini daha katan ihlâsı kaybeder ve asıl gâyesini ihlâl eder. Ancak mukâtelesine asıl maksad yapmamakla birlikte zımnî olarak yani tâli şekilde onlardan biri daha husûle gelse, bu ihlâsı-na zarar vermez, Cumhûr bu görüştedir.

1042 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ رَجُلاً قَالَ يارَسُولَ اللهِ: رَجُلٌ يريدُ الجِهَادَ في سَبيلِ اللهِ وَهُوَ يبتغِي عَرَضاً مِنَ الدُّنيا؟ فَقَالَ لاَ أَجْرَ لَهُ. فأعَادَ عَلَيْهِ ثَلاثاً كُلُّ ذلِكَ يَقُولُ لاَ أَجْرَ لَهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (1042)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam gelerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e:

"Ey Allah'ın Resûlü, bir kimse Allah yolunda cihad arzu ettiği halde bir de dünyalık isterse durumu nedir?" diye sordu. Şu cevabı verdi:

"Ona hiçbir sevab yoktur!"

Adam aynı soruyu üç sefer tekrar etti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da her seferinde:

"Ona sevab yoktur!" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Cihâd 25, (2516).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, önceki hadisi daha da açıklayıcı mahiyettedir. Mukâtelenin, Allah yolunda olması için ihlâs esastır, sırf Allah rızası için yapılması esastır. Gönlün derinliklerinde ganimet veya şöhret veya hamiyet gibi başka maksadların husulü de geçecek olursa, ihlâs kaybolacak ve yapılan amel Allah yolunda cihad olmaktan çıkacaktır. Bu hadisin Ebu Ümâme tarafından rivayet edilen vechinde, üçüncü sefer, لاَشَيْءَ لَهُ "Ona herhangi bir sevab yoktur" dedikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu ilâve etmiştir:

إنَّ اللهَ لاَ يَقْبَلُ مِنَ العَمَلِ إلاَّ مَا كَانَ لَهُ خَالِصاً وابْتُغِيَ بِهِ وَجْهُهُ

"Allah, hâlis olmayan, sadece kendi rızasını taleb etmek için yapılmamış olan ameli kabul etmez."

Şunu da ilâve edelim: *İbnu Ebî Cemre*'ye göre, "Cihâdın asıl sâiki, Allah'ın kelâmını yüceltme maksadı olunca, bu meyanda ikinci bir maslahatın da husule gelmesi, ameldeki ihlâsa zarar vermez", âlimler bu görüştedir.

1043 ٣- وعن شدّاد بن الهاد رضي الله عنه. [أنّ رجلاً من الأعراب جاء فآمن بالنبيّ ﷺ ثمّ قال: أهاجر معك؟ فأوصى به النبيُّ ﷺ بعض أصحابه فكانت غزاةٌ غنم النبي ﷺ فيها شيئاً فقسّم وقسم له. فقال ما هذا؟ فقال: قسمتهُ لك. قال: ما على هذا اتّبعتك، ولكن اتّبعتك على أن أرمى إلى هـهنا، وأشار بيده إلى حلقه بسهمٍ فأموت فأدخل الجنّة. فقال إن تصدّق الله يصدقك، فلبثوا قليلاً ثمّ نهضوا في قتال العدوّ فأتي به النبيُّ ﷺ محمولاً قد أصابه سهم حيث أشار. فقال النبي ﷺ: أهو هو؟ قالوا: نعم. قال: صدق الله فصدقه. ثمّ كفّن في جبّة النبيّ ﷺ ثمّ قدّمه فصلّى عليه فكان ممّا ظهر من صلاته: اللّهمّ هذا عبدك خرج مهاجراً في سبيلك فقتل شهيداً وأنا شهيدٌ على ذلك]. أخرجه النسائى.

3. (1043)- *Şeddâd İbnu'l-Hâd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevî gelerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a iman etti. Sonra da sordu:

"Seninle hicret edeyim mi?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu ashabından birine teslim edip meşgul olmasını söyledi. Sonra yapılan gazvede Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir miktar ganimet elde etmişti. Bunu taksim etti ve bedevîye de bir pay ayırdı. Bedevî:

"Bu nedir?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu payı sana ayırdım" dedi. Adam:

"Ben bunun için sana tâbi olmuş değilim, ben -eli ile boğazını göstererek- şuraya bir ok atılıp ölmem ve cennete gitmem için sana tâbi oldum" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Sen Allah'a sâdık oldun mu o da sana sâdık olur (dilediğini verir)" dedi.

Askerler bir müddet durdular. Sonra düşmanla mukâtele etmek üzere kalktılar. Adamcağızı, az sonra sırtlayıp Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e getirdiler. Tam gösterdiği yere bir ok isabet etmiş ve ölmüştü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu, o adam mı?" diye sordu:

"Evet, odur!" dediler.

"Öyleyse o Allah'a doğru söyleyip sadâkat gösterdi, Allah da ona sadâkat gösterdi" dedi.

Adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cübbesi ile kefenlendi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenazeyi öne çıkardı, üzerine namaz kıldı. Okuduğu duadan işitilenler arasında şu da vardı: *"Ey Allahım, bu senin bir kulundur. Senin yolunda hicret etmek üzere memleketinden ayrıldı. Şehid olarak öldürüldü. Ben buna şâhidlik ediyorum."* [Nesâî, Cenâiz 61, (4, 60, 61).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şehid üzerine cenâze namazı kılması mevzubahis olmaktadır. Halbuki Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre şehide namaz kılınmaz, şehid yıkanmaz da; şehid olduğu elbise ile birlikte olduğu gibi defnedilir. Bu sebeple hadisteki فَصَلَّى عَلَيْهِ tâbiri biraz münakaşa edilmiştir. Nevevî: "Burada salâttan maksad, namaz değil dua dır." der. Böyle olunca, şehide namaz kılmamış, ölüler için yaptığı mutad dualarından birini yapmıştır. *Nevevî,* buna delil olarak Buharî'nin bir rivayetini gösterir. Mezkur rivayette Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Uhud şehidleri için sekiz yıl sonra dua ettiği belirtilir ve bu dua salât (= namaz) kelimesiyle ifade edilir:

صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى قَتْلَى أُحُدٍ بَعْدَ ثَمَانِي سِنِينَ

1044 ٤ – وعن عبدالرحمن بن أبي عُقْبَةَ عن أبيه. «وكان مولى من أهل فارس» قال: [شَهِدْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ أُحُداً فَضَرَبْتُ رَجُلاً مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَقُلْتُ خُذْهَا وَأَنَا الْغُلاَمُ الْفَارِسِيُّ. فَالْتَفَتَ إِلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: هَلاَّ قُلْتَ وَأَنَا الْغُلاَمُ الأَنْصَارِيُّ إِنَّ ابْنَ أُخْتِ الْقَوْمِ مِنْهُمْ، وَإِنَّ مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْهُمْ]. أخرجه أبو داود.

4. (1044)- *Abdurrahman İbnu Ebî Ukbe,* babasından nakledіyor. Babası İran asıllı bir azadlı idi. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Uhud Savaşı'na katıldım. Müşriklerden bir adama darbeyi indirdim ve: "Al, bu sana benden, ben İranlı bir köleden!" dedim. (Sözlerimi işitmiş bulunan) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana doğru baktı ve: *"Niye, ben Ensarî bir köleyim demedin? Bir kavmin kızkardeşlerinin oğlu o kavimden sayılır"* dedi. [Ebu Dâvud, Edeb 121, 5/23;

İbnu Mâce, Cihâd 13, (2784).] Bu hadisin son cümlesi yani, ابن اخت القوم منهم ibaresi diğer kitaplarda da yer alır. [Buharî, Ferâiz 24, Tirmizî, Menâkıb 85, (3897); Nesâî, Zekât 96, (5, 106); Müslim, Zekat 133, (1059).]

AÇIKLAMA:

Ebu Davûd, merhum, bu rivayeti, Asabiyet Babı adını verdiği bir başlık altında kaydeder. Asabiyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın aynı babta kaydedilen bir hadisinde, "kişinin kavmine zulümde yardımcı olmasıdır" diye tarif edilir. Bugünkü karşılığı ırkçılıktır. İslâm, ırkçılığı reddeder. Bu sebeple, bir cemiyette bulunan ırkî azınlıkların, milliyet yönüyle kendilerini bulundukları cemiyetten saymaları prensibini vazetmiştir. Burada mezkur prensibin tatbikatına canlı bir örnek görmekteyiz: Kendisini İranlı bilen bir köle Müslüman, Müslümanlarla birlikte Uhud Savaşı'na katılır. Mekkeli bir müşriğe kılıcıyla darbesini indirirken, o zamanın âdeti üzerine kendisini tanıtır: "Ben İranlı bir köle falanca!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale ederek, kendini Ensârî olarak tanıtmasını söyler ve prensip vazeder: "Bir kavmin kızkardeşinin oğlu o kavimden sayılır." Burada "kızkardeşinin oğlu" tâbiriyle, kavim içinde yer alan, kan bağı bulunmayan azınlıkların kastedildiği açıktır.

Hemen belirtelim ki, düşmanına öldürücü darbeyi indirirken kişinin kendisini tanıtması, o devirde câri olan bir âdettir; böylece Secâat arzederek iftihar etmiş, övünmüş olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna karşı çıkmıyor. Kendisini Ensarî olarak tanıtmamış olmasına karşı çıkıyor. Çünkü bir kavmin içinde yaşayıp, bir kısım hukukî, içtimâî, örfî bağlarla bağlanan kişi artık onlardandır. Bu keyfiyet مولى القوم منهم *"Bir kavmin azadlısı onlardandır"* şeklinde de ifade edilmiştir. Yanında sır ifşâsından, yardımlaşma, sevgi, meşveret gibi pek çok bağlarla bağlanarak kederde ve sevinçte müştereklik sebebiyle aralarında kader birliği hâsıl olan kimselerin, kendilerini, kan farklılığı sebebiyle ayrı hissetmelerini İslâm tecviz etmiyor. İslâm'da madde değil mâna, kan değil ideal birliği, -temel prensiplerini iman esaslarının oluşturduğu– kültür birliği mühimdir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KITÂL VE GAZVE AHKÂMI

1045 ١ – عن بريدة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسول الله ﷺ إِذَا أَمَّرَ الأَمِيرَ عَلى جَيْشٍ أَوْ سَرِيَّةٍ أَوْصَاهُ في خَاصَّتِهِ بِتَقْوىٰ الله تعالى وَمَنْ مَعَهُ من المُسْلمين خيراً، ثُمَّ قال: اغزوا بِسْمِ الله في سَبِيلِ الله، قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بالله، اغْزُوا وَلاَ تَغُلُّوا وَلاَ تَغْدِرُوا وَلاَ تُمَثِّلُوا وَلاَ تَقْتُلُوا وَلِيداً. فَإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ من المُشْرِكِينَ فَادْعُهُمْ إِلى ثَلاثِ خِلاَلٍ، فَإِنْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ: ادْعُهُمْ إِلى الإِسْلاَمِ، فَإِنْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ، ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلى التَّحَوُّلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلى دَارِ المُهَاجِرِينَ، وَأَخْبِرْهُمْ إِنَّهُمْ إِنْ فَعَلُوا ذَلِكَ فَلَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ، وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَيْهِمْ، فَإِنْ أَبَوْا أَنْ يَتَحَوَّلُوا مِنْهَا فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ المُسْلِمِينَ يَجْرِي عَلَيْهِمْ حُكْمُ الله تعالى الَّذِى يَجْرِى عَلَى المُؤْمِنِينَ وَلاَ يَكُونُ لَهُمْ في الغَنِيمَةِ وَالفَيْءِ شَيْءٌ إِلاَّ أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ المُسْلِمِينَ وإِنْ هم أَبَوا فَسَلْهُمُ الجِزْيَةَ، فَإِنْ هُمْ أَجَابُوكَ فَاقْبَلْ مِنْهُمْ وَكُفَّ عَنْهُمْ. فَإِنْ أَبَوْا فَاسْتَعِنْ بِالله تعالى عَلَيْهِمْ وَقَاتِلْهُمْ، وَإِذَا حَاصَرْتَ أَهْلَ حِصْنٍ فَأَرَادُوكَ أَنْ تَجْعَلَ لَهُمْ ذِمَّةَ الله تعالى وَذِمَّةَ نَبِيِّهِ فَلاَ تَفْعَلْ، وَلَكِنِ اجْعَلْ لَهُمْ ذِمَّتَكَ وَذِمَّةَ أَصْحَابِكَ، فَإِنَّكُمْ إِنْ تَخْفِرُوا ذِمَّتَكُمْ وَذِمَّةَ أَصْحَابِكُمْ أَهْوَنُ مِنْ أَنْ تَخْفِرُوا ذِمَّةَ الله تعالى وَذِمَّةَ رَسُولِهِ ﷺ. وَإِذَا حَاصَرْتَ أَهْلَ حِصْنٍ وَأَرَادُوكَ أَنْ تُنْزِلَهُمْ عَلَى حُكْمِ الله تعالى فَلاَ تُنْزِلْهُمْ عَلَى حُكْمِ الله تعالى، وَلَكِنْ أَنْزِلْهُمْ عَلَى حُكْمِكَ، فَإِنَّكَ لاَ

تَدْرِى أَتُصِيبُ فِيهِمْ حُكْمَ اللّٰهِ تَعالى أَمْ لاَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

1. (1045)- *Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ordunun veya seriyyenin başına komutan tayin ettiği zaman, -hassaten komutana- Allah'a karşı muttaki olmasını, beraberindeki Müslümanlara da hayır tavsiye eder ve sonra şunları söylerdi: *"Allah'ın adıyla ve Allah'ın rızası için savaşın. Allah'ı inkâr eden kâfirlerle çarpışın. Gazâ edin fakat ganimete hıyanet etmeyin, haksızlıkda bulunmayın, ölülerin vücudlarına sataşıp burun ve kulaklarını kesmeyin, (önünüze çıkan) çocukları öldürmeyin!*

Müşrik düşmanlarla karşılaşınca onları önce üç şeyden birine çağır: Bunlardan birine cevap verirlerse onlardan bunu kabul et ve artık dokunma!

Önce İslâm'a dâvet et. İcâbet ederlerse hemen kabul et ve elini onlardan çek. Sonra onları yurtlarından muhâcirler diyarına hicrete dâvet et. Ve onlara haber ver ki, eğer bunu yapacak olurlarsa Muhacirler'e va'dedilen bütün mükâfaat ve vecibeler aynen onlara da terettüp edecektir. Hicretten imtina edecek olurlarsa bilsinler ki, Müslüman bedevîler hükmündedirler ve Allah'ın mü'minler üzerine câri olan hükmü onlara icra edilecektir; ganimet ve fey'den kendilerine hiçbir pay ayrılmayacaktır. Müslümanlarla birlikte cihâda katılırlarsa o hâriç, (o zaman ganimete iştirak ederler.)

Bu şartlarda Müslüman olma teklifini kabul etmezlerse, onlardan cizye iste, müsbet cevap verirlerse hemen kabul et ve onları serbest bırak.

Bundan da imtina ederlerse, onlara karşı Allah'tan yardım dile ve onlarla savaş. Bu durumda bir kale ahâlisini muhâsara ettiğinde onlar senden Allah ve Resûlü'nün ahd ve emânını talep ederlerse kabul etme; onlar için, kendine ve ashâbına ait bir emân tanı. Zira sizin kendi ahdinizi veya arkadaşlarınızın ahdini bozmanız, Allah'ın ve Resûlü'nün ahdini bozmaktan ehvendir.

Eğer bir kale ahalisini kuşattığında onlar, senden Allah'ın hükmünü tatbik etmeni isterlerse sakın onlara Allah'ın hükmünü tatbik etme, lâkin kendi hükmünü tatbik et. Zira Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne isâbet edip etmeyeceğini bilemezsin." [Müslim, Cihâd 3, (1731); Tirmizî, Siyer 48, (1617), Diyât, 14, (1408); Ebu Dâvud, Cihâd 90, (2612, 2613).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yola çıkarılan ordu ile alâkalı bazı mühim esasları tesbit etmektedir:

1. Komutana ve askerlere verilecek talimat: Birçok rivayetlerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, askerleri yola vurmazdan önce bazı nasihatlarda bulunduğunu, bu meyanda düşmana karşı nasıl davranmaları gerektiğini ana hatlarıya hatırlatmaktadır.

a) Komutana hususi tavsiye: Öncelikle takva yani Allah'tan korkmak hatırlatılmaktadır. Aslında takva herkes için gerekli olmakla birlikte, betahsis komutana hatırlatılmasında, şârih Tîbî şu inceliği tesbit eder: Komutan, kendi kendine daha titiz, daha şiddetli davranmalı, emri altındaki Müslümanlara karşı suhuletle ve merhametle muâmele etmelidir. Nitekim hadiste: يسّروا ولاتعسّروا وبشّروا ولاتنفّروا *"Kolaylaştırın zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin"* buyrulmuştur.

b) Hepsine müşterek talimat: Cihadı Allah için ve Allah adına yapmak. Bunun gerçekleşmesi için Allah'ın koyduğu prensiplere uymak; ganimetten çalmamak, çocukları öldürmemek, başka rivayetlerde kadınlar, muhârib olmayan yaşlılar, din adamları da zikredilir. Ölülere müsle'de bulunmamak. "Müsle" ölünün burnunu, kulağını kesmek, gözünü oymak, ciğerini sökmek gibi, hakaket olsun diye yapılan kötü muamelelerdir. Dinimiz bunları yasaklıyor.

★ Başka rivayetlerde komutana itaat, arkadaşlarıyla iyi geçinmek, savaş sırasında geri kaçmayıp sabretmek, sebat etmek gibi başka teferruatlar da zikredilir.

★ Düşmana saldırmazdan önce İslâm'ı teklif etmek[1], kabul etmezlerse cizye teklif etmek, en son durumda savaşa karar vermek.

★ Karşılaşılan insanların Müslüman olup olmadıklarını tahkik ve meselâ ezan sesi duyulan bir köye saldırmamak, ganimet için saldırmamak, herhangi bir anlaşma yapıldığı takdirde verilen sözde durup, ahdini bozmamak... vs. orduya verilen müşterek tâlimat arasında yer alan hususlardır. Hadislerde gelen bu paraleldeki örneklere dayanarak fukaha, "İmamın (veya ona bedel ordu çıkaran başkomutanın), kumandan ve emrindeki diğer askerlere, yola çıkmazdan önce hitab ederek, Allah'tan korkmalarını, emirleri altındakilere iyi muamele etmelerini tavsiye etmesi, harp esnasındaki vazifelerini ve kendilerine nelerin haram, helâl mekruh veya müstehab olduğunu bildirmesi gerekir" demişlerdir.

2- Hadiste geçen, *"muhâcirler diyarına hicrete dâvet"* meselesi, Müslüman olan yeni kabileler için cârî idi. "Bunu yapacak olurlarsa Muhacirler'e vaadedilen bütün mükâfaat ve vecibeler aynen onlara da terettüp

---

1- Müteakip hadiste bunun mutlak değil, mukayyed olduğu görülecek.

edecektir" sözü, onlar hicret ettikleri takdirde *"Muhacir"* statatüsüne girecekler demektir. Gerek *"sevap"* yönüyle ve gerekse *"fey'e iştiraki hak etme"* yönüyle Muhâcirler avantajlı idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muhacirler'e, cihada çıkış anından itibaren –imam her ne vakit emretmişse- düşmanın karşısında yeterli sayıda kimsenin bulunup bulunmamasına bakmadan, infak ederdi. Halbuki muhâcir olmayanlar böyle değildi. Zira, düşmanın karşısında, yeterli miktarda asker olursa, muhâcir olmayanların çıkması vâcib değildi. Şu halde hadiste geçen "Muhacirler'e terettüp eden vecibe"den maksad budur, yani gazveye çıkma vecibesi.

Hicretten imtina etmeleri halinde "Müslüman bedevîler hükmünde" olmaları, "dâr-ı küfürde değil, kendi bölgelerinde kalan bedevîler hükmünde olmaları" demektir. Çünkü Müslüman olup da dâr-ı küfürde kalanlara Allah ve Resûlü'nün hiç bir zimmeti olmayacağı, onların imanlarının bile makbul olmayacağı ayetlerle bildirilmiştir. (Nisa 89, 97; Enfal 72). Hicret etmeyenlere bu hadiste كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ "Müslüman bedevîleri gibidir" denmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet böylelerine, "Allah'ın mü'minler üzerine câri olan (namaz, zekat... gibi ibâdete giren farzlar, kısas, diyet gibi cezâî hükümler) hükmünün icra edileceğini bildirir. *Tirmizî*'nin rivâyetinde أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِى عَلَيْهِمْ مَا يَجْرِى عَلَى الأَعْرَابِ denir. Yani "Bedevîlere icra edilen ahkâm" tatbik edilir tabirine yer verilir.

3- Muhâsara edilen kale ahalisinin emân talebi üzerine yapılacak antlaşmayı Allah ve Resûlü adına değil, kendi adınıza yapın, tenbihi de dikkat çekicidir. Nevevî, bu nehyin (yasaklamanın) "tenzihî" bir yasak olduğunu belirtir. Yani mutlaka uyulması gereken kesin bir emir olmayıp "kendi adınıza yaparsanız daha iyi, daha isabetli olur" mânasında bir tavsiye olduğunu söyler. "Çünkü, der, bazı ahvalde, bu zimmetin hakkını bilmeyenler, yapılan ahdi bozuyorlar, hususan bedevîler ve askerlerin ekserisi, ahdin hürmetini ihlâl ediyorlar." Buradan anlaşılıyor ki ihlâle uğrayacağı kaçınılmaz olan anlaşmayı Allah adına yapmanın mesuliyeti büyüktür. Allah ve Resûlü adına yapılan anlaşmalara mutlak riâyet gerekir. Aksi halde kaçınmak evlâdır.

4- Şârihler, bu hadisin, son paragrafında geçen *"...Sakın onlara Allah'ın hükmünü tatbik etme, lakin kendi hükmünü tatbik et. Zira Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne isabet edip etmeyeceğini bilemezsin..."* [2]

2– Bu ifade, yapılan anlaşma şartlarına "Allah'ın hükmü böyledir" diyerek "hareket etme" demektir. Böylece komutanlara, standart bir anlaşma prensipleri vazedilmemiş olmakla, zemine, zamana, şartlara göre istediği, uygun bulduğu çerçevede anlaşma yapma şartları koyma serbestisi tanınmış olmaktadır.

cümlesinden hareket eden bâzı alimler: "Bu hadiste, bir mesele üzerine farklı hüküm getiren müctehidlerden her biri musib (doğruyu bulmuş) değildir, içlerinden sâdece bir tanesi musibtir, o da nefsülemirde Allah'ın verdiği hükme muvâfık olandır" görüşüne delil bulunduğunu söylemiştir. Ancak, "Her müçtehid musibdir" diyenler şu cevabı vermişlerdir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Allah'ın onlar hakkın-daki hükmüne isabet edip etmeyeceğini bilemezsin" sözünün mânası: "Sen, bu konuda bana bir vahyin inip inmediğinden emin olamazsın, halbuki kendi hükmünde kesin olabilirsin" demektir. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Sa'd İbnu Muâz (radıyallahu anh)'ın Benî Kureyza Yahudileri üzerine hakemliğiyle ilgili olan Ebu Saîd rivayetinde: "Onlar hakkında Allah'ın hükmüyle hükmettin" demişti. Bu mâna Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra ortadan kalkmış-tır. Öyle ise, her müctehid musibdir" Aliyyü'l-Kârî, Mu'tezile ve bir kısım Ehl-i Sünnetin böyle hükmettiğini belirtir.

5- *İmam Mâlik, Evzâî* ve diğer bazı fakihler, bu hadise dayanarak, "Cizye, Arap olsun, acem olsun, kitâbî olsun, Mecûsi veya bir başka dine mensup olsun bütün gayr-i müslimlerden alınır" demişlerdir.

İmam Âzam'a göre, cizye, Arab'ın müşrikleri ile Mecusileri müstesna olmak üzere bütün kâfirlerden alınır.

İmam Şâfiî'ye göre, Arap olsun, acem olsun yalnız Ehl-i Kitap ile Mecûsilerden alınır.

1046 ٢– وعن عبدالله بن عون قال: [كَتَبْتُ إلى نَافِعٍ أَسْأَلُهُ عَنْ الدُّعَاءِ قَبْلَ الْقِتَالِ، فَقَالَ: إنَّمَا كَانَ ذلِكَ في أَوَّلِ الإِسْلَامِ، وَقَدْ أَغَارَ رسول الله ﷺ على بَنِي الْمُصْطَلِقِ وَهُمْ غَارُّونَ وَأَنْعَامُهُمْ تُسْقَى عَلَى الْمَاءِ فَقَتَلَ مُقَاتِلَتَهُمْ وَسَبَى ذَرَارِيَّهُمْ وَأَصَابَ يَوْمَئِذٍ جُوَيْرِيَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. حَدَّثَنِي بِذلِكَ عَبْدُاللهِ بن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وَكَانَ فِي ذلِكَ الْجَيْشِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود. ومعنى «غَارُّونَ» أى غافلون.

2. (1046)- *Abdullah İbnu Avn* anlatıyor: "Nâfi'ye yazarak savaştan önce (müşrikleri İslâm'a) davet etme hususunda sordum. Şu cevabı verdi: "Bu İslâm'ın başında idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Müstalik'e ani baskın yaptı. Adamları gâfildi, hayvanları su kenarında sulanmakta idi. Savaşabilecekleri öldürdü, kadın ve çocuklarını da esir etti. O gün Cüveyriye (radıyallahu anhâ) validemizi esir almıştı.

Bunu bana Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) rivayet etti. Abdullah bu orduya asker olarak katılmıştı." [Buharî, Itk 13; Müslim, Cihâd 1, (1730); Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2633).]

AÇIKLAMA:

Nâfi, İbnu Ömer'in yetiştirdiği büyük muhaddislerdendir, azatlısıdır. Bu rivayet önceki hadiste yer alan mühim bir prensibe muhalefet etmektedir. Düşmanla karşılaşınca önce İslâm'a dâvet. Nâfi'nin İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den işittiğine göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu prensibi sonradan uygulamamıştır. En güzel örnek Benî Mustalik Gazvesi'dir. Burada, gaflet anlarında âni baskın yapılmıştır. Başta Nâfi olmak üzere bazı âlimler, bu rivayetten hareketle, İslâm dâvasını işitmiş olan kâfirlere, İslâm'a davet etmeksizin, savaş açmanın câiz olduğuna hükmetmişlerdir. Bu görüş, bu mevzu üzerine ileri sürülen üç farklı görüşün en sahihi kabul edilmiştir. Bu görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

1- Kâfire haber vermek, mutlak olarak vacib değildir.

2- Mutlak olarak vâcibtir.

3- İslâm dâveti ulaşmayanlara duyurmak vacib ise de, ulaşanlara duyurmak vacib değildir, ancak dâvet edilmesi yine de müstehabdır. İlim adamlarının çoğunlukla bu görüşü benimsediği belirtilir. Bunu te'yid eden sahîh rivayetler mevcuttur.

1047 ٣- وعن أبى موسى رضى الله عنه قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذا بعثَ أحداً من أصحابه في بعضِ أمْرِهِ قال: بشِّروا ولاَ تنفِّروا، ويسِّروا ولاَ تعسِّروا]. أخرجه مسلم.

3. (1047)- *Ebu Mûsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashâbından birini herhangi bir iş için gönderince şu tenbihte bulunurdu; ***"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın zorlaştır-mayın."*** [Müslim, Cihâd, (1732).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, bir vazife ile gönderilen herkese, suhûletli davranması için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tenbihte bulunduğunu açıkca ifade etmektedir. Yine Müslim'in rivayetine göre Ebu Musa'ya ve Hz. Muâz'ı Ebu Bürde ile Yemen'e gönderirken onlara da aynı tenbihi yapmış ilâveten "geçimli olun, ihtilâflı, geçimsiz olmayın" demiştir.

Nevevî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kelimelerde bir şeyle onun zıddını cemedip birleştirmiştir. Zira bu iki zıd ayrı ayrı vakitlerde yapılır. Şayet sâdece birini söyleyip mesela: *"Kolaylık gösterin"* demiş olsaydı, bir veya bir kaç kere kolaylıkta bulunup, çoğu işlerinde zorluk çıkaran kimse bu söze uyduğunu söyleyebilirdi. "Zorlaştırmayın" da demiş olunca, her çeşit durumda bütün çeşitleriyle zorlaştırmayı nefyetmiş olmaktadır. Asıl istenen de budur."

Hadiste şu hükümler de görülmektedir:

1- Allah'ın fazlından, sevâbının büyüklüğünden, ihsanının bolluğundan, rahmetinin genişliğinden bahsederek hep müjdeleyici olmalı, tebşir edici şeyleri hiç zikretmeden sadece korkutucu ve tehdid edici şeylerden bahsederek ürkütmemeli, nefret ettirmemeli.

2- Yeni Müslüman olanların gönlünü kazanmaya gayret edip, onlara karşı sertlikten kaçınmalıdır.

3- Keza çocuklardan bülûğa erme çağına yaklaşanlara, bülûğa yeni erenlere, herhangi bir günahtan tevbe edip rücû edenlere mülayim ve mültefit olmalı, bunları ibadet ve mükellefiyetlere tedricî olarak yavaş yavaş, azar azar alıştırmalıdır. Nitekim teklife giren bütün İslâmî emirler tedricen gelmiştir. Buna dâhil edilmek istenen gence veya girmek arzu eden yabancıya kolaylık gösterilirse, bu ona hafif gelir ve kendiliğinden yavaş yavaş artırır. Ama aksine işin başında zorluk çıkarılır veya yapabileceği hususunda tereddüde düşürülürse, bu vaziyette girse bile, korkulur ki şevkle devam edemez, amellerinden zevk alamaz ve tamamen bırakır.

4- Valilere, memurlara, halka rıfkla, merhametle davranmaları emredilmelidir.

5- Bir işte, idârede, hizmette vs. de müşterek vazife almış olanlar iyi geçinmeli, ihtilâftan kaçınmalıdırlar. Çünkü mühim, gayr-ı mühim bütün işler ittifak olursa başarılır ve netice alınır. İhtilâfın girdiği yerde maksad elden kaçar.

6. İmam (devlet reisi), tâyin ettiği memurları Hz. Muaz ve Ebu Musa (radıyallahu anhümâ) gibi fevkalâde fâzıl ve sâlih kişiler bile olsalar hayır tavsiyede bulunmalıdır. Zira **"Öğüt, mü'minlere fayda verir."** (Zâriyât 55).

1048 ٤— وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ : اقتلُوا شيُوخ

الْمشرِكِينَ واستبقوا شرخهم، يعني من لم ينبت]. أخرجه أبو داود والترمذى.

4- (1048)- *Semure İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müşriklerin yaşlılarını öldürün, fakat tıfıllarına (şerh) yani henüz tüyü çıkmayanlara dokunmayın." [Ebu Dâvud, Cihâd 121, (2670); Tirmizî, Siyer 28, (1583).

AÇIKLAMA:

Hadisin aslında geçen şeyh yaşlı demektir. Bu kelimenin muhtelif kullanışları var. Pir-i fâni mânasına da gelir. Ancak şârihler, bu hadiste eli kılınç tutan yaşlı erkek mânasında kullanıldığını belirtirler.

Şerh kelimesi de genç mânasına da kullanılır ise de burada henüz tüyü bitmeyen yani bülüğa ermeyen çocuk demektir. Dilimizde biraz âmiyâne de olsa "tıfıl" kelimesini bu mânada kullanırız. Tüyün çıkması, bülüğa ermenin maddî alâmeti kabul edilmiştir. Bazı ihtilâflı durumlarda bu, mi'yar olarak alınmıştır. Benû Kureyza Yahudileri, ihânetleri sonucu olarak, hakemleri *Sa'd İbnu Muaz* tarafından çocukların dışında kalanların öldürülmesine hükmedilince, çocukların tesbiti şüpheli durumlarda tüy kontrolüyle yapılmıştır.

Başka hadislerde, savaşta savaşamayacak durumda olan yaşlıların ve kadınların öldürülmesi sarih olarak yasaklanmıştır. لاَ تقتلوا شيخاً فانياً Bu yasakla yukarıdaki hadis arasında bir tezad mevzubahis değildir.

1049 ٥ـ وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [وُجدت امرأة مقتولة في بعض مغازى رسول الله ﷺ، فنهى رسولُ الله ﷺ عن قتل النساء والصبيان]. أخرجه الستة إلا النسائى.

5. (1049)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın katıldığı gazvelerden birinde öldürülmüş bir kadın bulundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun üzerine kadınları ve çocukları öldürmeyi yasakladı." [Buharî, Cihâd 147, 148; Müslim, Cihâd 24, (1744); Muvatta 3, (2, 447); Tirmizî, Cihâd 19, (1569); Ebu Dâvud, Cihâd 34, (1667); İbnu Mâce, 30, (2841).]

AÇIKLAMA:

Kadın ve çocuğun öldürülmesini yasaklayan muhtelif rivayetler mevcuttur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zaman zaman öldürülmüş

kadınlara rastladıkça yasağı tekrarlamış ve hatırlatmıştır. İbnu Hacer'in şerhte kaydettiği bir rivayete göre, Taif'de öldürülmüş bir kadın gören Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben kadınları öldürmeyi yasaklamadım mı, bunu kim öldürdü?" diye sorarak meselenin üzerine gider. Bir adam atılarak açıklar:

"Ben ya Resûlullah. Ben onu tutup bineğimin arkasına almıştım. Beni aşağı düşürüp öldürmeye teşebbüs etti, ben de öldürdüm." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının gömülmesini emreder.

İmam Malik ve *Evzâî* hazretleri, Resûlullah 'ın bu husustaki hassasiyetine binâen şu hükme varırlar: "Kadın ve çocuğun (savaşta) öldürülmesi hiçbir surette câiz değildir, öyle ki, ehl-i harb, kadın ve çocukları kendilerine kalkan yapıp gerisinde siperlenseler veya bir kaleye veya gemiye girip beraberlerinde çocukları ve kadınları alıp perde olarak tutsalar onlara öldürücü atış yapmak veya sığınaklarını yakmak caiz olmaz."

İmam Şâfiî ve *Kûfiler* (Hanefî ulemâsı): "Kadın savaşçı (olarak askerlere karışmış) ise öldürülmeleri câizdir" demişlerdir.

Mâlikîlerden İbnu Habîb: "Kadının savaşa katılması öldürülmesine kasdetmek için yeterli değildir, bizzat öldürme işine mübâşeret etmiş ve buna kasdetmiş olması şarttır" der. Mürahik çocuğun durumu da aynıdır.

*İbnu Battâl'*ın nakline göre, bütün ulemâ, kadın ve çocuğu öldürmeye kasdetmenin câiz olmadığında ittifak etmişlerdir. Kadın için: "Zayıf olmaları sebebiyle", çocuklar için de: "Küfre düşmekte kâsır olmaları sebebiyle" derler ve ilâve ederler: "Her ikisinden de istifâde etme imkânı vardır..."

1050 ٦– وعن النعمان بن مقرّن رضي الله عنه قال: [غزوتُ مع رسولِ الله ﷺ غزواتٍ، فكانَ إذا طلعَ الفجرُ أمسكَ عنِ القتالِ حتّى تطلعَ الشمسُ، وإذا طلعتْ قاتلَ حتّى إذا انتصفَ النهارُ أمسكَ حتّى تزولَ الشمسُ، فإذا زالتْ قاتلَ حتّى العصرِ ثم أمسكَ حتّى يصلّيَ العصرَ ثمّ قاتلَ؛ وكانَ يقولُ: عندَ هذه الأوقاتِ تهيجُ رياحُ النصرِ ويدعو المؤمنينَ لجيوشِهم في صلواتِهم]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (1050)- *Nu'mân İbnu Mukarrin* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birçok gazvelere katıldım. (Şunu gördüm): Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, şafak sökünce, güneş

doğuncaya kadar mukâteleyi durdururdu. Güneş doğunca öğle vaktine kadar tekrar mukâteleye geçerdi. Tam öğle vaktinde mukâteleyi durdurur, güneş batıya meyledinceye kadar ara verirdi. Meyledince, ikindi vaktine kadar mukâtele eder, ikindi vaktinde ikindi namazını kılıncaya kadar ara verir, sonra tekrar mukateleye geçerdi. (Ashab) derdi ki: "Bu vakitte (yani güneşin zevali vaktinde) yardım rüzgârları eser, mü'minler namazlarında orduları için dua ederler." [Tirmizî, Siyer 46, (1612); Ebu Dâvud, Cihâd 111, (2655); Buharî, Cizye 1.]

AÇIKLAMA:

Nu'man İbnu Mukarrin (Nu'mân İbnu Amr İbni Mukarrin el-Müzenî) (radıyallahu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Müzeyne kabilesinden 400 kişilik bir heyetle gelip Müslüman olanlardandır. Basra ve sonra da Kûfe'de yaşamıştır. *Nehâvend* ordusunda Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in âmili idi, fetih günü şehid olmuştur (radıyallahu anh).

Bu rivayet Buhârî'de kısmen, *Ebu Dâvud*'da muhtasar olarak yer alır. İbnu Hacer, rivâyette inkıta olduğunu belirtir.

Rivâyete dikkat edilince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz vakitlerinde kâfirlerle mukâteleden kaçındığı görülmektedir. Zira o vakitlerde ibadetle meşguliyet esastır. Rivâyetin sonundaki: "Bu vakitlerde yardım rüzgârları eser..." cümlesi ilk nazarda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü gibi gözükmekte ise de, şârihler, bunu Ashab'ın söylediğini tasrih ederler. Nitekim Tirmizî'nin rivâyetinde وكان يقول şeklinde değil, وكان يقال şeklinde, yani: "Denilirdi ki:..." diye gelmiştir.

Şârihler, ikindi namazından sonraki vaktin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından bilhassa arandığını belirtirler. "Çünkü, derler, bazı peygamberlere Cenab-ı Hakk'ın nusret ve yardımı hep ikindiden sonra gelmiştir. Buna delil olarak şu hadis gösterilir:

عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَزَا نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَدَنَا مِنَ الْقَرْيَةِ صَلَاةَ الْعَصْرِ أَوْ قَرِيبًا مِنْ ذٰلِكَ فَقَالَ لِلشَّمْسِ إِنَّكِ مَأْمُورَةٌ وَأَنَا مَأْمُورٌ اللّٰهُمَّ احْبِسْهَا عَلَيْنَا فَحُبِسَتْ حَتَّى فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْهِ

Ebu Hüreyre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: *"Gazveye çıkan peygamberlerden biri, ikindi vakti sırasında veya ikindiye yakın bir zamanda fethedeceği köye yaklaştı. Güneşe: "Ey güneş nasıl sen bir memursan, ben de bir memurum" dedi ve Allah'a yönelerek: "Ey Rabbim, güneşi durdur, vakit çıkmadan gazvemi-*

zi tamamlayalım" diye dua etti. Güneş durduruldu. Allah'ın yardımı ile köy fethedildi."

Rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer vakitlerdeki savaşma keyfiyeti قَاتَلَ (savaştı) diye mâzi ile ifade edilirken, ikindi vaktindeki savaşının يُقَاتِلُ (savaşır) diye muzârı ile ifâde edilmiş olmasını, şârih Tîbî, ikindi vaktinin taşıdığı bu hususiyet ve sırda arar ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendi için bu vakti hâssaten aradığına dikkat çeker.

İkindi sırasında esen rüzgâr da Müslümanlar tarafından yardım rüzgârı olarak değerlendirilmiştir. Çünkü, Cenab-ı Hakk, Müslümanlara Hendek Savaşı sırasında rüzgârla yardım etmiş, Ahzâb'ın (müttefik orduların) dağılıp gitmeleri rüzgârla sağlanmıştı.

Rivayette son olarak –Ashâb'ın sözü olarak- bir hususa daha yer verilmektedir: *Mü'minlerin gazaya çıkan orduları için duaları.* Buna –kunut duası şeklinde– namazın içinde yer verildiği gibi, namazın arkasından yapılan dualar esnasında da yer verilmiştir. Günümüzde bile İslâm ordularının zaferi için dua yapılır. Anlaşılacağı üzere bu güzel âdet, menşeini Ashab'tan almaktadır.

1051 ٧– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُغِيرُ عِنْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ، وَكَانَ يَسْتَمِعُ فَإِذَا سَمِعَ أَذَاناً أَمْسَكَ وَإِلاَّ أَغَارَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

7. (1051)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sabah vakti baskın yapardı. (Yaklaştığı yerleşim bölgesine) kulak kabartır, (ezan okunup okunmadığını kontrol eder) ezan sesi işitecek olursa durur, işitmezse saldırıya geçerdi." [Müslim, Salât 9, (382). Tirmizî, (Siyer 48, (1618); Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2634).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in gazveye çıktığı vakit, yerleşim bölgelerine geceleyin yaklaşmayı tercih ettiğini göstermektedir. Sabaha doğru yaklaşmışsa ezan vaktini bekler, ezan okunup okunmadığını kontrol eder, şâyet ezan sesi duyarsa baskın yapmaz, duymayacak olursa baskın yapardı. Arapça'da أَغَارَ "aniden basmak" mânasına gelir. Askerî hareketlerde başarının sırrı, büyük ölçüde, ani baskına dayanır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazvelerde askerî pren-

siplere âzamî ölçüde riayetkâr olmuştur. Düşmanın tertib almasına imkân tanımadan âni basabilmek için istihbârat meselesine ziyade ehemmiyet verdiğini, "Harb bir hiledir" diyerek aldatıcı, şaşırtıcı davranışlarla, kendi hazırlığını gizlediğini belirtmiştik (Bak 1037 hadis). Bu davranışın düşmanı gafil avlamaya, âni baskın yapmaya matuf olduğu açıktır.

Önceki rivayetle bunun arasındaki farklılığı ezan işitme durumuyla izah edebiliriz: "Ezan işitince mü'minlerin olduğu da anlaşıldığı için, yanlışlıkla onlara zarar gelmemesi için, güneş doğuncaya kadar saldırıya geçmezdi." Şüphesiz bu davranış müşrik ve Müslümanların karışık olduğu yerlerle ilgili. Müslümanların bulunmadığı kesinlikle bilinen hedefler, bu hadiste ifâde edildiği üzere fecr vaktinden sonra âni baskına mâruz bırakılması normaldir.

2- Alimler bu rivâyetten şu hükümleri çıkarmışlardır:

a) Ezan İslâm'ın şiâr ve alemidir. Bir beldede bunun terki câiz değildir. Bir belde halkı elbirliği terkettiği takdirde sultanın onlarla savaşması gerekir (İmam Muhammed'in fetvası).

b) İslâm kendilerine ulaşmış olanlara, İslâm'a girme dâveti yapılmadan âni baskın yapılabilir. (Bak. 1045. hadis).

c) Delile dayanarak hüküm vermek câizdir, çünkü Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sâdece ezan işitmiş olmakla kıtâlden vazgeçmiştir.

d) Kan dökme meselesinde ihtiyatta en muvafık olan (ahvat) ile amel esastır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aralarında Müslüman bulunabilir ihtimaliyle baskını terkediyor, ezanı bekliyor. Ayrıca, Tirmizî'nin rivâyetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Allahu ekber, eşhedu enlailahe illallah" sözünü işitmesiyle baskından vazgeçtiği belirtilir. Bu sesin, İslâm'a delalet etmeme ihtimaline rağmen baskından vazgeçilmesi ahvat'la amele delil olmaktadır.

e) Tekbir Müslümanlara has bir şiârdır.

f) Tekbirin işitilmesiyle, bir köy halkı hakkında "Müslümandır" diye hükmedilebilir.

1052 ٨– وعن عصام المزني رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذا بَعَثَ جَيْشاً أَوْ سَرِيَّةً يَقُولُ لَهُمْ: إذَا رَأَيْتُمْ مَسْجِداً أَوْ سَمِعْتُمْ مُؤَذِّناً فَلاَ تَقْتُلُوا أَحَداً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8. (1052)- *İsâm el-Müzenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ordu veya seriyye yola çıkardığı zaman, askerlere şunu tenbihlerdi: "Bir mecsid görür veya müezzini işitirseniz, orada kimseyi öldürmeyin." [Ebu Dâvud, Cihâd 100, (2635); Tirmizî, Siyer 2, (1549).]

AÇIKLAMA:

Şârihler bu hadisi şöyle anlarlar: "Bir yerde Müslüman olduğuna delalet eden herhangi bir alâmete rastlarsanız, mü'mini kâfirden tefrik edinceye kadar kimseyi öldürmeyin."

1053 ٩– وعن الحارث بن مسلم بن الحارث عن أبيه رضى الله عنه قال: [بعثنا رسول الله ﷺ في سرية فلمّا بلغنا المغار استحثثت فرسى فسبقت أصحابى فتلقانى أهل الحيّ بالرنين. فقلت لهم قولوا: لا إله إلاّ الله تحرزوا فقالوها: فلامنى أصحابى وقالوا حرمتنا الغنيمة، فلمّا قدمنا على رسول الله ﷺ أخبروه بالّذى صنعت فدعانى فحسّن لى ما صنعت؛ ثم قال لى: أمّا إنّ الله تعالى قد كتب لك بكلّ إنسان منهم كذا وكذا من الأجر، وقال: أمّا إنّى سأكتب لك بالوصاة بعدى ففعل وختم عليه ودفعه إلىّ]. أخرجه أبو داود.

9. (1053)- *El-Hâris İbnu Müslim İbni'l-Hâris* babasından [Müslim İbnü'l-Hâris (radıyallahu anh)]'den naklediyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi bir seriyye ile gazveye gönderdi. Baskın mahalline vardığımız zaman, atımı hızlandırdım ve arkadaşlarımı geçtim. Köy halkı beni imdât çığlıklarıyla karşıladı. Ben onlara: Lâilâhe illallah deyip kendinizi koruyun dedim. Öyle yaptılar. Arkadaşlarım beni bu davranışım sebebiyle "Ganimeti bize haram ettin" diyerek ayıpladılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına dönünce, yaptığımı ona haber verdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni çağırttı. Yanına varınca davranışımdan dolayı takdir etti ve: *"Bilesin, Allah (celle celaluhu) senin için, o kurtardığın insanlardan her birisi sebebiyle şu şu kadar sevab yazmıştır"* buyurdu. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Sana kendimden sonra bir tavsiye yazacağım"* dedi ve yazıp, üze-rini mühürleyip bana verdi." [Ebu Dâvud Edeb 110, (5080).]

1054 ١٠– وعن جندب بن مكيث رضى الله عنه قال: [بعث رسول الله ﷺ سرية فكنت

فيـــهم فأمرهم أن يشنوا الغارة على بني الملوح فخرجنا حتى كنا بالكديد لقينا الحارث بن البرصاء الليثي فأخذناه فقال: إنما جئت أريد الإسلام، وإنما خرجت إلى رسول الله ﷺ. فقلنا: إن تك مسلماً فلن يضرك ربطنا يوماً وليلة، وإن تك غير ذلك نسترثت منك فشددناه وثاقاً]. أخرجه أبو داود.

10. (1054)- *Cündeb İbnu Mekîs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benim de katıldığım bir seriyye gönderdi. Orduya Benu'l-Mülevvah kabilesine baskın yapılması talimâtını verdi. Yola çıktık. Kedîd nâm mevkiye geldiğimiz zaman el-Hâris İbnu'l-Bersâ el-Leysî ile karşılaştık. Onu yakaladık. Bize:

"– Ben Müslüman olmak arzusuyla geliyordum. Memleketten de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitmek düşüncesiyle ayrılmıştım" dedi. Kendisine:

"– Eğer Müslümansan bizim sana bir gün bir gecelik bağımız zarar vermez, dediğin gibi değilsen sana karşı tedbirimizi tam yapmış oluruz" dedik ve bağlarını daha bir sıkıladık." [Ebu Dâvud, İmâret 137, (1896).]

1055 ١١– وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بعث رسول الله ﷺ بعثاً إلى بني لحيان ثم قال: لينبعث من كل رجلين أحدهما والأجر بينهما].

11. (1055)- *Ebû Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Lihyan kabilesine bir askerî birlik gönder(meye karar ver)mişti: *"Her iki kişiden biri atılsın, sevapta ortak olacaklar"* buyurdu. [Müslim, İmâret, 1896.]

1056 ١٢– وفي رواية [ثم قال للقاعد أيكم خلف الخارج في أهله وماله بخير فله مثل نصف أجر الخارج]. أخرجه مسلم وأبو داود.

12. (1056)- *Ebu Said* (radıyallahu anh)'in bu rivâyeti bir başk vecihte şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Lihyân'a bir müfreze gönderdi. (Bunu tertiplerken) şöyle demişti: "Her iki kişiden biri (orduya katılmak üzere) çıksın!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sonra oturanlara: "Sizden kim, gidenin ailesine ve malına iyi şekilde nezâret eder, hâmi olursa, ona gidenin sevabının yarısı eksiksiz verilir" buyurdu. [Ebu Dâvud, Cihâd 21, (2510).]

AÇIKLAMA:

Herhangi bir cihada bir beldedeki bütün erkeklerin katılması gerekmeyebilir. Böyle hallerde akrabalık, komşuluk gibi aralarında yakınlık bulunanlar anlaşmalı olarak bazıları cihâda giderken bazıları geride kalır ve bu kalan, gidenin ailesine ve malına hayırlı şekilde himâyede bulunur, yardımcı olursa, gidenin sevabına aynen ortak olacağı belirtilmektedir. Hadiste geçen: *"Her iki kişiden biri"* demek, *"Her kabileden yarısı"* demektir.

Birinci rivâyette "ortaklık" mevzubahis olduğu halde, ikinci rivayette "gidenin sevabının yarısı" denmekte, arada bir tearuz gözükmektedir. Ancak şârihler: *"Sevab ortadan bölününce her iki tarafa da eşit pay düşeceğinden arada gözüken ihtilaf kalkar, teâruz kalmaz"* demişlerdir.

1057 ١٣ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كُنْتُ فِي سَرِيَّةٍ فَحَاصَ النَّاسُ حَيْصَةً فَكُنْتُ فِيمَنْ حَاصَ، فلما نفرنا قلنا كيف نصنع وقد فررنا من الزحف وبؤنا بالغضب؟ فقلنا ندخل المدينة فلا يرانا أحدٌ. فلمَّا دخلنا المدينة قلنا: لو عرضنا أنفسنا على رسول الله ﷺ، فإنْ كانَ لنا توبةٌ أقمنا، وإنْ كانَ غيرَ ذلك ذهبنا. فأتيناه فقلنا نحن الفرَّارون. فأقبل علينا وقال: لا. بل أنتم العكَّارون فدنونا فقبّلنا يده. فقال: أنا فئة المسلمين]. أخرجه أبو داود والترمذى.

« حَاصَ النَّاسُ حَيْصَةً » أى جالوا جولة يريدون الفرار. « وَالْعَكَّارُونَ » أى الكرارون إلى الحرب، والعطافون نحوها.

13. (1057)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ben bir seriyyeye katılmıştım. Askerler (bir ara) bir firarda bulundu, ben de onlar arasında idim[3]. Oradan uzaklaşınca: "Şimdi ne yapacağız, cihaddan kaçtık, Allah'ın gazabıyla dönüyoruz" diye müzâkere ettik. Sonunda: "Medine'ye girelim, bizi kimse görmez" diye düşündük.

Ancak Medine'ye varınca: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip, kendimizi arzederek, bizim için bir tevbe imkânı varsa onu yerine ge-

---

3– Aliyyü'l-Kârî, rivâyetin فَحَاصَ النَّاسُ حَيْصَةً فَأَتَيْنَا الْمَدِينَةَ vechini esas alarak nâs'dan muradın "düşman" olduğunu, dolayısıyla mânanın: "Düşman saldırdı, hezimete uğrayıp Medine'ye geldik" olması gerektiğini söyler.

tirsek, yoksa geri gitsek" diye kararlaştırdık. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğrayıp "Biz firarileriz!" dedik. Bize yaklaşarak:

"*– Hayır siz, firârîler değil, savaşa tekrar dönmek üzere manevra yapmış kişilersiniz*" buyurdu. Kendisine yaklaştık, mübarek ellerinden öptük. Bize: "*Ben Müslümanların ilticâgâhıyım*" dedi." [Ebu Dâvud, Cihâd 106 (2647); Tirmizî, Cihâd 36, (1716)].

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, cepheden kaçtıktan sonra kusurunu idrak edip, itirafta bulunan, pişmanlık izhar eden bir grup askere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın davranışını göstermektedir. Onların: "Firârîleriz" şeklindeki tavsiflerini reddedip: Siz "akkârûn"sunuz demesi düşünülmeye değer bir aksülameldir. Biz bu tâbiri "manevracılar" diye tercümeyi uygun bulduk. Çünkü akkâr, bizzat Tirmizî tarafından: "Harpten kaçmayı düşünmeyip, imama yardım etmek için imamın yanına gelen" diye açıklanır. Bazı şârihler de: "Bir şeyden yüz çevirdikten ayrıldıktan sonra tekrar ona gitmek" diye açıklarlar. Bu mâna, savaşa tatbik edilince "tekrar dönmek üzere, mukâteleyi terketmek" olur. Bu ise, teknik tâbiriyle "manevra"dır. Düşmana kaçıyor intibâını vererek mevzilerinden -kovalamak ve tâkip etmek üzere- çıkmalarını sağlamak, daha uygun mevkilerde savaşa çekmek gibi maksadlarla başvurulan bir tabye (taktik)dir.

Hadisin sonunda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Ben Müslümanların ilticâgâhıyım"** sözü var. Burada ilticagâh diye çevirdiğimiz kelime فئة dir. Bu lügat olarak, ordunun gerisinde bulunup, korku veya hezimet halinde iltica edeceği ihtiyat birliğe denmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisini "fie" olarak tanıtınca, ibâreyi "Ben Müslümanların korku, hezimet gibi durumlarda sığınacağı ihtiyat kuvveti mesâbesindeyim" yani "ilticagâhıyım" diye anlamak muvâfık düşer.

Şimdi bu açıklamadan sonra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözündeki mânayı kelimenin kalıplarından çıkararak, gerçek mefhumuna şöyle oturtabiliriz: "Sizler cepheyi terkederek "savaştan kaçma" cürmü işleyen kimseler değilsiniz, bilakis siz, manevra gereği geri çekilip, askerî bir kaide olan "ihtiyat birliğine katılma" prensibine uygun hareket eden manevracılar durumundasınız."

Begavî'ye göre, kaydedilen bu mânada söylenmiş olan بل أنتم العكّارون وأنا فئتكم sözünde, kendini savaş kaçkını zanneden sahabe-

lerin mazur addediliş sebebi mevcuttur. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, savaştan kaçmayı büyük günah ilân ederken iki şart tahtında olan kaçmayı istisna kılmıştır:

1- Tekrar geri dönmek üzere çekilmek.

2- İhtiyat birliğine iltica etmek. Ayet meâlen şöyle: **"Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilmek veya bir başka topluluğa katılmak maksadı dışında, o gün arkasını düşmana dönen kimse Allah'dan bir gazaba uğramış olur. Onun varacağı yer cehennemdir. Ne kötü bir dönüştür."** (Enfal 16). Bu âyetin إِلاَّ مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلَى فِئَةٍ ibâresinde فِئَة tâbiri aynen geçmektedir. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *"Ben mü'minlerin fiesiyim"* diyerek bu âyete atıf yapmış, kendisine gelenlerin mazur addediliş sebebini de beyan etmiştir.

625 ve 626 numaralı hadislerin açıklamasında etraflıca belirtildiği üzere, Müslümanlara, bidayette, bizzat âyet-i kerimenin (Enfal 65) nassı ile, **"20 kişinin 200 kişiye karşı sabırla ceng etmesi, geri çekilmemesi"** emredilmişti. Bu, sonradan hafifletilerek, **"100 kişinin 200 kişi karşısında sabredip dayanması"** (Enfal 66) emredildi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bu âyetler vesilesiyle sunduğu açıklama, sadedinde olduğumuz hadisin anlaşılmasında faydalı olacaktır. Der ki: "Üç kişiden kaçan Müslüman (Enfal sûresinin 16. ayetinde tehdid edilen) firarî sayılmaz, ancak iki kişiden kaçan firarî sayılır." Bagavî der ki: İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) bu sözüyle "Şayet bir Müslüman iki kâfirin önünde, -savaşa tekrar dönmek veya ihtiyat kuvvetine sığınmak maksadıyla olmaksızın- kaçacak olursa Cenab-ı Hakk'ın âyet-i kerimede beyan buyurduğu ağır cezaya müstehak olur." Bu ceza, az yukarıda kaydettiğimiz üzere, "Allah'dan bir gazaba uğramak, döneceği yer cehennem olmak"tır.

Bagavî, devamla der ki: "Müslümanın her biri karşısındaki düşmanın sayısı ikiden fazla olursa, bu durumda kaçana itab yoktur. İki kişinin önünden kaçan kimseye, kaçış sırasında imâ ile namaz kılma ruhsatı da yoktur. Çünkü o, tıpkı yol kesici gibi âsidir, yaptığı iş büyük günahtır (kebâir'den)."(4)

1058 ١٤— وعن نجدة ابن عامر الحرورى [أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَسْأَلُهُ

4- 1073 numaralı hadiste geleceği üzere, ikiden fazla düşman önünden kaçma ruhsatı, büyük çoğunluktaki ordular için değildir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) en az on iki bin efradı olan ordunun, kendisinden sayıca sayılamayacak kadar üstün ordu karşısında bile kaçmasına izin vermez, ulemâ buna "haram" demiştir.

عَنْ خَمْسِ خِصَالٍ: أَمَّا بَعْدُ فَأَخْبِرْنِي هَلْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَغْزُو بِالنِّسَاءِ؛ وَهَلْ كَانَ يَضْرِبُ لَهُنَّ سَهْماً؛ وَهَلْ كَانَ يَقْتُلُ الصِّبْيَانَ؛ وَمَتَى يَنْقَضِي يُتْمُ الْيَتِيمِ؛ وَعَنِ الْخُمُسِ لِمَنْ هُوَ؟ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: لَوْلاَ أَنْ أَكْتُمَ عِلْماً لَمَا كَتَبْتُ إِلَيْهِ فَكَتَبَ إِلَيْهِ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَتَبْتَ تَسْأَلُنِي هَلْ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَغْزُو بِالنِّسَاءِ؟ وَقَدْ كَانَ يَغْزُو بِهِنَّ فَيُدَاوِينَ الْجَرْحَى، وَيُحْذَيْنَ مِنَ الْغَنِيمَةِ، وَأَمَّا بِسَهْمٍ فَلَمْ يَضْرِبْ لَهُنَّ، وَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمْ يَكُنْ يَقْتُلُ الصِّبْيَانَ فَلاَ تَقْتُلْهُمْ؛ وَكَتَبْتَ تَسْأَلُنِي مَتَى يَنْقَضِي يُتْمُ الْيَتِيمِ: فَلَعَمْرِي إِنَّ الرَّجُلَ لَتَنْبُتُ لِحْيَتُهُ وَإِنَّهُ لَضَعِيفُ الأَخْذِ لِنَفْسِهِ، فَإِذَا كَانَ آخِذاً لِنَفْسِهِ مِنْ صَالِحِ مَا يَأْخُذُ النَّاسُ فَقَدْ ذَهَبَ عَنْهُ الْيُتْمُ؛ وَكَتَبْتَ تَسْأَلُنِي عَنِ الْخُمُسِ لِمَنْ هُوَ، وَأَنَا أَقُولُ هُوَ لَنَا فَأَبَى عَلَيْنَا قَوْمُنَا ذَلِكَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى.

14. (1058)- *Necdet İbnu Âmir el-Harûrî*'den rivâyet edildiğine göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a yazarak beş haslet hakkında sormuştur.

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazveye çıkarken kadınları da alır mıydı?

★ Kadınlara ganimetten pay ayırır mıydı?

★ Savaş sırasında çocukları öldürür müydü?

★ Yetimin yetimliği ne zaman kalkar?

★ Hums (ganimetin beşte biri) kimler içindi?

(Râvilerden Yezîd İbnu Hürmüz der ki:) İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), (mektubu yazarken şöyle) dedi: "Bir ilmi gizleme durumuna düşmüş olmasaydım asla cevap vermezdim." Sonra şu cevabı yazdı: "Bana yazıp "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gazveye kadınları da götürüp götürmediğini" sordun. Evet, kadınları gazveye götürürdü. Onlar yaralıları tedavi ederlerdi. Kendilerine de ganimetten bir şeyler verilirdi. Hisseye gelince, kadınlara belli bir hisse ayrılmazdı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazve sırasında çocukları öldürmezdi. Öyle ise onları sen de öldürme.

Yine sen bana yazıp: *"Yetimin yetimliği ne zaman kalkar?"* diye so-

ruyorsun. Kasem olsun kişi vardır, sakalı çıktığı (bülüğa erdiği) halde hakkını almaktan hâlâ acizdir.Öyle ise kendisi için, başkalarının aldığının iyisinden alan kimseden yetimlik kalkar.

Yine sen bana yazıp "humstan kimlere verileceğini" soruyorsun. Ben: "Bu bize âittir" demiştim. Ancak kavmimiz bunu bize vermekten imtina etti." [Müslim, Cihad 137, (1812); Tirmizî, Siyer 8, (1556); Ebu Dâvud, Cihâd 152, (2727, 2728).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'a mektup yazarak bazı sorular yönelten *Necdet İbnu Âmir el-Harûrî*, Hâricî mezhebine mensup bid'at sâhibi birisidir. Bu sebeple İbnu Abbâs ondan hoşlanmamaktadır. Aslında onun mektubuna cevap vermek istemiyor, ama, ilmî bazı şeyler sorulduğu için, ilmi ketm etmenin mesuliyetinden korkarak istemeye istemeye cevap veriyor.

2- *İbnu Abbâs*'ın cevabından kadınların, bazı geri hizmetlerde vazife alabileceği anlaşılmaktadır. Ancak, onların gazveye olan bu iştirakleri, ganîmet taksiminde "pay"a iştirak hakkı tanımıyor, bahşiş ve atiyye nevinden radh denen ve -belli bir miktar ve nisbeti olmaksızın- komutanın takdirine bağlı bir ihsan veriliyor. *Ebu Hanîfe, Sevrî, Leys, Şâfiî* ve birçok cemâhir bu görüşte ittifak etmiştir. Evzâî hazretleri: "Mukatele eder, yaraları tedavi ederse kadın da "*pay*"a iştirak eder" demiştir. İmam Malik: "*Kadına atiyye de verilmez*" demiştir. Ancak bu iki görüş de merduddur, çünkü sadedinde olduğumuz sahih hadise muhaliftir.

3- Savaş sırasında ehl-i harbin çocukları, savaşa iştirak etmemiş oldukları takdirde öldürülmeleri haramdır. Şafiî hazretleri ile Kûfîler, savaşa iştirak edenlerin öldürüleceğini söylerler. Mâlik ve Evzâî hazretleri yasağın mutlak olduğunu söylemiş ise de kıtâle fiilen mübâşeret edecek olursa kadınlarda olduğu gibi onların öldürülmesi de câiz görülmüştür. Ulemâ bu hususta ihtilâf etmez. Hadisin Müslim'de yer alan bir vechinde "Çocukları sen de öldürme" cümlesinden sonra şu ziyade yer alır: "Ancak, Hızır, çocuğu öldürürken çocuk hakkında onun bildiğini sen de bilirsen o hâriç." Burada, Kur'ân-ı Kerim'de geçen Hızır kıssasına atıf yapılır. Kıssada Hızır, zâhiren masum görünen bir çocuğu, -kıssanın sonunda geçen "onu ben kendi fikrimle yapmadım" ibaresinden de anlaşılacağı üzere- Allah'ın emriyle öldürmüştür. Şu halde "Sana da böyle İlahî bir emir gelmedikçe öldürme" demiş olmaktadır. Peygamberlerden başkası böyle bir emir alamayacağına göre, çocuk öldürmek kesinlikle yasaklanmış olmaktadır.

4- Yetimliğin sona ermesi ile ilgili soruda, "Yetim çocuk ne zaman malı ve şahsı ile ilgili hususlarda müstakillen karar ve tasarruf yetkisine sahip olur?" denmektedir. Bilindiği üzere, bütün çocuklar rüşdüne ermedikçe hukukî ehliyetten mahrumdurlar. Alış-veriş akdi yapamazlar, cezâî ehliyetleri yoktur veya nâkıstır. Bu mesele yetim çocuklarda daha ziyade gündemdedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın لاَ يُتْمَ بَعْدَ الْحُلُمِ "Rüyadan (büluğ) sonra yetimlik yoktur" hadisini esas alan Şâfiî, Mâlik ve bir kısım cemâhîr-i ulemaya göre, büluğla yetimin şahsından yetimlik kalkar.

Ancak bazı alimler sâdece büluğ veya yaşın ilerlemesi ile yetimliğin kalkmayacağı kanaatindedir. Bunlar, çocuğun dini ve malı hususunda rüşdün zuhur etmesi şartını koşarlar. Ebu Hanife "25 yaşına basınca, malı zabtedemeyecek durumda bile olsa, ondan çocukluk hükmü kalkar, reşid olur, malında tasarruf eder, binâenaleyh bu yaşta malının teslim edilmesi vacibtir" der. Ancak İmam Mâlik ve bir kısım cemâhir-i ulemâ, kendinde tebzir (malı israf) hakim olan büyükten, yaşı ne olursa olsun hacr'in kalkmayacağı görüşündedir.

5- Hadiste geçen beşte bir'den (hums) murad, Nevevî'nin belirttiğine göre humsu'l-hums'tur, yani ganimetin devlet tasarrufuna kalan beşte birin beşte biridir[5]. Ayet-i kerimede bu, zi'l-kurba'ya (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yakın akrabalarına) tahsis edilmiştir (Enfal 41). Ancak bu meselede ulema ihtilâf etmiştir. *Şâfiî* hazretleri, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'la aynı kanaattedir: Fey ve ganimetin beşte birinin beşte biri, zi'l-kurbâ'ya aittir. Zi'l-Kurba ise, Şâfiî ve ekserî ulemâya göre *Benî Hâşim* ve *Beni'l-Muttalib*'dir.

İbnu Abbâs hazretlerinin: "Kavmimiz bunu (humsu'l-humsu) bize vermekten imtina etti" sözü, *"İdaredeki Emevîler, bu hakkı bize tanımaya yanaşmadılar, onlar bu payı amme hizmetlerinde harcıyorlar"* demektir.

Ebu Dâvud'un Sünen'inde gelen rivayette, Hâricî Necdet bu sualleri İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a Abdullah İbnu Zübeyr fitnesi zamanında sormuştur. Bu hâdise, hicretten 60 küsur yıl sonra cereyan etmiştir.

Şafiî hazretleri: "İbnu Abbas, "Kavmimiz bunu bize vermekten imtina etti" sözüyle Sahâbe'den sonra gelenleri kastedmiş olabilir ki bunlar da Hz. Muâviye'nin oğlu Yezid'dir" der.

5- Buna beşte birin beşte biri deniyor, çünkü, ilgili âyet ganimetin beşte birini beşe ayırır: **"...ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri (hums), Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının (zi'l-kurbâ), yetimlerin, miskinlerin ve yolcularındır"** (Enfal 41). Ayette geçen "Allah'ın, Peygamberin ifadesi tek hisse kabul edilmiştir.

1059 ١٥ – وعن أم عطية رضي الله عنها. قالت: [غزوت مع رسول الله ﷺ سبع غزوات أخلفهم في رحالهم: أصنع لهم الطعام، وأداوي الجرحى، وأقوم على المرضى].

أخرجه مسلم.

15. (1059)- *Ümmü Atiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte yedi ayrı gazveye çıktım. Ordugâhlarda ben geride kalır, askerlere yemek yapar, yaralıları tedavi eder, hastalara bakardım." [Müslim, Cihâd 142, (1812).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet de kadınların, geri hizmetler görmek üzere savaşa katılabileceğini göstermektedir. Ümmü Atiyye "geride kaldığını" ifade ediyor. Yani bizzat düşmanla mukâtele yapmak üzere ileri hatta katılmıyor. Mutfak, temizlik, tedavi, tamir, hayvan bakımı gibi, orduya terettüp eden "geri hizmetler" veya "destek hizmetleri" ifa ediyor. Gazveye katılmada Ümmü Atiyye münferid bir örnek değildir. Hz. Enes'ten gelen bir rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gazvelere, Ensar'dan bir grup kadınla çıktığını belirtir.

Ancak başka rivayetler nazara alınacak olursa kadınların savaşta silahlı mücâdeleye iştirak ettikleri de görülür. Bizzat Müslim'in bir rivayetinde Hz. Enes'in muhterem vâlideleri Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) hatun, Hüneyn Savaşı'nda hançer taşımıştır. Hançeri gören Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– *Bu hançer de ne?*" diye sorar. Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ):

"– Şu müşriklerden biri yaklaşacak olursa bununla karnını deşmek için yanıma aldım!" açıklamasında bulunur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu cevab karşısında sâdece güler. "Niye silah alıyorsun, kadınlara yasaktır?" gibi bir müdâhalede bulunmaz. Allah'ın sıyrılmış kılıncı ünvanıyla meşhur yüce sahâbî Hâlid İbnu Velîd komutasında cereyan eden Yermuk Harbi'nde kadınların Bizanslılara karşı bilfiil çarpıştıkları târihen sâbittir. Öyle ki Fütuhu'l-Büldan ve el-Kâmil fi't-Tarih gibi tarihî kaynaklar kadınların bu savaşını "pek şiddetli" diye tavsif ederler.

Bazı âlimlerimiz kadınların savaşa katılma keyfiyetinin sonradan neshedildiğini söylemiştir. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra (hicrî 13) cereyan eden 100 kadarı Bedrî olmak üzere bin kadar sahâbinin katıldığı bu savaşta kadınların yer almış olması,

keza Kıbrıs'ın fethinde, Hz. Enes'in teyzesi Ümmü Harâm (radıyallahu anhâ)'ın bulunması[6] gibi muahhar örnekler nesh meselesini ihtiyatla karşılamamız için yeterlidir. Ne var ki, Müslümanların sayıca çoğalması, askerliğin muvazzaf, sistemli bir mahiyet kazanması gibi durumlar, kadınların askere alınmasına duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmış olabilir. Günümüz şartlarında da ihtiyaç yoktur. Ama, İslâm'ın bu meseledeki sözü nedir? denecek olursa, red cevabında kesin ve aceleci olmamak gerektiğini söyleyebiliriz. Öyle ise: "Cihadda asl olan erkeklerin yapmasıdır. İhtiyaç halinde kadına da başvurma kapısı açıktır" diyebiliriz.

1060 ١٦ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [بعثنا رسولُ الله ﷺ فقَال: إنْ وجدتم فلانـاً وفلانـاً (رجلين من قريشٍ) فأحرقوهما بالنّار. فلمّا أردنا الخروج قال: كُنت أمرتُكم أنْ تحرِقوا فلانـاً وفلانـاً، وإنّ النّار لا يعذّبُ بها إلاّ الله تعـــالى، فإنْ وجدتموهما فاقتلوهما]. أخرجه البخارى وأبو داود والترمذى.

16. (1060)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi (bir tecziye vazifesi ile Mekke'ye) gönderdi ve (Kureyş'ten iki kişinin ismini vererek) : *"Falanca ve falancayı yakalayabilirseniz onları ateşte yakın"* dedi. (Hazırlıkları bitirip) tam Medine'den ayrılacağımız sırada (bizi çağırtarak): *"Ben size falan ve falanı yakmanızı emretmiştim. (Sonra düşündüm ki) ateşle yakma cezasını vermek Allah'a aittir. Onları yakalarsanız öldürün."* [Buhârî, Cihâd 149; Ebu Dâud, Cihâd 122,(2674); Tirmizî, Siyer 20, (1571).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*, bu seriyyeye Hamza İbnu Amr'ın komutanlık yaptığını, öldürülmesine karar verilen iki kişiden birinin *Hebbâr İbnu'l-Esved*, diğerinin de *Nâfi İbnu Abdi Kays* olduğunu belirtir. Bunların suçu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Ebu'l-As'la nikahlı olan kızı Zeyneb (radıyallahu anhâ)'in, Medine'ye müteveccihen Mekke'den ayrıldığı sırada yolda önünü kesip, tartaklamaları ve bunun sonucu olarak düşük yapmasıdır.

Said İbnu Mansur'un tahricinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

6– Ümmü Haram'ın bu sefere katılması, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, bu maksadla yaptığı duanın bereketiyle gerçekleşmiştir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) haram veya mekruh bir işin vukuu için dua etmez.

şöyle demiştir: *"Ben (yakma suretiyle ceza vermekten) Allah'a karşı haya duydum, Allah'ın cezasıyla cezalandırmak hiç kimseye yakışmaz."*

2- Cezalandırma heyeti *Hebbâr*'ı yakalayamazlar Hebbâr, Mekke fethinden sonra Ci'râne'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bularak Müslüman olur. Anlatıldığına göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girdiği görülünce, bir adam üzerine atılmak üzere kalkar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Otur" diye işaret buyurur. Hebbâr, kelime-i şehâdet getirerek Müslümanlığını ilan eder. Ve: "Senden diyar diyar kaçtım. Acemlerin memleketine gidecektim. Sonra hatırladım ki, sana karşı câhillik edenlere karşı affın, müsâmahan, iltifatın büyüktür. Ey Allah'ın Resûlü! Biz ehl-i şirk idik, Allah seninle hidâyet verdi, seninle bizi felâketten kurtardı. Benim cehâletimi, benden size ulaşan kötülükleri de bağışla! Ben yaptığım kötülükleri ikrar, günahımı itiraf ediyorum!" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Allah sana İslâm'ı nasib etmekle iyilikte bulunmuş. İslâm daha önce yapılan (kötülük)leri örter" diye cevap vererek affettiğini ilân eder.

Üsdü'l-Gâbe'de kaydedildiği üzere, Hebbâr (radıyallahu anh) Medine'ye gelince ona laf atarak hakâret edenler olur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şikâyet eder: "Öyle yapanlara sen de (aynı şekilde) sebbederek cevap ver!" buyurur.

3- Nâfi İbnu Abdi Kays'ın âkibeti hakkında bilgiye rastlanmaz. İbnu Hacer, Müslüman olmadan ölmüş olabileceği ihtimâli üzerinde durur.

4- Yakma suretiyle tecziye meselesine gelince, bu hususta selef ihtilâf etmiştir. Hz. Ömer, İbnu Abbâs ve Ömer İbnu Abdilaziz (radıyallahu anhüm) başta birçokları, suç ne olursa olsun; küfür, mukâtele, kısas vs. kerih addederler. Hz. Ali, Hâlid İbnu'l-Velîd başta diğer bazıları da câiz addederler. Şârih Mühellib mevzu hakkında şu bilgiyi verir: "Bu hadisteki yasaklama, tahrim ifâde etmez, bilakis Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tevâzu maksadıyla rücû ettiğini ifade etmektedir. Yakarak cezalandırmanın cevâzına sahâbelerden bâzılarının tatbikatı delâlet eder: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ureynelilerin gözlerini kızgın demirle oydurmuştur[7]. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), asileri Ashab'ın huzurunda (Medine musalahasında) yaktırmıştır. (Hz. Ali bir kısım Hâri-

7– *Ureyneliler,* Medine'ye gelip Müslüman oldular. Medine'nin havası sebebiyle hastalandılar. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) onları hazine develerinin bulunduğu otlağa, "develerin, südünü ve idrarını için iyileşirsiniz" diyerek gönderdi. Orada iyileşince irtidâd edip çobanları öldürüp, develeri kaçırmak istediler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yakalatıp cezalandırdı.

cileri yaktırmıştır.) Hâlid İbnu'l-Velîd, mürtedlerden bazılarını yaktırmıştır. Medine âlimlerinin çoğu, kale ve gemilerin, içindekileriyle birlikte yakılmasını tecviz etmiştir. Sevrî ve Evzâî bu görüştedirler."

Ancak *İbnu'l-Münîr* ve diğer bazıları buna itiraz ederek demişlerdir ki: "Bu zikredilen örneklerde cevâza delil yoktur. Şöyle ki: "Ureynelilerle ilgili haber, bir kısastır (Ureyneliler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in çobanlarının gözlerini oymuşlardı), veya mensuhtur. Sahâbelerden bazılarının tecviz etmesi de delil olamaz, zira diğer bir kısım sahâbelerin yasaklamalarına muhaliftir. Kale ve gemilerin yakılma izni, düşmana zafer kazanmanın başka yolu kalmaması şartıyla kayıtlıdır. Ayrıca, bâzı âlimler bu cevâzı da, "kale ve gemide kadın ve çocuk yoksa" şartına bağlamışlardır, cevaz mutlak değildir." Bu babtaki hadis ise, pek açıktır, tahrim mevcuttur. Önce verilen "yakılma" emri neshedilmektedir. Nesh vak'ası, vahiyle olmuştur veya şahsî ictihadıyla olmuştur, farketmez."

5- *Hadisten çıkartılan bazı hükümler:*

a) Bu hadiste bir meseleye içtihad ederek karar verdikten sonra ondan dönmenin caiz olduğu gözükmektedir.

b) Hüküm verirken, iltibası önlemek için delilin zikredilmesi müstehabtır.

c) Hudud ve benzeri suçların peşine düşmek gerekir, zira, fazla zamanın geçmesi, hakedenden cezayı kaldırmaz.

d) Bit, pire gibi canlıları da ateşle öldürmek mekruhtur.

e) Sünnet, sünetle neshedilir, bu hususta ittifak var.

f) Bir hükmün, daha amel edilmeden veya amel etme imkânı bulmazdan önce neshi caizdir.

1061 ١٧ – وعن عروة قال: [حدّثني أسامة بن زيد رضي الله عنهما. أنّ رسول الله ﷺ كان عَهِدَ إليه قال اغزُ على أُبْنَى صباحاً وحرِّق. قيل لأبي مسهر: أُبْنَى؟ قال: نعم نحن أعلم هي يُبْنَى فلسطين]. أخرجه أبو داود.

«ابْنَى ويُبْنَى» اسم موضع بين عسقلان والرملة من أرض فلسطين.

17. (1061)- *Urve, Hz. Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ)'den naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Übnâ'ya sabahleyin baskın yap ve yak"* dedi." Ebu Müshir'e soruldu. Übnâ nedir?

"– Evet, haklısınız dedi, bunu biz daha iyi biliriz. O, (bildiğimiz) Filistin'deki Yübnâ'dır." Übnâ veya Yübnâ, Filistin'de, Askalân ile Ramle arasında bir yerin adıdır." [Ebu Dâvud, Cihâd 90, (2616).]

AÇIKLAMA:

Buradaki yakma emri, ağaçların, ekinin, evlerin yakılmasına şâmildir. Baskının sabahleyin yapılması, gâfil yakalanmaları içindir.

1062 ١٨ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه، قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا قاتل أحدكم فليجتنب الوجه]. أخرجه الشيخان.

18. (1062)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sizden iki kişi kavga edecek olursa, yüze vurmaktan kaçınsınlar" buyurdu." [Buharî, Itk 20; Müslim Birr 117, (2613).]

AÇIKLAMA:

1- Yüze vurmayı yasaklayan bu hadis, kitaplarda muhtelif şekillerde yer alır: Burada "Birbirinizle kavga ederken" dendiği halde, başka rivayetlerde "kölenizi döverseniz...", "hizmetçinizi döverseniz...", "biriniz kardeşiyle dövüşürse...", "...yüze tokat vurmasın", "...yüze vurmaktan sakınsın" gibi ifadelere yer verilmiştir. Dövüşmek قاتل ile ifade edilmiştir. Dövmek ضرب ile ifade edilmiştir. Mamafih, bâzı şârihler قاتل tâbirini de ضرب gibi anlamak gereğine dikkat çekerler.

İster dövüşmek, ister dövmek, her hal u kârda "yüze vurmaktan sakınmak" emredilmekedir. Başka hadisler nazar-ı dikkate alınınca ister "hadd", ister "ta'zir" ve isterse "te'dib" [8] maksadıyla olsun, bütün vurmalarda yüzden sakınmak esastır. Bir hadis şöyle ارموا واتقوا الوجه "(Zina yapanlara) taş atın, ancak başa atmaktan kaçının."

2- Yüze vurmak niçin yasak?

Ulema yüze vurmanın niçin yasaklanmış olabileceği sorusunu sormuş ve cevap aramıştır. Nevevî'nin kaydettiğine göre bâzı âlimler: "Yüze

8– Hadd, zina, hırsızlık, kazf (iftira), sarhoş edici içki içmek, irtidad gibi, cezası Kur'ân'la tesbit edilen ağır suçların cezalarıdır. Ta'zir, bunlar dışında kalan, mahkemece takdir edilen cezalar, te'dib de terbiyevî maksadla verilen cezalardır.

vurmak yasaklanmıştır, çünkü yüz latif bir organdır, insandaki güzellikler onda toplanmıştır. İnanın, dış âlemi algıladığı uzuvların (dil, göz, kulak, burun gibi) çoğu yüzde toplanmıştır. Vurma ile bunlardan bazısının veya tamamının zarar görmesinden korkulur. Zira bu organlar, herhangi bir darbeden zarar görecek şekilde açıkta ve korunmasızdırlar. Darbelerden bunlardan birinin umumiyetle zarar gördüğü de bilinmektedir."

Bu mâkul, güzel bir açıklama ise de, bizzat rivayetlerde gelen bir açıklama bir başka sebep beyan etmektedir: Müslim'in bir rivayetine göre, فَإنَّ اللّٰه خَلَقَ آدَمَ علَى صُورَتِه "... zira Cenab-ı Hakk Âdem'i kendi sureti üzere yarattı." Burada "kendi" diye tercüme ettiğimiz zamir kime delalet ediyor. Bu noktada ihtilâf edilmiştir. Çoğunluğa göre, bu dövüleni gösterir. Bu durumda mâna şöyle olur: "Kölenin yüzüne vurmayın, zira Allah Âdem'i onun suretinde yaratmıştır." Bazı âlimler bu zamirle Allah'ın kastedildiğini söylemiştir, delilleri de, hadisin bazı vechinde ".. Allah' Âdem'i Rahmân suretinde yaratmıştır" denmiş olmasıdır. Bu te'vile göre mâna şöyle olur: "Kölenin yüzüne vurmayın, zira Allah, Âdem'i, Rahman sureti üzere yaratmıştır."

Bu te'vilde Allah'ı mahlûkata benzetme mevzubahis olacağı için, bazı âlimler, bu vechin adem-i sıhhatine hükmederek te'vili redederler. Mazirî: "Bu ziyâdenin sıhhatine hükmedilecek olsa mânayı: "Allah, Âdem'i, Bârî Teâlâ'ya layık vech üzere yaratmıştır" diye tevil gerekir demiştir.

İbnu Hacer, bu vechin sıhhatli tarikten geldiğini, bir kalemde reddedilemeyeceğini belirttikten sonra bu mânayı daha sarih olarak ifade eden bir başka vecih daha kaydeder:

مَنْ قَاتَلَ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَإنَّ صُورَةَ وَجْهِ الإنْسَانِ عَلَى صُورَةِ وَجْهِ الرَّحْمٰنِ

Ebu Hüreyre'den yapılan bu rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: *"Kim (bir kardeşiyle) dövüşürse yüze vurmaktan sakınsın. Zira insan yüzünün sureti Allah'ın yüzünün suretinde yaratılmıştır."*

Hadis muhtelif vecihlerden gelmekte, sıhhati hususunda fazla tereddüde mahal kalmamaktadır. Hadisin mânasını zâhiri üzere kabul etmek mümkün olmayacağına göre, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in itikad esaslarına muvâfık düşecek bir mânaya te'vil etmek gerekecektir. Bunun en muvafık bir te'vilini Bediüzzaman yapar. Der ki: "Şu mezkur hadis-i şerîfin çok maksadından birisi şudur ki: İnsan ism-i Rahman'ı tamamıyla gösterir bir surettedir." Müteâkiben açıklandığı üzere Cenâb-ı Hakk'ın isimleri kainatta tecelli etmektedir, Rahmân ismi de. Her mevcudatta

farklı derecelerde Allah'ın isimlerini okumak mümkün. İşte insan yüzü, Rahmân ismini en mükemmel, en eksiksiz şekilde gösteren bir ayna durumundadır. Yüzde Rahman ismi âzamî derece bir tecelliye mazhar olmuştur. Şu halde, bu ismin hürmetine onun aynası durumunda olan yüze vurulmamalıdır." Bizce bu ikinci te'vil daha muteber gözükmektedir. Zira, recm gibi ölüm cezasına mahkûm edilen birinin bile yüzüne vurma yasağını, yüzdeki organlardan birinin sakatlanma ihtimali ile izah mânasız kalır. Ama her iki te'vilin de bir vechi, haklı olduğu yeri var.

1063 ١٩ – وعن ابن يعلى قال: [غَزَوْنَا مَعَ عَبْدِالرَّحْمٰنِ بْنِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ: فَأُتِيَ بِأَرْبَعَةِ أَعْلاَجٍ مِنَ الْعَدُوِّ فَأَمَرَ بِهِمْ فَقُتِلُوا صَبْراً بِالنَّبْلِ، فَبَلَغَ ذٰلِكَ أَبَا أَيُّوبَ الأَنْصَارِىَّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَنْهَىٰ عَنْ قَتْلِ الصَّبْرِ، فَوَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَوْ كَانَتْ دَجَاجَةٌ مَا صَبَرْتُهَا، فَبَلَغَ ذٰلِكَ عَبْدَالرَّحْمٰنِ فَأَعْتَقَ أَرْبَعَ رِقَابٍ].

أخرجه أبو داود.

19. (1063)- *İbnu Ya'lâ* anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Hâlid İbnu Velîd ile birlikte gazveye çıktık. Bize, düşmandan, ızbandut gibi dört tanesini yakalayıp getirdiler.Derhal öldürülmelerini emretti ve hemen ok atılarak öldürüldüler.[9] Bu haber Ebu Eyyub el-Ensârî (radıyallahu anh)'ye ulaştı. O şunu söyledi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit öldürmeyi yasakladı. Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e kasem olsun, (değil insan) bir tavuk bile olsa onu öldürücü atışlar için hedef kılmayız." Ebu Eyyub'un bu sözü Abdurrahmân'a ulaşınca dört köle âzad etti." [Ebu Dâvud, Cihâd 129, (2687).]

1064 ٢٠ – وعن ابن مسعود رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ. قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ أَعَفُّ النَّاسِ قِتْلَةً أَهْلُ الإِيمَانِ]، أخرجه أبو داود.

20. (1064)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Öldürme hususunda insanların en iffetlisi iman ehlidir."*** [Ebu Dâvud, Cihâd 120, (2666).]

AÇIKLAMA:

Öldürmede iffetli olmak, öldürürken merhametli davranmak, belli

9- قَتْل صَبْرًا savaşırken olmaksızın öldürücü atışlara hedef kılınarak icra edilen öldürmeye katl-i sabr denmektedir. Kurşunu dizmek, idam etmek manasına gelir.

kaidelere riayet etmek, işkence yapmamak, müsle yapmamakdır. Dinin bu hususta koyduğu yasaklar mevcuttur. Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Mezkur yasaklara uygun, en ahlâkî öldürme tarzı ile ölüm cezası veren insanlardır" buyurmaktadır. Günümüzde de esirlere yapılacak muamele ve öldürme cezalarıyla ilgili bir kısım yasaklar konmuş ise de yeterince bunlara uyulduğu görülmez. Roma'da tatbik edilen acıktırılmış vahşî hayvanlara atarak öldürmekten, ayaklarından taş bağlayıp denize atmaya, açlığa terkederek öldürmeye; beton dökerek öldürmekten işkencelerle öldürmeye kadar pek çok öldürme çeşidi İslâm' da yasaklanmıştır. Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürmenin de nezâheti bulunduğunu, bu nezâhete en ziyade iman sâhiplerinin riayet ettiğini ifade etmiş olmaktadır. Zira iman sahipleri, kâfirlerin hilafına, bütün mahlûkâta karşı, kâfir bile olsa, yaradandan ötürü şefkat ve merhamet duyar. Öldüreceği canlının, herşeyden önce, Allah'ın mahluku olduğunu, Allah'ın rızası için öldürdüğünü, bu rızanın da dinin koyduğu çerçeve dışına çıkmamakta olduğunu bilir, bu çerçeveye uyar.

1065 ٢١– وعن عبدالله بن يزيد الأنصارى رضى الله عنه قال: [نهى رسولُ الله ﷺ عن النُّهبَىٰ والمُثْلَة] أخرجه البخاري.

21. (1065)- *Abdullah İbnu Yezid el-Ensârî* (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nühbâ (arsızlıkla alma) ve müsle'yi yasakladı." [Buharî, Mezâlim 30, Zebâih 25.]

AÇIKLAMA:

Nühbâ, nehb'den gelir. Nehb, kapmak, yağmalamak mânasına gelir. Şârihler, bunu "Başkasının malını, gözü önünde arsızlıkla, rızası olmadan almak" diye açıklarlar. Esasen, söylendiği gibi arsızlıkla alınan mala da nühbâ denmiştir. Şârihler bu yasağın ganimet malına da şâmil olduğunu, komutanın taksiminden önce eşitliğe riayet etmeden kapıp alınacak bir malın da nühbâ sayılacağını belirtirler.

Müsle de, ölünün kulak ve burnunu koparmak, gözünü oymak, karnını deşmek , ciğerini sökmek gibi, ölüye kötü muamelede bulunmaktır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çeşitli fırsatlarda bu yasakları tekrarla hatırlatmıştır.

1066 ٢٢– وعن ابن عباس رضى الله عنهما. قال: [كانَ المُشرِكونَ على منزلتين من النبى

ﷺ والْمؤمنين. كانوا مشركي أهلِ حربٍ يقاتلهم ويقاتلونه، ومشركي أهلِ عهدٍ لا يقاتلهم ولا يقاتلونه، فكان إذا هاجرت المرأة من أهل الحرب لم تخطب حتى تحيض وتطهر، فإذا طهرت حلّ لها النكاح، فإن هاجر زوجها قبل أن تنكح ردّت إليه. فإن هاجر منهم عبدٌ أو أمةٌ فهما حرّان، لهما ما للمهاجرين ثم ذكر من أهل العهد مثل حديث مجاهد رحمه الله؛ فإن هاجر عبدٌ أو أمةٌ للمشركين من أهل العهد لم يردّوا وردّت أثمانهم، قال وكانت قريبة بنت أبي أمية تحت عمر بن الخطّاب فطلّقها فتزوّجها معاوية بن أبي سفيان، وكانت أمّ الحكم تحت عياض بن غنم الفهري فطلّقها فتزوّجها عبدالله ابن عثمان الثقفيّ]. أخرجه البخاري.

22. (1066)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müşrikler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve mü'minler karşısında iki kısımdı. Ehl-i harb olan müşrikler, ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendileriyle savaş halinde idi. Bir de ehl-i ahd yani aralarında antlaşma yapılmış olan müşrikler vardı. Onlarla savaşılmıyordu. Onlar da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a karşı savaşmıyorlardı. Ehl-i harb'ten bir kadın hicretle geldiği zaman, hayız olup temizleninceye kadar evlenmek üzere istetilmiyordu. Temizlenince onun nikâhlanması helâl oluyordu. Şayet nikâhtan önce, kadının kocası da hicret ederek gelecek olsa, kadın kendisine veriliyordu. Ehl-i harbten bir köle veya câriye hicret edecek olsa bunlar hür olur ve Muhâcirler'in bütün haklarını elde ederler."

Sonra *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ), -Mücâhid'in rivâyetinde olduğu şekilde- Ehl-i ahd'la ilgili olarak rivâyete devam etti: "*...kendileriyle antlaşma yapılmış müşriklere ait bir köle veya câriye hicret edecek olsa, bunlar da iâde edilmezlerdi, ancak değerleri ne ise o ödenirdi.*" İbnu Abbâs devamla der ki: "Kureybe Bintu Ebî Umeyye Hz. Ömer'in yanında idi, boşadı. Kadınla, Muâviye İbnu Ebî Süfyân evlendi. Ümmü'l-Hakem Bintü Ebî Süfyan da Iyâz İbnu Ganem el-Fıhrî'nin nikâhı altında idi. O da bunu boşadı. Ümmü'l-Hakem'le de Abdullah İbnu Osmân es-Sakafî evlendi." [Buharî, Talâk 19.]

AÇIKLAMA:

1- Hanefîler, bu hadisin zâhiriyle amel ederek, hicretle dar-ı harpten

gelen kadının bir hayız müddetinden sonra nikâh edilebileceğini söylemiştir. Ancak Cumhur, hicret etmesi ve Müslüman olmasıyla birlikte hür sayıldığı için, esirlerin hilâfına, üç temizlik müddetinin beklenmesi, ondan sonra nikâhlanması gerekeceğine hükmetmişlerdir. Bu mesele âlimler arasında ihtilâflı bir mevzudur.

Bu meselede İbnu Abbas (radıyallahu anh): "Bir Hıristiyan kadın, kocasından bir müddet önce Müslüman olsa artık kocasına haram olur" demiştir. Bu hükme sevkeden âyet-i kerime şöyle buyurmuştur: **"Ey iman edenler! Mü'min kadınlar, hicret ederek size gelirlerse onları deneyin, hicretlerinin sebebini inceleyin. Allah onların imanlarını çok iyi bilir. Onların mü'min kadınlar olduklarını öğrenirseniz, kâfirlere geri çevirmeyin. Bu kadınlar, o kâfirlere (eski kocalarına) helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Kâfirlerin bu kadınlara verdikleri mehirleri iâde edin. Bu kadınların mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman, onlarla evlenmenizde bir engel yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, onlara verdiğiniz mehri isteyin. Kâfir erkekler de hicret eden mü'min kadınlara verdikleri mehirleri istesinler..."** (Mümtahine 10).

İhtilâf, kocanın, iddet içerisinde Müslüman olmasından doğmaktadır. Atâ, bu durumda "kadın yeni bir nikâh ve yeni bir mehirle eski kocasına dönmek isterse dönebilir" demiştir. Bu görüş bu meselede esas olmuştur. Hicretle gelen mü'min kadına, iddeti içerisinde evlenme teklifi yapılamayacağı prensibi esas alınınca İbnu Abbâs'la Atâ'nın görüşleri birleşmiş olmaktadır. Kûfe uleması (Hanefiler) bu durumda "kocasına Müslüman olması teklif edilir" şartını koyarlar.

2- Hadiste ismi geçen *Kureybe Bintu Ebî Ümeyye,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcesi olan Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin kızkardeşidir. Hz.Ömer müşrike kadınları mü'minlere haram kılan âyet (Mümtehine 10) nâzil olduğu zaman Mekke'de iken evlenmiş olduğu ve henüz Müslüman olmayan iki hanımını boşar. Bunlardan biri Kureybe'dir. Kureybe'nin Müslüman oluşu hakkında gelen ihtilâflı rivayetler ve bunların *İbnu Hacer* tarafından te'lifine müteallik teferruata burada yer vermeyeceğiz. İkinci hanım da Ümmü Gülsüm Bintu Amr'dır, bu Abdullah'ın annesidir. Bununla Ebu Cehm İbnu Huzeyfe evlenir. Ebu Süfyan da, Ebu Cehm de henüz müşriktir.

3- Şunu bilmek gerekir: Mezkur âyet, Hudeybiye Sulhü üzerine nâzil olmuştur. Sulh anlaşmasının maddeleri arasında, Mekkelilerden Müslüman olup da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e iltica eden çıkacak

olursa, bunların Mekkelilere iade edilmesi de vardı. Bu maddeye göre mülteci Müslüman erkekler iade edilmişti. Kadın mültecilerin de iadesi sulh anlaşmasında var mıydı, yok muydu bu husus, rivayetlerde münakaşalı ise de, yukarıda zikri geçen âyet, kadınların iadesini yasaklamış ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da iâde etmemiştir. Antlaşmaya kadınların iâdesinin de dahil edilmiş olduğu kanaatinde olduğu anlaşılan *İbnu Kesir*, tefsirinde mezkur âyetin sünneti tahsis ettiğini ve hatta Kur'ân'la sünnetin tahsisine bu âyetin en güzel örnek teşkil ettiğini belirtir. Seleften bâzısı, tahsise değil, neshe örnek olduğunu, bu âyetin ilgili sünneti neshettiğini söylemiştir.

Ayet-i kerimenin emri üzerine, müşriklere iade edilmeyen mülteci kadınlardan bilhassa *Ümmü Gülsüm Bintu Ukbe İbni Ebî Muayt* ismen zikredilir. Çünkü bunu geri almak için iki erkek kardeşi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracat ederler. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, âyet-i kerimenin nehyi sebebiyle iade etmez.

Bu sulh anlaşmasından sonra iltica eden kadınlar iâde edilmemiş ise de, kocalarına mehri ödenmiştir. Kölelerin de bedeli ödenmiştir. Bu ödemelerin "sulh" sebebiyle olduğu bilhassa belirtilir. İbnu Kesir'in kaydettiği rivayetlere göre, âyetin emrine mü'minler harfiyyen uyup, boşadıkları kadınlara mehirlerini ödedikleri halde, müşriklerden boşanan Müslüman kadınlara müşrikler mehirlerini ödememişlerdir. Bu durumdan mağdur olanlara âyet-i kerimenin emriyle (Mümtahine 11), hazineden (ganimetten) ödeme yapılmıştır.

4- Ayet-i kerime, bu çeşit mülteci kadınların, gerçekten mü'min olup olmadıkları,yani imanları gereği mi bu iltica ve muhâcereti gerçekleştirdikleri hususunda emin olmak için imtihan edilmelerini emreder. Hatta sûre, Mümtahine ismini de buradan alır. Acaba bu imtihanın keyfiyeti nedir? Nasıl cereyan etmiştir, çünkü iman dâhilî, kalbî ve enfüsî bir keyfiyettir, bunun hâricen görülmesi mümkün değildir, anlaşılması ise oldukça zordur.

Rivayetler bu sualimizi cevaplayacak açıklığa sahiptir:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* imtihan vazifesini Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e vermiştir.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) bu kadınlara -İbnu Abbâs, Mücâhid, İkrime ve Katâde'den gelen rivayetlere göre- Allah adına yemin vererek şu hususları taleb etmiş ve sormuştur:

★ Kocasına olan buğzu sebebiyle mi hicret etti?

★ Bir yerden bir başka yere gitmek arzusuyla mı hicret etti?

★ Dünyevî bir arzu ile mi hicret etti?

★ Allah ve Resûlü'nün sevgisiyle mi hicret etti?

★ Allah'ın bir ve Hz. Muhammed'in kulu ve elçisi olduğuna şehâdet.

★ Bir kimseye aşk sebebiyle mi hicret etti?

★ Kocası ile olan geçimsizlik sebebiyle mi, İslâm'a ve Müslümanlara olan muhabbet sebebiyle mi hicret etti?

Allah adına verilen yeminle alınan cevaplar, iman lehine olursa kabul edilip reddedilmedikleri, aksi takdirde kocalarına iade edildikleri belirtilir.

İbnu Kesir, imtihan âyetinde geçen: **"Onların mü'min kadınlar olduklarını öğrenirseniz, kâfirlere geri çevirmeyin"** ibâresinden hareketle: "İmana yakînî şekilde ıttıla peyda etmenin mümkün olduğuna bu âyette delil vardır" der.

3- Bu âyet, evlenme meselelerinde mühim bir değişiklik getirerek o güne kadar serbest olan müşriklerle evlenmeyi yasaklamıştır: Ne erkek, ne kadın, herhangi bir Müslüman, müşrik biri ile evlenemez, haramdır. Bu âyetten önce Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kızı Zeyneb (radıyallahu anhâ) bile müşrik olan Ebu'l-As'ın nikâhında kalabilmiş ve Bedir esirleri arasında bulunan Ebu'l-As, Zeyneb'in -annesi Hatice tarafından hediye edilmiş- kolyesi ile esaretten kurtarılmaya çalışmıştı.[10] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "kızı Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i Medine'ye göndermesi" şartı ile Ebu'l-Âs'ı -kolyeyi iade ederek ve başka bir maddî talebde de bulunmaksızın- serbest bırakmıştı. Zeyneb (radıyallahu anhâ) Medine'ye gelmiş, hicrî sekizinci senenin başlarında kocası Müslüman oluncaya kadar ayrı yaşamış, Müslüman olunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeni bir nikah ve mehre luzüm görmeden iade etmişti. Mamafih nikahı yenilediği de söylenmiştir. Bu âyetten önceki tatbikatta, Müslümanlarla müşrikler arasındaki evlenme rahatlığını belirtmek için yine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan misal göstermek gerekirse, Ebu'l-Âs örneği zikredilebilir. Bir ara müşrikler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kötülük olsun diye, dindaşları olan Ebu'l-Âs'a Zeyneb (radıyallahu anhâ)'i boşamasını söylerler, *Ebu'l-Âs* reddedince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ebu'l-Âs*'a teşekkür eder.

10– Kolyeyi gören Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) merhume ve mahbube zevcesi Hz. Hatice (radıyallahu anhâ)'yi hatırlayarak ziyadesiyle duygulanacak ve kolyenin alınmamasına işâret buyuracak ve Ebu'l-Âs'a hürriyetini bağışlayacaktır. Ebu'l-Âs da bilâhere Müslüman olacaktır (radıyallahu anh).

BEŞİNCİ FASIL

CİHADA MÜTEALLİK HADİSLER

1067 ١ - عن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: مَا مِنْ غَازِيَةٍ أَوْ سَرِيَةٍ تَغْزُو فِي سَبِيلِ اللهِ تَعَالَى فَيَسْلَمُونَ وَيُصِيبُونَ إِلاَّ تَعَجَّلُوا ثُلُثَيْ أَجْرِهِمْ. وَمَا مِنْ غَازِيَةٍ أَوْ سَرِيَةٍ تَخْفِقُ وَتُخَوَّفُ وَتُصَابُ إِلاَّ تَمَّ أَجْرُهُمْ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

«تَخْفِقُ» أى لا تصيب شيئاً من المغنم.

1. (1067)- Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah yolunda cihada çıkıp gazve yapan selamete erip ganimetle dönen her ordu ve her seriyye ahirette elde edeceği mükâfaatın üçte ikisine dünyada kavuşmuş olur. Hiçbir ganimet elde edemeyen, korku geçiren ve musibetlere mâruz kalan her ordu ve her seriyye ise (ahirette) tam ücrete erer."* [Müslim, İmâret 153, (1906); Ebu Dâvud, Cihâd 13, (2785); Nesâî, 15, (6, 17, 18); İbnu Mâce, Cihâd 13,(2785).]

AÇIKLAMA:

Rivâyetin *Müslim* ve *Nesâî'*deki aslında, muzaffer olarak ve ganimet alarak dönen gazilerin, ücretlerinin üçte ikisini dünyada peşin olarak aldıkları belirtildikten sonra şu ilave de yer alır: وَيَبْقَى لَهُمُ الثُّلُثُ ***"Ücretlerinin üçte biri (ahirete) kalır."***

Hadis-i şerif, cihâda mukabil dünyada şeref ve ganimetten nasibini alanla, savaşta mağlub düşen veya hiçbir dünyevî nasib elde edemeyen, sadece korku ve meşakkat çeken gazilerin uhrevî mükâfaatta eşit olma-

yacaklarını ifade ediyor. Çükü dünyada elde edilen ganimet vs. cihad ameline terettüp eden mükâfaatın bir cüz'ünü teşkil etmektedir. *Nevevî*, bu mânanın, sahâbeden bu mevzu üzerine gelen meşhur ve sahih rivayetlerin ruhuna uyan yegâne te'vil olduğunu, hadisin zahirine uygun düşen mânanın da bu olduğunu, Kadı İyâz'ın da bu mânayı benimsediğini belirtir. Bazı yorumların, -gazveye katılanların sevabca eşit olacakları ve ganimetin sevabı eksiltmeyeceği iddiasından hareketle- bu hadisin sahih olmayacağı düşüncesine saplandıklarını belirten Kadı İyaz, bu fikrin fâsid olduğunu söyler ve delillerini çürütür.

Nevevî'nin bu meyanda kaydettiği delillerden biri birçok sahâbenin şu mânadaki beyanlarıdır:

مِنَّا مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَأْكُلْ مِنْ اَجْرِهِ شَيْئاً وَمِنَّا مَنْ اَيْنَعَتْ لَهُ ثَمْرَتُهُ

"İslâm için cihâd eden bir kısım arkadaşlarımız, emeklerine terettüp eden ücretten hiçbir şey yemeden şehid olup gittiler (Uhud'da şehid olanlar gibi). Bazı arkadaşlarımız ise meyvelerinin dünyada iken olgunlaştığını gördüler (fütuhât devrini yaşayan, bolluğa erenler gibi)." Hz. Ömer ve Habbâb İbnu Eret (radıyallahu anhümâ) başta, birçok ashâb bu konuda yakınır ve hatta: "Sakın bütün ecrimizi dünyada yemeyelim?" diye endişe ifade ederler.

Bu hadisin hükmünü kabul etmeyenlerin en ziyade dayandıkları şey Sahiheyn'de kaydedilen ve mücahidin sevabla ve ganimetle döneceğini beyan eden hadistir. *Nevevî* şöyle cevaplar: "Bu iki rivayet arasında teâruz mevcut değil ki birine râcih deyip kabul ederken, diğerine de mercuh deyip reddedelim.Çünkü bu hadiste mücâhidin sevapla ve ganimetle döneceği söylenirken ganimetin sevabı azaltacağına veya azaltmayacağına temas edilmemiştir, keza ganimet alanla almayanın sevabı eşit olacak da denmemiştir, mutlak bir ifâde ile mücâhidin hem sevap ve hem de ganimetle döneceği ifade edilmiştir. Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet, mutlak olan öteki rivayeti mukayyed hâle getirmiştir. Usul kaidesidir: "Mukayyed, mutlaka tercih edilir ve bu şarttır."

1068 ٢ــ وعن جابر رضى الله عنه. قال: [كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي غَزَاةٍ. فَقَالَ: إِنَّ بِالْمَدِينَةِ رِجَالاً مَا سِرْتُمْ مَسِيراً وَلاَ قَطَعْتُمْ وَادِياً إِلاَّ كَانُوا مَعَكُمْ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ].

أخرجه مسلم، وأخرجه البخارى وأبو داود عن أنس.

2. (1068)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz bir gazvede Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik, bir ara şöyle buyurdu-

lar: "Medine'de kalan öyleleri var ki, kateddiğiniz her mesafe ve geçtiğiniz her vâdide ayrıca sizinle berabermiş gibi sevabınıza eksiksiz ortak oluyorlar. Bunlar, (cihada katılmayı cân u gönülden arzulayıp da) özürleri sebebiyle orada kalanlardır." Bu rivayeti Buhârî ve Ebu Dâvud, Hz. Enes (radıyallahu anh)'ten tahric etmişlerdir. [Müslim, İmâret 159, (1911).]

AÇIKLAMA:

Mü'minin hayatında niyetin ne kadar ehemmiyetli olduğunu gösteren hadislerden biri budur. Samimiyetle niyet ettiği hayırlı bir amele, meşru bir mazeretle iştirak edemeyen kimse, yapanların sevabına aynen iştirak etmiş olmaktadır.

Buradaki hadis, sefer gibi meşakkatli ve meşakkati nisbetinde de sevablı olan cihad amelinden misal vermektedir. Cihada, hastalık, sakatlık veya geride verilen bir vazifenin ifası gibi herhangi bir mazeretle iştirak edemeyen niyet sahiplerinin cihad sevâbına aynen iştirak ettiği belirtilmektedir. Vekî'nin rivâyetinde bu daha açık bir dille mâzurların fiilen cihad eden gaziler gibi sevaba nail olacakları belirtilir. Bu hadis, herhangi bir seferle mukayyed olmayıp âmdır. Âlimler bu durumdan hareketle cihadın farz-ı ayn oduğunu söylerler ve umumî bir seferberlikte cihâda katılmaya her mü'minin niyet etmesinin farz olduğunu belirtirler.

Bu hadisi, mânen te'yid eden âyetler de vardır. Nisâ sûresinde, cihad eden mü'minlerin cihad etmeyen mü'minlere faziletce üstünlüğü belirtilirken, "cihad etmeyen"den maksadın "özürsüz olarak yerlerinde oturanlar" olduğu belirtilir. (95-96. âyetler). Nitekim bu istisnâî hüküm, âmâ sahâbîlerden İbnu Ümmi Mektûm'un cihâda iştirak edemediği için sevaptan mahrum kaldığını düşünerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a beyan ettiği üzüntüsü üzerine nâzil olmuştur.

Öyle anlaşılıyor ki, İslâm cemaati, Allah'ın rızasını tahsil yolunda halis niyetiyle bütünleşebilmekte, yüz binlerce, belki de milyonlarca parçadan teşekkül eden bir fabrika hükmüne geçebilmektedir. Her ferd bu fabrikanın ürün vermesinde bir rol, bir pay sahibi olmakta, böylece: "Bu üründe katkım var" diyebilmektedir. Dinimizin bildirdiği üzere, burada her iştirakçi, niyetine göre neticeden yüksek pay alabilmekte, en geride kalan en önde gidenle paya eşit şartlarla iştirak edebilmekte ve hatta geçebilmektedir.

Bu bütünleşme, bu iştirakın sırrı samimi niyet ve ihlâsta yatmaktadır.

1069 ٣- وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: عَجِبَ رَبُّنَا مِنْ قَوْمٍ يُقَادُونَ إلى الجَنَّةِ بِالسَّلاَسِلِ]. أخرجه البخارى وأبو داود. وقال: يعنى الأسير يُوثَقُ ثُمَّ يُسْلِمُ.

3. (1069)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim şöyle diyordu: *"Zincirlere bağlı olarak cennete sevkedilen bir zümrenin haline Rabbimiz taccüb (hayret) etti."*

Ebu Dâvud: *"Harp esiri yakalanır, zincire vurulur sonra da Müslüman olur"* diyerek açıklamıştır. [Buhari, Cihâd 144; Ebu Dâvud, Cihâd 124, (2677).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, burada mecazî mâna kastedilebileceği gibi, hakikî mânasının da kastedilmiş olabileceğini belirtirler.

Taaccüb, mahiyeti bilinmeyen şey karşısında duyulan histir, dilimizde şaşkın olmak diye karşılanır. Tabii ki Allâmu'l-guyûb olan Cenâb-ı Hakk'ın taccübe düşmesi sözkonusu olamaz. Bunu, Allah hakkında "memnun kalmak", "razı olmak", "takdir etmek" gibi uygun mânalarda te'vil etmek gerekir.

Hadisin mânasına gelince, harpte esir edilip zincirlere vurulan esirler, bilâhere İslâm'ı öğrendikten sonra gönül hoşluğu ile Müslümanlığı benimseyerek cennete giderler. Hadiste, ilk baştaki ikrâh yani zorlama, zincir olarak ifâde edilmiş olmaktadır. *Tîbî:* "Zincirden muradın, kişiyi dalâlet derekelerinden kurtarıp hidâyet derecelerine yükselten câzibe-i Hak olabileceğini" söylemiştir. Ancak şu hadis yukarıda verilen mânanın daha sahih olduğunu teyid etmektedir:

Ebu't-Tufeyl Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan anlatıyor:

رَأَيْتُ نَاساً مِنْ أُمَّتِى يُسَاقُونَ إلى الْجَنَّةِ فِى السَّلاَسِلِ كُرْهاً قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ مَنْ هُمْ؟ قَالَ: قَوْمٌ مِنَ الْعَجَمِ يَسْبِيهِمُ الْمُهَاجِرُونَ فَيُدْخِلُونَهُمْ فِى الإسْلاَمِ مُكْرَهِينَ

"Ümmetimden bir grubun, cennete, zincirlerle zorla sevkedileceğini gördüm." Ben: "Ey Allah'ın Resûlü, bunlar kim?" diye sorunca: **"Onlar, dedi; Arap olmayanlardan bir kavimdir, Muhâcirler onları esir ederler, zorla İslâm'a sokarlar."**

Fazla taraftar bulmayan bir izaha göre, bunlardan maksat, kâfirler tarafından esir edilip zincire vurulan ve o halde ölen Müslümanlardır.

1070 ٤– وعن أبى هريرة أيضاً رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إنَّما الإمام جُنَّةٌ يُقاتَلُ به.] أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. (1070)- Yine *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) hazretlerinin anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur:

"İmam bir perdedir, onunla birlikte (düşmana karşı) savaş yapılır." [Buhârî, Cihâd, 109, Ahkâm 1; Müslim, İmâret 43, (1841), Ebu Dâvud, Cihâd 163, (2757); Nesâî, Büyû 30, (7, 155).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, çeşitli vecihlerde rivayet edilen bir hadistir. İmamın gereğini ve ona itaati tesbit eder. *Buhârî*'deki vechi daha da uzundur:

مَنْ أطاعَنِى فقدْ اطاعَ الله ومَنْ عصانى فقدْ عصىَ الله ومَنْ يطعِ الأميرَ فقدْ اطاعَنى ومَنْ يعصِى الأميرَ فقدْ عصانِى. وإنَّما الإمامُ جُنَّةٌ يقاتَلُ مِنْ ورائِه ويتَّقى به فإنْ امرَ بتقوى الله وعدلَ فإنَّ له بذلك أجراً وإنْ قالَ بغيرِه فإنَّ عليه منه

Yani: *"Kim bana itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyan ederse Allah'a isyan etmiş olur. Emîre itaat eden, bana itaat etmiş olur, kim emîre isyan ederse bana isyan etmiş olur. İmam bir perdedir, onun gerisinde düşmanla savaşılır, onunla korunulur. Şayet Allah'tan korkmayı emreder ve adaletli olursa, bu sebepten sevâba nâil olur, aksini yaparsa o yüzden de vebâle girer."*

İmamdan murad, âmme işlerini yürüten herkes, her memurdur. Her memur, kendisine terettüp eden hizmetlerde, halka karşı âmir durumunda olabilir.

İmam için cünne yani perde denmesi, halk adına düşmana muhatap olması, düşmanın eza ve istilasından halkı, askeriyle, tedbiriyle korumasından ileri gelir.

Bu mevzu üzerine geniş bilgi Hilâfet ve İmâret bölümünde gelecek (1702-1743 numaralı hadisler).

1071 ٥– وعن أنس رضى الله عنه: [أنَّ فتىً مِنْ أسْلَمَ قالَ يارسُولَ الله: إنِّى أُريدُ الغَزْوَ وليسَ لى مالٌ أتجهَّزُ به. قالَ: ائتِ فُلاناً فإنَّه كانَ قدْ تجهَّزَ فمرِضَ. فأتاهُ فقالَ: إنَّ رسولَ الله يقرأُ عليكَ السَّلامَ ويقولُ: أعطِنى الَّذى تجهَّزتَ به.

فَقَالَ لأَهْلِهِ يَافُلاَنَةُ أَعْطِيهِ الَّذِى تَجَهَّزْتُ بِهِ وَلاَ تَحْبِسِى عَنْهُ شَيْئاً مِنْهُ، فَوَاللَّهِ لاَ تَحْبِسِى مِنْهُ شَيْئاً فَيُبَارِكُ لَكِ فِيهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

5. (1071)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Eslem kabilesinden bir genç: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben gazveye katılmak istiyorum, ancak gazve için gerekli techizâtı temin edecek malım yok!" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

–*"Öyleyse falancaya git. O hazırlık yapmıştı ama hastalandı (gelemeyecek)"* dedi. Genç o adama gidip:

"– Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sana selamı var, cihâd için hazırladığın techizâtı bana vermeni söyledi" dedi. Adam, ismen çağırarak hanımına:

"– Hanım! cihad için hazırladığım teçhizâtı şu gence ver, onlardan hiçbir şeyi alıkoyup esirgeme, Allah'a kasem olsun, esirgemeden her ne verirsen hakkında mübârek kılınır" dedi." [Müslim, İmâret 134, (1894); Ebu Dâvud, Cihâd 177, (2780).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hayra sebep olmanın da hayır ve sevap olduğunu ifâde etmektedir. Ulemâ, hayır için hazırlanan bir malın, başka bir hayırda da harcanabileceğine, bu hadisten delil çıkarmıştır. Nezir ederse, hayrı, nezrettiği şeyde harcaması gerekir. Ancak, şartlar, bu harcamayı nezrettiği şeyin dışında yapmasının daha hayırlı olacağını gösterirse, nezre rağmen hayrın sarf mahallini değiştirebilir, fakat nezir kefâreti öder. Böylece hayrını daha da artırmış olur.

1072 ٦– وعن سمرة بن جُندب رضى اللّه عنه قال: [أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ النَّبِىَّ ﷺ سَمَّى خَيْلَنَا خَيْلَ اللَّهِ تَعَالَى، وَكَانَ يَأْمُرُنَا بِالْجَمَاعَةِ إِذَا فَزِعْنَا، وَالصَّبْرِ وَالسَّكِينَةِ إِذَا قَاتَلْنَا].

أخرجه أبو داود.

6. (1072)- *Semure İbnu Cündeb* (radıyallahu anh) (bir gün) dedi ki: "Emmâ ba'd, bilesiniz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* atlarımıza "Allah'ın atları" diye isim verdi. Bize, korktuğumuz zaman cemaat olmamızı, savaştığımız zaman da sabırlı ve sâkin olmamızı emrederdi." [Ebu Dâvud, Cihâd 54, (2560).

AÇIKLAMA:

1- Emmâ ba'd, Arapça'da asıl mevzuya geçerken kullanılan bir tâbir olup dilimizde karşılığı mevcut değildir. Hatip hitab ederken, kâtip mektubunu yazarken, İslâmî âdabtan olan hamdele ve salveleden sonra asıl konuya geçerken emmâ ba'd der veya yazar.

2- Atların "Allah'ın atı" diye isimlendirilmesi, tefe'ül için olmalıdır. Hem de Allah yolunda cihadda kullanıldığı, esas bu maksadla beslendiği içindir. Atı besleyen, tımar eden, külfetini çeken kimse ona Allah'ın atı gözüyle bakınca nokta-i nazarı, ilgisi, sevgisi herhalde farklı olacaktır. Eşyaya verilen isim devamlı bir telkin vesilesidir. Ata (veya hayırda da kullanılabilecek muâdili eşyaya) bu neviden isimler vermenin müstehab olacağı, mü'minin hayra olan niyyetine bu tesmiyenin ne kadar müessir olacağı açıkça görülmektedir.

Hadis, Ebu Dâvud'da "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, korktuğumuz zaman, atımızı Allah'ın atı diye isimlendirdi" şeklindedir. Şârihler, "Korktuğumuz zaman" tâbirini "yardım istediğimiz zaman" şeklinde anlamanın da uygun olduğunu belirtirler. Ancak ifâdede "fürsan (=süvâri)" kelimesinin hazfedilmiş olduğunu ve dolayısıyla ibarenin şöyle olması gerektiğine de dikkat çekilmiştir: يافُرسانَ خَيلِ اللهِ "Ey Allah'ın atlarının süvarileri!..." Nitekim, Askerî'nin el-Emsâl'inde, Enes'in bir rivayetine göre: "Hârise İbnu'n-Nu'mân: "Ey Allah'ın Resûlü, demiştir, şehid olmam için bana dua buyurun" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua edivermiştir. Bir gün: "Ey Allah'ın atları binin" diye bir ses işitilmiştir. Hârise, ata binen ilk süvari ve şehid olan ilk süvâri olmuştur." Burada "Ey Allah'ın atları", Ey Allah'ın atlarının süvârileri demektir.

Âzimâbâdî, kaydetiği bâzı yorumlardan sonra hadisin son kısmında kastedilen mânanın şu olduğunu belirtir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* savaştığımız zaman cemaat olmamızı, sabır ve sükûnetimizi muhafaza etmemizi emrederdi."

1073 ٧ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ الله ﷺ : خَيرُ الصَّحابَةِ أربعةٌ، وخَيرُ السَّرايا أربعمائةٍ، وخَيرُ الجُيوشِ أربعةُ آلافٍ، ولَن يَغلِبَ اثنا عشرَ ألفاً مِن قِلَّةٍ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

7. (1073)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"En hayırlı arkadaş (grubu) dört*

kişiliktir. En hayırlı askerî birlik dört yüz kişiliktir. En hayırlı ordu dört bin kişidir. On iki bin kişi, sayıca az diye mağlub edilemez." [Ebu Dâvud, Cihâd 89, (2611); Tirmizî, Siyer 7, (1555); İbnu Mâce, Cihâd 25, (2827).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen arkadaştan murad, yolculuk sırasındaki arkadaştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yalnız başına, "müsafirlik" mesafesini bulan (takribi 90 km) uzaklığa yola çıkmayı tavsiye etmez. Hatta iki kişiyi de tavsiye etmez. Üçe cevâz verir ise de bu hadiste arkadaş olarak dört kişilik grubun en iyi olacağını belirtmektedir. Bu tavsiye vecibe ifade etmez, az da çok da olabilir. Gazzâlî, İhyâ'da dörtteki hikmeti şöyle açıklar: "Yolcu, sefer sırasında kendisini muhâfaza edecek birine muhtaçtır. Keza bazı ihtiyaçları için yol esnasında şuraya buraya gitme ihtiyacı da duyar. Şâyet üç kişi olsalar, ihtiyacı için ayrılacak olan tek başına gider. Bu durumda yanında ünsiyet edeceği biri olmayacağından ruhen sıkılır. İhtiyaçlar için iki kişi beraber çıksalar, eşyaların başında kalan, yalnız kalır. Bu hem tehlikelidir, hem de ruhuna sıkıntı verir. Öyle ise dörtten az olan bir ekip yol ihtiyacını yeterince karşılayamaz. Beşinci ise, ihtiyaçtan fazladır. Arkadaş çok olunca sohbet bile yapılamaz.

Şu halde, hadiste, en hayırlı arkadaş grubun dört olduğuna dair delil mevcuttur. Hadiste "En hayırlı arkadaş dörttür" tâbiri içinde, zımnen; dörtten az sayıdaki arkadaş grubunda da -hazer veya sefer halinde- hayır vardır" mânası mevcuttur. Ancak, Amr İbnu Şuayb'ın rivâyet ettiği bir hadiste "üç"ten az olan ekib için "şeytân" tâbiri kullanılmıştır:

الرَّاكِبُ شَيْطَانٌ وَالرَّاكِبَانِ شَيْطَانَانِ وَالثَّلاَثَةُ رَكْبٌ

"Bir yolcu şeytadır, iki yolcu iki şeytandır, üç yolcu bir ekiptir."

Taberî der ki: "Buradaki zecr (yasaklama), edeb ve irşâd zecridir, tahrim zecri değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek kişinin seyahatinde yalnızlıktan mütevellit mahzurlar olduğu için bunu yasaklamıştır, değilse, yalnızlık haram değildir."

Gerçek şu ki, âlimler bu meselede farklı fetvalar vermişlerdir. İhtiyaca, şartlara göre yalnız olmak da gerekebilir. Nitekim casuslar, öncüler, haber toplayıcıların yalnız olması gerekmektedir.

2- Askerî birlik diye tercüme ettiğimiz seriyye sayısı dört yüz civarında olan bir müfrezedir, ordunun bir bölümüdür. Aşağı yukarı günümüzün taburuna tekâbül eder. *İbrahim Harbî:* "Seriyye, dört yüz ci-

varındaki süvarî birliğidir" diye tarif etmiştir. Geceleyin yol alıp, gündüz gizlendiği için seriyye dendiği ifade edilir. Çünkü serâ سرى "geceleyin yürüdü" demektir.

İbnu'l-Esîr, bu açıklamaya katılmaz. Ona göre: "Bu, sayısı dört yüze ulaşan askerî bir birliktir, cem'i serâyâ gelir. Seriyye denmesi, bunların askerlerin en hayırlı kısmından seçilen bir hülâsa olmasındandır; "sırrî", nefis demektir. Bu miktar bir müfrezeye seriyye denmesi (hareket kaabiliyetinin fazla olması sebebiyle) gizlice, hiç sır vermeden düşmana nüfûz etmesinden de olabilir."

İbnu Raslân şu açıklamayı yapmıştır: "Seriyyenin hayırlısı dört yüz" diye sınırlandırılması.. Bedir Ashâbı'nın üç yüz küsur olmasından ileri gelebilir. Bu duruma göre, en hayırlı seriyye üç yüz-dört yüz ile dört yüz-beş yüz arasındaki seriyyedir.

3- "On iki bin sayıca az diye mağlub edilemez" sözü, bu sayı bir ordu için ideal miktardır. Bu miktardaki bir ordu düşman karşısında mağlup düşmüşse bunun mağlubiyet sebebi sayısının azlığından değildir. ***Ebu Ya'lâ el-Mevsilî***'nin Müsned'inde «... اذا صبروا واتقوا» ziyadesi vardır. Mâna şöyle olur: "Sayısı on iki bini bulan ordu sabreder ve takvaya riâyet ederse sayı azlığı sebebiyle mağlup düşmez." Öyle ise bu sayıdaki bir İslâm ordusu mağlupsa "azlık"tan başka sebep aramak lazım: Sayıya güvenmek, şeytanın içlerine savaşı kazanacak güçte oldukları, şecaat sahibi bulundukları, fazlasıyla maddî kudrete sahip oldukları hususunda attığı telkinler sonucu kendilerine fazla güvenerek (Allah'ı unutmak, alınması gereken bir kısım tedbirleri ihmâl etmek) gibi. Nitekim Huneyn Savaşı'nda sayıları on iki bin olan İslâm ordusu, çokluklarına ve sayılarına güvenmişler: "Bugün bizi sayıca azlık mağlub edemez" demişlerdi. Fakat ilk vehlede dağıldılar, sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gayreti ile toparlanıp galebe çaldılar. Âyet-i kerime meâlen: **"Huneyn günü çokluğunuzla böbürlenmiştiniz, size hiçbir faydası olmadı...."** (Tevbe 25) der.

Âlimler bu hadise dayanarak "Müslümanların adedi on iki bine ulaşınca, düşman sayılamayacak kadar çok da olsa cepheyi terketmek haramdır" demişlerdir. Bu konuyla ilgili olarak 1057 numaralı hadisin açıklaması da görülmelidir.

1074 ٨– وعن أبي طلحة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا ظَهَرَ عَلَى قَوْمٍ أقَامَ بِالْعَرْصَةِ ثَلاَثَ لَيَالٍ]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

8. (1074)- *Ebu Talha* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir kavme galebe çalınca, (evler arasındaki) boş bir arsada üç gece ikâmet ederdi." [Buharî, Cihad 185, Megâzî 7; Müslim, Cennet 78, (2875); Tirmizî, Siyer 3, (1551); Ebu Dâvûd, Cihâd 131, (2695).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın askerî harekâtıyla ilgili mühim bir prensibini görmekteyiz: Fethedilen yerde üç gece ikâmet. Mühellib bunu: "Askerleri ve hayvanları dinlendirmek için" diye açıkladıktan sonra, "fethedilen yer düşmana ve gelip geçene karşı emniyetli ise" diye bir şart da belirtir. *İbnu'l-Cevzî* şöyle der: "Maksad galebenin tesirini artırmak, ahkâmı infâz etmek ve (gözdağı vererek aleyhte) toplanmayı azaltmaktır, sanki şöyle demektedir: "Haydi, kuvvetli olan, kendine güvenen buyursun, işte buradayız."

İbnu'l-Münîr de şu yorumu yapmıştır: "Bu kalıştan maksad, muhtemelen, meâsi işlenmiş olan bu bölgeye, zikrullah ve şeâir-i İslâmiye'yi izhar etmek suretiyle mânevî bir ziyâfette bulunmaktır. Bu zikir ve şeâirin izharı mânevî bir ziyafet hükmüne geçerse bunun üç gün devam etmesi gerekir, zira ziyafetin müddeti üç gündür." Muhakkak ki her te'vilin bir vechi, bir haklılığı var.

1075 ٩- وعن عمران بن الحصين رضى الله عنهما قال: [كانت ثقيف حلفاء لبني عقيل، فأسرت ثقيف رجلين من أصحاب رسول الله ﷺ، وأسر أصحاب رسول الله ﷺ رجلا من بني عقيل وأصابوا معه العضباء فأتى عليه رسول الله ﷺ وهو في الوثاق فقال يا محمد. فقال ما شأنك؟ فقال بم أخذتني وأخذت سابقة الحاج؟ يعني العضباء. قال أخذتك بجريرة حلفائك ثقيف. ثم انصرف عنه فناداه يا محمد، يا محمد، وكان ﷺ رفيقا رحيما. فرجع إليه فقال: ما شأنك؟ فقال: إني مسلم. فقال: لو قلتها وأنت تملك أمرك أفلحت كل الفلاح، ثم انصرف عنه فناداه فأتاه. فقال: ما شأنك؟ قال: إني جائع فأطعمني، وظمآن فاسقني. قال: هذه حاجتك ففادى برجلين. قال: وأسرت امرأة من الأنصار وأصيبت العضباء فكانت المرأة في الوثاق. فكان القوم يريحون نعمهم بين يدى بيوتهم فانفلتت ذات ليلة من

الْوَثَاقِ فَأَتَتِ الإِبِلَ، فَجَعَلَتْ إِذَا دَنَتْ مِنَ الْبَعِيرِ رَغَا فَتَتْرُكُهُ حَتَّى انْتَهَتْ إِلَى الْعَضْبَاءِ فَلَمْ تَرْغُ وَهِيَ نَاقَةٌ مُنَوَّقَةٌ: أَيْ مُدَرَّبَةٌ، وَرُوِيَ مُدَرَّبَةٌ، وَرُوِيَ مُجَرَّسَةٌ. قَالَ: فَقَعَدَتْ فِي عَجُزِهَا ثُمَّ زَجَرَتْهَا فَانْطَلَقَتْ وَنَذِرُوا بِهَا فَطَلَبُوهَا فَأَعْجَزَتْهُمْ. قَالَ: وَنَذَرَتْ لِلَّهِ تَعَالَى إِنْ نَجَّاهَا اللَّهُ عَلَيْهَا لَتَنْحَرَنَّهَا. فَلَمَّا قَدِمَتِ الْمَدِينَةَ: رَآهَا النَّاسُ فَقَالُوا: الْعَضْبَاءُ نَاقَةُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: نَذَرْتُ إِنْ نَجَّانِي اللَّهُ لأَنْحَرَنَّهَا فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لَهُ. فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ؟ بِئْسَمَا جَزَتْهَا، نَذَرَتْ إِنْ نَجَّاهَا اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهَا لَتَنْحَرَنَّهَا. لاَ وَفَاءَ لِنَذْرٍ فِي مَعْصِيَةٍ، وَلاَ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ]. أخرجه مسلم وأبو داود. وأخرجه الترمذى منه طرفاً يسيراً.

«الْمُدَرَّبَةُ» المخرّجة المؤدّبة التى ألفت الركوب وعوّدت المشى في الدروب.

«والمُجَرَّسَةُ» بالجيم والسين المهملة: المجربة المدربة في الركوب والسير.

9. (1075)- *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Sakif, Benî Ukayl'in müttefiki idi. Sakîfliler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından iki kişiyi esir ettiler. Buna mukabil Müslümanlar da Benî Ukayl'dan bir kişiyi esir ettiler, adamla birlikte Adbâ adlı deveyi de ele geçirdiler. Adam bağlı halde iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanına geldi. Adam:

"– Ey Muhammed!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"*– Ne istiyorsun?*" diye sordu:

"– Beni niye yakaladınız, hacıları geçene (yani Adbâ'ya) niye el koydunuz?" dedi:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* meseleyi büyütmek için:

"*– Seni müttefiklerin olan Sakif'in cinayetinden dolayı yakaladım!*" cevabını verdi, sonra oradan ayrılıp gitti. Adam tekrar seslenerek:

"– Ey Muhammed! Ey Muhammed" dedi. Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* merhametli ve nezâketli idi. Adama dönerek:

"*– Ne istiyorsun?*" dedi. Adam:

"– Ben Müslümanım!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"*– Sen bunu, daha önce, kendi umuruna mâlik iken söylemiş olsaydın, tamamiyle kurtulurdun*" dedi ve adamdan uzaklaştı. Adam tekrar:

"– Ey Muhammed, ey Muhammed!" diye bağırdı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geri gelerek:

"– Ne istiyorsun?" dedi. Adam:

"– Açım, doyur beni, susadım, su ver bana!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– *Hacetin bu mu?*" dedi. Adam öbür iki kişiye mukabil fidye yapıldı."

Râvi İmrân sözüne şöyle devam etti: "Ensâr'dan bir kadın esir edildi. Adbâ dahi ele geçirildi. Kadın bağa vurulmuştu. Halk develerini evlerinin önünde dinlendiriyorlardı.

Bir akşam bu kadın ipten boşanarak develerin yanına geldi. Kadın deveye yaklaştı mı deve böğürüyordu. O da birini bırakıp öbürüne yaklaşıyordu. Sonunda Adbâ'ya yaklaştı. Bu böğürmedi.

Râvî der ki: "Bu pişkin bir deve idi" -bir rivayette: "O terbiyeden geçmiş bir deve idi" denmiştir. Ebu Dâvud'da: "Uysal bir deve" denmiştir-Kadın devenin arkasına bindi, hayvanı sürüp yola revân oldu.

Kadının kaçtığını hissettiler, arayıp taradılar, ama bulamadılar. Kadın, Allah kendisine kurtulma nasib ederse, deveyi Allah için kurban etmeyi adadı. Medine'ye gelince, halk onun kurtulduğunu görünce: "Adbâ, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesi!" diye bağrıştı. Kadın:

"– Ben nezretmişim. Allah beni kurtarırsa onu kurban edeceğim diye!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip bu durumu haber verdiler. O:

"– *Sübhânallah! Hayvancağıza ne kötü mükâfaat vermiş: Allah onu, bunun üzerinde kurtarırsa o tutup bunu kesecek ha! Olacak şey mi? Hayır! Günah olan bir nezre uyulmaz, şahsen sâhip olmadığı bir şey üzerine yaptığı nezre de uymaz!" dedi.*" [Müslim, Nüzûr 8, (1641); Ebu Dâvud, Eymân 28, (3316).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* düşmanla olan münasebetlerini, devrinin harp kaidelerine göre yürütmüştür. Esir edilen Müslümanları kurtarabilmek için, o da düşman taraftan -ve burada olduğu üzere- düşmanın müttefikinden bazılarını esir almıştır. Nitekim, esir Müslümanların kurtarılmasında fidye edilmiştir.

2- İkinci vak'ada Ensâr'dan esir edilen kadın, Ebû Zerr Gifârî (radıyallahu anh) hazretlerinin hanımıdır.

3- Adbâ, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesidir, kaliteli, kapasiteli, iyi yetiştirilmiş bir devedir. Hızlı koşmasıyla meşhurdur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona binerek katıldığı deve yarışmalarında hep kazanırdı. Rivâyette geçen "hacıları geçen" tâbiri devenin bu vasfını belirtir. Muhtemelen, hac kâfilelerinde başkasına ön vermeyip en önde yer almakla temâyüz ettiği için bu vasıf deveye verilmiş olabilir. Rivayetten de anlaşılacağı üzere deve aslen Benî *Ukayl*'den birine aittir, ancak sonradan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kasvâ ve Ced'a adında başka develerinin de ismi geçer. Ancak bunlar aynı devenin farklı isimleri mi, ayrı ayrı üç deve mi ihtilaf edilmiştir. Şurası muhakkak ki, o zamanın şartlarında bir ailenin birden fazla devesi olması lüks ve israf değildir, normaldir.

4- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Ben Müslümanım" diyen esire: *"Bu sözü, daha önce, kendi umuruna mâlik iken söylemiş olsaydın, tamamiyle kurtulurdun"* demekle şunu ifade etmiştir: "Esir olmazdan önce Müslüman olsaydın, seni ne esir eder, ne de malını ganimet olarak alırdık. Ama şimdi kısmî bir kurtuluşa erdin. Artık seni öldürüp öldürmemekte muhayyer değiliz, hayatın garanti altında, fakat esir olarak tutmak, bağışlamak veya fidye mukabili bırakmakta muhayyeriz, mal iddiasında da bulunamazsın."

Bu cevap İslâm'ın harp hukukuyla ilgili bir hükmünü beyan etmektedir: Bir esirin Müslüman olması ganimet sahiplerinin onun üzerindeki haklarını düşürmüyor, önceki mallarına istihkak kazandırmıyor. Esîr olmazdan önce Müslüman olan, ganimet malı olmaktan kurtulur.

5- Bu rivayet *Müslim* ve *Ebu Dâvud*'da nezir yani adakla ilgili bölümde kaydedilmiştir. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, rivayetin en sonunda kaydedilen sözü nezirle ilgili mühim iki esas vazetmektedir:

1) Günah olan bir şeyi işlemek üzere yapılan nezre uyulmaz.Yani, şarap içmek, zina yapmak, anne-babaya itaatsizlik etmek gibi dinin yasakladığı amelleri yapmak üzere edilen nezirler bâtıldır. Bunlara "nezirdir" diye uyulmaz. Bu çeşit nezirlere uymayan kimseye yemin kefâreti de gerekmez. *Ebu Hanife, Şâfiî, Mâlik* hazretleri *Dâvud-ı Zâhirî* ve cumhur-u ulemâ bu hükümde birleşirler. Sâdece Ahmed İbnu Hanbel, bir başka hadisle istidlâl ederek bu durumda yemin kefâreti vermek gerektiği görüşündedir. Mezkur hadisi Hz. Aişe rivâyet etmiştir: yani:

لاَ نَذْرَ فِى مَعْصِيَةٍ وَكَفَّارَتُهُ كَفَّارَةُ يَمِينٍ **"Günah amele nezredilmez, (edilmişse**

îfa edilmez, kefarette bulunulur) kefareti de yemin kefâretidir." Muhaddisler bu rivayetin zayıf olduğunda ittifak ederler.

2) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadiste beyan ettiği ikinci hüküm "Kişi, sâhip olmadığı bir şeye nezrederse uyulmaz (batıldır)" ifadesidir. Yani nezir yapan birisi nezrini kendi mülkünde olmayan bir şeye izâfe ederse demektir. Sözgelimi: "Allah hastama şifa verirse falancanın kölesini âzad edeceğim" veya "elbisesini veya evini tasadduk edeceğim" demesi gibi.

Ancak, o anda zimmetinde olmayan bir mala izâfeten nezirde bulunursa bu nezir sahihtir, borçlanmış olur. Sözgelimi: "Allah hastama şifa verirse Allah için bir köle âzad edeceğim" dese, o sırada kölesi veya köleyi satın alabilecek bir malı olmasa bile nezri sahih olur, hastası iyileştiği takdirde bir köle âzad etmesi gerekir.

6- Bu hadisten, kadınların, dâru'l-harpten dâru'l-İslâm'a hicret, kötülük yapmak isteyenlerden kaçma gibi zarurî durumlarda tek başına yola çıkabileceği hükmü çıkarılmıştır. Bilindiği üzere şeriat-ı garrâmız, kadınların "sefer mesâfesine" yalnız başlarına yolculuk yapmasına cevaz vermez, yanında, kocası veya nikah düşmeyen bir mahremi bulunacaktır. Bu rivayetten kadının belirtilen zarurî hallerde seyahat yapabileceği hükmüne varılmıştır.

7- İmam Şâfiî ve bazı âlimler bu hadisten hareketle: "Küffâr, Müslümanların malını ganimet olarak aldıkları takdirde, bu mala onlar temellük edemezler, yani Müslümanlar o malı tekrar ele geçirecek olsalar, eski sâhibine verilir, Müslümanların ganimeti sayılmaz" demiştir. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Kişi sâhip olmadığı bir şey üzerine yaptığı nezre uymaz" diyerek, kadının bindiği Adbâ'nın kadına ait olmadığını ima etmiş olmaktadır. Ancak Ebu Hanîfe ve diğer fakihler ehl-i küfür, Müslümanların malını yağmalayıp ganimet yaptıkları takdirde, onların mülkü sayılacağı görüşündedirler.

1076 ١٠ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [الْمُشْرِكُونَ أَرَادُوا أَنْ يَشْتَرُوا جَسَدَ رَجُلٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَأَبَىٰ رسولُ الله ﷺ أَنْ يَبِيعَهُمْ]. أخرجه الترمذى.

10. (1076)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müşrikler, bir müşrikin cesedini parayla satın almak istediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun para ile satılmasına karşı çıktı." [Tirmizî, Cihâd 35, (1715).]

AÇIKLAMA:

Burada müşriklerin para vererek almak istedikleri belirtilen cesed, *Nevfel İbnu Abdillah İbni'l-Muğîre*'ye aittir. Bu herif, Hendek Savaşı sırasında büyük bir cür'etle hendeği atlayıp Müslümanlar tarafına geçmeyi becermişti, ancak hemen gebertildi. Mekkeliler, onun cesedini para vererek satın almayı teklif ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu işitince: لا حاجة لنا بثمنه ولا جسده **"Bizim ne onun cesedine, ne de cesedinden gelecek paraya ihtiyacımız var"** buyurmuş ve cesedin teslim edilmesini söylemiştir. Halbuki, Mekkeliler bu cesed için on bin dirhem teklif etmişlerdi.

İslâm fukahası bu ve benzeri hadislere dayanara müşriklerin cifelerinin para mukabili satılmasının câiz olmadığı hükmünü ortaya koymuşlardır. "Cife satışı, cifeye mukabil para alınması caiz değildir, çünkü ölmüştür, ölüye temellük etmek, ona mukâbil bir ivaz almak caiz değildir" derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cife ve putların satılmasını haram kılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BAB
CİHADLA İLGİLİ TEFERRUAT

Bu babta dört fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

EMÂN VE SULH

İKİNCİ FASIL

CİZYE VE CİZYE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

ÜÇÜNCÜ FASIL

GANİMETLER VE FEY

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞÜHEDÂ

BİRİNCİ FASIL

EMAN VE SULH

1077 ١ – عن عثمان بن أبى حازم عن أبيه عن جده صخر رضى الله عنه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ غزا ثقيفاً، فلمَّا سمع بذلك صخرٌ ركبَ في خيلٍ يمدُّ رسولَ الله ﷺ فوجده وقد انصرف ولم يفتح فجعل صخرٌ رضى الله عنه حينئذٍ عهدَ الله وذمته أن لا يفارق القصرَ حتى ينزلوا على حكمِ رسولِ الله ﷺ فلم يفارقهم حتى نزلوا على حكم رسول الله ﷺ، فكتب إليه صخرٌ: أمَّا بعدُ فإنَّ ثقيفاً قد نزلوا على حكمك يا رسولَ الله، وإنِّي مقبلٌ بهم في خيلٍ. فأمر رسولُ الله ﷺ بالصلاة جامعةً. فدعا لأحمس عشر دعوات: اللَّهمَّ بارك لأحمس في خيلها ورجلها، وأتاه القومُ فكلمه المغيرةُ بن شعبة. فقال يا رسولَ الله: إنَّ صخراً أخذ عمتي وقد دخلت فيما دخل فيه المسلمون فدعاه فقال: يا صخرُ إنَّ القومَ إذا أسلموا قد أحرزوا دماءهم وأموالهم فادفع إلى المغيرة عمته فدفعها إليه، وسأل نبيَّ الله ﷺ: ماءً كان لبني سليمٍ قد هربوا عنِ الإسلامِ وتركوا ذلك الماءَ فقال: أنزلُ فيه أنا وقومي فأنزله. وأسلموا، يعني بني سليمٍ. فأتوا صخراً وسألوه أن يدفع إليهم ذلك الماءَ فأبى. فأتوا النبيَّ ﷺ فقالوا: يا رسولَ الله قد أسلمنا فأتينا صخراً ليدفع إلينا ماءنا فأبى ماءنا فأبى علينا فدعاه: فقال يا صخرُ إنَّ القومَ إذا أسلموا أحرزوا دماءهم وأموالهم فادفع إليهم ماءهم. قال: نعم يا رسولَ الله؛ ورأيتُ وجهَ رسولِ الله ﷺ يتغير عند

ذلِكَ حُمْرَةُ حَيَاءٍ مِنْ أَخْذِ الجَارِيَةِ، وَأَخْذِهِ المَاءَ]. أخرجه أبو داود.

1. (1077)- *Osman İbnu Ebî Hâzım*, babası vasıtasıyla dedesi Sahr (radıyallahu anh)'dan rivayet ediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Tâif'e karşı gazveye çıkmıştı. Sahr bunu işitir işitmez, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a imdad etmek üzere bir grup atlıyla hareket etti. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı fetih yapmadan geri dönmüş buldu. Sahr, o gün Allah'a yemin ederek: "Şu Kasr, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmüne boyun eğmedikçe kuşatmayı kaldırmayacağım" dedi ve oradan ayrılmadı. Nihâyet içeridekiler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmüne boyun eğdiler. Sahr, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şöyle yazarak durumu bildirdi: "Emmâ ba'd: Ey Allah'ın Resûlü! Sakif senin hükmüne boyun eğmiştir. Ben, onları süvariler arasında getiriyorum."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Es-salâtu Câmiatun" diye nida edilmesini emretti.[11] Kahraman (yani Sahr) için: *"Rabbim, şu kahramana atlarını, adamlarını mübârek kıl!"* diye on kere dua etti.

Derken halktan bir grup Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldi. Muğîre İbnu Şu'be söz alıp: "Ey Allah'ın Resûlü! Sahr, halamı yakaladı. Halbuki halam Müslümanların girdiği şeye (imana) girmişti" dedi. Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları çağırıp:

"– Ey Sahr, bir kavm Müslüman oldu mu, artık kanlarını da mallarını da korumuş olurlar. Muğîre'ye halasını iade et!" dedi. O da kadını ona iâde etti.

Sahr, Benî Süleym'e ait olan bir suyu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den istedi. Benî Süleym, İslâm'dan kaçarak bu suyu terketmişti. Sahr: "Ey Allah'ın Resûlü, beni ve kavmimi oraya yerleştir!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Pekâla!" dedi ve onu oraya yerleştirdi:

Sonra Süleymîler Müslüman oldular ve Sahr'a gelip suyu kendilerine iade etmesini söylediler. Sahr, buna imtina edince Süleymîler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a başvurdular:

"– Ey Allah'ın Resûlü, biz Müslüman olduk, suyumuzu iâde etmesi için Sahr'a geldik. O imtina edip vermedi" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Sahr'ı çağırttı. Gelince:

11– "es-Salatu câmiatun" henüz ezan yokken, namaz vaktine, cemaati toplamak için başvurulan nidâ idi "Namaz toplayıcıdır" demektir.

"– Ey Sahr, bir kavm Müslüman olunca mallarını ve kanlarını korurlar, bunlara sularını geri ver!" diye emretti. Sahr:

"– Başüstüne ey Allah'ın Resûlü!" dedi.

Râvi der ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüzünün bu sırada suyu Sahr'dan geri almaktan duyduğu haya sebebiyle genç kızın yüzü gibi kızardığını gördüm." [Ebu Dâvud, Harâc 36, (3067).]

AÇIKLAMA:

1- Hicrî sekizinci senenin Şevval ayında cereyan eden Taif'in fethiyle ilgili bir vak'a anlatılmaktadır. Sahr, *Ebu Hazm Sahr İbnu'l-Ayle İbni Abdillah el-Becelî el-Ahmesî*'dir. Kûfe'de yerleşmiştir, Begavî, "Sahr'ın bundan başka rivayeti yok" der.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Sahr'a suyu geri vermesini söylemesi, hukukî bir vecibe olarak değil, gönüllerini hoş etmek içindir. Zira fıkhen, esas şudur: Kâfir, malını bırakıp kaçınca ele geçirildi mi artık bu, fey olur. Bir kere, fey oldu mu ona Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* temellük eder. Burada da öyle olmuş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* temellük eder. Burada da öyle olmuş, Resulullah (a.s) suyu Sahr'a bağışlamıştı, artık bu mülkün, Müslüman olmalarıyla onlara geçmesi mümkün değildi. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, suyu, Sahr'ın rızasıyla ondan alarak, eski sâhiplerine, onların İslâm'a kazanılması, dine bağlılıklarının artırılması için iâde etti. Resû-lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın suyu iâde emrinin bu mahiyette oldu-ğunun en iyi delili, emri verirken yüzünün kızarmasıdır. Bu emirle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, aslında fıkhî bir hukukun iadesini emretmemiş, bir atıfette bulunmasını söylemiştir. Sahr (radıyallahu anh) da bu emri hemen yerine getirmiştir.

Muğîre İbnu Şu'be'nin halasını iâde emri de bu mahiyette olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Huneyn Savaşı'nda ele geçirilen Huneynli kadınlar da âilelerine, karşılıksız iâde edilmeye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından teşvik edilmiş ve bunda muvaffak olmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çok sayıdaki askerin rızasını alarak, gönül hoşluğuyla bu meselenin halline hususî gayret göstermiştir. Keza Müreysî Gazvesi'nde ele geçirilen Benî Müstalik esirleri de bu yolla bağışlanarak gönülleri kazanılmıştır.

1078 ٢– وعن يزيد بن عبدالله قال: [كُنَّا بِالْمِرْبَدِ بِالْبَصْرَةِ فَإِذَا رَجُلٌ أَشْعَثُ الرَّأْسِ بِيَدِهِ قِطْعَةُ أَدَمٍ أَحْمَرَ. فَقُلْنَا كَأَنَّكَ مِنْ أَهْلِ الْبَادِيَةِ؟ فَقَالَ أَجَلْ. قُلْنَا: نَاوِلْنَا هٰذِهِ الْقِطْعَةَ

الأدمَ الَّتِي فِي يَدِكَ. فَنَاوَلَنَا فإذَا فِيهَا: مِنْ مُحَمَّدٍ رسولِ اللهِ ﷺ إلى بَنِي زُهَيرِ بنِ قَيسٍ: إنَّكُمْ إنْ شَهِدْتُمْ أنْ لاَ إلهَ إلاَّ اللهُ وأنَّ مُحَمَّداً رسولُ اللهِ وأقَمْتُمُ الصَّلاةَ وآتَيتُمُ الزَّكَاةَ وأدَّيتُمُ الخُمُسَ مِنَ المَغْنَمِ وسَهْمَ رسولِ اللهِ ﷺ وسَهْمَ الصَّفِيِّ أنتُمْ آمِنُونَ بأمَانِ اللهِ تعالى ورسولِهِ. فَقُلْنَا: مَنْ كَتَبَ لَكَ هذَا؟ قَالَ: رسولُ اللهِ ﷺ].

أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (1078)- Zeyd İbnu Abdillah anlatıyor: "Biz Basra'da Mirbed denen yerde idik. Saçları dağınık, bir adam geldi, elinde kırmızı renkli bir deri parçası vardı. Kendisine: "– Köylüsün galiba." dedik.

"– Evet!" dedi.

"– Elindeki şu deri parçasını bize ver (de ne var bir bakalım)!" dedik. Hemen alıp içindekini okuduk. Şu yazılı idi: *"Allah'ın Resulü Muhammed'den Benî Züheyr İbnu Kays'a. Siz, şâyet Allah'tan baka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet eder, namaz kılar, zekat verir, ganimetten beşte biri, Peygamberin hissesini ve 'safiyy payı'nı eda ederseniz, sizler Allah ve Resûlü'nün emânıyla emniyette olursunuz."*

Biz: "Bu mektubu size kim yazdı?" diye sorduk. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*!" dedi. [Ebu Dâvud, Harac 21, (2999); Nesâî, Fey 1, (7, 134).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebu Dâvud* ve hadisi "safiyy payı" üzerine açtığı bir babta kaydeder.

Safiyy payı nedir? İbnu'l-Esîr, en-Nihâye'de, safiyy'i: "Ordu komutanının, taksimden önce ganimetten kendisi için ayırdığı şey" diye târif eder. Safiyye de denir, cem'i sefâyâ gelir. Hz. Aişe, Safiyye (radıyallahu anhâ) validemiz için: كَانَتْ صَفِيَّةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مِنَ الصَّفِيِّ demiştir. Yani: "Safiyye, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın (ganimetten şahsına hususi olarak) seçtiği şey idi." Çünkü Hayber Savaşı'nda elde edilen esirlerden biri idi. Zülfikâr adlı kılıcın da Bedir Savaşı'nda bu şekilde alındığı belirtilir.

Ebu Dâvûd'da, aynı babta kaydedilen bir başka rivayette, Katâde, safiyy payı hakkında şu bilgiyi verir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazve yaptığı zaman kendisinin sehm-i sâfî'si vardı. Onun dilediği şeyden alırdı. Safiyye (radıyallahu anhâ) validemiz bu sehm'dendi. Gazveye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizzat katılmazsa, bu pay ona ayrılırdı,

ancak bu durumda seçme hakkı yoktu. (Ne ayrılmışsa onu kabul ederdi)" (Bak: 1125. hadis).

2- Mirbed: Basra'nın en meşhur, en güzel mahallesi olduğu belirtilir.

3- Ganimet ve Fey: Bu vesile ile, cihad bahsinde sıkça geçen bu iki tâbirin de açıklanmasında fayda var:

Alimler *"gânimet"* ve *"fey"*in tarifinde ihtilâf ederler, ikisi bir mi, ayrı mı?

Atâ İbnu Sâib'e göre, ganimet: Müslümanların müşriklere galebe çalarak zor yoluyla onlardan elde ettikler malın ismidir. Ele geçirilen arazi ise, o "fey"dir.

Süfyânu's-Sevrî'ye göre: "Ganimet: Küffârın malından savaşla zor yoluyla alınan maldır. Bu beş hisseye ayrılır. Dört hissesi savaşa katılanlara aittir:

Fey ise: Savaşmaksızın sulh yoluyla küffârdan alınan maldır. Bunda humus (beşte bir) yoktur. Fey, Allah'ın zikrettiği kimselere aittir (Haşr 6-7).

Bu hususta şu görüşler de ileri sürülmüştür:

★ Ganimet, küffarın malından kahr ve galebe yoluyla zorla elde edilen maldır.

Fey de üzerine at ve deve sürülmeksizin elde edilen maldır: Öşür, cizye, sulh ve barış yoluyla elde edilen emvâl gibi.

★ Fey de ganimet de aynı şeyi ifade eder, aynı şey için kullanılan iki farklı isimdir.

Ulemânın umûmiyetle benimsediği gerçek şu ki: "Fey" ve "ganimet" farklı şeylerdir. Fey: Küffârdan at ve deve kulanmadan alınan mallardır. Ganimet ise at ve süvari kullanarak, savaşarak kahr ve galebe yoluyla zorla alınan mallardır. Ganimete Cenâb-ı Hakk şu âyette yer vermiştir. **"...Ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in, yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır"** (Enfal 41). Müfessirler çoğunlukla, "Allah'ın" tâbirinin, teberrüken baş-langıç kelimesi olarak kullanıldığını, bunun ayrı bir pay olmadığını söylemiştir. Öyle ise Allah ve Resûlü'nün payı tek bir paydır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra, ganimetteki (veya feydeki) "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın payı" ne olacak? Alimler bu hususta da farklı görüşler ileri sürmüştür. Ahmed İbnu Hanbel ve Şafiî hazretleri bunun, günümüzde amme hizmetlerine ve İslâm'ı kuvvetlendirecek işlerde harcanması gerektiğini söylemiştir. Hz. Ebû Bekir ve Hz.

Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bu hisseyi, at ve silâha harcadıkları rivayet edilmiştir. Katâde: "halifeye aittir" demiştir.

Ebu Hanîfe merhum: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ganimetteki hissesi, vefatından sonra, humsa iâde edilir ve hums beşe değil, dörde taksim edilir" demiştir. Bu dört kalem: "Yakınları, yetimler, miskinler, yolcular"dır. "Yakınları" tâbiri, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in akrabalarını kasteder. Bunlar hususunda da ihtilâf edilmiştir:

★ Bütün Kureyşîlerdir.

★ Sadaka helal olmayanlardır,

★ Benî Hâşim'dir.

★ Benî Hâşim, Benî Abdilmuttalib'tir, bunların kardeşleri bile olsalar Benî Nevfel ve Benî Abdi Şems'e bir şey verilmez (Şafiî).

Keza, yakınlarının hissesi bugün sâbit mi değil mi? bu da ihtilaflıdır. Çoğunluk sabit olduğuna kânidir: "Humsu'l-hums'tan fakir ve zengin olanlarına kadına bir, erkeğe iki olarak verilir" demişlerdir. İmam Mâlik ve Şâfiî hazretleri bu görüştedir.

Ebu Hanife merhum, sâbit olmadığı kanaatindedir.

Hanefîler: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hissesi ile "yakınlarının (zevi'l-kurbâ) hissesi humsa iâde edilir ve ganimetin beşte biri üç kısma ayrılır: "Yetimler, miskinler ve yolcular için" demişlerdir.

"Sabittir" diyenlerin delili, meselenin Kur'ân ve sünnette gelmiş, dört halife zamanında da aynen uygulanmış olmasıdır. Üstelik halifeler bu payı verirken zengin-fakir ayrımı yapmamış, fakire daha çok verme cihetine gitmemiştir. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "zevi'l-kurbâ" hissesini dağıtırken, çok zengin olmasına rağmen Abbâs'a da vermişti.

Humstan bir pay yetimlere dir. Yetim, babası olmayan büluğa ermemiş Müslüman çocuktur, muhtaç iseler bunlara verilir.

Miskinler: Fakir ve ihtiyaç sâhibi Müslümanlardır.

Yolculara gelince bu uzaktan gelmiş yolcudur. Memleketinde malı olsa bile, yolculuk halinde ihtiyacı varsa, ona da humustan ödeme yapılır.

Ganimetin geri kalan dört hissesi savaşa katılanlara dağıtılır. Atlı üç hisse alır: Biri kendisi, ikisi atı için. Piyâde olan tek hisse alır. Bu Cumhur'un görüşüdür.

Savaşa kadın ve köle ve çocuklar da katılmış ise bunlar taksimden muayyen bir pay almazlar, takdire kalmış olarak komutanca bir bahşişte bulunulur. İstilâ edilen yerlerdeki akar da, menkul gibi taksim edilir.

Müslümanlardan biri bir müşrik öldürecek olursa selebi (müşriğin üzerindeki silah, elbise ve serveti) öldürene aittir, paylaşmaya dahil edilmez.

Komutan, şecaat ve farklı gayret gösteren askerleri hususî şekilde mükâfaatlandırabilir, bu câizdir. Söz konusu mükâfaat nereden verilmeli? sorusu, alimleri farklı cevaplara sevketmiştir: Bazıları humsu'l-hums'taki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hissesinden demiştir. *İbnu'l-Müseyyeb* ve *Şâfiî* hazretleri bu görüştedir. Bazıları: "Bu, ganimetten hums alındıktan sonra, gazilerin hissesi olarak geri kalan dört hisseden verilir" demiştir. İshak İbnu Râhuye ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir.

Bir grup âlim de: "Mükâfaat, ganimetin tamamından, taksimden önce, tıpkı seleb'in öldürene verilmesi gibi, ayrılır, geri kalan taksim edilir" demiştir.

Fey'e gelince, buna, daha önce belirtildiği gibi, ehl-i küfürden savaşsız alınan mallar girer:

★ Sulh anlaşması şartına uygun olarak alınanlar,

★ Cizye olarak alınanlar,

★ Ticaret için daru'l-İslâm'a girenlerden alınan gümrük vergileri,

★ Dâr-ı İslâm'da ölüp varisi olmayanların malları, vs.

Fey malında tasarruf hakkı, sağlığında sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e aittir. Hz. Ömer şöyle demiştir: "Cenâb-ı Hakk, fey'de tasarruf hakkını sâdece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tanımıştır, ondan sonra kimseye bu hak tanınmamıştır" ve şu âyeti okumuştur. (Meâlen): **"Ey iman edenler, onların mallarından Allah'ın peygamberlerine verdiği şeyler için siz ne at ve ne de deve sürdünüz, fakat Allah peygamberlerine, dilediği kimselere karşı üstünlük verir. Allah herşeye kâdirdir"** (Haşr 6). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* feyden bakımıyla mükellef olduğu ailesine yıllık nafakaları için harcar, geri kalanı da "Allah malı" olarak at ve silaha harcardı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra, fey'in harcanacağı yerler hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüştür: Bir kısım: "Bu imamlara aittir" demiştir.

İmam Şâfiî'nin iki farklı görüşü vardır:

1- "İsimleri divanda yazılı olan savaşçılara aittir. Çünkü, düşmanı korkutmada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yerini bunlar almıştır."

2- "Müslümanların amme hizmetlerine aittir, önce savaşçılara ihtiyaçlarını görecek şekilde ödenir, sonra ehemmiyet sırasına göre, amme işlerine harcanır" demiştir.

Fey'in beşe bölünmesi hususunda da ihtilaf edilmiştir. *Şâfiî* hazretleri: "Beşe ayrılır, beşte biri ganimetten humsu olanlara ayrılır ve bu hisse tekrar beşe ayrılır, dört hisse savaşçılara ve amme hizmetlerine ayrılır" der.

Ancak çoğunluğun görüşü, fey'in beşe taksim edilmeyeceği, tamamının tek bir kalem olarak harcanacağı, bunda bütün Müslümanların hakkı bulunduğu esasında toplanır.

10/9 ٣ – وعن عامر بن شهر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ قالتْ لي هَمْدانُ هل أنْتَ آتٍ هذا الرَّجلَ ومُرتادٌ لنا، فإنْ رَضِيتَ لنا شيئاً رَضيناه، وإنْ كَرِهتَ شيئاً كَرِهناه. قلتُ: نعم. فجئتُ حتى قَدِمتُ رسولَ اللهِ ﷺ فَرَضيتُ أمرَه وأسْلَمَ قومي، وكَتَبَ لي رسولُ اللهِ ﷺ هذا الْكِتابَ إلى عُمَيرٍ ذي مَرَّانَ. قالَ: وبعثَ رسولُ اللهِ ﷺ مالكَ بنَ مِرارةَ الرَّهاويَّ إلى الْيَمنِ جميعاً فأسْلَمَ عكٌّ ذو خَيْوانَ. قالَ: فقيلَ لِعَكٍّ انطَلِقْ إلى رسولِ اللهِ ﷺ وخُذْ منه الأمانَ على بلدِكَ ومالِكَ. فقَدِمَ: فكتبَ له النبيُّ: بسمِ اللهِ الرَّحمنِ الرَّحيمِ لِعَكٍّ ذي خَيْوانَ إنْ كانَ صادِقاً في أرْضِه ومالِه ورَقيقِه فلهُ الأمانُ، وذِمَّةُ رسولِ اللهِ ﷺ، وكَتَبَ خالدُ بنُ سعيدِ بنِ الْعاصِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1079)- *Âmir İbnu Şehr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (peygamber olarak ortaya) çıktığı zaman, Hamdân kabilesi bana: "Gidip şu adam hakkında araştırıp bize haber getirebilir misin? Şâyet bizim adımıza memnun kalırsan biz de onu kabul ederiz, şayet beğenmediğin bir husus olursa biz de reddederiz" dediler. Ben de: "Pekâla!" dedim.

Yola çıkıp Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına kadar

geldim. (Gördüm, inceledim ve) memnun kaldım. Kavmim de Müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ümeyr Zî Merrân'a şu mektubu yazdı."

Râvi devamla der ki: [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mâlik İbnu Mirâre er-Rehâvî'yi Yemen'in tamamına (elçi olarak) yolladı. Akk Zû Hayvân Müslüman oldu."

Râvi devamla der ki: "Akk'a: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a git, köyün ve malın için kendisinden emân al" dendi. O da hemen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine şu eman mektubunu yazdı:

"Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Akk Zû Hayvân'a: "Eğer arâzisinde, malında, kölesinde (İslâm'a) sadık kalırsa, kendisine emân vardır, Allah'ın ve Allah'ın Resûlü Muhammed'in garantisi vardır. Bu emânı Hâlid İbnu Saîd İbni'l-Âs yazdı." [Ebu Dâvud, Harâc 27, (3027).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm'ın civarda duyulması ile, hâsıl olan aksülamelden bir kısmına güzel bir örnekle karşıkarşıyayız: Tecessüs, araştırma ve kendiliğinden Müslüman olma.

2- Hemdân, Yemen'de bir kabile adıdır. Hadisi rivayet eden *Âmir İbnu Şehr el-Hemdânî*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Yemen'e gönderdiği âmillerden biridir. Ebu Dâvud'da özetlenerek kaydedilen rivayet Ebu Ya'la'da teferruatlı olarak kaydedilmiştir: "Hemdân, Hakl denen (müstahkem) bir dağa sığınarak, orduların ulaşmasından emin kalmış bir yerdi. Allah onu, İranlılar gelinceye kadar (yabancı istilasından) korumuştu. Halk onlarla (İranlılar), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zuhuruna kadar savaşmaya devam etti. O zaman Hemdân halkı bana: "Ey Âmir İbnu Şehr, sen kendini bileliden beri meliklere nedimlik yaptın. Şu adama da gidip bizim için araştırma yapabilir misin, bizim adımıza ne kabul edersen biz ona uyar, yerine getiririz. Beğenmediğin bir şeyi de beğenmeyiz" dediler. Ben: "Pekâla" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a kadar geldim, yanında oturdum. Derken bir grup geldi ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Bize nasihatta bulun!" dediler. Onlara: **"Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Sakın Kureyş'in sözünü dinlemeyin, onların yaptıklarına çağırmayın"** dedi. Bu nasihatle yetindim..."

3- Sadedinde olduğumuz rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *Zî Merrân*'a yazdığı bir mektuptan bahseder, fakat mektubu kaydetmez.

Zî Merrân, Umeyr el-Hemdânî'nin lakabıdır. Bu zat, Mücâlid İbnu Saîd el-Hemdânî'nin ceddidir, İbnu'l-Esîr, Zehebî gibi bir kısım müellifler onun sahabi olduğunu belirtirler. Yukarıda zikri geçen mektupla ilgili rivayetini Taberânî şöyle kaydeder:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mektubu bize geldi. Şöyle yazıyordu: **"Bismillahirrahmanirrahim, Allah'ın Resûlü Muhammed'den Umeyr Zî-Merrân'a ve Hemdân halkından Müslümân olanlara, size selam olsun. Ben kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a olan hamdimi size beyan ediyorum. Emmâ ba'd: İslâm'a girdiğiniz haberi, Rum diyarından geldiğimiz anda, bize ulaştı. Size müjdeler olsun, zira Allah, hidayetiyle sizi doğru yola sevketmiş bulunuyor. Sizler, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet ettiniz, namazı kıldınız, zekâtı edâ ettiniz mi, artık Allah ve Resûlü'nün, kanlarınız ve mallarınız üzerinde garantisi vardır. Keza üzerindeki halkı Müslüman olan bütün arazi dağıyla, sâhiliyle bu garantiye dâhildir, kimseye zulüm ve sıkıntı yapılmayacaktır.**

Bilesiniz, sadaka ne Muhammed'e ne de ehl-i beytine helâl değildir. Mâlik İbnu Mirâre er-Rahâvî, kaybı (sırrı) korudu, emâneti (vazifeyi) edâ etti, mektubu (haberi) getirdi. Ona iyi davranmayı emrediyorum. Çünkü o, kavmi içinde itibarlı birisidir. Bu mektubu Ali İbnu Ebî Tâlib yazdı."[12]

4- Rivâyette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Akk el-Hemdânî'ye de bir mektup yolladığı ifade edilmektedir. *Zû Hayvân* (veya Zî-Hayvan) Akk'ın lakabıdır.

Bezzâr'da gelen rivayette biraz daha açıklamaya rastlanmaktadır: "Akk Zû Hayvân Müslüman oldu. Kendisine: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitsen, adamların ve malın için bir emân alsan" dendi. Akk'ın orada bir köyü ve kölesi vardı. Akk, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitti ve: *"Ey Allah'ın Resûlü, (senin gönderdiğin elçi) Mâlik İbnu Mirâre er-Rahâvî bize geldi, İslâm'a davet etti. Biz de Müslüman olduk. Orada benim arazim ve kölelerim var. Bana yazılı bir emân beratı ver"* dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona bir berat yazdı..."

12– Mânayı tesbitte Muhammed Hamidullah'ın el-Vesâiku's-Siyâsiyye'sinden istifade ettik. (Avnu'l-Ma'bud'daki vecih ile, Vesâik'teki vechi arasında bazı farklar mevcuttur.

5- Yazışma ile ilgili rivayetler, yazılı vesikaları sanki Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* eliyle yazmış gibi bir üslupla ifade edilmektedir. Bu, yanlış anlamaya meydan vermemelidir. Kaydedilen örneklerde de görüldüğü üzere, bu mektupları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın katipleri yazmaktadır, kendisi değil. Hepsinde olmasa bile çoğunda mektubu yazan kâtibin ismini en sonda görebilmekteyiz: "Bu mektubu......... yazdı" diye .

1080 ٤- وعن كعب بن مالك رضى الله عنه: [أنّ كعب بن الأشرف كان يهجو رسول الله ﷺ ويحرض عليه كفار قريش، فكان رسول الله ﷺ حين قدم المدينة وكان أهلها أخلاطاً منهم المسلمون ومنهم المشركون يعبدون الأوثان، ومنهم اليهود وكانوا يؤذون رسول الله ﷺ وأصحابه فأمر الله تعالى نبيه ﷺ بالصبر والعفو، ففيهم أنزل الله تعالى: ولتسمعن من الذين أوتوا الكتاب من قبلكم ومن الذين أشركوا أذى كثيراً. فأبى كعب بن الأشرف أن ينزع عن أذى النبى ﷺ فأمر رسول الله ﷺ سعد ابن معاذ أن يبعث إليه من يقتله فقتله محمد بن مسلمة رضى الله عنه، فلما قتله فزعت اليهود والمشركون فغدوا على رسول الله ﷺ وقالوا: طرق صاحبنا فقتل. فذكر لهم رسول الله ﷺ الذى كان يقول. ثم دعاهم إلى أن يكتب بينه وبينهم كتاباً ينتهون إلى ما فيه، فكتب بينه وبينهم وبين المسلمين عامة صحيفة]. أخرجه أبو داود.

4. (1080)- *Ka'b İbn Mâlik* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ka'b İbnu'l-Eşref, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın aleyhine hicviyeler düzüyor ve bunlarla Kureyş kâfirlerini, ona karşı tahrik ediyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye hicretle geldiği zaman, şehrin ahalisi kozmopolitti: Bir kısmı Müslüman, bir kısmı putlara tapan müşrik, bir kısmı da Yahudi idi. Yahudiler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabına rahatsızlık veriyorlardı. Cenab-ı Hakk, Resûlü'ne (aleyhissalâtu vesselâm) sabır ve af emrediyordu. Allah şu âyeti onlar hakkında inzâl buyurmuş idi. (meâlen): **"Hiç şüphesiz, sizden önce kitap verilenlerden ve Allah'a eş koşanlardan çok üzücü sözler işitecek-siniz. Sabreder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız bilin ki, bu üzerinizde sebat edilecek işlerdendir"** (Âl-i İmrân 186).

Ka'b İbnu'l-Eşref, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e eza vermekten bir türlü vazgeçmiyordu. Sonunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Sa'd İbnu Mu'âz (radıyallahu anh)'a, onu öldürecek birini yollamasını emretti. Onu Muhammed İbnu Mesleme (radıyallahu anh) öldürdü. Ka'b öldürülünce, Yahudiler ve müşrikler çok korktular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Arkadaşımızı geceleyin kapısını çalarak öldürdüler" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara Ka'bu'l-Eşref'in geçmişte söylediklerini hatırlattı. Sonra da hepsini kendisiyle onlar arasında yapılacak ve (şerirlerin uyarak sıkıntıları) sona erdirecek bir antlaşma imzalamaya çağırdı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlarla kendisi ve bütün Müslümanlar arasında muteber olacak yazılı bir antlaşma yaptı." [Ebu Dâvud, Harâc 22, (3000).]

AÇIKLAMA:

Yahudi şâir *Ka'bu'l-Eşref*'in öldürülmesi vak'ası 4243 numaralı hadiste genişçe açıklanacaktır.

1081 ٥– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [صَالَحَ النَّبِىُّ ﷺ أَهْلَ نَجْرَانَ عَلَى أَلْفَى حُلَّةٍ النِّصْفُ فِي صَفَرٍ وَالنِّصْفُ فِي رَجَبٍ يُؤَدُّونَهَا إِلَى الْمُسْلِمِينَ وَعَارِيَةِ ثَلاَثِينَ دِرْعاً وَثَلاَثِينَ فَرَساً وَثَلاَثِينَ بَعِيراً وَثَلاَثِينَ مِنْ كُلِّ صِنْفٍ مِنْ أَصْنَافِ السِّلاَحِ يَغْزُونَ بِهَا وَالْمُسْلِمُونَ ضَامِنُونَ لَهَا حَتَّى يَرُدُّوهَا عَلَيْهِمْ عَلَى أَنْ لاَ تُهْدَمَ لَهُمْ بِيعَةٌ وَلاَ يُخْرَجَ لَهُمْ قَسٌّ وَلاَ يُفْتَنُونَ عَنْ دِينِهِمْ مَا لَمْ يُحْدِثُوا حَدَثاً أَوْ يَأْكُلُوا الرِّبَا]. أخرجه أبو داود.

5. (1081)-*İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Necrânlılarla iki bin takım elbise üzerine sulh yaptı. Yarısını Safer ayında, yarısını da Recep ayında Müslümanlara teslim edeceklerdi. Ayrıca gazvede kullanmak üzere âriyeten otuz zırh, otuz at, otuz deve ve her çeşit silahtan otuzar aded vereceklerdi. Müslümanlar, bunları, Yemen'de ihanetli bir harb olduğu takdirde Necranlılardan alıp kullanacaklar, sonra iâde edeceklerdi. Buna mukâbil Müslümanlar da Hıristiyan mâbedlerini yıkmayacaklar, dinî-ilmî reislerine dokunmayacaklar, bir hâdise çıkarmayıp yahut da fâiz yemedikleri müddetçe dinlerinde rahatsız etmeyeceklerdi." [Ebu Dâvud, Harâc 30, (3041).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Necran Hıristiyanları ile yaptığı antlaşma şartlarını bildiriyor.

1- *Necrân,* Yemen'in, Mekke cihetine düşen bir karyesininin adıdır. Halkı aslen Arap olmasına rağmen Hıristiyanlaşmış idi. Mekke fethinden sonra Müslümanlarla bir antlaşma yapmak mecburiyeti hisseden Necrân Hıristiyanları da Medine'ye bir heyet gönderirler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara İslâm olmayı teklif eder. Hz. İsâ'nın şahsiyeti üzerinde münâkaşalar olur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara iyi davranır. Hatta bir pazar günü ibadet etmek isterler. *İbnu Hişâm*'ın kaydına göre Resûlullah onlara *Mescid-i Nebevî*'yi gösterir. Orada, kendi dinlerine göre, doğuya yönelerek ibâdet (âyin) icra ederler.

Bütün iyi davranışlara, İslâm ve bilhassa Hz. İsâ'nın gerçek şahsiyeti üzerine yapılan mâkul açıklamalara rağmen, bunlar kendi inançlarında delilsiz direnmeye devam ederler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onları gittikleri yolun bâtıllığında ikna etmek üzere, -âyet-i kerimenin emriyle– mübâhele denen lânetleşmeye dâvet eder. Ayet şöyle (meâlen): **"Sana gelen ilimden sonra artık her kim seninle münâkaşaya kalkarsa şöyle de: "Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra lânetleşelim de, Allah'ın lânetinin yalancılara olmasını dileyelim."** (Âl-i İmrân 61.)

Bu vâzıh teklif karşısında, istişâre için izin alan heyet, aralarında : Görüyorsunuz, Muhammed hak peygamberdir... Biliyorsunuz, bir peygamberle lânetleşmeye cüret eden hiçbir kavim yoktur ki, büyükleri sağ kalmış, küçükleri de büyümüş olsun. Bu durumda mübâhaleyi kabul, sonumuzun gelmesi demektir" diye müzâkerede bulunurlar. Mübâhale teklifini kabul etmemeye, Müslümanları memnun edecek bir antlaşma yapmaya karar verirler.

Şu halde, sadedinde olduğumuz rivayet, bu antlaşmanın ihtiva ettiği şartları açıklamaktadır.

2- Atlaşmadan anlaşılan bir husus şudur: Necrân halkı, elbise imâlatında temâyüz etmiş kimselerdir. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlardan takım elbise istemiştir.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*,Yemen cihetinde, yapılan antlaşmalara ihânet hareketleri beklemekte, onlara karşı kullanılacak techizatın bir miktarının Necran halkı tarafından hazır bulundurulmasını

sağlayarak ihtiyat tedbiri almış olmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âriyeten alınıp, kullanıldıktan sonra geri verilecek olan bu malzemeyi veya bedelini, âriyeten değil, aynen de bir defaya mahsus olarak taleb edebilir ve alabilirdi. İstediği zaman hazır olarak bulup kullandıktan, ihtiyaç bittikten sonra iâde edilmesi daha avantajlı bir durum arzetmiş olmalıdır.

4- *Şevkânî,* sulh antlaşmasına dâhil edilen bu âriyet malın da bir nevi cizye sayılacağını, ancak cizye sıfatıyla alınmadığını söyler.

5- Hattâbî der ki: "Bu rivayet imâmın sulha mukabil, alınacak maddî ivazî (aynî veya nakdî emvâli) miktarca, karşı tarafın tâkatına göre onların da rızasıyla artırıp eksiltme yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Kezâ, bu rivâyet, âriyetin de şart olarak sulh antlaşmasına konabileceğine delildir."

6- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* vefat anında, Yahudi ve Hıristiyanların *Cezîretü'l-Arap*'tan sürülmesini, Arap yarımadasında İslâm'dan başka bir dinin barınamayacağını vasiyet etmiştir. Bu vasiyete uyan Hz. Ömer (radıyallahu anh), Necrânlıların emvâlini satın alarak, kendilerini Irak'ta, Kûfe'ye iki günlük mesâfede *Nehrü-Ebân* köyüne sürer. Necrânlılar, Hz. Ali halife olunca, gelip: "Ey Ali, senin dilinle şefaat diliyoruz, senin elinle yazılan bir sulh yapmıştık. Ömer bizi yurdumuzdan sürdü. Lütfet, yurdumuzu bize iâde et!" derler. Hz. Ali (radıyallahu anh): "Olur mu öyle şey! Hz. Ömer bu işin yetkilisiydi, onun icraatından hiçbir şeyi değiştirmem!" der. Mu'cemu'l-Büldân'da belirtildiği üzere, Necrânlılar, bu yeni yerleşim bölgesine de Necrân adını verirler.

1082 ٦ – وعن زيادة بن حُدَيْرٍ قال: [قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: لَئِنْ بَقِيتُ لِنَصَارَى بَنِي تَغْلِبَ لأَقْتُلَنَّ الْمُقَاتِلَةَ وَلأَسْبِيَنَّ الذُّرِّيَّةَ فَإِنِّي كَتَبْتُ الْكِتَابَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ عَلَى أَنْ لاَ يُنَصِّرُوا أَوْلاَدَهُمْ]. أخرجه رزين.

6. (1082)- *Ziyâd İbnu Hudeyr* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) buyurdu ki: "Eğer sağ kalırsam, Benî Tağlib Hıristiyanlarının eli kılınç tutanlarını öldürüp, çocuklarını esir edeceğim. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onlarla yaptığı antlaşmayı elimle bizzat yazdım: "Ço-cuklarını Hıristiyanlaştırmayacakları" şartı vardı. " [Ebu Dâvud, Harac (30, 40).]

AÇIKLAMA:

1- *Benî Tağlib,* Rebîa aşiretine bağlı bir Arap kabilesidir. Hz. Pey-

gamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında İslâm Devleti ile olan münasebetleri hususunda târih kitapları ihtilâflı bilgiler sunar. Her hâl u kârda 9. hicrî senede bir kısmı Müslüman olmuştur. Müslüman olmayanlar da çocuklarını Hıristiyanlaştırmama şartı ile Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le antlaşma yaparlar.

Yukarıdaki rivayetten onların bu antlaşmaya uygun hareket etmedikleri anlaşılıyor. Zira Hz. Ali, "Onlar verdikleri sözde durmadıkları için, ömrüm olursa ilk fırsatta üzerlerine gidip cezalarını vereceğim..." mânasında niyetini izhâr etmiştir. Zîra, ulemâ: "Şarta uymayanlar, antlaşmanın getirdiği garantiyi kaybederler" der.

Rivâyetler *Tağlebîlerin* (Tağlibî de denir) Hz. Ömer zamanında muzaaf sadaka ödeme şartı ile antlaşma yaptıklarını kaydeder. Beyhakî'nin bir rivayeti, bunu verdikleri vergiye *"cizye"* dedirtmemek için yaptıklarını açıklar: "Hz. Ömer Benî Tağlib Hıristiyanları ile, sadakanın katlanması şartı üzere antlaşma yaparken dediler ki: *"Biz Arabız, biz acemlerin ödediğini ödememeliyiz. Bizden, birbirinizden aldığınız şekilde vergi alın!"* Bu sözleriyle "sadaka" alın demek isterler. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"– Hayır, bu olamaz, çünkü sadaka Müslümanlara farz olan bir vergidir (ibâdettir)" der. Onlar:

"Sadaka ismi altında al da istediğin kadar miktarını artır, yeter ki cizye adıyla alma!" derler.

Hz. Ömer, teklifi kabul etti. Her iki taraf da "sadaka"larının katlanması hususunda mutâbakata vardılar."

Rivâyetlerde tasrih edilmemiş olsa da Hz. Ömer zamanında, Tağlibîlerle olan antlaşmanın yeniden gündeme gelmesinde, onların Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le olan antlaşmalarındaki "çocuklarını Hıristiyanlaştırmama" şartına uymamış olmalarının rolü düşünülebilir. Zîra, yapılan antlaşmada bu madde yenilenmektedir. İbnu Ebî Şeybe'nin rivayetinde belirtildiği üzere bu antlaşma üç esas maddeye şâmildir:

★ "Zekat"ı iki katı ödeyecekler.

★ Çocuklarını Hıristiyanlaştırmayacaklar.

★ Kendileri de başka bir dine zorlanmayacaklar.

İşte, sadedinde olduğumuz rivâyet, çocuklarını Hıristiyan yetiştiren *Tağlibîlerin,* antlaşma şartını bozdukları için, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin cezalandırma azmini ifade etmektedir.

1083 ٧- وعن العرباض بن سارية السلمى رضى الله عنه قال: [نَزَلْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَلْعَةَ خَيْبَرَ وَمَعَهُ مَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَكَانَ صَاحِبُ خَيْبَرَ رَجُلاً مَارِداً مُتَكَبِّراً فَأَقْبَلَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ: أَلَكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا حُمُرَنَا وَتَأْكُلُوا ثَمَرَنَا وَتَضْرِبُوا نِسَاءَنَا؟. فَغَضِبَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَقَالَ: يَا ابْنَ عَوْفٍ ارْكَبْ فَرَسَكَ ثُمَّ نَادِ: إِنَّ الْجَنَّةَ لاَ تَحِلُّ إِلاَّ لِمُؤْمِنٍ، وَأَنِ اجْتَمِعُوا لِلصَّلاَةِ، فَاجْتَمَعُوا ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ ثُمَّ قَامَ فَقَالَ: أَيَحْسَبُ أَحَدُكُمْ مُتَّكِئاً عَلَى أَرِيكَتِهِ قَدْ يَظُنُّ أَنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يُحَرِّمْ شَيْئاً إِلاَّ مَا فِي الْقُرْآنِ؟ أَلاَ وَإِنِّي وَاللهِ لَقَدْ وَعَظْتُ وَأَمَرْتُ وَنَهَيْتُ عَنْ أَشْيَاءَ إِنَّهَا لَمِثْلُ الْقُرْآنِ أَوْ أَكْثَرُ، وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى لَمْ يُحِلَّ لَكُمْ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتَ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلاَّ بِإِذْنٍ، وَلاَ ضَرْبَ نِسَائِهِمْ وَلاَ أَكْلَ ثِمَارِهِمْ إِذَا أَعْطَوُا الَّذِى عَلَيْهِمْ]. أخرجه أبو داود.

7. (1083)- *İrbâz İbnu Sâriye es-Sülemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Hayber Kalesi'ne indik. Beraberinde başka birçok Müslüman da vardı. Hayber'in sâhibi (lideri) cebbâr, mütekebbir birisi idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"– Ey Muhammed! Sizin eşeklerimizi kesmeye, meyvelerimizi yemeye, kadınlarımızı dövmeye hakkınız mı var?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sözlere öfkelenerek emretti:

"Ey İbnu Avf, merkebine bin ve şöyle nida et: "Haberiniz olsun, cennet sâdece mü'minlere helâldir, namaz kılmak üzere toplanın!"

Râvi, devamla, der ki: "Cemaat toplandı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara namaz kıldırdı. Sonra da kalkıp şunları söyledi:

"– Sizden biri, (rahat) koltuğuna kurulup, Allah'ın sâdece şu Kur' ân'da yazdıklarını mı haram ettiğini sanıyor? Haberiniz olsun, vallahi ben (Allah'ın yasaklarını) duyurdum, (Kur'ân'da olmayan hayırlar) emrettim, birçok şeylerden sizleri yasakladım; bunlar, Kur'ân'ın bir misli kadar ve belki de daha çoktur. Allah Teâla hazretleri, Ehl-i Kitab'ın evlerine izinsiz girmenizi helal kılmamıştır. Kadınları dövmenizi, borçlarını (olan cizyeyi) verdikten sonra meyvelerini yemenizi de helal kılmamıştır." [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3050).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetten anlaşıldığı üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı

bu konuşmayı yapmaya sevkeden âmil, Hayberli liderin sert târizidir. Bu târizden, Hayber'e gelen Müslümanların, Hayber Yahudilerine ait bahçelerden meyve kopardıkları, eti henüz haram edilmemiş bulunan eşeklerinden kesmiş oldukları, bu davranışlara mâni olmak isteyen kadınları dövdükleri anlaşılmaktadır.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Sâhib-u Hayber*'in şikâyeti üzerine, şikâyet edene değil, askerlere kızıp, nasihat etmek üzere topluyor, namaz kıldırıp, arkadan yaptığı konuşmada şu hususlara dikkat çekiyor.

1) İslâm'ın vazettiği haram ve helâl listesi, Kur'ân'da gelenlerden ibâret değildir. Kendisi de Kur'ân-ı Kerim'de açıklananların sayısına denk, hatta daha fazla miktarda haram ve helâl beyan etmiştir, böyle bir yetkiye sahiptir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kur'ân-ı Kerim'i "tebliğ" ve "tebyin" (= açıklama) vazifesinden başka bir de "teşrî" yani ahkâm koyma vazifesi olduğunu, bizzat Kur'ân-ı Kerim, mükerrer âyetleriyle haber vermektedir.

2) "(Rahat) koltuğuna kurulup..." tâbiriyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"câhilâne.."* demek istediği belirtilmiştir. Yani ilim için hocaya gitme, seyâhat etme gibi meşakkatlere katlanmadan, ilim öğrenme çilesi çekmeden, konforla döşenmiş, binbir lüks ile tezyin edilmiş evinde oturduğu yerde, kolaydan kendine göre hüküm yürütüp ahkâm kesecekler ve zannedecekler ki, din, Kur'ân'dan ibarettir. Haram ve helâli öğrenmekte, dini anlamakta Kur'ân yeterlidir. *Aliyyu'l-Kârî*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada, dinî meseleler karşısında titizlik göstermeyen, müreffeh, mütekebbir ve cebbâr kimselerin hallerini tasvir ettiğine dikkat çeker.

Hemen belirtelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu vasıfta insanların zuhur edeceğini ümmete haber vermeye ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Onlar hakkında mükerrer uyarıların hadiste vârid olması, bunların münferid şahıslar değil, kıyamete kadar sıkça görülebilecek, ciddî tahribatlar bile yapabilecek bir "zümre" olacağına delil olmaktadır.

3) Ehl-i zimme (gayr-ı müslim vatandaşlar), İslâm memleketinde mal, can, ırz yönleriyle emniyet altındadır. İzni olmadan evine girilemez, malına, canına dokunulamaz. Cizye denen vergisini verdiği müddetçe bu temel haklardan istifade eder, kanunun, devletin korunması ve himayesi altındadır.

1084 ٨- وعن رجل من جهينة. [أن رسول الله ﷺ قال: لَعَلَّكُمْ تُقَاتِلُونَ قَوماً فَتَظْهَرُونَ عَلَيْهِمْ فَيَتَّقُونَكُمْ بِأَمْوَالِهِمْ دُونَ أَنْفُسِهِمْ وَذَرَارِيِّهِمْ فَيُصَالِحُونَكُمْ عَلَى صُلْحٍ فَلاَ تُصِيبُوا مِنْهُمْ فَوْقَ ذلِكَ فَإِنَّهُ لاَ يَصْلُحُ لَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

8. (1084)- *Cüheyneli* bir adam anlatmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki:

"– Sizler muhtemelen bir kavimle savaşıp onlara galebe çalacaksınız. Onlar mallarıyla kendilerini ve çocuklarını size karşı koruyacaklar."

Said (İbnu Mansûr) rivayetinde der ki: "Sizinle belli şartlarla sulh yaparlar." (Bu cümleden sonra Müsedded ve Saîd İbnu Mansur şu ifadede) ittifak ederler:

"...Artık onlardan (sulh sırasında belirlenenden) başka bir şey alamazsınız, Zîra bu size yakışmaz." [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3051).]

AÇIKLAMA:

1- Senet yönünden munkatı sayılan bir rivayetle karşı karşıyayız. Zîra senette meçhul bir râvi var: Cüheyne'den biri. Bu çeşit kimselere meçhul denir. Bu durum senette bir nevi inkıtâ hâsıl eder.

2- Hadiste, galebe çalınan düşmanla sulh yapılabileceği, onlardan sağlanan bir kısım maddî avantajlarla, onların canlarının ve çocuklarının kendilerine bağışlanabileceği ifade edilmektedir. Daha mühimmi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sulh antlaşması sırasında tesbit edilen şartlar dışında, bilâhere başka bir talepde bulunulmamasını irşâd ediyor. Kur'ân-ı Kerîm ahidlere sadâkati emrettiği (Maide 1; İsra 34) için, antlaşma şartlarında tesbit edilenlerden başka şeyler taleb etmek ahde vefasızlık olur. Gerek Kur'ân ve gerekse hadisler düşmandan taleb edilecek avantajlara sınır koymaz. Öyle ise antlaşma sırasında ne kopartılabilirse kopartılır, düşmana kabul ettirilen herşey sulh şartı yapılabilir, ama, bunlar dışında, sonradan başka bir talebde bulunulmaz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"(Sonradan talebde bulunmak) size yakışmaz"* buyurmuştur.

3- *Ebu Dâvud*, bu rivayeti Müsedded ve Said İbnu Mansur'un bazı farklılıklarla rivayet ettiğine dikkat çekiyor ve son cümlede her ikisinin de ittifak ettiğini belirtiyor.

1085 ٩- وعن أبى هريرة رضى الله عنه. [أن رسول الله ﷺ قال: الصُّلْحُ جَائِزٌ بَيْنَ

الْمُسْلِمِينَ إلاَّ صُلْحـاً حَرَّمَ حَلالاً أوْ حَلَّلَ حَرامـاً. قَالَ: وَالْمُسْلِمُونَ عَلى شُرُوطِهِمْ إلاَّ شَرْطاً حَرَّمَ حَلالاً أوْ أحَلَّ حَرَاماً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

9. (1085)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Müslümanlar arasında, haramı helâl, helâli de haram etmedikçe sulh câizdir." Yine buyurdular ki: *"Müslümanlar haramı helâl, helâli de haram etmedikçe kabul etmiş bulundukları şartlara uyarlar."* [Ebu Dâvud, Akdiye 12, (3394); Tirmizî, Ahkâm 17, (1352).]

AÇIKLAMA:

Mü'minlerin ister kendi aralarında ve isterse küffarla aralarında yapacakları antlaşmalarda uyulması gereken bir çerçeve çizmektedir:

★ Haramı helâl, helâli haram kılacak hiçbir antlaşma meşru değildir. Böyle bir antlaşma yapılamaz.

★ Böyle bir antlaşma şu veya bu şekilde yapılmış, icbar edilmiş veya devralınmış ise, buna uyulmaz.

★ Haramı helâl, helâli haram etme şartına şâmil olmayan antlaşmaya uymak farzdır, uymamak, ihlâl etmek, nakzetmek haramdır.

1086 ١٠- وعن ابن المسيب قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ لِيهُـودِ خيبر: أُقِرُّكُمْ مَا أقَرَّكُمُ اللّهُ تَعَـالى عَلى أنَّ التَّمرَ بيننا وبينكُمْ، وكَانَ ﷺ يَبعثُ عَبدَاللّهِ ابنَ رَوَاحَةَ فَيَخْرِصُ بينه وبينهم. ثُمَّ يَقُولُ: إنْ شِئتُمْ فَلَكُمْ، وإنْ شِئْتُمْ فَلِى فَكَانُوا يَأخُذُونَهُ]. أخرجه مالك.

10. (1086)- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber Yahudilerine şunu söyledi:

"Mahsulât, sizinle bizim aramızda olmak şartıyla sizi Allah'ın bıraktığı müddetçe yerinizde bırakıyorum."

Resûlllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'e (tahminci olarak) Abdullah İbnu Revâha (radıyallahu anh)'yı gönderdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la Yahudiler arasında, mahsûlün miktarını tahmin ve takdir işini o yapmış, neticede, onlara: "İsterseniz siz alın, isterseniz bana kalsın" demişti. Yahudiler mahsûlün kendilerine kalmasını tercih ettiler." [Muvatta, Müsâkat 1, (2, 703).]

AÇIKLAMA:

1- Hayber, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin büyük şehirlerinden biriydi. Medine'ye Şam cihetinde 8 berîd mesafede kalelerle çevrili bir şehir. Müslümanlar burayı, Hudeybiye Sulhü'nden sonra yedinci hicrî senede, on küsur günlük kuşatma sonunda fethetmişlerdir.

Sahîheyn'den gelen bir rivayete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'i fethettiği zaman Yahudileri oradan sürmek istedi. Ancak, çalışma tamâmen kendilerinden olmak üzere mahsûlün yarısını vermek şartıyla yerlerinde kalma teklifinde bulundular. Bunun üzerine: *"Allah'ın kalmanızı dilediği müddetçe ben de sizi yerinizde bırakıyorum"* dedi.

2- Bazıları, burada meçhul müddete tâlik eden müsâkât akdinin cevâzına delil görmek istemiştir. Ancak, Zürkânî'nin açıkladığı üzere, böyle bir şey sözkonusu değildir. Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, küffârı Cezîretü'l-Arap'tan çıkarmaya kararlı idi, tıpkı Kudüs'e müteveccihen namaz kıldığı halde Ka'be'ye yönelmeyi arzulaması ve bu hususta vahiy beklemesi gibi. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ciddi kararlarda hep vahiy beklerdi. Şu halde bu meselede de kararını Yahudilere bildirmiş, haklarında -ölüm ânına kadar bildirilecek- vahyin gelmesini beklemiştir. Nitekim, ölüm sırasında vahy-i İlâhî gelmiş ve buna dayanarak: لاَ يَبْقَيَنَّ دِينَانِ بِأَرْضِ العَرَبِ **"Arap memleketinde iki din kalmayacaktır"** demiştir. Bilâhare Hz. Ömer bu hadisi işitince[13] gerçekten sahih mi, değil mi araştırıp, sıhhatine kâni olunca, gayr-i müslimleri Arabistan Yarımadası'ndan sürmüştür.

"Bu rivâyette, müddetçe meçhul olan vâdeye tâlik edilecek müsâkât anlaşmasının cevâzına delil var" diyenlere: "Bu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a has bir tatbikattır, başkalarına delil olamaz" diye de cevap verilmiştir, çünkü bu çeşit antlaşmalarda müddet tâyini şarttır.

Hadisle ilgili başka mütâlaalar da ileri sürülmüştür, hepsini kaydetmeyeceğiz.

Müsâkat, sulamak mânasına gelen saky'dan alınmadır. Fıkıh ıstılahı olarak: Bağ ve bahçeyi, -meyve, hububat ve sebze nevinden her çeşit-mahsûlatının bir kısmı mukabilinde birine vererek bırakmaktır.

13- Hz. Ebu Bekir ve Hz.Ömer (radıyallahu anhümâ) gibi, sâdece "ilkler"den olmayıp, aynı zamanda Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la hep beraber oldukları bilinen Ashab'ın büyükleri bile bir kısım hadisleri Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın vefatından sonra işitiyorlar. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer bu durumlarda, şâhit isteyerek, tahkik etmişlerdir.

3-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çıkacak mahsûlü tahmin etmek üzere, bu işten anlayan hususî memurlar gönderirdi. İlk defa, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şâirlerinden ve ilk Müslümanlardan olan Abdullah İbnu Revâha (radıyallahu anh)'yı göndermiştir. Abdullah, Mûta Gazvesi'nde şehid düşen komutanlardan biridir. Bu gazve sekizinci hicrî yılda cereyan ettiğine göre Abdullah İbnu Revâha, Hayber mahsûlünü takdirde sâdece bir kere hizmet vermiştir.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette, Abdullah İbnu Revâha, mahsulatı 40 bin vask[14] olarak tahmin etmiştir. Abdullah onlara: "İster bunun bedelini ödeyerek mahsûlü siz alın, isterseniz biz size ödeyelim, mahsûl bizde kalsın" diyerek tercihi onlara bırakmış, Yahudiler 20 bin vask ödeyerek mahsûlün kendilerinde kalmasını tercih etmişlerdir.

Hemen belirtelim ki, bu hadis tatbikatta farklı yorumlara sebep olmuştur. Müsâkât denen ortaklık nevinde, önceden yapılan tahmine göre amel câiz değildir, taksim tartılarak yapılır. Bu sebeple *Abdullah İbnu Ravâha*'nın ameli farklı tevillere konu olmuştur. Ebu'l-Velid el-Bâcî: "Bu muhtemelen, zekât hakkının tesbiti içindir. Çünkü zekâtın harcanacağı yerler (masraf), savaşılarak elde edilen arazilerin gelirlerinin harcanacağı yerlerden farklıdır. İmam bu sonuncunun gelirini fakir-zengin ayırımı yapmadan hak sahibine verir" der.

Umumiyetle, bu tahminin, zekât miktarını tesbite yöneldiği kabul edilmiştir. Çünkü, mahsul toplanıncaya kadar Yahudilerin elinde kalacak, taze iken yenen miktarlar, zekât hissesini eksiltecektir. Üstelik zekâta hak kazanan kimseler, müsâkatta ortak taraf değildir ki, haklarının önceden tahminle tesbiti câiz olmamış olsun. Nitekim Hz.Aişe de: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, önceden tahmin edilmesini, meyvenin yenmesinden ve taksiminden önce zekâtın hesaplanması için emretti" demiştir.

4- Bu rivayetten Cumhur, müsâkatın câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Ahmed İbnu Hanbel, Şâfiî, Mâlik hazretleri, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bu noktada ittifak ederler.

Ancak Ebu Hanife bunu beş sebebe binâen câiz görmez.[15] Ona göre:

14– Vask: Bir vask 60 sa'dır. Bir sa'da hububat ölçeğidir, 4 müdd ağırlığındadır, 1 müdd 530 gr.dır. 1 sa= 2120 gr. Şu halde 1 Vask takriben 127 kiloluk bir ölçektir.

15– Ebu Hanife'nin muhalefette dayandığı mülâhazaları ve buna verilen cevaplar -bazı fıkıh meseleleri bu meyanda anlaşılmış olacağı için- kaydetmeyi uygun bulduk."

1- "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhâbereyi yasaklamıştır. Muhâbere hayber kelimesinden gelir, Hayberlilerin müsâkat ameli manasına gelir, cevâza delalet eden hadis mensuhtur."

Ebu Hânife'ye cevap verilmiş ve: "Araplar, İslâm'dan önce de muhâbereyi biliyordu. Bu, arazinin, ondan alınacak mahsul mukabilinde kiralanması idi. Muhâbere kelimesi hayber'den gelmez, gizli şeyleri bilmek mânasına gelen hıbre'den gelir" denmiştir.

Ayrıca, "harb kelimesinin hars yani ekin, ziraat mânasına geldiği, muhâbere'nin buradan gelmiş olabileceği de söylenmiştir. Müsâkât tatbikatının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sonra da Hz. Ebu Bekir -Yahudilerin Teyma'ya sürülmesine kadar da- Hz. Ömer devrinde tatbik edildiği, dolayısıyla neshten bahsetmenin mümkün olmayacağı söylenmiştir.

2) Ebu Hanife'nin bir diğer yorumu şöyle: "Hayber Yahudileri, Müslümanların köleleri durumunda idi. Yabancı ile câiz olmayan bir kısım muâmele köle ile câizdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Yahudilere takdir ettiği yarı, onların nafakalarıdır. Çünkü kölenin nafakası efendisinin üzerinedir." Bu mütâlaya da şöyle cevap verilmiştir: "Yahudiler köle mesabesinde olsaydı, onları cizyeye mahkûm etmez, onları Suriye'ye, şuraya buraya sürmezdi. Zîra bu sürme işi Müslümanların malını ziyan etme demektir. Ayrıca, İbnu Revâha onlara: "Dilerseniz siz Müslümanların hissesini ödeyin (mahsul sizin olsun), dilerseniz biz sizin hissenizi ödeyelim mahsul bize kalsın" demiştir. Efendinin köle adına tazmini mevzubahis olamaz, zîra malın tamamı efendinindir. Öyleyse ortadaki vak'a, Yahudilerin bu hisseye hakiki sahip olduklarını gösterir.

3) Ebu Hanife'ye göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bey'u'l-ğarar'ı [16] yasaklamış olması da müsâkâtın caiz olmadığına bir delildir, zîra, burada verilen ücrette ğarar mevcuttur, çünkü, mahsulün selâmete erip ermiyeceği meçhuldür. Bu mülâhazaya da: "Cevâz hadisi hasdır, ğarardan nehy âmmdır, hass olan âmm olana takdim (ve tercih) edilir" diye cevap verilmiştir.

4) Ebu Hanife şöyle der: "Bir haber, kâideler muhâlif olursa, kâidelere gönderilir, cevâz hadisi üç kâideye muhaliftir: "Bey'u'l-ğârar" "meçhul'e ücret takdiri", "meyvenin olgunlaşmazdan önce satılması" bunların üçü de bi'l-icma haramdır."

Bu mülâhazaya da şöyle cevap verilmiştir: "Bir haberle amel edilme-

16– Bey'u'l-ğarar'ı 285. hadiste açıkladık.

mişse, o haber kaidelere havâle edilir, amel edilmişse, mânasının kastedildiğine hükmeder ve bununla amel gerektiğine inanırız. Şârî bir hüküm koyduğu zaman, bunu da diğer hükümler gibi koymak zorunda değildir. Bilakis, o, benzeri olan hüküm de, benzeri olmayan hüküm de koyma yetkisine sâhiptir. Öyle ise bu husus, zarûreten, mezkûr hükmün, bu temel kâidelere istisna teşkil ettiğine delil olur. Zîra, herkes, ağaçlarına ve ziraatine bizzat bakmaya muktedir değildir."

5) *Ebu Hanîfe*'nin son bir mütâlaası da şöyle: "Müsâkât, mevâşînin (sağmal hayvanlar) ürünlerinden bir miktarını vererek mevâşînin tenmiye edilmesi yasağına kıyâsen de câiz değildir."

Bu mülâhazaya: "Mevâşî sahibi, hayvanlarına bakmaktan aciz olduğu takdirde bunların satılması zor değildir, halbuki, ekin ve meyve küçükken durumu farklıdır, bunlar satılamaz" diye cevap verilmiştir.

1087 ١١- وعن ابن عمر رضى الله عنهما [أنَّ أهلَ خيبر قالُوا: يا محمدُ دعنا نكونُ في هذه الأرضِ نُصلحها ونقومُ عليها فأعطاهُم على أنَّ لهمُ الشطرَ من كلِّ زرعٍ وشيءٍ ما بدَا لرسول الله ﷺ، فكانَ عبدُالله بن رواحة رضى الله عنه يأتيهم كلَّ عام فيخرصها عليهم ثمَّ يضمنهم الشطرَ فشكَوْا إلى رسول الله ﷺ شدَّةَ خرصه وأرادوا أن يرشوه. فقال عبدُالله: تطعمونِي السُّحتَ؛ والله لقد جئتكم من أحبِّ النَّاس إليَّ، ولأنتم أبغضُ إليَّ من عدتكم من القردة والخنازير، ولا يحملني بغضي إيَّاكم على أنْ لا أعدلَ فيكم. فقالوا بهذا قامت السَّموات والأرض، وكان رسول الله ﷺ يعطي كلَّ امرأة من نسائه ثمانين وسقاً من تمرٍ كلَّ عامٍ وعشرين وسقاً من شعيرٍ، فلمَّا كان زمن عمر رضى الله عنه غشوا المسلمين فألقوا ابن عمر من فوق بيت ففدعوا يديه. فقال عمر رضى الله عنه: من كان له سهم بخيبر فليحضر حتى نقسمها بينهم. فقال رئيسهم: لا تخرجنا! دعنا نكونُ فيها كما أقرَّنا رسولُ الله ﷺ وأبو بكرٍ، فقال له عمر رضى الله عنه: أتراه سقط على قول رسول الله ﷺ كيف بك إذا رقصت بك راحلتك نحو الشَّام يوماً ثمَّ يوماً ثمَّ يوماً، وقسمها عمر بين من كان شهد خيبر من أهلِ الحديبية]. أخرجه البخارى وأبو داود.

11. (1087)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hayber halkı dediler ki: "Ey Muhammed, bizi bırak, burada kalalım, araziyi ıslâh edip işleyelim." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da her ekinin ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın uygun göreceği her bir şeyin mahsulünün yarısı onların olmak şartıyla araziyi onlara bıraktı.

Abdullah İbnu Revâha (radıyallahu anh), her yıl oraya gelir, miktarı tahmin eder ve yarısının karşılığını onlardan alırdı. Yahudiler, Abdullah'ı tahminde gösterdiği titizlik sebebiyle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şikâyet ettiler. Hatta bir ara (lehlerine gevşek davranması için) rüşvet vermek istediler. Abdullah onlara:

"Bana haram mı yedirmek istiyorsunuz. Vallahi ben en ziyâde sevdiğim insanın yanından geldim. Sizin topunuz bana maymunlar ve hınzırlardan daha menfurdur. Buna rağmen, benim size olan buğzum, size karşı âdil olmama mâni değildir."

Yahudiler, Abdullah (radıyallahu anh)'ı takdir edip:

"İşte bu adalet ve doğrulukla semâvat ve arz nizam içinde ayakta durur" dediler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, her bir hanımına her yıl seksen vask hurma, yirmi vask arpa veriyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) zamanında, Yahudiler Müslümanlara hile yaptılar İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i bir evin damında uyurken geceleyin aşağı attılar, el ve (ayak) bileklerini çıkardılar. Hz. Ömer *İbnu'l-Hattâb:* "Hayber'de hissesi olan hazırlansın, aralarında taksim edelim" dedi. (Taksim edileceği zaman) reisleri:

"Bizi buradan çıkarma. Bizi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ebu Bekir'in yaptıkları gibi yerlerimizde bırak" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona: "(Kararımızda) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözüne ters düştüğümüzü mü zannediyorsun?[17] Bineğin seni Suriye'ye doğru bir gün, sonra bir gün, sonra bir gün daha koşturmasına ne dersin?" diye cevap verdi.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), Hayber'i, Hudeybiye ashâbından Hayber Seferi'ne iştirak etmiş olanlar arasında taksim etti. [Buhârî, Megazî, 38; Ebu Dâvud, Cihâd 24, (3006).]

17– Aslına uygun tercüme, "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözünün aleyhimize düştüğünü mü zannedersin" şeklinde olmalıdır. Buhari'nin rivayetinde "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın, sözünü unuttuğunu mu zannediyorsun?" şeklindedir.

AÇIKLAMA:

1-Hayber'in fethi ile ilgili rivayetler, Buhârî'nin Kitâbu'l-Megâzî bölümünde 38-41. bablarda yer alır. Ancak yukarıdaki rivâyet, kısmî olarak Kitâbu'ş-Şurut'un 14. babında kaydedilmiştir. Rivayet Teysir'de kaydedildiği şekliyle Ebu Dâvud'da mevcut değildir. Hadis'in Câmiu'l-Usûl'deki aslı daha uzun. Teysir, rivayet'in baş kısmını almamış. Hayber'in fethi, Yahudilere bırakılması, ordan sürülmeleri gibi farklı meselelere bazı açıklık daha getireceği için, rivayetin atlanmış olan baş kısmını da kaydediyoruz:

"(Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber ehline gelip onlarla savaştı. Sonunda kalelelerine çekildiler. [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaleleri dıştan bir müddet kuşattı, neticede] arazi, ekin ve hurma üzerinde onlara galebe çaldı. Bineklerin taşıyabileceği eşyaları götürerek orayı terketme şartıyla sulh yaptılar. Sarı (altın), beyaz (gümüş), halka - ki bununla silah kastediliyordu- nev'inden bütün varlıklarını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vermek de antlaşmaya dahildi. Ayrıca, ne varsa beyan edip, hiçbir şeyi gizlememeyi de onlara şart kılmıştı. Öyle ki bu şartlara uymazlarsa ortada ne antlaşma muteber olacak, ne de antlaşmanın sağladığı garanti olacaktı. Ancak yine de mesk'i gizlediler. Mesk, Huyey İbnu Ahtab'ın mal ve zineti bulunan bir deri idi, Benî Nâdir, Medine'den sürgün edildiği zaman beraberinde getirmişti[18] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huyey'in amcasına ki, ismi Sa'ye idi:

"Benî Nadir'den getirilen Huyey'in meski ne oldu?" diye sordu.

"Nafaka harcamaları ve savaş masrafları onu eritti" deyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Aradan fazla zaman geçmedi. Mesk'teki servet bu kadar zaman içinde bitip tükenmeyecek kadar çoktu" dedi. Huyey, daha önce öldürülmüştü. [Meskin yerini ancak Sa'ye bilebilirdi. Onu konuşturmak üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] Zübeyr'e teslim etti. Zübeyr (radıyallahu anh) canını yakarak sıkıştırdı. Bunun üzerine:

"Huyey'in şurada bir yıkıntının etrafını dolaştığını görmüştüm" dedi. Beraberce gidip oraları dolaştılar. Meski gerçekten bir yıkıntının içeri-

---

18– Muteber rivayetlerde en-Nihâye'de verilen bilgiye göre, bu mesk o devirde meşhurdu. On bin dinar kıymet takdir edilmişti. Medine'de her düğünde, evlenen kadın onu kiralar, düğün sırasında, ondaki kıymetli takılarla süslenirdi. Bu mesk'in önce koç derisinden, sonra sığır derisinden sonra da deve derisinden yapıldığı belirtilir. Esasen mesk deri demektir. Demek ki, kullandıkça eskimiş, her seferinde bir başka hayvan derisi bu işte kullanılmıştır.

sinde buldular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebu'l-Hukayk'ın iki oğlunu öldürttü. Bunlardan biri Safiyye Bintu Huyey İbnu Ahtab'ın kocası idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadın ve çocuklarını esir aldı. Antlaşmaya riayet etmedikleri için mallarını da taksim etti. (Geri kalan Yahudileri de) Hayber'den sürmek istedi. Ancak, Hayber halkı dediler ki..." Rivâyetin gerisini yukarıda kaydettik.

2- Hemen belirtelim ki, Hayber Yahudilerle meskun bir yerdi. Medine'den sürülen Benî Nâdir Yahudileri de buraya yerleşmişlerdi. Burası, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için tehlikeli bir odak teşkil ediyordu. Zâhiren ağır -ve bir kısım ashabın değerlendirmesine göre- utanç verici, zül getirici mahiyette olan Hudeybiye Sulhü'nü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın imzalamakta isticâl edişinin bir sebebini Mekkelilerin bîtaraflığını sağlayarak, burnunun dibindeki bu tehlikeli yuvayı dağıtma düşüncesi teşkil ediyordu. Buradaki Yahudiler, hem sayıca fazla ve hem de zengindi. Üstelik Müslümanlara karşı kinle dolu idiler. Bunlar, bir ara bütün güçleriyle civardaki müşrik kabileleri içine alan bir ittifak kurup Medine'ye -Hendek Savaşı'nda olduğu şekilde- saldırmak istemişlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu faaliyeti istihbâr edince, harekâtın organizatörü durumunda olan Hayberli Yahudilerin şefi *Sellâm İbnu Ebî'l-Hukayk*'ı, Abdullah İbnu Atîk (radıyallahu anh)'i dört kişilik bir ekiple göndererek öldürtmüştü. Sellâm'ın yerine geçen *Usayr İbnu Zâram* aynı faaliyeti devam ettirince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikinci bir ekibi, Abdullah İbnu Revâha başkanlığında göndererek onu da öldürtmüştü. Burası Müslümanlar için ciddî bir tehlike kaynağı idi.

Şu halde bu tehlikeli odak temizlenmeli idi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye Sulhü'nü imzalayınca Medine'de bir aydan az bir zaman ikametten sonra doğru Hayber'e gitti. Niyeti Yahudileri buradan sürmekti. Medine'deki ikametinin de savaş hazırlıklarını ikmâl olduğu anlaşılmaktadır.

Savaş kazanılınca, Yahudilerin, "araziyi ekip kaldırmada mâhir kimseler olduklarını belirterek ağaç ve ekinlerden elde edilecek mahsulatın yarısını Müslümanlara vermek kaydıyla orada kalmayı" taleb etmeleri üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, daha önceki rivayette belirtildiği üzere "Allah'ın dilediği zamana kadar" yerlerinde kalmalarına izin verdi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları sürmede niye acele etmedi? diye bir suâle şu cevap verilebilir:

1) Hayber arazisi, Medine'nin gıda ambarı durumunda idi. Hurma ziraati, hububat ziraati gelişmişti, Yahudilerin sürülmesi, o günün şartlarında buradaki zirâî istihsâlin durmasına sebep olabilirdi.

2) Burada san'atkârlar da vardı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunları san'at hayatının gelişmesinde kullanmak istemişti. Esirler arasında tesbit edilen otuz kadar demirci ustası hakkında şu emri vermişti:

اتركوهم بين المسلمين ينتفعون بصناعتهم ويتقون بها على جهاد عدوهم

"Onları Müslümanlar arasında serbest bırakın, san'atlarından istifâde etsinler, elde edecekleri bilgi ve mahâretlerle düşmanlarıyla yapacakları cihadda istifâde etsinler". Dediği gibi yapılır.

3) Bunların bütün servetleri ve silahları ellerinden alınmış, lider durumundaki büyükleri öldürülmüş, artık zararsız hâle getirilmişlerdi. Arazi işleyecek mâhir işçiler durumuna indirilmişlerdi.

4) Sindirilmiş, işçi statüsüne sokulmuş vaziyette Hayber'de kalmalarının muhtemel zararı çok az olmakla birlikte, henüz İslâmlaşmamış dış hududa sürülmeleri çok tehlikeli olabilirdi: Bunlar gittikleri yerde yeniden derlenip toparlanmaktan başka,düşman unsurları tekrar organize edip, Müslümanlara karşı tahrik edebilirlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayber'de, Müslümanların murâkabesi altında kalmalarını uygun bularak tekliflerini kayıtlı olarak kabul etti.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), şartlar uygun hâle gelince, bir gece oğlu Abdullah (radıyallahu anh)'ı uyurken damdan atmalarını bahâne ederek, Teyma ve Erîha'ya sürecektir. Erîha, Suriye'nin Ürdün kesiminde, Beytü'l-Makdis'e bir günlük atlı mesafede yerlerdir.

3- *Hayber* Yahudilerinden ele geçen servet:

Vâkidî'nin Meğâzî'de verdiği bilgiye göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hayberlilerin şefi *Kinâne İbnu Ebi'l-Hukayk* ile, kalelerde mevcut savaşçıların aile ve çocuklarının bağışlanması mukabilinde,

★ Hayber'i ve arazisini çocuklarıyla terketmek,

★ Mal, arazi, altın, gümüş, silah, binek ve üzerlerinde giydikleri dışında bütün kumaş ve giyecekleri Müslümanlara bırakma şartıyla anlaşırlar.

Şu mallar teslim alınır: 100 zırh, 400 kılınç 1000 mızrak, 500 yay.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Kinâne İbnu Ebi'l-Hukayk*'tan,

Ebu'l-Hukayk hânedânının atadan evlâda intikal eden hazine ve zinetlerini -ki bunlar yukarıda adı geçen mesk'in içinde saklanırdı- sorar. Kinâne, yukarıda belirtildiği üzere harcanıp bitirildiğini söylerse de sıkıştırılarak ortaya çıkarılır. Yine rivayette belirtildiği üzere, yalanı ortaya çıkınca antlaşmanın sağladığı her çeşit garantiden mahrum kalır. Zübeyr İbnu'l-Avvâm, mesk dışında gizlediklerini de ortaya çıkarması için *Kinâne*'ye eziyette bulunur. Bütün servet ortaya çıkarılır.

Kinâne, kardeşiyle birlikte öldürülür; mallarına el konur, kadın ve çocukları esir edilir.

Mesk getirilip açılınca içinde altından yapılmış bilezikler, muştalar, halhallar, küpeler, yüzükler, eldivenler, kıymetli taşlardan ve zümrütten yapılmış gerdanlıklar vs. vs.ler görülür.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buradan bir cevher gerdanlık alıp kızlarından birine veya Hz. Aişe'ye hediye eder. O da bunu alır almaz aynı gün muhtaç ve dullar arasında dağıtır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o gece uyuyamaz. Sabah olunca Hz.Aişe'ye (veya kızına) koşup gerdanlığı geri ister: **"Onu bana geri ver, benim değil, onda senin de hakkın yok!"** der. Olup biten anlatılınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'a hamd eder.

1088 ١٢ – وعن أبى بكرة رضى الله عنه قال: [سمعت رسول الله ﷺ يقول: من قتل معاهدا متعهدا في غير كنهه حرم الله تعالى عليه الجنة]. أخرجه أبو داود والنسائى.

قوله: « في غير كنهه » أى في غير وقته أو حاله الذى يجوز فيه قتله.

12. (1088), Ebu Bekir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim (kendisine emân verilerek) antlaşma yapılan bir kimseyi vakti dışında öldürürse, Allah ona cenneti haram eder."* [Ebu Dâvud, Cihâd 165, (2760); Nesâî, Kasâme 14, (8, 24).]

AÇIKLAMA:

Dinimiz, kâfirin kanını mutlak şekilde helâl addetmez. Belli ve muayyen şartlar altında kâfirin kanı helâldir. Bu da savaş halidir. Antlaşma yapılan, eman verilen bir kimsenin kanı haramdır. İslâm memleketi dâhilinde yaşayan zımmîler de kendilerine eman verilmişler zümresine dâhildir; kanları haramdır.

Hadiste, *"antlaşma yapılan kimseyi künhü dışında öldüren..."* denir. Bir şeyin künhü, onun hakikati demektir. "Burada künhü'nden murad

vakti ve hedefidir" de denmiştir. Yani "öldürülmesi helâl olan vakitten..." veya "emân verilen nihâî hedeften önce öldüren" demektir.

1089 ١٣ – وعن صفوان بن سليم عن عدة من أبناء الصحابة عن آبائهم رضي الله عنهم. [أنَّ رسول الله ﷺ قال: مَن ظَلَم مُعاهداً أو انْتقصه أو كلَّفه فوق طاقته أو أخذ منه شيئاً بغير طيب نفسه فأنا حجيجه يوم القيامة]. أخرجه أبو داود.

13. (1089)- Safvân İbnu Süleym, birçok sahabi evlatlarının, babalarından yapmış oldukları rivayetlere dayanarak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle buyurmuş olduğunu naklediyor:

"Kim antlaşma yapılan bir kimseye zulmeder veya hakkını tenkis eder veya tâkatının fevkinde emreder veya onun rızası dışında bir şeyini alırsa, kıyamet günü aleyhine ben delil olacağım." [Ebu Dâvud, Harâc 33, (3052).]

AÇIKLAMA:

Hakkı tenkîs etmek hak ettiği şeyi eksik vermek mânasına geldiği gibi, *-Tîbî*'nin söylediğine göre, inancından dolayı ayıplamak mânasına da gelir. Tâkatının fevkinde emretmek, ödeyemeyeceği miktarda cizye, vergi gibi mükellefiyetlere tâbi tutmak mânasına gelir. Aleyhine delil olmak, aleyhine delil getirmek suretiyle düşmanı olmak, Allah'a şikâyet etmek mânasına gelir.

Bütün bu ifâdeler, İslâm memleketinde yaşayan gayr-i müslimlere âdil davranma gereğine dikkat çeker.

1090 ١٤ – وعن أم هانئ رضي الله عنها قالت: [أجرتُ رجلين من أحمائي فقال ﷺ: قد أجرنا من أجرتِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

14. (1090)- *Ümmü Hânî* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben kocamın akrabalarından iki kişiye civâr (himâye) vermiştim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* "Senin civar verdiğine biz de civâr verdik" buyurdu." [Buharî, Cizye 9, Salât 4, Edeb 94; Müslim, Hayz 70, (336), Müsâfirîn 80; Muvatta, Sefer 27, (1, 152); Tirmizî, İsti'zân 24, (2735); Ebu Dâvud, Salat 30, (1290); Cihad 167, (2763).]

AÇIKLAMA:

1- Arabça'da *civâr vermek*, emân vermektir. Yani bir Müslümanın bir kâfire "Senin hayat hakkını ben garantiliyorum, sana kimse dokunamaz" mânasında garanti vermesidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*,

amcasının kızı Ümmü Hânî'nin Mekke'nin fethedildiği gün iki müşrike verdiği emânı muteber addetmiş: **"Sen kime emân verdi isen bu akdi biz de tanıyoruz, o, bizden de emân almış gibi, emniyet altına girmiştir"** mânasında beyanda bulunmuştur.

Bu rivayetten hareket eden ulemânın hepsi: "Kadınların vereceği emânın muteber olduğu hükmünü vermekte icmâ etmişlerdir. Keza fakihler çoğunluk itibâriyle, kölenin vereceği emânın da muteber olduğunu söylemekte ittifak ederler. Ancak *Ebu Hanife* merhum ve ashâbı; savaşan köle ile, savaşmayan köle arasında bir ayırım yaparak, savaşan kölenin emânını muteber addederken, "öbürünün emânı muteber değildir" demişlerdir.

Çocukların emânına gelince, bunların emânı kabul edilmez. Çünkü onların akidleri makbul değildir.

2- Kaynakların bir kısmında, *Ümmü Hânî*'nin Mekke fethedildiği gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğradığı, Hz.Fatıma'nın tuttuğu bir perdenin gerisinde gusleder bulduğu ifade edilir, fakat Ümmü Hânî'nin civâr verme meselesine temas edilmez. Şunu da kaydedelim ki, "Emân verme işi, imama has bir iştir" diyerek bu babta gelenleri te'vil eden de olmuştur. Ancak esas olan önceki görüştür.

1091 ١٥ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [مَا خَتَرَ قَوْمٌ بِالْعَهْدِ إلاَّ سَلَّطَ اللّٰهُ تَعالى عَلَيْهِمُ الْعَدُوَّ]. أخرجه مالك بلاغا.

«الختر» الغدر.

15. (1091)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Ahdine kim vefasızlık edip bozarsa, Allah mutlaka ona bir düşman musallat eder." [Muvatta, Cihâd 12, (2, 449), 26 (2, 460). İmâm Mâlik bunu belâğ (senetsiz) olarak rivâyet etmiştir.]

İKİNCİ FASIL

CİZYE VE CİZYE İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

CİZYE: Ehl-i zimmeden yani İslâm beldesinde yaşayan gayr-ı müslimlerden alınan vergidir. Buna zekât denmez. Çünkü zekât, vergiden ziyâde mü'minlere terettüp eden bir ibâdettir. Zekât veren mü'min Rabbine karşı olan mâlî bir ibadetini yerine getirmiş olmaktadır.

Cizye'nin kelime olarak bölmek, taksim etmek mânasına gelen جزا' den geldiği kabul edilir. Mâmafih karşılık mânasına gelen جزاء'dan geldiği de söylenmiş, "İslâm beldesinde emniyet içinde yaşamalarının karşılığıdır" denmiştir.

Alimler derler ki: *"Cizyenin vaz'edilmesinin hikmeti şudur: Cizye vermekle İslâm memleketinde yaşama hakkı kazanırlar, Müslümanlarla düşüp kalkma fırsatı bulurlar. Bu durum onların, İslâm'ın güzelliğini öğrenmelerine imkân tanır. Öte taraftan cizye vermiş olmanın hissettirdiği bir zillet vardır. Bu zilletten kurtulma endişesiyle, İslâm'ın güzelliğini öğrenmiş olma keyfiyetinin birleşmesi onları Müslüman olmaya sevkeder. Öyle ise, cizye müessesesi gayr-i müslimleri İslâm'a kazanmada müessir bir vâsıtadır. Bu sebeple teşrî edilmiştir."* (1092 numaralı hadiste Tağlibîlerle ilgili açıklama bu meseleyi aydınlatıcı mahiyettedir.)

Cizye ilk defa sekizinci senede va'zedilmiştir. Dokuzuncu senede diyen de olmuştur.

1092 ١ – عن معاذ بن جبل رضي الله عنه. [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ لمَّا وجَّههُ إلى اليمنِ أمرهُ أنْ يأخذَ منْ كُلِّ حالمٍ ديناراً أوْ عدلَهُ منَ المعافري: ثيابٌ تكون باليمين]. أخرجهُ أبو داود.

1. (1092)- *Muâz İbnu Cebel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisini Yemen'e gönderdiği zaman, ihtilâm olan herkesten (vergi olarak) bir dinar veya -Yemen'de imal edilen bir kumaş olan meâfirî'den, bir dinara tekabül eden miktarda almasını emretti." [Ebu Dâvud, Harâc 30, (3038, 3039); Tirmizî, Zekât 5, (623); Nesâî, Zekât 8, (25-26).]

AÇIKLAMA:

1- *Meâfir*, Hemdan'da yaşayan bir kabile adıdır. Burada imal edilen bir kumaşa -oraya nisbetle Meafiriyye denmiştir. Meâfiri tâbiriyle ne kastedildiği râvilerden biri tarafından, "Yemen'de imâl edilen bir kumaş" diye açıklama eklenmiştir. Hadis ilminde bu çeşit açıklayıcı ilâvelere derc denir. Bu çeşit hadislere de müdrec hadis denir. Müdrec hadisler, aslında zayıf addedilir. Ancak buradaki derc sıhhati bozacak mahiyette değildir.

2- Hattâbî der ki: "Hadiste geçen كُلَّ حَالِمٍ (her ihtilâm) tâbiri cizyenin sadece bülûğa eren erkeklerden alınacağına delildir. Çünkü حَالِم erkekler için kullanılır. Ayrıca çocuk ve deliler de cizyeden muaf tutulmuş olmaktadır. Keza bu rivayet cizyenin Arap, acem bütün gayr-ı müslimlere şamil olduğunu göstermektedir. Ayrıca hadis, zengin, vasat herkesten dinar alınacağına delildir. Zîra Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Muâz'ı Yemen'e gönderirken onlarla savaşmasını, vergi ödedikleri takdirde onlardan elini çekmesini emretti. Dinarın verilmesini kanlarının korunmasına vesile kıldı. Kim dinar verirse kanını korumuş olur. Şâfiî hazretleri bu mülâhaza ile hareket ederek, cizyenin hür erkeklerden bülûğa erenlere terettüp ettiğine hükmetmiştir.

Ashâbu'r-Re'y ve Ahmed İbnu Hanbel: "Zengin olanlara 48, 24, 12 dirhem tarhedilir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel: "Bu miktarlar maddı gücüne göre tarhedilir" demiştir. Kendisine: "Günümüzde bunu artırıp eksiltmek mümkün mü?" diye sorulunca:

"Evet tâkatlarına ve imamın uygun göreceği miktara göre ayarlanabilir" demiştir.

İbnu Ebî Şeybe ve *İbnu Sa'd*'ın rivâyetlerine göre, Hz.Ömer cizyeyi erkeklere tahakkuk ettirmiş, zenginlerden 48 dirhem, orta halliden 24 dirhem, fakirden 12 dirhem almıştır.

Bir dirhemin, o günün iktisâdî hayatındaki yeri hususunda bir fikir verebilmek için, bazı eşyaların fiyatını, bâzı ücretleri tarihî rivayetlerden naklen kaydetmekte fayda var: Bir gömlek 2-3 dirhem, bir şalvar

(serâvil) 3-4 dirhem, bir takım Necrânî elbise (hulle) 40 dirhem, bir belediye memurunun günlük ücreti 2 dirhem, bir koyunun fiyatı 0,5-1 dinar (1 dinar 12 dirheme denktir), Habeşistan'a giden Mekkeli muhacirlerin gemi ücreti 6 dirhem (yarım dinar). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* 200 dirhem parası veya buna denk malı olanı zengin addetmiştir, zekât verilmez.

1093 ٢– وعن جعفر بن محمد عن أبيه [أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ ذَكَرَ الْمَجُوسَ فَقَالَ: مَا أَدْرِى مَا أَصْنَعُ فِي أَمْرِهِمْ؟ فَقَالَ عَبْدُالرَّحْمٰنِ بْنُ عَوْفٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَشْهَدُ لَسَمِعْتُهُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: سُنُّوا بِهِمْ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ].

2. (1093)- *Ca'fer İbnu Muhammed* babasından naklediyor: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh) Mecûsileri mevzubahis ederek: "Onlar hakında nasıl hareket etmem gerektiğini bilmiyorum" dedi. Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh):

"Sana şehâdet ederim ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle şöyle dediğini işittim: *"Onlara, Ehl-i Kitab'a davrandığınız gibi davranın"*. [Muvatta; Zekât 42 (1, 278).]

AÇIKLAMA:

1- Her meselede, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bir örnek arayan *Hz. Ömer*, İran fethedilmeye başlayınca, onlardan nasıl vergi alacağı hususu problem olarak karşısına çıkar. Şahsen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bu mevzuda bir tatbikat veya tavsiye hatırlamadığı için nasıl hareket edeceği hususunda arkadaşlarıyla istişare eder. *Abdurrahman İbnu Avf*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mecusilerden Ehl-i Kitap tarzında vergi alınması hususundaki tavsiyesini hatırlatır. Böyle durumlarda ikinci bir şâhid isteyen Hz. Ömer, Abdurrahman (radıyallahu anh)'dan şâhid istemeksizin, bu hadisle amel eder.

2- Aslında hadis metni *"Mecûsilere Ehl-i Kitap gibi davranın"* derken, "vergi hususunda" diye bir kayıt mevcut değildir. Ancak başka kayıtlar "onların kızlarıyla evlenilmeyeceğini, kestiklerinin yenilmeyeceğini" tasrih eder. Bu rivayet için "husus murad edilen âmm" denmiştir. İbnu'l-Müseyyeb dışında kalan ulemâ bu konuda müttefiktir. Sâdece onun, Mecûsilerin kestiğini yemede beis görmediği rivayet edilir.

3- *Abdurrahman İbnu Avf*'ın rivâyetini destekleyen bir rivâyet Muvatta'da İbnu Şihâb'tan yapılır: Buna göre Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu*

vesselâm) Bahreyn Mecusilerinden cizye almıştır. Resûllah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Hicr Mecusilerinden de cizye aldığı rivayetlerde gelmiştir. Hz. Osman da Berberîlerden cizye almıştır.

Şöyle bir soru hatıra gelebilir: Vergi meselesinde de الْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ kaidesince gayr-ı İslâm, bir bütün görülüp hepsinden cizye almak, prensip mi kılınmıştır?

Bu hususta ihtilâf edilmiştir. Arap müşrikleriyle puta ve ateşe tapanlar hakkında imamlar anlaşamamıştır. *İmam Mâlik, Evzâî* ve *Saîd İbnu Abdilaziz:* "Bunlardan da cizye alınır" derken, diğer üç imam ve başkaları: "Cizye, Kur'ân'ın tasrihiyle Ehl-i Kitap'tan, sünnetin tasrihiyle de Mecusilerden alınır, başkalarından alınmaz" demişlerdir.

Şu âyetin zâhirini esas alan âlimler Mecusileri Ehl-i Kitap saymazlar. (meâlen): **"...Bizden önce iki tâifeye kitap indirildi, bizim onların okuduklarından haberimiz yok" demekten... sakının ki merhamet olunasınız"** (En'âm 156). Cumhûr bu iki tâifeyi Yahudi ve Hıristiyanlarla te'vil ederek Mecusilerin Ehl-i Kitap sayılmayacağına hükmetmiştir. Mamafih, sadedinde olduğumuz hadis de Mecusileri Ehl-i Kitap addetmemekte "(vergi konusunda) Ehl-i Kitab'a davrandığınız gibi davranın" demektedir. Burada ayırım esastır.

Mecusileri Ehl-i Kitap sayanlar Abdurrezzak'ta hasen ve Abd İbnu Humeyd'de sahih bir senedle rivâyet edilen şu hadisi esas alırlar, âyeti de te'vîl ederler: "Müslümanlar İranlıları hezimete uğratınca Hz. Ömer (radıyallahu anh): *"Toplanın, Mecusiler Ehl-i Kitap değildir ki onlara cizye koyalım, puta tapanlar da değiller ki haklarında puta tapanların ahkâmını uygulayalım"* dedi. Hz. Ali *"onların Ehl-i Kitap olduğunu"* söyleyerek şunu anlattı: *"Mecusiler, okudukları bir kitaba, tedris ettikleri bir ilme sâhip idiler. Bir gün melikleri şarap içti. Sarhoşken kız kardeşine cinsî temasta bulundu. Sabah olunca, tamahkârları çağırıp ihsanlarda bulundu ve dedi ki: "Hz.Âdem oğullarını kızlarıyla nikahlıyordu." Tamahkârlar derhal itaat ettiler. Muhâlefet edenleri idam etti. Kitaplarında olanlar da, kalplerinde olanlar da (zamanla) kayboldu, yanlarında bu mevzuda hiçbir şey kalmadı."* Rivâyetin Abd İbnu Humeyd'deki vechinin sonunda فَوَضَعَ الأُخْدُودَ لِمَنْ خَالَفَهُ "Muhalefet edenleri ateş dolu hendeklere attı" ziyâdesi vardır.

Zürkânî, sadedinde olduğumuz rivayetten başka hükümler de çıkarıldığını belirtir. Söz gelimi:

1- Haber-i vâhid'le amel edilir.

2- Büyük sahâbeler bâzı hadisleri ve bir kısım ahkâmı -başkaları bildikleri halde- bilemeyebilirler, bu durum onlara bir noksanlık getirmez.

3- Hadisin mefhumuna temessük esastır. Nitekim Hz. Ömer, Ehl-i Kitap denince kitap ehli olan Yahudi ve Hıristiyanları anlıyordu, çünkü bu tâbirin mefhumu bu idi. *Abdurrahman İbn Avf* (radıyallahu anh) Mecusilerin onlara ilhak edileceğine dair rivâyette bulununcaya kadar Hz. Ömer, tâbirin bu zâhirî mefhumuna bağlı kalmıştır.

1094 ٣– وعن ابن شهاب قال: [بَلَغَنِى أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَخَذَ الجِزْيَةَ مِنْ مَجُوسِ الْبَحْرَيْنِ، وَأَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَخَذَهَا مِنْ مَجُوسِ فَارِسَ، وَأَنَّ عُثْمَانَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَخَذَهَا مِنَ الْبَرْبَرِ]. أخرجهما مالك.

3. (1094)- *İbnu Şihâb* der ki: "Bana ulaştı ki, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bahreyn Mecusîlerinden cizye almıştır, keza Hz. Ömer (radıyallahu anh) İrân Mecûsilerinden, Hz. Osman (radıyallahu anh) da Berberîlerden cizye almıştır." [Muvatta, Zekât 41, (1, 278).]

1095 ٤– وعن أنس رضى اللّٰه عنه [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَخَذَهَا مِنْ أُكَيْدِرِ دُومَةَ يَعنِى الجِزْيَةَ].

4. (1095)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Dûmetli Ükeydir'den de cizye aldı.

AÇIKLAMA:

Dûmet, Şam (Suriye) bölgesinde, Tebük'e yakın bir yer veya bir kale adıdır. Ükeydir, Dûmet'in kralının adıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oranın fethine, Hâlid İbnu Velîd'i göndermiştir. Ükeydir İbnu Abdilmelik Hıristiyan idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürülmemesini emretmişti, yakalanıp sağ olarak Medine'ye getirilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kanını bağışlar, cizye mukabili sulh yapılır.

Hattâbî, Ükeydir'in Arap asıllı olduğunu belirttikten sonra. "Gayr-ı müslim Araplardan da cizye alınacağı" görüşüne bu rivayette delil olduğunu belirtir. Daha önce de belirttiğimiz üzere, İmâm Ebu Yusuf Araplardan cizye alınmayacağı, zekât alınacağı görüşündedir. Mamafih Mâlik, Evzâî, Şâfiî hazerâtı bu meselede Arap, acem bütün gayr-ı müslimlerin eşit olduğu, hepsinden cizye alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

1096 ٥ — وعن حرب بن عبيد الله عن جده أبى أمه واسمه عمير الثقفى رضى الله عنه [أنَّ رسول الله ﷺ قال: إنّما الخَراجُ على اليهودِ والنَّصارى، وليس على المُسلمين خَراجٌ].

وفى رواية: عُشُورٌ. أخرجهما أبو داود.

5. (1096)- Harb İbnu Ubeydillâh, baba tarafından dedesi Umeyr es-Sakafî (radıyallahu anh)'den nakleder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Harâc Yahudi ve Hıristiyanlardan alınan vergidir. Müslümanlara harac yoktur."* Bir rivayette *"uşûr yoktur"* buyurmuştur." [Ebû Dâvud, Harâc 33, (3046-3049).]

AÇIKLAMA:

Harâc, Kâmus'da açıklandığı üzere, asıl itibariyle arâziden hasıl olan gelir ile, kölenin çalışmasından hâsıl olan gelire denmiştir. (= galle-i arzdan ve galle-i amel-i abdden hâriç ve hâsıl olan nesnenin ismidir.) Ancak sonradan sultana tarladan her sene verilen vergiye dendiği gibi, ehl-i zimmetten adam başına alınan cizyeye de harâc denmiştir.

Uşûr'a gelince, bu öşr'ün cem'idir. Öşr, onda bir demektir. Onda bir nisbetinde alınan vergiye öşür denmiştir.

Burada uşûr'la, ticaret ve alışverişlerden alınan vergiler kastedilmiştir, nisbeti onda biri geçse de düşse de Müslümanların vergilerine sadakat denirken, Yahudi ve Hıristiyanların vergilerinden bir kısmına uşûr denmiştir. Şafiî'ye göre, sulh sırasında ehl-i zimmeden akit gereğince alınan meblağa öşür denir. Sulh akdine böyle bir şart konmamışsa ehl-i zimmeden cizyeden başka bir şey alınmaz, ne arâzilerden ne de mahsullerinden öşür alınmaz.

Ebu Hanife'ye göre, "Müslümanlar dâr-ı harbe ticaret için girerken küffâr öşür alırsa, biz de ehl-i harbten dar-ı İslâm'a bu maksatla girdikleri zaman öşür alırız."

Arâzı vergisine gelince:

Tatarhâniye'de açıklandığı üzere arâzı üç kısımdır:

1- Arz-ı memleket,

2- Arz-ı öşriyye,

3- Arz-ı harâciye,

1. Arz-ı memleket, padişahın milkidir, arz-ı öşriyye Müslümanların milkidir, arz-ı harâciye ehl-i zimmenin milkidir. Bu sonuncu kısımda

satış, hibe, vakıf, vârisin vasiyeti gibi her çeşit tasarruf câizdir. Arz-ı memlekette bu tasarruflar câiz değildir. Arâzi-i öşriyye, arâzi-i Arap'tır. Keza ahâlisi savaşmadan kendiliğinden Müslüman olan arâzi ile, savaşılarak fetholunduktan sonra gâziler arasında taksim edilmiş olan arâzi de öşriyye kısmına girer. Arâzi-i harâciye kısmına Basra'dan sonra gelen Irak arâzisi girer. Keza Mekke hâriç fethedildikten sonra ahâlisi yerinde bırakılan veya ahâlisiyle imamın sulh antlaşması yaptığı arâziler de girer. Arz-ı harâciyeden alınan vergiye harâc denir. Arz-ı harâciye Müslümana satılmış olsa da harâc vergisi düşmez, bu mutlaka ödenir.

Harâc iki çeşittir:

1- Harâc-i mükâseme: Bu, arâzinin tahammül durumuna göre yarı, beşte bir, altıda bir gibi alınan vergidir.

2- Harâc-ı vazîfe: Bu, ehl-i zimmenin, arâzi-i harâciyeden menfaatlandırılmalarına imkân tanınmış olmasına, onların arâzide emniyet içinde yaşamalarının te'minine mukabil alınan vergidir. Nitekim Hz. Ömer (radıyallahu anh) sulanabilen bir dönüm tarladan buğday ve arpa cinsinden bir sa' ve bir dirhem vergi atmıştır.

Hârac tâbiri "arâzi"ye ve "ehl-i zimmet başı"na konulmuş olan vergi için kullanılmıştır. Ancak sonradan harâc daha ziyâde arâzi vergisine, cizye ise ehl-i zimmet başına atılan vergiye denmiştir."

Şâfiî'ye göre de harâc iki kısımdır:

1- Cizye,

2- Arâzinin kirası ve ücreti. Bir yer sulh yoluyla fethedilir ve arâzi ahâlisine bırakılırsa, arâzi için tesbit edilen harâc, baş için alınan cizye ahkâmına tâbi olur. Bunlardan İslâm'a giren olursa, üzerindeki harâc düşer, tıpkı boynundaki cizyenin de düşmesi gibi, buna mukabil arâziden elde edilen mahsûlden öşür alınır. Fetih, şâyet "arâzi Müslümanların olacak, ahâlisi de, her sene arâziyi ekip kaldırmaya bedel olarak bir şey ödeyecek" şartıyla gerçekleştirilmiş ise, bu arâzi Müslümanlarındır, alınan vergi de arzın ücreti (kirası)dır. Bu durumda, tarla sahibi Müslüman olsa veya küfründe devam etse farketmez. Sulh sırasında tesbit edilen statü aynen kalır. Bu arâzide satış da câiz değildir. Çünkü, satış mülkde olur, halbuki sâhibi onun gerçek mâliki değildir, mâlik, bütün Müslümanlar adına, İslâm Devleti'dir.

Özetlemek gerekirse arâzi-i harâciye şu çeşitlere ayrılmış olmaktadır:

1- Savaşla alınıp, gâzilere taksim edilen arâzi ki, imam, bunun bede-

lini gâzilere para olarak verip arâziyi Müslümanlara vakfeder ve koyduğu harâç vergisiyle, devlete devamlı bir gelir kaynağı yapar, Hz. Ömer, Irak arâzisini böyle yapmıştır.

2- İmam, bir beldeyi sulh yoluyla fetheder, arâzi Müslümanların olur, ancak, eski ahâlisi, harâc ödemek kaydıyla yerlerinde kalırlar. Arazi fey'dir, harac ücrettir, Müslüman olsalar da harâc düşmez.

3- Sulh yoluyla fethedilir, ancak sulh, şu şartla yapılmıştır: Arâzinin mülkiyeti ahâliye aittir, harac vererek onda ikâmet edeceklerdir. İşte bu harâc cizyedir. Bunlar Müslüman olunca cizye üzerlerinden düşer. Sadedinde olduğumuz hadis, ulemaya göre bu nev ile açıklanmıştır, ancak sadece bu nev'e has değildir.

1097 ٦– وعن ابن عمر رضي الله عنهما [أنَّ عُمرَ كانَ يَأخُذُ منَ النَّبط من الحنْطَة والزَّيت نصْفَ الْعُشْر يريدُ بذلك أنْ يُكثِرَ الحَمْلَ إلى المَدينة ويأخُذ منَ القطْنيَّة العُشْرَ].

أخرجه مالك.

6. (1097), *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) Nebat ahalisinden buğday ve zeytinyağından öşrün yarısı (yirmide bir nisbetinde) vergi alırdı. Bu davranışıyla kasdı Medine'ye bunlardan çokca gelmesini sağlamaktı. Kıntiyye (denen buğday ve arpa dışında kalan, nohut, mercimek, bakla nevinden tahıl) dan da öşür alıyordu." [Muvatta, Zekât 46, (1, 281).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî *Muvatta*'nın bir nüshasında "zeyt" yerine "zebîb" (kuru üzüm) geldiğini belirttikten sonra bunu düzelttiğini belirtir.

Metinde geçen Kıntiyye'nin "kuntiyye" diye telaffuzu da câizdir. İki mânaya gelir:

1- Buğday ve arpa dışında kalan hububat, tahıl da deriz: Mercimek, nohut, bakla gibi.

2- Pamuklu giyecekler. Burada hububat kastedildiği açıktır.

Nebat, Irak'da Kûfe ile Basra arasındaki Betâih'te yaşayan bir kabilenin adıdır. Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in burada doğduğu söylenmiştir. Bu sebeple bir hadiste: "Biz Nebâtî olan Kureyşîleriz" ifadesine rastlanır.

1098 ٧– وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ لاَ تَصلُحُ قِبلَتَانِ في

أَرْضٍ وَاحِدَةٍ وَلَيْسَ عَلَى مُسْلِمٍ جِزْيَةٌ].

قال سفيان رحمه الله تعالى: معناه إذا أسلم الذمي بعد ما وجبت عليه الجزية بطلت عنه. أخرجه أبو داود والترمذى.

7.(1098)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bir yerde iki kıblenin varlığı uygun olmaz. Müslüman kimseye cizye yoktur."

Süfyan merhum der ki: "Bunun mânası şudur: "Bir zımmî, kendisine cizye vermesi gerektikten sonra (vergisini henüz ödemeden) Müslüman olursa, artık bu vergi ondan düşer." [Ebu Dâvud, Harâc 34, (3053); Tirmizî, Zekât 11, (633).]

AÇIKLAMA:

1- *Türbüştî,* "Bir yerde iki kıblenin varlığı uygun olmaz" hadisini şöyle açıklamıştır: "Bir yerde iki din aynı eşit şartlarda zâhir olamaz. Şöyle ki: Müslüman kimsenin, kâfirler arasında ikâmet etmesi caiz olmaz, zîra ikâmet edecek olsa, kendisini Müslümanlar arasındaki zımmîlerin yerine koymuş olacaktır, ona, nefsini küçüklük ve zillete atması uygun düşmez, zîra izzet, Allah'a, Resûlü'ne ve mü'minlere aittir. Dini, İslâm dinine muhalif olan kimsenin, İslâm memleketinde ikâmeti ise cizye vermekle mümkün olabilir. Ayrıca, ona dinini dilediği gibi yüksek sesle izhâr, ilân ve neşretmesine müsâade edilmez. (Dinî tezâhürlerde ikinci plânda olmak zorundadırlar)."

2- *Hadisin ikinci kısmı:* "Müslüman kimse cizye ödemez" hükmünü koymaktadır. Bu iki kısım arasında şöyle bir irtibat kurulmuştur: "Zımmî, cizye ödemek şartıyla ikâmetine müsaade edilen kimsedir. Şu hade zımmînin üzerinde cizye mükellefiyeti vardır, müslim üzerinde cizye yoktur. Bu durum iki kıbleden birini yükseltirken diğerini alçaltır, dolayısıyla hiçbir surette bunlar eşit durumda olmazlar."

Bu hadisle ilgili olarak Hattâbî der ki: "Bu iki suretle te'vil edilebilir:

1- Cizye'nin mânası harâc demektir. Şayet bir Yahudi Müslüman olsa ve elinde sulh yapılmış olan arâzi bulunsa, adamın boynundan cizye, arâzisinden de harâc vergisi düşer, Süfyan-ı Sevrî ve İmam Şâfiî, böyle hükmetmişlerdir. *Süfyan-ı Sevrî* ayrıca der ki: "Bu arâzi, savaşla alınan bir yer ise, adam sonradan Müslüman olunca, kendisinden cizye düşer, arâzisinde harâc bâki kalır."

2- İkinci tevile göre: Zımmî Müslüman olunca senenin bir kısmı geçmiş olsa, zımmîden, geçmiş bulunan aylara tekabül eden vergi hissesi istenmez, tıpkı Müslümandan da, sağmal hayvanlarını sattığı takdirde, üzerinden bir yıl geçmiş ise, geçen aylar için sadaka istenmediği gibi... Çünkü bu, mala sahip olduktan sonra bir yıl tamam olunca vâcib olan bir hakdır.

Sene tamamlandıktan sonra Müslüman olursa vergilerini ödemeli midir? meselesinde ihtilâf edilmiştir. Ebu Ubeyd, geçen yıl için cizye istenmeyeceği görüşündedir. Bu hususta *Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh)'ın tatbikatından delil getirmiştir. *Ebu Hanîfe* merhuma göre, bu ne vârislerinden, ne de terikesinden alınmaz, çünkü bu onun üzerine kesin bir borç değildir, bunlardan biri, üzerinde cizye borcu bulunduğu takdirde Müslüman olsa, bu kendisinden düşer ve eski borcu ondan alınmaz.

Şâfiî'ye göre, bu borç ondan istenir. O, cizye borcunu, ancak ödemekle sâkıt olan sâbit bir borç telâkki eder.

İmâm Malik ve *Ahmed* ve İbnu Hanbel de bu meselede Ebu Hanîfe gibi hükmetmişlerdir. Sahih olan da budur.

1099 ٨– وعن معاذ رضي الله عنه: [مَنْ عَقَدَ الْجِزْيَةَ فِي عُنُقِهِ فَقَدْ بَرِئَ مِمَّا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

والمراد بالجزية هنا الخراج: أى من قرر الخراج على نفسه كما تقرر الجزية على الكتابى.

8. (1099)- *Hz. Muâz* (radıyallahu anh) demiştir ki: "Kim kendi boynuna cizye akdi yaparsa, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gittiği yoldan (sünnetten) berî olmuş olur."

AÇIKLAMA:

Burada denmek istenen şey şudur: "Kim harâc vergisine tâbi bir arâziyi kâfirden satın alırsa, bu kimseye arâzinin harâcını vermek vâcib olur. Harâc ise "cizye" sınıfına giren bir vergi çeşididir. Bilindiği üzere cizye zımmîlerden alınan verginin adıdır, Müslümanlardan cizye alınmaz. Netice olarak bu satınalma sebebiyle, kişi kendi eliyle, zımmîlerin ödediği çeşitten bir vergi (harâc) ödemeye kendisini mahkum etmiş olmaktadır. Şurası muhakkak ki, cizyeyi mecbur kılma işi, burada, sünnet yoluyla olmamıştır. Sünnetten berî olmak bu mânada kullanılmış olmalıdır. Çünkü, harâc arâzisinin vergisi, arâzi Müslümana geçmekle düşmez.

Bu hadiste, zımmîlerin zîraatten uzaklaşmalarını kolaylaştırmamak gereği dahi gözükmektedir. Müteakip hadis de bu manayı te'yid eder.

1100 ٩ – وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: مَنْ أَخَذَ أَرْضاً بِجِزْيَتِها فَقَدِ اسْتَقَالَ هِجْرَتَه، وَمَنْ نَزَعَ صَغَارَ كَافِرٍ مِنْ عُنُقِهِ فَجَعَلَهُ في عُنُقِ نَفْسِهِ فَقَدْ وَلَّى الإِسْلامَ ظَهْرَه].

قال سنان بن قيس: فسمع منى خالد بن معدان هذا الحديث فقال: أَشَبِيبٌ حدثك؟ قلت نعم؛ قال: فإذا قدمت فاسأله يكتب إليّ به. قال: فكتبهُ له. فلما قدمت سألني ابن معدان القِرْطَاسَ فأعطيتُه فلما قرأه ترك ما في يده من الأرض. أخرجه أبو داود.

ومعنى « استقال هجرته » أى رجع عنها وطلب الإقالة منها.

9. (1100) *Ebu'd Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: "Kim bir arâziyi haracı ile birlikte (satın) alırsa hicretinden rücû etmiş demektir. Kim de bir kâfirin boynundan zilleti kaldırıp onu kendi boynuna koyarsa İslâm'a sırtını dönmüş olur."

Sinân İbnu Kays der ki: Hâlid İbnu Ma'dân bu hadisi benden işitince bana: "Bunu sana Şebîb mi rivayet etti?" dedi. "Evet" dedim. "Öyleyse dedi, gidince, söyle bu hadisi bana yazıp göndersin."

Sinân İbnu Kays devamla dedi ki: "(Şebib'e) söyledim, onun için hadisi yazıverdi. Tekrar geldiğim zaman Hâlid İbnu Ma'dân kâğıdı sordu. Ben de verdim. Okuyup bu hadisi işitince sahip olduğu arâzinin hepsini terketti." [Ebu Dâvud, Harâc 38, (3082).]

AÇIKLAMA:

1- Bu bahse giren önceki hadislerde ve hususan 1096. hadiste açıkladığımız üzere, arz-ı harâciye'yi bir Müslüman da satın almış olsa onun harâc vergisi düşmez, ödenmesi gerekir. Harâcın cizye sınıfına girdiği gözönüne alınınca, hadisin söylemek istediği mâna daha iyi anlaşılır. Zîra harâc arâzisini satın almak, kendi kendini cizyeye bağlamak olmaktadır.

Rey ehli (Hanefîler), Müslüman kâfirden satın aldığı harâciye arâzinin harac vergisini ödeyeceğine hükmetmekle birlikte, tarladan kaldırılan hububat için öşür vermeyeceğine hükmetmiştir. Onlara göre bir tarlaya hem harâc hem öşür düşmez. Ancak geri kalan âlimler: "Tarladan

kalkan mahsul beş vaska ulaşırsa öşür vacibtir" hükmünde ittifak ederler. (Bir vaskın miktarını 1086, hadiste açıkladık.)

2- Hadiste geçen "hicretinden rücû etmek" tâbiriyle harâc arâzisi satın almanın, hicretten vazgeçme fiiline oldukça yakın bir davranış olduğu belirtilmektedir. Çünkü Müslüman, zımmîden böyle bir arâzi satınalmak veya kiralamakla, o arâzinin cizyesini ödeme işinde kendini o zımmînin yerine koymuş olmakta, terketmiş olduktan sonra da tekrar o arâziye dönme durumuna düşmektedir. Bu da, hicretinden rücû etme mânasına gelir, çünkü hicret, esas itibariyle küfür arâzisini terketmektir.

3- Şurası muhakkak ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada açık bir şekilde, arâzi-yi harâciyeyi satın almamayı tavsiye etmektedir. Allahu â'lem, bu yasaklamada, Müslümanların çiftçiliğe çok fazla tâlib olmamaları irşâdı var. Bir başka ifade ile, gayr-ı müslimlerin arâzilerini satın alarak onların ticâret, zanaat, sanayi gibi daha kârlı, daha verimli sahâlara kaymalarına zemin hazırlanmaması istendiği, bu sebeple böylesi bir davranışın, hadisin devamında "zilleti kâfirin boynundan kaldırıp, kendi boynuna geçirmek" olarak tavsif edildiği söylenebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ticârete teşvik edici,

تسعة اعشراء الرزق التجارة **"Rızkın onda dokuzu ticârettir"** gibi hadisleri gözönüne alındıkta mesele daha iyi anlaşılır ve hadisten çıkardığımız mesajdaki isabet ihtimal artar. Günümüzde maddî yönden kalkınan her memlekette zengin sınıfların daha ziyade ticaret ve sanayiye ehemmiyet verdiğini gözönüne alırsak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl günümüzde bile taptaze kalan ezelî ve ebedî bir gerçeğe parmak bastığını daha iyi anlama fırsatı buluruz.

4- Ancak şunu da belirtelim ki, Ashab'tan bâzıları harâc arâzisinden satın almıştır. Beyhakî'nin el-Ma'rife'de belirttiğine göre, İbnu Mes'ûd, Habbâb İbnu'l-Eret, Hüseyin İbnu Ali, Şüreyh gibi büyüklerin harâc arâzileri mevcuttu. Utbe İbnu Ferkad es-Sülemî, Hz. Ömer'e "Arzu's-Sevâd'dan (Harâc arâzisi) arâzi satın aldım" deyince, Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Öyleyse sen orada, tıpkı sahibi gibisin" der.

Yine *Beyhâkî*'nin kaydına göre, Behzü'l-Melik ahâlisinden bir kadın Müslüman olur. Hz. Ömer, ilgililere: "Arâzisini tercih eder ve arâziye terettüp eden eski vergisini öderse, arâzisi ile onun arasına girmeyin, aksi takdirde arâzi ile Müslümanlar arasına girmeyin" diye yazar.

Keza Hz. Ali de Müslüman olan İranlı bir çiftçiye: *"Arâzinde oturursan, senden alınan baş vergisini kaldırırız, ancak arâziden alınan vergiyi almaya devam ederiz, ondan ayrılırsan arâzine biz sâhip çıkarız"* der.

ÜÇÜNCÜ FASIL

GANİMETLER VE FEY

GANİMET: Kâfirlerle harb edilerek alınan mallardır. Bunlar beşe taksim edilir. Bir hissesi Allah ve Resûlü'nün hakkı olarak ayrılır. Geri kalan dört hisse savaşa katılan gaziler arasında pay edilir. Süvâriler 3 hisse, piyâdeler 1 hisse alırlar.

FEY: Küffârın çekilip gitmesi veya Müslümanlarla savaşmadan sulh yapmaları sonucu elde edilen maldır. Gümrük vergisi, ticâret vergisi, vârissiz olarak ölen zımmînin devlete kalan malı vs. hep fey sayılır. Bu iki kelimenin müterâdif olarak kullanıldığı da olmuştur.

1101 ١ – عن مجمع بن حارثة الأنصارى رضى الله عنه قال: [شَهِدْنَا الْحُدَيْبِيَةَ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَلَمَّا انْصَرَفْنَا عَنْهَا إِذَا النَّاسُ يَهُزُّونَ الإِبِلَ. فَقُلْنَا مَا لِلنَّاسِ؟ فَقَالُوا: أُوحِىَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَنَفَرْنَا مَعَ النَّاسِ نُوجِفُ الإِبِلَ فَوَجَدْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ بِكُرَاعِ الْغَمِيمِ وَاقِفاً عَلَى رَاحِلَتِهِ. فَلَمَّا اجْتَمَعَ النَّاسُ قَرَأَ عَلَيْنَا: إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحاً مُبِيناً. قَالَ رَجُلٌ أَفَتْحٌ هُوَ؟ قَالَ: نَعَمْ؛ وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّهُ لَفَتْحٌ حَتَّى بَلَغَ: وَعَدَكُمُ اللهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هذِهِ: يَعْنِى خَيْبَرَ، فَلَمَّا انْصَرَفْنَا غَزَوْنَا خَيْبَرَ فَقُسِمَتْ عَلَى أَهْلِ الْحُدَيْبِيَةِ، وَكَانُوا أَلْفاً وَخَمْسَمَائَةٍ مِنْهُمْ ثَلاَثُمَائَةِ فَارِسٍ فَقُسِمَتْ عَلَى ثَمَانِيَةَ عَشَرَ سَهْماً فَأَعْطَى الْفَارِسَ سَهْمَيْنِ وَالرَّاجِلَ سَهْماً]. أخرجه أبو داود.

1. (1101)- Mücemmi' İbnu Câriye el-Ensârî (radıyallahu anh)[19] an-

---

19– Tefsir metninde Mücemmi'in babasının ismi Hârise حارثة şeklinde musahhaf olarak gelmiştir. Cariye olacak.

latıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Hudeybiye sulhünde hazır bulunduk. (Sulh yapılıp) oradan döndüğümüz zaman, halk, develerini hızlandırarak (bir yere birikmeye) başladılar. Biz hayretle: "Bu insanlara ne oluyor, (niçin hayvanlarını hızlandırıp bir yere üşüşüyorlar?)" diye sorduk.

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a vahiy gelmiş" dediler. Biz de, halkla birlikte harekete geçip develeri hızlandırdık. İlerleyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Kura'u'l-Gamîm denen (Mekke ile Medine arasında Usfân'ın önünde bulanan) yerde bulduk. Devesinin üzerinde duruyordu. Halk toplanınca bize إنا فتحنا لك فتحا مبينا sûresini tilâvet buyurdular.

Askerlerden biri: "Yani bu sulh bir fetih midir?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Evet!" deyip ilaveten: *"Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim bu bir fetihtir"* buyurdu. Sûre-i celileyi okumaya devam eden Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "**Allah size, ele geçireceğiniz bol bol ganimetler vaadetmiştir. İman edenler için bir delil olması ve sizi doğru yola ulaştırması için bunları size hemen vermiş ve insanların size uzanan ellerini önlemiştir**" meâlindeki âyete kadar (Fetih 20) okudu.

(Âyet-i kerimede işâret edilen âcil ganimetle) Hayber kastediliyordu. Buradan ayrılınca Hayber'e gazveye çıktık. (Elde edilen ganimet) Hudeybiye'ye katılanlara taksim edildi. Bunlar bin beş yüz kişi idi. Bunlardan üç yüzü süvâri idi. Ganimet on sekiz hisseye ayrıldı. Süvâri olana iki, yaya olana bir hisse verildi." [Ebu Dâvud, Cihâd 155, (2736), Harâc 24, (3015).]

AÇIKLAMA:

Hudeybiye Gazvesi'yle ilgili geniş bilgi 4266-4269 numaralı hadislerde gelecek. Ancak mevzuun anlaşılması için bazı kısa bilgiler vereceğiz.

1- *Hudeybiye* Gazvesi hicretin altıncı yılında Zilkade ayında yapılmıştır. Esâsen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* savaş için değil, umre için Mekke'ye müteveccihen yola çıkmıştı. *Zülhuleyfe* mevkiine gelince ihram giydiler. Gamîm nâm mevkiye kadar geldiler. Müşrikler burada karşılarına çıkıp daha ileri geçmelerine mâni oldular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la müşrikler arasında elçiler teâti edildi. Kritik anlar geçirildi. Bu ara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* antlaşma ümidini keserek bir ağaç altında "ölmeden dönmemek üzere" bütün mü'minlerden

bey'at aldı. Arkadan gelen vahiy bu bey'attan Allah'ın razı olduğunu belirttiği için buna Bey'atu'r-Rıdvan denmiştir. Bu bey'at haberi müşriklere korku salmış ve sulh antlaşmasına râzı etmiştir.

2- Yapılan antlaşmaya göre o yıl değil, müteâkip sene umre yapılacaktı, on yıl birbirleriyle savaşmayacaklar, Mekkeliler serbestçe Suriye'ye ticaret için gidebilecekler, Müslümanlara sığınan Mekkeli mühtediler, Mekke'ye iade edilecekler, Müslümanlardan Mekke'ye iltica edenler iâde edilmeyecekti.

Umre için yola çıkan mü'minler, umre yapmadan dönmeye razı olamıyorlardı. Hele mültecilerin Mekkelilere iadesi pek ağırlarına gitmişti. Bu antlaşmadan hiç memnun değillerdi. Savaşmak bir çoğuna göre, daha iyi idi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e başta Hz. Ömer, pek çok sahâbe itiraz etmiş, memnuniyetsizliklerini üzüntülerini sözleriyle, davranışlarıyla ifâde etmekten çekinmemişlerdi.

Bu hâlet-i ruhiye içinde dönüş yapılırken Fetih sûresinin, bu antlaşmayı *"feth-i mübîn"* ilân etmesi iyice şaşırtıcı olmuştu. Rivayette bir askerin, sûreyi tilavet etmekte olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kıraatini keserek: "Bu sulh bir fetih midir?" demesi bu şaşkınlığın ifadesidir.

3- Sonradan bizzât *Hz. Ebur Bekir* ve *Hz. Ömer*'in de itiraf edecekleri üzere Hudeybiye antlaşması gerçekten bir feth-i mübin idi. Arkadan gelecek, Hayber, Mekke, Huneyn vs. fetihlerinin anahtarı, kapısı durumunda idi. Bu sulh sayesinde, yılardır kopmuş olan beşerî münâsebetler Mekkeli müşriklerle Müslümanlar arasında başlamış, İslâm'ın ne olup ne olmadığı sulh şartları içinde anlatılma ve fiilen gösterilme imkânına kavuşturulmuştu. Müslümanlığını gizliyerek artık ortaya çıkabiliyorlardı. Artık karşılıklı bir emniyet ve güven hissi gelmişti. Korkusuzca mü'minler müşriklerle karışabiliyor, münâkaşa edebiliyorlardı. Ebu Süfyan gibi lider durumundaki azılı İslâm düşmanları bile Medine'ye kadar serbestçe gelebiliyorlardı. *Hâlid İbnu Velîd* bu sulh esnasında Müslüman olmuştu. *Hz. Ebu Bekir*'den başka herkesin hoş karşılamamakta ittifak ettiği bu sulh her çeşit menfi zevâhirine rağmen, gerçekten bir feth-i mübin idi.

4- Ganimetinden söz edilen Hayber'in zabtı, Hudeybiye dönüşü, Medine'de 20 gün kadar kalındıktan sonra hareket edilerek gerçekleştirilen bir fetihtir. Rivayetler bir kısmının savaşılarak, bir kısmının sulh yoluyla fethedildiğini belirtirler.

5- Ganimet taksiminde süvariler, atları veya develeri için de ayrı bir

hisse alıyorlardı. Metinde Hayber ganimetinin on sekiz hisseye ayrıldığı ifade edilir. Mânası şudur: Bu rivayete göre, savaşa katılanlar 1500 kişidir. Bunlardan 300 tanesi atlı ve çift hisseli, 1200 tanesi yaya ve tek hisseli. Râvi, her 100 eşit payı bir hisse olarak tavsif etmektedir. Böyle olunca 12 yaya, 6 da süvari hissesi var demektir, toplam 18 yapar.

6- Şunu hemen belirtelim ki, Hudeybiye Gazvesi'ni nakleden farklı muhtevalı başka rivayetler de var. Sıhhat yönüyle bu rivayet onların bazılarından zayıf olduğu için buradaki rakamlara itibar edilmemiştir. Daha mevsuk rivayetlere göre Hayber'de ele geçirilen ganimet 36 hisseye, yani 3600 paya ayrılmıştır. Bunun yarısı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Müslümanlara ayrılmıştı. Bu miktar 1800 pay tutuyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın payı diğer mü'minlerden birinin payı kadardı.

1800 paylık diğer yarı, Müslümanların umumî ihtiyaçları için ayrılmıştı.

Hudeybiye Gazvesi'ne katılanlar 1400 kişi idi. Bunlar arasında 200 süvari vardı. Her bir at için iki hisse ayrılınca atlara 400 hisse ayrılmıştı. Bu şahısların payına ilave edilince 1800 yapıyordu. Böylece ganimetin yarısı 1800 hisseye taksim edilmişti. Netice itibâriyle piyadeler bir hisse alırken, süvariler üç hisse almıştı.

Hudeybiye'de bulunduğu halde Hayber'e katılmayan sadece Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ona da normal hisse ayırdı.

Ebu Muâviye'nin rivayetine dayanan bu bilgiler ulemâca sahih kabul edilmiştir. Ebu Dâvud, yukarıdaki Mücemmî hadisindeki yanılgıya dikkat çekerek atlı sayısının Mücemmi'in dediği gibi, 300 değil, 200 olduğunu belirtir. Keza atlı 2 değil, 3 hisse almıştır. Biri şahsı için, ikisi atı için.

1102 ٢– وعن سهل بن أبى حثمة رضى الله عنه قال: [قَسَّمَ رسولُ الله ﷺ خيبرَ نصفين: نصفاً لنوائبه وحاجاته، ونصفاً بين المسلمين. فقسمها بينهم على ثمانية عشر سهماً]. أخرجه أبو داود.

2. (1102)- *Sehl İbnu Ebî Hasme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'i iki kısma ayırdı: Biri vukûa gelecek hâdiseler ve kendi ihtiyacı içindi, öbür kısmı da Müslümanlar

arasında taksim etti. Bu kısmı on sekiz hisseye ayırdı." [Ebu Dâvud, Harâc 24, (3010).]

AÇIKLAMA:

1- Hattabî, bu hadisten şu hükmü çıkarır: "Ganimet olarak arâzi ele geçirilecek olsa, bu da diğer mallar gibi taksime tâbi tutulmaktadır, arada herhangi bir fark gözetilmemektedir."

2- Hayber meselesi, savaşla (unveten) fethedilen arâzilerle ilgili İslâmî ahkâma örnek teşkil etmiştir. Böyle yerler ganimettir.

Ancak, yukarıdaki ifade ile âyet-i kerimenin hükmü arasında ihtilaf gözükmektedir. Şöyle ki:

وَاعْلَمُوا اَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَاَنَّ لِلّٰهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ

âyet-i kerimesi (Enfal 41) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e humsu'l hums, yani "*beşte birin beşte biri*"ni verirken, yukarıdaki rivayetin zâhirî yarısının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ayrıldığını söylemektedir. Bu nasıl olur?

Bu soruyu cevaplamak için Hayber'in fethiyle ilgili olarak vârid olan rivayetlerin tamamını görmek gerekir. O zaman müşkil kalkar. Şöyle ki:

Hayber denince tek bir şehir hatırlanmamalıdır. Buna bağlı köyler, çiftlikler, kaleler vs. vardı. Hatta onların isimleri bile farklı di: Vatîha, Ketîbe, Şakk (veya Şıkk) Netât, Sülâlim vs.

Bunların hepsi aynı şartlarla fethedilmiş değillerdi. Bir kısmı savaşla fethedilmiş ve ganimet kılınmıştı. Bir kısmı da savaş yapılmadan, –âyet-i kerimenin ifadesiyle üzerlerine at salınmadan (Haşr 6)- fethedilmişlerdi. Savaşılarak ele geçirilenler humsu (beşte biri) ayrıldıktan sonra mütebâkisi gâziler arasında taksim edilir idiyse de; sulh yoluyla alınanları, Cenab-ı Hakk'ın irşad buyurduğu şekilde kendi ihtiyaçları, zuhûr eden hâcetler ve Müslümanların umumî maslahatları için harcardı.

Öyle ise, savaşılarak ve sulhla fethedilen parçaların tamamı birden değerlendirilmiş ve görülmüştür ki, bunlar, yarı yarıya denkleşmektedir. Yâni Hayber'e dahil olan kale, köy ve çiftliklerin yarısı savaşla fethedilmiş, diğer yarısı da sulh yoluyla zabtedilmiştir. Şu halde bu iki farklı taksim yarı yarıya olunca sadedinde olduğumuz rivayette görüldüğü üzere, bazı rivayetler nihâî duruma göre nakletmiştir, bazı rivayetler de savaşılarak fethedilen yerlerin taksim durumuna göre meseleyi tasvir etmişlerdir. Anlatıldığı üzere, ortada bir tenakuz mevzubahis değildir.

Bu husus, Ebu Dâvud'un aynı babtaki diğer hadislerinde sarih olarak belirtilir.

Beyhâki tarafından yapılıp, *Aliyyu'l-Kârî* gibi bazılarınca da benimsenen bu açıklamayı kabul etmeyen *İbnu'l-Cevzî* bir başka yorum sunar: Ona göre: Hayber'in tamamı savaşla fethedilmiştir. Ancak, komutan savaşla fethettiği yerlerde şu üç tasarruftan birinde muhayyerdir.

1- Gazilere taksim eder,

2- Taksim etmez, vakfeder,

3- Bir kısmını taksim, bir kısmını vakfeder.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu üç çeşit tatbikata da yer vermiştir:

1- Kureyza ve Nadir Yahudilerinin mallarını taksim etmiştir.

2- Mekke'yi taksim etmemiştir.

3- Hayber'in yarısını taksim etmiş, yarısını etmemiştir.

Şunu son olarak kaydedelim ki, rivayetler, meseleyi İbnu'l-Cevzî'nin beyan ettiği tarzda kesip atmaya imkân verecek açıklıkta değildir. Hayber'in fethi kadar Mekke'nin fethi de ulemâyı tereddüde sevketmiştir. Sulh yoluyla mı fethedildi, savaşılarak mı fethedildi? Edille'nin ihtilâf ettiği hususlarda kesin hükümden kaçınmak ihtiyata muvafıktır ve ulemanın sünneti de budur.

1103 ٣- وعن شهاب قال: [خَمَّسَ رسولُ الله ﷺ خيبرَ ثم قسمَ سائرَها على من شهدَها، ومن غابَ عنها من أهلِ الحُدَيْبِيَة]. أخرجه أبو داود.

3. (1103)- *İbnu Şihâb* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber'i beşe taksim edip beşte birini aldıktan sonra geri kalanı, Hudeybiye Seferi'ne katılanlardan Hayber'e iştirak eden ve etmeyenler arasında taksim etti." [Ebu Dâvud, Harâc 24, (3019).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, Hudeybiye Sulhü üzerine nâzil olan Fetih sûresinin 20. âyetinda vâdedilen "bol ganimet"in Hayber olduğunu söylerler. Müslümanlar, Hudeybiye Sulhü'nü yaparak Zilhicce ayında döndükten sonra Medine'de 20 gece -veya buna yakın bir müddet- geçirirler. Sonra Muharrem ayında, fethetmek üzere Hayber'e hareket ederler.

Gerekli açıklamalar önceki rivayette geçmiştir.

1104 ٤ – وعن ابن الزبير رضي الله عنهما قال: [ضرب رسول الله ﷺ عام خيبر للزبير أربعة أسهم: سهم للزبير، وسهم لذي القربى لصفية بنت عبد المطلب أم الزبير رضي الله عنهما، وسهمان للفرس]. أخرجه النسائي.

4. (1104)- *İbnu'z Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber (fethedildiği) sene, (babam) Zübeyr'e dört hisse ayırdı. Bir hisse Zübeyr için, bir hisse zilkurbâ [ya giren Abdulmuttalib'in kızı ve Zübeyr'in annesi olan Safiyye (radıyallahu anhümâ)] için, iki hisse de atı için." [Nesâî, Hayl 17, (6, 228).]

AÇIKLAMA:

Hadis, ganimette atlıya verilecek hissenin miktarını tesbitte hüccet kılınmıştır. Atlı, atı sebebiyle iki hisse almaktadır. Bir de şahsî hisse olmak üzere toplam üç hisse yapmaktadır. Zübeyr (radıyallahu anh)'in annesi Safiyye (radıyallahu anhâ) hatun için ayrılan hisse, zilkurbâ kaleminden ayrılmaktadır. Zîra Safiyye hatun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın halasıdır. Âyet-i kerime ganimetten ayrılacak hisseleri sayarken zilkurbâ adıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yakınlarını da zikretmiştir (Haşr 7). Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ve yakınlarına sadaka ve zekât gelirleri haram kılınmış, fey ve ganimetten elde edilen gelirlerden pay ayrılmıştır.

1105 ٥ – وعن حشرج بن زياد عن جدته أم أبيه رضي الله عنها [أنها خرجت مع رسول الله ﷺ في غزاة خيبر سادسة ست نسوة. قالت: فبلغ ذلك رسول الله ﷺ فبعث إلينا فجئنا فرأينا فيه الغضب فقال: مع من خرجتن؟ وبإذن من خرجتن. فقلنا: خرجنا نغزل الشعر ونعين به في سبيل الله، ونناول السهام، ومعنا دواء للجرحى؟ ونسقي السويق. قال: أقمن إذا: فلما فتح الله تعالى خيبر أسهم لنا كما أسهم للرجال. قال: فقلت يا جدة ما كان ذلك؟ قالت تمراً]. أخرجه أبو داود.

5. (1105)-*Haşrec İbnu Ziyâd*'ın babaannesinden (radıyallahu anhâ) anlattığına göre, babaannesi (Ümmü Ziyâd el-Eşceiyye) Resûllulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte altı kadından biri olarak Hayber Gazve-

sine katılır. Kadın der ki: "Bizim de iştirak ettiğimiz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ulaşınca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi yanına çağırttı. Gittik. Yüzünde öfke okunuyordu. Bize: *"Kiminle çıktınız, kimin izniyle çıktınız?"* diye çıkıştı. Biz:

"Yün eğirip onunla Allah yolunda yardımcı oluruz. Okları (toplar gazilere) veririz, diye çıktık. Ayrıca yanımızda yaralıları tedavi için ilaç var, yemek de yaparız" dedik. Bunun üzerine: *"Öyleyse kalın!"* buyurdu.

Cenâb-ı Hakk Hayber'in fethini müyesser kılınca, bize de ganimetten, tıpkı erkeklere olduğu gibi pay ayırdı."

Haşrec der ki:

"Ey babaanneciğim, bu verilen ne idi?" diye sordum.

"Hurma idi" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Cihâd 152, (2729).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, sefere katılan kadınların da erkeklerle eşit olarak hisse aldıklarını ifade etmektedir. Ancak bu rivayet isnâd yönüyle zayıf olduğu için, amele esas olmamıştır. Ulemâ büyük çoğunluğuyla savaşa iştirak eden köle, kadın ve çocukların muhariplerle eşit seviyede ganimete iştirak edemeyeceklerine hükmetmiştir. Bunlara bahşiş nev'inden, miktarı komutanın takdirine bırakılan bir şeyler verilir. Mamafih, "Verilen ne idi?" sorusuna aldığı "Hurma!" cevabından hareket eden bâzı âlimler şu te'vili yaparlar: "Kadın burada, "Bize de erkeklere verilen şeyden verildi" demek istemiştir, miktarı kastedmemiştir. Cevapta, "Erkeklerle eşit miktarda pay aldık" mânası mevcut değildir." Ancak, hadisin zâhiri, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hurmanın bir kısmını kadın ve erkek arasında eşit olarak pay ettiğini ifade etmektedir. Hattâbî, Evzâî'nin savaşa katılan kadınların da hisse sâhibi olduklarına hükmettiğini belirttikten sonra bu hadisi delil kılmış olabileceğine dikkat çeker.

1106 ٦ – وعن عمير مولى آبى اللحم قال: [شَهِدْتُ خَيْبَرَ مَعَ سَادَاتِي فَكَلَّمُوا فِيَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقُلِّدْتُ سَيْفاً فَأُخْبِرَ أَنِّي مَمْلُوكٌ فَأَمَرَ لِي بِشَيْءٍ مِنْ خُرْثِيِّ الْمَتَاعِ وَعَرَضْتُ عَلَيْهِ رُقْيَةً كُنْتُ أَرْقِي بِهَا الْمَجَانِينَ فَأَمَرَنِي بِحَبْسِ بَعْضِهَا وَطَرْحِ بَعْضِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذى.

« خرثى المتاع » أثاث البيت.

6. (1106), *Umeyr Mevlâ Âbi'l-Lahm* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Efendilerimle birlikte Hayber Gazvesi'ne katıldım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a benden bahsettiler ve benim köle olduğumu söylediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da bana kılıç kuşatmalarını emretti. Bana kılıç kuşatıldı. (Ancak yaşça küçük olmam ve boyumun kısalığı sebebiyle) kılıcı yerde sürüyordum. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana ev eşyası verilmesini emretti. Delileri tedavi için okuduğum bir rukyeyi (afsunlama duası) (kontrol ettirmek için) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a arzettim. Bir kısmını atıp, diğer bir kısmını muhâfaza etmemi emretti." [Tirmizî, Siyer 9, (1557); Ebu Dâvud, Cihad, (2730). İbnu Mâce, Cihâd 37, (2855).]

AÇIKLAMA:

1- Teysir'deki metinde bazı eksiklikler var. Tercümede Tirmizî'nin metnini esas aldık.

2- Bu rivayette iki ayrı mesele var:

1) Kölenin savaşa katılması ve yaşça küçük bile olsa, savaşmayı öğrenmesi için kılıç verilmesi, savaşa katıldığı için pay ayrılmayıp, değerce düşük bir ev eşyası ile mükâfaatlandırılması. Hadis, bu kısmı ile, bilhassa kölenin savaşa katılması hâlinde ganimetten pay alamayacağını ifade eder.

2) Rivayetin ikinci kısmı farklı bir meseleye temas etmektedir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* afsunlamak suretiyle, hastaların tedavisine müsaade etmekte ve fakat, cahiliye devrinden intikal eden duaları kontrolden geçirmektedir. İslâm akidesine uymayan lâfızları, cümleleri, put, cin, şeytan isimlerini, mânasız kelimeleri çıkarmaktadır. Bu rivayette, söylediğimiz husus vâzıh değilse de başka rivâyetler meseleyi açıklığa kavuşturur. Burada Umeyr'in afsunlama ile tedavide bulunduğu duasını kontrol ettirmek üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e okuduğu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu câhiliye duasından bazı kısımları İslâm akîdesine uygun bulmayıp çıkarmasını söylediği, diğer bir kısmında, mahzur görmeyerek orayı okumasına izin verdiği anlaşılmaktadır.

4022 numaralı hadiste daha geniş bilgi sunacağız.

1107 ٧– وعن الزهرى قال: [أَسْهَمَ رسولُ الله ﷺ لِقَوْمٍ مِنَ الْيَهُودِ قَاتَلُوا معه] أخرجه الترمذى.

7. (1107)- *Zührî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisiyle birlikte savaşmış olan Yahudilerden bir gruba, ganimetten pay ayırdı." [Tirmizî, Siyer 10, (1558).]

AÇIKLAMA:

Tirmizî, bu rivayeti "Müslümanlarla birlikte savaşan zımmîler hakkında gelen hüküm: Ganimete iştirak ettiler mi?" başlığını taşıyan bir babta kaydeder. Bu babta, esas itibariyle mü'minlerin gayr-ı müslimlerden, savaş sırasında yardım istemeyeceği, onların yardımlarına müstağni olduklarını ifade eden rivayetler kaydedilir. Savaşta düşmana karşı zımmîlerden yardım istememek esas olmakla birlikte, savaşa katılan bulunması halinde, çoğunlukla âlimler, zımmîlere ganimetten pay verilmeyeceği hükmünü benimsemiştir. Bâzıları ise onlara da pay verilmesi gerektiğine hükmetmiştir.

Şu hâlde sadedinde olduğumuz, *Zührî*'nin mürsel rivayeti bu görüşü aksettirmektedir. Ancak râcih görüş önceki görüştür, yâni ehl-i zımmîye, Müslümanlarla birlikte düşmana karşı savaşsa bile ganimetten pay ayrılmaz. Hadisciler, Zührî'nin mürsellerine fazla itibar etmezler ve zayıf olduğunu söylerler. Bilfarz sıhhatine hükmedilmesi hâlinde bundan maksadın ganimetten ayrılan sehim olmayıp, hediye ve bahşiş nev'inden verilen radh'a hamledilmiştir. Radh "azıcık ihsan" demektir.

Netice olarak kadın, çocuk köle, ve zımmîye ganimetten pay ayrılmaz. Ayrıldığına dair gelen rivayetler radh'a hamledilir.

1108 ٨– وعن أبي موسى رضيَ اللهُ عنهُ قال: [قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ في نَفَرٍ مِنَ الأشْعَرِيِّينَ بَعْدَ أنِ افْتَتَحَ خَيْبَرَ فَقَسَمَ لَنَا وَلَمْ يَقْسِمْ لأحَدٍ لَمْ يَشْهَدِ الْفَتْحَ غَيْرَنَا إلاَّ أَصْحَابَ سَفِينَتِنَا جَعْفَرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَأَصْحَابِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

8. (1108)- Ebu Musa (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Hayber'in fethinden sona bir grup Eş'arî ile Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldik. Ganimetten bize de pay vardı. Halbuki (Habeşistan'dan dönmüş olan) gemi arkadaşlarımız Ca'fer (radıyallahu anh) ve arkadaşları hâriç, Hayber Gazvesi'ne fiilen iştirak etmeyen kimseye pay ayırmamıştır." [Ebu Dâvud, Cihad 151, (2725); Tirmizî, Siyer 10, (1559).]

AÇIKLAMA:

Hayber'in fethinden sonra, ganimet taksimi sırasında Habeşis-

tan'dan geri dönmekte olan muhâcirlerden, hâdisenin râvisi Ebu Musâ' nın da bulunduğu bir grup Hayber'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a rastlarlar. Ebu Dâvud'un rivâyetinde "ganimet taksimine tevafuk ettik" der. Rivayetteki farklılığa göre Ebu Musa: "Ganimet taksimine bizi de dahil etti" veya "Ganimetten bize de verdi" demiştir.

Hattâbî, bunlara verilen payın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tasarrufunda olan humustan olması gerektiğini söyler. Ancak, diğer askerlerin rızası ile, ganimet taksimine, aynen savaşa katılanlar gibi iştirak ettirilmiş olabileceklerini söyleyenler de olmuştur. Musa İbnu Ukbe, Megazi'sinde bu hususta kesin kanaat sahibidir. Mamafih ganimetin toplanmasından sonra ve taksiminden önce gelmiş olmaları sebebiyle, ganimetin tamamından bunlara pay ayrılmış olabileceğini söyleyenler de olmuştur. Şâfiî'nin bu meseledeki iki görüşünden biri budur.

1109 ٩– وعن ابن عمر رضي الله عنهما [أنَّ رسولَ الله ﷺ قامَ: يعني يومَ بدرٍ فقالَ: إنَّ عثمانَ انطلقَ في حاجةِ الله وحاجةِ رسوله ﷺ، وإنّي أبايعُ له، فضربَ له رسولُ الله ﷺ بسهمٍ ولم يضربْ لأحدٍ غابَ عنه غيرَه]. أخرجه أبو داود.

9. (1109)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün -yani Bedir Savaşı günü- kalkıp şöyle buyurdu:

"Muhakkak ki Osman Allah'ın ve Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm)' nün rızasına uygun bir hizmet sebebiyle gelmiştir. Ben onun adına bey'at akdediyorum." Sonra Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ganimetten hisse ayırdı. Savaşa katılmayan onun dışında kimseye hisse vermedi." [Ebu Dâvud, Cihad 151, (2726).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette geçen "yâni Bedir Savaşı günü" ibaresi râvilerden biri tarafından ilâve edilen açıklayıcı bir derctir. Ancak hadiste bir işkâl mevzubahis. Çünkü, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Hz. *Osman* (radıyallahu anh) adına bey'at akdi sâdece *Hudeybiye*'de cereyan etmiştir. Mekkelilere elçi olarak giden Hz. Osman'ı müşrikler tevkif etmişti ve hatta Müslümanlar arasında öldürüldüğüne dair şâyia bile çıkmıştı. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sefere katılan bütün Müslümanlardan biat almıştı. Sıra Hz. Osman'a gelince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sağ elini göstererek, *"Bu, Osman'ın elidir"* der ve diğer eline koyarak onun adına biat akdeder.

Bedir'de böyle bir biat olmamıştır. Ancak Hz. Osman'ın Bedir'deki durumu farklıdır. Şöyle ki: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhterem kerimeleri Rukiyye (radıyallahu anhâ) hasta idiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Rukiyye'nin refiki olan Hz. Osman'ı Medine'de bırakarak Rukiyye ile ilgilenmesini taleb eder. Osman'a:

إِنَّ لَكَ أجرَ رجلٍ مِمَّن شَهِدَ بدراً وسهمه "Sana, Bedir'e katılanların sevabı ve ganimet payı aynen verilecektir" buyurur.

Şu halde yukarıdaki rivayette bir karışıklık gözükmektedir.

2- Bedir Savaşı'na katılmadığı halde ganimetten pay ayrılan yegâne şahıs *Hz.Osman*'dır. Bu da onun bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından kızı Rukiyye'nin tedavisiyle meşgul olmak üzere Medine'de kalmakla tavzif edilmesine mebnidir.

3- Bu hadisten hareketle, imamın verdiği bir vazife sebebiyle savaşa katılamayana ganimetten pay ayrılabileceğine hükmedilmiştir. İmama ait olmayan bir iş sebebiyle savaşa katılamayan kimseye ganimetten pay ayrılmayacağı hükmünde Şâfiî, Mâlik, Evzâî, Sevrî, Leys ittifak ederler.

Ebu Hanife ve ashâbı, bu meselede şöyle derler: "Ganimet dar-ı İslam'a celbedilmezden önce orduya katılana ganimetten pay ayrılır."

1110 ١٠ - وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أيُّما قريةٍ أتيتموها أو أقمتُم فيها فسهمُكم فيها، وأيُّما قريةٍ عصَتِ الله ورسولَه فإنَّ خُمُسَها لله ورسولِه وهِيَ لكُم]. أخرجه مسلم وأبو داود.

10. (1110)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Hangi bir köye varır da orada ikâmet ederseniz, hisseniz oradadır. Hangi bir belde de Allah ve Resûlü'ne isyan ederse o beldenin beşte biri Allah ve Resûlü'ne aittir ve o (geri) kalan) da sizindir."** [Müslim, Cihâd 47, (1756); Ebu Dâvud, Harâc 29, (3036).]

AÇIKLAMA:

Burada iki ayrı cümle var ve her ikisinde karye kelimesi geçmektedir. Birinci karye'yi köy, ikinciyi belde olarak tercümeyi uygun bulduk.

Kadı İyaz, Müslim şerhinde, birinci cümledeki karye -ki köy diye tercüme ettik- ile savaş yapılmadan sulh yoluyla fethedilen yerlerin yani

fey'in, ikinci karye ile savaşla alınmış olan yerin, yani ganimetin kastedilmiş olabileceğini belirtir. Hadiste geçen "O da sizindir" ibâresi beşte biri alındıktan sonra "geri kalan" demektir.

Fey'in ganimet gibi beşe taksim edilmeyeceği görüşünde olanlar bu hadisle ihticac ederler.

İbnu'l-Münzir: "Fey'in de beşe bölüneceğini, Şâfiî'den önce söylemiş bir fakih bilmiyoruz" der.

Hattâbî der ki: "Bu hadiste, savaşla alınan arâzinin hükmü, diğer ganimet mallarının hükmüne tâbi olacağına dâir delil mevcuttur. Yani arâzi de beşe bölünür, beşte biri ehl-i hums denen Kur'ân'da belirtilen (Enfal 11) harcama kalemlerine ayrılır. Beşte dördü de -ele geçirilen diğer para ve emvâl gibi- savaşa katılan gaziler arasında pay edilir.

1111 ١١ – وعن رافع بن خديج رضي الله عنه قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يَجْعَلُ في قَسْمِ الغَنائِمِ عَشْراً مِنَ الشَّاءِ بِبَعِيرٍ]. أخرجه النسائي.

11. (1111)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ganimet taksiminde on keçiyi bir deveye bedel tutardı." [Nesâî, Dahâyâ 15, (7, 221).]

AÇIKLAMA:

Nesâî, bu hadisi şu başlığı taşıyan babta kaydeder: "Deve kaç kurbanın yerine geçer?" Hadis bir devenin on keçiye bedel olduğunu ifade etmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ganimet taksiminde bir deveye karşı keçiyi eşit tutmuştur. *İshak İbnu Râhuye* bu hadisle amel etmiştir. Ancak diğer âlimler bunun mensuh olduğunu söylerler. Zîra umumiyetle benimsenen esahh rivayetler devenin de sığırda olduğu üzere yedi kurban sayılacağını ifade etmektedir.

Aliyyü'l-Kârî, hadisin neshine değil, sahih hadisle teâruzuna hükmetmenin daha uygun olduğunu belirtir.

1112 ١٢ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ يُنفِّلُ بعضَ من يبعثُ مِنَ السَّرَايَا لأنفُسِهِمْ خاصةً سوى قِسْمَةِ عامَّةِ الجيشِ].

زاد في رواية: والخُمُسُ في ذلك كلِّهِ واجبٌ. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

12. (1112)- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazveye gönderdiği kimselerden bâzılarına, umumî ganimet taksiminden düşecek hisseden ayrı olarak, şahıslarına ait olmak üzere (bir nevi armağan olmak üzere) fazladan ganimet verirdi." [Buhârî, Hums 15, Meğâzî 57; Müslim, Cihâd 35, (1749); Muvatta, Cihâd 15, (2, 450); Ebu Dâvud, Cihâd 35, (2741-2746).]

AÇIKLAMA:

Bilindiği üzere ganimet belli bir prensibe gören taksim edilmektedir. Beşte biri (hums) Allah ve Resûlü'ne, geri kalan dördü de gazilere (süvâriye üç, piyadeye bir hisse şeklinde) müsavî olarak taksim edilir. Bu rivâyet savaşta şu veya bu şekilde başarı gösteren veya müessir hizmet verenleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hususî şekilde mükâfaatlandırdığını göstermektedir. Bu hal, şüphesiz kaabiliyet sahiplerini, şecaat sâhiplerini, gayret sahiplerini teşvike, memnun kılmaya müteveccih bir davranıştır. Verilen bu hususî armağan, yerine göre maddî yönden fazla bir değer taşımasa bile kadirşinaslığın bir delili, hususî surette gösterilmiş olan ziyade başarının takdir edildiğine maddî bir delil olur. Günümüzde bu, nişan, madalya, şilt gibi değişik isimler altındaki tercihlerle müesseseleştirilmiştir. Kaldı ki, değer yönüyle tatmin edici armağanlar da verilmektedir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bu neviden bağışta bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bu mevzu ile ilgili olarak farklı yorumlar ileri sürülmüştür:

★ Amr İbnu Şuâyb: "Böyle bir armağanı vermek sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e aittir" demiştir.

★ *İmam Mâlik,* komutanın teşvik için önceden böyle bir şart koşmasını mekruh addeder, "Bu, cihâdı Allah rızası için değil, dünyalık için yapmak olur" der.

★ Ulemanın kâhir ekseriyeti bunun cevazında, meşru olduğunda ittifak eder.

Ancak, taksim dışı verilecek bu armağan (nefl) nereden verilmiştir? İşte bu sorunun cevabında ihtilâf edilmiştir. Ganimetin -taksim edilmezden önceki- aslından mı, humus'tan mı, humsu'l-hums'dan mı veya humus dışı kaynaktan mı?

★ *Şâfiler* ilk üç kaynağı söylerler. Onlara göre makbul görüş de humsu'l-hums'tan olmasıdır. Yani ganimet taksim edilip, hums'u alınca, hums'un harcanacağı beş harcama kaleminden birincisinden olmalıdır. Ayet-i kerime hums'a sırayla şu harcama kalemlerini gösterir:

1- Allah ve Resûlü,

2- Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yakınları,

3- Yetimler,

4- Düşkünler,

5- Yolcular (Enfal 41). Humsu'l-humstan murad, umumiyetle birinci kalemdir.

★ *Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, Ebu Sevr* ve daha başkaları, bu armağanın (nefl) ganimetin aslından olduğunu söylemiştir.

★ *İmam Malik* ve bir grup âlim: "Nefl verilecekse mutlaka humus' tan olmalıdır"demiştir.

★ *Hattâbî:* Bu konuda gelen ahbarın ekseriyeti nefl'in ganimetin aslından olması gerektiğine delâlet eder" der. Fakat kendisi humsa meyleder.

★ İbnu Abdilberr: "İmam, şu veya bu sebeple askerlerden bâzılarını mükâfaatlandırmak isterse, bunu, humstan yapar. Ancak, ordunun bir parçası hususî bir başarı gösterir, ganimet elde eder de komutan bunları mükâfaatlandırmak isterse, bu takdirde üçte biri geçmemek kaydıyla, onların elde ettiklerinden kendilerine mükâfaat verebilir" der.

1113 ١٣– وعن ابن مسعود رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَفَّلَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ يَوْمَ بَدْرٍ سَيْفَ أَبِي جَهْلٍ دُونَ الَّذِى كَانَ قَتَلَهُ]. أخرجه أبو داود.

13. (1113)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bedir günü, Ebu Cehl'in kılıncını bana armağan etti. Ebu Cehl'i, İbnu Mes'ud öldürmüş idi." [Ebu Dâvud, Cihâd 150, (2722).]

AÇIKLAMA:

Bedir Savaşı sırasında yaralı düşmüş olan *Ebu Cehl*'in kafasını ibnu Mes'ud koparmış idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sebeple *Ebu Cehl*'in kılıncını seleb kabul ederek ganimet gibi taksime dahil etmemiştir. Zîra "seleb öldürenindir" kaidesini koymuştur. Yani, savaş sırasında, bir gâzi belli bır şahsı öldürür ve bunu ısbatlarsa, öldürülen kâfirin seleb'i (üzerinde çıkan işe yarar malzeme, para, silah vs.) öldürenin olur, bu diğer ganimetin mallarına katılarak umumî taksime tabi tutulmaz (1117. hadiste gelecek). İşte Ebu Cehl'i İbnu Mes'ud öldürdüğü için onun kılıcı ganimet değil "seleb" kabul edilmiştir.

Ulemâ bu rivayete dayanarak, "yaralıyı öldüren de, onu öldürmüş sayılarak *"seleb"e hak kazanır"* hükmünü koymuştur. Esasen Ebu Cehl'i yaralayıp yıkan Muâz İbnu Amr İbnu Cemûh ve Muâz İbnu Afrâ'dır. İbnu Mes'ud kafasını koparmıştır.

"Ebu Cehl'i İbnu Mes'ud öldürmüş idi" cümlesi, râvilerden bir ilâve kabul edilir. Ancak, İbnu Mes'ud'un, -ilmu'l-beyanda iltifat denen- başka bir üsluba dökülmüş şahsî sözü de olabilir.

1114 ١٤ – وعن أبى الجُويرية الجرمى قال: [أصبتُ بأرضِ الرُّومِ جرّة حمراء فيهما دنانير فــي إمرة معاوية، وعلينا رجلٌ من الــصَّحابة من بنى سليمٍ فقسمها بيــنى وبين المُسْلمين وأعطانى مثْلَ ما أعطىْ رجلاً منهم. ثمّ قال: لوْلاَ أنّى سمعتُ رسول الله ﷺ يقولُ: لاَ نفل إلاَّ بعدَ الخُمسِ لأعْطيــتُك، ثُمَّ أخذَ يعرِضُ علىَّ منْ نصيــبه فأبيْتُ]. أخرجه أبو داود

14. (1114)- *Ebu'l-Cüveyriyye el-Cermî* (rahimehullah) anlatıyor: "Rum diyarında içinde dinar bulunan kırmızı bir küp ele geçirdim. Bu sırada emîr, Hz. Muâviye (radıyallahu anh) idi. Başımızda da komutan olarak, Hz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından, Ma'n İbnu Yezid (radıyallahu anh) adında Benî Süleym'den biri vardı. Küpü ona getirdim. O altınları Müslümanlara taksim etti. Bana da, öbürlerine verdiği kadar bir pay verdi. Sonra da, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Nefl (armağan) ancak hums'tan sonra olur"** dediğini işitmemiş olsaydım sana (daha fazla) verirdim" dedi. Sonra bana, kendi hissesinden bağışta bulundu." [Ebu Dâvud, Cihâd 160, (2753, 2754).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, **nefl**'in yani armağanın ganimetten verileceğini ifade etmektedir. Hadiste ele geçirilen küp, savaşılarak (anveten) alınmış değildir, yani ganimet değildir. Âlimler bunun fey olduğunu tasrih ederler. Fey'de ise humus yoktur, nefl de yoktur. Nefl'in de kıtâlde olacağı belirtilmiştir. Komutan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Nefl ancak humustan sonra olur" sözüne binâen nefl (armağan) vermekten sarf-ı nazar etmiştir. Şu halde komutan, bu hadis sebebiyle Ebu'l-Cüvey-riye'ye bulduğu dinarlardan armağan vermemiştir. Çünkü, komutan, bu hadisten, nefl'in ganimetten humus alındıktan sonra, -gaziler arasında taksim edilecek olan- geri kalan beşte dörtten verileceğini istidlâl etmiştir. Nite-

kim bu istidlâle, *Ebu Dâvud*'da tahric edilmiş olan Habib İbnu Mesleme el-Fıhrî hadisi de destek olmaktadır:

كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُنَفِّلُ الثُّلُثَ بَعْدَ الخُمسِ

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ganimetten humus alındıktan sonra, geri kalanın üçte birini (liyâkat kesbedenlere) armağan olarak (nefl) verirdi." Bu rivayete göre, ganimetin beşte dördünün üçte bir miktarına kadarı nefl olarak ayrılabilecektir. Evzâî ve Mekhûl (rahimehumullah) nefl'in bu üçte bir nisbetini geçmemesi gerektiğini söylemiş ise de Şâfiî hazretleri: "Buna kesin bir had konamaz, imamın içtihad ve takdirine kalmıştır" demiştir.

Nefl ile alâkalı rivayetlerin farklılığı ve buna binâen ulemânın ihtilâflı görüşleri ileri sürmüş olduğunu göstermek için, Yine Habib İbnu Mesleme el-Fıhrî'den Ebu Davud'da kaydedilen bir rivayete daha dikkat çekelim:

شَهِدْتُ النَّبِيَّ ﷺ نَفَلَ الرُّبعَ فِي الْبَدْأةِ وَالثُّلُثَ فِي الرَّجْعَةِ

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bidayette dörtte bir, (ikinci) dönüşte de üçte biri nefl ettiğine şâhid oldum."

Bazıları bu rivayette geçen bed'e (başlangıç) kelimesini "savaşa giderken", rec'a kelimesini de "savaş dönüşü" diye anlamış ise de, Hattâbî "bed'e"yi "düşmanla birinci karşılaşma" olarak anlar, "rec'a"yı da, "düşmana ikinci sefer saldırma" diye anlar. Böyle olunca, kendi ifadesiyle, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ilk karşılaşmada -daha dinç, daha zinde olmaktan başka- düşmana saldırma hususunda daha çok arzu ve şevkle dolu olan askere bu ilk saldırının ganimetinden dörtte bir nisbetinde armağanda (nefl) bulunmakta, birinci saldırıdan sonra yorulmuş ve daha ziyade vatanına dönme arzusuna düşmüş askerleri, birinci saldırının dersiyle teyakkuz ve tedbire geçen düşmana daha zor ve daha tehlikeli olan ikinci sefer saldırma hususunda daha müşevvik olmak maksadıyla ganimetten daha fazla -yani üçte bir- nisbetinde armağanda bulunmuştur.

1115 ١٥ – وعن سعد بن أبي وقاص رضي الله عنه قال: [أَعْطَى رَسُولُ اللهِ ﷺ رَهطاً وَأَنَا جَالِسٌ فَتَرَكَ مِنهم رَجلاً هو أَعجَبُهم إلَيَّ. فَقُلْتُ مَالَكَ عَنْ فُلانٍ؟ وَاللهِ إنِّي لأرَاهُ مُؤمِناً. فقَالَ رسولُ اللهِ ﷺ: أو مُسلِماً. ذَكَرَ ذلكَ سَعْدٌ ثَلاثاً فَأجَابَهُ بِمِثْلِ ذلكَ. ثُمَّ قَالَ: إنِّي لأُعْطِي الرَّجُلَ. وَغَيرُهُ أَحَبُّ إلَيَّ مِنْهُ خَشْيَةَ أنْ يُكَبَّ في النَّارِ عَلى وَجْهِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

15. (1115)- *Sa'd İbnu Ebî Vakkas* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben yanında otururken, bir grub insana ihsanda bulundu. Ancak onlardan benim daha çok hoşlandığım birine hiçbir şey vermedi. Ben: "Falanca ile aranızda ne var (ona niye vermedin)? Allah'a kasem olsun, ben onu mü'min görüyorum!" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Müslüman (görüyorum de!)"* buyurdu. Sa'd (dayanamayıp) bu kanaatini üç kere söyledi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da her seferinde aynı şekilde karşılıkta bulundu. Sonuncu sefer şunu ekledi: **"Ben, nazarımda daha sevgili olana hiçbir şey vermezken, yüzü üstü ateşe düşeceğinden korktuğum insanı kurtarmak için ona ihsanda bulunurum (ihsanda bulunmam sevgime ölçü değildir)"** [Buharî, Zekât 3, İman 53; Müslim, İman 236, (150), Ebu Dâvud, Sünnet 16, (4685); Nesâî, İman 7, (8, 103, 104).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı açıklamalarda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihsanda bulunmadığı şahıs *Cuayl İbnu Sürâka el-Gıfârî*'dir. Ashab-ı Suffa'dandır. İlk Müslüman olanlardan olup Uhud'a katılmıştır. Benî Kureyza Gazvesi'nde gözünden isabet almıştır. Çirkin yüzlüdür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın övgüsüne mazhar olmuş sahabilerdendir. Maddî bakımdan fakirdir. Benî Müstalik Seferi sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cuayl'i Medine'de vekil bırakmıştır.

2- Bir rivayette, yukarıdaki hâdise şöyle nakledilir:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"Akra' İbnu Hâbis, Uyeyne İbnu Hısn (gibilere) yüz deve verdin de (gerçekten muhtaç olan) Cuayl'e vermedin!" dendi de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun Cuayl, yeryüzü dolusu Uyeyne ve el-Akra' gibilerden daha hayırlıdır. Ancak ben, Müslüman olmaları için bu ikisinin kalbini kazanmaya çalıştım."

Bu rivayet, Said İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'ın anlatığı vak'anın, Huneyn Savaşı'nda elde edilen ganimeti dağıtırken, Mekke fethiyle yeni Müslüman olanlara, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onları İslâm'a kazanmak için -ganimet tevziindeki mutad kaidenin dışına çıkarak- bol bol vermesi hâdisesiyle ilgisini göstermektedir. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihsanda bulunduğu kimseler, bu

sonuncu rivayette zikredilen iki kişiden ibaret olmamalıdır. Nitekim hadiste geçen raht, sayıca ondan aşağı, üçten fazla ve kadın bulunmayan cemaat demektir. Mamafih müteakiben gelecek olan 1116 numaralı hadis de bir fikir verecektir.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in **"Mü'min deme, "müslim" de!"** şeklindeki müdâhalesini bazı âlimler: "İman, gaybî bir durumdur, halini iyice araştırmadan bu hususta kesin bir hüküm vermektense ihtiyatlı davranıp, zahirî duruma göre hükmetmek daha uygundur." "Müslim" hükmü zâhire göredir, binaenaleyh böyle demek, ihtiyatlı olmaya daha uygundur" diye yorumlamışlardır.

4- Gerçek vak'a şudur: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müellefe-i kulûb'ten olan bir gruba bol bol verip de *Cuayl*'e vermeyince Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh) gerek fakirlik ve gerekse iman durumunu çok iyi bildiği bu zâta vermeyişine tahammül edemeyerek, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip -bir rivayette gizlice- "Buna niye vermiyorsun, vallahi ben onu mü'min biliyorum" diye hatırlatma ve şehâdette bulunur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın **"Müslim biliyorum de!"** şeklindeki cevabını tatminkâr bulamayan Sa'd, taleblerini tekrarlar. Bu ısrar karşısında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* en sonunda Cuayl'in nazarındaki değerini ve ona vermeyişinin asıl sebebini açıklar: **"Ben nazarımda daha sevgili olana hiçbir şey vermezden, yüz üstü ateşe düşeceğinden korktuğum insanı kurtarmak için ona ihsanda bulunuyorum!"**

Bu cevapla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hem Cuayl (radıyallahu anh)'e olan sevgisini, hem de öbürlerinin irtidâd etmesinden korktuğunu ifade etmiş olmaktadır. Nitekim bu siyâset sayesinde, maddî kazanç cazibesiyle İslâm'a giren pekçok kimse, bilâhere İslâm'ı samimiyetle benimsemişler, kritik anlarda irtidada tevessül etmemişlerdir.

1116 ١١١٦ – وعن رافع بن خَدِيجٍ رضى الله عنه قال: [أَعْطَى رسول الله ﷺ أَبَا سُفْيَانَ ابْنَ حَرْبٍ يوم حُنَيْنٍ، وصفوانَ بنَ أُمَيَّةَ وعُيَيْنَةَ بنَ حِصْنٍ، والأَقْرَعَ بنَ حَابِسٍ وعَلْقَمَةَ بنَ عُلاَثَةَ كُلَّ إِنسانٍ منهم مائةً من الإِبلِ، وأَعْطَى عَبَّاسَ بنَ مِرْدَاسٍ دُونَ ذلك. فقال عَبَّاسُ بنُ مِرْدَاسٍ في ذلك شِعْراً.

أتجعل نهبي (١) ونهب العبيد بين عيينة والأقرع
وما كان حصن ولا حابس يفوقان مرداس في مجمع
وما كنت دون امرئ منهما ومن تخفض اليوم لا يرفع

فأتم له رسول الله ﷺ مائة]. أخرجه مسلم.

16. (1116)- *Râfi' İbnu Hadîc* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn günü Ebu Süfyân İbnu Harb, Savfân İbnu Ümeyye, Uyeyne İbnu Hısn, Akra' İbnu Hâbis ve Alkame İbnu Ulâse'den herbirine yüzer deve verdi. Abbâs İbnu Mirdâs'a ise daha az verdi. Bunun üzerine (aynı zamanda şair olan) Abbâs İbnu Mirdâs şu mânada bir şiir düzdü:

"Benimle atım Ubeyd'in payını Uyeyne ile Akra' arasında mı taksim ediyorsun?

Ne Bedr[20] ne de Hâbis, cemiyette, Mirdâs'tan üstün değillerdir.

Ben de onların hiçbirinden aşağı değilim.

Ancak bugün sen, kimi alçaltırsan o bir daha yükselmez."

Râfi' der ki: "Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun payını da yüz deveye yükseltti." [Müslim, Zekat 137, (1060).]

AÇIKLAMA:

Bu hâdise, *Huneyn* dönüşü Ci'râne nâm mevkide cereyan eder. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'yi fethettikten birkaç hafta sonra Müslümanlara karşı savaş hazırlığı içinde olan Gatafanlılara karşı koymak üzere Huneyn'e hareket eder. Orduya iki bin kadar yeni ihtida etmiş Mekkelilerden asker alır. Bunların bir çoğunun kalbine imanın hakkıyla henüz girmediğini Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de biliyor idi. Bu sebeple onları maddî avantajlarla kazanma yollarına başvurdu. Bu cümleden olarak, Taberî'nin kaydına göre, daha savaş yapılmadan birçoğuna ikramlarda bulundu.

Asıl maddî bağışı savaştan sonra yapmıştır. Müellefe-i kulûb, yani

---

(١) النهب: الغنيمة.

20– Bedr'le, Uyeyne İbnu Hısn'ın ecdadını kasteder. Çünkü ikinci göbekten ceddinin adı Bedr'dir: Uyeyne İbnu Hısn İbnu Huzeyfe İbni Bedr'dir.

kalbleri kazanılmışlar olarak İslâm tarihine geçen bu zümre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hayatında ayrı bir sayfa teşkil eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Huneyn'de kazanılan zafer sonunda ele geçirilen muazzam ganimetten eski Müslümanlara ve meselâ Medineli Ensâr'a hiçbir şey vermez iken, Mekkelilere bol bol vermişti. Hususan Mekke'nin ileri gelenlerine, şef durumunda olanlara yüzer deve, şair, hatib gibi halk üzerinde müessiriyeti olanlara 50'şer deve vermişti.

Kendilerine verilmeyenler veya az bir şey verilenler memnuniyetsizliklerini, küskünlüklerini izhar ederler. Bu meyanda saygısızlığı bulan itiraz ve tenkidler ifade edenler dahi çıkar. Meselâ Temimli bir zâtla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* arasında şu konuşma geçer:

"Ey Muhammed bugün ne yaptığını gördüm."

"Ne görmüşsün, söyle bakalım!"

"Adaletli davranmadın, âdil ol!" Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* son derece öfkelenir ise de:

"Yazık sana, ben de âdil değilsem, başka kim âdil olabilir? Adil olmazsam helak olurum!" demekle yetinir.

Hz. Ömer: "Müsaade et, şu münafığı öldüreyim!" diye izin isterse de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müsâade etmez.

Abbâs İbnu Mirdâs'ın yukarıda birkaç beytini kaydettiğimiz şiiri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kulağına gelince, bağışın 50'den 100 deveye çıkarılmasını Hz. Ali'ye emrederken: *"İstediğini ver de şu dili kes"* der.

Kendilerine bir şey verilmemesinden Ensâr da memnun olmamış, âdeta küsmüşlerdi. Hattâ, İbnu Hişâm'ın kaydına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hususî şâiri Hassân İbnu Sabit (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hicvedici bir şiir yazar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensâr'ı toplayarak, kendilerine verilmeyiş sebebini izah eder ve neticede hepsini ağlatan şu hitabede bulunarak gönüllerini tekrar kazanır:

"Ey Ensar topluluğu, kulağıma gelen sözünüz nedir? Bana gücenmiş olmalısınız! Ben size geldiğimde hepiniz dalâlette idiniz, (getirdiğim dinle) Allah sizlere hidâyet vermedi mi? Fukara kimseler idiniz. Allah zenginlik vermedi mi? Birbirinize düşman idiniz, Allah kalblerinizi birleştirmedi mi?...

"Ey Ensar topluluğu! Bir yudumluk dünya malı için mi bana gücendiniz? Ben onunla İslâm'a girenler için bir kavmin kalbini kazanmayı tercih edip, sizin İslâmınıza emanet etmiştim. Ey Ensar toluluğu, insanlar buradan deve ve davarlarla dönerken sizler Allah ve Resûlüyle evlerinize dönmekten râzı değil misiniz? Muhammed'in nefsini kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun hicret olmasaydı Ensar'dan bir kimse olurdum, şayet insanlar bir vâdiye, Ensar bir başka vadiye gidecek olsa ben Ensâr'ın vadisine giderdim. Ey Rabbim! Ensar'a, Ensâr'ın oğullarına, Ensâr'ın oğullarının oğullarına mağfiret et!"

1117 ١٧ – وعن أبى قتادة رضىَ اللهُ عنهُ قال: [قال رسولُ اللهِ: منْ قتل قتيلاً لهُ عليهِ بينة فلهُ سلبهُ]. أخرجه الستة إلاّ النسائى.

وهو طرف من حديث سيأتى في الغزوات.

17. (1117)- *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular:

"Savaş sırasında kim bir düşmanı öldürür ve bunu isbatlarsa, maktûlün seleb'i kendisinin olur." [Buharî, Hums 18, Büyû 37, Meğâzî 54, Ahkâm 21; Müslim Cihâd 46, (1571); Muvatta, Cihâd 18, (2, 454); Tirmizî, Siyer 13, (1562); Ebu Dâvud, Cihâd 147, (2717).]

AÇIKLAMA:

1- Seleb (cem'i eslâb gelir), Cumhur'a göre, muhâribin yanında silâh, giyecek vs. nevinden bulunan şeylere denir.

Ahmed İbnu Hanbel'e göre, hayvan selebe girmez. Şâfiî'ye göre savaş âletleri selebe girer.

2- Selebin kime ait olacağı hususu âlimlerce ihtilâf edilmiştir. Cumhûr-u ulemâ, Selebin öldürene ait olduğunda ittifak eder, komutan, önceden böyle bir vaadde bulunmuş, bulunmamış farketmez. "Şârî, derler, bu hakkı komutanın irâdesine, ilânına tâlik etmemiştir." Cumhur'un dışında kalan Hanefîlere ve Malikîlere göre, "Bu hak komutanın önceden şart koymasıyla tahakkuk eder. İmam Mâlik: "İmam muhayyerdir, dilerse selebi kâtile verir, dilerse diğer ganimet mallarına katarak humsa tâbi kılar" der.

İshâk İbnu Râhuye'nin: "Eslâb çoğalırsa humsa tâbi tutulur" dediği belirtilir.

Mekhûl ve Sevrî: "Mutlaka humsa tâbi bulunmalıdır" demişlerdir.

Selebin kâtile âit olduğunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz hadisi esas alırlar ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhtelif tatbikatından örnekler verirler.

Selebin humsa tâbi tutulması gerektiğini söyleyenler, hadislerden getirdikleri bazı örneklerden başka **".. bilin ki ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır..."** mealindeki âyetin (Enfâl 41) âmm olan ifadesine dayanırlar.

Komutanın kararına kaldığını söyleyenler, Bedir Savaşı'nda Ebu Cehl'in öldürülmesiyle ilgili *Abdurrahman İbnu Avf*'ın rivayetinin teferruatına dayanırlar. Bu rivayette, onun öldürülmesine iki kişi iştirak etmiş idi. Her ikisi de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip, "Ben öldürdüm" deyince, kılınçlarınızın kanını sildiniz mi? diye sorar. "Hayır!" derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kılıçları muâyene ettikten sonra كلاكما قتله "İkiniz öldürmüşsünüz!" diyerek ikisinin de eşit miktarda katıldığını tesbit ve te'yid eder, ama buna rağmen selebi sadece birine (Muâz İbnu Amr'a) verir.

Tahavî: "Seleb, şâyet kâtile ait olsaydı, ikisi birden öldürdüğüne göre bunlar arasında pay ederdi. Böyle yapmayıp, sadece birine verdiğine göre, seleb, öldürenin değil, imamın uygun gördüğü kimsenindir" der. Ancak Cumhur, hâdisenin siyakında katle iştirak hâlinde, en çok payı olanın selebe istihkak kesbettiğine delil olduğunu belirtmiştir. Nitekim, Kurtubî, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kılıçları muayene'den maksadının, selebe kimin ehak olduğunu anlamak için yaralamada kimin daha çok hisse sâhibi olduğunu, kimin önce davrandığını tesbit etmek olduğunu" söylemiştir.

1118 ١٨– وعن سَلَمَة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [أتَىٰ رسولَ الله ﷺ عينٌ من المُشركين وهو في سفرٍ فجلس عندَ أصحابه يتحدّثُ ثمّ انفتل فـقال ﷺ اطلبوه فاقتلوه فقتلته فنفّلني سلبه]. أخرجه الشيخان.

18. (1118)- *Seleme İbnu'l-Ekva* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seferde idi, müşriklerden bir casus gelip, ashâbının yanında bir müddet oturup konuştu. Sonra sıvışıp gitti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"(O bir casustur, arayıp bulun ve öldürün!"* diye emretti. Ben (erken) bulup öldürdüm. Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) selebini bana bağışladı." [Buhârî, Cihâd 173; Müslim, Cihâd 45, (1754); Ebu Dâvud, Cihâd 110, (2653); İbnu Mâce, Cihâd 29, (2836).]

AÇIKLAMA:

1- *Buhârî,* bu hadisi, "Harbî, daru'l-İslâm'a emân (vize) almadan girerse" başlığını taşıyan bir babta kaydeder. Böyle birisi yakalanınca nasıl bir muamele yapılmalıdır? Öldürülmesi caiz midir, değil mi? bu ihtilâflı bir mevzudur. İmam Mâlik: "İmam muhayyerdir, böyle birisi, ehl-i harbin tâbi olduğu hükme tâbidir." Evzâî ve Şâfiî hazretleri: "Elçi olduğunu iddia ederse, kabul edilir" der.

İmam Âzam ve *Ahmed* İbnu Hanbel: "İddiası kabul edilmez, Müslümanların fey'i sayılır" derler.

2- Bu hadise, başka rivayetlerde daha teferruatlı olarak nakledilmiştir. Nesâî'nin rivayetinde öldürülüş sebebi belirtilir: "Adam Müslümanların gizli taraflarını (avretu'l-müslimin) öğrendi ve arkadaşlarına bir an önce haber vermek için hemen oradan ayrılmaya gayret etti. Öldürülmesinde Müslümanların menfaati vardı."

Bu hadisten, harbî olan casus kafirin öldürülmesi gerektiği hükmü çıkarılmıştır. Bu hususta ittifak var.

Muâhed (eman verilmiş) ve zımmî hakında Mâlik ve Evzâî: "Bu davranışı sebebiyle emân akdi iptal edilir" derler; Şâfiî fukahâ, farklı bir görüşle: "İhânetin emânı kaldıracağı akde yazılmış ise, bilittifak akid bozulur, değilse bozulmaz" demiştir.

3- Hadiste, selebin tamamının katile ait olduğunu söyleyenlere delil mevcuttur. Ancak "seleb"e, imamın sözüyle sâhip olunur diyenler: "Hadiste, iki durumdan birine delâlet eden sarih bir husus yok, aksine iki durum da muhtemeldir" derler. Ancak hadisin İsmâilî'de gelen bir vechi sarihtir: "Kişi kalkıp gidince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun müşriklere ait bir casus olduğunu haber verdi ve : *"Onu kim öldürürse selebi ona aittir"* dedi. Râvi: "Ben hemen kalkıp adama yetiştim ve öldürdüm. Selebini Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana verdi" denir. İşte bu rivayet ikinci ihtimâli te'yid eder, yani selebe, imamın sözüne binâen hak kazanılır.

4- Câsus, kafir değil de Müslüman ise Cumhur'a göre öldürülmez, ta'zir cezası verilir. *Ebu Hanife, Şâfiî, Evzâî* ve *Mâlikîler* hep bu görüştedir. Yalnız ta'zirin cins ve miktarını tayin işi devlet reisinin (veya nâibinin = mahkeme) takdirine kalmıştır. Kadı İyaz: "Mâlikîlerin büyükleri böyle birisinin öldürüleceğini söylemişlerdir" der.

1119 ١٩ – وعن عوف بن مالك، وخالد بن الوليد رضى الله عنهما قالا: [قَضَى رسولُ الله ﷺ في السَّلَبِ للقَاتِلِ ولَمْ يخَمِّسِ السَّلَبَ]. أخرجه أبو داود.

19. (1119)- *Avf İbnu Mâlik* ve *Hâlid İbnu Mâlik* (radıyallahu anhümâ) şunu söylemişlerdir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selebin kâtile ait olduğuna hükmetti, selebi ganimet malına katarak beşli taksime (humus) tâbi kılmadı." [Ebu Dâvud, Cihad 149, (2721).]

1120 ٢٠ – وعن عبدالله بن أبي أوفى رضى الله عنهما أنّه قيل له: [هَلْ كُنتم تخمّسون الطَّعام على عهد رسول الله ﷺ؟ فقال: أصبنا طعاماً يوم خيبر فكان الرَّجلُ يجئ فيأخذ منه قدر ما يكفيه ثمّ ينصرفُ]. أخرجه أبو داود.

20. (1120)- *Abdullah İbnu Ebî Evfâ* (radıyallahu anh)'nın anlattığına göre, kendisine: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, gıda maddelerini humus taksimine tâbi tutar mıydınız?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Hayber günü yiyecek maddeleri de ele geçirdik, kişi gelir, ihtiyacı kadar alır, sonra giderdi." [Ebu Dâvud, Cihad 138, (2704).]

1121 ٢١ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما [أنَّ جيشاً غنموا في زمن رسول الله ﷺ طعاماً وعسلاً فلم يؤخذ منه الخمسُ]. أخرجه أبو داود.

21. (1121)- *Hz. Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir ordu ganimet olarak yiyecek maddesi ve bal ele geçirdi. Ancak bundan humus alınmadı." [Ebu Dâvud, Cihad 137, (2701).]

1122 ٢٢ – وعن عمرو بن عبسة رضى الله عنه قال: [صَلَّى بنا رسول الله ﷺ إلى بعيرٍ من المَغْنَم فلمَّا صلَّى أخذ وبرة من جنب البعير. ثمَّ قال: لاَ يحلُّ لى من غنائمكُم مثل هذه إلاَّ الخمس، والخمس مردودٌ فيكم]. أخرجه أبو داود، وأخرجه النسائى من رواية عبادة بن الصامت بنحوه.

22. (1122) *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kıble istikametinde (sütre olarak) bir ganimet devesi bulunduğu halde gerisinde bize namaz kıldırdı. Namaz kılınca,

hayvanın yan kısmından bir tutam yün aldı (elinde tutup göstererek): **"Ganimetinizden humus dışında şu kadarı bile bana helâl değildir. Humus da size iâde edilecek (sizin maslahatlarınızda harcanacak)tır"** dedi." [Ebu Dâvud, Cihad 161, (2755).]

AÇIKLAMA:

Peygamber, ganimeti istediği gibi tasarruf edemez. Humus dışında herhangi birşey alamaz humus da şahsına ait değildir. Kur'ân-ı Kerim'in belirttiği şekilde humusu (beşte biri) de Müslümanlara harcamak zorundadır. Âyet şöyle der: **"Ele geçirdiğiniz ganimetin beşte biri (humusu) Allah'ın, Peygamber'in ve yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır"** (Enfal 41). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, burada belirtilen hissesi humsu'l-humstur, yani beşte birin beşte biri. Âyette geçen **"Allah'ın, Peygamber'in"** ifadesi, iki ayrı hisseye değil, tek hisseye delâlet eder, âlimler böyle anlamıştır. Humsu'l-hums Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra, onun yerine geçen imama aittir.

1123 ٢٣ – وعن جبير بن مطعم رضى الله عنه قال: [أتيت أنا وعثمان بن عفّان رضي الله عنه رسول الله ﷺ نكلّمه فيما يقسم من الخمس في بني هاشم وبني المطّلب فقلت يارسول الله قسمت لإخواننا بنى المطّلب ولم تعطنا شيئاً، وقرابتنا وقرابتهم واحدة. فقال ﷺ إنّما بنو هاشم وبنو المطّلب شئ واحد، ولم يقسم لبني عبد شمس ولا لبني نوفل، وكان أبو بكر رضى الله عنه يقسم الخمس نحو قسم النّبي ﷺ غير أنّه لم يكن يعطي قربى رسول الله ﷺ ما كان رسول الله ﷺ يعطيهم، وكان عمر يعطيهم منه، وعثمان بعده]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى، وهذا لفظ أبى داود.

23. (1123)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Humustan Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e ayrılan pay hakkında konuşmak üzere Osman İbnu Affân (radıyallahu anh) ile birlikte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gittik. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, kardeşlerimiz olan Benî Muttâlib'e verdin, bize hiçbir şey vermedin. Halbuki bizim de onların da (size) yakınlığı birdir" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Benî Muttalib ile Benî Haşim tek bir şeydirler!" buyurdular.

Cübeyr der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne Benî Abdu Şems'e, ne de Benî Nevfel'e: (Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e verdiği halde humustan) pay ayırmadı. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) de humusu aynen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gibi taksim etti. Ancak O, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yakınlarına, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onlara verdiği kadar vermedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) de onlara humustan verdi. Sonra da Osman (radıyallahu anh) verdi." [Buharî, Humus 17, Menâkıb 2, Megâzî, 38; Ebu Dâvud, Harac 20 , (2978, 2979, 2980); Nesâî, Fey 1, (7, 130, 131).]

AÇIKLAMA:

1. *Cübeyr İbnu Mut'im İbni Adiyy İbni Nevfel İbni Abdi Menâf İbni Kusay el-Kureşî en-Nevfelî* görüldüğü üzere Abdimenâfoğulları'ndandır, yani Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birkaç göbek yukarıda birleşmektedirler.

2. Cübeyr'in itirazı, humustan pay alamamış olmalarıyla ilgilidir. Ebu Dâvûd'un bir rivayeti şu açıklamayı kaydeder: "(humustan pay alacaklar meyanında zikri geçen beş kalemden birini teşkil eden) zevi'l-kurbâ payına Benî Hâşim ve Benî Muttalib'i dahil edip Benî Nevfel ve Benî Abdi Şems'i terketmesi üzerine ben ve Osman İbnu Affân, Resû-lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gittik..." Cübeyr ve Muttalib eşittirler, çünkü hepsi de Abdi Menâf'ın oğullarıdır. Bu sebeple Cübeyr (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e: "Bizim de onların da (Abdi Menâf'a nisbette) size yakınlığı birdir" demiştir. İbnu İshak'ın bu mesele ile ilgili rivayeti şöyledir: "Dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, mensubu bulunduğumuz Hâşimoğullarını anladık, size olan yakınlıkları sebebiyle Allah'ın onlara lutfetmiş olduğu fazileti inkâr etmiyoruz. Ama, Benî Muttalibli kardeşlerimizin imtiyazı nedir ki onlara (humustan) verip bizi terkettin?"

Bazı rivayetlerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu suâle: *"Benî Muttalib'le Benî Hâşim tek şeydir"* derken ellerinin parmaklarını kenetleyerek "şöyle" diyerek göstermiştir. *İbnu İshâk*'ın mezkur rivayetinde cevap biraz daha açık ve müdellel olarak verilmiştir: *"Biz (Benî Hâşim) ve Benî Muttalib câhiliyede de, İslâm'da da hiç ayrılmadık, biz ve onlar aynı şeyiz!"* ve parmaklarını kenetledi."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hânedânı olan Hâşimoğulları ile, Muttaliboğulları[21] arasındaki yakınlık nereden geliyordu?

21– Bu Muttalib ile Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın dedesi Abdülmuttalib'i karıştırmamalı. Bu, Abdülmuttalib'in amcasıdır.

Buhârî, İbnu İshâk'tan naklen, Abdu Menâf'ın oğulları olan bu dört kardeşten üçünün yani Abdü Şems, Hâşim ve Muttalib'in aynı zamanda annelerinin Atike adında bir kadın olduğunu, dolayısıyla anne-baba bir kardeş olduklarını, Nevfel'in annesinin ayrı olduğunu -ki Vâkide adında bir kadındır- belirtir. Cübeyr hânedânının (Benî Nevfel'in) ayrılmasını bu izah etse bile, Hz. Osman'ın[22] bağlı olduğu Abdi Şemsoğullarının ayrılmasını izah etmez. Çünkü, görüldüğü gibi, Abdi Menaf'ın Hâşim ve Muttalib gibi anneleri de bir olan oğullarıdır.

Meseleyi tavzih sadedinde, İbnu Hacer, "Haşim ile Muttalib arasında evlatlarına sirâyet etmiş olan (mahiyeti fazla bilinmeyen) bir kaynaşma (i'tilâf) olabileceğine dikkat çeker. Buna delil olarak iki durum zikreder:

1- *ez-Zübeyr İbnu Bekkâr, en-Neseb'de* zikretmiştir ki: "Hâşim ve el Muttalib'e: "el-Bedrân", Abdu Şems ve Nevfel'e: "el-Ebherân" denilirmiş.

2- Keza, aradaki bu i'tilaf sebebiyle olacak ki Müslümanlar hakkında Kureyşliler, Mekke'de boykot akdı yaptıkları zaman, Benî Muttalib'i Benî Hâşim'e dâhil edip bir mütâlaa ettiler, fakat Benî Nevfel ve Benî Abdi Şems'i dahil etmediler. Asıl sebebi mübhem kalan bu kaynaşma sebebiyle olacak, Benî Muttalib ve Benî Hâşim'e mensup olanların kâfiri de, Müslümanı da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanında yer alarak, İslâm'ın çetin devresi olan Mekke döneminde sonuna kadar himaye ettiler. Müslüman olanlar Allah ve Resûlü'nün emri gereği, kâfir olanları da aşiret ve akrabalık gayretiyle bunu yaparken Nevfel ve Abdi Şemsoğulları Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in karşısında olan diğer Kureyş kabilesinin yanında yer aldılar.

Bazı *Şâfiî* âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevi'l-kurbâ olarak Benî Hâşim ve Benî Muttalib'i tesbit etmesinde mi'yar olarak, akrabalık ve nusret'i (yardım) esas aldığını ifade ederek Abdi Şems ve Nevfeloğulları'nda "yardım" şartı bulunmadığı için zevi'l-kurba'nın dışında tutulduğunu söylemişlerdir.

Bazı Şâfiiler de zevi'l-kurbâ payına istihkakın sadece karâbet olduğunu söyleyip, Abdi Şems ve Nevfeloğulları'nın mahrum bırakılışını Benî Hâşim'den ayrılıp onlarla savaşmalarıyla izah etmiştir. *Şâfiî* hazretleri: "Humsu'l-hums, zevi'l-kurbâ arasında taksim edilir, fakir ve zengin tefriki de yapılmaz, ancak erkeğe iki, kadına bir hisse verilir" demiştir.

22– Hz. Osman da Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'la Abdi Menaf'da birleşir: Osman İbnu Affân İbnu Affân İbni Ebi'l-Âs İbni Umeyye İbni Abdi Şems İbni Abdi Menâf el-Kureşî.

3- Herşeye rağmen şunu söyleyebiliriz: Âlimler, Resûllulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından zevi'l-kurbâ olarak *Benî Haşim* ve *Benî Muttalib*'in seçiminde söylediğimiz karineleri yeterli açıklık ve kesinlikte bulmadıkları için, bu sünnetin yorumunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

★ *İmam Şâfiî*'ye ve ona uyanlara göre, bu hadis humustan zevi'l-kurbâ'ya ayrılması gereken payın sadece Benî Hâşim ve Benî Muttalib'e ait olduğuna delildir.

★ *Ömer İbnu Abdilaziz:* "Zevi'l-kurbâ sâdece Benî Hâşim'dir" demiştir. Zeyd İbnu Erkâm'la Kûfilerin bir kısmı da bu görüştedir.

★ "Bu hadis, Benî Muttalib'in de Benî Hâşim'e ilhak edileceğine delildir" diyen olmuştur.

★ Bazıları "Zevi'l-kurbâ Kureyş'in tamamıdır, ancak imam, onlardan dilediğine verir" demiştir.

★ Bazıları: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara ihtiyaçları sebebiyle vermiş olmalı" demiş ise de bu yorum ziyadesiyle zayıf bulunmuştur. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki âile mensuplarının hepsine verirken, diğerlerinin hiçbirine vermemiştir.

İbnu Hacer: "Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kavmine mensup diğerleri arasında sâdece mezkur âilelere vermesinin onların nusretleri (yani Mekke devresindeki yardımları) ve İslâm için mâruz kaldıkları (sıkıntılar) sebebiyle olduğu hususunda zâhir ve açıktır" der.

4- Âlimler, zevi'l-kurbâ hissesini taksim şeklinde de bazı farklı yorumlar yapmışlardır:

★ Hadis, taksimin nasıl yapılacağı hususunda tafsilat vermiyor, zâhire göre hisse sâhiplerine eşit pay ayrılacaktır. Bu durumda "miras taksimi üzere (erkeklere iki, kadınlara tek hisse) yapılır" diyenler delilsiz kalmaktadırlar.

★ Çoğunluk, zevi'l-kurbâ payının taksiminde hepsine tamim edilmesi görüşündedir. Ancak Şâfiî ve Ahmed "yetimlerin fakir olanlarına hususiyet ve öncelik tanınmalıdır" demişlerdir.

Mâlik, îtanın hepsine şâmil kılınması gereğini söylerken, Ebu Hanife iki sınıftan fakir olanlara hususiyet tanımıştır.

Şâfiî, görüşüne şu delili ileri sürer: "Onların hepsine zekât yasaklandığına göre, paydan da hepsine verilmelidir. Esasen onlara ihtiyaç cihetiyle değil, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlıkları cihetiyle

ikrâm ve teşrif olsun diye verilmiştir, ama yetimlere ihtiyaçlarını gidermek için verilir.

5- Son olarak şunu da belirtelim ki, İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan, Nesâî'de gelen bir rivayete göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh), mezkûr hisseyi herkese eşit şekilde vermeyip, ihtiyaç sâhiplerinin ihtiyaçlarını görme şeklinde bir tatbikatı denemek ister ve fakat bu düşünce zevi'l-kurbâ arasında memnuniyetsizlik hâsıl eder: *"Ömer, bize yetimlerimizi evlendirmeyi, ailelerimize hizmetçi temin etmeyi, borçlularımızın borçlarını ödemeyi teklif etti. Biz itiraz ettik ve hisselerimizi nakid olarak teslim etmesini taleb ettik"* der. Hz. Ömer (radıyallahu anh) isteklerine uyar.

Hattâbî, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın da bunu ödemeye devam ettiğini belirtir. Ancak müteakiben kaydedeceğimiz rivayet, bunun Hz. Ömer'le sona erdiğini ifade eder. Hz. Ebu Bekir'in ödediği hususunda rivayetler ihtilâflıdır. Bu durum sonradan ulemânın, bu hakkın sübûtu hususunda ihtilaf etmelerine sebep olmuştur. Sözgelimi Mâlik ve Şâfiî hazretleri "bu hak sabittir" derken, ashab-ı re'y reddetmiş ve humsu üç kısma bölmüştür.

Bazıları da: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Muttalib'e yakınlıktan dolayı yardım için vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: إنَّا لاَنفترق فى جاهليَّةٍ ولاَ إسلامٍ **"Biz ne cahiliyede ne de İslâm' da birbirimizden ayrılmamışız"** buyurmuştur. Bu hadise göre, onlara veriş sebebi yardımları içindir. Yardım kesildiğine göre, atiyyenin de kesilmesi gerekir" demiştir.

1124 ٢٤– وعن عبدالرحمن بن أبى ليلى قال: [سمعت عليّاً رضى الله عنه يقول: اجتمعت أنا والعبّاس وفاطمة وزيد بن حارثة عند النبيّ ﷺ فقلت يا رسول الله؟ إن رأيت أن تولّينا حقّنا من هذا الخمس في كتاب الله تعالى فاقسمه في حياتك كى لا ينازعنا أحدٌ بعدك ففعل فقسمته حياة رسول الله ﷺ ثمّ ولاية أبى بكر رضى الله عنه حتى كان آخر سنى عمر رضى الله عنه. فأتاه مالٌ كثير فعزل حقّنا ثمّ أرسل إلىّ فقلت بنا عنه العام غنى، وبالمسلمين إليه حاجة فاردده عليهم. فلقيت العبّاس رضى الله عنه بعد خروجى من عند عمر رضى الله عنه فأخبرته فقال: لقد

حرمتنا الغداة شيئا لا يرد علينا أبداً، وكان رجلا داهياً]. أخرجه أبو داود.

« الداهى » من الرجال: الفطن الجيد الرأى.

24. (1124)- *Abdurrahman İbnu Ebî Leylâ* anlatıyor: "Ali (radıyallahu anh)'yi dinledim, demişti ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında ben, Abbâs, Fatıma ve Zeyd İbnu Hârise toplanmıştık. Ben şunu söyledim:

"Ey Allah'ın Resûlü, Aziz ve Celîl olan Allah'ın kitabında zikri geçen şu humustaki hakkımızın taksimine beni vazifelendirseniz de hayatınızda bu işi ben bir yapsam! Tâ ki sonradan kimse bu hususta bizimle ihtilâfa düşmese!"

Ali (radıyallahu anh) devamla der ki: "Resûlullah bu isteğimi yerine getirdi. Hayatı boyunca ben taksim ettim. Sonra buna, Hz. Ebu Bekir de beni vazifelendirdi. Aynı iş, Hz. Ömer (radıyallahu anh) devrinin son senesine kadar bende devam etti. O yıl (fetihlerden dolayı) bol mal gelmişti. Bizim hakkımızı yine ayırdı ve bana gönderdi. Ben:

"Bu sene ihtiyacımız yok, Müslümanların ihtiyacı var, onlara ver!" dedim. O da bu hisseyi Müslümanlara dağıttı. Artık, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den sonra kimse beni bu işe çağırmadı.

(Zaten o sene) Hz. Ömer'in yanından çıktıktan sonra Abbâs (radıyallahu anh)'a rastladığımda (hayıflanarak) bana:

"Ey Ali, dün bize öyle bir şeyi haram ettin ki, bundan sonra artık kimse bunu bize vermez!" demişti. (Meğer ne kadar doğru söylemişmiş. Dediği aynen çıktı). O ne dahi insan imiş!" [Ebu Dâvud, Harâc 20, (2983-2984).]

1125 ٢٥ – وعن قتادة رضى الله عنه قال: [كان رسول الله ﷺ إذا غزا بنفسه يكون له سهم صفى يأخذه من حيث شاء: عبداً أو أمة أو فرساً يختاره قبل الخمس؛ وكانت صفية رضى الله عنها من ذلك السهم، وكان إذا لم يغز بنفسه ضرب له بسهم ولم يختر]. أخرجه أبو داود.

25. (1125)- *Katâde* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gazveye bizzat iştirak edince, onun sehm-i safiyy denen riyaset hissesi olurdu. Bu hisseyi, taksimden önce köle, câriye, at gibi ganimete dahil mallardan dilediğinden alırdı. Safiyye validemiz de işte bu hissedendi. Gazveye bizzat iştirak etmediği takdirde bu hisse gıyabın-

da ayrılırdı, ancak bu durumda seçme hakkı yoktu (ne ayrılmışsa onu kabul ederdi.)" [Ebu Dâvud, Harâc 21, (2993).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra kaldırılmış olan bu safiyy payı ile alakalı açıklamayı 1078. hadiste sunduk, oraya bakılsın.

1126 ٢٦ - وعن مالك بن أوس بن الحدثان قال: [أرسل إلىَّ عمر رضى الله عنه فجئته حين تعالى النهار فوجدته في بيته جالساً على سرير مفضياً إلى رماله(١) متكئاً على وسادة من أدم(٢) فقال يامال(٣) إنه قد دف أهل أبيات من قومك، وقد أمرت فيهم برضخ فخذه فاقسمه بينهم. فقلت لو أمرت بهذا غيرى؟ فقال خذه يا مال فجاء يرفأ(٤) مولى عمر رضى الله عنه. فقال يا أمير المؤمنين: هل لك في عثمان وعبد الرحمن بن عوف والزبير وسعد رضى الله عنهم؟ فقال: نعم. فأذن لهم فدخلوا فسلموا وجلسوا. ثم جاء فقال: هل لك في عباس وعلى رضى الله عنهما. قال نعم: فأذن لهما فدخلا فسلما. فقال العباس يا أمير المؤمنين: اقض بيني وبين هذا، وهما يختصمان. فقال القوم: أجل يا أمير المؤمنين:؟ اقض بينهم وأرحهم. فقال عمر رضى الله عنه: اتئدوا أنشدكم بالله الذى بإذنه تقوم السماء والأرض، أتعلمون أن رسول الله ﷺ قال: لا نورث ما تركنا صدقة؟ قالوا نعم. ثم أقبل على العباس وعلى رضى الله عنهما فقال: أنشدكما بالله الذى بإذنه تقوم السماء والأرض أتعلمان أن رسول الله ﷺ قال: لا نورث ما تركناه صدقة؟ قالا

(١) رمال السرير: بكسر الراء ما ينسج من سعف النخل.

(٢) الوسادة: المخدة، والأدم: هنا الجلد.

(٣) مرخم مالك.

(٤) يرفأ: بفتح التحتانية وسكون الراء بعدها فاء مشبعة بغير همز وقد تهمز كان من موالي عمر أدرك الجاهلية ولا تعرف له صحبة.

نعم فقال عمر: إنّ اللّه تعالى كان خصّ رسوله ﷺ بخاصّة لم يخصّ بها أحداً غيره. فقال: ما أفاء اللّه على رسوله من أهل القرى فللّه وللرّسول؛ فقسّم رسول اللّه ﷺ بينكم أموال بنى النّضير فواللّه ما استأثر عليكم ولا أخذها دونكم حتّى بقى هذا المال، فكان ﷺ يأخذ منه نفقته سنة ثمّ يجعل ما بقى أسوة المال].

26. (1126)- *Mâlik İbnu Evs İbni Hadesân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) bana haber gönderdi. Ben de gün yükseldiği zaman ona gittim. Kendisini evinde bir sedirin üzerinde, deri yüzlü bir yastığa dayanmış vaziyette oturmuş buldum. Sedirin örgü ipleri adalelerine gömülmüş durumdaydı. Bana:

"Ey Mâlik, seni şunun için çağırdım: Senin kavminden bir kaç hâne halkı peş peşe geldiler (ihtiyaç arzettiler). Ben de kendilerine biraz bağışta bulunulmasını söyledim. İşte ! Al bunu aralarında dağıtıver!" dedi. Ben:

"Bu işi benden başkasına söyleseniz daha iyi olur!" dedim. Ancak o ısrarla:

"Ey Mâlik al şunu!" dedi. Az sonra Hz. Ömer'in azadlısı (kapıcı) Yerfe' geldi ve:

"Ey mü'minlerin emîri! Osmân, Abdurrahmân İbnu Avf, Zübeyr ve Sa'd (radıyallahu anhüm)'ın girmelerine izin veriyor musunuz? (sizi görmek istiyorlar!) dedi. O da:

"Evet, buyursunlar!" diyerek izin verdi. onlar da girip selam vererek oturdular.

Az sonra Yerfe' tekrar gelip:

"Abbas'la Ali (radıyallahu anhümâ) için de izin var mı?" dedi. Hz. Ömer, onlara da izin verdi. Girdiler, selamı verip oturdular. Abbâs (radıyallahu anh) söz alarak:

"Ey mü'minlerin emîri! Benimle Ali arasında hükmet!" dedi.

Bunlar bir meselede ihtilâfa düşmüş, birbirlerini dâva ediyorlardı. Oradaki cemaat de:

"Evet ey mü'minlerin emîri, aralarında hükmet, onları rahatlat!" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) (önceden gelenlere yönelerek):

"Şöyle bir sâkin olun!" deyip devam etti:

"Arzı ve semayı ayakta tutan Allah aşkına soruyorum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle şöyle söylediğini biliyor musunuz? "**Bize mirascı olunmaz, ne bırakmışsak o sadakadır.**"

"Evet!" dediler. Sonra da Hz. Abbâs ve Hz. Ali'ye yönelerek:

"Arz ve sema izniyle ayakta duran Zât'ın aşkına size soruyorum, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Bize mirascı olunmaz, her ne bırakmışsak sadakadır" dediğini biliyor musunuz?"

O ikisi de:

"Evet!" dediler. Hz. Ömer de:

"Allahu Teâla hazretleri, Resûlü'ne *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı imtiyazlar bahşetmiştir, bunları ondan başka kimseye vermemiştir. Söz gelimi, beldeler ahâlisinden Allah'ın fey kıldığı şeyler (hassaten) Allah ve Resûlü'ne aittir. Allah Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)* Benî Nadir'in mallarını aranızda taksim etti. Allah'a kasem olsun, o işte, kendisini size tercih etmedi, sizi bırakıp, onu kendisi almadı. (Nitekim, onu aranızda dağıttı.) Sâdece şu mal (kendisine) kaldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan (ailesinin) yıllık nafakasını alır, mütebâkisini beytü'l-male koyardı" dedi." [Buhârî, Ferâiz 3, Humus 1, Cidâd 80, Meğâzî 14, Tefsir, Haşr 3, Nafakat 3, İ'tisam 5; Müslim, 48, (1757); Tirmizî, Siyer 44, (1619); Ebu Dâvud Harac 19, (2963, 2964, 2965, 2967); Nesâî, Fey 1, (7, 136, 137).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, Hz. Ali ile Hz. Abbâs arasındaki ihtilâf mevzuu nedir? açık olarak belli değil. Bu husus, rivayetin başka vecihlerinde tasrih edilmiştir. Buharî'nin bu rivayetinde: *"...onlar Allahu Teâlâ'nın Benî Nadir'den Resûlü'ne fey kıldığı mallar hususunda ihtilâfa düşmüşlerdi"* denir. Hattâ, Müslim'in rivayetinde Hz. Abbas (radıyallahu anh), Hz. Ali'yi galiz tâbirler kullanarak, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e şikâyet eder: "Ey mü'minlerin emîri, benimle şu yanılgân[23], günahkâr, haksız ve hâin arasında hükmet!" der.

2- Müteakip hadis de aynı vak'ayı anlattığı ve bu rivayeti de aydınlatıcı mahiyette olduğu için, onu da kaydedip gerekli bazı açıklamaları en sonda sunacağız.

23– Kâzib, Arabça'da hatâ etmek, yanılmak manasına gelir. Hz. Abbas'ın Ali (radıyallahu anhümâ) efendimize, öfke ile sarfettiği kâzib sözünü, dilimizdeki yalancı manasında tercüme etmeyi uygun görmedik.

1127 ٢٧ - وفي رواية: [ثُمَّ يجعلُ ما بقي مُجعَلَ مالِ اللهِ تعالى؛ ثُمَّ قال: أنشدُكُم باللهِ الّذى بإذنه تقومُ السّماءُ والأرضُ أتعلمونَ ذلكَ؟ قالُوا نعم؛ ثُمّ نشدَ عبّاساً وعليّاً بمثلِ ما نشدَ به القومَ فقالاَ نعم. قال فلمّا تُوُفّى رسولُ اللهِ ﷺ قالَ أبو بكرٍ رضى اللهُ عنه: أنا ولىُّ رسولِ اللهِ ﷺ فجئتُما تطلُبُ أنتَ ميراثَكَ من ابنِ أخيكَ، ويطلُبُ هذا ميراثَ امرأته من أبيها. فقالَ أبو بكرٍ رضى اللهُ عنهُ. قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ نُورثُ ما تركْنا صدقةٌ ثُمّ اتّفقتُما ثُمّ تُوُفّى أبو بكرٍ رضى اللهُ عنهُ وأنا ولىُّ رسولِ اللهِ ﷺ وولىُّ أبى بكرٍ رضى اللهُ عنه فولِيتُها ثُمّ جئتُنى أنتَ وهذا وأنتُما جميعٌ وأمرُكُما واحدٌ. فقلتُما ادفعها إلينا، فقلتُ: إنْ شئتُما دفعتُها إليكُما على أنّ عليكُما عهدَ اللهِ أنْ تعملاَ فيها بالّذى كانَ يعملُ فيها رسولُ اللهِ ﷺ فأخذتُماها بذلكَ؛ أكذلكَ؟ قالاَ نعم. قالَ: ثُمّ جئتُمانى لأقضىَ بينكُما؟ لاَ واللهِ لاَ أقضى بينكُما بغيرِ ذلكَ حتّى تقومَ السّاعةُ فإنْ عجزتُما عنها فردّاها إلىَّ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

« دَفّ » يقال دفت دافة من الأعراب إذا جاءوا إلى المصر. « وَالرَّضْخُ » العطاء القليل « واتّئدُوا » أمر بالتأنى والتثبت في الأمر. « وَالرّهْطُ » الجماعةُ من الرجال دون العشرة. « والفيءُ » ما أخذ من كافر بلاقتال. « الاستئثارُ » الاستبداد بالشئ والانفراد به.

27. (1127)- (Yukarıdaki vak'a ile alâkalı olan) bir rivayet şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yıllık ihtiyacını aldıktan sonra) geri kalanı Allah'ın malı kılar (Beytu'l-mâle koyar) idi." Ömer (radıyallahu anh) sonra (cemaate yönelerek) dedi ki:

"Arz ve semânın izniyle ayakta durduğu Zât aşkına sizden soruyorum, bunu biliyor musunuz?"

Onlar: *"Evet!"* dediler. Sonra Hz. Ömer teker teker, Hz. Abbâs ve Hz. Ali'ye yönelerek, öbür cemaate yaptığı gibi, aynı şekilde yemin vererek bu hususu bilip bilmediklerini sordu. Her ikisi de: "Evet, biliyoruz!" dediler. Sonra Hz. Ömer (radıyallahu anh) sözüne devam etti:

"(Hatırlayın! Siz,) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince,

Ebu Bekir'e bu meseleyi götürdünüz. O, size: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın velisiyim, ikiniz bana ihtilâfınızı getirdiniz, sen ey Abbâs, kardeşin oğlunun mirasını taleb ediyorsun, sen de ey Ali, hanımın Fâtıma'nın babasından olan mirasını taleb ediyorsun" dedi ve devamla: "Ebu Bekir (radıyallahu anh) size, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü hatırlattı: "Bize vâris olunmaz. Her ne bıraktı isek sadakadır." Siz ikiniz (onu ithamda) ittifak ettiniz. (Allah biliyor o, bu tatbikatta doğru, iyi, isabetli ve hakka uygun hareket ediyordu. Sonra Ebu Bekir (radıyallahu anh) vefat etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ebu Bekir'in velisi ben oldum, böylece o malın sorumluluğu bana geçti. Allah biliyor, bu işte ben de doğru, iyi, isâbetli ve hakka uygun hareket ediyorum. Şimdi (ey Abbâs!) sen ve Ali bana geldiniz. Meseleniz aynı mesele. Bana: "(Benî Nadir'den kalan fey malını) bize ver!" diyorsunuz. Ben de şu cevabı veriyorum: "Dilerseniz, bir şartla o malı size vereyim. O şart da şudur: "Bu malı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (Ebu Bekir ve sorumluluğunu aldığım günden beri ben) nasıl kullandı isek sizin de öyle kullanacağınıza dâir Allah'a söz vermenizdir. Onu bu şartla aldınız mı? Tamam mı?" Onlar: "Evet!" dediler. Hz. Ömer de: "Sonra siz bana aranızda (başka şekilde) hükmedeyim diye (mi)? geldiniz. Hayır, vallahi aranızda, kıyamet kopuncaya kadar, bundan başka bir hüküm veremem. Bu şartı yerine getirmede âciz kalırsanız, malı bana iade ediverin" dedi. (Kaynaklar önceki rivayette kaydedilenlerdir.)

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerini Buhârî Kitâbu'l-Ferâiz'de: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Bize vâris olunmaz, her ne bırakmışsak sadakadır"** hadisi babı" başlığını taşıyan babta kaydeder. Hadis, görüldüğü üzere, Buhârî'nin muhtelif bölümlerinde farklı vecihleriyle kaydedildiği gibi, Müslim, Tirmizî, Ebu Dâvud ve Nesâî'de de farklı vecihleriyle kaydedilmiştir.

2- Hâdisenin kısaca özeti şudur: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcası Abbâs'la Hz. Ali (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terekesi sayılan Benî Nadir Yahudilerinden kalan [24] fey malı hususunda ihtilâfa düşerek Halife Hz. Ömer'e müracaat ederler. Hz. Ömer, onlara aynı meseleden dâvâcı olarak daha önce, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'e de müracaat ettiklerini hatırlatarak, Hz. Ebu Be-

24– Ebu Dâvud'un bir rivayetinde Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın üç ayrı hususi malı (safiyy) olduğu belirtilir: Fedek, Hayber ve Benû Nadir emvali.

kir'in kendilerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"Kimse bize vâris olamaz, bıraktıklarımız sadakadır"** meâlindeki hadisini hatırlatarak onlara bu maldan hak tanımadığını hatırlatır ve kendisinin de aynı kanaatte olduğunu ifade der. Bu malın tasarrufunu şartlı olarak kendilerine bırakabileceğini söyler.

3- Rivayetlerden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* adı geçen (Benû Nadir, Hayber, Fedek) fey mallarından hissesine düşeni, sağlığında kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları için harcamış, artan malı Müslümanların maslahatı, at, silah alımı gibi umumî hizmetlerde harcamış idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince önce kızı Fatıma (radıyallahu anhâ), Halife *Hz. Ebu Bekir*'e gelerek bu malları tevârüs usûlünce temellük etmek istemiş ise de, *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh): **"Bize tevârüs olunmaz, bıraktığımız her şey sadakadır"** meâlindeki hadisi hatırlatarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bıraktığı mallara miras muamelesi yapılamayacağını söyler. Bunun üzerine, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan altı ay kadar sonra vefat edecek olan Hz. Fâtıma, *Hz. Ebu Bekir*'e küser ve ölünceye kadar barışmaz.

4- Bu malların bazı rivayetlere göre taksimi, bazı rivayetlere göre de velâyeti (idaresi) için Hz. Abbas ve Hz. Ali, önce Halife Hz. Ebu Bekir'e, sonra da Halife Hz. Ömer'e çıkarlar. Her ikisi de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mezkûr hadisini hatırlatarak ve kendilerince de bilinmekte olduğunu anlayarak isteklerine müsbet cevap vermezler ve reddederler.

5- Hadiste birkaç müşkil:

Hadis, pekçok vecihten rivayet edilmiştir ve herbir vechinde bazı farklılıklar mevcuttur ve bir kısım müşkiller ortaya koymaktadır.

a) Bazı vecihlerde *Hz.Abbas*'ın, *Hz.Ali*'ye sarfettiği galiz tâbirler. Hatadan, günahtan mâsum olma keyfiyeti Ehl-i Sünnet nazarında sâdece peygamberlere has ise de, yine Ehl-i Sünnet, pekçok âyet ve hadislere dayanarak Ashâb'a karşı edeble mükelleftir. Ashâb arasında birçok siyasî ve sâir ihtilaflar olsa bile birbirlerini galiz tâbirlerle tavsif etmelerine pek rastlanmaz. Hz. Abbas'ın, yeğeni olan Hz. Ali için sarfettiği bu sözler, pek nâdir istisnalardandır. Acaba Hz. Abbâs bunu söylemiş midir? Yoksa râvilerden birinin vehmi midir? Şârihlerden bazıları bunu reddederek Hz. Abbas'tan, Hz. Ali'ye karşı bu sözlerin sâdır olmayacağını söylemiş ve hatta rivayet esnasında olanı hazfetmiştir. Gerçeği Allah bilir.

Rivayetten bunları hazfetmeyi uygun bulan Mâzirî, Hz. Abbâs'ın gerçekten söylemiş olma ihtimali karşısında şöyle bir izah sunar: "En münâsibi, Hz. Abbâs'ın oğlu durumunda olan Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'ye, nazı geçtiği için bu kelimeleri (lâtife ve şaka yoluyla) söylemiş olduğunu kabul etmektedir. Maksadı, itikadınca hatalı olan yeğenini bu davranışından vazgeçirmektir. Mezkur vasıflarla, o davranışlara hatâen değil, âmden, kasden girenler tavsif edilebilir." Mâzirî devamla şu mânada açıklamada bulunur: "Bu te'vil şarttır, çünkü Hz. Abbas, bu hakâretleri Halife Hz. Ömer ile Hz. Osman, Zübeyr, Abdurrahman İbnu Avf ve Sa'd (radıyallahu anhüm) gibi, büyük zatların huzurunda sarfetmiş ve bunlardan hiçbiri de reddetme hususunda müdahalede bulunmamışlardır. Halbuki bu zatlar münkeri red ve yalanı tekzib hususunda aşırı titiz insanlardır. Hz. Ali gibi faziletlerle dolu bir zat hakkında bu sözlerin itham maksadıyla söylenmediğini bildikleri için, müdâhale ihtiyacını duymadılar."

Rivayete göre, bu malın tasarrufu, Hz. Ali'nin elinde idi. Hz. Abbâs'ı ondan men etti ve bu hususta ona baskın çıktı, bu sebeple Hz.Ali'yi şikâyet etmiştir.

b) Hadiste gözüken ikinci bir müşkil, aynı mesele üzerinde iki ayrı şikâyetin vukûu. Şöyle ki: Rivâyetten sarih olarak anlaşıldığına göre, Hz. Abbâs'la Hz. Ali, önce Hz. Ebu Bekir'e giderler. Hz. Ebu Bekir onları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bıraktıklarına vâris olunamayacağı hususundaki hadisi onların da bildiğini görüyor. Onlar bunu bile bile, *Hz. Ebu Bekir*'in vefatından sonra *Hz. Ömer*'e, -hilâfetinin ikinci senesinde- başvururlar, Hz. Ömer, onlara, daha önce de *Hz. Ebu Bekir*'e çıktıklarını hatırlatarak taleblerini reddeder.

Burada müşkil şudur: Bunlar, bu mala vâris olunamayacağını bildikleri halde niye *Hz. Ebu Bekir*'e ve sonra da *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e mürâcaat ettiler?

İbnu Hacer şöyle cevaplar: "Gerek bu iki sâhâbi ve gerekse bunlardan önce Hz. Fatıma, "Bize vâris olunmaz" yasağının bırakılan her mala şâmil olmayıp, bâzılarına mahsus olduğuna inanıyorlardı..."

Hz. Ömer'e ikinci defa çıkışlarıyla ilgili olarak Dârakutnî'nin bir rivayetine atıf yaparak şu açıklamayı el-Kâdî İsmâil'den nakleder: "Hz. Abbâs ve Hz. Ali'nin ihtilâfları mezkur malların velayeti (tasarruf yetkisi) ve (nasıl, nerelere) sarfedileceği hususunda idi." Ancak İbnu Hacer bunu makul bulmaz. Nesâî'deki rivayetin, bu malın kendilerine pay edil-

mesi için müracaat ettiklerinde, te'vile hacet bırakmayacak kadar sarâhat olduğunu belirtir.

6- Hz. Ömer, arkadan gelen nesillerce, temellük ifade edecek bir taksimden kaçınmıştır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir ve bir müddet de kendisi tarafından tasarruf edildiği şekilde tasarruf etmeleri kaydıyla velâyeti, yani bu malları kaideye uygun şekilde kullanma yetkisini onlara bırakmıştır.

7- Bu malların akibeti:

İbnu Hacer, ihtilâf konusu bu emlâkin akibeti ile ilgili şu bilgiyi kaydeder: "Hz. Ali'nin elinde idi... sonra Hasan ve Hüseyin'e geçti, sonra Ali İbnu'l-Hüseyin ve Hasan İbnu Hasan'a, sonra Zeyd İbnu Hasan'ın eline geçti... Sonra Abdullah İbnu Hasan'ın eline geçti. İdâreyi Abbâsoğulları ele geçirinceye kadar böyle devam etti. Abbasiler başa gelince el koydular.

El-Kâdî İsmail şu bilgiyi vermiştir: Bu mülkten Hz. Abbâs'ın vazgeçmesi Hz. Osman zamanında olmuştur.

İbnu Hacer, "ikinci asrın başına kadar, halifeden, velâyet yetkisi alanlarca, mahsulatın Medine ahalisinden muhtaç olanlara harcamak suretiyle tasarrufa devam edildiğini, daha sonra ahvalin değiştiğini" söyler.

8- Hadisten çıkarılan hükümler:

Bu hadisten çıkarılan hükümlerden bazıları şunlardır:

1- Bir kabilenin idâresini, içlerinden büyük olanın üzerine alması gerekir. Çünkü, herkesin halini en iyi o bilir.

2- İmam, şerif kimseye ismiyle hitab edebilir, ismini terhimle de söyleyebilir.[25]

3- İmamdan, kişi velayet hakkını isteyebilir, ancak bunu rıfkla yapmalıdır.

4- Büyüklerin kapıcı tutmasının cevâzı, imamın yanında oturma, hâkimin infazı sırasında şefaat, verdiği hükmün esbab-ı mucibesini hâkimin açıklaması gibi hususların caiz olduğu rivayette gözükmektedir.

5- İmam vakfa nezaret etmek üzere, kendi yerine bir başkasını kayyim yapabilir. Kayyimliğe iki kişiyi tayin edebilir ve hatta gerekiyorsa daha fazla kayyim de tutabilir.

25– Terhim, ismi biraz kısaltma, telaffuzu hafifletmedir. Hz. Ömer, rivâyette, Mâlik'e "Ey Mâli!" diye hitab eder, sondaki "k" harfini atar. İşte buna terhim denmektedir.

6- Aşırı zâhid geçinenlerin iddiası aksine, evde yıllık erzakın depolanması câizdir, bu tevekküle mani değildir.

7- Akar sahibi olunabilir, bunlar işletilebilir. Akar dışında da nemalanacak mal edinilebilir; ticâret, zirâat vs. gibi.

8- Bir meselede yeni bir delil ikame edildiği takdirde imam onu esas alır ve muktezasına göre amel eder.

9- Hâkimin ilmiyle amel etmesi câizdir.

10- Tâbi olanlar, büyükte bir tutukluk görürlerse, büyük, sözle onlara açılmayınca, tâbiler büyüğün yanında sükût etmelidirler.

11- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* fey'den ganimetin humsundan, kendi ihtiyacı ile ailesinin ihtiyacından fazla bir şey tutmuyordu. Bu miktardan fazlasında, taksim ederek dağıtma veya atiyyede bulunma hususlarına yetki sahibi idi.

12- Fakih ve âlimlerin, başkalarınca bilinen bazı şeyleri bilmemeleri ayıp değildir.

1128 ـ ٢٨ ـ وعن أنس رضي الله عنه قال: [أُتِيَ النَّبيُّ ﷺ بِمَالٍ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فقَالَ انثروه في الْمَسْجِدِ، وكَانَ أكْثَرَ مَالٍ أُتِيَ بِهِ رسولُ الله ﷺ، فَخَرَجَ رسولُ الله ﷺ إلى الصَّلاَةِ ولَمْ يَلْتَفِتْ إليه. فَلَمَّا قَضَى الصَّلاَةَ جَاءَ فَجَلَسَ إليه فمَا كَانَ يَرَى أحَداً إلاَّ أعْطَاهُ فَجَاءَ الْعَبَّاسُ رَضِيَ الله عنه فقَالَ: يَا رسولَ الله أعْطِنِي فَإنِّي فَادَيْتُ نَفْسِي وَفَادَيْتُ عَقِيلاً. فقَالَ: خُذْ فَحَثَى في ثَوْبِهِ ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمْ يَسْتَطِعْ فقَالَ يَارسُولَ الله: مُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ إلَيَّ. فقَالَ: لاَ. قَالَ: فَارْفَعْهُ أنْتَ عَلَيَّ. قَالَ لاَ. قَالَ: فَنَثَرَ مِنْهُ ثُمَّ ذَهَبَ يُقِلُّهُ فَلَمْ يَسْتَطِعْ. فقَالَ: مُرْ بَعْضَهُمْ يَرْفَعْهُ إلَيَّ. قَالَ: لاَ. قَالَ فَارْفَعْهُ أنْتَ عَلَيَّ. قَالَ: لاَ. فَنَثَرَ مِنْهُ ثُمَّ احْتَمَلَهُ فَألْقَاهُ عَلَى كَاهِلِهِ، ثُمَّ انْطَلَقَ فَمَا زَالَ رسولُ الله ﷺ يُتْبِعُهُ بَصَرَهُ حَتَّى خَفِيَ عَلَيْهِ عَجَباً مِنْ حِرْصِهِ. فَمَا قَامَ رسولُ الله ﷺ وَثَمَّ مِنْهُ دِرْهَمٌ]. أخرجه البخاري.

28. (1128)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Bahreyn'den bir mal getirildi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunu mescide dökün" dedi. Bu mal (şimdiye kadar) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelenlerin en çok olanı idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza gitti ve mala hiç nazar etmedi. Namaz bitince gelip malın yanında durdu. Her gördüğüne ondan veriyordu. Derken amcası Abbâs (radıyallahu anh) geldi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, bana da ver. Zîra ben hem kendimin, hem de Akil'in (esaretten kurtuluş) fidyesini verdim!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da: *"Al!"* dedi.

Bunun üzerine o da torbasını iyice doldurdu. Sonra onu sırtlamaya çalıştı, ancak muvaffak olamadı.

"Ey Allah'ın Resûlü, birilerine söyle de sırtıma kaldırıversin" dedi ise de: *"Hayır"* cevabını aldı. Bunun üzerine; Abbâs:

"Öyleyse sen sırtıma kaldırıver!" dedi. Yine: "Hayır!" cevabını aldı. Bunun üzerine Abbâs, torbadan bir miktarını döktü, tekrar sırtlamaya çalıştı, yine kaldıramadı. Ve:

"Birilerine söyle sırtıma kaldırıversin!" dedi. "Hayır!" cevabını alınca, yine: "Öyleyse sen kaldırıver" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna da "Hayır!" deyince Abbâs bir miktar daha boşalttı, sonra kaldırıp omuzuna koyup çekip gitti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Abbâs (radıyallahu anh)'taki para hırsına taaccübünden, bize görünmez oluncaya kadar gözleriyle onu takip etmişti.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek dirhem kalıncaya kadar oradan ayrılmadı." [Buhârî, Salât 42, Cizye 4, Cihâd 172).]

AÇIKLAMA:

1- Başka kaynaklarda, Bahreyn'den gelen bu malın, Medine'ye taşradan gelen ilk haraç malı olduğu, vâli Alâ İbnu Hadramî tarafından gönderildiği, 100 bin dirhem miktarında bulunduğu belirtilmiştir.

2- *Hz. Abbâs* (radıyallahu anh)'ın bahsettiği Akîl, Ebu Tâlib'in oğludur. Fidye, Bedir Harbi'yle ilgilidir. Bedir Savaşı sırasında Akîl ve Abbâs (radıyallahu anhümâ) müşrikler cephesinde savaşa katılmışlar ve her ikisi de esir edilmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o devrin bankerleri arasında yer alan amcası Abbas'tan- "param yok!" demesine rağmen savaşa çıkarken sakladığı yeri ve karısına sır olarak söylediği bazı sözleri de bir mucize olarak hatırlatıp, parasının olduğunu belirte-

rek- kendi kurtuluş fidyesini almakla kalmamış, yeğeni Akîl'in -ve İbnu İshâk'ın belirttiğine göre- esirler arasında yer alan el-Hâris İbnu Nevfel İbnu Hâris İbni Abdilmuttalib'in fidyesini de ondan almıştı.

3- Hadisten çıkarılan bazı hükümler:

★ Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın para karşısındaki tutumu gözükmektedir: Hiç para tutmamak. Bekletmenin câiz, tasarrufun da kendi yetkisinde olduğu halde, gelen harâc mallarını anında ihtiyaç sahiplerine bol bol dağıtmıştır. Üstelik mal az da olsa çok da olsa iltifat etmemiş, gönül bağlamamıştır.

★ İmam, mal-ı mesâlîh'i (harcama yetkisi kendinde olanı) lâyık olanlara hemen vermeli, harcaması gereken yerlere bekletmeden harcamalıdır.

★ Müslümanların müştereken hakları bulunan zekât, sadaka, harac, sadaka-i fıtr gibi malların mescide konması caizdir.

★ Mallar, mescidin namaz, cemaat gibi, asıl yapılış gayelerini engellemeyecek şekilde konması gerekir.

★ Keza, herkesin istifadesine açık olan içme suyu gibi başka şeylerin de mescide konması caizdir.

★ Mescide, adı geçen mallar depolamak maksadıyla değil, dağıtmak maksadıyla konabilir.

1129 ٢٩ – وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسول الله ﷺ إذَا أتَاهُ الْفَيْءُ قَسَمَهُ في يَوْمِهِ فَأعْطَى الآهِلَ حَظَّيْنِ، وَأعْطَى الْعَزَبَ حَظّاً]. أخرجه أبو داود.

«الآهِلُ» بالمد وكسر الهاء: المزوج وهو ضد العزب.

29. (1129), Avf İbnu Mâlik (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a fey malı gelince, hemen gününde dağıtırdı. Evliye iki hisse, bekâra bir hisse verirdi." [Ebu Dâvud Harâc 14, (2953).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fey malını nasıl dağıttığı hususunda açıklık getirmektedir. İki prensip dikkat çekiyor:

a) Fey'in bekletilmeyip, hemen dağıtılması.

b) Fey'in dağıtımında eşitliğe değil, ihtiyaç durumuna riâyet edilmesi. Zîra, ilk nazarda evlinin bekârdan daha çok ihtiyaç içinde olacağı kabul edilir.

2- Fey malı deyince ulemâ umumiyetle Müslümanların savaşmaksızın, gayrı müslimlerden aldıkları her çeşit vergileri anlamışlardır: Cizye, gümrük, harâc, İslâm diyarında izinle ticaret yapanlardan alınan öşür vs.

3- Fey'in masrafı (harcama yerleri) hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür:

★ Fakir, zengin bütün Müslümanların hakkıdır.

★ Savaşan askerlere verilecek atiyyeye ve çocukların nafakasına, İslâm'ın ve Müslümanların salâhına olduğuna dair imamın hükmettiği herşeye buradan harcanır.

4- Fey'in taksim tarzı da münâkaşa edilmiştr:

★ Hz. Ebu Bekir'e göre eşit şekilde dağıtılır. Hz. Ali ve Atâ da bu görüştedir. Şâfiî'nin tercihi de budur.

★ Hz. Ömer, Hz. Osman bazı durumlarda tafdile yani bir kısmına az, bir kısmına çok verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. İmam Mâlik bu görüşü tercih etmiştir.

Kûfîler (Hanefîler), "Bu mesele imamın yetkisine bırakılmıştır, dilerse eşitliğe riayet eder, dilerse tafdile yer verir" demiştir.

Bu görüşlerin herbirini te'yid eden rivayet mevcuttur.

Sadedine olduğumuz rivayet, fey'in eşit değil, ihtiyaç durumuna göre dağıtılması gereğini ifade eder.

1130 ٣٠– وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كان رسول الله ﷺ يعطى أزواجه من خيبر كلّ سنة مائة وسق ثمانين وسقاً من تمرٍ وعشرين من شعيرٍ. فلمّا ولّى عمر رضى الله عنه قسمها حين أجلى اليهود منها فخيّر أزواج النبىّ ﷺ بين أن يقطع لهنّ من الماء والأرض أو يمضى لهنّ الأوساق: فمنهنّ من اختار الأرض والماء، ومنهنّ عائشة وحفصة رضى الله عنهما، واختار بعضهنّ الوسق]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

30. (1130)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hayber mahsulünden her sene zevcelerine yüz vask [26] veriyordu. Bunun seksen vaskı hurma, yirmi vaskı arpa idi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) halife olunca, Hayber'den Yahudileri çıkardığı zaman orayı taksim etti ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-

26– Vask bir ölçü birimi. Takriben 127 kilo ağırlığındadır. Bak: 1086. hadis.

lerini muhayyer bıraktı. Dileyene arâzi ve (sulama) suyu verecek, dileyene de eskiden olduğu şekilde belli miktardaki vaskı verecekti. Bazıları arâzi ve suyu tercih etti -ki Hz. Aişe ve Hafsa (radıyallahu anhümâ) bu gruptandı- bir kısmı da kendilerine hurma verilmesini tercih etti." [Buhârî, Hars 8, 9, 11, İcâre 22, Şirket 11, Şurut 5, Meğâzî 40; Müslim, Musâkât 1, (1551); Ebu Davud, Harâc 24, (3008); İbnu Mâce, Rühûn 14, (2467).]

1131 ٣١ – وعن أبى هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ غزا نبيٌّ من الأنبياء عليهم السلام. فقال لقومه لا يتبعني رجلٌ ملكَ بُضع امرأة وهو يريد أن يبنى بها، ولمّا يبنِ بها ولا أحدٌ بنى بيوتاً ولم يرفع سقوفها، ولا رجلٌ اشترى غنماً أو خلفات وهو ينتظر ولادها. فغزا فدنا من القرية صلاةَ العصرِ أو قريباً من ذلك. فقال للشمس إنّكِ مأمورةٌ وأنا مأمورٌ: اللّهمّ احبسها علينا فحُبست حتّى فتح الله عليه فجمع الغنائم فجاءت: يعني النّار لتأكلها فلم تطعمها. فقال: إنّ فيكم غلولاً فليبايعني من كلّ قبيلةٍ رجلٌ. فلزقت يد رجلٍ بيده؟ فقال: فيكم الغلّ فلتبايعني قبيلتك فلزقت يد رجلين أو ثلاثة بيده فقال فيكم الغلول. فجاءوا بمثل رأس بقرةٍ من الذّهب فوضعها فجاءت النّار فأكلتها. فلم تحلّ الغنائم لأحدٍ قبلنا. ثمّ أحلّ الله تعالى لنا الغنائم لمّا رأى من عجزنا وضعفنا فأحلّها لنا].

31. (1131)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Peygamberlerden (aleyhimüsselam) biri, gazveye çıktı da kavmine: *"Nikâhla bağlanıp, gerdeğe girmek istediği halde henüz gerdek yapmadığı kadını olan benimle gelmesin, keza bina yapıp henüz çatısı atılmamış inşaatı olan da gelmesin, keza gebe koyun veya develer satın alıp doğurmalarını bekleyeniniz varsa o da gelmesin"* dedi.

Gazveye çıktı. Derken tam ikindi namazı sırasında veya buna yakın bir zamanda (fethedeceği) beldeye yaklaştı. Güneş'e: *"Sen bir memursun, ancak ben de bir memurum"* dedi ve Allah'a yönelerek: *"Ey Rabbim, şu güneşi bize durdur (da namazımız geçmesin!)"* diye dua etti. Güneş, o yerlerin fethini Allah müyesser kılıncaya kadar durduruldu. Sonra elde edilen ganimetleri topladılar. Toplanan ganimetleri yemek üzere ateş geldi. Fakat ateş tatmadı bile. Bunun üzerine Peygamber:

"İçimizde ganimetten çalan bir hırsız var, her kabileden bir kişi bana biat etsin!" dedi. Bu suretle ona biat etmeye başladılar. Derken bir adamın eli peygamerin eline yapışıp kaldı.*"Hırsız bu kabilede. Kabilenin her ferdi bana teker teker biat etsin!"* dedi.

Biat etmeye başladılar. İki veya üç kişinin eli O'nun eline yapıştı kaldı. *"Ganimet hırsızı sizde"* dedi.

Öküz başı kadar iri bir altın getirdiler. Ganimet yığınının içine o da atıldı. Ateş gelip ganimeti yedi.

Bilesiniz, bizden önce hiçbir ümmete ganimet helal kılınmamıştır. Ganimetleri Allah sadece bize helâl kıldı. Bu da, bizde gördüğü aczimiz ve za'fımız sebebiyledir. [Buhârî, Humus 8, Nikâh 58; Müslim, Cihad 32.]

AÇIKLAMA:

1. İbnu Hacer'in sunduğu bilgilere göre burada zikri geçen peygamber Yûşa aleyhisselam'dır, fethettiği yer de Filistin'deki Eriha kasabasıdır. Bu tafsilat Hâkim'in Ka'bu'l-Ahbâr'dan kaydettiği bir rivayette gelmiştir. Mamafih, Ahmed İbnu Hanbel'in merfu bir rivayetinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Güneş'in Yûşa aleyhisselam için durdurulduğunu haber vermiştir.

إنَّ الشَّمْسَ لَمْ تُحْبَسْ لِبَشَرٍ إلاَّ لِيُوشَعَ بْنِ نُونٍ لَيَالِىَ سَارَ إلى بَيْتِ الْمَقْدِسِ

Hz. Davud (aleyhisselam) ile Hz. Süleyman (aleyhisselam) için de güneşin durdurulduğuna dair rivayet mevcut ise de, muhaddisler bunların zayıflığına dikkat çekerler. *Hz. Musa* için de fecrin doğması geciktirilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıyla da Güneş'in batmasına birkaç sefer Cenab-ı Hakk'ın gecikme halkettiği muteber rivayetlerde gelmiştir. Esmâ Bintu Ümeys (radıyallahu anhâ)'in rivayetine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün Hz. Ali efendimizin dizleri üzerinde uyurken, ikindi namazının vakti çıkar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duası üzerine Güneş geri çıkar. Aleyhisselam Efendimiz namazlarını kılarlar, sonra tekrar batar.

İbnu Hacer bunun pek bâhir bir mucize olduğunu belirttikten sonra, bu rivayeti mevzu addetmiş olan *İbnu'l-Cevzî* ile İbnu Teymiyye'nin hata ettiklerini belirtir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duasıyla, Hendek Harbi sırasında da -ikindi namazını kılması için- Güneş'in te'hirine dair rivayet mevcuttur.

Bu sadedde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la ilgili üçüncü bir rivayet daha var: Mirac mucizesini anlatırken Kureyşliler'e, kervanlarını gördüğünü, Güneş'in doğmasıyla birlikte geleceğini söyler. Güneş için Allah'a dua eder ve kervanın gelişine kadar Güneş'in doğması durdurulur.

Şu halde bu büyük mucizenin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında üç sefer vukûu mevzubahistir.

2- Bu rivayette *"inşaatına başlanıp çatısı atılmayan binası olan"* tâbiri geçer ise de "Nesâî'de gelen bir rivayette: "Bina yapıp da içine oturmayan.." tâbiri geçer. İnşaatına başlayıp da çatısını atmadan veya başladığı nikâhın zifâfını yapmadan cihada çıkmanın yasaklanması, gönlün bu işlere takılıp kalacağı içindir. Her ne kadar çatısı atılan binaya, gerdeği yapılan evliliğe de gönül takılıp kalacak ise de, yarım hâli kadar şiddetli olmayacaktır. Aradaki ciddî derece farkı sebebiyle ikinci durumda cihâda katılmaya ruhsat verilmiştir.

3- Rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, daha ziyâde ganimetle ilgili bilgi vermek istemektedir:

★ Ganimet, önceki ümmetlere haramdır. Düşmandan elde edilen ganimetlerin hiçbirinden istifâde edilmemektedir. Ganimet, bir yere yığıldıktan sonra, kazanılan zaferin şükrânı olarak bir nevi kurban kılınmakta idi. Gökten inen ateşin bunu yakması, kurbanın kabûl edildiğine delil oluyordu. Rivayette, ganimete çalıntı girmesi sebebiyle ihlâs çıktığı için, ateş yakmamıştır. Said İbnu Müseyyeb'in rivâyeti, bu ateşin insanlar tarafından yakılmayıp gökten indiği hususunda sarihtir:

وَكَانُوا إِذَا غَنِمُوا غَنِيمَةً بَعَثَ اللّٰهُ عَلَيْهَا النَّارَ فَتَأْكُلُهَا

"O zamanlar, insanlar bir ganimet elde edince, Allah ateş gönderirdi, o da ganimeti yerdi."

★ Hadiste, "yaktı" yerine "yedi", "tattı" gibi değişik tâbirler kullanılmıştır. Bunda mübâlağa kasdı olduğu gibi, hâdisenin normal bir "yakma" olmadığını belirtmek kasdı da düşünülebilir.

4- Hadis, *Ümmet-i Muhammed*'e bahşedilen bir hususiyetin, ganimetin helâl kılınması olduğunu belirtir. Bu ilk defa Bedir Harbi'nde teşrî edilmiştir. O zafer üzerine gelen âyet-i kerime: فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا **"Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helâl olarak yiyin.."** (Enfal 69).

Ancak yeri gelmişken şunu da belirtelim ki, Müslümanlar'ın ilk ele geçirdikleri ganimet, Bedir Savaşı'ndan iki ay kadar önce gerçekleştirilen

Abdullah İbnu Cahş'ın seriyyesinde elde edilen ganimettir. Abdullah (radıyallahu anh)'ı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hepsi muhâcir 12 kişilik bir birlikle Nahle cihetine göndermişti. *İbnu Sa'd* bu seriyyede elde edilen ganimetin "hums"u alınan ilk ganimet olduğunu belirtir ve: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ganimeti hemen taksim etmeyip, sakladığına ve Bedir ganimetiyle birlikte taksim ettiğine dair rivayet var" der.

Şu halde, ilk ganimetin Abdullah İbnu Cahş Seriyyesi'nin ganimeti olması ile, ganimetle ilgili âyetin Bedir Savaşı vesilesiyle gelmiş olması arasındaki teâruz giderilmiş olmaktadır: "O ilk olmasına rağmen, Bedir Gazvesi'yle ilgili olarak gelen âyetin ahkâmına göre, humus esası üzerine taksim edilmiş olmaktadır.

Ümmet-i Muhammed'e ganimetin helâl kılınması, gulûlün gizlenip yüze vurulmaması, cihadın kabul edilmeme fezâhetinin örtülmesi, nebilerinin Allah indindeki şerefinden ileri gelen İlâhî lütuflardır. Bu lütuflara karşı Rabbimize hamdediyoruz.

5- Hadis, evlilik, inşaat, hayvan yavrusu beklemek gibi, dünya "zinet"lerinin kişinin kalbini ciddî surette meşgul edip tûl-i emel denen ebedî yaşayacakmış düşüncesine atıp, ciddî şekilde âhirete yönelmeye engel olduğunu belîğ bir şekilde ifade etmektedir. İnsanı bu vartaya atan dünyalıkların bu üç şeyden ibaret olmadığını, başka şeylerin de aynı ölçüde menfi câzibe sahibi olabileceğini, hadisin Saîd İbnu'l-Müseyyeb rivayetinde gelen şu ziyade ifade etmektedir: اوله حاجة فى الـــرجوع "...veya geri dönme ihtiyacı içinde olan kimse de (benimle gelmesin)."

6- Hadis, ciddî ve mühim işlerin, kalbi sâkin, irâdesi sağlam kimselere verilmesi gereğine irşâd etmektedir. Çünkü, meşguliyeti, takıntısı olan kimsenin azmi zayıf, şevki az olur. Elbette ki kalbin alâkası ikiye, üçe bölündü mü, diğer organların faaliyeti zayıflar ve verim düşer.

7- Hadis, sefihlerin fiilleri sebebiyle bir cemaatin cezaya mâruz kalacağına delil olmaktadır.

8- Aslolan zâhire göre hükmetmek ise de, bu rivayet, peygamberlerin, bâzan bâtınî duruma göre de hüküm verebileceklerini göstermektedir.

1132 ٣٢– وعنه رضى الله عنه. قـال: [قَامَ فِينَا رسـول الله ﷺ ذَاتَ يومٍ فذكَرَ الْغُلُولَ وعظَّمَه وعظَّمَ أمرَه حتّى قال: لاَ أُلْفِيَنَّ أحدكُم يجيءُ يوم الْقِيامةِ على رقبتِهِ بعيرٌ له

رُغاء فذكر جميع الْكُرَاعِ وَالْمَتَاعِ، فيقول يارســـول الله أغثنى فأقول لا أملك لك شيئا قد أبلغتك]. أخرجه الشيخان.

32. (1132)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir gün kalkıp gulûl'ü (yani ganimet malından çalma) hatırlattı, bunun kötülüğünü, günahının büyüklüğünü belirtti ve bu meyanda şunları söyledi:

"Sakın sizden birini, kıyamet günü, boynunda böğürmesi olan bir deve olduğu halde bana gelmiş: "Ey Allah'ın Resûlü, bana yardım et!" diye yalvarıyor ve kendimi de cevaben: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" der bulmayayım..." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu tarzda hayvanları ve diğer ganimet mallarını teker teker zikretti." [Buharî, Cihâd 189; Müslim, İmâret 24, (1831).]

AÇIKLAMA:

1- *Gulûl:* Hıyânet demektir. Ancak, daha ziyade ganimet malında yapılan hıyânete, hırsızlığa ıstılah olmuştur. Bunun büyük günahlardan olduğu hususunda ulemâ icma etmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir kısım başka hadisleri nazar-ı dikkate alınınca, devlet malından, kanunsuz olarak alınan her şey "gulûl"dür. Tirmizî'nin bir rivayetinde, *Hz. Muâz*'ı Yemen'e gönderirken ona yaptığı talimat meyanında şöyle buyurmuştur: **"Benim iznim olmadıkça hiçbir şeye dokunmayacaksın. Zira bu, gulûl'dür. Kim gulûlde bulunursa kıyamet günü çaldığı şeyle birlikte gelir..."** Keza Rıhu'l-hamra hadisinde, kıyametin 15 alâmetinden biri olarak emânetin (devlet malının, memurlar tarafından) helâl addedilmesi zikredilir. Şu halde devlet malı bu meselede ganimet mesâbesindedir, kanunsuz tasarruf, gulûldür.

2- Sadedinde olduğumuz hadis-i şerifte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demek istemiştir: "Sakın ganimetten (ve devlet malından) çalıp da bunun günâhından gelecek azablar sebebiyle kıyamet günü benden şefâat taleb etmeyin. Ben bunun günah olduğunu tebliğ etmiş bulunduğum için bu çeşit günahlarınıza hiçbir şefaatte bulunmam."

Bir başka hadiste: إِيَّاكُم وَالْغُلُولَ فإنَّهُ عارٌ على أهله يومَ القيامة

"Ganimet hırsızlığından kaçının. Çünkü o, kıyamet günü, işleyene büyük bir ar olacaktır."

3- Hadisin aslı uzundur, ganimetten çalınabilecek birçok hayvan ve mal fiilen zikredilerek açık bir şekilde, hırsızın kıyamet günündeki perişan hali tasvir edilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhatap üzerinde daha müessir olmak için tekrarlı uzun tasvirden kaçınmamıştır. Şöyle devam eder:

"... Sakın sizden birinizi, kıyamet günü boynunda kişnemekte olan bir at olduğu halde bana gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü!, beni kurtar!" derken ben de kendimi: "Sana hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" diye cevap verirken bulmayayım!

Sakın sizden birinizi kıyamet günü boynunda meleyişi olan bir koyun olduğu halde bana gelip: "Ey Allah'ın Resûlü, beni kurtar!" derken, kendimi de: "Sana hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" diye cevap verir bulmayayım!

Sakın sizden birinizi, kıyamet günü, boynunda çığlığı olan bir kimse olduğu halde gelerek: "Ey Allah'ın Resulü, beni kurtar!" derken kendimi de: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" diye cevap verir bulmayayım.

Sakın sizden birini, kıyamet günü boynunda dalgalanan giyecekler olduğu halde gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü, beni kurtar!" derken, kendimi de: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim!" diye cevap verir bulmayayım.

Sakın sizden birini kıyamet günü, boynunda (altın, gümüş gibi) cansız mal olduğu halde gelip: "Ey Allah'ın Resûlü, beni kurtar" derken, kendimi de: "Senin için hiçbir şey yapamam, ben sana tebliğ etmiştim" diye cevap verir bulmayayım."

4- Bazı âlimler, bu hadisin وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ mealen: **"Kim hainlik eder (ganimet ve âmmeye âit hâsılattan bir şey aşırır) ise, kıyamet günü hainlik ettiği o şey(in günahını)i yüklenerek gelir"** (Âl-i İmran 161) âyetini tefsir ettiğini söylemiştir.

Âyette yüklenilecek şey günah mı, bizzat o mal mı mübhem ise de bizzat malın kendisi olması daha zâhirdir. Burada: "Altın, gümüş gibi ağırlıkça, meselâ deveden çok hafif olduğu halde, kıymetçe ondan çok fazla olan eşyaların taşınması aynı cezayı vermez" gibi bir itiraz yersizdir, zîra, hadis ve âyet, bu çirkin amelde bulunanların kıyamet günü teşhir edilerek, o büyük kalabalık içinde rezil ve rüsvay olabileceğini ifade etmektedir, ceza ağırlık, veya hafiflikle değil, rüsvay edilmek suretiyle verilecektir.

5- Ganimet taksim edilmezden önce çalan kimsenin, çalıntıyı taksimden önce iade etmesi gerekir, bu hususta icma var. Taksimden sonraya kalınca, *Sevrî, Evzâî, el-Leys* ve *İmam Mâlik*'e göre beşte birini imama verip, geri kalanını tasadduk etmelidir.

Şâfiî hazretleri: "Mülkü ise tasaddukla yükümlü olmaz; mülkü değilse, başkasının malıyla tasadduk etmesi câiz olmaz, doğru olanı, tıpkı yitmiş mal gibi, tamamını imama teslim etmesidir" der.

6- Ganimetten çalan kimsenin cezası hususunda âlimler ihtilâf etmiştir. Cumhur: *"İmamın uygun bulacağı bir ta'zir cezası verilir"* demiştir. Ebu Hanife, Şâfiî ve Mâlik hazretleri hep bu görüştedirler. Bunlara göre, bu mal imha edilmez. Ancak Hasan-ı Basrî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Mekhûl ve Evzâî'ye göre bütün eşyası yakılmalıdır. Hasan Basrî, hayvan ve Mushaf'ın yakılmaması gerektiğini belirtmiştir.

7- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ganimetten bir ayakkabı bağı, bir iğne bile çalan kimsenin şehid olamayacağını açık bir dille mükerreren ifade etmiştir.

NOT: Gulûlde bulunan kimsenin eşyalarının yakılması meselsi 1137. hadiste gelecek.

1133 ٣٣– عن سمرة بن جندب رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ من كتم غالاً فإنه مثله].

33. (1133), Semüre İbnu Cündeb (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini haber verdi: **"Kim ganimet hırsızını gizlerse bu da onun gibi olur."** [Ebu Dâvud, Cihâd 146, (2716).]

AÇIKLAMA:

Ganimetten çalmanın ciddiyetini ortaya koyan bir rivayet dahi budur. Zîra bu hadisle, gören kişiye ihbar etme mesuliyeti yüklenmektedir. *"Bu da onun gibidir"* ifadesi, gizleyen kimsenin günahta ve cezada hırsıza ortak olacağını belirtmektedir.

1134 ٣٤– وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [كان رسول الله ﷺ إذا أصاب غنيمة أمر بلالاً رضى الله عنه فنادى في الناس فيجيئون بغنائمهم فيخمسه ويقسمه. فجاء رجل يوما بعد النداء بزمام من شعر. فقال يارسول الله هذا كان فيما أصبناه من الغنيمة. فقال أسمعت بلالاً ينادى ثلاثا؟ قال فما منعك أن تجئ به؟

فَاعْتَذَرَ إِلَيْهِ. فَقَالَ: كَلاَّ، أَنْتَ تَجِيءُ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَنْ أَقْبَلَهُ عَنْكَ]. أخرجهما أبو داود.

34. (1134)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir ganimet ele geçirilince, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'e emrederdi, o da halka yüksek sesle duyulur, askerler de ganimet olarak ne ele geçirmişse getirip teslim ederdi. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* de önce beşte birini (humus) alır, geri kalanı taksim ederdi.

Bir gün, (Bilâl'in) çağırmasından sonra bir adam kıldan mâmul bir yular getirdi ve:

"Ey Allah'ın Resûlü, ganimet olarak biz de bunu ele geçirmiştik!" dedi.

"Sen, dedi, *üç kere bağırdığı vakit Bilâl'i işitmedin mi? O zaman niye getirmedin?"*

Adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (gecikmenin sebebiyle ilgili olarak kabul görmeyen) özürler beyan etti. Ancak neticede şu cevabı aldı:

"Hayır! Bunu senden kabul etmiyorum. Kıyâmet günü sen bununla birlikte geleceksin." [Ebu Dâvûd, Cihâd 144, (2712).]

AÇIKLAMA:

Tîbî: "Aslında ganimetten çalan kimsenin de tevbe etme hakkı vardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu davranışı, gulûlün tevbesi mümkün olmayan bir günah, veya telâfisi, helâllaşılması imkânsız bir zulüm olduğu mânasını taşımaz. Bundan maksad tağliz'dir" der.

Tağlîz, yasağı ifadede sertliğe kaçmak, meselenin ciddiyetini duyurucu ağır bir üslûba ve metoda başvurmaktır.

Mirkat'ın kaydına göre, bâzı âlimler de şunu söylemişlerdir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu malı ondan kabul etmedi, zîra bu malda, ganimete hak kazanmış olan bütün askerlerin hissesi vardı. Onlar dağılmış olunca sonradan getirilen maldaki hisselerini onlara ulaştırmak imkânsız hale gelmişti. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, malı gâsıbın elinde bıraktı, tâ ki günahı üzerinde kalsın."

1135 ٣٥– وعنه رضى الله عنه قال: [كَانَ عَلَى ثَقَلِ النَّبِيِّ ﷺ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ كِرْكِرَةُ فَمَاتَ. فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ هُوَ فِي النَّارِ. فَذَهَبُوا يَنْظُرُونَ إِلَيْهِ فَوَجَدُوا عَبَاءَةً قَدْ غَلَّهَا]. أخرجه البخارى.

35. (1135)- Yine *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ağırlıklarının başını bekleyen Kerkere denen bir zât vardı, derken vefat etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"O cehennemdedir!" buyurdu. Bu söz üzerine adamı görmeye gittiler. üzerinde, ganimetten çalınmış bir aba buldular." [Buhârî, Cihâd 190; İbnu Mâce, Cihâd 34, (2849).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ganimetten çalınan şey, değerce düşük veya azıcık bir şey de olsa hırsızın feci âkibete maruz kalacağını gösteren hadislerden biridir. Metinde geçen ve ağırlık diye tercüme ettiğimiz sakal, iyâl (bakımı üzerinde olanlar) mânasına geldiği gibi, "taşınması zor olan ağır eşyalar" mânasına da gelir. Rivayette adı geçen Kerkere'nin Resûllulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a savaş sırasında seyislik yapan Nûbi (Sûdanlı) siyâhî bir kimse olduğu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Yemâme'nin şefi Hevze İbnu Ali el-Hanefî tarafından hediye edildiği, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onu âzad ettiği belirtilir.

Yine Buhârî'de ve Müslim'de gelen bir başka rivayet, Mid'am isminde bir kölenin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın atını tımar ederken maruz kaldığı kör bir ok sebebiyle hayatını kaybettiği; görenler: *"Ne mutlu, şehid oldu"* deyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müdahale ederek: *"Hayır, Hayber günü ganimetten çaldığı bir bürgü, üzerinde ateş olmuş yakmaktadır"* dediğini belirtir.

Bu hadis, ganimetten çok değil, az da çalınsa haram olduğunu ifade etmektedir.

1136 ٣٦– وعن زيد بن خالد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [تُوفِّي رَجُلٌ مِنْ أصْحَابِ رسولِ اللّٰه ﷺ يوم خيبر؛ فذُكِرَ لرسولِ اللّٰه ﷺ فـقال: صَلُّوا على صاحِبِكُم فتغيرت وجوه النَّاسِ لذلك. فقال: إنَّ صاحِبَكُم قد غَلَّ في سبيلِ اللّٰه تعالى ففتشنا متاعه فوجدناه قد غلَّ خرزاً من خرزِ يهود لا يساوي دِرهمين]. أخرجه مالك وأبو داود والنسائي.

36. (1136)- *Zeyd İbnu Hâlid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hayber Savaşı sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashâbından biri öldürülmüştü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verildi.

"Arkadaşınız üzerine namaz kılın!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu*

vesselâm)'ın sözü üzerine, halkın çehresi değişmiş, (bir soğukluk çökmüştü). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıkladı:

"Arkadaşımız Allah için cihad sırasında ganimetten çalmıştı!"

Bunun üzerine, maktûlün eşyasını karıştırdık. Yahudilere ait boncuk kolyelerden iki dirhem bile etmeyen bir kolyeyi çalmış olduğunu gördük." [Muvatta, Cihâd 23, (2, 458); Ebu Dâvud, Cihâd 143, (2710), Nesâî, Cenâiz 66, (4, 64); İbnu Mâce, Cihad 34, (2848).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in namaz kılmaktan imtina etmesini, Zürkânî: "Çünkü imam, büyük günah işleyenin cenaze namazını kıldırmaz" diye açıklar.

Halkın çehresinin değişmesi adamın suçunu bilmemekten ileri gelmiştir.

Bu hadis, gulûlün nasıl ciddî bir günah olduğu, az ile çok olması mânasında fark bulunmadığı hususlarında kesin hüküm taşıyan rivayetlerden biridir.

1137 ٣٧ – وعن صالح بن محمد بن زائدة قال: [دَخَلْتُ مع مَسْلَمَةَ أَرْضَ الرُّومِ فَأُتِيَ بِرَجُلٍ قد غَلَّ فسأَلَ سالمـاً عن ذلك. فقال سمعتُ أبي رضي الله عنه يحدِّثُ عن أبيـه عُمر رضي الله عنه أنَّ النبيَّ ﷺ قـال: من غَلَّ فأَحْرِقُوا متاعه واضربوه. قال فوجدنا في متاعِهِ مُصحفاً فسُئِلَ سالمٌ عنه؟ فقال بيعوه وتصدَّقُوا بثمنه]. أخرجه أبو داود والترمذى.

37. (1137)- *Sâlih İbnu Muhammed İbni Zâide* anlatıyor: "Mesleme (radıyallahu anh) ile birlikte Rum diyarına girdik. Ganimetten çalan bir adam getirildi. Mesleme, bu mesele hakkında Sâlim'e sordu. Sâlim şu cevabı verdi:

"Babam'ı (Abdullah İbnu Ömer) (radıyallahu anhümâ) dinledim, babası Ömer (radıyallahu anh)'den naklen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü rivayet etmişti:

"Kim ganimetten çalarsa, (bütün) eşyasını yakın, kendisini de dövün."

Salih İbnu Muhammed devamla der ki: "Adamın eşyası arasında bir Mushaf bulduk. Sâlim'e bunun hakkında da sorduk (yakalım mı? diye).

"Onu satıp, bedelini tasadduk edin!" buyurdu." [Tirmizî, Hudûd 28, (1461); Ebu Dâvûd, Cihâd 145, (2713).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ganimet malından hırsızlığı ortaya çıkarılan kimsenin, ceza olarak bütün eşyalarının yakılması gerektiğini ifade eder. İbnu Hacer'in belirttiğine göre, -ki 1132 numaralı hadiste kaydettik- Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhuye, Mekhûl, Evzâî ve Hasan Basrî gibi bazı âlimler, ganimet hırsızına verilecek ceza meselesinde bu hadisin zâhirini esas alarak, bütün mallarının yakılmasına hükmetmişlerdir. Sadece *Hasan Basrî* hazretleri eşyaları arasında Kur'an ve hayvanı varsa bunların yakılmaması gerektiğini söylemiştir.

Cumhûr bu meselede, hadisin senedindeki zayıflığı ve hadise olan muhalif rivayetleri nazar-ı dikkate alarak bu hadisle amel etmemiştir. Buhârî Târih'inde: "Ganimet hırsızının hayvanının yakılması meselesinde bu hadisle (bazıları) amel etmişlerdir. Ama bu hadis bâtıldır, muteber bir aslı yoktur" demiştir.

Tirmizî, Buhârî'den bu hadis hakkında sorunca şu cevabı aldığını kaydeder: "...Ganimet hırsızıyla ilgili birden fazla (makbûl) hadis rivâyet edilmiştir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiçbirinde malının yakılmasını emretmez."

Tahâvî: "Bu hadis, bil-farz sahih olsa mezkur hüküm, muhtemelen verilecek cezanın mal cinsinden olması durumuyla alâkalıdır" der. Çünkü, Cumhur'a göre böyle bir hırsızın cezası esas itibâriyle, imama bırakılmıştır, imam dilediği ve uygun gördüğü cezayı verir.

1138 ٣٨- وعن عبدالله بن عمرو بن العاص رضى الله عنهما [أنّ النّبىّ ﷺ وأبا بكر وعمر رضى الله عنهما حرّقوا متاع الغالّ وضربوه ومنعوه سهمه].

38. (1138)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebu Bekir ve Ömer (radıyallahu anhümâ), ganimet hırsızının mallarını yaktılar ve kendisini de dövdüler." [Ebu Dâvud, Cihâd 145, (2715).]

1139 ٣٩- وعن عاصم بن كليب عن أبيه عن رجل من الأنصار قال: [خرجنا مع رسول الله ﷺ في سفرٍ فأصاب النّاس حاجة شديدة وجهد فأصابوا غنماً فانتهبوها فإنّ

قُدُورنا لَتَغلي إذْ جَاءَنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْشِي فَأَكْفَأَ الْقُدُورَ بِقَوْسِهِ ثُمَّ جَعَلَ يُرَمِّلُ اللَّحْمَ بِالتُّرَابِ. ثُمَّ قَالَ: إنَّ النُّهْبَةَ لَيْسَتْ بِأَحَلَّ مِنَ المَيْتَةِ أوْ إنَّ المَيْتَةَ لَيْسَتْ بِأَحَلَّ مِنَ النُّهْبَةِ: الشَّكُّ مِنْ هَنَّادٍ الرَّاوِي]. أخرجهما أبو داود.

39. (1139)- *Âsım İbnu Küleyb* (rahimehullah) babası (Küleyb)'den o da ensârî birinden naklederek anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Sefer sırasında şiddetli bir kıtlık ve sıkıntıya maruz kaldık. Derken, bir ganimet ele geçirdik. Askerler, onu hemen yağmalayıverdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* yaya olarak (teftiş maksadıyla) yanımıza geldiğinde tencerelerimiz kaynamaya başlamıştı bile. Yayı ile tencereleri deviriverdi. Etleri de toprağa buladı. (Hepsini böylece yenmeyecek hale getirdikten) sonra şu açıklamayı yaptı:

"Yağma malı, lâşeden daha helâl değildir" veya (şöyle demişti): **"Lâşe, yağma malından daha helâl değildir."**

(Rivâyetin sonundaki) şek râvilerden Hennâd'a aittir." [Ebu Dâvud, Cihâd 138, (2705).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haramlar ve yasaklarla ilgili disiplin ve ahkâmın tatbikatına güzel bir örnek görmekteyiz: İslâm dini, ahkâmın tatbikatında, haramlara riayette lâübâliliğe yer vermemektedir. Askerî sefer sırasında bile, çekilen açlık ve sıkıntı ne kadar fazla olursa olsun, yağma yapmaya cevaz yoktur. Hadiste geçen nehb; intihab, yağmadır, yani ganimet malının, kaidesine göre taksim edilmezden önce, temellük ve tasarrufudur.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* yasağı ihlâl eden emr-i vâkiyi hiçbir mülâhaza ile kabul etmiyor. Tencereleri devirmekle yetinmeyip, etleri iyice kuma, toprağa bulayarak yenilmez hâle getiriyor. "Askerler çok acıktı", "israf olmasın", "ahkâmın, yasağın künhünü daha öğrenme safhasındalar..." gibi, müsâmahaya fetva verdirecek mülâhazalar mümkündü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir gevşekliğe kesinlikle cevaz vermeyip "yağma malı lâşe gibidir" diyerek, lâşe nasıl pis ve haramsa bu da öylece pistir ve haramdır dersini veriyor.

2- Rivâyet, burada zikredilen şekliyle ilk nazarda munkatı gibi gözükmektedir, zîra senette ismi belli olmayan "Ensar'dan bir kimse" yer

almaktadır. Ancak Küleyb'in *(Küleyb İbnu Şihâb el-Cermî)* sahâbî olduğu gözözüne alınınca, bu inkıta hadisin sıhhatine tesir etmez. Zîra sahâbenin sahâbeden yaptığı irsâl makbuldür, sıhhatı bozmaz. Ayrıca, *Buhârî, Müslim* ve *Tirmizî*'de muhtelif vecihlerden gelen başka başka müsned rivayetler bu hadisi takviye eder ve bazı mübhem noktalarına da açıklık getirir: Râfi İbnu Hadîc (ra-dıyallahu anh) tarafından rivayet edilen bir vechine göre, vak'a Zü'l-Huleyfe'de cereyan eder; ganimet olarak pek çok deve ve davar ele geçirilir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* en arkalardadır. Askerlerin önde bulunanları, açlık sebebiyle, acele edip ele geçirilen hayvanlardan bazılarını kesip hemen pişirmeye başlarlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yetişince tencereleri devirmelerini emreder.

Bu rivayetlerde, etlerin imha edilmesi ile ilgili bir emrin verilip verilmediği sarih değildir.

Şârihler, hadisle ilgili bir-iki noktada ihtilâf ederler:

1- Tencereleri niçin devirtti?

2- Etler imha edildi mi, edilmedi mi?

Birinci soruyla ilgili olarak *Kadı İyaz* şu açıklamayı yapmıştır: "Burası dâr-ı harp değil, dâr-ı İslâm'dır. Yani Zü'l-Huleyfe'de vak'anın geçtiği yerde ganimet malından müştereken yemek helâl değildir. Ganimet artık, taksimden sonra helâl olabilirdi. Halbuki ganimet malının müştereken yenmesi, sâdece dâru'l-harpte caizdir. Ayrıca bunun sebebi, hayvanları kesenlerin, îtidalle hareket edip, ihtiyaca uygun miktarda kesmemiş olmaları, dolayısıyla işin içine yağmalama girmiş olması da olabilir." *Kadı İyaz,* bu ihtimali, sadedinde olduğumuz rivayete atıf yaparak, daha kuvvetli bulur, zîra Asım İbnu Küleyb'in rivayetinde "yağma" işi sarih olarak ifade edilmektedir.

İbnu Hacer şöyle noktalar: "Bu rivayet gösteriyor ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yağmaya kaçan acelecilikleri sebebiyle öyle muamelede bulundu, gayesi yağmacıları maksadlarının zıddıyla cezalandırmaktı, tıpkı kâtilin mirastan mahrum kılınması gibi."

İkinci mesele ile alâkalı olarak Nevevî şöyle demiştir: "Tencerenin devrilmesi ile ilgili emirden maksad, onlara ceza olarak yemeğin suyunu itlâf etmektir. Ete gelince, o itlâf edilmemiştir. Etlerin toplanıp ganimete dahil edilmiş olduğuna hükmedilebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, [illegible]n ziyan edilmemesi ile ilgili emirleri gözönüne alınırsa, tencereleri [illegible]mekle etleri itlâf etmeyi emrettiği düşünülemez. Üstelik

bu mal, gâzilerin hepsine ait bir maldır. Ayrıca, emirsiz pişirme suçu, ganimette hakkı olanların hepsi tarafından da işlenmiş değildir, zîra (arkadan gelenler gibi) bazıları eti pişirmeye tevessül etmemişti. Aralarında humsa hak kazananlar da vardı." Nevevî devamla: "Şâyet: "Kazanlardaki etlerin ganimete katıldığına dair sarâhat, rivayetlerde mevcut değil-dir" denecek olsa cevabımız şudur: "Rivayetlerde etin yakıldığı veya itlâf edildiğine dair de sarahat gelmemiştir, öyle ise bu mübhem durumun kaidelere uygun şekilde te'vili gerekir" der.

İbnu Hacer, Nevevî'nin bu görüşüne katılmaz ve sadedinde olduğumuz Ebu Dâvud'daki rivâyetin aleyhine delil teşkil ettiğini söyler. Tencerelerdeki suyun değil, etlerin de itlâf edildiğine dair olan kanaatini te'yid eden açıklama yapar, başka mütâlaalar kaydeder.

Not: 1145 numaralı hadisin açıklaması bu bahsi tamamlayacaktır.

1140 ٤٠ – وعن الصعب بن جثّامة قال: [قال رسولُ الله ﷺ : لاحِمىَ إلاّ للهِ تعالى وَلِرَسُولِه]. أخرجه البخاري وأبو داود.

40. (1140)- *Sa'b İbnu Cessâme* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Koruluk ittihazı sâdece Allah ve Resûlü'ne ait (bir hak)dır." [Buhârî, Şirb 11, Cihâd 146; Ebu Dâvud, Harâc 39, (3083, 3084).]

1141 ٤١ – وفي رواية قال: [وبَلَغَنا أنَّ النَّبىَّ ﷺ حَمىٰ النَّقِيعَ، وأنَّ عُمَرَ حَمىٰ السَّرَفَ والرَّبَذَةَ].

41. (1141)- Bir rivayette, *Şihâbu'z-Zührî* şöyle demiştir: "Bize ulaşan habere göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Nakîi, Hz. Ömer (radıyallahu anh) de Seref ve Rebeze'yi himâ ilân etmişlerdir." [Buhârî, Şirb 11].

AÇIKLAMA:

1- Korunan arâzi veya koruluk diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı himâ'dır. Himâ, lügat olarak, halktan korunan, halkın girmesine ve hayvanlarını otlatmasına izin verilmeyen otlu arâziye denir. Istılah olarak devlete ait hayvanların otlatılması için ayrılan, bu sebeple halka ait hayvanların otlatılması yasaklanmış olan arâziye denir.

2- Hadisin vürûduyla ilgili olarak şu açıklama yapılır: Cahiliye devrinde, Arapların ileri gelenlerinden (eşraf) birisi, nüfûzu altındaki arâzi dahilinde bir tarafa gidince, konakladığı yerde bir köpek havlatırdı.

Böylece, köpeğin sesinin duyulduğu mıntıka onun korusu olur, artık bu mıntıkaya kimse yaklaşamaz, hayvanını yayamazdı. Ancak eşraftan olan bu adam, himâsının dahilinde ve haricinde istediği tasarrufta bulunurdu. Bu suistimalin sonunda birçok huzursuzluklar ve savaşlar olmuştur. Arap târihinde Besûs Harbi diye geçen meşhur bir harb de bu yüzden çıkmıştı.

3- Her hususta insanlığa ıstılahat ve adalet getiren Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu suistimali de önlemek üzere, herhangi bir arâziden istifadeye yasak koyma hakkının Allah ve Resûlü'ne ait olduğunu ilan etmiştir. Yani böylece, arâziye yasak koyma hakkı sâdece devlete tanınmış oluyor, devlet dışında hiç kimse, keyfine göre, himâ tesis etme yetkisine sâhip olmuyordu.

4- *İmam Şâfiî* hazretleri, bu hadisin iki ayrı mânaya muhtemel olduğunu söyler:

a) Hiçbir Müslüman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın te'sis ettiği himâ dışında yeni bir himâ te'sis etme yetkisine sâhip değildir.

İkinci mâna esas alınınca, devlet adamlarından sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yerini alanlar yani halifeler himâ te'sis edebilir başkası edemez. Şâfiî ulemâ umumiyetle ikinci mânayı tercih etmişlerdir. Zîra, tatbikat da ikinciye muvafıktır. Çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra Hz. Ömer de himâ te'sis etmiştir.

Hemen belirtelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Nâki mıntıkasını himâ ilân etmişti. Burasının Medine'ye yirmi fersah mesafede, genişliği bir mil, uzunluğu sekiz mil çeken bir arâzi olduğu belirtilir. Hz. Ömer de hilâfeti sırasında Müzeyne diyarında Nakîu'l-hadâmet denen bir yeri himâ ilan etmiş idi. Bazı kaynaklar *Hz. Ömer*'in Seref ve Rebeze'de de birer koruluk te'sis ettiğini belirtir. Seref (Şeref veya Şerif de denmiştir) Medine'ye otuz altı mil mesafede bir yerdir. Rebeze, Medine'ye altı mil mesafede bir yerdir. Rebeze, Medine'ye üç konaklık mesafede, Mekke yolu üzerinde Zât-ı Irk'a yakın bir köydür. Yüce sahâbî Ebu Zerr Gıfârî (radıyallahu anh) hazretlerinin ikâmet ettirildiği yer olup, orada vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hz. Ömer te'sis ettikleri himâ' ları hazineye ve mücahidlere mahsus at, deve gibi hayvanları otlatmada kullanmışlardır.[27]

27- Şerh kitapları, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in himâ kıldığı Nakî ile Hz. Ömer'in himâ kıldığı Nakî'nin aynı yer mi, ayrı yer mi, uzaklıkları vs. hakkında bazı münakaşakalara yer verirler. Teferruatı gereksiz bulduk.

5- İmam-ı A'zam hazretlerine göre arâzi-i mevâtın ihyası devletin izniyle câizdir (Bak: 105. hadis). Şu halde istifâdesi herkese açık olan devlet arâzisi (şimdilerde hazine arâzisi diyoruz) üzerindeki, hususîleştirme işleri, İmam-ı A'zam'a göre devletin izniyle mümkündür, o halde böyle bir izin istihsal edilmeden, devlet reisi dışında kimse himâ te'sis edemez.

1142 ٤٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [كُلُّ قِسْمٍ قُسِمَ في الجَاهِلِيَّةِ فَهُوَ عَلى ما قُسِمَ، وَكُلُّ قِسْمٍ أَدْرَكَهُ الإسْلامُ فَهُوَ عَلى قِسْمِ الإسْلامِ]. أخرجه أبو داود موقوفاً.

42. (1142)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: "Cahiliye devrinde taksim edilmiş olan her mal, taksim edildiği şekil üzeredir. İslâm döneminde yapılan taksimat, İslâm'ın taksim esasına göredir." [Ebu Dâvud, Ferâiz 11, (2914); İbnu Mace, Rühûn 21, (2485).]

AÇIKLAMA:

İslâm dini mirasda şöyle bir hüküm getirmiştir: Farklı dinlere mensup olan kimseler birbirlerine varis olamazlar. Sözgelimi, Hıristiyan bir babanın evlâdı Müslüman olsa, babasının ölümü halinde oğlu ona vâris olamaz. Bu meselede İslâm dışı dinler arasında ayırım yapılmaz, hepsi bir tutulur. Kaide: الكُفْرُ مِلَّةٌ واحِدَةٌ **"Küfür tek bir millettir"** diye ifade edilir. İslâm dışı dinler arasında gözönüne alınan tek fark, Hıristiyan ve Yahudilerle ilglidir: Kadınlarıyla evlenilir, kestikleri yenilir. Bu da bizzat sünnetle sâbittir. Sadedinde olduğumuz hadis, bir kimse Müslüman olmadan önce, miras taksimine iştirak etmişse aldığına hak kazandığını, şâyet, taksimden önce Müslüman oldu ise, artık, kâfir olan yakınlarının miraslarına iştirak edemeyeceklerini belirtiyor.

Kendisinden miras isabet eden kâfir bir yakını ölen kimse, mirasa hak kazanmış olduğu bir durumda miras henüz paylaşılmamış iken Müslüman olsa cumhur-i ulemâ, bu mirastan da pay alamayacağına hükmetmiştir. Ancak, *Ömer İbnu'l-Hattab, Osman İbnu Affân, Abdullah İbnu Mes'ud, Hasan İbnu Ali* (radıyallahu anhüm ecmain) bu durumda miras alacağını söylemiştir. Ayrıca *Câbir İbnu Zeyd, Hasan Basrî, Mekhûl, Katâde, Humeyd, İyâs İbnu Mu'âviye, İshâk İbnu Râhuye* -iki rivayetininbirinde Ahmed İbnu Hanbel gibi diğer bir kısım selef de bu görüştedir. Ancak, başta üç büyük imam olmak üzere fukahânın kâhir çoğunluğu vâris olamayacağına hükmetmiştir.

Bu mevzu ile alakalı daha geniş bilgiyi, لاَيَرِثُ المُؤْمِنُ الكَافِرَ وَلاَ الكَافِرُ المُسْلِمَ hadisinin açıklamasında sunacağız (Bak: 4707 numaralı hadis.)

1143 ٤٣ – ولمالك مرسلاً عن ثور بن زيد الدِّيلي قال: [بَلَغَنِي أنَّ رسولَ الله قَالَ: أيُّمَا دَارٍ أوْ أرْضٍ قُسِّمَتْ فِي الجَاهِلِيَّةِ فَهِيَ عَلَى قِسْمِ الجَاهِلِيَّةِ، وَأيُّمَا دَارٍ أوْ أرْضٍ أدْرَكَهَا الإسْلَامُ وَلَمْ تُقْسَمْ فَهِيَ عَلَى قِسْمِ الإسْلَامِ].

43 (1143)- İmam Mâlik, Sevr İbnu Zeyd ed-Dîlî'den mürsel olarak rivayet ettiğine göre ed-Dîlî demiştir ki: "Bana Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediği ulaştı: *"Hangi ev veya arâzi, cahiliye devrinde taksim edilmiş ise, artık o, cahiliye taksimi üzerinedir. Ancak hangi ev veya arâzi, taksim edilmeden İslâm'a girmiş ise, artık onun taksimi İslâm'a göre yapılır."* [Muvatta, Akdiye 35, (2, 746)].

AÇIKLAMA:

1- Cahiliye'den murad Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peygamberliğinden önceki dönemdir. Anak, "Fetih'ten önceki dönemdir" diyen de olmuştur. Zîra Hz. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bi'setten sonra, Müslümanlar'ın Mekke'de yaşadıkları muhasara ve boykot sırasında doğduğu halde, babasıyla ilgili bir hatırasını anlatırken şöyle demiştir: سَمِعْتُ ابى يَقُولُ فِى الْجَاهِلِيَّةِ اسْقِنى كَأْسًا دِهَاقًا "Cahiliye döneminde baba-mın: "Bana dolu bir kadeh ver" dediğini işittim."

Ebu'l-Velid el-Bâci der ki: "Hadisi iki çeşit anlamak mümkündür:

1) Taksimi cahiliye devrinde yapılmış olan mal. Bu mâna daha zâhirdir, daha muvafıktır.

2) Şu da muhtemeldir: Cahiliye döneminde hisseyi hak etmiştir, ancak, taksim yapılmadığı için henüz temellük etmemiştir. Sözgelimi biri ölmüştür ve yakınları henüz Müslüman olmadan malına varis olmuşlardır."

Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* İslâm'dan önce, cereyan eden fiillerini reddetmemeyi prensip kılmak istemiş, vukû bulduğu şekilde icrayı esas almıştır. Nitekim câhiliye devrinin fâsid nikâhlarını reddetmemiş, bu akidlerle hâsıl olan mülkiyeti sahih addetmiştir.

Bu hadis, câhiliye devrinde cereyan eden arâzi ve ev taksimlerinin de muteber addedileceğini, İslâm'dan sonraki taksimatın İslâm'a göre yapılacağını belirtmektedir.

1144 ٤٤ – وعن نافع عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. [أنَّ عَبْدًا لَهُ أبَقَ فَلَحِقَ بِأرْضِ الرُّومِ

فَظَهَرَ عَلَيْهِمْ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَرَدَّهُ إِلَيْهِ، وَأَنَّ فَرَساً لَهُ غَارَ فَظَهَرُوا عَلَيْهِمْ فَرَدَّهُ إِلَيْهِ]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، ومالك وأبو داود.

وفي رواية: في الفرسِ عَلى عَهْدِ رسول الله ﷺ.

وفي رواية في الموطأ: في العَبْدِ والفرسِ فَرَدَّا عَلَيْهِ، وَذلِكَ قَبْلَ أَنْ تُصيبَهُمَا المَقَاسِمُ.

وقال أبو داود: في العَبْدِ فَرَدَّهُ عَلَيْهِ رسولُ الله ﷺ وَلَمْ يَقْسِمْ.

ومعنى «غَارَ» أي هرب.

44. (1144)- *Nâfi'*, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıyor: "İbnu Ömer'in bir kölesi kaçarak Rum diyarına geçti. Bilâhare, Hâlid İbnu'l-Velîd (radıyallahu anh) Rumlara galebe çaldı. (Esirler arasında, kaçan bu köle de vardı) Hâlid köleyi İbnu Ömer'e iâde etti. Onun kaybolan bir atı vardı. (Askerler) onu da ele geçirdiler. Hâlid atı da İbnu Ömer'e iâde etti" (Bu rivayetin lâfzı Buhârî'nin rivayetine uygundur.)

Bir rivayette: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında kaçan bir at mevzubahistir."

Muvatta'nın bir rivayetinde, düşman tarafından ganimet edildikten sonra ele geçirilen bir köle ve at mevzubahistir. Bunlar, taksimden önce eski sahibine iâde edilebilirler.

Ebu Dâvud, köleyi mevzubahis eder ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in taksime tâbi tutmadan eski sâhibine iade ettiğini belirtir. [Buhârî, Cihâd 187; Muvattâ, Cihâd 17, (2, 452); Ebu Dâvud, Cihâd 135, (2698, 2699); İbnu Mâce, Cihâd 15, (2748).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, kâfirlerce ele geçirilip ganimet yapılan bir malın tekrar Müslümanlar tarafından yakalandığı görülmektedir. Hatta rivayet, bu malın eski sahibine iade edildiğini ifade etmektedir.

2- *İbnu Ömer*'in kölesinin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra (Yermük Harbi sırasında) kaçtığında ihtilaf yok ise de atının kaçtığı devir ihtilâflıdır. Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zamanında kaçıp düşmanın eline geçtiği, tekrar ele geçirilince bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından İbnu Ömer'e iâde edildiği belirtilir.

3- Düşmanca ganimet edilen bir Müslüman'ın malı ele geçirildiği takdirde eski sahibine mi verilmeli, yoksa diğer ganimet mallarına mı katılmalı? Bu husus münakaşa edilmiştir:

a) *İmam Şâfiî* ve bir cemaat: Ehl-i harp Müslümanların malından zorla bir şey almış ise, bu ele geçirildiği takdirde, eski sahibi bu malı alma hakkına sâhiptir, hatta taksimden sonra farkına varmış bile olsa, onu alabilir" der.

b) *Hz. Ali* (radıyallahu anh), Zührî, Amr İbnu Dînâr ve Hasan Basrî' ye göre böyle bir mal hiçbir zaman eski sâhibine verilemez, artık o ganimet malıdır, ganimette hissesi olanlara taksim edilir.

3) Hz. Ömer, Süleyman İbnu Rebîa, Atâ, Leys, Mâlik, Ahmed ve başkalarından yapılan bir rivayete göre malın sahibi taksimden önce malını görmüşse buna hak sahibidir, taksimden sonra görmüş ise artık hakkını kaybetmiştir.

4- Ebu Hanife ve Sevrî de İmam Mâlik gibi düşünür, ancak bir istisna koyarlar: "Kaçan köleye, eski sahibi, mutlak olarak ehaktır, taksimden önce de sonra da bulsa alır" derler.

1145 ٤٥ - وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [كُنَّا نُصِيبُ فِي مَغَازِينَا الْعَسَلَ وَالْعِنَبَ فَنَأْكُلُهُ وَلاَ نَرْفَعُهُ]. أخرجه البخاري.

45. (1145)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz gazvelerimiz sırasında, bal ve kuru üzüm elde ederdik ve bunları (taksim edilmek üzere, diğer ganimet mallarının yanına) kaldırmaz, yerdik." [Buhârî, Humus 20].

AÇIKLAMA:

1- Buhârî bu hadisi, "Harb yerinde ele geçirilen yiyecek maddesi babı" adını verdiği bir babta kaydeder. Maksadı, "yiyecek maddesinin, askerler arasında taksimi vacib midir, yoksa askerler tarafından yenmesi mübah mıdır?" meselesine dikkat çekmektedir. Buhârî, metod olarak, münakaşalı meselelere böyle mübhem başlıklarla dikkat çeker.

Cumhur, yiyecek maddelerinden, taksim yapılmazdan önce almanın caiz olduğuna hükmetmiştir. Her çeşit gıda maddelerinin yenmesi mûtaddır. Hatta hayvan yemi de bu hükme girer. Taksimden önce veya sonra olmuş, imamın izni olmuş olmamış, hüküm aynıdır.

2- Sadedinde olduğumuz rivayet dâru'l-harb'de giyecek az olacağı

için, zaruret sebebiyle, gıda maddelerinin yenmesinin mubah olduğunu ifade eder. Cumhur, peşin bir zaruret olmasa bile, almayı tecviz etmiştir. Hatta ulemâ, harp halinde, ganimet hayvanlarına binmenin, ganimet giysilerini giymenin, ganimet silahlarını kullanmanın câiz olduğunda ittifak etmiştir. Bu cevazlar, harbin bitimiyle kalkar. *Evzâî* bu söylenen ruhsatlara imamın iznini şart koşar ve: "Asker, şahsî ihtiyacı biter bitmez ganimete âit at ve silahı derhal imâma teslim eder, harp dışında da kullanmaz, işi bitince teslim için savaşın bitmesini beklemez, tâ ki (elinde iken) bir zarara uğramasınlar" der. Evzâî bu hükümde *Ebu Dâvud*'da gelen şu hadise dayanır:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَأْخُذْ دَابَّةً مِنَ الْمَغْنَمِ فَيَرْكَبُهَا حَتَّى إِذَا أَعْجَفَهَا رَدَّهَا إِلَى الْمَغَانِمِ

"Allah'a ve ahiret gününe inanan, ganimetten bir hayvan alıp, bine bine iyice zayıflattıktan sonra iade etmesin."

Giyecek için aynı şekilde merfu rivayet gelmiştir. İmam Ebu Yusuf bu yasağı, binecek ve giyeceği olanlarla ilgili bulmuştur.

İmam Mâlik, yiyecek almanın mübah olduğu hükmünden hareketle, "hayvan da kesilebilir" demiştir. *İmam Şâfiî* bunu "zaruret varsa" diye kayıtlar.

3- Hadiste geçen "...kaldırmazdık" tâbirinin, "...biriktirmek üzere kaldırmazdık..", "...ganimet mallarının sorumlusuna, veya "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e götürmezdik" gibi mânalar ifade ettiğine dikkat çekilmiş ve bu ifadenin gerisinde şu cümlenin takdiren varlığı kabul edilmiştir: "... yemek için, daha önceden verilmiş olan izinle iktifa ederek, yeni bir izin taleb etmezdik."(28)

1146 ٤٦- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [أُتِىَ النَّبِىُّ ﷺ بظبية (١) فيها خرز فقسمها للحرة والأمة. قالت وكان يقسم للحر والعبد]. أخرجه أبو داود.

46. (1146)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a içerisinde boncuk bulunan bir dağarcık getirildi. Boncukları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hür ve câriye kadınlar arasında dağıttı." Hz. Aişe devamla der ki: "Babam da (boncuğu) hür-köle ayırımı yapmadan kadınlara dağıtırdı." [Ebu Dâvud, Harâc 14, (1952).]

---

(١) الظبية: جراب صغير عليه شعر. وقيل هى شبه الخريطة والكيس.

28 - Bu mevzuyu tamamlayıcı bilgi için az yukarıda geçen 1139 numaralı hadisin şerhine bakılmalıdır.

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakları olduğu için değil, sadece kadınlar tarafından kullanıldığı için boncukları hürköle ayırımı yapmadan kadınlara dağıtmıştır.

2- Hz. Aişe'nin ikinci cümlesinde metinde, أبى "babam" kelimesi düşmüştür. Aslında olduğu için tercümeye koyduk. Hz. Aişe'nin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın boncuklarını hür– ve köle ayrımı yapmadan kadınlara dağıttığını söyledikten sonra: "Babam da hür köle ayrımı yapmadan dağıtırdı" şeklinde, neyi dağıttığını belirtmeyen bir ifâdeye yer vermesi, normalde, zihne boncuk ve benzeri şeyleri dağıttığı fikrini getirmektedir. Ancak, bu ıtlaktan hareketle şöyle anlaşılabileceğine de dikkat çekilmiştir: *"Babam da fey'den hür-köle herkese dağıtırdı."* Aliyyü'l-Kârî bu ifadeyi açık bir şekilde şöyle anlar: "Yani hür ve köle, herkese ihtiyacı kadarını fey'den verirdi." Ancak "köle" ve "cariye"den maksadın âzad edilmiş olanlarla, efendisiyle, hürriyetine kavuşmak üzere, mükâtebe akdi yapmış olanların olduğu, zîra gerçek câriye ve kölelerin mülk edinme yetkilerinin bulunmadığı, nafakalarının da efendilerinin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir.

1147 ٤٧- وعن المسور بن مخرمة رضي الله عنهما. [أنَّ عمرو بن عوف رضي الله عنه
أخبره: أنَّ رسول الله ﷺ بعث أبا عبيدة إلى البحرين يأتي بجزيتها فلمّا قدم بالمال
سمعت الأنصار بقدومه فوافوا صلاة الفجر مع رسول الله ﷺ فلمّا انصرف
تعرضوا له فتبسم ثمّ قال: أظنكم سمعتم أنّ أبا عبيدة قدم بشيء؟ فقالوا أجل.
فقال: أبشروا وأمّلوا ما يسرّكم. فوالله ما الفقر أخشى عليكم، ولكن أخشى
عليكم أن تبسط عليكم الدنيا كما بسطت على من كان قبلكم فتنافسوا فيها
فتهلككم كما أهلكتهم]. أخرجه الشيخان والترمذى.

47. (1147)- *El-Misver İbnu Mahreme* (radıyallahu anhümâ)'ye Amr İbnu Avf (radıyallahu anh) şunu anlatmıştır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebu Ubeyde (radıyallahu anh)'yi Bahreyn'e, oranın cizyesini getirmek üzere yolladı. Mallarla dönünce Ensâr geldiğini işitti. Sabah namazını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le kıldılar. Namaz bitince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın etrafını sardılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tebessüm buyurdular ve:

"Öyle zannediyorum, Ebu Ubeyde'nin birşeyler getirdiğini işittiniz" dedi. Hep birlikte:

"Evet!" dediler. Bunun üzerine şunları söyledi:

"Öyleyse sevinin ve sizi sevindiren şeyi ümid edin. Allah'a yemin olsun, sizler için fakirlikten korkmuyorum. Ben size dünyanın genişlemesinden korkuyorum. Sizden öncekilere dünya genişlemişti de hemen dünya için birbirleriyle boğuşmaya başladılar ve helak oldular. Genişleyen dünyanın onlar gibi sizi de helak etmesinden korkuyorum." [Buharî, Rikâk 7, Cizye 1, Megâzî 11; Müslim, Zühd 6, (2961); Tirmizî, Kıyâmet 29, (2464).]

AÇIKLAMA:

1- *Bahreyn* halkı cizye ödemek üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile sulh yapmış, başlarına da el-Alâ İbnu'l-Hadramî'yi vali tayin etmişti. Ebu Ubeyde İbnu'l-Cerrâh (radıyallahu anh) ise, rivayetten de anlaşılacağı üzere sadece cizyeyi Medine'ye getirmek üzere gönderilmişti.

2- Hadiste dikkatimizi çeken husus, cemaatin dünya malına heves izhar ettiği bir fırsatta, dünyalığın zararlarına dikkat çekmiş olmasıdır. Daha önce (1128. hadis) açıklandığı üzere, o gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu maldan herkese bol bol verecektir. Ancak, mal ve zenginliğin tehlikesine karşı uyanık olmak gereğini belirttikten sonra...

3- *Tîbî* der ki: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Sizler için fakirlikten korkmuyorum"* diyerek, fakirliği öncelikle zikretmesi, müşfik bir babanın ölüm anında en ziyade çocuğunun maddî durumuna ihtimam göstermesi sebebiyledir. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashabına haber vermiştir ki, kendilerine karşı bir baba gibi müşfik olmasına rağmen, mal meselesinde, onlara babanın davranışının aksine bir tavır takınmaktadır. Şöyle ki, kendisi babaların aksine ashabı için fakirlikten korkmuyor, aksine, babaların matlûbu olan zenginlikten korkuyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın temennî ettiği fakirlik, sahâbenin içinde bulunduğu mal azlığıdır, mutlak fakirlikdir diyen de olsa da esas olan sahâbenin o sıralardaki hâlidir.

4- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadiste, zenginliğin getireceği zararın, fakirliğin getireceği zarardan fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Zîra çoğunlukla, zenginlik âhireti de heba eden zararlar getirmektedir. Zîra kulluktan uzaklaştıran gaflet halleri, sefahetler, kötü alışkanlıklar umumiyetle zenginliğin eseridir. Fakirliğin zararı ekseri durumda dünyaya aittir. Yani ekseriyetle zenginlik dine, fakirlik dünyaya zararlı olmaktadır.

Âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra zenginleyen Müslümanların maruz kaldıkları dünyevî ve uhrevî fitneleri görünce, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hadisini, istikbali haber veren mühim mucizelerden biri olarak değerlendirmişlerdir.

5- Hadisten çıkarılan bazı hükümler:

1- Dünyanın maddî zenginliklerine kavuşan kimseler, zenginliğin getireceği zararlara karşı uyanık olmalı, tedbirler almalıdır. Dünyevî süslere kapılıp tatmin bulanlar, onların kötü âkibetinden ve getireceği fitnenin şerrinden emniyette olamazlar. Bunu bilmeli, dünyalık için başkalarıyla boğuşmaya yer vermemelidir.

2- Fakirlik, zenginlikten efdaldir, çünkü dünyevî fitne zenginlikle gelir. Zenginlik, nefsi helâke götüren fitneye düşme ihtimalini getirir, bu tehlikeden fakir daha çok emniyettedir.

Şunu bu vesile ile belirtmede fayda var: Bu ve benzeri hadisler zenginliği reddetmez. Zenginliğin getireceği ferahlıklara dikkat çeker. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Veren el alan elden üstündür", "Kuvvetli Müslüman Allah'a daha sevgilidir..." gibi hadisleriyle "veren" ve "kuvvetli" olmayı tavsiye eder. Bu da zenginlikle daha ziyade imkân dahiline girer. Öyle ise, burada esas olan zenginliğin zararına dikkatleri çekmektir.

Elbette zengin ve sefih olmaktansa fakir ve abd olmak daha hayırlıdır. Hem zengin hem abd olmak ise en hayırlıdır.

1148 ـ ٤٨ وعن ثعلبة بن أبى مالك: [أنَّ عُمرَ بن الخطّاب رضىَ اللهُ عنه: قسمَ مُروطاً بين نساءِ أهلِ المدينةِ فبقى منها مِرطٌ جيّدٌ. فقالَ لهُ بعضُ من عنده: يا أميرَ المؤمنينَ؟ أعطِ هذا ابنةَ رسولِ الله ﷺ التى عندكَ، يريدونَ أمّ كُلثومٍ بنتَ علىّ فقالَ أمّ سَليطٍ أحقّ بهِ فإنّها ممّن بايعَ رسولَ الله ﷺ وكانت تزفرُ لنا القِربَ يومَ أُحُدٍ]. أخرجه البخارى.

«المِرْطُ» كساء من خزّ أو صوف يُؤتزر به. وقوله: «تزفرُ لنا القِربَ» أى تخيطها.

48. (1148)- Sa'lebe İbnu Ebî Malik anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), bir kısım bürgüyü Medineli kadınlar arasında taksim etmişti, geriye güzel bir bürgü kaldı. Yanındakilerden bazıları kendisine: "Ey müminlerin emîri, bunu da senin yanında bulunan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızına ver" dediler. Bununla, Hz. Ali (radıyallahu anh)'in kızı Ümmü Gülsüm'ü kastediyorlardı. Hz. Ömer onlara:

"Ümmü Selît, buna daha çok hak sâhibidir. Zîra o, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a biat etmişti ve Uhud Savaşı'nda bize kırbalarla su taşıyordu" dedi. [Buhârî, Megâzî 22, Cihâd 66.]

AÇIKLAMA:

1- *Ümmü Selît, Ebu Saîdi'l-Hudrî*'nin annesidir. Ebû Selit ile evli idi. Ancak hicretten önce Ebû Selît'in vefatı üzerine Mâlik İbnu Sinân el-Hudrî ile ikinci evliliğini yapmış ve Ebu Saîd'i dünyaya getirmiştir. Kadın, Hayber ve Huneyn'e de katılmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hakkında: "Uhud'da başımı sağa da sola da çevirsem hep onun, benim için mukâtele ettiğini görüyordum" diyerek kahramanlığını övmüştür (radıyallahu anhâ).

2- *Ümmü Gülsüm,* Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'in zevcesi idi. Annesi, Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in muhterem kerimeleri Fâtımatu'z-Zehra (radıyallahu anhâ) olması sebebiyle, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı" diye anılmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında doğmuş idi ve Fatıma vâlidemizin en küçük kızı idi.

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞEHİDLER HAKKINDA

ŞEHADET: Dinimizde fevkalâde yüce bir mertebedir. Allah yolunda hayatını feda eden kimseye şehid denir. Böylelerine şehid denmesi ya cennete gideceklerine şehâdet edildiği, yahut vefat anında bir kısım rahmet meleklerinin hazır bulunduğu, yahut da kendisi, Cenab-ı Hakk'ın huzurunda olduğu halde rızıklandırılacağı içindir. Bu hususlarda rivayetler mevcuttur. Söylenenlerdende anlaşılacağı üzre şehid, lügat olarak şâhid yani hazır bulunan mânasına gelir. Kur'ân-ı Kerim, şehidlerin makamının yüceliğini, mükerrer âyetlerde belirtir, "onların diğer ölüler gibi olmayıp diri olduklarını" haber verir ve onlara "ölü!" demememizi emreder (Bakara 154). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, cennette, sâdece şehidlerin tekrar yeryüzüne geri dönüp, bir kere daha şehid olmayı temenni edeceklerini söyler, kendisi de, peygamberlik gibi yüce bir mertebeye sahip olmasına rağmen tekrar tekrar yeryüzüne gelip şehid olmayı temenni eder.

Fakihler, şehidi üç çeşide ayırır:

1- Hem dünya hem de âhiret itibâriyle şehid olanlar.

2- Sadece dünya ahkâmı itibâriyle şehid olanlar.

3- Sadece âhiret ahkâmı itibâriyle şehid olanlar.

1- Birinci grup şehid, mükellef ve tâhir olduğu halde kendisine vâki bir tecâvüzle haksız olarak zulmen öldürülen ve bundan dolayı vârislerine bir mal verilmesi lâzım gelmeyen herhangi bir Müslümandır. Gayr-ı müslimlerle veya yol kesicilerle harp neticesinde öldürülen ve ölüm sırasında cünüp olmayan âkil, bâliğ bir Müslüman böyle bir şehiddir. Harp sahâsında gözünden kan gelmiş olmak gibi, üzerinde, öldürülme alâmeti olduğu halde ölü bulunan bir Müslüman askeri de böyle bir

şehiddir. Keza, malını, ırzını, nefsini, sair Müslümanlar'ı veya Müslümanların himayesindeki gayr-i müslimleri (zımmîleri) müdâfaa ederken, yaralayıcı bir âletle haksız yere derhal öldürülmüş bulunan mükellef, tâhir bir Müslüman da böyle bir şehiddir.

Bu kısım şehidler, şehâdetin zâhirî ve bâtınî şartlarını hâiz hakikî şehiddirler. Bunlardan herbirine şehid-i hükmî denir. İmam-ı Âzam'a göre bunlar, yıkanılmaksızın, sâdece namazları kılınarak defnedilirler. Elbiseleri de çıkarılmaz ve kefenlenmezler. Üzerindeki silahları, kefen için gerekli miktardan ziyade olan kaput, palto gibi fazla elbiseleri alınır, eksikse bir şeyler ilâvesiyle tamamlanır. Diğer üç imama göre, böyle bir şehide namaz da kılınmaz.

2- Kalbinde nifak bulunduğu halde zâhiren Müslüman görünüp, cephede Müslümanların safında savaşırken düşman tarafından öldürülen herhangi bir şahıs dünya ahkâmı itibâriyle hükmen şehid addedilir. Birincide olduğu üzere kendisine aynı şehid muamelesi yapılır. Ancak âhiret ahkâmıyla şehid sayılmaz.

3- Üçüncü gruba, şehid-i kâmilde aranan dünyevî şartlardan bâzıları eksik olup, vefatı âhiret ahkâmı itibâriyle şehâdet sayılan herhangi bir Müslümandır. Meselâ hata yoluyla öldürülüp vârislerine diyet ödenen Müslüman, âhiret itibariyle şehid sayılsa da, dünya ahkâmıyla şehid sayılmaz. Binaenaleyh yıkanır, kefenlenir ve namazı kılınır. Keza meşru şekilde savaşırken, aldığı yaranın te'siriyle hemen ölmeyip ilaç aldıktan, yiyip içip, konuştuktan veya üzerinden bir namaz vakti geçtikten sonra ölen kimse de bu gruba girer. Keza suda boğulan, ateşte yanan, bina altında kalan, veba, tâun, ishal, sıtma zatülcenp hastalıklarından biri ile veya akrep sokması ile, nifas halinde veya gurbet ilinde veya ilim yolunda veya cuma gecesinde vefat eden bir Müslüman şehiddir. Keza sevabını Allah'tan bekleyen bir müezzinin doğru muameleli bir Müslüman tâcirin, âilesinin nafakasını meşru yoldan kazanma neticesinde ölen herhangi bir Müslümanın vefatı da hep bu gruba girer. Bütün bunlara âhiret ahkâmı itibâriyle şehid denir. Bunlar diyanetleri tam idiyseler ahiret itibâriyle hakikî şehid olurlar, ancak kendilerine dünya ahkamı itibâriyle şehid muâmelesi yapılmaz. Diğer Müslümanlara yapılan mutad muâmele yapılır.

Şu halde bu bahis, şehidler hakkında fukahayı, özetle kaydettiğimiz bu hükümleri vermeye sevkeden rivayetlerden bazılarını tesbit etmektedir.

1149 ١ - عن أبي هريرة رضى الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ مَا تَعُدُّونَ الشَّهِيدَ فِيكُمْ؟ قَالُوا يَارَسُولَ اللّٰهِ مَنْ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَهُوَ شَهِيدٌ. قَالَ: إنَّ شُهَدَاءَ أُمَّتِي اذاً لَقَلِيلٌ. قَالُوا: فَمَنْ هُمْ يَارَسُولَ اللّٰهِ؟ قَالَ مَنْ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَهُوَ شَهِيدٌ. وَمَنْ مَاتَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَهُوَ شَهِيدٌ. وَمَنْ مَاتَ فِي الطَّاعُونِ فَهُوَ شَهِيدٌ. وَمَنْ مَاتَ فِي الْبَطْنِ(١) فَهُوَ شَهِيدٌ. وَالْغَرِيقُ شَهِيدٌ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى.

1. (1149)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordular:

"İçinizden kime şehid dersiniz?"

"Ey Allah'ın Resûlü, dediler, Allah yolunda öldürülen şehiddir."

"Öyleyse, dedi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), ümmetimin şehidleri azdır."*

"Peki, dediler, daha kimler şehiddir, Ey Allah'ın Resûlü?"

"Allah yolunda öldürülen şehiddir. Allah yolunda ölen şehiddir. Tâunda ölen şehiddir. Karnı sebebiyle ölen şehiddir, boğularak ölen şehiddir." [Müslim, İmâret 165, (1915); Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 6, (1, 131); Tirmizî, Cenâiz 65, (1063).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in soru sorması, muhataplarının dikkatini ele alıp, tebliğatta bulunacağı konuya çekmek içindir. Bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sıkça başvurduğu, ta'limî (didaktik) bir metoddur.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şehidleri sayarken "Allah yolunda öldürülenler" ile "Allah yolunda ölenler"i ayrı ayrı gruplar olarak saymıştır. Zîra "öldürülenler"in içine cephede şehid olanlar girse de, kendisini dine hizmete adamış bu maksatla çalışırken şu veya bu şekilde, şurada veya burada ölenler girmez. Bunları insanlar bilmese de Allah bilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böylece "Allah yolunda ölenler"i şehid ilân etmekle, şehâdetin çerçevesini fevkalâde genişletmiş, düş-

(١) يحتمل أن يكون معناه الذى مات من مرض بطنه، أو المرأة التى ماتت في نفاسها، أو المرأة التى تموت وفي بطنها الجنين.

manla savaş hali olmadan bile şehadet gibi fevkalâde genişletmiş, düşmanla savaş hali olmadan bile şehadet gibi fevkalâde yüce bir mertebenin her hal ve şartlarda, her vakitte kazanılma imkânını her Müslümanın önüne koymuş olmaktadır.

3- Karnı sebebiyle tâbiri umumiyetle "işkâl" olarak anlaşılmıştır. Ancak karnından zuhûr eden başka çeşit hastalıkların kastedilmiş olması ve hatta nifas halinde, hâmilelik halinde ölen kadınların kastedilmiş olması da mümkündür. Bu sebeple tercümeyi asla uygun olarak "karnı sebebiyle" diye mutlak bir mânada yapmayı uygun gördük.

4- Bu hadiste, âhiret ahkâmı itibâriyle şehid sayılması gerekenlerden birçoğu zikredilmiştir:

a) Allah yolunda ölen,

b) Tâundan ölen,

c) Karnı sebebiyle (ishal, zatülcenb, hamilelik, nifas vs.),

d) Boğularak ölen.

Böylece, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İslâm'ın şehâdet anlayışını "Allah yolunda öldürülme"nin dışına çıkarmış olmaktadır.

1150 ٢– وفي رواية مالك والترمذى. [قال النَّبى ﷺ : الشُّهداءُ خمسةٌ، وزاد وصاحِبُ الهَدْمِ(١) شهيدٌ.

وفي رواية عن جابر: والمرأةُ تموتُ بجمعٍ.

وفي رواية أخرى صحيحة عن ابن عمرو بن العاص: ومَنْ قُتِلَ دُونَ مالِه فهو شهيدٌ.

يُقالُ «ماتَتِ المرأةُ بجُمْعٍ». إذا ماتت وولدها في بطنها.

2. (1150)- *İmam Mâlik* ve *Tirmizî*'nin kaydettikleri bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır:

"*Şu beş kişi şehiddir,* (deyip önceki hadiste geçenleri saydıktan sonra): *Yıkıntı altında kalan da şehiddir*" diye ilâve etti.

Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den gelen bir rivayette: "Karnında çocuğu olduğu halde ölen kadın da şehiddir" buyrulmuştur.

Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anhümâ) tarafından rivayet edilen bir diğer sahih hadiste: "Malını müdâfaa ederken öldürülen

---

(١) هو الذى ينهدم عليه الجدار.

şehiddir" buyurulmuştur. [Muvatta, Salâtu'l-Cemâ'a 6, (1, 131); Tirmizî, Cenâiz 65, (1063).]

AÇIKLAMA:

Müellif, burada: "İmam Mâlik ve Tirmizî'nin kaydettikleri bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: *"Bu beş kişi şehiddir"* diye kaydettikten sonra önceki rivayete atıf yaparak rivayetin aslını vermez, tek madde kaydeder. Biz metni ve tercümeyi kaydetmeyi uygun buluyoruz:

الشُّهداء خمسة: المطعونُ والمبطونُ والغريق وصاحبُ الهدم وشهيدٌ في سبيل الله

"Şu beş kişi şehiddir: "Tâundan ölen, karın hastalığından ölen, boğularak ölen, yıkıntı altında ölen, Allah yolunda şehid olan."

1151 ٣– وعن أم حرام رضى الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: المَائدُ(١) في البحرِ الَّذى يُصيبهُ القيءُ لهُ أجرُ شهيدٍ، والغريقُ لهُ أجرُ شهيدينِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1151)- Ümmü Harâm (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Deniz tutması sebebiyle (gemide) kusan kimseye şehid sevabı verilir. Boğularak ölene de iki şehid sevabı vardır."* [Ebu Dâvud, Cihâd 10, (2493).]

AÇIKLAMA:

Hadisi rivayet eden Ümmü Haram Binti Milhân (radıyallahu anhâ), Hz. Enes'in muhterem annesi *Ümmü Süleym*'in kızkardeşidir. Ashâb'ın büyüklerinden olan Ubâde tu'bnu's-Sâmit (radıyallahu anh)'in zevcesidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hususî iltifatına mazhar olmuş bahtiyarlardandır. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* evine girip ziyaretleriyle şereflendirmişler, hanesinde kaylûle denen öğle uykusu kestirmişlerdir. Uykusundan gülerek uyanan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* rüyasında Müslümanların gemilere binip deniz seferlerine çıkacaklarını gördüğünü anlatır. Ümmü Harâm: *"Ya Resûlallah (aleyhissalâtu vesselâm), Allah'a dua edin, beni de onlar arasında kılsın"* der. Fahr-i Âlem efendimiz:

"Sen onlardansın" tebşir buyururlar.

---

(١) هو الذى يدار برأسه من ريح البحر واضطراب السفينة بالأمواج.

Ümmü Harâm, bu dua-yı nebevî bereketiyle Hz. Osman'ın hilâfeti zamanında, *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh)'nin komutasında tertiplenen *Kıbrıs* Seferi'ne zevcesi Ubâde ile birlikte katılır. Denizi aşıp, adaya çıkarlar. Orada bindiği katır yere atarak ölümüne sebep olur (Sene: Hicrî 27). Bugün kabr-i şerifleri halen Kıbrıs'ta ziyâretgâhtır, Hala Sultan diye meşhurdur.

1152 ٤ – وعن سعيد بن زيد رضى الله عنه قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَقُولُ: مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دِينِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ أَهْلِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

4. (1152)- *Said İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim şöyle buyurdular:

"Kim malını müdafaa sırasında öldürülürse şehiddir. Kim kanını müdâfaa sırasında öldürülürse şehiddir. Kim dinini müdâfaa sırasında öldürülürse şehiddir. Kim ailesini müdâfaa sırasında öldürülürse o da şehiddir." [Tirmizî, Diyât 22, (1418, 1421); Ebu Dâvud, Sünnet 32, (4772); Nesâî, Tahrim 22, (7, 115, 116); İbnu Mâce, Hudud 21, (2580).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisleriyle meşru olan nefis müdâfaasını göstermekte ve teşvik etmektedir. Kur'ân-ı Kerim haksız yere cana kıymayı ebedî cehennemi gerektiren bir cinayet olarak tavsif etmekle (Nisa 93) kalmaz, böyle bir cürmü bütün insanları öldürmüş gibi şen'î bir cinayet ilan eder (Mâide 32). Elbette bu gibi âyetler, cana kıyma meselesinde mü'min üzerine korkutucu ve son derece frenleyici tesirler hâsıl eder, hatta birçok fırsatlarda mü'mini öldürmektense ölmeyi tercih yoluna sevkedebilir. Böyle bir durum, vicdanı tefessüh etmiş zâlimleri ehl-i imana karşı daha şirret, daha saldırgan kılacağı açıktır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* malı, canı, âilesi, dini için ölenlerin şehid olacağını tebşir etmekle bu sayılan şeylerin, ucunda ölüm tehlikesi bile olsa müdafaa edilmesine teşvik etmektedir. Dolayısıyla ölüm ihtimalinin mevzubahis olduğu müdafaa eyleminde öldürme ihtimali de mevzubahistir. Nitekim Müslim'de gelen bir Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) rivâyeti bu mevzuda daha sarihtir:

"Bir adam gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, bir yabancı gelip malımı gasben almak isterse ne yapmamı uygun bulursunuz?" diye sormuştu,

"Malından ona verme!" cevabını aldı. Adam tekrar:

"Ya beni öldürmeye kalkarsa ne yapayım?" diye sordu.

"Sen de onu öldürmeye çalış" dedi. Adam:

"Ya beni öldürürse." deyince:

"Sen şehid olursun!" buyurdu. Adam:

"Ya ben onu öldürürsem?" deyince de:

"O cehenneme gider!" cevabını verdi."

Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde benzer bir suâle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: أَنْشُدْ اللّٰهَ *"Allah'ın adını ver"* diye tavsiye eder.

"Söz anlamazlarsa?" deyince tekrar *"Allah'ın adını ver!"* der.

"Yine de laf anlamazsa?" deyince:

"O zaman mukâtele et, öldürülürsen cennettesin, öldürürsen ateştedir!" cevabını verir.

Meşru müdâfaa sırasında öldürene kısas, diyet gibi herhangi bir cezanın gerekmeyeceği muhtelif rivayetlerde gelmiştir.

Cumhûr-u ulemâ, hadis mutlak geldiği için, *"müdâfaası yapılacak malın azlığına çokluğuna, bakılmaz"* diye hükmeder. İbnu'l-Mübârek "İki dirhemlik mal için bile yapılacak müdâfaa meşrudur" demiştir, yeter ki haksız olarak alınmış olsun. Bazıları az bile olsa malın müdâfaa edilmesini "vacib" görürken, Mâlikîlerden bazıları: "Az bir şey için câiz değil" demiştir.

2- Alimler, nasslar açısından, "az şey sebebiyle katl câiz değil" diyene hak verememişlerse de mal müdâfaasında, malı kurtaracak tedbirlerin en hafifinden işe başlayıp, son noktada katle tevessül etmenin uygun olacağını belirtirler. Yani öldürmeden, saldırganı defetme yolları, çâreleri varken hemen öldürmeye başvurulmamalıdır. Nitekim "mukâteleyi tecviz eden rivâyet" de bu mânayı te'yid eder.

Ahmed İbnu Hanbel'den kaydettiğimiz rivayetteki "Allah'ın adını ver!" demesi ve bunu bırkaç kere tekrar etmış olması da bu görüş sahıplerinin delillerinden birini teşkil etmiştir.

Şâfiî hazretlerinden yapılan rivayete göre: "Kim malı veya nefsi veya harimi sebebiyle saldırıya uğrarsa, onun mukâtele hakkı vardır, öldürdüğü takdirde bedel, diyet, kefaret, vs. herhangi bir ceza gerekmez."

3- İki istisna:

1) Şunu da belirtelim ki, âlimler Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan gelen birçok rivayete dayanarak, bu meselede "sultan"ı istisna ederler. Yani zulüm sultandan geldiği takdirde, ona sabredilmesi, isyan edilmemesi hususunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok sayıda tavsiyelerini nanzar-ı dikkate alan âlimler, sultana karşı gelmeye fetva vermezler. İbnu'l-Münzir bu husustaki icmâdan bile bahseder.

2- Fitne zamanında müdâfa-i nefsi terketmek evlâdır. Yani, dâhilî kargaşa çıktığı zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ısrarla fitneye bulaşmamayı, imkân nisbetinde ondan kaçmayı tavsiye eder. Öyle ki, ölmek veya öldürülmekten birini tercih gibi kritik bir durumda kalındığı takdirde, Hz. Âdem'in iki oğlundan hayırlısı (Hâbil) olmayı tavsiye eder. Bilindiği üzere, fitnede alınacak tavrın en güzel örneğini Kur'an-ı Kerim Hâbil-Kâbil kıssasıyla vermiştir. Kâbil kardeşi Hâbil'i öldürmek maksadıyla üzerine gelince Habil şöyle der: **"Andolsun ki, beni öldürmek için elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatıcı deği-lim..."** (Maide 28-29). Bu âyetin mucibiyle amel eden Hz. Osman (radıyal-lahu anh) da fitnecilere mukabele etmemiş, öldürülmeyi tercih etmiştir.

Fitne ile ilgili geniş açıklamayı 4761. hadiste bulacaksınız.

1153 ٥– وعن أبى سلام عن رجل من الصحابة رضى اللّٰه عنهم قال: [أغرْنا علَى حىٍّ من جهينة فطَلَب رجلٌ من المُسلمين رجلاً منهم فضربه فأخطأه فأصاب نفسه. فقال ﷺ: أخاكم يا معشر المسلمين فابتدره النّاس فوجدوه قد مات فكفّنه رسولُ اللّٰه ﷺ بثيابه ودمه وصلّى عليه ودفنه. فقالوا أشهيدٌ يا رسول اللّٰه؟ فقال نعم؛ وأنا له شهيدٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (1153)- *Ebu Sellâm*, sahabeden birinden rivayet etmektedir: "Cüheyne'den bir mahalle üzerine baskın yaptık. Müslümanlardan biri, (teke tek vuruşmak üzere) onlardan bir adam taleb etti. (Bir cengâver gelince) hemen kılıncıyla saldırıya geçti. Ancak hata yaptı ve kılıncı kendisine isabet etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*.

"Ey Müslümanlar, kardeşinize (yardım edin)" diye bağırdı. Halk ona doğru koşuştu. Ama ölmüştü.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu elbisesi ve kanı ile birlikte sardı, üzerine namaz kıldı ve defnetti.

"Ey Allah'ın Resûlü, bu şehid midir?" diye sordular.

"Evet o şehiddir ve ben ona bu hususta şâhidim" cevabını verdi." [Ebu Dâvud, 40, (2539).]

AÇIKLAMA:

Hadis, savaş sırasında şehid olmak için illâ da düşmanın silâhıyla öldürülmüş olmanın gerekmediğini ifade etmektedir. Kişi hâlis niyetle, Allah rızası için savaştığı takdirde, ne şekilde ölmüş olursa olsun şehid olacağını ifade eder. Nitekim sadedinde olduğumuz rivayet, kişinin, kasden değil hatâen, kendi silahıyla öldüğünü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da bu zâtı şehid olarak tavsif ettiğini göstermektedir.

١1154 ٦– وعن العِرْباضِ بن سارية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: يَخْتَصِمُ الشُّهداءُ والمُتوفَّوْنَ على فُرُشِهِمْ إلى رَبِّنا في الَّذينَ يُتوفَّوْنَ مِنَ الطَّاعُونِ فيقولُ الشُّهداءُ إخوانُنا قُتِلُوا كما قُتِلْنا، ويقولُ المُتوفَّوْنَ على فُرُشِهِمْ إخوانُنا ماتُوا كما مِتْنا. فيقولُ رَبُّنا: انظُرُوا إلى جِراحِهِمْ فإنْ أشْبَهَتْ جِراحَ المَقتولينَ فإنَّهُمْ منهُمْ ومعهُمْ فإذا جِراحُهُمْ قد أشْبَهَتْ جِراحَهُمْ]. أخرجه النسائي.

6. (1154)- *İrbâz İbn Sâriye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Şehidlerle yataklarında ölenler, tâundan ölenler hakkında Cenâb-ı Hakk'a birbirlerini şikayet ederler. Şehidler:

"Onlar bizim kardeşlerimizdir, onlar da bizim gibi öldürüldüler!" derler. Yataklarında ölenler de:

"Onlar bizim kardeşlerimizdir, bizim gibi öldüler!" derler. Rabbimiz onlara şöyle seslenir:

"Yaralarına bakın, öldürülenlerin yaralarına benziyorlarsa onlardandırlar ve onlarla beraber olurlar!" Bakılır ve onlardaki yaranın, öbürlerininki gibi olduğu görülür." [Nesâî, Cihâd 36, (6, 37-38).]

AÇIKLAMA:

Sindî, yatakta ölenler, öyle söylemekle, esas itibariyle tâundan ölenlerin şehid olmalarını kıskanarak mezmum olan hased duygusuyla onların derecelerinin düşürülmesini taleb etmediklerini, bilakis: "Bize de

şehidlik ver, biz de onlar gibi yatakta öldük, onlar şehidse biz de şehid olmalıyız" demek istediklerini belirtir. Ayrıca, bu talebin cennete girmezden önce olacağını, çünkü cennette وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِى اَنْفُسُكُمْ âyeti (Fussilet 31) mucibince, herkese arzu ettiği şeyin verileceğini belirtir. "Öyleyse der, Allah Teâla, cennette, herkesin kalbinden kendi fevkinde olanın makamını arzu etmeyi çıkaracak, kendi makamından razı kılacaktır."

1155 ـ ٧ ـ وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّ عُمَرَ بـنَ الخَطَّابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: غُسِّلَ وَكُفِّنَ وَصُلِّيَ عَلَيْهِ وَكَانَ شَهِيداً]. أخرجه مالك.

7. (1155)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) şehid olduğu halde yıkandı, kefenlendi, üzerine namaz kılındı." Muvatta, Cihad 36, (2, 463).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ömer (radıyallahu anh) Ebu Lü'lü' eliyle suikast sonucu öldürülmüştü. Namazını Süheyb (radıyallahu anh) kıldırdı.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) şehid kabul edildiği halde, tekfin işleri, normal bir ölüye yapıldığı şekilde icra edilmiştir. Çünkü, dünyevî ahkâm yönüyle de şehid sayılanlar, cephede ölenlerdir. Üstelik bunlar da aldıkları yaranın tesiriyle, hemen ölmüş olmalıdır. İlaç aldıktan, yiyip-içip konuştuktan sonra ölenler uhrevî ahkâm itibâriyle şehid sayılsa da dünyevî ahkâm itibâriyle şehid sayılmazlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Uhud şehidlerini yıkamadan, elbiseleriyle gömmüş ve üzerlerine namaz da kılınmamıştır. Namaz kıldığına dâir gelen rivayetler "dua" ile te'vil edilmiştir. Nitekim ölüye dua edilir. Namaz hususunda ihtilâf edilmiş olsa da, yıkamadan elbiseleriyle gömüldüklerinde ihtilâf yoktur.

CİDAL VE MİRÂ BÖLÜMÜ

Cidâl ve Mirâ, sözle yapılan mühâsama ve munâzaradır.

Cidâl, lügat olarak جدل kökünden gelir. Bu ise, sağlam olmak, sert olmak, ipi sağlam bükmek, örgüyü sağlam kılmak gibi mânalara gelir. Bu asıldan olmak üzere cedel, husumeti şiddetli olmak, cidâl ve şiddetli husumet etmek mânasına gelir. Arapça'da cedel, cidâl, mirâ muhasama gibi kelimelerle ifade edilen aynı mânayı dilimizde münâzara, münâkaşa, tartışma, çekişme, cedelleşme gibi kelimelerle ifade ederiz, cedel ve muhasama kelimelerinin de kullanıldığı olur.

İLM-İ CEDEL: Bu kök, mâna esas olmak üzere, muhalif tarafın fikirlerini çürütüp kendi fikirlerini benimsetmek üzere geliştirilen ilme ilm-i cedel denmiştir. Kendisine has prensipleri, kaideleri vardır. Cedel ilmi mantık, fıkıh, hitâb, münazara gibi muhtelif dinî ve gayr-ı dinî ilimlerle teması olan bir ilimdir. Asıl maksadı, karşı tarafı çürütüp kendi fikrini benimsetme melekesinin tahsilidir. İlmî, amelî hayatta pratik faydaları vardır. *İbnu Haldun*, Mukaddime'de cedel'i: "Fıkhî mezhepler arasında olsun başka muhalif gruplar arasında olsun cereyan eden münâzara âdabını bilmektir" diye târif eder. Fıkıh mezheplerinden herbirinin, kendi görüşünün haklılığını, muhalif tarafın görüşündeki isabetsizliği ortaya koymak için gösterdiği gayret de bir nevi cedel sayılmıştır. Fukahanın geliştirdiği cedel daha ziyade şer'î delilleri esas alır. Bu hususu ilk sistemleştiren Hanefi fakihlerinden Fahru'l-İslâm Bezdevî merhum (V. 482/ 1089) olmuştur. Bunun cedeli daha ziyade nas, icmâ, istidlal gibi edille-i şer'iyyeye dayanır.

Bu mevzuda isim yapan diğer bir şahsiyet Rüknüddin el-Âmidî'dir (V. 515/1121). Âmidî, her ilimizde geçerli umumî münazara prensipleri üzerinde durmuştur. el-İrşâd fi İlmi'l-Cedel adlı eseri kendinden sonra ge-

len Nesefî vs. birçoklarına çığır olacaktır. Ancak şunu da belirtelim ki, bu sâhada ilk eseri, fukahadan Ebu Bekr Muhammed İbnu Ali el-Kaffâl'ın (v. 336/947) verdiği kabul edilir.

Cedel, doğru-yanlış, hak-batıl demeden kendi fikrini benimsetmeye, karşı tarafı çürütmeye yönelik bir gayeyi esas alınca, inceleme mevzuu yapıp temas ettiği bir kısım meseleler, prensipler (muğalata, safsata vs.), bâzı alimleri rahatsız etmiş ve bu ilimle herkesin rastgele meşguliyetini uygun görmemişlerdir. Hatta şöyle diyenler bile olmuştur:

"Sakın ha şu cedel denen şeyle uğraşmayın. Bu, selef büyüklerinde yoktur. Onların inkırazından ve dâr-ı ukbaya irtihallerinden sonra zuhur etmiş zamâne fantezisidir, fıkıhtan uzaklaştırır, boş şeylerle meşgul ederek ömrün zayi olmasına sebep olur, ruhlarda vahşet ve adâvet uyandırmaktan başka bir işe de yaramaz. Bu bir kıyamet alâmetidir. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hadislerinde böyle haber verilmiştir vs..."

Bu çeşit uyarılara sıkça rastlanır.

Ancak şunu belirtmek gerek: İslâm âlimleri, menfi fikirlerin benimsetilmesinde kullanılan bir kısım kaide ve prensipleri hakkın müdâfaası ve tebliği için kullanma gereğine inanarak ilm-i cedel mevzuunda gâfil kalmamışlardır. Hatta Kur'ân-ı Kerim'de yer alan: وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِى هِىَ اَحْسَنُ **"Ey Muhammed! Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır, ONLARLA EN GÜZEL ŞEKİLDE TARTIŞ..."** (Nahl 125) âyetini de kendilerine delil yaparak doğrunun, gerçeğin ve hakkın izhârı için, bu ilmi geliştirmişlerdir.

Günümüz sol dünyasının diyalektik adı altında büyük bir itina ile üzerinde durduğu cedel mevzuunda en azından dinin tebliğini gâye edinen insanların bîgâne kalmaması gerekir. Zamanımızda geliştirilen psikoloji, propaganda, reklâm gibi konuların da, artık cedelin -geniş tutulması gereken- meşguliyet sahası içerisinde mütâlaası şarttır. Bazı hadislerde cedele müteallik olarak gelen bir kısım kötüleme ve yasaklamaların, zamanı öldürmeye veya dinî teslimiyeti kırmaya müncer cidâl ve meşguliyetlerle te'vili şarttır.

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلاً وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ

1156 ١ — عن أبى أمامة رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسـول اللّه ﷺ : ما ضلّ قوم بعد هدى كـانوا عليه إلاّ أُوتوا الجدل. ثُمَّ تلا: ماضربوه لك إلاّ جدلاً بل هم قوم خصمون].

أخرجه الترمذى وصححه.

1. (1156)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kavm, içinde bulunduğu hidayetten sonra sapıttı ise bu, mutlaka cedel sebebiyle olmuştur."

[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu söyledikten sonra, delil olarak] şu âyeti okudu: **"Onlar: "Bizim tanrımız mı yoksa O mu daha iyidir?" dediler. Sana böyle söylemeleri, sırf tartışmaya girişmek içindir. Onlar şüphesiz münakaşacı bir millettir"** (Zuhruf 58). [Tirmizî, Tefsir, Zuhruf, (3250); İbnu Mâce, Mukaddime 7.]

AÇIKLAMA:

Hadis, kendilerine gelen hidayetle istikamet üzere gitmeye başlayan milletler sonradan sapıttı ise, bu sapmanın, peygamberin getirmiş olduğu dinî ta'limat (emirler, yasaklar; iyi-kötü, hayır-şer şeklindeki değer hükümleri gaybî ihbârât vs.) hakkında yersiz münâkaşalara girmelerinden, aleyhte deliller getirmeye kalkmalarından hasıl olduğunu belirtmektedir.

Din, mü'minlerden öncelikle teslimiyet ister. İslâm dini de öyle. Esâsen Müslüman, lügat olarak teslim olmuş demektir.

Ayet-i kerimenin, peygamberlerle bâtıl yolda münakaşaya giren, öğrenmek ve ikna olmak için değil, inad ve inkâr gayesiyle mucizeler taleb eden kavimleri sözkonusu ettiği belirtilmiştir. Mamafih Kur'ân hakkında yürütülen inâd ve münakaşanın maksûd olduğu, bunun da, herkesin kendi şahsî görüşlerini veya şeyhlerinin fikirlerini öne çıkarmak ve üstün kılmak için Kur'ân'ın bazı âyetlerini diğer bazılarıyla karşılaştırmak suretiyle tahrik edilip, hakkın ortaya çıkmasının asla düşünülmediği hadiste, işte bu çeşit tartışmanın kötülenip tahrim edildiği, hakkın izharı gibi faydalı bir maksadla yapılacak münazaranın yasaklanmasının sözkonusu olmayacağı hatta böylesi münâzaranın "farz-ı kifâye" olduğu belirtilmiştir.

1157 ٢ـ وعنه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ : من ترك المراء وهو مبطل بنى له بيتٌ في ربضِ الجنّة، ومن تركه وهو محق بنى له بيتٌ في وسطها، ومن حسن خلقه بنى له في أعلاها]. أخرجه الترمذى.

« رَبَضُ الجنّة » مشبه بربض المدينة، وهو ما حولها من العمارة.

2. (1157)- Yine Ebu Ümâme (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim haksız olduğu bir münakaşayı terkederse kendisine cennetin kenarında bir ev kurulur. Haklı olduğu bir münâkaşayı terkedene de cennetin ortasında bir ev kurulur." [Tirmizî, Birr 58, (1994); Ebu Dâvud, Edeb 8, (4800); İbnu Mâce, Mukaddime 7, (51); Nesâî, Edeb (6, 21).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyeti, müellif, Tirmizî'ye nisbet ederse de Ebu Ümâme rivayeti Ebu Dâvud'da yer almaktadır. Tirmizî'deki rivayet Ebu Ümame' nin değil Hz. Enes (radıyallahu anh)'indir. Ayrıca mânada fark olmasa da lâfızlarda bazı değişiklik mevzubahistir. Nesâî'deki rivayet Fadâle İbnu Ubeyd'dendir ve mânaca buna yakındır.

2- Hadis metninde geçen ربض (rabad), bir şehrin surlarının dışında yer alan evlere denir. Kelimesi kelimesine yapılacak bir tercüme *"...cennetin dışında"* veya *"banliyösünde"* şeklinde olmalı idi. Ancak, âlimler bununla bir teşbih yapıldığını, maksadın da dış taraf (veya "kenar") olduğunu belirtir. Zîra *Aliyyü'l-Kârî'nin* Mirkâd'da açıkladığı üzere, itikadımızca cennetin dışında, cehennemden başka bir ikamet yeri mevcut değildir. Sadece Mûtezile'nin "el-Menziletü Beyne'l-Menzileteyn" inancı vardır. *Ehl-i Sünnet*, hiçbir şer'î delile dayanmadıkları için Mûtezile'yi bu görüşünden dolayı reddeder. Öyleyse, hadisin devamından da anlaşılacağı üzere, bundan murad cennetin gözde olmayan, geri planda kalan yeridir, kıyı, kenar kelimeleriyle de ifade edilebilir.

Şu halde, mü'min şânına, imanına hiç yakışmayan bâtıl bir iddiaya girer de bunu bir noktada bırakırsa Cenab-ı Hakk lütfuyla buna bir mükâfaatta bulunuyor.

Haklı olduğu bir meselede iddialaşma ve münazarayı bırakan, öncekinden daha büyük bir sevap alıyor. Bu sevap kendisine mükâfaat olarak cennetin ortasında bir ev verilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Böylece, haklı bile olunsa münâkaşanın terkinde hayır olduğu ifade edilmiştir.

1158 ٣ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: المِرَاءُ في القُرْآنِ كُفْرٌ].

أخرجه أبو داود.

3. (1158)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) hazretleri anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: "Kur'an hakkında münâkaşa küfürdür" [Ebu Davud, Sünnet 5, (4603).]

AÇIKLAMA:

Buradaki münakaşadan maksad Kur'an'ın kelamullah olduğu hususunda şekke düşmektir. Bazı âlimler, buradaki münakaşadan maksadın Kur'an kadim mi, hadis mi? diye yapılacak münakaşa ile müteşâbih âyetleri üzerine yapılacak münakaşa olduğunu söylemişlerdir. Bu münakaşalar en azından bir kısım hakikatlerin inkarına ve dolayısıyla onların örtülmesine müncer olacağından Resûlullah böyle bir ameli "küfür" olarak tavsif buyurmuştur. Ehl-i bid'anın fikirleri dışında, haram-helâl gibi ahkâmın ortaya çıkması, gâmız mânaların izhârı, ondaki hayat düsturlarının keşfi gibi müsbet maksadlara mebni münâkaşa ve incelemelerin, tefsir faaliyetlerinin -ehliyetli kimselerce yapılması şartıyla- müstahsen olduğu izah gerektirmeyen bir husustur. Kur'ân'la ilgili bu çeşit mübâhaseler Sahâbe devrinden beri olagelmiştir.

Tîbî der ki: "Hadiste yasaklanan münâkaşadan maksad Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerini, diğer bazı âyetleriyle tekzibe kalkışmaktır. (Bu durumda böylesi kötü niyetlilerin tahribini önlemek için) Kur'an-ı Kerim'deki birbirine muhalif gibi gözüken âyetleri, selef akidesine muvafık gelecek şekilde te'lif etmek maksadıyla gayret göstermek gerekir. Te'lif edilemeyecek âyetlerle karşılaşılacak olursa (münakaşaya girmeyip, "bundan murad ne ise Allah bilir" diyerek) Allah'a tevekkül etmelidir."

1159 ٤ – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ أبغضَ الرِّجالِ إلى الله تَعالى الألدُّ الخَصِمُ]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

« الألدُّ » الشديد الخصومة. « والخَصِمُ » الذى يخصمُ إخوانه ويُحاجُّهم.

4. (1159)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah'ın en ziyade buğzettiği erkek, şiddetli düşmanlık yapan hasımdır."* [Buharî, Ahkâm 34, Mezâlim 15, Tefsir, Bakara 37; Müslim, İlm 5, (2668); Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2980); Nesâî, Kadât 33, (8, 247, 248).]

1160 ٥ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [خرجَ رسولُ الله ﷺ ونحنُ نتنازعُ في القدرِ فغضبَ حتّى كأنّما فُقِئَ في وجههِ حبُّ الرُّمانِ من حُمرةِ الغضبِ. فقالَ: أبهذا أُمِرتُم؟ أم بهذا أُرسِلتُ إليكُم؟ إنّما أهلكَ مَن كانَ قبلكُم كثرةُ التّنازعِ في أمرِ

دِينِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ].

زاد في رواية: عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَنْ لاَ تَنَازَعُوا فِيهِ. أخرجه الترمذى.

5. (1160)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz kader hususunda münâkaşa ederken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkageldi. Öylesine kızdı ki, öfkenin hâsıl ettiği kızıllıktan, yüzünde sanki nar taneleri ortaya çıkmıştı. Bize şöyle çıkıştı:

"Bununla mı emredildiniz, yoksa ben size bunun için mi gönderildim. Bilin ki, sizden öncekileri, dinî meselelerdeki münâkaşalarının çokluğu ve peygamberleri hakkında düştükleri ihtilâfları helâk etmiştir."

Bir rivayette şu ziyade mevcuttur: *"Kader hususunda münâkaşa etmemeniz için yemin verdim."* [Tirmizî, Kader 1, (2134); İbnu Mâce, Mukaddime 10, (85).]

AÇIKLAMA:

İslâm dininin en ziyade münâkaşaya açık olan prensibi kaderdir. Kader, kulun -hayır ve şer- bütün fiillerini Allah'ın yarattığına, insanları yaratmadan önce ne yapacaklarını Levh-i Mahfuz'da yazdığına, herşeyin, Allah'ın kazası, kaderi, irâde ve meşîeti ile meydana geldiğine iman ve taata razı olup bunlara mukabil sevap vaadettiğine, küfür ve masiyete râzı olmayıp bunlara karşı da ceza vaadettiğine inanmaktır.

Bu inanç ilk bakışta mütenakız gibi görülür ve bazı halli zor sorular getirir. Şöyle ki:

1- Her şeyi Allah önceden yazdı ise, kul yaptığı amellerde mecburdur, bu durumda fiillerinden sorumlu olmaması gerekir.

2- Allah râzı olmadığı şeyi niye yaratır?

3- Yazılan şey meydana geleceğine göre çalışmanın ne kıymeti var? Böyle bir inanç insanı tembelliğe atmaz mı? vs.

Sorular daha da çoğalabilir. Bunlara ilmî, kesin cevap da bulmak zordur. Üstelik insan fıtratı, tabiatı gereği, kader bahsi geçince bu sorları sorma ihtiyacı duyar ve ilgisiz kalamaz.

Biz burada teferruata girmeyeceğiz. Çünkü kaderle ilgili müstakil bir bölüm gelecektir (4830-4846'ncı hadisler). Burada iki noktaya temas edeceğiz:

1- Kader, İslâm'ın Allah inancının bir parçasıdır. Kaderi reddetmek veya tereddütle karşılamak, Allah inancını haleldâr eden bir durum getirir. Meselâ soralım:

Allah her şeyi ezelden bilmemiş olabilir mi?

Allah her şeyin miktarını önceden takdir etmemiş olabilir mi? Yani hâdisat, kâinatın ahvâli tesadüflere bağlı olarak mı cereyan etmektedir?

Cevabımız "Evet!"se kader var demektir, "Hayır"sa Allah inancımız sakat demektir.

2- Kader Allah inancımızı ilgilendirdiğine göre gaybî umûra girer, gayb sâdece tasdik edilir, mahiyetini kavramakla ne mükellefiz, ne de kâdiriz. Gayba iman mü'minin ana vasıflarından biridir.

3- Kul olarak biz, Allah'a karşı, bize bildirilen vazifelerden sorumluyuz. Bu vazifeler nelerdir, açıkca belirtilmiştir. Emirler, yasaklar, mübahlar vs. Öyle ise, kul olarak sorumlu olduğumuz vazifelere dikkat etmeli; ne dereceye kadar yaptık, neleri yapmadık, niçin yapmadık, eksikleri nasıl telâfi ederiz, mükemmele nasıl ulaşırız?... gibi.

Durum böyle olunca, Allah söz konusu olduğu zaman "inandım!" deyip geçilecek kader meselesiyle -vazife kılınmadığı halde- uğraşmak, halledemiyeceğimiz yükün altına kendimizi atmak, ama öbür tarafta iktidarımız dâhilinde olan ve yapmakla da mükellef olduğumuz vazifeleri bırakmak, herhalde sağlıklı olmayan marazî bir durum olsa gerektir ki bu da mü'minlik, kulluk edebiyle hiç bağdaşmaz. İşte bu sebeple olacak ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kader üzerine münâkaşa edenlere kızmış ve: "Sizi bu konuda münâkaşa etmemeye mecbur ediyorum (veya yemin veriyorum)" demiştir.

Şu halde, bu mevzuda en sağlıklı yol "inandım" deyip, imanın getirdiği vazifeleri yapma hususunda gayret sarfetmektir. Öyle ise kaderle uğraşmak "emredileni terkedip, emredilmeyen şeyle meşgul olmak" veya hesabı olan işi bırakıp, hesabı olmayan işe girişmek ve böylece sorumluluğu katlamaktır.

Ve, şimdiye kadar hiç kimse, kader hususunda Kur'an'ın bildirdiği çizginin dışında tatminkâr bir çözüm getiremediğine göre şimdiden sonra da getiremeyecektir.

1161 ٦– وعن ابن المسيب قال: [بَيْنَمَا رَسُولُ اللهِ ﷺ جَالِسٌ فِي أَصْحَابِهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَقَعَ رَجُلٌ بِأَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَـآذَاهُ فَصَمَتَ عَنْهُ أَبُو بَكْرٍ، ثُمَّ آذَاهُ الثَّانِيَةَ فَصَمَتَ عَنْهُ ثُمَّ آذَاهُ الثَّالِثَةَ فَانْتَصَرَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَـقَامَ رَسُـولُ اللهِ ﷺ. فَـقَالَ أَبُو بَكْرٍ أَوَجَدْتَ عَلَيَّ يَارَسُولَ اللهِ؟ قَـالَ لاَ؛ وَلَـكِنْ نَزَلَ مَلَكٌ مِنَ السَّمَاءِ

يُكَذِّبُهُ بِمَا قَالَ لَكَ. فَلَمَّا انْتَصَرْتَ ذَهَبَ الْمَلَكُ وَقَعَدَ الشَّيْطَانُ فَلَمْ أَكُنْ لأَجْلِسَ إذَا قَعَدَ الشَّيْطَانُ]. أخرجه أبو داود.

6. (1161)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashâbının (radıyallahu anhüm) arasında otururken, bir adam Hz. Ebu Bekir'e hakaretâmiz sözler sarfederek cefa verdi. Ancak Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) adama karşı sükût etti. Adam ikinci sefer aynı şekilde hakaret ederek eziyet verdi. O yine sükût etti. Adam üçüncü sefer de eziyet verince Hz. Ebu Bekir (adama hak ettiği cevabı vererek) intikamını aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hemen kalktı. Hz. Ebu Bekir:

"Ey Allah'ın Resûlü, yoksa bana darıldınız mı?" diye sordu.

"Hayır" dedi. *"Ancak semadan bir melek inmiş, sana söylediklerini tekzib ediyordu. Sen intikamını alınca melek gitti, şeytan oturdu. Bir yere şeytan oturdu mu ben orada duramam."* [Ebu Dâvud, Edeb, 49 (4896, 4897).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh), bidâyette havassın yolu olan azimeti ihtiyar ederek, kendisine yapılan hakarete cevap vermiyor. Ancak üçüncü sefer hakarete mâruz kalınca dayanamayıp mukâbele ederek intikamını alıyor. Ayet-i kerimede Cenâb-ı Hakk: **"Bir kötülüğün karşılığı aynı şekilde bir kötülüktür. Ama kim affeder ve barışırsa, onun ecri Allah'a aittir"** (Şurâ 40) buyurur, Keza: **"Eğer ceza vermek isterseniz size yapılanın aynıyla mukabele edin. Sabrederseniz and olsun ki bu, sabredenler için daha iyidir"** (Nahl 126) buyurulmuştur. Şu halde, Cenab-ı Hakk, yapılan kötülüğe misliyle mukabele etmeye izin veriyor, ancak sabrın daha hayırlı olacağını belirtiyor. Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh) başlangıçta -havas mertebesinde olanlara has olan- azimet tarikini, yani sabrı ihtiyar etmekle daha hayırlı bir davranışta idi. Cevab vererek intikam alınca, daha hayırlıyı bırakarak avam tabakası için câiz olan bir davranışa yer verdiği için Resûlullah'ın aksülamelinde (reaksiyon) ifadesini bulan bir kayba maruz kalmıştır. Öyle anlaşılıyor ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir'den sıddıkiyet mertebesine muvafık mükemmel davranışın devamını arzu etmekte idi.

Azimet yolu, avama da açıktır. Büyüklerin yoluna sülûk, küçüklere de büyüklük kazandırır.

1162 ٧– وعن ابن عباس رضى الله عنهما أنه قال: [لاتُمار أخاكَ فإنَّ المِرَاءَ لاَ تفهمُ حِكمته، ولاَ تؤمنُ غائلته، ولاَ تعِدْ وعداً فتخلِفَه]. أخرجه رزين.

7. (1162)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri şöyle buyurmuştur: "Kardeşinle münâkaşa etme, zîra münâkaşanın hikmeti anlaşılmaz, sıkıntısı eksik olmaz, tutamayacağın bir vaadde de bulunma." Rezîn ilavesidir.

HACC VE UMRE BÖLÜMÜ

Bu bölümde 15 bab vardır

BİRİNCİ BAB

HACCIN FAZİLETLERİ

İKİNCİ BAB

HACCIN FARZİYYETİ

ÜÇÜNCÜ BAB

MÎKAT İHRAM VE BUNLARLA İLGİLİ MESELELER

DÖRDÜNCÜ BAB

HACCIN ÇEŞİTLERİ İFRÂD, KIRÂN, TEMETTÛ

BEŞİNCİ BAB

TAVAF VE SA'Y

ALTINCI BAB

VAKFELER VE İFADA

YEDİNCİ BAB

REMY (TAŞLAMA)

SEKİZİNCİ BAB

HALK VE TAKSİR (TRAŞ)

DOKUZUNCU BAB

TAHALLÜL (İHRAMDAN ÇIKMA)

ONUNCU BAB

KURBANLAR

ON BİRİNCİ BAB

FEVTLER (AKSAMALAR), İHSAR VE FİDYE

ON İKİNCİ BAB

MEKKE'YE GİRİŞ İKAMET VE ÇIKIŞ ÂDÂBI

ON ÜÇÜNCÜ BAB

HACDA NİYABET

ON DÖRDÜNCÜ BAB

HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HADİSLER

ON BEŞİNCİ BAB

RESULULLAH'IN HACC VE UMRESİ

HACC

"Hacc, kasdetme ve yönelme ma'nalarına gelir. Ancak, onu, mutlak kasd ve mücerret yöneliş ma'nalarına hamletmek de doğru değildir. Hac, hususî bir zaman diliminde, hususî bir kısım yerleri, yine bir kısım hususî usullerle ziyaret etmeğe denir ki; senenin belli günlerinde, hac niyetiyle ihrama girip, Arafat'ta vakfede bulunmak ve Kâbe'yi tavaf etmekten ibaret sayılmıştır. İhram haccın şartı, vakfe ve tavaf ise onun rükünleridir.

Her sene, dünyanın dört bir yanından yüz binlerce insan, "Beytullah"a teveccüh edip, mübarek bir zaman dilimi içinde, Sahib-i Şeriat tarafından belirlenmiş bazı mekânları... hususî bir kısım usullerle ziyaret eder... vazifelerini yerine getirir ve günahlarından arınırlar -ki böyle bir vazife "Ona varmaya gücü yeten kimsenin Kâbe'yi tavaf etmesi Allah'ın insanlar üzerindeki hakkıdır."- fermânıyla, İslâm'ın beş esasından biri olarak gücü yeten herkese farz kılınmıştır.

Hac, Müslümanlar arasında içtimâî birliği te'sis ve tecelli ettiren öyle büyük ve öyle şümullü bir İslâm şiârıdır ki, onun enginlik ve vüs'atini, küre-i arz üzerinde bir başka mekân ve bir başka cemaatte bulup göstermek mümkün değildir. Kâbe, o derin ma'na ve kudsiyetiyle, tâ Hz. Âdem ve onun yaratılışından önceki zamanlara gidip dayanan.. ve daha sonra Hz. İbrahim'le, bilmem kaçıncı kez ortaya çıkarılıp îmar edilen, millet-i İbrâhimiye ile irtibatlı, hakikat-ı Ahmediye'nin amânın bağrında eşi, nûr-u Muhammedî aleyhisselâm'ın dölyatağı ve bütün semâvî dinlerin kıblegâhı, eşsiz öyle bir tevhid ocağıdır ki, bu husûsîyetleriyle ona denk, Allah evi denebilecek ikinci bir bina yoktur.

Her yıl, yüz binlerce insan, Allah'a karşı kulluk sorumluluklarını yerine getirmek için, Hakk'a en yakın olacakları bir zaman diliminde, bir zirve mekânda, edâ edecekleri ibadetlerin menfezleriyle duygularını, düşüncelerini soluklar.. ahd u peymanlarını yeniler.. günahlarından

arınır.. birbirlerine karşı sorumluluklarını hatırlar ve hatırlatır, içtimâî, iktisâdî, idârî ve siyâsî işlerini, her yanıyla Hakk'a kulluğu çağrıştıran bir ibadet zemininde, kalplerin rikkati, duyguların enginliği ve İslâm şuurunun med vaktinde, bir kere daha gözden geçirip pekiştirir; sonra da yepyeni bir güç, yepyeni bir azim, yepyeni bir şevkle ülkelerine dönerler.

Hepimiz hacca, biraz da, ruh ve duygularımızın kirlenmiş olması mülâhazasıyla gider ve o güne kadar tanımadığımız farklı bir kapıdan, ayrı bir ma'na âlemine açılıyor gibi yola revân olur ve geçeceğimiz yollara sıralanmış şeâiri bir bir görür, duyar, enginliklerine iner.. ve ulu dağların mehâbeti içinde gözümüzü, gönlümüzü dolduran bunca İslâm alâmeti karşısında, daha yolda iken Kâbe ve haccetme ruhunun perde perde sıcak ve derin esintilerini duymaya başlarız. Sonra da, gidip tâ en son noktaya ulaşıncaya kadar, otobüs kanepelerinde, tren kompartımanlarında, gemi kamaralarında, uçak koltuklarında, otel odalarında, misafir salonlarında, hatta çarşı ve pazarda hep o sımsıcak meltemlerin te'sirini hissederiz. Bu vasıtalara, bu yollara ne kadar alışmış ve ne kadar kanıksamış olursak olalım; vasıtasına göre, saatler, günler ve haftalar süren bu mavi, bu ruhânî, bu âhenkli, bu vâridatlı yolculuktan bir kurbet, bir vuslat, bir güzellik, bir şiir, bir romantizim banyosu ala ala, ruhlarımıza, asıl kaynağından gelen gücü kazandırmış, gönüllerimizi itmi'nân arzusuyla şahlandırmış ve hususî bir âlemin namzedi olmuş gibi kendimizi, bütün bu büyülü güzelliklere ulaştıracak sırlı bir kapının önünde sanırız. Bu kudsî yolculuk ve yol mülâhazası, her zaman his dünyamıza öyle esbab üstü bir duyuş ve bir seziş kabiliyeti bahşeder ki; bazen neşeyle tüten, bazen murâkebe ve muhâsebe duygusuyla buruklaşan bir ruh hâletiyle, adeta kendimizi âhiretin koridorlarında yürüyormuşçasına hep tedbirli ve temkinli hissederiz.

Hac yolcusu, evinden ayrıldığı andan itibaren, yol boyu, nefis ve enâniyeti hesabına iplik iplik çözülür; kalbî ve ruhî hayatı adına da bir dantela gibi ibrişim ibrişim örülür. Evet, insan bu ışıktan yolculuğundan en eski fakat eskimeyen, en ezelî ama taptâze gerçeklerle tanışır ve hâlleşir.. ve hiçbir zaman unutamayacağı edalara ulaşır. Hele, yapılan işin şuurunda olanlar için bu arzî fakat semâvî yolculuk, ihtivâ ettiği vâridat ve hatıralarla daha bir derinleşir ve ebediyet gamzetmeye başlar.. başlar ve güya semânın renkleri, hacıların sesleri gelir hülyalarımıza dolar, ruhlarımızı sarar ve ömür boyu gönül gözlerimizde tüllenir durur.

Dünyada, Kâbe ve çevresi kadar, biraz hüzünlü de olsa, ama mutlaka füsunlu daha câzip bir başka yer göstermek mümkün değildir. İnsan, onun hariminde her zaman efsânevî bir güzelliğe şâhit olur ve herşeyi en olgun, en tatlı bir meyve gibi koparır ve yer. Oralara yüz sürme tâli'liğini

paylaşan ruhlar, ebediyen başka bir ibadet mahalli arama vehminden kurtulurlar.. ve oraların öteler buudlu câzibesini ömürlerinin gurûbuna kadar da asla unutmazlar."[29]

HACC

Hacc, lügatte, (ziyarete) kastedmek mânasına gelir. Şeriat-ı garrâda: Beytu'l-Haram'ın muayyen âdâba uygun olarak ziyaretine kasdetmektir. Daha sarih tarifiyle: "Belirlenmiş vakitte Arafat'ta bir mikdar durduktan sonra, Kâbe-i Muazzama'yı usûl-ü dairesinde tavaf suretiyle ziyaret etmekten ibarettir."

Hacc, İslâm'ın beş rüknünden biridir. İçtimâî ve siyasî yönü ümmet hayatında son derece ehemmiyet arzeden bir ibadettir. İslâmiyet'in beynelmilellik hüviyetini en yüksek mertebede ifade eden yegâne fırsattır. Hacc vesilesiyle dünyanın dört bir tarafında yaşayan, dilleri, renkleri, örf, âdet ve kıyafetleri farklı Müslümanlar, aralarındaki mekân uzaklığını, Allah'ın emrine uyarak kaldırıp biraraya gelirler, tanışırlar, kaynaşırlar, sevişirler, birbirlerini öğrenerek fikir birliğine ererler. Hakkıyla îfa edilen hacc ibâdeti Müslüman milletler arasında tanışmayı sağlar, tanışma sevgiyi doğurur, sevgi ise dayanışma ve yardımlaşmayı hâsıl eder.

Birinci Cihan Harbi sırasında çeşitli cephelerde Müslüman milletlerin, birbirlerine silah çekmelerini, bâhusus İslâm'ın bayraktarı olarak küffârın önünde cihad veren Osmanlılar'a karşı savaşmalarını, haccın terkedilmesi sebebiyle aralarında zarurî olan tanışma ve dayanışmanın ihmâle uğramasında gören Bediüzzaman, haccın ihmali "Düşmana milyonlarla İslâm'ı, İslâm aleyhinde istihdama zemin ihzâr etti" dedikten sonra bu feci neticeyi şöyle tasvir eder:

"İşte Hind, düşman zannederek, hakikî pederini öldürmüş, başında oturmuş ağlıyor.

İşte Tatar, Kafkas, öldürülmesine yardım ettiği şahıs, biçâre valideleri olduğunu بعد خراب البصرة (iş işten geçtikten sonra) anlıyor, ayak ucunda ağlıyorlar.

İşte Arap, yanlışlıkla kahraman kardeşini öldürüp, hayretinden ağlamayı da bilmiyor.

İşte Afrika, biraderini tanımayarak öldürdü, şimdi vâveylâ ediyor.

İşte Âlem-i İslâm, bayraktar oğlunu gafletle bilmeyerek öldürmesine yardım etti, vâlide gibi saçlarını çekip âh-ı fizar ediyor.

29– M. Fethullah Gülen, Sızıntı Dergisi, Haziran 1994. Sayfa 2, 3 vd.

Milyonlarla ehl-i İslâm, hayr-ı mahz olan sefer-i hacca şedd-i rahl (yolculuk) etmek yerine, şerr-i mahz olan düşman bayrağı altında dünyada uzun seyahatler ettirildi. فاعتبروا (Bundan ibret alın ey akıl sâhipleri)."

Umre lügat olara ziyaret demektir. Istılahda muayyen âdab çerçevesinde, Kâbe'nin ziyaretine denir. Umreye Haccu'l-Asgar da denmiştir. Bu sebeple hacc'a da **"el-Haccu'l-Ekber"** denmiştir. Haccın yıl içerisinde, belli bir zamanı vardır. Ayrıca Arafat'ta ve Müzdelife'de vakfe, şeytan taşlama gibi başka levâzımatı da bulunduğu halde, umre sâdedir: Yılın her ayında yapılabilir. İhram, tavaf ve sa'ydan ibarettir.

Umrenin hükmü hususunda, mezhepler farklı hükümlerde bulunmuştur. Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel gibi ehl-i eser denen ulemaya göre vacibtir. Buharî de bu kanaate tâbî olmuştur. Hanefî ve Malikîlere göre, nâfile bir ibadettir. Her görüş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan menkul rivayetlere dayanır. Ebu Hanife hazretleri Tirmizî'de gelen bir rivayeti esas alır:

اتى اعرابى النبى ﷺ فقال:
يا رسول الله اخبرنى عن العمرة أواجبة هى؟ فقال: لا وإن تعتمر خير لك

"Bir bedevî gelerek Hz. Peygamber'e sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, bana umreden haber ver, o vâcib midir?" Resûlullah: "Hayır, ancak umre yaparsan senin için hayırlıdır" buyurdu." Ayrıca Cibril hadisinde: "İslâm beş şey üzerine kuruldu" dendikten sonra beş esas sayılırken "hacc" da zikredildiği halde umrenin zikredilmemiş olması da, umreye sünnet diyenlere delil olmuştur.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Atâ, Ahmed İbnu Hanbel (rahimehümallah): "Başkalarına vacib olsa bile Mekke halkına vacib değildir" demişlerdir. İbnu Abbâs Kur'ân'da umrenin hacca mukârin olarak zikredildiğini söyler: " وأتموا الحج والعمرة لله "**Başladığınız hacc ve umreyi Allah için tamamlayın"** (Bakara 196). Burada hacc ve umre yan yana birlikte zikredilir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Bir kere hacc, bir kere umre herkese vacibtir" demiştir. Tahâvî, bu sözü "kifâye olan bir vacib" diye te'vil eder.

Umrenin sünnet olduğuna kâil olan İmam-ı Âzam, senenin beş gününde umre yapmak mekruhtur der: 1- Arafe günü, 2- Nahir (kurban bayarmının ilk) günü, 3, 4, 5- Eyyam-ı teşrik (bayramın ikinci, üçüncü, dördüncü günleri). Bu mesele ile ilgili bazı ilâve bilgileri 1165 numaralı hadisin açıklamasında kaydedeceğiz.

BİRİNCİ BAB

HACCIN FAZİLETLERİ

1163 ١ – عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يارسُولَ اللهِ: نَرَى الْجهادَ أفْضَلَ الأعْمالِ أفَلاَ نُجاهِدُ؟ قال: لَكِنَّ أفْضَلَ الْجِهادِ وأجْمَلَهُ حجٌّ مبرورٌ ثُمَّ لُزُومُ الحَضَرِ. قالَتْ: فلاَ أدَعُ الحَجَّ بعْدَ إذْ سَمِعْتُ هذا]. أخرجه البخارى إلا قوله «ثُمَّ لُزُومُ الحضَرِ» والنسائى بطوله.

1. (1163)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: *"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, cihâdı amellerin en faziletlisi görüyoruz, biz de cihâd etmiyelim mi?"* Şu cevabı verdi:

"Ancak, cihâdın en efdal ve en güzeli hacc-ı mebrûrdur. Sonra şehirde kalmaktır." Hz. Aişe der ki: *"Bunu işittikten sonra haccı hiç bırakmadım."* [Buhârî, Hacc 4, Cezâu's-Sayd 26, Cihâd 1; Nesâî, Hacc 4, (5, 113). "Sonra şehirde kalmak" cümlesi Buhârî'de yok.]

AÇIKLAMA:

1- *Buhârî*'de olmadığı belirtilen cümle Nesâî'de de mevcut değildir. Nesâî'deki rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Hz. Peygamber'e şöyle der: "Ey Allah'ın Resûlü, seninle cihad etmek üzere biz de sefere çıkmayalım mı? Zîra ben Kur'ân'da cihaddan efdal bir amel göremiyorum." Resûlullah şu cevabı verir: "Hayır, ancak cihadın en iyisi, en güzeli Kâbe'ye haccetmektir, hacc-ı mebrûrdur."

2- Hadiste haccın cihad olarak tavsifi, haccda karşılaşılan meşakkatler sebebiyle bir nevi nefis mücadelesi yapılmasındandır. Nitekim hadislerde nefisle yapılan mücadele de "cihad" ve hatta "efdal" ve "ekber" yani "en faziletli", "en büyük cihad" olarak ifade edilmiştir:

أفْضَلُ الْجِهادِ أنْ يُجاهِدَ الرَّجلُ نَفْسَه وهَواهُ

3- Hacca *"cihad'ın en iyisi"* denirken muhatabın kadın olması da mühim bir husustur. Sözleri değerlendirirken muhatap unsurunu da nazar-ı dikkate almak gerekir. Hattâ hadisin sonunda gelen "sonra şehirde kalmak" tâbiri de bu açıdan değerlendirilmelidir. *"Şehir"* olarak tercüme ettiğimiz hadar kelimesi köy, kasaba gibi yerleşilen, sabit olunan yere ıtlak olunur. *"Sonra evinde kalmak"* şeklindeki bir tercüme daha açık olabilirdi. Asla sadakat için şehir dedik. Ancak burada "şehir"in, dilimizdeki şehir mânasına tam muvafık düşmediğini de bilmeliyiz. Bu cümle, Kur'ân-ı Kerim'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri hakkında gelmiş olan: وَقَرْنَ فِى بُيُوتِكُنَّ **"Evlerinizde oturun"** (Ahzâb 33) âyetini hatırlatmaktadır.

4- Hacc-ı Mebrûr: "Menâsikine uygun olarak yapılan ve hiçbir günahın karışmadığı hacc demektir. "Hacc-ı Mebrûr", Hacc-ı Makbûl olarak da anlaşılmıştır. Mamafih iki anlayış da aynı mânaya te'vil edilebilir: Hiçbir eksiğin, hiçbir günahın karışmadığı hacc makbuldür, mebrurdur.

5- Hadiste bir incelik âlimlerin dikkatini çekmiştir: Rivâyet, kadınların cihada katılmasını reddetmiyor, ancak haccın onlar için daha sevablı bir cihad olduğunu ifade ediyor. Öyle ise sevabca az da olsa onlara da cihad var demektir. Bu, hükmü çıkarmada, hadisin İbnu Mâce'de gelen vechi daha açıktır:

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ عَلَى النِّسَاءِ جِهَادٌ؟ قَالَ: نَعَمْ جِهَادٌ لاَ قِتَالَ فِيهِ: الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ

"Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, kadınlara da cihad var mı?" Şu cevabı verdi: *"Evet, içinde kıtâl olmayan bir cihâd var: "Hacc ve umre..."* İbnu Battâl der ki: "Hz. Aişe'nin Cemel Vak'ası'na katılıp kıtâlde bulunması sebebiyle onun kadrini düşürmek isteyenler: **"Evlerinizde oturun"** (Ahzâb 33) meâlindeki âyetle savaş kadınlara haram edildiği halde, (âyetin emrine muhalefet ederek) savaşmıştır" derler. Halbuki bu hadis böylelerinin iddiasını reddeder. Zîra Resûlullah, "cihadın efdali..." tâbirini kullanmıştır. bu tâbir, kadınlara hacc dışında da cihad olduğuna, ancak haccın o cihaddan efdal bir cihad olduğuna delâlet eder."

Böylece bu hadisten, kadınların evlerinde kalmalarıyla ilgili emr-i Kur'ânî'nin vücub ifade etmediği anlaşılır.

1164 ٢ – وعن سهل بن سعد رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَامِنْ مُسْلِمٍ يُلَبِّى إلاَّ لَبَّى مَا عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ مِنْ حَجَرٍ أوْ شَجَرٍ أوْ مَدَرٍ حَتَّى تَنْقَطِعَ الأرْضُ مِنْ هٰهُنَا وَهٰهُنَا]. أخرجه الترمذى.

2. (1164)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Telbiyede bulunan hiç bir Müslüman yoktur ki, onun sağında ve solunda bulunan taş, ağaç, sert toprak onunla birlikte telbiyede bulunmasın, bu iştirak (sağ ve solunu göstererek) şu ve şu istikâmette arzın son hududuna kadar devam eder."* [Tirmizî, Hacc 14, (828).]

AÇIKLAMA:

Telbiye, hacc sırasında ihrama girildiği andan itibaren bayramın birinci günü (Zilhicce'nin 10. günü) Cemre-i Akabe'de ilk taşın atılmasına kadar yüksek sesle okunan şu duadır:

لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ

"Buyur Allahım buyur! Davetine bütün samimiyetimle icabet ettim! Buyur Allahım buyur! Senin eşin, ortağın yoktur. Buyur Allah'ım buyur! Hamd senin, nimet senin, mülk senin. Bunların hiçbirinde eşin, ortağın yoktur!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* binbir sıkıntıya katlanarak, pekçok müşkilleri hallederek mübârek beldelere gelmekle Allah'ın emrine fiilen uymuş bulunan insanların icâbet hallerinin kavlî ifadesi olan telbiyeyi, sözdeki samimiyete binaen hâsıl olan ihlâs sebebiye, kişinin sağ ve solunda yer alan taş, ağaç, toprak bütün mevcudatın, arzın nihâî hududuna varıncaya kadar tekrar edeceğini haber vermektedir.

Bu hadisle haccın haşmetini, mânevî değerinin de içtimâî ve siyâsî yönlerine muvazi şekilde müstesna bir azamet taşıdığını anlamaktayız.

Ümmet-i merhumeye Rabbimizin lütfu ne kadar büyük! Cenab-ı Hakk'tan, buna liyakatle de merzuk kılmasını diliyoruz.

1165 ٣– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: تَابِعُوا بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ فإنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الذُّنُوبَ كَمَا يَنْفِي الْكِيرُ خَبَثَ الحَدِيدِ]. أخرجه النسائى.

3. (1165)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Haccla umrenin arasını birleştirin. Zîra bunlar günahı, tıpkı körüğün demirdeki pislikleri temizlemesi gibi temizler."* [Nesâî, Menâsik 6, (5, 115); İbnu Mâce, Menâsik 3, (2886).]

1- Burada, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, haccla umreyi ard arda yapmayı tavsiye etmektedir. Yani hacc yapılınca peşinden umre de yapılmalıdır. Umre yapıldı mı, ardından hacc yapılmalıdır.

Münâvî, haccla umrenin yan yana zikrinden, umrenin de hacc gibi vâcib olduğu hükmünün çıkarıldığını, Muhibbu't-Taberî'den naklen kaydeder. Yani "Nasıl ki Kur'ân-ı Kerim'in, فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ ayetinde "tetâbu" tâbiri, kefaret halinde, ard arda iki ay oruç tutmayı vacib kılmıştır, öyle ise umre ile haccın da ard arda olması gerekir" denmiştir. Böylece araya fâsıla girmeden her ikisinin de peş peşe yapılması gerekir.

Ancak şu mâna da çıkarılmıştır: "Araya fasıla girse bile, biri yapıldıktan sonra diğeri de mutlaka yapıldı mı, hadisteki tetâbu (birbirini tâkip) emri yerine gelir, zîra Arap dili açısından bu mâna da sahihtir."

2- Hadisin *Nesâî*'deki aslında hacc ve umrenin "fakirlik" ve "günahı" temizleyeceği ifade edilir. Kitabımızdaki metinde "fakirlik" kelimesi düşmüş durumda. Tabiî ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadaka ve zekâtın mala bereket ve ziyâde getirdiğini ifade ettiği gibi, hacc ve umre için yapılacak harcamaların fakirlik getireceği korkusunu kırmak için, bu yoldaki maddî fedakârlıkların sâdece mânevî değil, maddî berekete de sebep olacağını ifade etmiş olmaktadır.

3- Mânevî kazanç, körüğün demirdeki -bir rivayette altın ve gümüş de zikredilir- pisliği temizlediği şekilde hacc ve umrenin günahları temizleyeceği şeklinde ifade edilmiştir. Buradaki teşbih hakikaten dikkat çekicidir. Körük demirdeki pisliği basit bir üfürme ile değil, ciddi bir yakma ile temizlemektedir. Hacc ibâdetinde, gerçekten nefsi alev alev yakan, temizleyen çeşitli ateşler, sıkıntılar var: Maldan harcamalar, açlık, susuzluk, yorgunluk, uykusuzluk, yolculuğun muhtemel olduğu çeşitli tehlikelerin göze alınması ve aşılması, vatandan, eş-dosttan, işten ayrılık, alışkanlıkların terki vs. vs. Ve bunlar 1500 senelik ağır şartların hüküm sürdüğü asırlar için düşünülürse, ne derece yakıcı bir körük alevi olduğu ve bunların hepsine sırf Allah rızası için sabırla katlanmış olan ihlâslı bir hacıyı tertemiz ettiği daha kolay anlaşılır. Mü'min bütün bu alevlerde kendisini bir şey için yakıyor: "Rabbinin emrini yerine getirerek rızasını kazanmak." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kulun bu fedakârlığına karşı Rabbi Teâlâ'nın mukabil muamelesini -müteakip hadiste görüleceği üzere- **"Hacc-ı Mebrûr'un karşılığı cennetten başka bir şey olamaz"** diyerek ifade etmektedir. Yani, hacc ve umre, körüğün demiri temizlediği gibi, mü'mini günahlardan temizlemekle kalmaz, fazlasını da kazandırır: Cennet!..

1166 ٤— وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: العُمرَةُ إلى العُمرةِ

كَفَّارَةٌ لِمَا بينهما، وَالحجُّ المَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إلاَّ الجَنَّةَ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

4. (1166)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir umre, diğer umreye arada işlenenler için kefarettir. Hacc-ı Mebrûr'un karşılığı cennetten başka bir şey olamaz!" [Buharî, Umre 1; Müslim, Hacc 437, (1349); Tirmizî, Hacc 90, (933); Nesâî, Menâsik 3, (5, 112), 5, (5, 115); İbnu Mâce, Menâsik 3, (2887); Muvatta, Hacc 65, (2, 346).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abdi'l-Berr*, hadiste umrenin kefaret olacağı belirtilen günahların küçük günahlar olduğunu söylemiş, büyük günahlara da şamil olacağını söyleyenlere şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak, hadis mutlak geldiği için bazı âlimler "Büyüklere de şâmil olabilir" demiştir.

2- Bazı âlimler, "Büyük günahlardan ictinab, küçükleri affettirdiğine göre, umrenin küçüklerin affına vesile olması ne demektir." diye bir işkal ileri sürmüştür. Buna: "Umrenin kefâret olması zamanla mukayyeddir, büyük günahtan ictinabın kefâret olması mukayyed değil, âmmdır, kulun bütün ömrünü içine alır, öyle ise bu açıdan ikisi farklıdır" diye açıkla-ma sunulmuştur.

3- Bu hadis, çokca umre yapmanın müstehab olduğuna delil teşkil etmektedir, zîra buna teşvik var. Halbuki *Mâlikîler*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın seneden seneye yapmış olmasını delil kılarak "Yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur" demişlerdir. "Ayda birden fazla umre yapmak mekruhtur" diyen de olmuştur. Ancak: "Mendub olan fiillerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ameli şart değildir. Nitekim, bir çok müstehab ve mendub işi, ümmete zorluk olmasın diye, zaman zaman terketmiştir..." diye cevap verilmiştir. Ulemâ hacc elbisesi giymeyen bir kimse için, senenin her gününde umre yapabileceğinde ittifak etmiştir. Sadece Hanefîler, -daha önce temas ettiğimiz üzere- arafe ve kurban günleri ile eyyâm-ı teşrikde mekruh addetmişlerdir. Ahmed İbnu Hanbel'den yapılan bir rivayete göre: "Kişi umre yaptı mı traş olması veya saçlarını kasretmesi (kısaltması) vacibtir, öyle ise, her umrede bunu yapacağına göre ikinci bir umre için, saçın büyümesi ve dolayısıyla on gün geçmesi gerekir" demiştir.

4- Hadiste geçen *"Bir umre, diğer umreye"* tâbiri ile "Bir umre diğer bir umre ile birlikte..." şeklinde anlaşılmıştır. Yani mâna: "Bir umreden sonra bir umre daha yapılırsa, bu ikisi arasında işlenmiş olan (günah)lara kefaret olur" diye anlaşılmıştır. Böylece, müteakip bir umre daha yapılmasının gereği daha iyi anlaşılır.

5- Sadedinde olduğumuz hadisten, hacc farizasını yapmazdan önce de umre yapılabileceği hükmü çıkarılmıştır.

1167 ٥ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ خَمْسِينَ مَرَّةً خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ]. أخرجه الترمذى.

والمراد بذلك خمسون طوافا كاملا دون الأشواط.

5. (1167)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Beyt'i (Kâbe-i Muazzama'yı) kim elli defa tavaf ederse, günahlarından çıkar ve tıpkı annesinden doğduğu gündeki gibi olur."** [Tirmizî, Hacc 41, (866).]

Buradaki tavaftan maksad, şavtlar olmayıp, elli tam tavaftır.

AÇIKLAMA:

Bu hadis Kâbe'yi elli defa tavaf etmedeki sevabın büyüklüğünü ifade etmektedir. Ancak buradaki "tavaf"tan maksad nedir? Yani tavaf, lügat olarak, bir şeyin etrafında dönmek demektir. Öyle ise, hadis, Kâbe'nin etrafında elli kere dönmeyi mi ifade etmektedir? Yoksa, hacc ıstılahı olarak, yedi şavttan (şavt, Kâbe'nin etrafında yapılan bir ziyaret devridir) ibaret olan bir tavaf mıdır?

İki mâna üzerinde de durulmuştur.

Muhibbu't-Taberî'nin bazı âlimlerden kaydına göre buradaki bir "tavaf"tan kastedilen şey bir şavttır. Ancak kendisi bu görüşü reddederek: "Burada elli tane "yedi" kastedilmektedir" der. Taberânî'nin Mu'cemu'l-Evsat'ında gelen bir açıklamaya göre demiştir ki: *"Elli tavaftan maksad, bunun bir anda peş peşe yapılması demek değildir. Burada istenen, kişinin defter-i hanesinde, (her biri yedi şavt olan) elli tavafın bulunmasıdır. Bunu bir ömür içinde de tamamlamış olsa fark etmez."*

1168 ٦ – وعن أم سلمة رضي الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ أَوْ عُمْرَةٍ مِنَ الْمَسْجِدِ الأَقْصَى إِلَى الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ أَوْ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، شك الراوى أيتهما قال]. أخرجه أبو داود.

6. (1168)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Kim, hacc veya umre için Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a (kadar) ihrâma girerse,***

geçmiş ve gelecek bütün günahları affedilir veya cennet kendisine vâcib olur." -Râvi, Resûlullah'ın hangisini dediği hususunda şekke düştü-" [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1741)ş İbnu Mâce, Menâsik 49, (3001-3002).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste ihrâma girme mahalli ne kadar uzak kılınırsa o kadar sevab olacağına işaret edilmektedir. Zîra, umre veya hacc için, Kudüs'te ihrâma girilmesi halinde geçmiş ve gelecek günahların affedileceği ifade edilmiştir. Halbuki normal mîkat (ihrama girme) mahallerinin Mekke'ye yakınlığı Kudüs'e nazaran çok fazladır.

Hattabî, şu açıklamayı sunar: "Hadiste, mîkat mahallinden önce, çok uzaklarda ihrama girmeye cevaz ve teşvik vardır. Nitekim birçok sahâbe böyle yapmıştır. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh), Basra'da ihrâma girmiş olan İmrân İbnu Husayn'ı bu davranışı sebebiyle takbih etmiştir. *Hasan Basrî, Atâ İbnu Ebî Rebâh, Mâlik İbnu Enes* de uzakta ihrama girmeyi kerih bulurlar. Ahmed İbnu Hanbel de: "Uygun olanı mîkatlarda ihrama girmektir" der. İshak İbnu Râhûye de böyle söylemiştir. Ben derim ki: Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bunu mekruh addetmesi, ümmete şefkati sebebiyledir. Zîra mesafe uzadıkça, ihramlıya, ihramda iken yapılması bir kısım cezayı gerektiren âfetlerin ârız olma ihtimali artar. Hal böyle olunca, en selâmetli davranış en kısa ihram mesafesinde ihrama girmektir."

1169 ٧– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ لأَمْرَأَةٍ مِنَ الأَنْصَارِ يُقَالُ لَهَا أُمُّ سِنَانٍ: مَا مَنَعَكِ أَنْ تَكُونِي حَجَجْتِ مَعَنَا؟ قَالَتْ: نَاضِحَانِ كَانَا لأَبِي فُلاَنٍ (زوجها) حَجَّ هُوَ وَابْنُهُ عَلَى أَحَدِهِمَا وَكَانَ الآخَرُ يَسْقِي أَرْضاً لَنَا. قَالَ: فَعُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَقْضِي حَجَّةً، أَوْ حَجَّةً مَعِي. فَإِذَا جَاءَ رَمَضَانُ فَاعْتَمِرِي فَإِنَّ عُمْرَةً فِيهِ تَعْدِلُ حَجَّةً]. أخرجه الشيخان إلى قوله: معي، والنسائي بتمامه.

«النَّاضِحُ» البعير الذى يسقى عليه.

7. (1169)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ensâr'dan Ümmü Sinân adındaki bir kadına:

"Bizimle haccetmekten seni ne alıkoydu?" diye sordu. Kadın:

"Ebû fülânın (kocasını kasteder) sadece iki sulama devesi var. Bi-

riyle o ve oğlu haca gitti. Öbürü (ile de ben kaldım) arâzimizi suluyor (um)" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öyleyse Ramazan'da (yapacağın) umre, (kaçırdığın) bir haccın veya benimle (yapmış olacağın) bir haccın kazasıdır. Ramazan gelince umre yap. Zîra Ramazan'daki bir umre hacca muâdil olur." [Buhârî, Umre 4, Cezâu's-Sayd 26; Müslim, Hacc 222; Nisâî, Sıyâm 6, (4, 130).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*, Buhârî'nin "Ramazan'da Umre" adlı babında, hadisi muhtelif vecihleri içerisinde tahlil ederek, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisiyle hacca katılmayış sebebini sormuş olduğu iki ayrı kadın olabileceği ihtimalini belirtir. Bunlardan biri Ümmü Ma'kıl el-Esediyye, diğeri Ümmü Sinan el-Ensâriyye'dir. Bunların hikâyeleri de hadislerde farklıdır. Hatta, bazı rivayetlerde Ümmü Sinân değil, Ümmü Süleym ismi mezkurdur.

2- İsmi mübhem kılınan koca, bâzı rivayetlerde Ebu Sinân diye tesmiye edilmiştir. Bu durumdan, kadının oğlunun isminin Sinân olduğu anlaşılmaktadır.

3- İbnu Huzeyme der ki: "Bu hadise göre, bir şey diğer bir şeye bazı yönleriyle benzerlik arzederse, biri diğerine benzetilerek ona muadil kılınabilir. Zîra, aslında "umre" ile ne farz olan ne de nezredilmiş olan "hacc" ifa edilemez." İbnu Battâl da şunu söylemiştir: "Bu hadiste, kişinin nâfile olarak yapmaya azmettiği haccın tatavvu bir hacc olduğuna delil vardır. Zîra, "umre"nin hiç bir surette "farz olan hacc"ın yerini tutmayacağı hususunda icma-ı ümmet vardır." Ancak, İbnu'l-Münir, İbnu Battâl'ı tenkid ederek der ki: "Buradaki mezkûr hacc, Vedâ Haccı'dır. Vedâ Haccı, İslâm'da farz olarak eda edilen ilk haccdır. Zîra, daha evvel Hz.Ebu Bekir'in emîrliği altında ifâ edilen hacc bir inzar idi. Hal böyle olunca, hadiste zikri geçen kadının daha önce farz olan hacc borcunu eda etmiş bulunması müstahildir (yani akla aykırıdır)."

İbnu Hacer de İbnu'l-Münir'i reddederek şöyle der: "Onun söylediği, herkesce benimsenmiş (müsellem) bir görüş değildir. Zîra, kadının Ebû Bekir (radıyallahu anh)'le birlikte haccederek, bu haccla farzdan kurtulmuş olmasına bir mâni yoktur. Üstelik İbnu'l-Münir, iddiasını, haccın hicrî onuncu yılda farz kılındığı ihtimâline dayandırmaktadır. Bu ihtimali esas alması, haccın bidayetten beri farz olduğu [30] söylenerek şahsî

30– Hacc'ın ne zaman farz kılındığı münakaşalıdır. 5, 6, 7, 8, 9. hicri yılı kabul edenler mevcuttur. Hicretten önce farz kılındı diyen de var ise de bu şazzdır.

görüşüne karşı ileri sürülecek tenkitlerden kurtulmak içindir." İbnu Hacer, İbnu Huzeyme'nin görüşü hususunda, İbnu Battâl'ın yaptığı tarzda bir tahlile gerek olmadığını belirtir. Ve şöyle bir neticeye varır: Ramazan'da yapılacak umre sevab itibariyle hacca muâdil olur, bu yönüyle haccla müştereklik arzeder. Ancak farz olan haccın borçtan düşmesi hususunda umre, haccın yerine geçmez, bu husus icmâ ile sabittir. Tirmizî'nin bir kaydına göre, sadedinde olduğumuz hadiste umre ile hacc arasında kurulmuş olan irtibatı İshâk İbnu Râhuye, İhlâs sûresinin Kur'ân-ı Kerim'in üçte birine muâdil olduğunu beyan eden hadisteki İhlâsla, Kur'ân arasındaki irtibata benzetmiştir.

İbnu'l-Arabî demişti ki: "Bu umre hadisi sahihdir. Rabbimizin bir lütfu ve nimeti olarak umre, ona Ramazan'ın da inzimamıyla (hâsıl olan sevâb itibâriyle) hacc derecesine ulaşmaktadır." İbnu'l-Cevzî de şu yorumu yapmıştır: "Bu hadisten öğreniyoruz ki, amelin sevabı, ona zamanın şerefi de ilave edilince ziyadeleşmekte ve artmaktadır, tıpkı huzur-u kalb ve hulus-i niyetle de arttığı gibi."

1170 ٨– وعن أبي بكر بن عبدالرحمن قال: [جَاءَتِ امْرَأَةٌ إلى رسولِ الله ﷺ فقالَتْ: إنّي كُنتُ تَجهزتُ للحجّ فاعترضَ لِي. فقالَ: اعتمِري في رمضانَ فإنَّ عمرةً فيه كحجةٍ]. أخرجه مالك وأبو داود.

8. (1170)- *Ebu Bekr İbnu* Abdirrahmân anlatıyor: "Bir kadın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ben haccetmek için hazırlık yapmıştım. Bana (bir mâni) ârız oldu ne yapayım?"

"Ramazan'da umre yap, zira o ayda umre tıpkı hacc gibidir" buyurdu." [Muvatta, Hacc 66, (1, 347); Ebu Dâvud, Hacc 79, Tirmizî, Hacc 95, (939); Nesâî, Sıyâm 6, (4, 130); İbnu Mâce, Hacc (Menâsik) 45, (2991-2995).]

AÇIKLAMA:

Burada ismi belirtilmeyen kadının, Ebû Dâvud'un rivayetinde *Ümmü Ma'kıl* olduğu anlaşılmaktadır. Ârız olan mâni, bir rivayette kocasına ve kenisine gelen hastalıktır. Kocası ölmüş, kendisi sıhhate kavuşmuştur. Tek develeri de kocası Ebu Ma'kıl tarafından Allah yolunda vakfedilmiştir.

Abdurrezzak'ın rivayetinde kadın, hacc hazırlığı yaptığını ancak devesini kaybettiğini söyler.

Zürkânî: "Deveyi bulmuş, sonra da hastalanmış veya hastalıktan kurtulmuş, bu sefer de deveyi kaybetmiş olabilir" diyerek, iki rivayeti te'lif eder.

Hülâsa Resûlullah kadına: *"Ramazan'da umre yap, bu, (sevapça nafile olan) hacca eşittir"* diyerek cevap verir.

Âlimler: "Hayırlı ameller, onun işlendiği vakitlere göre birbirlerinden üstün olur, bazı vakitlerde yapılan, diğer vakitlerde yapılana nazaran daha faziletlidir. Ramazan ayı, hayırlı amellerin katlanması açısından diğerlerinden üstündür, bu onun faziletinin büyüklüğüne delildir. Hac, içerisindeki meşakkatin ve amelin fazlalığı sebebiyle umreden üstündür" diyerek hadisin anlaşılması için açıklama yapmışlardır.

1171 ٩– وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا عَمِلَ آدَمِيٌّ عَمَلاً يومَ النَّحْرِ أَحَبَّ إلى اللهِ تعالى مِن إهْرَاقِه الدِّمَاءِ، إنَّها لَتأْتِي يومَ الْقِيَامةِ بقُرُونِها وأَشْعَارِهَا وأَظْلافِهَا، وإنَّ الدمَ لَيَقَعُ مِنَ اللهِ تعالى بِمَكَانٍ قَبْلَ أنْ يَقَعَ في الأرْضِ فَطِيبُوا بِهَا نَفْساً]. أخرجه الترمذى.

وزاد رزين: وَإنَّ لِصَاحِبِ الأُضْحِيَةِ بِكُلِّ شَعْرَةٍ حَسَنَةً.

9. (1171)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hiç bir kul, kurban günü, Allah indinde kan akıtmaktan daha sevimli bir iş yapamaz. Zîra, kesilen hayvan, kıyamet günü boynuzlarıyla, kıllarıyla, sınnaklarıyla*[31] *gelecektir. Hayvanın kanı yere düşmezden önce Allah indinde yüce bir mevkiye ulaşır. Öyle ise, onu gönül hoşluğu ile ifâ edin."* [Tirmizî, Edâhî 1, (1493); İbnu Mâce, Edâhî 3, (3126).]

Rezîn şunu ilave etmiştir: *"Kurban sahibine, hayvanın her bir tüyü için sevap vardır."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kurban bayramı gününde yapılabilecek en kıymetli, en makbul ibâdetin kurban kesmek olduğunu belirtmektedir. Aliyyü'l-Kârî'nin belirttiği üzere hadiste, kurbanın boynuz, kıl, sınnak gibi işe yaramaz gibi gözüken kısımlarının bile kıyamet günü ortaya çıkacağının

31– Sınnak, Arapça'daki hâfir veya zalat kelimelerini karşılayan mahallî bir kelimedir. Hayvan ayağında tırnağa tekâbül eden kısma denir. Kurbanlıklarda paça denen kısımlardır.

zikri, kurbandan hâsıl olacak sevâbın büyüklüğünü belirtmektedir. Kesilen kurban eksiksiz olarak kıyamet günü geleceğine, yani her bir parçasından sevap hâsıl olacağına göre, onun, imkân nisbetinde eksiksiz ve mükemmel olması ve gönül hoşluğu ile, sevinerek kesilmesi gerekir.

Kanın yere düşmeden indallah bir mevkiye ulaşması, Allah'ın kurban ibadetinden râzı olacağını, kurbanın indallah makbul bir ibadet bulunduğunu ifade eder.

Öyle ise kulun, böylesine kıymetli bir ibadeti, istemeyerek, cimrice düşüncelerle değil, gönül hoşluğu ile, sevinçle yapması, kurban emrini yerine getirmek hususunda iştiyak ve heyecan duyması, bayram yapması gerekir. Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu noktaya irşad buyurmaktadır. *Rezîn*'in ilâvesinden, imkân nisbetinde büyük hayvan kesmenin daha sevaplı olduğu anlaşılmaktadır.

1172 ١٠ — وعن أبى بكر الصديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [سُئِلَ رسـول الله ﷺ أىُّ الحَجِّ أفْضَلُ؟ قَالَ: العَجُّ والثَّجُّ]. أخرجه الترمذى.

« العَجُّ » رفع الصوت بالتلبية.

« والثَّجُّ » إراقة دماء الهدى والضحايا.

10. (1172)- *Ebu Bekri's-Sıddîk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hangi hacc daha efdaldir?" diye sorulmuştu.

"Yüksek sesle telbiye getirilip, kurban kesilerek yapılan hacc!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Hacc 14, (827), Tefsir, Âl-i İmrân (3001).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, hacc nasıl yapılırsa en efdal olacağı sorulmuştur. Resûlullah da yüksek sesle mümkün mertebe çok sayıda telbiye çekilen ve kurban kesilen hacc! diye cevap verir. Telbiyelerin imkân nisbetinde çokluğu, hacc esnasında vaktin boş geçmediğine, en sevablı zikirle doldurulduğuna delildir. Telbiyenin azlığı ise, zikrin azlığına -ve daha fenası- mâlayânî ve günaha bâis konuşmalarla hacc müddetinin heder edildiğine delil olur. Telbiyenin yüksek sesle olması, hacc âdâbına uymaktır. Elbette âdâbına uyarak yüksek sesle okunan telbiyeler, âdâbın terkiyle alçak sesle okunandan efdaldir. Kan akıtılmasına gelince, haccda kurban kesmek mutlak bir vecibe değildir. Hacc-ı ifradda

olduğu üzere kurban kesmeden de haccı eksiksiz eda etmek mümkündür. Hacc-ı kıran veya hacc-ı temetuda kesilen kurban, şükrân kurbanıdır. İmkânsızlık halinde bunun da on gün oruçla telâfi imkânı mevcuttur.

Hanefi mezhebine göre en efdal hacc da mezkur kurbanın vâcib olduğu hacc-ı kıran'dır.

Şu halde Resûlullah, bu kurbanın îfa edileceği haccın efdaliyetini belirtmektedir.

Hadisin, yine Tirmizî'nin Tefsir bölümünde kaydedilmiş olan diğer bir vechinde şu ziyade var:

"Başka bir adam kalkarak:

"Ey Allah'ın Resûlü, buna yol nedir?" diye sordu ve şu cevabı aldı:

"Azık ve binek."

1173 ١١ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: جِهَادُ الصَّغِيرِ والْكَبِيرِ والضَّعِيفِ والْمَرْأَةِ: الحَجُّ والعُمْرَةُ]. أخرجه النسائي.

11. (1173)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Küçüğün, büyüğün, zayıfın, kadının cihadı hacc ve umredir."* [Nesâî, Hacc 4, (5, 114); İbnu Mâce, Menâsik 8, (2902).]

AÇIKLAMA:

Hacc ve umrenin cihada benzetilmesi, daha önce (1169 numaralı hadisin izahında) belirttiğimiz gibi bu iki amelde mevcut meşakkat ve zahmetler sebebiyledir. Cihad da meşakkat ve zahmet yönü ağır basan bir ibadettir. İnsan nefsi, her üç amelle de aynı terbiyeleri alabilecektir. Bu sebeple, sevap yönüyle bunların aralarında benzerlik, yakınlık ve hattâ -şartlara göre- ayniyet olduğu Resûl-i Ekrem tarafından bildirilmektedir. Öyleyse cihada muktedir olamayan -söz gelimi çocuk, kadın veya yaşlı birisi- hacc veya umreyi yaparak aynı sevabı kazanabilecektir.

İKİNCİ BAB

HACCIN VÜCÛBU

1174 ١ - وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [خَطَبَنَا رسولُ الله ﷺ فقال: يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فُرِضَ عَلَيْكُمُ الحَجُّ فَحُجُّوا. فقال رجلٌ: أَفِي كُلِّ عَامٍ يَا رسولَ الله؟ فسكتَ حَتَّى قَالَهَا ثَلاثاً. ثُمَّ قَالَ: ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُم. لَوْ قُلْتُ نَعَمْ لَوَجَبَتْ وَلَمَا اسْتَطَعْتُمْ. إِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ وَاخْتِلاَفُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ، فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِأَمْرٍ فَأْتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَاجْتَنِبُوهُ]. أخرجه مسلم والنسائي.

1. (1174)- *Ebu Hüreyre* hazretleri (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize şöyle hitab etti:

"Ey insanlar, size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı edâ edin!"

Cemaatte bulunan bir adam:

"Her sene mi, Ey Allah'ın Resûlü?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cevap vermedi. Adam sorusunu üç kere tekrar etti. Bunun üzerine:

"Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın. (Madem ki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) Şayet (sorunuza) "Evet!" deseydim, her yıl haccetmek vacib oluverirdi ve buna güç yetiremezdiniz. Şunu bilin ki, sizden öncekileri helak eden şey, çok sual sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilâflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğince îfa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının (bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!)" **[Buhârî,İ'tisam 4; Müslim, Hacc 412, (1337), Fedâil 130, (1337); Nesâî, Hacc 1, (5, 110-111).]**

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu suali soran sahâbinin Akra' İbnu Hâbis (radıyallahu anh) olduğu rivayetin bazı vecihlerinde tasrih edilir.

2- Fazla sual sorma yasağı ile alâkalı geniş açıklamayı 581 numaralı hadis vesilesiyle yaptığımız için burada teferruata girmeden birkaç noktaya kısaca dikkat çekeceğiz:

3- Emir tekrarı gerektirir mi?

Bu hadisi izah sadedine Nevevî, usulcülerin münakaşa ettikleri bir meseleye temas eder. Kur'ân veya hadiste gelen bir emri bir kere yapmak yeterli mi, yoksa o emrin tekrar tekrar yapılması gerekir mi? Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür:

1) *Şafiilere* göre, emir tekrar iktiza etmez, tekrara ihtimali vardır.

2) İkinci bir görüşe göre tekrarı iktiza eder.

3) Birden fazlası hakkında tevakkuf edilir. Şayet bir şarta bağlı veya bir vasfın sübutuyla mukayyed ise o durumlarda tekrar ifade eder. Yani, birden fazlası için bir beyan aranır. Bazı Hanefîler bu görüştedir. Yukarıdaki hadis bu görüşte olanlara delil olmuştur. Zîra Akra', tekrar hususunda bir beyan aramıştır.

4) Mutlak emir, ne tekrar ne de umum iktiza etmez. Onlara ihtimali de yoktur. Namaz, oruç, zekât gibi ibadetlerin tekerrür etmesi, sebeplerinin tekerrür etmesi sebebiyledir. Haccın sebebi olan Beytu'l-Haram tekerrür etmediği için ömürde bir defa emre uymakla farz düşer. Hanefîler'in ekseriyetince benimsenen görüş budur.

4- Sual yasağı nelere racidir?

Sahâbe ve Tâbiin'den bazı âlimler, yasağın, vukua gelen olsun,vukua gelmeyen olsun her meseleye şâmil olduğunu ileri sürmüştür. Ancak, bu görüşe bir çok fukahâ karşı çıkmıştır. Bu görüşte olan Ebu Bekr İbnu'l-Arabî şöyle der: "Gafillerden bir kısmı, sual sormayı yasaklayan âyetten (Mâide 101) hareketle, nevâzil'e giren (yani âyet ve hadiste zikri geçmeyen) şeylerden -bunlar fiilen vukua gelmedikçe- sual sormanın yasak olduğu zannına kapıldılar. Halbuki işin aslı böyle değildir. Zîra âyetin verilecek cevap sebebiyle kötülük hasıl olacak soruları yasakladığı pek sarihtir. Nevâzil ile alâkalı sorular bu gruba girmez."

İbnu Hacer bu görüşü te'yid eder, ancak İbnu'l-Arâbî'nin kendisi gibi düşünmeyen ulemâ hakkında gafiller tâbirini kullanmış olmasını takbih

eder. Mamafih, ondan önce Kurtubî de onu takbih etmiş, ilâveten böylesi davranışların İbnu'l-Arâbî'de sıkça görülen sabit bir huy olduğuna da dikkat çekmiştir.

5- Yasak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrine mi ait?

Sual sorma yasağının daha ziyade Resûlullah devriyle ilgili olduğunu söyleyen âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra sorulacak suallerden âyette beyan edilen kötülük ihtimalinin kalktığını ileri sürmüşlerdir. Şu hadisleri delil olarak ileri sürerler:

مَا احَلَّ اللهُ فِي كِتَابِهِ فَهُوَ حَلاَلٌ وَمَا حَرَّمَ فَهُوَ حَرَامٌ وَمَا سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عَفْوٌ فَاقْبَلُوا مِنَ اللهِ عَافِيَتَهُ فَإِنَّ اللهَ لَمْ يَكُنْ يَنْسٰى شَيْئاً ثُمَّ تَلاَ هٰذِهِ الآيَةَ: وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا

"Allah'ın, kitabında helâl kıldıkları helal, haram kıldıkları da haramdır, sükût buyurdukları da affa mazhardır. Öyleyse Allah'ın affettiğini kabul edin, zîra Allah hiçbir şeyi unutmamıştır." Resûlullah şu âyeti okur. (meâlen): **"...Rabbin unutkan değildir"** (Meryem 64).

Bir başka hadis de şöyledir:

إنَّ اللهَ فَرَضَ فَرَائِضَ فَلاَ تُضَيِّعُوهَا وَحَدَّ حُدُوداً فَلاَ تَعْتَدُوهَا وَسَكَتَ عَنْ اشْيَاءَ رَحْمَةً لَكُمْ غَيْرِ نِسْيَانٍ فَلاَ تَبْحَثُوا عَنْهَا

"Allah bir kısım farzlar koydu. Sakın bunları terketmeyin, bir kısım da yasaklar koydu. Sakın onları çiğnemeyin. Bir kısım şeylerde de unutarak değil, size merhameten sükût buyurdu, sakın onları kurcalamayın!"

Bir hadis de şöyle:

اعْظَمُ الْمُسْلِمِينَ بِالْمُسْلِمِينَ جُرْماً مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرَّمْ فَحُرِّمَ مِنْ اجْلِ مَسْأَلَتِهِ

"Müslümanlar'a karşı en büyük cürmü işleyen o kimsedir ki, haram edilmemiş olan bir şeyden sual eder de, onun sebebiyle haram ediliverir."

6- Yasak Medineliler'e mi mahsus?

Mezkûr yasağın bedevîlere şâmil olmayıp daha ziyade Medine'de kalan Muhacir ve Ensâr'la ilgili olduğunu gösteren rivayetler de var. Bunlar, yasağın sınırlı oluşuna ve daha ziyade vahiyle ilgili oluşuna destek sayılabilir. Enes'in bir rivayeti şöyle: *"Bizler Hz.Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e herhangi bir hususta sual sormaktan men edilmiş idik. Bu ya-*

saktan gafil bir bedevînin gelip Resûlullah'a birşeyler sorması ve bu vesileyle Efendimiz'i dinlemek çok hoşumuza giderdi." Müslim'de Nevvâs İbnu Sem'ân'ın bir rivayeti bu mevzuda daha dikkat çekici: "Hicret etmeksizin Medine'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte bir yıl ikâmet ettim. Hicret etmeme sadece "sual meselesi" mâni olmuştu. Zîra birimiz kesinlikle hicret edip "Muhacir" oldu mu, artık Resûlullah'a sual soramazdı." Nevvâs hazretleri (radıyallahu anh) sırf soru sorabilme hakkını yitirmeden Medine'de ikamet edebilmek için "Muhacir" statüsüne girmeye yanaşmıyor. Ahmet İbnu Hanbel'in bir rivayetinde soru yasağıyla ilgili âyetin nüzûlünden sonra Ashab'ın Medine'ye gelen bedevîlere zaman zaman bahşiş vererek Hz. Peygamber'e soru sormaya teşvik ettiklerini belirtir:

لَمَّا نَزَلَتْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ الآيَة كُنَّا قَدْ اتَّقَيْنَا

اَنْ نَسْأَلَهُ ﷺ فَاَتَيْنَا اَعْرَابِيًّا فَرَشَوْنَاهُ بُرْدًا وَقُلْنَا: سَلِ النَّبِىَّ ﷺ

Bu mevzu üzerine rivayet çoktur:

7- Ashab'tan vârid olan soruların izâhı:

Hemen belirtelim ki, hadis kitaplarında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Ashab'ın sorduğu birçok sualler rivayet edilmiştir. İster istemez, yasağa rağmen bu sualler nasıl soruldu diye bir müşkil hatıra gelebilmektedir. Âlimler üç ihtimal üzerinde dururlar:

a) Bu sualler, yasak koyan âyetin inmesinden önce sorulmuş olabilir.

b) Âyette gelen sual yasağı umumî değil, hususîdir. Yani, hükmü kesinlik kazanmış meselelerle ilgili olarak duyulan ihtiyaçta soru yasağı yoktur.

c) Yasak, mutlaka bilinmesi gereken şeylere şâmil değildir. Kamışla kesilen hayvanın etine terettüp edecek hükümle ilgili sual, ümerâ Allah'a itaatin dışına çıkan emir verecek olursa, onlara itaat edilip edilmeyeceğine dair sual, kıyâmet ahvâli ve âhirzaman fitnesi ile ilgili sualler, keza bizzat Kur'ân'da zikredilen, kelâle, içki, kumar, haram aylardaki savaş, yetimler, hayız zamanı, kadın, sayd vs. üzerine gelen sualler gibi. Bu sualler gerçek ihtiyaçtan geldiği için yasak bunlara şâmil olmamıştır.

8- Yasak vukû bulmayana da şâmildir.

Sual sormaya yasak koyan âyetin, vukû bulmayan hâdiselerle de ilgili olduğunu söyleyenler, bu kanaate, "vukû bulan hâdiseyle ilgili sual, meşakkat getiren teklife sebep olduğuna göre, olmayan şeyden sormamak daha iyidir" mülâhazasıyla varırlar. Dârimî, Sünen'inin Mukaddime

kısmında bu mevzuya tahsis ettiği bir babta, bir çok selefin görüşünü kaydeder.

İbnu Ömer: "Vukûa gelmeyen şeyden sormayın, zîra ben olmayan şeyden soran kimseye babam Ömer (radıyallahu anhümâ)'in lânet ettiğini işittim" der.

Zeyd İbnu Sâbit kendisine birşey sorulunca önce, bunun vukû bulup bulmadığını sorar, "evet!" derlerse, o konuda bildiği bir şey varsa söylerdi. Şâyet "Hayır, henüz vukû bulmadı!" derlerse: "Bırakın vukûa gelsin, o zaman sorarsınız!" deyip cevap vermediği belirtilir.

Hz. Ömer de, "Vukuâ gelen hâdiseler bizi yeterince meşgul etmekte" diyerek, vukûa gelmeyen şeylerden sormayı yasaklamıştır.

Âlimler, hakkında nass gelmeyen şeylerle ilgili olarak yapılan araştırmayı iki kısma ayırmışlardır:

1) Hâdiseyi bütün yönleriyle, nassın delaleti içerisine dâhil etme araştırması. Böyle bir araştırma makbuldür, mekruh değildir. Bilâkis, yetkili müctehidlere, bunu yapmak farzdır.

2) Rivayetler arasında ihmali mümkün veya cem'edilmesi kabil küçük farklılıkların üzerinde fazlaca durup, dine, şeriata hiçbir faydası olmayan ince tahlillere girişmek; benzer şeyler arasında yoktan ayrılıklar, farklılıklar çıkarmak gibi gayretler, tahliller, araştırmalar ortaya koymak; veya aksine farklılıkları zâhir olan muhtelif şeyleri aynı şeymiş gibi göstermek için tekellüflü te'lif çalışmaları yapmak; delilleri, vechi olmayacak şekilde zorlamak. Selefin mekrûh addettiği ilmî gayretler bu kısma girenlerdir. Bu çeşit boş gayretlerin zaman kaybından başka, kişiyi, şu hadisin tehdidine maruz kılacağı da belirtilir: هلك المتنطعون **"Aşırılar helâk olmuştur".** Hadiste geçen mütenattiûn'u aşırılar olarak tercüme ettik.

Zemahşerî, hadisin gayesi, doğruluk ve güzellikte tek veche ulaşan muhtelif kıraatlarda münakaşa ve inadlaşmayı yasaklamaktır demiştir.

Nevevî hadisten: "Kelâmda çeşitli edebiyat oyunları yaparak derinleşmenin, halka hitab ederken fesahat yapacağım diye zorlamalara, yapmacıklara gitmenin, lügat parçalamanın, irab inceliklerine inmenin kastedilip, kötülendiğini, ayrıca faydasız, mâlayâni mevzulara dalmanın... vukûu nâdir meselelerin inceliklerinden sual sormanın vs..." kastedildiğini söylemiştir.

İbnu Hacer, kitap, sünnet, icma gibi ana kaynaklardaki bir asla da-

yanmayan meselelerde teferruata inmede aşırı gitmeyi de buraya dâhil eder. Başka şeylerde harcanması çok daha iyi olacak kıymetli vakitlerin, vukûu pek nadir şeylerde harcandığına esefle parmak bastıktan sonra der ki: "Bunların en fenası, şeriatça keyfiyetini araştırmadan sadece inanılması istenen şeyleri didiklemek maksadıyla çokca sual sormaktır. Sözgelimi, bazı meseleler vardır ki, meşhûd âlemde hiçbir hissî delili yoktur: Kıyametin vakti, ruhun mahiyeti, bu ümmetin ömrünün müddeti gibi. Bunlar sadece ve sadece nakil yoluyla bilinebilecek meseleler olduğu halde bunlardan sorular da sorulur. Halbuki bunların çoğu hakkında nakille gelen bilgi yoktur, bunlara araştırma yapmadan iman gerekir. Daha da fenası, bazı mevzular var ki, fazla didiklemek, kişiyi şekke ve şaşkınlığa atar. Ebu Hüreyre tafından rivayet edilen: "İnsanlar birbirlerine şundan bundan sora sora, şöyle sorma noktasına gelirler: "Bu mahlûkatı Allah yarattı, öyleyse Allah'ı kim yarattı?" hadisi bu durumu haber vermektedir."

Şu halde sual sorma yasağı pek çok teferruata şâmil ber mevzudur. Biz bazı meselelerini özetleyerek sunmaya çalıştık.

1175 ٢– وعن علي رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ مَلَكَ زاداً وراحلةً تبلّغه إلى بيت الله الحرامِ ولم يحجّ فلا عليه أنْ يموت يهوديّاً أو نصرانيّاً وذلك أنّ الله تعالى يقولُ: وللهِ على النّاسِ حجُّ البيتِ مَنِ استطاع إليه سبيلاً الآية]. أخرجه الترمذي.

2. (1175)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz şöyle buyurdular:

"Kim kendisini Beytullahi'l-haram'a ulaştıracak kadar azık ve bineğe sahip olduğu halde haccetmemişse onun Yahudi veya Hıristiyan olarak ölmesi arasında fark yoktur. Zîra, Cenab-ı Hakk şöyle buyurmuştur: "Oraya yol bulabilen insana, Allah için Kâbe'yi haccetmesi gerekir" (Âl-i İmrân 97). [Tirmizî, Hacc 3, (812).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, hacc yapmaya yetecek maddî imkânı olup da hacca gitmeyenler çok ağır bir üslubla tehdid edilmektedir: Hıristiyan veya Yahudi olarak ölme tehlikesi, yani küfür üzere ölmek. Âlimler, bu ifadenin tağliz yani "terhib ve korkutmada şiddete başvurma" güttüğünü belirttikten sonra şu açıklamayı da yaparlar: Maddî imkâna rağmen farz olan haccı

terketmek, ya bunun vacib olduğunu inkâr ve istihfafdan gelir, bu ise küfürdür; ya da emr-i İlâhî'ye isyandan gelir. Öyle ise küfre düşerek Yahudi veya Hıristiyan mertebesine inme tehlikesi ile başbaşadır.

Haccı terkedenlerin be-tahsîs Ehl-i Kitab'a benzetilmeleri, onların da kitaplarıyla amel etmemelerinden ileri gelir. Zîra haccı yapmayan Müslüman da, kitabının emrini terketmiş olmakla aralarında bir müştereklik hasıl olmaktadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, haccı emreden âyeti okuyarak, haccetmeyenin bu emr-i İlâhî'yi inkâr veya ona isyan ettiğine ve dolayısıyla beyan ettiği vaîde delil getirmiş olmaktadır.

1176 ٣– وعن ابن عباس رضى الله عنهما. [أنَّ الأقْرَعَ بنَ حَابِسٍ سَأل رسـول الله ﷺ فقال: الحجُّ في كُلِّ سنةٍ أو مرةً واحدةً؟ فقال: بل مرةً واحدةً. فمن زاد فتطوّعٌ].

3. (1176)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Akra' İbnu'l-Hâbis (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"Hacc her sene midir, ömürde bir kere midir?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bir keredir, fazla yapan nafile olarak yapmış olur!" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Hacc 1, (1721); Nesâî, Hacc 1, (5, 111); İbnu Mâce, Menâsik 2, (2886).]

1177 ٤– وعنه رضى الله عنه قـال: [قـال رسـولُ الله ﷺ: لاَ صَرُورَةَ في الإسْلاَمِ].

أخرجهما أبو داود. « الصَّرورةُ » الذى لم يحجّ رجلا كان أو امرأة.

4. (1177)- Yine *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İslâm'da hacc yapmamak (saruret) yoktur." [Ebu Dâvud, Hacc 3, (1729).]

AÇIKLAMA:

Saruret iki mâna taşır:

1- Hiç hacc yapmayan kimseye denir.

2- Ruhbanlarda olduğu şekilde evlenmeyip, bekâr kalan kimseye denir. Tâbir, açıklanan bu iki mânasıyla cahiliye devrinde câri iki âdeti de dile getirmiş olmaktadır. İmam Mâlik Muvatta'da, kadın saruret'i şöyle açıklamıştır: "Kadınlardan hiç haccetmeyendir, kendisini hacca götüre-

cek bir mahremi bulunmayan -veya böyle bir mahremi olsa da kadını hacca götürmeye muktedir olmayan- kadına, saruret denir." *İmam Mâlik* devamla, "İslâm'da saruret yoktur" prensibi için: "Böyle bir kadın, bir grup kadına dâhil olarak hacca giderek, farz olan haccını yine de terketmez, (din haccın terkine (sarûrete) cevâz vermez" buyurur.

Görüldüğü üzere, İslâm'da sarûret yoktur hadisi, hacc yapabilecek güçte olan kimseye, kadın olsun, erkek olsun hacc etmemek için ileri sürebileceği her çeşit mâzeret kapısını kapamaya müteveccihtir.

Hadisten, "ruhbanlarınki tarzında" bekârlığın reddi de anlaşılabilir. Zîra İslâm, başkaca mazeret olmadıkça, dindarlık ve zühd mülâhazalarıyla bekâr kalmayı tecviz etmemiş, meşrû addetmemiştir.

1178 ٥– وله عنه أيضاً: [قال ﷺ : مَنْ أرادَ الحجَّ فليتعجَّل].

5. (1178)- Yine İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözünü rivayet etmiştir: *"Hacc yapmak isteyen acele davransın."* [Ebu Dâvud, Menâsik 6, (1732).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hacc hususunda acele davranmanın gereğine dikkat çekmektedir. Haccın arzuya bağlı nafile bir ibadet olmayıp, şartlara bağlı bir farz olduğu gözönüne alınınca "hacc yapmak isteyen..." tâbirini, "hacc kime farz olmuş ise" şeklinde anlayıp şöyle ifade etmemiz gerekir: "Bir kimseye hacc farz oldu mu, bunu yerine getirmede acele etsin."

Öyle ise, haccda esas olan ta'cildir. Bilhassa yurdumuzda kökleşmiş olduğu üzere ileriki yaşlara, yaşlılığa bırakmak câiz değildir. Bu hadisin Beyhakî'deki ziyadesi meseleye daha da açıklık getirir:

فإنَّ أحدَكُمْ لا يدري ما يعرِضُ له من مرضٍ أو حاجةٍ

"Zîra sizden kimse, başına ne gelecek bilmez; hastalanacak mı, fakir duruma mı düşecek?"

Bu hadise dayanan *Ebu Hanife, İmam Mâlik* ve bir kısım *Şafiî* ulemâsı, haccın fevrî bir vecibe olduğuna, yani vâcib olur olmaz, tehir edilmeden getirilmesi gereğine hükmetmişlerdir. Ancak İmam Şafiî, Evzâî, Ebû Yusuf ve *Muhammed eş-Şeybânî* (rahimehumullah), haccın beşinci veya altıncı hicret yılında farz kılınmış olmasına rağmen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onuncu yılda haccetmiş olmasını nazar-ı dikkate alarak, hacc farizasının fevrî bir vecibe olmayıp geciktirilebileceğini söylemişlerdir.

Ancak hemen belirtelim ki, bu görüşe katılmayanlar:

a) Haccın farz kılınma zamanının münâkaşalı ve hattâ bazılarınca 10. hicrî yıl kabûl edildiğini, bu durumda te'hir olmadığını,

b) 10. yıldan önce farzedilmiş olsa bile, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, haccda çırılçıplak vaziyette hacc yapan müşriklerle karışık olarak hacc yapmak istemediği için tehir ettiğini ve dolayısiyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın te'hirinde meşru bir özür bulunduğunu söyleyerek görüşlerinin isabetliliğini müdâfaa etmişlerdir.

Hacc yapanlar, günümüz şartlarında dahi, hacc ibadetinin gençlikte yapılması gereken meşakkatli bir ibadet olduğunu te'yid etmektedir.

1179 ٦– وعن جابر رضى الله عنه قال: [سُئِلَ رسول الله ﷺ عَنِ الْعُمْرَةِ أَواجِبَةٌ هِىَ؟ فقَالَ: لاَ. وَأَنْ تَعْتَمِرُوا هُوَ أَفْضَلُ].

6. (1179)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan:

"Umre vacib midir?" diye sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Hayır! Ancak, umre yapmanız faziletli bir ameldir." [Tirmizî, Hacc 88, (931).]

AÇIKLAMA:

Umre hakkında, mevzuun başında ve ayrıca 1165 numaralı hadisin açıklamasında yeterince durulmuştur. Oralarda kaydettiğimiz üzere bir kısım âlimler (Şafiî, Ahmed vs.), umrenin vacib olduğunu söylerken, diğer bazıları (İmam Mâlik, Ebû Hanife vs.) nafile olduğuna hükmetmişlerdir. (Önceki bahislere bakılmalıdır.)

1180 ٧– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [الْعُمْرَةُ وَاجِبَةٌ] أخرجهما الترمذى.

7. (1180)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'ın: "Umre vacibtir" dediği rivayet olunmuştur. [Tirmizî, Hacc 88, (931).]

AÇIKLAMA:

İmam-ı Şafiî'nin bir rivayetine göre, kendisine İbnu Abbâs'ın umre hakkında "vacibtir" diye hükmettiği ulaşmıştır. Buharî'nin muallak olarak kaydettiği bir rivayet de bunu destekler:

وقال ابنُ عبّاسٍ رضى الله عنهما: إنّها لقرينتها فى كتاب الله

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Umre, Allah'ın kitabında haccla birlikte zikredilmiştir" demiştir." Bunu te'yid eden bir başka rivayeti Hâkim, Atâ'dan kaydetmiştir. Atâ'nın bildirdiğine göre İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ فَرِيضَتَانِ "Hacc ve umre iki farz ibadettir" buyurmuştur.

Hacc ve umre hakkında bu mevzuun giriş kısmında gerekli tahlili yaptığımız için tekrar etmiyeceğiz.

1181 ٨– ومثله عن ابن مسعود: [وكَانَ يَقْرأُ: وَأَتِمُّوا الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إلى الْبَيْتِ، وَكَانَ يَقُولُ: لَوْلاَ التَّحَرُّجُ، وَأَنِّي لَمْ أَسْمَعْ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ في ذلِكَ شَيْئاً لَقُلْتُ الْعُمْرَةُ وَاجِبَةٌ]. أخرجه رزين.

8. (1181)- Yukarıdaki rivayetin bir benzeri İbnu Mes'ud'dan yapılmıştır. *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) hazretleri şöyle kıraat ederdi: واتموا الحج والعمرة إلى البيت ve derdi ki: "Eğer günah olmasaydı -Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bu mevzuda hiç bir şey işitmemiş olmama rağmen- umre vaciptir derdim." [Rezîn ilavesi.]

AÇIKLAMA:

1- Anlaşıldığı üzere, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) da umrenin vacib olduğu görüşündedir, tıpkı İbnu Abbas gibi.. واتموا الحج والعمرة لله **"Başladığınız hacc ve umreyi Allah için tamamlayın"** (Bakara 196) âyetini, -Ebu Hayyân'ın el-Bahru'l-Muhît'de dediği üzere- tefsir mâhiyetinde şöyle okumuştur: واتموا الحج والعمرة إلى البيت "Beytullah'a olan hacc ve umreyi Allah için tamamlayın." Şu halde bu, farklı bir kıraatten ziyade, tefsirî bir ziyade olmaktadır.

2- İbnu Mes'ud, umrenin vacib olduğuna öylesine inanmıştır ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan onun vacib olduğuna dair hiçbir şey işitmemiş olduğunu belirttikten sonra: "Günaha girmiş olmaktan korkmasaydım umre vâcibtir diyecektim" der.

Şu halde İbnu Mes'ud, umrenin vâcib olduğuna dair, Resûlullah'tan hiç bir şey işitmediğini alçıklamış olmaktadır. Fetvalarında hep İbnu Mes'ud'u esas alan Ebu Hanife (rahimehullah), "Umre vâcib değildir" derken de İbnu Mes'ud'un bu riayetine muhalefet etmemiş olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BAB
MÎKAT VE İHRAM HAKKINDA

Bu babta İKİ FASIL ile ÜÇ FER' vardır.

BİRİNCİ FASIL

MÎKAT HAKKINDADIR

İKİNCİ FASIL

İHRAM VE HARAMLAR HAKKINDADIR

BİRİNCİ FER'

TELBİYE

İKİNCİ FER'

İHRAM YASAĞI İHLALİ

ÜÇÜNCÜ FER

CEZÂU'S-SAYD (AVLANMANIN HÜKMÜ)

BİRİNCİ FASIL

MÎKATLAR

MÎKAT: Hacc ve umre ibadetlerinin kendine has menâsiki vardır.[32] Bunlardan biri ihramdır. İşte, Mekke dışından hacc için gelenlerin ihram giymeleri şart olan yerlerden her birine mîkat denir. Mekke'ye gelinen istikâmete göre mîkat yerleri farklıdır ve toplam beş adet mîkat vardır: Zülhuleyfe, Zat-ı Irk, Cuhfe, Karn, Yelemlem.

Mekke'de bulunanların hacc için mîkatı Mekke'dir. Umre için, Mekke'nin Harem bölgesinin dışında ihram giymesi gerekir. Bu maksadla Mekke'ye en yakın Ten'im mevkii vardır, oraya gidip ihram giymesi gerekir.

İhram giyme vaktine de **mîkat** denir. Mîkat mahallerinden önce de ihrame girilebilir.

İhramla ilgili yasaklar ihramın giyildiği yerden itibâren başlar. Mecburi ihram giyme yerleri, gelinen istikametlere göre şöyledir:

1- Zülhuleyfe: Medine istikametinden gelenlerin mîkatıdır. Mekke' ye en uzak mîkattır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccında burada ihrama girmiştir. Şimdilerde Âbâr-ı Ali veya Ebyâr-ı Ali denilmektedir. Mekke'ye 450 km uzaklıktadır.

2- Cuhfe: Şam yönünden gelenlerin mîkatıdır. Mekke'ye 187 km. mesafededir.

3- Zat-ı Irk: Irak istikâmetinden gelenlerin mîkatıdır.

4- Karn: Necid bölgesi cihetinden gelenlerin mîkatı olup Mekke'ye 54 km. mesafededir.

32– **Menâsik:** Mensek'in cem'idir. Mensek (veya nüsük) lügat olarak ibâdet ve su ile bir şeyin temizlenmesi manasına gelir ise de, hacc ıstılahı olarak, "hacc'ın farz, vacib ve sünnet olan herhangi bir fiiline" ıtlak olunmuştur.

5- Yelemlem: Yemen tarafından gelenlerin mikatıdır. Mekke'ye uzaklığı 54 km'dir, en yakın olanı budur.

Kızıl Deniz'in Süveyş cihetinden gelenler, Cuhfe yakınındaki Râbiğ hizasında, Cidde tarafından gelenler Cidde'de ihrama girmektedirler, buralar da mîkat sayılmaktadır.

1182 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [أَشْهرُ الحَجِّ شوَّالٌ وذُو القَعْدةِ وعَشْرٌ مِنْ ذي الحجَّة]. أخرجه البخارى ترجمة.

1. (1182)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "Hacc ayları Şevvâl, Zülkade ve Zilhicce'den de on gündür." [Buharî, Hacc 33 (Tercüme, yani bâb başlığı olarak senetsiz kaydetmiştir.)]

AÇIKLAMA:

Haccın menâsikini îfa edebilmek için muayyen zamanlar vardır. Bu zamanlar dâhilinde yapıldıkları takdirde menâsik muteber olur. Sadedinde olduğumuz rivayet bu vakitleri bildirmektedir. Bu aylara **eşhür-i hacc** veya mevsim-i hacc denir. Bunlar Şevval, Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk on günüdür. Bunlar dışında menâsik îfa edilemez. Bu husus âyet-i kerime ile de tavzih edilmiştir. (Meâlen): **"Hacc bilinen aylardandır. O aylarda hacca girişen kimse bilmelidir ki, haccda kadına yaklaşmak, sövüşmek, döğüşmek yoktur..."** (Bakara 197).

İbnu Abbâs, İbnu Ömer, İbrahim Nehâî, Şa'bî, Mücâhid, Hasan Basrî, Ahmed İbnu Hanbel hazerâtı Zilhicce'nin onuncu gününün de hac mevsimine dahil olduğunu söylemişlerdir. Hanefi mezhebi de bu görüştedir. Haccın son rüknü olan tavaf-ı ziyâret bu günde yapılır.

İmam Şafiî Zilhicce'nin dokuzunu sayar, onuncu gününü saymaz.

İmam Mâlik bütün Zilhicce ayını hacc mevsimine dâhil addeder. Ona göre ayette geçen eşhür şehr'in cem'idir. Arapça'da cem'in en azı üçtür. Âyette eşhür dendiğine göre bu üç ay tam olarak hacc aylarıdır. Ancak Şâfiî ve Mâlik hazretlerinin sözleri mütearif malûmata aykırıdır.

Hacc mevsimi, belirtilen bu vakitlerin dışına çıkarılamaz. Hanefi ve Mâlikîler haccın şerâit-i mütekaddimesinden olan ihrama bu aylar dışında da girilebileceğini kabul ederler, ancak sünnete aykırı olduğu için mekruh addederler. Şafiî hazretler i ise hiç câiz görmez ve "Bu, hacc değil umre olur" der.

Gerek temettu, gerek kıran ve gerekse ifrad haccının geri kalan

menâsikinin sahih olması için bu sayılan aylar içinde yapılmasının şart olduğunu söylemekte hepsi ittifak eder.

Buharî'nin kaydettiğine göre, Horasan fâtihi Abdullah İbnu Âmir, Horasan'ı fethedince, bu lütf-i İlâhi'ye şükür olarak, Horasan'dan Medine'ye kadar ihramlı gitmeye ahdeder ve Nisâbur'da ihrama girer. Medine'ye varıp Hz.Osman'ın huzuruna çıkınca, Hz.Osman (radıyallahu anh) onu bu davranışı sebebiyle ayıplar. Ayıplama sebebini, bazı âlimler Mekke ile Horasan arasındaki uzaklığın eşhürü'l-hacc mesafesinden fazla olmasıyla yani, hacc mevsimi dışında ihrâma girmiş olmasıyla izah ederler. Dolayısiyle Hz. Osman bunu hoş karşılamamış ve ayıplamıştır.

1183 ٢– وعن هشام بن عروة [أَنَّ عَبْدَ اللّٰهِ بنَ الزُّبَيْرِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنهُمَا: أَقَامَ بِمَكَّةَ تِسْعَ سِنِينَ يُهِلُّ بِالْحَجِّ لِهِلاَلِ ذِى الْحِجَّةِ، وعروةُ معه يفعلُ ذلك].

2. (1183)- *Hişâm İbnu Urve* (merhum) anlatıyor: "Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anhümâ) Mekke'de dokuz yıl ikâmet etti. Bu esnada Zilhicce'nin hilâli ile yüksek sesle telbiyeye başladı. (Kardeşi) Urve de onunla aynı şeyi yapardı" [Muvatta, Hacc 50, (1, 339).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Abdullah İbnu Zübeyr*'in Mekke'de geçirdiği hilâfet yılları esnasında hacc mevsiminin başlamasıyla, diğer hacılar gibi bulunduğu yerde telbiyeye başladığını anlatmaktadır. Daha önce de söylendiği üzere, Mekke'de oturanlar -ister yerli ister dışardan gelen (âfakî) olsun- hacc mevsimi başlar başlamaz bulundukları yerde ihrâma girerek telbiyeye başlarlar. (Telbiye: yüksek sesle Lebbeyk Allahümme lebbeyk... dua-sını okumaktır.) Mekke'nin dışında olan Mekkeliler hacc yapmak diledikleri takdirde Mekke'ye dönerken geçtikler yerdeki mîkatta âfakiler gibi ihrama girerler.

Hacc için Mekke'de ihram giymiş olanlar, Kâbe tavafını ve Safâ ile Merve arasındaki sa'yi *Mina* dönüşüne te'hir ederler. *İmam Mâlik, Abdullah İbnu Ömer*'in böyle yaptığını belirtir.

1184 ٣– وعن القاسم بن محمد [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنهُ قَالَ: يَا أَهْلَ مَكَّةَ مَا شَأْنُ النَّاسِ يَأْتُونَ شُعْثاً وَأَنْتُم مُدَّهِنُونَ أَهِلُّوا إِذَا رَأَيْتُمُ الْهِلاَلَ]. أخرجهما مالك.

«الشُّعْثُ» البعيد العهد بتسريح الشعر وغسله.

3. (1184)- *Kasım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Mekkelilere şöyle hitab etti: *"Ey Mekkeliler! Ne oluyor da uzak diyardan gelenler saçları dağınık vaziyette iken sizler yağlanıyorsunuz? (Zilhicce) hilâlini görünce siz de telbiyede bulunun."* [Muvatta, Hacc 49, (1, 339).]

AÇIKLAMA:

Mekke'ye dışardan hacc için gelenler (âfakiler) ihramları sebebiyle saçlarına yağ sürüp taramadıkları için, Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara kasden "saçları dağınık" tâbirini kullanmıştır.

Şa's, bakımsız, taranmamış ve kirli saça denir. Mekkeliler ihramsız olmaları sebebiyle saçlarını yağlayıp taradıkları için Hz. Ömer onlara, "Sizler yağlanıyorsunuz" demiştir.

Hz. Ömer sanki şöyle demektedir: "Buraya uzaktan gelenlerin, tâzimen saçları karışık olunca buranın yerlileri olan sizlerin bu tâzim vaziyetine girmesi evla ve ensebtir."

Nitekim, bu maksadını daha açık olarak şöyle dile getirmiştir: *"(Zilhicce ayına girip) hilâli görünce siz de ihrama girin ve telbiyeye başlayın."*

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anh) ise terviye günü [33] (yani Zilhicce'nin 8. günü) telbiyede bulunmakla babasına muhalefet etmiştir. Her iki görüşü de benimseyen fukahâ mevcuttur.

1185 ٤– وعن عطاء [أنَّهُ سُئِلَ عَنِ الْمُجَاوِرِ مَتَى يُلَبِّي بِالْحَجِّ. فَقَالَ: كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا إذَا أتَى مُتَمَتِّعاً يُلَبِّي بِالحَجِّ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ إذَا صَلَّى الظُّهْرَ واسْتَوَى عَلَى رَاحِلَتِهِ]. أخرجه البخارى ترجمة.

« يَوْمُ التَّرْوِيَةِ » هو الثامن من ذى الحجة، سمى بذلك لأنهم كانوا يرتوون من الماء فيه.

4. (1185)- *Atâ'ya:* "Mücâvir (Mekke'de ikâmet eden) hacc için ne zaman telbiyede bulunur?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) mütemetti olarak gelince, terviye günü, öğleyi kılıp, devesine bindi mi hacc için telbiyede bulunurdu." [Buharî, Hacc 82, (Tercüme yani bab başlığı olarak kaydedilmiştir. Senetsizdir.]

33– Terviye suya kandırmak veya gördüğü rüya üzerine düşünmek demektir. Zilhicce'nin 8. günü hacılar, sabah namazını Mekke'de kıldıktan sonra Mina'ya gider. Mina'da su olmadığı için gerek kendileri ve gerekse binekleri Mekke'de kana kana su içerek yola çıktıkları için o güne terviye günü denmiştir. Hz. İbrahim, oğlu İsmail'in kurban edilmesiyle ilgili rüyayı da o gece görmüş, o gün rüya üzerinde düşünmüştür, bu sebeple de o güne terviye günü denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Önceki rivayetin açıklamasında da kaydettiğimiz üzere İbnu Ömer, Zilhicce'nin sekizinci günü, yevm-i terviyede ihrama girmektedir. Buharî'nin kaydına göre, kendisine: "Herkes Zilhicce hilâli görülünce ihrama girdiği halde sen terviye gününe kadar girmiyorsun?" diye sorulunca: *"Ben, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı bineği yola çıkarıncaya kadar telbiye yapar görmedim"* diye cevap verir.

2- **Mütemetti,** umre ve haccını ayrı ayrı ihram giyerek eda eden demektir. Yani önce umre için ihram giyer, umreyi tamamlayınca ihramdan çıkar. Bir müddet ihramsız, yasaksız yaşadıktan sonra, hacc için yeniden ihrama girer. Şu halde sadedinde olduğumuz hadis, Adullah İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in, temettu haccı yaptığını, haccetmek üzere ihrama, Zilhicce'nin sekizinde girdiğini, öğle namazını kıldıktan sonra Mina'ya gitmek üzere devesine binince telbiye getirmeye başladığını ifade etmektedir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı haccı böyle eda ederken gördüğü için bu tarzda hareket etmiştir.

1186 ٥ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [مِنَ السُّنَّةِ أَنْ لاَ يُحْرِمَ بِالْحَجِّ إلاَّ في أَشْهُرِ الْحَجِّ]. أخرجه البخارى ترجمة أيضاً.

5. (1186)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) şunu söylemiştir: "Hacc için, sadece hacc aylarında ihrama girmek sünnettendir." [Buharî, Hacc 33 (tercüme yani bab başlığı olarak kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

1- Hacc ayları (eşhürü'l-hacc) Şevvâl, Zilkade ve Zilhicce'dir. Hacc menâsiki bu aylarda başlatılabilir. 1182 numaralı hadiste açıklandığı üzere hacc menâsikinden olan ihrama, bu ayların dışında da girilmesinin câiz olduğu bir kısım ulemâca kabul edilmiş, ancak mekruh addedilmiştir. Sünnete uygun olanı, İbnu Abbas (radıyallahu anh) hazretlerinin belirttiği üzere bütün menâsikin mezkur üç ay içerisinde başlatılmasıdır.

1187 ٦ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [قال رسولُ اللّهِ ﷺ: يُهِلُّ أَهْلُ الْمَدِينَةِ مِنْ ذِي الْحُلَيْفَةِ، وَيُهِلُّ أَهْلُ الشَّامِ مِنَ الْجُحْفَةِ، وَيُهِلُّ أَهْلُ نَجْدٍ مِنْ قَرْنٍ]. أخرجه الستة.

6. (1187)- İbnu Ömer (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Medineliler Zülhuleyfe'de, Şamlılar Cuhfe'de, Necidliler Karn'da ihrama girer, telbiyeye başlar." [Buharî, Hacc 8, 5, 10, İlm 52, İ'tisam 16; Müslim, Hacc 1347, (1182); Muvatta, Hacc 22, (1,330); Tirmizî, Hacc 17, (831); Ebû Dâvud, Menâsik 9, (1737); Nesâî, Hacc 17, 18, 21, (5,122-125).]

1188 ٧- وفي رواية: قال ابن عمر [وَذُكِرَ لِى وَلَمْ أَسْمَعْ أَنَّ رسول الله ﷺ قال. وَيُهِلُّ أَهْلُ الْيَمَنِ مِنْ يَلَمْلَمَ].

7. (1188), Bir rivayette İbnu Ömer der ki: "Bizzat işitmemekle beraber, bana söylendiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştur ki: *"Yemenliler de Yelemlem'de ihrâma girerler."* [Buharî, Hacc 8, İlm 52, İ'tisâm 16; Müslim, Hacc 13-18 (1182).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer, Resûlullah'tan rivayet hususundaki hassâsiyetinin bir ifadesi olarak, Yahudilerin ihrama girme yeri ile ilgili haberi "Resûlullah'tan bizzat işitmedim ama, söylendiğine göre Yemenliler'in de Yelemlem'de ihrama gireceklerini söylemiş" diyerek rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim'de muhtelif vecihlerden kaydedilmiş olan bu haberin, Buharî'nin Kitâbu'l-İlm'deki vechi hepsinden farklı bir mahiyet taşır:

ويزعمون ان رسول الله ﷺ قال:

ويهل اهل اليمن من يلملم وكان ابن عمر يقول لم افقه هذه من رسول الله ﷺ

"...Bazılarının zu'muna göre Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Yemenliler de Yelemlem'de ihrâma girerler" *buyurmuştur. Ben bunu, Resûlullah'ın nasıl söylediğini anlamadım."*

İbnu Ömer dışında pek çok sahâbî, Yemenliler'in mîkatının Yelemlem olduğunu kesin bir şekilde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan rivayet ederler.

1189 ٨- وفي أخرى للبخارى: [أَنَّ رَجُلاً سَأَلَهُ مِنْ أَيْنَ يَجُوزُ لِى أَنْ أَعْتَمِرَ. فَقَالَ: فَرَضَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ : لأَهْلِ نَجْدٍ قَرْناً، وَلأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ، وَلأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ، وَلَمْ يَزِدْ].

8. (1189)- *Buharî*'de gelen bir diğer rivayette belirtildiği üzere, bir zât (Abdullah İbnu Ömer'e) gelerek: "Umre için nerede ihrama girmem

câiz olur?" diye sorunca: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mîkat yerleri olarak Necidliler için Karn'ı, Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi belirledi" demiş, başka bir mîkat yeri zikretmemiştir." [Buharî, Hacc 3.]

1190 ٩– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [وَقَّتَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لأهلِ المَدِينَةِ ذَا الحُلَيفَةِ، ولأهلِ الشَّامِ الجُحفَةَ، ولأهلِ نَجدٍ قَرْنَ المَنازِلِ، ولأهلِ اليَمَنِ يَلَمْلَم. قال: فَهُنَّ لَهُنَّ ولِمَنْ أتَى عَلَيهِنَّ مِنْ غَيرِ أهلِهِنَّ مِمَّنْ أرادَ الحَجَّ والعُمرَةَ. ومَنْ كانَ دُونَهُنَّ فَمُهَلُّهُ مِنْ أهلِهِ وكذلِكَ حَتَّى أهلُ مَكَّةَ يُهِلُّونَ مِنها]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

9. (1190)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medineliler için Zülhuleyfe'yi, Şamlılar için Cuhfe'yi, Necidliler için Karnu'l-Menâzıl'ı[34], Yemenliler için Yelemlem'i mîkat yerleri olarak ta'yin etmiştir. Bu yerler, ora ahalileri ve oraya başka yerlerden hacc ve umre yapmak maksadıyla gelenler için mîkat yerleridir. Bu söylenen mîkat yerlerinin berisinde (yani mîkatlarla Mekke arasında) bulunanlar için mîkat, bulunduğu yerdir. Daha yakın yerde olanlar da böyledir. Nitekim Mekkeliler de Mekke'de ihrama girerler." [Buharî, Hacc 7, 9, 11, 12, Cezâu's-Sayd 18; Müslim, Hacc 11, (1181); Ebû Dâvud, Menâsik 9, (1737); Nesaî, Hac 20, 23, (5, 123-125).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet mîkatlarla ilgili bilinmesi gereken yer isimlerini belirtmekten başka iki umumî prensibi açıklıyor:

a) Resûlullah tarafından belirlenen mîkatlar, sadece ora halkı için değil, oradan geçen her bir Müslüman içindir. Söz gelimi Yemen cihetine bir iş için giden Suriyeli bir Müslüman hac mevsimi içinde dönüş yapıp haccetmeyi arzu ederse Yelemlem'de ihrama girer. Suriyelilerin aslî mîkatı olan Cuhfe'ye gitmesi gerekmez.

b) Belirlenen mîkatların iç kısmında kalan yerlerde ikâmet eden kimseler, bulundukları yerlerde hacc ve umre ihramını giyebilirler. Harem dahilinde (Mekke'de) bulunan bir kimse (Mekke'nin yerlisi veya Mekke'de bulunan bir âfâkî) umre için ihrama girecekse Harem'in dışına

---

34– **Karnu'l-Menazil:** Bazı rivayetlerde sadece **Karn** denir. Bu rivayetteki tasrih, aynı ismi taşıyan bir başka Karn'dan tefrik içindir. Diğeri Karn-ı Seâlim'dir. **Karn-ı Menâzil** ise yokuşun aşağısında yer alır.

çıkması gerekir. Harem'in Mekke'ye en yakın hududu Ten'im'dir. Günümüzde Ten'im Camii bu maksadla en güzel şekilde tanzim edilmiş durumdadır.

BİR SORU: İHRAMA MÎKATTA GİRMEK ŞART MI?

İhram için, Hz. Peygamber'in zikrettiği bu yerlere gelmek vecibe midir, oralara gelmeden ihrama girilemez mi?

Bunun cevabı âlimlerce farklı şekillerde verilmiştir:

a) İmam-ı Âzam ve İmam Şafiî, Sevrî (rahimehumullah) gibi bir kısım ulemâya göre Mîkat'tan daha uzak yerde ihrama girmek kerâhetsiz caizdir. Çoğunlukla Şâfiîler, mîkatta giyinmeyi sünnete uyduğu için efdal bulurlar. Daha yakın yerde caiz değildir. Mîkatı ihramsız olarak geçip, sonradan ihram giyerse bu koyun kesmeyi gerektiren bir cinayet olur. Ancak geri dönüp, mîkatda ihramı giyerse ceza düşer. İmam-ı Âzam ve Şâfiî hazretleri, ihram yasaklarına gücü yetecek olan kimselerin mîkattan önce ihrama girmesini daha faziletli bulmuşlardır. İbnu Mes'ud, Hz. Ali, İmrân İbnu Husayn, İbnu Abbâs, İbnu Ömer ve Abdullah İbnu Âmir (radıyallahu anhüm ecmaîn) gibi Ashab'tan bir kısmı bu şekilde hareket etmiştir. 1168 numaralı hadiste gördüğümüz üzere, buna Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşvikini bile zikretmek mümkündür.

Mîkattan önce ihrama girmek efdal diyenler herkesin evinde ihrama girmesinin daha muvafık olduğunu, mîkata kadar girmemenin bir ruhsat olduğunu da söylerler.

Öyle ise, ihrama, zikredilen mîkatların hizasında başka noktalarda da girilebilir, caizdir. (1193. hadisde açıklanacak).

b) *İmam Mâlik, Hasan Basrî, Atâ* gibi bazıları mîkattan evvel ihrama girmenin mekruh olduğuna hükmederler. Bunların delili Ashab'tan Hz. Ömer, Hz. Osman (radıyallahu anhümâ) gibi bazılarının bunu hoş karşılamamış olmasıdır. Nitekim Hz. Ömer, İmrân İbnu Husayn'ın Basra'dan ihrama girmesini, Hz. Osman da Abdullah İbnu Amir'ın Nisabur'dan ihrama girmesini iyi karşılamayıp ayıplamışlardır.

c) Zâhirîler'den İbnu Hazm, mîkat dışında ihrama girmenin haram olduğunu söyler. Ona göre, mîkattan evvel ihrama girip mîkatı geçen kimsenin ne haccı ne de umresi câiz değildir. Ancak, mîkata vardığında ihramını yenilemeye niyet etmişse o zaman bu ihramı sahih olur.

2- İHRAMI NİÇİN, NEREDE, KİMLER GİYER?

Hanefîlere göre, ihram esas itibariyle Harem bölgesine hürmet için

giyilir. Yani, sadece umre veya hacc niyetiyle değil, ticâret, ziyaret, ilim gibi bir başka maksadla Mekke'ye gitmek isteyen mü'min bu mukaddes beldeye hürmeten ihramlı olarak girmesi gerekir. Mîkatları ihramlı geçmek vâcibtir.

★ Mîkat sınırları dışına çıkmadıkça, Harem bölgesinin dışına çıkan Mekkeliler, tekrar Mekke'ye girerken ihram giymek zorunda değildir.

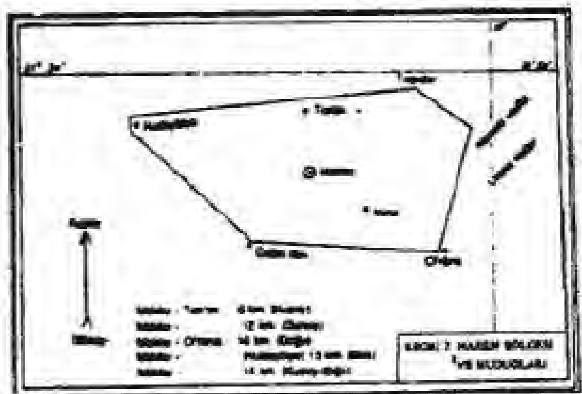
★ Doğrudan Harem bölgesi veya Mekke'ye girmek kasdı olmadan Hıll bölgesine girmek isteyen âfakilerin mîkatta ihram giymesi gerekmez. Bu şekilde Hıll dahiline ihramsız girmiş bulunan bir âfakî, bilahere, Harem'e veya Mekke'ye girip çıkmak istese, Hıll bölgesinde ikâmet edenlerin hükmüne tâbi olurlar. Hacc ve umre için bulundukları yerde ihrama girerler, ticaret, ziyaret gibi maksadlarla girecek olurlarsa ihram gerekmez. İhram olmaksızın Kâbe'yi de tavaf edebilirler.

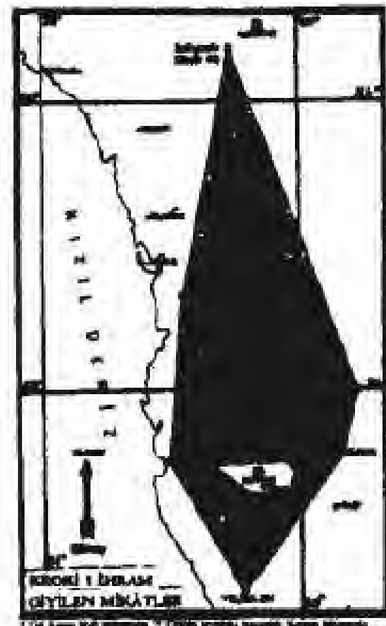
★ Hacc veya umresini tamamlayan hacı ihramdan çıktıktan sonra, Hıll bölgesi hududundan çıkmadıkça Mekke'ye girişlerinde ihram giymez. Mesela Mîkat mahalli olan Cidde'ye gidecek olsa, ihrama girmeden tekrar Mekke'ye dönebilir.

★ Hıll bölgesinin dışına çıkıldığı takdirde, ister âfakî olsun, isterse Mekkeli olsun, tekrar girerken mîkatta ihrama girmesi gerekir.

★ İhramlı kimsenin uyması gereken bir kısım yasaklar vardır. 1193-1261 numaralar arasındaki hadisler, ihram ve yasaklarıyla ilgilidir.

★ Harem bölgesinin sınırları Hz. İbrahim (aleyhisselam) tarafından çizilmiştir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ise, bu yerleri hususî şahıslar göndererek işaretletmiştir.(35)

35– Krokiler Diyanet İşleri Başkanlığınca neşredilen Hacc Rehberi'nden alınmıştır.

1191 ١٠- وفي رواية: [ومن كان دون ذلك فمن حيث أنشأ حتى أهل مكة من مكة].

10. (1191)- Bir rivâyette şöyle denmiştir: "Kim (mîkatlerin) berisinde ise, (niyeti) başlattığı yerde ihram giyer, öyle ki, Mekkeliler Mekke'de (ihrama girerler). [Buharî, Hacc 7; Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1737).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, aslında önceki rivayetin devamı ve bir parçasıdır. فمن حيث أنشأ cümlesinin mef'ûlü takdire kalmıştır. Şârihlerin bazısı "Hacc veya umre için seferi başlattığı yer" diye takdir ettiği gibi "hacc veya umre için niyetini başlattığı yer" olarak da takdir etmişlerdir.

Hıll bölgesine hacc ve umre kasdı olmadan giren ve dolayısıyla ihramsız olan âfakilerin, bilahare hacc veya umreye niyet etmeleri halinde, ihram giymek için mîkata dönmeden bulundukları yerde ihram giyebilme ruhsatları, hadiste gelmiş olan: فمن حيث أنشأ *"Nerede başlattı ise orada"* ibaresinden çıkarılmıştır. Başlatılan şey âfakî için "niyet" denmesi, Hıll bölgesi sakinleri için "sefer" denmesi daha muvafık gözüküyor.

1192 ١١- وعن أبي الزبير قال: [سئل جابر رضى الله عنه عن المهل فقال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: مهل أهل المدينة من ذى الحليفة، والطريق الآخر الجحفة، ومهل أهل العراق من ذات عرق، ومهل أهل نجد من قرن المنازل ومهل أهل اليمن من يلملم]. أخرجه مسلم.

11. (1192)- *Ebu'z-Zübeyr* anlatıyor: "Hz. Câbir (radıyallahu anh)'e ihrama girme yerinden sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hususta şöyle söylediğini işittim. *"Medineliler'in ihrama girme yeri Zülhuleyfe'dir. Diğer yol Cuhfe'dir. Iraklılar'ın ihrama girme yeri Zât-ı Irk'dır. Necidliler'in ihrama girme yeri Karnü'l-Menâzil'dir. Yemenliler'in ihrama girme yerleri Yelemlem'dir."* [Müslim, Hacc 18, (1183).]

1193 ١٢- وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [لما فتح هذان المصران أتوا عمر رضى الله عنه. فقالوا يا أمير المؤمنين: إن رسول الله ﷺ حد لأهل نجد قرنا وهو جور عن

طَرِيقِنَا، وَإنَّا إنْ أَرَدْنَا أنْ نَأتِى قَرْناً شَقَّ عَلَيْنَا. قَالَ: فَانْظُرُوا حَذْوَهَا مِنْ طَرِيقِكُمْ فَحَدَّ لَهُمْ ذَاتَ عِرْقٍ]. أخرجه البخارى.

«المِصْرُ» المدينة، والمراد بهما هنا: الكوفة والبصرة.

12. (1193)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Şu iki memleket (Basra ve Kûfe) fethedildiği zaman Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e halk gelip:

"Ey mü'minlerin emîri! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Necidliler için Karn'ı (mîkat olarak) tesbit etti. Orası bizim yolumuza sapa düşer. (Buradan) Karn'e gitmeye kalksak, bize zor olur!" dediler. Hz. Ömer (radıyallahu anh) onlara:

"Öyleyse onun kendi yolunuzdaki hizasına bakın" dedi ve onlar için Zât-ı Irk'ı tesbit etti." [Buhârî, Hacc 13.]

AÇIKLAMA:

1- Hadis metninde geçen Mısr, şehir demektir. Mısrân ile Kûfe ve Basra muraddır. Ancak Kûfe ve Basra şehirleri Müslümanlar tarafından kurulmuş olduğu için, hadiste esas kastedilen bu iki şehrin arâzisidir.

2- Hadisin zâhirine göre Zât-ı Irk'ı mîkat olarak Hz. Ömer (radıyallahu anh) şahsî re'yi tesbit etmiş olmalıdır. İmam Şâfiî'den: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Meşrık ahalisi için hiçbir mîkat belirlememiştir. Halk, Zât-ı Irk dağlarını ittihaz etti" dediği rivayet edilmiştir.

Ahmed İbnu Hanbel de bu mevzuya giren bir rivayette İbnu Ömer' in : فَآثَرَ النَّاسُ ذَاتَ عِرْقٍ عَلَى قَرْنٍ "İnsanlar Zât-ı Irk'ı Karn'a tercih etti" dediği kaydedilir.

Bir başka rivayette Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) mîkatları sayınca, bir adamın: "Irak'ın mîkatı nerede?" diye sorduğu, İbnu Ömer'in de: "O gün Irak yoktu (yani henüz fethedilmiş değildi)" diye cevap verdiği belirtilir.

Irak'ın mîkatının Hz. Peygamber tarafından tesbit edilmemiş olduğunu ifade eden başka rivayetler de var. Bunların hepsini kaydettikten sonra İbnu Hacer: "Bu rivayetlerin hepsi, Zât-ı Irk mîkatının mansûs olmadığına (Hz. Peygamber tarafından tesbit edilmediğine) delâlet eder" der ve hemen ilâve eder: "Gazâlî ve er-Râfiî, Şerhu'l-Müsned'de, Nevevî, Şerhu Müslim'de buna hükmederler. İmam Mâlik'in Müdevvene'sinde de böyle geldi."

Ancak *İbnu Hacer*, Zat-ı Irk'ın mîkat olmasının mansûs olduğuna hükmeden âlimleri de zikreder: "Hanefiler, Hanbeliler ve Şâfilerin cumhûru, Şerhu's-Soğir'de Râfiî, Şerhu'l-Mühezzeb'de Nevevî bunun mansûs olduğunu söylediler." İbnu Hacer ayrıca Müslim'de Hz. Câbir'den kaydedilen bir rivayetin de bu hükmü te'yid ettiğini, ancak rivayetin merfu oluşunda şek bulunduğunu belirtir.

Hülâsa *Zat-ı Irk*'ın, Resûlullah tarafından mı, Hz. Ömer tarafından mı mîkat kılındığı hususundaki birbirine zıt delilleri serdettikten sonra bir tarafın rüchaniyeti hususunda tavır takınmaz. Ancak Zat-ı Irk'ın mîkat kılınışını Hz. Ömer'e nisbet eden rivayetin esas alınması sonunda, mîkatı olmayan kimselerin meselesinin çözüme kavuştuğunu belirtir. Der ki:

"Mîkatı olmayan kimseler hakkında hüküm şudur: Böyle birisi, kendine en yakın mîkatın hizasında ihrama girer. Ancak, Hz. Ömer (radıyallahu anh), Zât-ı Irk'ı mîkat kılmış olup, sahâbelerin de bu işte ona uymuş olması ve bu hükümle amelin devam kazanmış bulunması sebebiyle ona uymak evlâ oldu ve mîkatı olmayanlara, bu beş mîkattan birinin hizasında ihrama girmesi gerektiği hususunda bununla istidlal edildi. Şurası muhakkak ki bu beş mîkat Harem'i her cihetten kuşatmaktadır: Zülhuleyfe Şam tarafını, (kuzey), Yelemlem, Yemen tarafını (güney) kuşatır. Bu ikinci, diğerinin mukabil tarafını teşkil eder. Gerçi bunlardan biri diğerine nazaran Mekke'ye daha yakındır. Karn şark cihetini kuşatır. Cuhfe ise garb cihetini kuşatır ve ötekinin mukâbilidir. Bunların uzaklıkları da farklıdır. Zât-ı Irk, Karn'ın hizasındadır. Bu durumda Küre-i Arz'dan hiçbir köşe bu mîkatlardan birinin hizasının dışında kalamaz."

Bu meselede Kirmânî daha net bir tavırla: *"Zât-ı Irk'ı, Hz. Ömer mîkat kıldı"* der. Aynî ise uzun tahlillerle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mîkat kıldığına hükmeder. Teferruatı gereksiz görüyoruz.

1194 ١٣– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [وَقَّتَ رسـولُ اللهِ ﷺ ذاتَ عِرْقٍ لأهْلِ الْعِراقِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

13. (1194)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Iraklılar için Zât-ı Irk'ı mîkat kıldı." [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1739); Nesâî, Hacc 22, (5, 125).]

1195 ١٤– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [وَقَّتَ رسـولُ اللهِ ﷺ لأهْلِ الْمَشْرِقِ الْعَقيقَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

14. (1195)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Meşrikliler için Akîk'i mîkat kıldı." [Ebu Dâvud, Menâsik 9, (1740); Tirmizî, Hacc 17, (832).]

AÇIKLAMA:

Akîk ile *Zât-ı Irk* birbirine oldukça yakındır. İbnu Hacer bu hadisin senedde yer alan Zeyd İbnu Ebî Ziyâd sebebiyle zayıf olduğunu belirttikten sonra, sıhhatini kabul edecek bile olsak öbürleriyle birkaç yönden cemedilmesi mümkün der ve açıklar.

"a) Zat-ı Irk vacib olan mîkatdır, akîk ise müstehab olan mîkat; zîra Akîk daha uzaktır.

b) Akîk bir kısım Iraklılar'ın mîkatıdır. Medâinliler gibi. Diğeri ise Basralılar'ın mîkatıdır..

c) Zât-ı Irk önceleri, bugünkü Akîk'in yerinde idi, sonradan (isim) değişikliğine maruz kalarak Mekke'ye daha yakın bir duruma geldi. Bu hale göre, Zât-ı Irk ve Akîk aynı şey olmalıdır..."

Şâfiî hazretleri Iraklılar'ın Akîk'de ihrama girmelerini müstehab addetmiş. "Zât-ı Irk'da girecek olurlarsa bu da kâfi gelir" demiştir.

Zât-ı Irk'ın, Hz. Ömer tarafından mîkat kılındığı görüşünde olan Hattâbî: "Bu meselede halk günümüze kadar Ömer (radıyallahu anh)'e tabi oldu" der.

1196 ١٥ – وفي أخرى للنسائى: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إذَا أرَادَ أنْ يحرِمَ أدَّهَن بأطيَبِ دُهْنٍ يجِدُ حتَّى أرَى وبيصهُ في رأسِهِ ولحيَتِهِ].

15. (1196)- *İmam Mâlik:* "Bana ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ci'râne'de umre için ihrâma girdi" demiştir. [Muvatta, Hacc 27, (1, 331); Ebu Dâvud, Hacc 81, (1996); Tirmizî, Hacc 96, (935); Nesâî, Hacc 104, (5, 199).]

AÇIKLAMA:

Muvatta'da, belâğ (senetsiz) ve muhtasar olarak gelen bu rivayet, başka kaynaklarda daha uzun ve senetli olarak gelmiştir.

Ciirrâne (veya **Ci'râne**) Tâif'le Mekke arasında yer alır. Mekke'ye daha yakın bir mesafededir. Huneyn Savaşı'nda elde edilen ganimetin dağıtımı burada yapılmıştır. Rivayette belirtilen umre de bu ganimet

dağıtımı işi bittiği zaman icra edilmiştir, yani sekizinci hicrî senenin Zilkade ayında.

Tirmizî'nin rivâyeti hâdiseyi teferruatlı olarak şöyle anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ci'râne'den geceleyin umre yapmak üzere ayrıldı. Mekke'ye gece vakti indi. Umresini yaptı, sonra aynı gece geri döndü ve geceyi sanki Ci'râne'de geçirmiş gibi orada sabahladı. Ertesi gün, güneş zeval noktasını terkedince (Ci'râne'den ayrılıp) Batn-ı Seref yolunu tuttu. Orada (Medine'ye giden) yol kavşağına kadar geldi. Bu sebeple, umresi diğer insanlara gizli kaldı."

Bu vak'ayı anlatan rivayetler arasında ihtilaf vardır. Bazısına göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'de sabahlamış olmalıdır. Muhaddisler umumiyetle Tirmizî'de gelen vechi sahih kabul ederler. Parantez içerisine aldığımız ziyadeler Ahmed İbnu Hanbel'in *Müsned*'inde gelen rivayetten alınmıştır.

1197 ١٦ – وعن الثقة عنده. [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ أَهَلَّ بِحَجَّةٍ مِنْ إِيلِيَاءَ]. أخرجه مالك.

«إيلياء» بالمد والتخفيف: اسم بيت المقدس.

16. (1197)- Yine *İmam Mâlik*'in, nazarında güvenilir (sika) bir kimseden rivayet ettiğine göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Îliyâ'da hacc ihrâmı giymiştir." [Muvatta, Hacc 26, (1, 331).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki sika (güvenilir) kişi ile Mâlik'in, Nâfi'yi kastettiği tahmin edilmiştir. Önceki rivayet gibi bu da Muvatta'nın senetsiz (muallak) hadislerindendir. "Bana bâliğ oldu" diyerek rivayet ettiği için bunlara **belâğ** (cem'i belâgât) denir.

2-*Îliyâ, Beytu'l-Makdis*'in adıdır. Bu hacc, Zürkânî'nin açıkladığı üzere, Hakemeyn hâdisesinin cereyan ettiği senede icra edilmiştir. Meşhur iki hakem: Ebû Musa ve Amr İbnu'l-As (radıyallahu anhümâ) hazretleri, Devmetu'l-Cendel'den, ittifak hasıl etmeden ayrılınca, İbnu Ömer (radıyallahu anh) Beytu'l-Makdis'e gider, orada ihrama girer.

Halbuki 1187,1188, 1193 numaralı hadislerde olduğu üzere, ihram mahalleri yani mîkatlarla ilgili rivayetleri yapan Abdullah İbnu Ömer'dir ve o rivayetlerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kudüs'ü mîkat olarak zikretmediğini görürüz. Bu durumu değerlendiren bir kısım âlimler, Abdullah İbnu Ömer'in mîkatle ilgili nebevî açıklamalardan, belirtilen yerlerde ihramı giymenin vâcib olmadığı, sadece oraları ihramsız

geçmenin yasaklandığı, binâenaleyh daha önce de ihram giyilebileceği hükmüne vardığı neticesini çıkarmışlardır. Bu vesile ile tekrar belirtelim ki, *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman* (radıyallahu anhümâ) gibi bazı sahabilerin uzakta ihram giymeyi hoş karşılamadıklarına dair rivayetlerde dile getirilen kerahetin, bir başka sebebe dayandığı, bu sebebin de, mesafenin uzaklığı yüzünden, muhrime ihramı bozucu yasakların ârız olma endişesinin olduğu belirtilmiştir.

İbnu Abdilber, bu kerâhete bir başka sebep daha ilave eder: "Kişi nefsine, Allah'ın kolaylık ihsan ettiği şeyde zorluk yüklemektedir."

1198 ١٧ – وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّهُ كَرِهَ أَنْ يُحْرِمَ الرَّجُلُ مِنْ خُرَاسَانَ وَكِرْمَانَ]

أخرجه البخاري ترجمة.

17. (1198)- Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın: "Bir kimsenin Horasan veya Kirmân'da ihrama girmesini mekruh addettiği" rivayet edilmiştir. [Buharî, Hacc 33, (Bab başlığında, senetsiz olarak kaydedilmiştir).]

AÇIKLAMA:

Mîkatlar dışında ihrama girmenin mekruh olduğunu söyleyen âlimlerin dayandığı rivayetlerden biri budur. Bu rivayeti Buharî hazretleri Sahîh'inde bâb başlığı meyanında kaydedip, senedini vermemiş ise de, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere, *Said İbnu Mansur*'un Müsned'inde, Abdurrezzak'ın Musannaf'ında ve diğer bir kısım kaynaklarda senetli olarak gelmiştir. (Hâdise, 1182 numaralı hadisin açıklama kısmında izah edilmiştir.)

İKİNCİ FASIL

İHRAM VE HARAMLARI

1199 ١ – عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [سُئِلَ رسولُ الله ﷺ ما يَلْبَسُ المُحْرِمُ؟ قال: لاَ يَلْبَسُ المُحْرِمُ القَمِيصَ وَلاَ العِمَامَةَ وَلاَ البُرْنُسَ وَلاَ السَّرَاوِيلَ وَلاَ ثَوْباً مَسَّهُ وَرْسٌ وَلاَ زَعْفَرَانٌ وَلاَ الخُفَّيْنِ إلاَّ أنْ لاَ يَجِدَ نَعْلَيْنِ فَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا أسْفَلَ مِنَ الكَعْبَيْنِ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وزاد البخاري: وَلاَ تَنْتَقِبُ المَرْأةُ المُحْرِمَةُ وَلاَ تَلْبَسُ القُفَّازَيْنِ.

«القُفَّاز» بضم القاف وتشديد الفاء: شئ يعمل لليدين يُحْشى بقطن ويكون له أزرار يزرر بها علي الساعدين من البرد تلبسه المرأة في يديها.

1. (1199)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) muhrimin giyeceği şeylerden sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Muhrim ne kamis (gömlek), ne sarık, ne bürnus.*[36] *ne şalvar ne de vers*[37] *veya zaferân bulaşmış bir giysi taşımaz. Ayağında da mest (ve benzeri ayakkabı) yoktur. Ancak nalın bulamazsa, mestlerin topuktan aşağı kısmını kesmelidir."*

Buharî'de şu ziyade var: "İhramlı kadın yüzünü örtmez, eldiven de giymez." [Buharî,Hacc 21, Cezâu's-Sayd 13, 15, İlm 53, Salât 9; Müslim, Hacc 1, (1177); Muvatta, Hacc 8, (1, 324-328); Tirmizî, Hacc 18, (833); Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1824, 1825, 1826); Nesâî, Hacc 28, (5, 129).]

36– Başı da örten bir parça taşıyan her çeşit giyecek. İslâm'ın bidayetinde zahidlerin giydiği aşağılara sarkan uzunca bir takke çeşidi (Nihâye).

37– Vers: Sarı renkli bir boya maddesidir. Koku maddeleri olup olmadığı münakaşa edilmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet ihrâma giren kimsenin, giyeceği parçalar hakkında bilgi vermektedir. İhram kelime olarak yasaklamak mânasına geldiği halde, ihramlının giydiği hususî "giysi"ye de ihram denilmiştir. Öyle ise muhrim; ihramlı, ihram giymiş kimse demektir.

2- Sadedinde olduğumuz hadis ihrama giren kimseye gömlek ve şalvar, bürnus gibi vücudun üst veya alt kısmını veya tepeden tırnağa tamamını örtmek maksadıyla hazırlanmış olan normal zamana âit giyecekleri yasaklamaktadır. Normal zamanda baş ve ayağa giyilen şeyler de yasaktır: Sarık, ayakkabı gibi... ayağa zeminin menfi tesirlerinden koruyan, üstü açık, dikişsiz nalın ve benzeri terlikler giyilebilir. Nalın bulamayanlara, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, diğer ayakkabıların, ayağın üst tarafını örten kısımlarının kesilmesi şartıyla giyilmesine izin vermektedir.

Kadı İyaz'ın bu hadisle ilgili olarak yaptığı yorum daha vazıhtır. Der ki: *"Müslümanlar, ihrâma giren kimsenin bu hadiste zikri geçen şeyleri giymemesi gerektiğinde icma etmişlerdir. Kamîs ve şalvarla her çeşit dikilmiş giyecekler, sarık ve bürnus ile de başı örten dikişli, dikişsiz her şey; keza mest kelimesiyle de ayağı örten giyeceklerin tamamı kastedilmiştir."*

İbnu'l-Münzir bu husustaki bir başka icmâdan bahseder: "Kadın bu sayılanların hepsini giyebilir. Giyecekle ilgili yasakların birinde erkeklerle müşterekleri vardır: Vers veya za'ferân sürülmüş giysi yasağı." Bunlar o devrin boya sürünme yani koku maddeleridir. Hadisten bunlar dışında kalan maddelerin helâl olacağı anlaşılmakta ise de, ulemâ, her çeşit koku maddesini hükümdeki müştereklik sebebiyle bunlara dahil etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunları zikretmekle, –ne kadar hafif bile olsa – ihramlıya, her çeşit kokuyu yasaklamış olduğunda tam bir icma mevcuttur. Bazı âlimler daha da ileri giderek, kıyasla, za'feran kokan şeyin yenmesinin de yasak olduğuna hükmetmişse de, Hanefîler, yasağın giymek ve sürünmekle ilgili olduğunu, yemenin, giymek ve sürünmek sayılamayacağını belirterek, Şâfiîlerin bu hükmünü reddetmişlerdir.

Hanefîler, yıkanıp silindiği zaman kaybolmayacak şekilde boyalı elbise ihramda giyilebilir der. Şafiî'ye göre, ıslanınca koku salan elbise ihram olamaz. Asıl olan, lekenin, yıkanınca çıkmasa bile koku salmamasıdır. Kokusuz olduğu takdirde giyilmesinde beis yoktur.

3- İhramlıya ayakkabı giymek de yasaklanmakta, nalın giymesi em-

redilmektedir. Ancak nalın bulamayanlara, topukları kapayacak kısımların kesilmesi şartıyla ayakkabı (huffeyn) giymeye izin verilmektedir. Buharî'nin kaydettiği İbnu Abbâs'tan mervi bir rivayette فإن لم يجد نعلين فليلبس الخفين "Eğer nalın bulamazsa huffeyn (bir çift mest = ayakkabı) giysin" denmektedir. Bunu esas alan Ahmed İbnu Hanbel'e göre ayakkabı kesilmeden giyilebilir.

Cumhur, hadisten, nalın bulabilene, kesilmiş de olsa huffeyn giymenin câiz olmadığına hükmetmiştir. Ancak bazı Şâfiîler ile Hanefîler "caizdir!" demiştir. Şunu da belirtelim ki "bulamamak"tan maksad "te'minine muktedir olamamak"dır. Bu da, ya onun mevcut olmayışından veya kişinin satın almaya güç yetiremeyişinden hasıl olur. Satışında aldatma mevcut ise, kişiye onu satın alması gerekmez. Kezâ hibe edilecek olsa kabul etmeyebilir. İâre ise almalıdır.

Nalın bulamadığı için ayakkabı giyen kimseye, Şâfiîlere göre fidye ödemek gerekmez. Hanefîlere göre gerekir. Cumhur, ayakkabı giyme halinde, ayakkabıyı ayağa tutturacak kadar bir bağ haricinde kalan kısımların kesilerek, ayağın sırtı ve topukların açılmasını şart koştuğu halde, Ahmed İbnu Hanbel az yukarıda İbnu Abbas'tan kaydettiğimiz rivayete dayanarak, kesilmeden giyilmesini câiz görmüştür. "Mutlak, mukayyede hamledilir" kaidesiyle tenkid edilmişse de Hanbelîler, muhtelif yollardan cevap vermişlerdir, teferruata gerek görmüyoruz.

4- Buharî'de kaydedilen "ihramlı kadın yüzünü örtmez, eldiven de giymez" ibaresinden ulemâ, kadınların hacc sırasında yüzlerini örtmeyecekleri kesin hükmünü çıkarmışlardır. Yüzü örtmenin onlar için haram olduğunda ihtilâf etmezler. Ellerin örtülmesi de esas itibariyle haram olmakla birlikte bu hususta bazı ihtilâflar olmuştur. Eldiven giyme yasağı kadınlarla ilgili olarak beyan edilmiş olmakla birlikte, bunun erkeklere de şamil olduğuna hükmedilmiştir.

1200 ٢ – وعنه رضى الله عنه قال: [نَهىٰ رسولُ الله ﷺ النِّساءَ في إحرامِهِنَّ عَنِ القُفَّازَيْنِ وَالنِّقابِ وَما مَسَّ الوَرْسُ وَالزَّعفرانُ مِنَ الثِّيابِ وَلْتَلبسْ بعدَ ذلكَ ما أحبَّتْ مِنْ أنْواعِ الثِّيابِ مِنْ مُعَصْفَرٍ أوْ خَزٍّ أوْ حُلِيٍّ أوْ سَراوِيلَ أوْ قَمِيصٍ أوْ خُفٍّ]. أخرجه أبو داود.

2. (1200) Yine İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den rivayete göre demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınları ihrâma girdikleri vakit eldiven kullanmaktan, yüzlerini örtmekten ve vers ve za'ferân

değmiş elbise giymekten yasakladı ve: *"Bunlardan gayrı, hoşuna giden elbise çeşitlerinden safranla boyanmış veya ipekli veya zinet veya şalvar veya kamis veya mest giysin"* dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1827).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ihrama giren kadınların kıyafetle ilgili üç hususa dikkat etmeleri gerektiğini, bunun dışında serbest olduklarını göstermektedir:

1- Yüzlerinin açık olması gerekmektedir.

2- Eldiven kullanmalıdırlar.

3- Kokulu elbiselerden kaçınmalıdırlar.

Hadiste vers ve za'ferân dışındaki maddelerle boyanmış elbiselerin serbest olduğu belirtilmekte, safrânla boyananların serbest olduğu be-tahsis zikredilmektedir. Ancak *Aliyyu'l-Kârî,* hadiste za'ferânla boyanan ile safranla boyanan arasında yapılan tefrike, Hanefî mezhebinin ihtiyat kaydı koyduğunu belirtir: "Birçok âlimler: Bir kimse versle veya za'ferânla veya safranla boyanmış elbiseyi bir tam gün veya daha fazla sırtında taşıyacak olursa bir dem (koyun kesme) cezası çekeceğine, bir günden az bir müddet taşırsa sadaka cezası ödeyeceğine hükmetmişlerdir" der ve şu açıklamayı yapar: "Bu durumda, hadisteki ruhsatı safranla boyanmış olmakla beraber, yıkanıp kokusu giderilmiş elbiseye hamletmek gerekir, veya sarı boyalı elbisenin, (kokusuz) Ermeni toprağı ile boyanmış olanıyla tefsir edilir. *İbnu Hacer*'in "safran koku değildir" sözünü onun kokusu tekzib eder."

Aliyyul-Kârî, kadınların, altın vs.den mamul küpe, halhal, bilezik gibi her çeşit zinet eşyasını ihramlı iken takabileceklerini belirtir. Bagavî'nin Şerhu's-Sünne'de kaydettiği bir rivayete göre, Hz. Aişe'den ihrama giren kadınların giyecekleri şeyler hakkında sorulunca: "İpekli, ibrişimli, boyalı giyebileceğini, zinetlerini takabileceğini" söyler.

1201 ٣– وفي رواية عن عائشة: [أنّهُ ﷺ رَخَّصَ للنِّسَاءِ في الخُفَّيْنِ].

3. (1201) *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'den gelen bir rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlı iken mest giymede kadınlara ruhsat tanıdı" denmiştir. [Ebu Dâvud, Menâsık 33, (1831).]

AÇIKLAMA:

Ebu Dâvud'dan alınan bu rivayet eksik alınmış olmalı, zîra aslı şöyledir:

أنَّ عبدَ الله يصنعُ ذلكَ يقطعُ الخفَّينِ للمرأةِ المُحرمَـــــةِ. ثمَّ حدَّثتهُ صفيَّةُ بنتُ أبِي عُبيدٍ أنَّ عائشةَ رضِيَ اللهُ عنها حدَّثتْها: (أنَّ رسُولَ اللهِ ﷺ قالَ: «قدْ كانَ رخَّصَ للنِّسَـــاءِ فِي الخُفَّينِ») فتركَ ذلكَ.

Bu rivayette Abdullah İbnu Ömer'den az yukarıda 1199 numarada kaydettiğimiz rivayete atıf yapılarak, orada, mest giydikleri takdirde ihramlı erkeklerin mesti kesmeleriyle ilgili hükme kıyâsen ihramlı kadınların da mest giydikleri zaman mesti kesmeleri gerektiğine dair fetva verdiği belirtiliyor. Ancak bilâhare *Abdullah'a Safiyye Bintu Ebî Ubeyd,* Hz. Aişe'den işittiği şu rivayeti haber verince *Abdullah İbnu Ömer,* bu fetvadan vazgeçiyor. Hz. Aişe Resûlullah'ın ihramlı kadınların mest giymesine ruhsat verdiğini belirtmiştir.

فترك ذلك ibaresi, Azîmâbâdî'nin açıkladığı üzere: "Bunu işittikten sonra Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kadınların da mestleri kesmesi gerektiğine dair fetvasını terketti" demektir.

Yani, kadınlar ihramlı iken ayaklarını örten mest vs. giyebilirler.

İbnu'l-Münzir: "İhramlı kadınların dikişli elbisesinin her çeşidini ve her türlü mesti giyebilecekleri, başlarını, saçlarını örtebilecekleri, yabancı erkeklerin bakışından korumak için yüzlerine hafif bir örtü sallandırabilecekleri hususunda icma edilmiştir" der.

1202 ٤ – وعن ابن عباس رضِيَ اللهُ عنهُما قال: [قالَ رسُولُ اللهِ ﷺ: منْ لمْ يجدْ إزاراً فليلبسْ سراوِيلَ، ومنْ لمْ يجدْ نعلينِ فليلبسْ خُفَّينِ]. أخرجه الخمسة.

4. (1202)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hazretleri buyurdular ki: *"Kim izar bulamazsa şalvar giysin, kim de nalın bulamazsa mest giysin."* [Buharî, Libâs 14, 37, Hacc 132, Cezâu's-Sayd 15, 16; Müslim, Hacc 4,(1178); Tirmizî, Hacc 19, (834); Ebu Dâvud, Hacc 32, (1829); Nesâî, Hacc 32, (5, 132).]

AÇIKLAMA:

İzar, belden aşağıyı örtmek için bağlanan giysinin adıdır. İhramlının normal olarak bunu giymesi gerekir. Bunun temiz ve beyaz renkli olması efdaldir. Hadis, izar bulunmadığı takdirde şalvarın giyilebileceğini belirtmektedir. Ancak, âlimler, daha önce de açıklandığı üzere bazı farklı hükümlere gider:

1- *Ahmed İbnu Hanbel*, hadisin zâhiriyle hükmetmiş, nalın ve izar bulamayanın mest ve şalvar giyebileceğini söylemiştir.

2- Cumhur mestin üst kısmının kesilmesi, şalvarın yırtılması şartını koşmuştur. Bunları özürsüz giyene fidye gerekir.

3- Şafiler ve ekseriyet nezdinde esahh olan şalvarı yırtmadan giymektir.

4- *İmam Muhammed*, şalvarın yırtılmasını şart koşar.

5- *İmam-ı Âzam* ve *İmam Mâlik* mutlak şekilde şalvara fetva vermez.

6- *Hanefiler'den Râzi*: "Giyebilir, ancak fidye gerekir" der. Nitekim, Hanefiler mest hakkında da böyle söylemişlerdir.

1203 ٥– وعن نافع. [أنَّهُ سمِعَ أسْلَمَ مولَى عُمرَ يقولُ: لابْنِ عُمرَ رأى عُمرُ رضِيَ اللّٰه عنهمَا على طلْحةَ ثوْباً مصبُوغاً وهوَ محرِمٌ. فقالَ ما هذَا إنّما هوَ مغرةٌ أوْ مدر فقالَ: إنّكُمْ أيُّها الرهْطُ أئمّةٌ يقتدِي بكُمُ النّاسُ. فلوْ أنّ رجُلاً جاهِلاً رأى هذَا لقالَ إنّ طلْحةَ بنَ عبيدِ اللّٰهِ كانَ يلبسُ الثّيابَ المُصبّغةَ في الإحْرامِ، فلاَ تلْبسُوا أيُّها الرّهْطُ منْ هذهِ الثّيابِ].

5. (1203)- *Nâfi*'nin anlattığına göre, Eslem Mevlâ Ömer'in, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e şöyle söylediğini işitmiştir: "Ömer (radıyallahu anh), Hz. Talha (radıyallahu anh)'nın üzerinde, ihramlı iken boyalı bir giysi görmüştü.

"(Ey Talha) bu boyalı giysi de ne?" diye sordu. (Talha cevaben):

"Ey mü'minlerin emîri, bu kızıl toprakla boyanmıştır!" dedi. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey azizler, sizler halkın imamlarısınız, halk sizlere uymaktadır. Eğer câhil biri bu elbiseyi görse: "Talha İbnu Ubeydillah, ihramda boyalı elbise giymiş" diyecek. Ey azizler, bu boyalı elbiselerden hiçbirini giymeyin!" dedi" [Muvatta, Hac 10, (1, 326).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin yukardaki metninde, Muvatta'daki metnine nazaran birkaç kelimelik eksiklik var. Tercümede eksik kelimeleri parantez içerisinde gösterdik.

2- *Hz. Ömer,* Talha (radıyallahu anhümâ)'nın üzerinde açıkça yasaklanmış olan za'ferân ve vers dışında bir başka boya ile boyanmış bir elbise gördüğü için "Bu nedir?" diye sormuştur. Tabiî ki bu soruş, *Hz. Ömer*'in memnuniyetsizliğinden ileri gelmektedir. Zîra O (radıyallahu anh), büyüklere uyan câhil halkın, bu renkliyi za'ferân veya vers ile boyanmış zannederek, hatâen bunlarla boyanmış giysileri ihram olarak giymede beis görmeyebilir diye kaygılanmıştır.

3- *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallahu anh) için Hz. Ömer: *"Sizler imamsınız"* diye hitab etmiştir. Çünkü Talha (radıyallahu anh), Ashab'ın büyüklerindendi. Şöyle ki: O, ilk sekiz Müslümandan biridir ve Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Aşere-i Mübeşşere'dendir. Hz. Ömer'in tesbit ettiği altılı şûrada üye idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Suriye taraflarına "casus"luk vazifesiyle gönderdiği için Bedr'e katılamamıştır, ancak Bedir ganimetinden pay ayrılmış "Bedir'e katılma sevabı"na iştirak ettiği müjdelenmiştir. Uhud ve diğer gazvelere katılmış, Bey'atu'r-Rıdvan'da hazır bulunmuştur. Uhud Savaşı'nda çok kritık anlar geçirmiş, Resûlullah'a kendini siper etmiş, elleriyle oklara karşı koymuş, elinden, başından yaralar almış, Resûlullah'ı sırtlayarak kayanın üstüne, kuytuya çıkarmıştır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* O'nu Uhud'da *Talhatu'l-Hayr,* Usre gününde *Talhatu'l-Feyyâz,* Huneyn gününde de Talhatu'l-Cûd diye tesmiye etmiş, iltifatta bulunmuştur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Talha ve Zübeyr, cennette benim iki komşum olacaklar!"* sözü de meşhurdur.

Resûlullah onun şehid olarak öleceğini de ihbâren şöyle buyurmuştur: *"İki ayağı üzerinde yürüyen bir şehid görmek isteyen, Talha'ya baksın!"* Gerçekten Talha (radıyallahu anh), Cemel Vak'ası'nda, Hz.Ali (radıyallahu anh)'nin yanında savaşırken Mervan İbnu'l-Hakem'in attığı bir okla şehid düşmüştü.

Rivayete göre, bir kimse üç gün üst üste *Talha İbnu Ubeydillah* (radıyallahu anh)'ı rüyasında görür. Her defasında: "Kabrimin yerini değiştirin, sudan rahatsız oluyorum!" der. Üçüncü defa aynı şeyi görünce adam, İbnu Abbas (radıyallahu anh)'a gelerek rüyasını anlatır. Baktıkları zaman, yere gelen tarafın su sızıntısından yeşerdiğini görürler. Yeri değiştirilir.

1204 ٦– وعن عروة قال: [كَانَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ أَبِي بَكْرٍ تلبس المُعَصفرات وهِيَ محرِمَةٌ لَيْسَ فِيهَا زَعْفَرَانٌ]. أخرجه مالك.

6. (1204)- *Urve* anlatıyor: "Esma Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ), ihramlı olduğu halde, sarı renkli giysiler giyerdi. Ancak bunlarda za'ferân olmazdı." [Muvatta, Hacc 11, (1, 326).]

AÇIKLAMA:

Bu boyanın su değince dağılacak, ıslanınca silinecek şekilde olmaması gerektiği şârihlerce belirtilir. Su ile dağılan boya, tîb'i yani koku maddesini andıracağı için hem erkek ve hem de kadınlar hakkında tecviz edilmemiştir. Esmâ (radıyallahu anhâ)'nın elbiselerinde za'ferân yoktu denmesi, sürünme maddesinin bulunmadığını tasrih eder.

1205 ٧– وعن يعلى بن أمية رضي الله عنه. [أنَّ رجلاً أتى النّبيّ ﷺ وهو بالجعرّانة قد أهلّ بعمرةٍ وهو مصفّرٌ لحيته ورأسه وعليه جبّةٌ. فقال: يارسول الله أحرمت بعمرةٍ وأنا كما ترى. فقال انزع عنك الجبّة واغسل عنك الصّفرة]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وزاد أبو داود: واصنع في عمرتك ما صنعت في حجّتك.

7. (1205)- *Ya'lâ İbnu Umeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ciirrâne'de iken, umre için ihrama girmiş bir adam geldi. Adamın sakal ve saçları sarıya boyanmış, sırtında da za'ferân lekeleri bulunan bir cübbe vardı.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedi, şu gördüğün vaziyette, umre için ihrâma girdim!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Şu cübbeyi çıkar, sarı boyayı da yıka!" diye emretti." [Buharî, Umre 10, Cezâu's-Sayd 16, 17, Megâzî, 56, Fedailu'l,Kur'ân 2; Müslim, Hacc 6, (1180); Muvatta, Hacc 18, (1, 328-329); Tirmizî,Hacc 20, (835, 836); Ebu Dâvud, Menâsik 31, (1819-1822); Nesâî, Hacc 43, (5, 142.-143).]

Bu metin, Sahiheyn'deki metindir. Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade mevcuttur: *"Umrede iken, hacda yaptığını yap."*

AÇIKLAMA:

Hadisin muhtelif vecihleri var. Bazı vecihlerinde burada yer almayan ve başka mevzuları ilgilendiren teferruat var. Nesâî'nin bir rivayetindeki ziyadede bu zat Resûlullah'a:

"Ben umre için ihrama girdim, ne yapayım?" diye sorar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen haccederken ne yapardın?" der. Adam:

"Ben şu (tîb)den kaçınır ve yıkardım" deyince, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Haccda ne yapıyorsan umrede de onu yap!" diye emreder.

Müslim'in bir rivayetinde, Resûlullah: *"Şu cübbeyi çıkar, üzerindeki za'ferânı yıka!"* der. Sahiheyn'in bir ziyadesinde bu emrin üç kere tekrarı mevzubahistir.

Kadı Iyaz der ki: "Bu tekrarın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan olması muhtemeldir, bu durumda yıkamayı tekrar etmede hadis nassdır. Bunun sahâbî sözü olması, Resûlullah'ın "yıka!" emrini, iyi anlaşılmak için âdeti üzere yaptığı gibi, ard arda üç kere tekrar etmiş olması da muhtemeldir."

Bu rivayet gösteriyor ki, haccla ilgili bir kısım menâsik cahiliye devrinde de bilinmekte idi. İslâm onların hepsini ilga etmiş değildir.

1206 ٨– وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّهُ كَانَ يَكْرَهُ لُبْسَ الْمِنْطَقَةِ لِلْمحْرِمِ].

8. (1206)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in: "İhramlının mıntıka takmasını mekruh addettiği" rivayet edilmiştir. [Muvatta, Hacc 12, (1, 326).]

AÇIKLAMA:

1- Mıntıka; bele, elbisenin üzerine bağlanan şeydir, yerine göre kuşak veya kemer diyebiliriz.

2- Yukarıdaki rivayet İbnu Ömer'in bunu mekruh addettiğini ifade eder. Ancak, Zürkânî, İbnu Ömer'den bunun cevazıyla ilgili rivayetin de geldiğini, dolayısıyla, sonradan bu görüşünden rücû etmiş olabileceğini belirtir.

1207 ٩– وعن القاسم بن محمد قال: [أخْبَرنِى الْفَرافِصَةُ بنُ عُمَيْرٍ الحَنَفِىُّ أنَّهُ رَأَى عُثْمَانَ رَضِىَ اللهُ عَنهُ يُغَطِّى وَجْهَهُ وَهُوَ مُحْرِمٌ].

9. (1207)- *Kasım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Bana, el-Ferâfisa İbnu *Umeyr el-Hanefî* haber verdi ki, O, Hz.Osman (radıyallahu anh)'ı, ihramlı iken yüzünü örter görmüş." [Muvatta, Hacc 13, (1, 327).]

AÇIKLAMA:

Hadis Muvatta'da muhtelif vecihten kaydedilmiştir. Bazı vecihlerinde, Hz. Osman'ın, Medine'ye üç merhale uzaklıktaki Arc karyesinde yüzünü, erguvan bir kadife parçasıyla örttüğü tasrih edilir.

Yüzün bu şekilde örtülebileceğinin câiz olduğu görüşünde başka sahabeler de vardı: *İbnu Abbâs, İbnu Avf, İbnu'z-Zübeyr, Zeyd İbnu Sâbit, Saîd, Câbir* gibi (radıyallahu anhüm ecmaîn)... Şâfiî de buna hükmetmiştir.

Ancak, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bunun haram olduğuna hükmeder. Mâlik, Ebu Hanife, Muhammed İbnu'l-Hasan da aynı kanaati beyan ederler. Bunlar yüzü örtene fidye gerekir derler. Sâdece elle örtmede bir beis görmezler.

Şu hususu bir kere daha belirtelim. Başı örtmekle yüzü örtmek aynı şey değildir. İhramlı iken başı örtmenin erkekler için haram olduğu hususunda ulemâ icmâ eder.

1208 ١٠ - وعن نافع: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: مَا فَوْقَ الذَّقَنِ مِنَ الرَّأْسِ فَلاَ يُخَمِّرْهُ الْمُحْرِمُ]. أخرج هذه الأحاديث الثلاثة مالك.

10. (1208)- *Nafi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Başın çeneden yukarısını ihramlı kimse örtemez." [Muvatta, Hacc 13, (1, 327).]

1209 ١١ - وعن عائشة رضى اللّٰه عنها قالت: [كَانَ الرُّكْبَانُ يَمُرُّونَ بِنَا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ مُحْرِمَاتٌ فَـإِذَا حَاذَوْا بِنَا سَدَلَتْ إِحْدَانَـا جِلْبَابَهَا مِنْ رَأْسِهَا عَلَى وَجْهِهَا فَإِذَا جَاوَزُونَا كَشَفْنَاهُ]. أخرجه أبو داود.

11. (1209)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz (kadınlar) ihramlı olarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber iken, bineklilер bize uğrardı. Onlar tam hizamıza gelince, herbirimiz cilbabını başından yüzünün üzerine sarkıtıverirdi. Bizi geçtiler mi tekrar kaldırırdık." [Ebû Dâvud, Menâsik 34, (1833).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, Hz. Aişe, ihramlı iken kadınların yüzlerinin açık olduğunu, yabancı erkeklerle karşılaştıkları zaman, onların bakışlarından

kendilerini korumak için örtülerini baştan aşağı yüzlerinin üzerine sarkıttıklarını belirtmektedir. Şârihler bu sarkıtmada, örtünün yüze değmeyecek şekilde yapılmış olması gerektiğine dikkat çekerler ve "yüz derisine değmiyecek şekilde..." diye kayıt koyarlar. Aksi takdirde, 1199 numaralı rivayete kaydettiğimiz وَلاَ تَنْتَقِبُ الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةُ "İhramlı kadın yüzünü örtmesin" emrine muhalif düşer der.

Şevkânî, Neylü'l-Evtâr'da şunu kaydeder: "Bu hadisle şu husus istidlâl edildi: "Kadın, erkeklerin yanından geçmesi anında ihtiyaç duyduğu taktirde, başın üstünden bir giysiyi yüzüne sarkıtması câizdir. Zîra kadın, yüzünü örtmeye muhtaç olması haysiyetiyle örtü ona, avret gibi mutlak şekilde haram olamaz. Ancak örtü derisine değmeyecek şekilde yüzünden mesâfeli olmalıdır. Şâfiîler ve başkaları da böyle hükmetmiştir. Ancak, hadisin zâhiri bu hükme muhalefet eder. Çünkü yüzüne örtü sarkıtan, derisine değmeyi önleyemez. Sarkıtılan örtünün mesafeli olması şart olsaydı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu belirtirdi."

1210 ١٢– وعن فاطمة بنت المنذر قالت: [كُنَّا نُخَمِّرُ وُجُوهَنَا وَنَحْنُ مُحْرِمَاتٌ مَعَ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِى بَكْرٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا]. أخرجه مالك.

12. (1210)- *Fâtıma Bintu'l-Münzir* anlatıyor: "Biz, bir kısım kadınlar, ihramlı iken, yanımızda Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) olduğu halde, yüzlerimizi sıkıca örtüyorduk" (38) [Muvatta, Hacc 16, (1, 328).]

AÇIKLAMA:

Sahâbî olan *Esma, Ebu Bekir*'in kızıdır. Ayrıca Fatıma'nın ve kocasının da büyükannesidir. Bir başka rivayette, Fatıma ilave eder: "...Esmâ, yüzümüzü sıkıca örtmemize müdâhale etmezdi." Zürkânî müdahale etmeyişini: "Çünkü başkasının gözüne karşı, kadının kendisini örtmesi câizdir" diye izah eder ve ilâve eder: "Sadece câiz değil, bilakis vâcibdir de, yeter ki fitne olacağını bilsin veya zannı hasıl olsun veya erkek, kendisine lezzet kasdıyla bakmış bulunsun."

İbnu'l-Münzir, bu hadisi açıklama sadedinde "Kadının her çeşit dikişli giysileri ve mesti giyebileceği, yüzü hâriç başını ve saçlarını örtebileceği, yüzünü erkeklerin nazarından koruyacak bir örtüyü hafifçe başından sarkıtabileceği fakat sıkıca saramayacağı hususlarında ulemâ

38– Hadiste geçen tahmir'i, örtme ile ilgili nüans diyebileceğimiz farklılıkları ifade edebilmek için "sıkıca örtmek" diye tercüme ediyoruz.

-şu kaydettiğimiz Fatıma Bintu'l-Münzir rivayeti hariç- icma etmiştir" der ve ilâve eder: "Fatıma Bintu'l-Münzir'in rivayetinde zikredilen *sıkıca örtme* (tahmîr) tâbiri ile, *sarkıtma suretiyle örtme* (sedl) kasdedilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Hz. Aişe de, kadınların yabancı erkeklere karşı örtündüğünü belirtir, ancak "sıkıca örtünme" (tahmir) tâbiriyle değil, örtünme (sedl) tâbiriyle ifade eder: "Biz (kadınlar) ihramlı olarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber iken, binekliler bize uğrardı. Onlar tam hizamıza gelince, herbirimiz cilbabını (örtüsünü) başından yüzünün üzerine sarkıtıverirdi. Bizi geçtiler mi tekrar kaldırırdık."

Yeri gelmişken hemen belirtelim ki, İmam-ı Âzam hazretleri bu çeşit tearuz durumlarında, hadisler arasında sıhhat yönüyle tercihe müessir zâhir bir sebep yoksa, râvileri fakih olan hadisi tercih eder. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin kullandığı tâbirlerin fıkhî inceliklerini en iyi bilen büyük fakihlerden biri olduğu nazar-ı dikkate alınacak olursa, İbnu'l-Münzir'in pek isâbetli bir yorum yapmış olduğu anlaşılır.

1211 ١٣– وعن عائشة رَضِيَ اللّه عَنْها قالت: [طَيَّبْتُ رسولَ اللّه ﷺ بيَدَيَّ هاتَيْنِ حِينَ أحْرَمَ، وَلِحِلِّهِ حِينَ أحَلَّ قَبْلَ أنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ بِطِيبٍ فِيهِ مِسْكٌ]. أخرجه الستة.

وفي رواية: بِذَرِيرَةٍ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ.

وفي أخرى: قَبْلَ أنْ يُحْرِمَ ثُمَّ يُحْرِمُ.

وفي أخرى: بِأطْيَبِ مَا أجِدُ حَتَّى أجِدَ وَبِيصَ الطِّيبِ في رَأسِهِ وَلِحْيَتِهِ.

وفي أخرى: كَأنِّي أنْظُرُ إلى وَبِيصِ الطِّيبِ في مَفَارِقِ رسولِ اللّه ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ.

زاد في رواية كَانَ ابنُ عُمَرَ يَدَّهِنُ بِالزَّيْتِ فَذَكَرْتُهُ لإبْرَاهِيمَ. فَقَالَ: مَا تَصْنَعُ بِقَوْلِهِ حَدَّثَنِي الأسْوَدُ عَنْ عَائِشَةَ قالتْ: كَأنِّي أنْظُرُ إلى وَبِيصِ الطِّيبِ – الحديث.

زاد في رواية: وَذلِكَ طِيبُ إحْرَامِهِ.

13. (1211)- Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, ihrama gir(ece)ği zaman (ihramı için), keza ihramdan çıktığı zaman da Kâbe'yi tavaftan önce hıll'i için, içinde misk bulunan sürünme maddesini şu iki elimle sürdüm." [Buharî, Hacc 18, 143, Libâs 73, 89, 91; Müslim, Hacc 31, 33, (1189); Muvatta, Hacc 17, (1, 328); Tirmizî, Hacc 77, (917); Ebu Dâvud, Menâsik 11, (1745, 1746); Nesâî, Hacc, 41, (5, 136-141).]

Bir rivayette şu ibare de var: "...Veda haccında zerire denilen koku ile..."(39)

Bir başka rivayette: "*...ihrama girmezden önce, sonra ihrama girerdi.*"

Bir diğer rivayette: "*...bulabildiğim kokunun en iyisi ile başında ve sakalında koku maddesinin parıltısını görünceye kadar (sürerdim).*"

Bir diğer rivayette: "*...Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ihramlı iken (sürülen) koku maddesinin saç ayırımlarındaki parlaklığına (şu anda) bakıyor gibiyim.*"

Bir rivayette şu ziyade var: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) zeytinyağıyla yağlanırdı. Bunu İbrahim (Nehâî)'ye zikretmiştim, bana: "Pekâlâ, şu rivayeti ne yapacaksın: "Esved, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'den onun şöyle söylediğini rivayet etti: "...(Sürülen koku maddesinin saç ayrımlarındaki parlaklığına bakıyor gibiyim."

Bir rivayette de şu ziyade var: "*...Bu, ihram(a girmezden önce süründüğü) koku idi.*"

AÇIKLAMA:

1- Daha önce kaydedilen hadislerin bir kısmında geçtiği üzere, ihramlı bir kimse, ihramdan çıkıncaya kadar koku sürünemez. Kokulu sabun dahi kullanamaz.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, ihrama girmezden önce, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bedenine, bahusus saç ve sakalına koku maddesi sürüldüğünü belirtiyor. Hadisin râvisi olan *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) *tîb* denilen kokulu sürünme maddesini Resûlullah'a kendi elleriyle sürdüğünü belirtiyor. Hadisin bir vechinde, bu *tîb*'i, bulabildiği en güzel, en iyi maddeden seçtiğini belirtirken, sadedinde olduğumuz vechinde bunun misk olduğunu belirtiyor. Misk, bir nevi keçinin göbeğinden elde edilen, en güzel, en pahalı koku çeşididir.

3- Rivâyet, şu hususu da belirtmektedir: Hz. Aişe hacc sırasında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ihramdan çıkar çıkmaz, yani şeytan taşlamaları bitip, kurban kesilince, daha tavafa gidilmezden önce koku sürmüştür.

Şu halde bu rivayet koku yasağının ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini açık şekilde belirtmektedir: Bu yasak, hacc veya umre müddetiyle

39- Zerire: Muhtelif kokuların karışımıyla elde edilen bir tîb çeşidi.

ilgili bir yasak değil, hacc ve umrenin ihram nüsük'ü ile alâkalı bir yasaktır: Koku sürünmek, niyet edip ihramı giyme anından, saçların kesilip ihramdan çıkma anına kadar devam eder.

4- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in, zeytinyağı sürmüş olmasıyla ilgili ziyadeye gelince; bu ziyade Buhârî'nin 18. babında geçer. Burada İbnu Ömer'in ihram giyeceği sırada tîb değil, zeytinyağı sürdüğü ifade edilmektedir. Şârihlerin belirttiği üzere, ihrama girmezden önce koku sürünme meselesinde *Hz. Aişe* ile, İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmaîn) arasında ihtilâf mevcuttur. Sadedinde olduğumuz hadiste *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ), kesin bir dille Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ihrama girmezden önce bedenine koku sürdüğünü, saçını, sakalını koku maddesi ile ovduğunu ifade ediyor. Hatta bu hususu çok iyi hatırladığını, bu meselede zerre kadar şüphesi olmadığını ifade için: *"Sürdüğüm koku maddesinin Resûlullah'ın saç ayırımlarında hasıl ettiği parlaklığa (şu anda) bakıyor gibiyim"* der. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ise, ihram öncesi sürülen kokunun ihramdan sonra devam etmemesi gereğine inanmaktadır. Yani, ihram giymeye yakın, kokulu madde sürülmelidir. İbnu Ömer de bu konuda kesin kanaat sahibidir. Öyle ki: "Koku sürünmektense katrana bulanmayı tercih ederim" bile demiştir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in bu meselede babası *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'e uyduğu babasının, ihramlı üzerinde, önceden intikal eden koku bulunmaması inancında olduğu belirtilir. Tirmizî'nin bir rivayetinde (Hacc 114, (962) İbnu Ömer, Hz. Peygamber'in ihramlı iken, tîbsiz olduğunu, zeytinyağı süründüğünü rivayet eder. Şu halde İbnu Ömer, ihramlı iken zeytinyağını hoş kukusu olmadığı ve bir de Resûlullah'ın süründüğünü bildiği için sürmüştür. Müteakip hadis de konuya açıklık getirecektir.

1212 ١٤ – وفي أخرى: [سُئِلَ ابنُ عمرَ عنِ الرَّجلِ يتطيَّبُ ثمَّ يصبحُ محرِماً؟ فقال: مَا أُحِبُّ أنْ أُصبِحَ محرِماً أنضخُ طيباً لأنْ أطَّلي بقطرانٍ أحبُّ إليَّ منْ أنْ أفعلَ ذلكَ. فأخبرتُ عائشةَ رضيَ اللهُ عنها بقولِ ابنِ عمرَ. فقالتْ: أنَا طيَّبتُ رسولَ اللهِ ﷺ عندَ إحرامِهِ، ثمَّ طافَ في نسائِهِ، ثمَّ أصبحَ محرِماً ينضخُ طيباً]. هذه ألفاظ الشيخين.

14. (1212)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Önce koku sürünüp sonra ihrama giren kimse hakkında soruldu. Şu cevabı verdi: *"Ben (tîb sürünerek) ihrama girip koku neşretmeyi sevmem. Katrana bulanmam*

bunu yapmaktan daha iyidir." Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye, İbnu Ömer'in, bu sözü haber verilince: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ihrama (gireceği) sırada tîb sürdüm. Bu halde hanımlarına uğradı. Sonra da ihrama girdi, koku neşrediyordu" dedi. [Buharî, Gusl 14; Müslim, Hacc 47, (1192); Nesâî, Hacc 42, (5, 139), Gusl 13, (1, 203).]

AÇIKLAMA:

Bir önceki hadisin açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, ihrama girecek kimsenin, ihramdan önce kokulanması ve dolayısıyla ihramlının koku neşretmesi hususunda, Hz. Aişe ile, Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmaîn) arasında ihtilâf mevcuttur ve her ikisi de birbirlerinin düşüncelerini bilmektedirler. Yukarıda, İbnu Ömer'in görüşü Hz.Aişe'ye haber verilince, onun görüşünde ısrar ettiğini gördük. Saîd İbnu Mansûr'un, İbnu Ömer'in oğlu Abdullah'tan kaydettiği bir rivayet, *Hz. Aişe'*nin görüşünü işiten İbnu Ömer'in sükût ettiğini, kendi görüşünde ısrar etmediğini ifade eder. Sâlim İbnu Abdillah, İbnu Ömer'in de bu meselede *Hz. Aişe*'nin hadisine dayanarak babasına ve dedesine muhâlefet ettiğini belirtir.

Cumhûr da, bunu esas alıp, ihramdan önce kokulanmayı müstehab addetmiştir. Hanefî mezhebi de bu görüştedir.

Mâlikîler, İbnu Ömer'in görüşünü esas alır ve Hz. Aişe'nin hadisini şöyle te'vil ederler: "Rivayette koku süründükten sonra Hz. Peygamber'in kadınlarına uğradığı, sonra ihrama girdiği belirtilir. Bu uğramadan kasıt cimâ'dır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevcelerinden herbirine uğradıkça her seferinde yıkanmak âdeti idi. Böylece, süründüğü tîb yıkanmış olmaktadır ki kokudan eser kalmaz." Keza "Saç ayırımında görülen tîbin parlaklığı, ondan bâki kalan renktir, yıkanınca kokusu gitmiştir, kokusu olmayan tîb lekesidir" şeklinde te'vil edilmiştir.

Ulemâ bu konuda lehte, aleyhte deliller getirir, izahlar, te'viller yapar. Teferruata girmeyeceğiz. Ancak bu vesile ile hadiste gözüken bir kaç noktaya dikkat çekeceğiz:

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri, Resûlullah'ın hizmetine koşmuşlardır. Burada koku sürme hizmeti gözükmektedir.

★ Münâsebet-i cinsiyede kadın ve erkeğin güzel koku sürünmesi müstehabdır.

★ Ashab'ın büyükleri bile, Resûlullah'ın bazı sünnetini, zevceleri kadar iyi bilememekte ve bu sebeple aralarında ihtilaf çıkmaktadır.

★ Ulemâ, çoğunluk itibariyle, zevcelerinin daha iyi bilme durumunda olduğu hususlarda -ihtilâf vâki olursa- zevcelerinin rivâyetini tercih etmiştir, bu meselede olduğu gibi.

1213 ١٥ – وفي أخرى للنسائي: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا أرَادَ أنْ يُحْرِمَ أدَّهَنَ بِأطْيَبِ دُهْنٍ يَجِدُ حَتَّى أرَى وَبِيصَهُ في رَأسِهِ وَلِحْيَتِهِ].

15. (1213)- *Nesâî*'nin kaydettiği bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ihrama girmeyi arzu ettiği zaman bulabildiği en güzel yağla yağlanırdı. Öyle ki, yağın parlaklığını başında ve sakalında görürdüm." (Râvi Hz. Aişe'dir). [Nesâî, Hacc 42, (5, 139-140).]

1214 ١٦ – وله في أخرى قالت: [طَيَّبْتُهُ لِحُرْمِهِ حِينَ أحْرَمَ وَلِحِلِّهِ بَعْدَ مَا رَمَى الْعَقَبَةَ قَبْلَ أنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ].

16. (1214)- Yine *Nesâî*'nin bir başka rivayetinde, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) şöyle buyurmuştur: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ihrama gireceği zaman ihramı için, şeytan taşlamasını yaptıktan sonra ve Beytullah'a yapacağı tavaf (-ı ziyaret)ten önce ihramdan çıkınca da hıll'i (ihramsız hâli) için tîbini sürdüm." [Nesâî, Hacc 41, (5, 137).]

AÇIKLAMA:

1218 numaralı hadiste yapılmıştır.

1215 ١٧ – وفي أخرى: [طِيباً لاَ يُشْبِهُ طِيبَكُمْ هذَا] – يعني طيباً ليس له بقاء.

« الذَّرِيرَةُ » ضَرْبٌ من الطيب مجموع من أخلاط. « والْوَبِيصُ » الْبَصِيصُ والْبَرِيقُ.

« وينضخ » بالخاء المعجمة: يفوح.

17. (1215)- Bir diğer rivayette şöyle denir: "Resûlullah'ın tîb'i (sürdüğü koku) sizin şu tîbinize benzemez." Yani (sizin kullandığınız tîb), uzun müddet koku neşretmeye devam etmez, demektir. [Nesâî, Hacc 41, (5, 137).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de Hz. Aişe'ye aittir. Bütünü içinde şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ihramsız iken de, ihrama gireceği zaman da tîbini sürdüm. Sizin bu tîbiniz onun tîbine benzemez." Hz. Aişe bu sözü ile, "(Sizin tîbinizin) bekâsı yoktur (kokusu devam etmez)" demek istemiştir.

Sindî bu ifadeyi şöyle açıklar: "İhrama girmezden önce kullandığınız tîbin kokusu, ihramdan sonra devam etmez, hemen kaybolur. Halbuki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* en iyi kokudan kullanırdı ve ihramdan sonra da koku neşretmeye devam ederdi." Sindî bu te'vili Hz. Aişe'den gelen diğer rivayetlerin ruhuna uygun olarak yaptığını belirtir. Aksi takdirde: "Hz. Peygamber'in kullandığı tîbin kokusu devam etmezdi" şeklinde te'vil dahi mümkündür.

١٨ 1216 – وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كُنَّا نَخْرُجُ مَعَ رَسُولِ الله ﷺ إلى مَكَّةَ فَنُضَمِّدُ جِبَاهَنَا بِالسُّكِّ المُطَيَّبِ عِنْدَ الإِحْرَامِ فَإِذَا عَرِقَتْ إِحْدَانَا سَالَ عَلَى وَجْهِهَا فَيَرَاهُ رَسُولُ الله ﷺ فَلاَ يَنْهَانَا]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «نُضَمِّدُ» أي نلطخ. و«السُّكُّ» نوع معروف من الطيب.

18. (1216)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile (hacc ve umre için ihrama girip) Mekke'ye giderdik. İhram sırasında alınlarımıza sükk denen bir tîb sürerdik. Birimiz terleyecek olsa, yüzüne akardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu gördüğü halde (bize) onu(n sürülmesini) yasaklamazdı." [Ebu Dâvud, Menâsik 32, (1830).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen sükk, Lisânu'l-Arab'a göre bir tîb çeşididir. Misk ve râmek kokularının karıştırılmasıyla elde edilir. Başka çeşit tîbe karıştırılarak kullanılır.

2- Bu rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sükk denen tîbi ihramlı iken hanımlarının süründüklerini gördüğü halde sesini çıkarmadığı ifâde edilmektedir. Resûlullah'ın gördüğü şeye sükût buyurması **takrîri sünnet** addedilir ve bu, sükût edilen şeyin Resûlullah tarafından kabul edildiğine delil sayılır.

Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihramlı iken koku maddesiyle kaynatılmamış saf zeytinyağı ile yağlandığı rivayet edilmiştir. Bu rivayette, ihramlı iken saf zeytinyağı ile yağlanılabileceğine dair delil çıkarılmıştır. 1211 numaralı hadiste açıkladığımız Hz. Aişe ile Hz. İbnu Ömer ihtilâfının aslı, bir kere daha görülüyor ki, Resûlullah'tan görülen farklı tatbikata dayanmaktadır.

3- Yanlış anlaşılmaması için tekrar belirtelim, Hz. Aişe'nin belirttiği

sükk sürme işi, ihrama girmezden önce cereyan etmiştir. Ebu Dâvud, Hz. Aişe'nin bu hadisini ihramdan sonra da devam eden kokunun önceden sürülebileceğine delil yapmak kasdıyla kaydetmiştir. İhram sırasında kadın ve erkek hiç kimseye koku sürmenin helâl olmadığı hususunda ulemâ ihtilaf etmez, icma eder. Ancak zeytinyağı tîb değildir, kokusu için sürülmez, başka maksadla sürülür. Bu sebeple saç ve sakal hariç zeytinyağının, ihramlı iken sürülmesi câiz addedilmiştir.

1217 ١٩ – وعن الصَّلْتِ بن زبيد عن غير واحد من أهله. [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَجَدَ رِيحَ طِيبٍ وَهُوَ بِالشَّجَرَةِ. فَقَالَ: مِمَّنْ هذَا؟ فَقَالَ كَثِيرُ بْنُ الصَّلْتِ مِنِّي، لَبَّدتُ رَأْسِي وَأَرَدْتُ أَنْ أَحْلِقَ. فَقَالَ عُمَرُ: اذْهَبْ إِلَى شَرَبَةٍ مِنَ الشَّرَبَاتِ فَادْلُكْ رَأْسَكَ حَتَّى تُنَقِّيَهُ فَفَعَلَ ذٰلِكَ]. أخرجه مالك.

19. (1217)- *Salt İbnu Zübeyd* (rahimehullah), ailesinin bazı fertlerinden naklen şunu rivayet etmiştir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) Şecere nâm mevkide iken, bir tîb kokusu hissetti.

"Bu koku kimden geliyor?" diye sordu: Kesîr İbnu's-Salt:

"Bendendir, (saçımın dağılmaması için) süründüm ve tıraş olmamaya karar verdim" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Su birikintilerinden birine git, başını koku gidinceye kadar ovuştur!" diye emretti. Kesir İbnu's-Salt öyle yaptı." [Muvatta, Hacc 20, (1, 329).]

1218 ٢٠ – وله في أخرى عن أسلم مولى عمر [أَنَّ عُمَرَ وَجَدَ رِيحَ طِيبٍ فَقَالَ: مِمَّنْ هذَا الطِّيبُ؟ فَقَالَ مُعَاوِيَةُ بنُ أَبِي سُفْيَانَ: مِنِّي يَا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ! فَقَالَ مِنْكَ لَعَمْرُ اللّٰهِ؟ فَقَالَ: إِنَّمَا طَيَّبَتْنِي أُمُّ حَبِيبَةَ يَا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ. فَقَالَ عُمَرُ: عَزَمْتُ عَلَيْكَ: لَتَرْجِعَنَّ فَلْتَغْسِلَنَّهُ].

« التَّلْبِيــدُ » أن يُسَرِّحَ شعر رأسه، ويجعل فيه شيئاً من صَمْغٍ ليلتزق، ولا يتشعّث في الإحرام. « والشَّرَبَةُ » بفتح الشين والراء: الماء المجتمع حول النخلة كالحوض.

20.(1218)- *Muvatta*'nın bir diğer rivayeti, Eslem Mevlâ Ömer'den: "Ömer (radıyallahu anh), bir tîb kokusu hissetmişti.

"Bu koku kimden?" diye sordu. Muâviye İbnu Ebî Süfyan (radıyallahu anh):

"Ey mü'minlerin emîri! Bendendir!" diye cevap verdi. (Hz. Ömer kızgın bir eda ile):

"Allah Allah! Senden mi?" diye çıkıştı. Hz. Muâviye:

"Bana Ümmü Habibe sürdü, ey mü'minlerin emîri!" (diye özür) beyan etti. Hz. Ömer:

"Allah aşkına geri dön ve şu sürdüğün şeyi yıka!" diye emretti." [Muvatta, Hacc 19.]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıdaki iki rivayet, birbirine ziyadesiyle benzerlik arzeden iki ayrı hâdiseyi anlatmaktadır. Saçına koku saçıcı bir madde sürdüğü için Hz. Ömer'in müdahalesine mâruz kalan şahıs, birinci hadiste Kesîr *İbnu's-Salt,* ikinci hadiste ise Muaviye *İbnu Ebî Süfyan* (radıyallahu anhümâ)'dır.

2- Hz. Ömer'in kokuyu hissettiği yer Şecere'dir. Zülhuleyfe'de, Esma Bintu Muhammed İbni Ebî Bekr'in doğum yaptığı yerdir. Medine'ye altı mil mesafededir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye giderken, Medine'den oraya gelir, ihrama orada girerdi.

3- Su birikintisi diye tercüme ettiğimiz şerbet'i İmam Mâlik hurmanın dibindeki çukurluk diye târif eder. Diğer açıklamalardan, suyun birikmesi için, ağaçların etrafında, hâlen teşkil edilen havuzlama çukurları olduğu anlaşılıyor.

4- İkinci rivayetin bir başka vechinde, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Hz. Muâviye'ye öfkelendiği kaydedilir. Şârihler, Hz. Ömer'in, Hz. Muâviye'yi refaha düşkünlükle itham edip Arab'ın Kisrası diye isimlendirdiğini belirtirler.

5- *İbnu Ebî Şeybe*'nin rivayetinde: "...Herkes ihramını giyince, Hz. Ömer bir tîb kokusu hissetti ve: "Bu kimdendir?" diye sordu..." denir. "Bendendir ey mü'minlerin emîri!" diyen, bu rivayette Berâ İbnu Âzib'tir.

6- Bu rivayetler, Hz.Ömer'in ihramlıya hiçbir surette kokuyu câiz görmeyen fetvasını aksettirmektedir. *Zürkânî,* bu meselede -az yukarıda kaydettiğimiz, Hz. Aişe ile olan ihtilâfa parmak basarak der ki: "Hz. Ömer, ihrama girecek kimsenin, önceden koku sürünmüş olmasını, bu kadar büyük sahâbi ve tâbiin huzurunda reddettiği halde, onlardan hiçbiri ona itiraz etmedi. Şu halde bu durum, *Hz. Aişe*'nin buna muhalif rivayetin te'vil edilmesi gerektiğine en kuvvetli bir delildir."

1219 ٢١ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنه كفن ابنه واقدا ومات بالجحفة محرما وخمر رأسه ووجهه وقال: لولا أنا حرم لطيبناه]. أخرجه مالك.

21. (1219)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre: "İhramlı iken Cuhfe'de ölmüş olan oğlu Vâkid'i kefenlemiş, bu arada başını ve yüzünü örttükten sonra şöyle demiştir: "Eğer ihramlı olmasaydık, cenâzeye tîb de sürerdik." [Muvatta, Hacc 14, (1, 327).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, ihramlı iken kokulu nesneye değilmemesi gereğine bir delil olduğu gibi, ihram sırasında ölen kimsenin normal şekilde kefenlenmesi gereğine de delil olmaktadır. Zîra, ihramlı halde, ölen oğlunun başını ve yüzünü örtmüştür. Halbuki, ihramlının başı ve yüzü açıktır. İhramlı koku sürünmez, ama cenazeye mûtad üzere sürülmelidir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) oğlunun cenazesine sürmüyor, fakat özrünü beyan ediyor: Tekfine katılan hepimiz ihramlıyız, ihramlı olanların kokuya değmemeleri gerekir, böyle olmasaydık, ihramlı iken ölmüş bulunan cenazeye mutad üzere koku da sürerdik."

Bu hadiste, İmam-ı Âzam, İmam Mâlik ve Evzâî Sahiheyn'de kaydedilen bir İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) rivayetine cevap bulurlar: "İhramlı bir kimseyi, devesi sırtından atarak ölümüne sebep olmuştu. Durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a intikal ettirilince:

اغسلوه وكفنوه ولا تغتوا رأسه ولا تقربوه طيبا: فانه يبعث ملبيا

"Onu yıkayın, kefenleyin, sakın başını örtmeyin ve koku da yaklaştırmayın. Zîra o, (kıyamet günü) telbiye getirerek diriltilecektir" buyurdu.

İmam Şafiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhuye ve *Zâhirîler*, bu sonuncu rivayetten hareketle, ihramlı iken ölen bir kimsenin, öldükten sonra da ihramlı sayılacağını söylerler. Hadiste ifade edilen: "Başını örtmeyin, koku da sürmeyin" emri bunu ifade eder. Hatta, hadisin bazı vecihlerinde "iki parça içerisine kefenleyin" ziyâdesi de vardır. Yani, kefeni de, ihram gibi iki parçadan ibaret olmalıdır.

Bu görüşe katılmayan âlimler (Mâlik, Ebu Hanife..) ihram halinde ölen kimseye ihramsız gibi muâmele yapılması gerektiğini söylerler. Onlara göre ihram, diğer ibadetler gibi bir ibadettir. Namaz, oruç vs. ibadetler ölümle iptal olduğu gibi, bu da ölümle iptal olur. Ölümle ihram de-

vam edecek olsa, cenazesinin tavaf ettirilmesi ve diğer menâsikin de tamamlattırılması gerekirdi. Halbuki hiçbir âlim bunu söylememiştir.

Ayrıca *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) hadisi, hadiste geçen şahısla ilgili hususî bir hüküm ifade etmektedir. Onu umumîleştirmek mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber, **"Zîra o telbiye getirerek diriltilecek"** buyurmuştur... Halbuki, şehidlerle ilgili hüküm ifâde edilirken tahsis değil ta'mim ifade eden bir üslub kullanılmıştır: **"Şehid (kıyamet günü), yarasından kan akıyor olduğu halde dirilir."** Bu mülâhazaya göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"İhramlı halde ölen kimse kıyamet günü telbiye getirerek dirilir"** buyurmuş olsaydı hüküm umumiyet kazanmış olacaktı.

1220 ٢٢- وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهُمَا إذَا خَرجَ إلى مَكَّةَ ادَّهَنَ بِدُهْنٍ لَيسَتْ لَهُ رَائحةٌ طَيِّبةٌ، ثُمَّ يَأتِي مَسْجِدَ ذِي الحُلَيفَةِ فَيُصَلِّي ثُمَّ يَرْكَبُ. فَإذَا استَوَتْ بِهِ رَاحِلَتُهُ قَائمَةً أحْرَمَ ثُمَّ يَقُولُ: هكَذَا رَأيْتُ رَسولَ اللّهِ ﷺ يَفعَلُ]. أخرجه البخاري.

22. (1220)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ihram giyerek Mekke'ye müteveccihen yola çıktığı zaman, güzel kokusu olmayan bir yağ ile yağlanırdı. Sonra Zülhuleyfe mecsidine gelir, orada (ihram için iki rek'at) namaz kılar, sonra hayvanına binerdi. Devesi (ayağa kalkıp) onu doğrultunca telbiyeye başlar ve şöyle derdi: "Ben Resûlullah'ın böyle yaptığını gördüm." [Buharî, Hacc 28; Muvatta, Hacc 32, (1, 333).]

AÇIKLAMA:

Burada ihram, telbiye getirmek mânasına gelir. İbnu Ömer, ihramını giydikten sonra kılınması sünnet olan iki rek'at ihram namazını kılınca hemen telbiyeye başlamıyor, devesine binip, devesi ayağa kalkınca, tam binme halini aldıktan sonra telbiyeye başlıyor. Sözgelimi ayağını atarken veya, deve kalkarken değil, tam binmiş vaziyete geçince telbiyeyi getiriyor. Böylece ihram yasakları fiilen başlatılmış oluyor.

1221 ٢٣- وفي رواية للترمذي قال: [كَانَ يَدَّهِنُ بِدُهْنٍ غَيرِ مُقَتَّتٍ. يَعنِي غَيرِ مُطَيَّبٍ].

« القَتُّ » تطييب الدهن بالريحان.

23. (1221)- *Tirmizî*'nin bir rivayetinde şöyle denir: "(İbnu Ömer) reyhanlanmamış bir yağla yağlanırdı." Yani kokulandırılmamış. [Tirmizî, Hacc 114, (962); İbnu Mâce, Menâsik 88, (3083).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen mukattat, reyhanla kaynatılmak suretiyle koku sindirilmiş demektir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) ihramlının mutlak surette kokudan uzak kalması kanaatinde olduğu için, ihram öncesi yağlanırken kokulu kılınmamış, tabiî yağla yağlanmıştır. Bu te'vili esas alanların ihram giydiği takdirde izi devam ederek koku salmayı sürdürecek olan kokulu krem kullanmaması gerekir.

Hanefîlerin ihram öncesi kokulanmayı müstehab addettiklerini bir kere daha hatırlatalım.

1222 ٢٤– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [يَشُمُّ المُحْرِمُ الرَّيْحانَ، ويَنْظُرُ في المِرآةِ، ويَتَداوَى بِمَا يَأكُلُ الزَّيْتِ والسَّمْنِ]. أخرجه البخارى ترجمة.

24. (1222)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "İhramlı reyhan koklayabilir, aynaya bakabilir. Yediği zeytinyağı ve tereyağı ile tedâvi olabilir." [Buharî, Hacc 18, (Bab başlığında, senetsiz olarak kaydetmiştir).]

AÇIKLAMA:

İhramlının reyhan koklaması ihtilâflı bir mevzudur. Sadedinde olduğumuz rivayetde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın bunda bir beis görmediği ifade ediliyor. Ancak, İshâk da mübah derken, Ahmed İbnu Hanbel, tevakkuf etmiş, Şafiî hazretleri haramdır demiş, *İmam Mâlik* ve Ebû Hanife (rahimehumullah) "mekruh" addetmişlerdir.

Aynaya bakma hususunda Sevrî'nin Câmi'inde kaydedilen rivayete göre İbnu Abbâs "Muhrim olanın aynaya bakmasında bir beis yoktur" demiştir. Kasım İbnu Muhammed'den gelen rivayette mekruh addedilmiştir.

Ebû Bekir İbnu Ebî Şeybe'nin kaydettiği rivayette İbnu Abbâs, يتداوى المحرم بما يأكل "Muhrim yediği şey ile tedavi olur" demiştir. Bir başka rivayette ise: "Muhrimin eli veya ayakları çatlayacak olursa, zeytinyağı veya tereyağı sürebilir" demiştir.

Bu ifadede Mücâhid'in: "Tereyağı ve zeytinyağı ile tedavi olamaz,

aksi halde dem (koyun kurban etmesi) gerekir" şeklindeki görüşüne cevap verilmiş olmaktadır.

1223 ٢٥ – وعن عبدالله بن حُنَين: [أنَّ ابنَ عبَّاسٍ والمسوَرَ بن مخرمةَ رضى الله عنهما. اختلفا بالأبْواء. فقال ابنُ عبَّاس: يغسلُ المُحرِمُ رأسهُ؛ وقال المسوَر: لاَ يغسلُ المُحرِمُ رأسهُ. فأرسلنى ابنُ عبَّاسٍ إلى أبى أيُّوبَ الأنصارىّ رضى الله عنه فوجدتُه يغتسلُ بين القرنين وهو يستترُ بثوبٍ. فسلَّمتُ عليه فقال: من هذا؟ فقلتُ: أنا عبدُالله بن حُنينٍ أرسلنى إليكَ ابنُ عبَّاسٍ يسألُكَ كيف كانَ النبيُّ ﷺ يغسلُ رأسَه وهو محرِمٌ؟ فوضعَ أبو أيُّوب يدهُ على الثَّوبِ فطأطأهُ حتَّى بدَا لى رأسُه. فقالَ لإنسانٍ يصبُّ عليه: اصبُبْ فصبَّ على رأسِه فحرَّكَ رأسهُ بيديه فأقبلَ بهما وأدبرَ، وقال: هكذا رأيتُه ﷺ يفعلُ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

زاد في رواية غير مالك: قالَ المسوَرُ لابن عبَّاس: لا أُماريكَ أبداً. «قرْنَا البِئْرِ» عضادتاها التى يجعل عليهما البكرة. «والمُماراةُ» المجادلة.

25. (1223)- *Abdullah İbnu Huneyn* anlatıyor: "İbnu Abbas ile Misver İbnu Mahreme (radıyallahu anhümâ) Ebvâ'da ihtilâf ettiler. İbnu Abbas: "Muhrim başını yıkar" dedi. Misver ise: "Hayır, yıkayamaz!" dedi. İbnu Abbâs, beni Ebu Eyyûb el-Ensârî (radıyallahu anh)'ye gönderdi. Ben onu iki direk arasına gerilmiş bir perde gerisinde yıkanıyor buldum. Kendisine selam verdim.

"Kim o?" dedi.

"Abdullah İbnu Huneyn'im. Beni, size İbnu Abbas gönderdi. Sizden, ihramlı iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın başını nasıl yıkadığını soruyor" dedim. Bunun üzerine Ebû Eyyûb (radıyallahu anh) elini perde (ipinin) üzerine koyup aşağı doğru bastı ve başı göründü. Üzerine su döken birisine: "Dök!" dedi. O da döktü. Ebu Eyyub (radıyallahu anh) başını elleriyle ileri geri ovalayıp:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı böyle yapar gördüm" dedi." [Buharî, Cezâu's-Sayd 14; Müslim, Hacc 91, (1205); Muvatta, Hacc 4, (1, 323); Ebu Dâvud, Menâsik 38, (1840); Nesâî, Hacc 27, (5, 128-129); İbnu Mâce, Menâsik 22, (2934).]

Muvatta dışındaki rivayetlerde şu ziyade mevcuttur: "Misver, İbnu

Abbâs'a şunu söyledi: "Seninle bir daha münakaşa etmiyeceğim (ne dersen kabûlüm)."

AÇIKLAMA:

1- Buharî bu hadisi, *"Muhrimin yıkanması"* adlı bir babta kaydeder. Yıkanma ile ferahlık, paklık ve cenâbetten temizlenmek gibi çeşitli maksatlarla yapılan yıkanmaların hepsini kasteder. Muhrimin cenâbetten temizlenmek için yıkanması gereğinde ulemâ icma eder. Başka maksatlarla yapılacak yıkanmalarda ihtilâf edilmiştir.

İmam Mâlik, muhrimin su ile başını örtmesini mekruh addetmiştir. Nitekim Muvatta'da, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in ihramlı iken sadece ihtilâm halinde yıkandığı rivayet edilmiştir.

İbnu Abbas: "Muhrim hamama gider, tırnağı kırılırsa koparıp atar" demiştir.

Hasan Basri ve Atâ da yıkanmayı mekruh addetmiştir.

Hz. Aişe başını veya vücudunu kaşımakta beis görmemiştir.

2- Başın yıkanıp yıkanmaması ihtilafı, daha ziyade saçın dökülme ihtimalinden doğmaktadır. Çünkü, baş yıkanırken parmaklarla kaşımak gerekmektedir. Halbuki ihramlının vücudundan kıl yolunması yasaktır. Yukarda kaydettiğimiz ihtilâflar bu temel espriden kaynaklanır.

Abdullah İbnu Huneyn, Ebu Eyyub'e "başın yıkanıp yıkanmadığını" sormak üzere geldiği halde, soruyu biraz değiştirerek: "Baş nasıl yıkanır?" diye sormuştur. Zira Ebu Eyyub hazretlerini yıkanır vaziyette bulunca, soruyu "Baş yıkanır mı?" şeklinde sormanın mânası kalmamıştır. Fetânet eseri olarak, saçın yolunma ihtimalini asgarîye düşürecek bir tarzda mı yıkandığını anlamayı tercih etmiş, bu maksadla "İhramlı iken Resûlullah başını nasıl yıkardı?" diye sormuştur. Ebu Eyyûb (radıyallahu anh) ellerini başından ileri geri kaydırarak ovalamış ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihramlı iken, normal bir yıkayışla baş yıkadığını ifade etmiştir.

3- Bu rivayet, bir kısım meselelerde Ashab'ın kendi aralarında münâkaşa ettiklerini gösterdiği gibi, münakaşa âdablarını da göstermektedir. Meseleyi, nassa başvurarak tahkik ediyorlar, nass ortaya çıkınca kendi fikirlerinden vazgeçiyorlar.

4- Misver (radıyallahu anh)'in, İbnu Abbâs'a: "Seninle artık bir daha münakaşa etmeyeceğim" demesi, birbirlerinin faziletini kabuldeki mümtaz ahlâklarını göstermesi bakımından mânidardır. Bu söz, İbnu Abbâs

(radıyallahu anhümâ)'ın fikhî meselelerde de üstünlüğünü, nassa dayanmayı esas aldığını gösterir.

5- *Ebu Eyyûb*'tan açıklayıcı haberi getiren tek kişidir: Abdullah İbnu Huneyn. Şu halde Misver (radıyallahu anh), haber-i vahidi, hem de Tâbiin'den olan bir kimsenin haber-i vâhidini kabul etmiş olmaktadır ki, bu, Ashab'ın haber-i vâhidle amel etmelerine de bir delil olmaktadır.

6- Ashab'tan birinin sözü, diğerini bağlayıcı değildir. Bu sebeple münâkaşa edilebiliyor ve tahkike başvurabiliyorlar. İbnu Abdilberr demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ "**Ashabım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uysanız doğru yolda olursunuz**" sözündeki iktidâ ile fetvalarına uymak kastedilmiş olsaydı, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) iddiasına hüccet aramaya ihtiyaç duymaz, bilakis Misver'e: "Ben yıldızım, sen de yıldızsın, bizden sonrakiler hangimize uyarlarsa bu onlar için yeterlidir" derdi. Öyle ise o hadisin mânası, ehl-i ilimden el-Müzenî ve başkasının da söylediği üzere, "Ashab nakil meselesinde yıldız gibidir" demektir, çünkü hepsi udûl'dür.

7- Hadiste, yıkanırken perde çekmenin gereğine, temizlenmede yardım istemenin cevazına delil var.

8- Keza tahâret halinde selam alıp verme, konuşma caizdir.

9- Muhrimin yıkanması câizdir, saçını bol su ile doyurması, yolunmasından emin olduğu takdirde ovalaması caizdir. Hatta, Kurtubî, bu hadisten hareketle, yıkanırken başı ovmanın vâcib olduğuna hükmetmiştir. Der ki: "Eğer ovmadan yıkanmak tamam olsaydı muhrimin bunu terketmeye daha çok hakkı olurdu, ovmada mahzur açıktır (saç yolunması)."

Kurtubî, "Abdest sırasında müstehab olan sakal tüylerinin arasından parmakların geçirilmesi (hilalleme), ihramlı için de müstehablığını devam ettirir" diyerek Şafiîlerden bazılarının, - yolunma endişesiyle - "İhramlı, abdest alırken sakalını hilallemez, mekruhtur" sözünü de reddetmiş olmaktadır. Kurtubî, bu hükmünde de sadedinde olduğumuz hadise dayanır ve der ki: "Baştaki tüyleri ovmakla, sakaldaki tüyleri ovmak arasında fark yoktur."

1224 ٢٦- وعن خارجة بن زيد عن أبيه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أنَّ النَّبِـيَّ ﷺ تجرَّدَ لإهْلاله واغْتَسَلَ]. أخرجه الترمذى.

وذكر رزين رواية أنَّ النَّبيَّ ﷺ اغْتَسَلَ لإحْرَامه ولَطَوافه بالْبيت ولوقُوفه بعرفة.

26. (1224)- *Hârice İbnu Zeyd*, babası Zeyd (radıyallahu anh)'den nakledіyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihrama girmek çin soyundu ve yıkandı." [Tirmizî, Hacc 16, (830).]

AÇIKLAMA:

1- *Aliyyu'l-Kârî*, "soyunma"yı, "dikişli elbiselerini çıkarıp izâr ve ridâsına büründü" diye açıklar.

2- Bu hadis, ihrama girecek kimsenin, ihramdan önce yıkanmasının müstehab olduğuna delil olmuştur. Ulemâ çoğunlukla böyle hükmetmiştir. Vâcibtir diyen de olmuştur.

1225 ٢٧ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عمرَ يغتسِلُ لإحرامِهِ قبلَ أنْ يحرِمَ ولِدخُولِهِ مكّةَ ولوقُوفِهِ بعرفةَ]. أخرجه مالك.

زاد في رواية: وكَانَ إذَا أحرمَ لا يغسِلُ رأسَهُ إلاَّ من الأحتلامِ.

27. (1225)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) ihrama girmezden önce ihram için, Mekke'ye girmek için, Arafat'ta vakfe için yıkanırdı." [Muvatta, Hacc 3, (1, 322); Buharî, Hacc 38.]

Bir rivayette şu ziyade vardır: "İhrama girdi mi, başını sadece ihtilâm olduğu zaman yıkardı."

AÇIKLAMA:

Sünnete bağlılığıyla meşhur İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in hacc ve umre ile alâkalı olarak üç yerde yıkandığı belirtilmektedir:

1- İhrama girmezden önce, dikişli elbiseleri çıkarınca, izâr ve ridasını giymek için yıkanıyor,

2- Mekke'ye girmezden önce. Buharî'nin bu rivayetinde: "Harem'in en yakın yerine geldiği zaman telbiyeyi bırakır, *Zu-Tuvâ* nam mevkide geceler, sonra orada sabah namazını kılar ve yıkanırdı. Sonra: "Resûlullah böyle yapmıştı" derdi."diye bu hususa açıklık getirilir.

3- Arafat'ta vakfe için: Bu yıkanmayı arefe akşamı yaptığını Muvatta'daki rivayet tasrih eder.

1226 ٢٨ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما. [أنَّ النَّبيَّ ﷺ لَبَّدَ رأسَهُ بالْغسْلِ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

وعنده سمعته ﷺ يهل ملبدا.

28. (1226)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yıkandığı su ile saçlarını (dağılmayacak şekilde) tarayıp nizama soktu." [Ebu Dâvud, Menâsik 12,(1747, 1748) Nesâî, Hacc 40, (5, 136); Buhârî, Hacc 19; Müslim 21, (1184); İbnu Mâce, Menâsik 72, (3047).]

AÇIKLAMA:

1- **Telbid:** Saça hususî şekilde hazırlanmış yapışkan bir şeyler sürerek saçların birbirine yapışmasını sağlamak, düzene koymak demektir. *Telbid* yapılınca toz toprağın, bazı haşerelerin saçlar arasına nüfuz etmesi ve saçın fazlaca kabarıp dağılması önlenmiş olmaktadır. Rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın saçlarına telbid yaptırarak ihrama girdiğini belirtmektedir.

2- Rivayette geçen غسْل kelimesi عسَل şeklinde de gelmiştir. Yani gasl olursa yıkanmak için hususî surette hazırlanmış su mânasına gelir. Asel ise "bal" demektir. Şu halde saçları yapıştırmak için, saç kremi yerine o devirde bal sürülmüş olması mevzubahistir. Bu hususta şârihler açıklama sunmazlar.

1227 ٢٩ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لاَ يدخل المحرم الحمام]. أخرجه البخارى ترجمة.

29. (1227)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "İhramlı kimse hamama girer." [Buharî, Cezâu's-Sayd 14 (Tercüme bab başlığı olarak, senedsiz şekilde) kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Buharî, bu rivayeti, يدخل المحرم الحمام "Muhrim hamama girer..." diye müsbet bir mânada kaydederken, Teysir, yukarıda görüldüğü üzere cümlenin başına لا getirerek mânayı nefy (olumsuz) yapmıştır. Hata olduğu açık.

2- Bu rivayet Buharî'de *muallak* ise de Beyhakî ve Dârekutnî'de *mevsul* olarak gelmiştir. Hadisin bir başka vechi İbnu Abbas'ın Cuhfe'de ihramlı iken hamama gittiğini ve: "(Temizlenin) Allah sizin kirinize itibar edecek değildir" dediğini belirtir. Keza bir başka rivayette de: *"Muhrim hamama gider, gerekirse dişini çeker, kırılacak olursa tırnağını atar... Ezâ verici*

şeyleri atın, size eza veren şeyler Allah'ın işine yaramaz" buyurmuştur.

1228 ‏٣٠- وعنه رضي الله عنه قال: [احتجم رسول الله ﷺ وهو محرم] أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

وزاد البخاري رحمه الله تعالى في أخرى: واحتجم وهو صائم.

وله في أخرى: احتجم في رأسه وهو محرم من وجع كان به.

وفي أخرى: من شقيقة كانت به بماء يقال له لحي جمل من طريق مكة في وسط رأسه.

30. (1228)-Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlı iken hacamat oldu (kan aldırdı)." [Buharî, Cezâu's-Sayd 11, Tıbb 12, 15; Müslim, Hacc 88., (1203); Ebu Davud, Menâsik 36, (1835-1836); Tirmizî, Hacc 22, (839); Nesâî, Hacc 92, (5, 193); İbnu Mâce, Menâsik 87, (3081).] Bu metin Sahiheyn'in metnidir.

Buharî merhumun bir diğer rivayetinde: "*[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] oruçlu iken hacamat oldu*" denir. Yine Buharî'nin bir diğer rivayetinde: "*[Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)] ihramlı iken çektiği ağrı sebebiyle başından hacamat oldu*" denir.

Bir diğer rivayette: "*Şakîka denen (başının ön kısmındaki) bir ağrı sebebiye, Lahyu Cemel adında Mekke yolu üzerindeki bir su başında, başının ortasından hacamat oldu*" denir.

AÇIKLAMA:

Çeşitli vecihlerde gelmiş olan bu rivayetten şu hükümler çıkarılmıştır:

1- *Nevevî* der ki: Muhrim, zaruret olmaksızın hacamat olmak ister de, bu iş saçın kesilmesini gerektirirse, saçın kesilmesi sebebiyle bu haramdır. Saç kesilmesini gerektirmezse Cumhur'a göre câizdir. İmam Mâlik mekruh demiştir.

Hasan Basrî: "Saç kesilmese de fidye ödemek gerekir, ancak zaruret icabı hacamat olmuş ise, saç kesilmesi de caizdir, fakat fidye gerekir" der.

2- Bu hadisle, saç kesme ve koku sürünme gibi ihram yasağına yer vermeyen kan aldırma, yara açma, damar kesme, diş çektirme vs. tedavi-

lerinin hepsinin câiz olduğu istidlâl edilmiştir. Bu tedavilerin hiçbiri sebebiyle fidye de gerekmez.

1229 ٣١– وعن أنس رضى الله عنه قال: [احتجم رسولُ الله ﷺ وهو محرمٌ على ظهر القدم من وجعٍ كان به]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وعنده من وثيٍ كان به. «والوثى» هو ان يصيب العظم وصم لا يبلغ الكسر.

31. (1229)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlı iken ayağının sırtından çektiği bir ağrı sebebiyle hacamat oldu." [Ebu Dâvud, Menâsik 36, (1837); Nesâî, Hacc 94, (5, 194).]

Nesâî'nin rivayetinde "...Maruz kaldığı incinme sebebiyle (ayağının sırtından hacamat oldu)" denmiştir.

1230 ٣٢– وعن نافع أن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [لاَ يحتجمُ المُحرمُ إلاَّ أنْ يكونَ مضطراً إليه ممّا لاَ بدَّ منه]. أخرجه مالك.

32. (1230)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İhramlı kimse kaçınılmaz bir sebepten dolayı mecbur kalmadıkça hacamat olamaz." [Muvatta, Hacc 75, (1, 350).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, İbnu Ömer de, saçın dökülmesine müncer olacak hacamatı, "zaruret olmaksızın" haram addeder. Kıl dökülmeyecek bir yerde olursa, ayak gibi, ulema câiz derken İbnu Ömer mekruh addeder. İmam Mâlik de zaruret olmadıkça kan aldırmayı mekruh addetmiştir. Çünkü bu, muhrimi zayıf düşürecektir. Aynı mülahaza ile hacının arafe günü oruç tutmasını da mekruh addeder.

1231 ٣٣– وعن نُبيه بن وهب. [أنَّ عمر بن عبيدالله بن معمرٍ اشتكى عينيه وهو محرم وأراد أنْ يكحّلهما فنهاه أبانُ بن عثمان وأمره أنْ يضمدهما بالصبر، وحدثه عن عثمان رضى الله عنه عن النبى ﷺ أنّه كان يفعله]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

زاد أبو داود وكان أبانُ أميرَ الموسم.

33. (1231)- *Nübeyh İbnu Vehb* (rahimehullah) anlatıyor: "Ömer İbnu Ubeydillah İbni Ma'mer, ihramlı iken gözünden hastalandı. Bunun üzerine gözlerine sürme çekmek istedi. Ancak Ebân İbnu Osman onu bundan men etti ve gözlerine sabır basmasını tavsiye etti. İlâveten: Hz. Osman (radıyallahu anh)'ın Resûlullah'ın böyle yaptığını rivayet ettiğini söyledi." [Müslim, Hacc 89, (1204); Ebu Dâvud, Menâsik 37, (1838); Tirmizî, Hacc 106, (952); Nesâî, Hacc 45, (5, 143).]

Ebu Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: *"Ebân hacc emîri idi."*

AÇIKLAMA:

Sabır, tîb olarak kullanılmayan bir tedavi maddesidir. Bu sebeple ihramlının kullanmasına ruhsat verilmiştir. Sürmeye gelince, içerisinde koku maddesi yoksa, "Onun da kullanılması caizdir" denmiştir. *Şâfiî* hazretleri: "Sürme, bana göre, kadınlar için erkeklere nazaran daha ziyâde mekruhtur, ancak gerek beriki ve gerekse öteki hakkında fidyeye hükmedildiğini bilmiyorum" der.

Muhrimin sürme (kohl) kullanmasında Ebu Hanife ve ashabı, Süfyan-ı Sevri, Ahmed, İshak bir beis görmezler. Ancak ismid denen sürmeyi Süfyân ve İshak mekruh addederler.

1232 ٣٤- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. [أَنَّهُ نَظَرَ في مِرآةٍ لِشَكْوَى بِعَيْنِيهِ وَهُوَ مُحْرِمٌ].

أخرجه مالك.

34. (1232)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'den rivayet edilmiştir ki, ihramlı iken, gözüne gelen bir rahatsızlık sebebiyle aynaya bakmıştır. [Muvatta, Hacc 93, (1, 358.]

AÇIKLAMA:

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) gözüne gelen bir ağrı sebebiyle aynaya bakmış olmaktadır. Süslenmek, saçını düzeltmek, tereffühte bulunmak gibi gayr-ı zarurî bir maksada mebnî bakış sözkonusu değildir. İmam Mâlik, bu rivayetten hareketle zarûrî bir maksadla muhrimin aynaya bakabileceğini söylemiş ise de, zarûrî olmaksızın bakmayı mekruh addetmiştir. "Çünkü der, saçının dağınıklığını görüp düzeltmeye kalkar."

1233 ٣٥- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [تَزَوَّجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

زاد البخاري في أخرى: فِي عُمْرَةِ الْقَضَاءِ وَبَنَى بِهَا وَهُوَ حَلاَلٌ وَمَاتَتْ بِسَرِفَ.

وقال أبو داود: قَالَ ابْنُ المُسَيَّبِ: وَهِمَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فِي تَزْوِيجِ مَيْمُونَةَ وَهُوَ مُحْرِمٌ.

وفي أخرى للنسائي: تَزَوَّجَ النَّبِىُّ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ وَلَمْ يَذْكُرْ مَيْمُونَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا.

35. (1233)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Meymune validemizle (radıyallahu anhâ) ihramlı iken tezevvüc buyurdular." [Buharî, Cezâu's-Sayd 12, Meğâzi 43, Nikâh 30; Müslim, Nikâh 46, (1410); Ebu Dâvud, Menasik 39, (1844, 1845); Tirmizî, Hacc 24, (842); Nesâî, Hacc 90, (1, 191, 192).]

Buhârî'nin bir rivayetinde şu ziyâde var: "Umretü'l-kazâ sırasında, ihramsız olarak Meymûne ile gerdek yaptı. Meymûne Seref'te vefat etti."

Ebu Dâvud der ki: İbnu Müseyyeb demiştir ki: "ihramlı iken Resûlullah'ın Meymûne ile evlenmesi meselesinde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) vehme düşmüştür."

Nesâî'ye ait bir başka rivayette: "İhramlı iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* evlendi" denir. Meymûne ile evlendiği zikredilmez.

AÇIKLAMA:

1- İhramlı iken nikâhlanma bahsi ihtilâflı bir mevzudur. Bu hadisi esas alan bir kısım ulemâ, ihramlı kimsenin nikâh akdi yapmasında bir beis görmez. Ancak, derler, ihramdan çıkmadıkça, cinsî münâsebette bulunamaz." Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Hammâd İbnu Ebî Süleyman, İkrime, Mesrûk, Nehâî, Sevrî, Atâ vs. bazıları (rahimehumullah) bu görüştedir.

2- *Cumhûr, Müslim'in* kaydettiği Ebân İbnu Osman'ın Hz. Osman'dan yaptığı bir rivayete -ki 1237 numarada gelecek- dayanarak ihramlı bir kimsenin nikâhlanamayacağına, başkalarını da nikâh edemiyeceğine hükmetmişlerdir. Şafiî, Mâlik, Ahmed, Evzâî, İshak, Leys, Said İbnu'l-Müseyyeb, Sâlim, Kasım, Süleyman İbnu Yesâr vs. bu görüştedir. Ashab'tan Hz. Ali ve Hz.Ömer de bu görüştedir. Bunlara göre ihramlının kendisi veya başkası için yapacağı nikâh batıldır, dünür bile gönderemez. Ashâb'tan Ebu Râfi ile, yukarıda adı geçen Meymûne validemizden (radı-

yallahu anhümâ) gelen rivayetlerde, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Meymûne (radıyallahu anhâ) ile evlendiği zaman ihramsız idi. *Üsdü'l-Gâbe'de* kaydedilen bir rivayette, Hz. Peygamber umretu'l-kaza sırasında üç gün Mekke'de kalınca, Mekkeliler'e düğün ziyafeti teklif eder, kabul etmezler. Resûlullah oradan ayrılıp, dönüşte Seref'e gelir, orada Meymûne ile gerdek yapar.

İhramlı iken nikâh caizdir diyenlerle caiz değildir diyenler, lehte deliller ileri sürerken, mukabil tarafın delillerini de cerhetme husûsunda açıklamalar getirirler. Biz burada teferruata girmiyeceğiz. Her iki tarafın dayandığı rivayetler, müteakiben gelecek.

1234 ٣٦– وعن أبي رافع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تزوَّجَ النَّبِيُّ ﷺ مَيْمُونَةَ وَهُوَ حَلَالٌ وَبَنَى بِهَا وَهُوَ حَلَالٌ، وَكُنْتُ أَنَا الرَّسُولَ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الترمذى.

« بنى الرجل بزوجته » دخل بها، وقال الجوهرى: لا يقال بنى بها بل بنى عليها.

36. (1234)- *Ebû Râfi'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramsız iken Meymûne (radıyallahu anhâ) ile evlendi. İhramsız olduğu halde onunla gerdek yaptı. İkisinin evlenmesinde aralarında ben elçilik yapmıştım." [Tirmizî, Hacc 23, (841).]

1235 ٣٧– وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [تزوَّجَنِي رسولُ الله ﷺ وَنَحْنُ حَلَالَانِ بِسَرِفَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذى؛ وهذا لفظ أبى داود.

وعند مُسلم: تَزَوَّجَهَا وَهُوَ حَلَالٌ. قَالَ الراوى، وهُوَ يزيد الأصَمّ: وكَانَت خالتى وخالة ابن عباس.

وزاد الترمذى: وبَنِي بِهَا حَلَالاً وَمَاتَتْ بِسَرِفَ وَدَفَنَّاهَا في الظُّلَّةِ الَّتِي بَنَى بِهَا فِيهَا.

« سَرِفَ » بوزن كَتِف: جبل بطريق المدينة.

37. (1235)- *Meymûne* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Her ikimiz de Seref'te ihramsız iken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* benimle evlendi." [Müslim, Nikâh 48, (1411); Ebu Dâvud, Menâsik 39, (1843); Tirmizî, Hacc 24, (845).] Bu metin Ebu Dâvud'dakidir.

Müslim'de şöyle denmiştir: "Kendisi ihramsız olduğu halde O'nunla (Meymûne) evlendi, Râvi -ki Yezîd İbnu'l-Esamm'dır- der ki: "Meymûne hem benim teyzemdi, hem de İbnu Abbâs'ın teyzesi idi."

Tirmizî'de şu ziyade vardır: "Meymûne (radıyallahu anhâ) ile gerdek yaptığında ihramsız idi. Meymûne Seref'te öldü. Onu, Resûlullah'ın kendisiyle gerdek yaptığı çadırda defnettik.

1236 ٣٨– وعن سليمان بن يسار قال: [بعثَ النَّبيُّ ﷺ أبا رافعٍ مولاهُ ورجلاً من الأنصارِ فزوّجاهُ ميمونةَ بنتَ الحارثِ، ورسولُ الله ﷺ بالمدينةِ قبلَ أنْ يخرجَ]. أخرجه مالك.

38. (1236)- *Süleymân İbnu Yesâr* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, azadlısı Ebu Râfi'yi Ensâr'dan bir başkasıyla birlikte (Meymûne'ye) gönderdi. Onlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Meymûne bintu'l-Hâris (radıyallahu anhâ) ile evlendirdiler. (O vakit) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* henüz Medine'de idi (ve umretu'l-kaza için yola) çıkmamıştı." [Muvatta, Hacc 69, (1, 348).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ebu Râfi' ile gönderdiği ikinci şahıs, *İbnu Sa'd*'ın belirttiği üzere Evs İbnu Havlî'dir. Bunların evlendirmesinden maksat Resûlullah adına istemeleridir.Bazı rivayette, Meymûne (radıyallahu anhâ) meselesini, *Abbas İbnu Abdilmuttalib*'e havâle eder, evlendirme işini o tamamlar.

1237 ٣٩– وعن عثمان رضى الله عنهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ يَنكِحُ المُحرِمُ ولاَ يُنكِحُ ولاَ يخطُبُ]. أخرجه الستة إلا البخارى.

39. (1237)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İhramlı ne evlenir, ne evlendirir, ne de dünür gönderir."* [Müslim, Nikâh 41, (1409); Muvatta, Hacc 70, (1, 348, 349); Ebu Dâvud, Menâsik 37, (1841); Tirmizî, Hacc 23, (840); Nesâî, Hacc 91, (5, 192).]

1238 ٤٠– وعن نافع قال: [قال ابن عمر رضى الله عنهما: لاَ يَنكِحُ المُحرِمُ ولاَ يُنكِحُ ولاَ يخطُبُ على نفسهِ ولاَ على غيرهِ].

40. (1238)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle hükmetmiştir: "İhramlı evlenmez, evlendirmez, ne kendisi için kız ister, ne de başkası için." [Muvatta, Hacc 72, (1, 349).]

1239 ٤١– وعن أبى غطفان المُرّى. [أنَّ أباهُ طَرِيفاً تزوّجَ امرأةً وهو مُحرِمٌ فَرَدَّ عمرُ

نكَاحَهُ]. أخرجهما مالك.

41. (1239)- *Ebu Gatafân el-Mürrî*'nin anlattığına göre, babası Tarîf, ihramlı iken bir kadınla evlenmeş ise de Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu nikâhı reddetmiştir. [Muvatta, Hacc 71, (1, 349).]

1240 ٤٢ – وعن أبي قتادة رضي الله عنه قال: [كُنْتُ يوماً جالساً مع رجالٍ من أصْحابِ رسولِ الله ﷺ في منزلٍ في طريقِ مكّةَ، ورسولُ الله ﷺ أمامَنا والقومُ محرمونَ وأنا غيرُ محرمٍ عامَ الحُديبيةِ فأبصروا حماراً وحشياً وأنا مشغولٌ أخصفُ نعلي فلم يؤذنوني وأحبّوا لو أنّي أبصرته. فالتفتُّ فأبصرته فقمتُ إلى الفرسِ فأسرجته ثم ركبتُ ونسيتُ السّوطَ والرمحَ. فقلتُ لهم ناولوني السّوطَ والرّمحَ. فقالوا: لا والله لا نعينك عليه فغضبتُ فنزلتُ فأخذتهما ثم ركبتُ فشددتُ على الحمارِ فعقرته ثم جئتُ به وقد ماتَ فوقعوا فيه يأكلونه. ثم إنّهم شكّوا في أكلِهم إيّاه وهم حرمٌ فرحنا وخبأتُ العضدَ معي. فأدركنا النّبيَّ ﷺ فسألناه عن ذلك فقال: هل معكم منه شيءٌ؟ فقلتُ نعم! فناولته العضدَ فأكلها وهو محرمٌ، وقال: إنّما هي طعمةٌ أطعمكموها الله]. أخرجه الستة.

وزاد في رواية لهم: هُوَ حلالٌ فكلوه.

وفي أخرى: فقال لهم رسولُ الله ﷺ: أمنكم أحدٌ أمره أن يحملَ عليه أو أشارَ إليه؟ قالوا لا. قال: فكلوا.

وفي أخرى: قال أشرتم أو أعنتم أو اصدتم.

42. (1240)- *Ebu Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hudeybiye Sulhu yapıldığı sene, bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından bir grupla birlikte, Mekke yolu üzerinde bir yerde oturuyordum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bizden ileride (konaklamış) idi. Ben hâriç herkes ihramlıydı. Halk vahşî bir eşek gördü, ben o sırada meşguldüm, ayakkabımı tamir ediyordum. Gördüklerinden beni haberdar etmediler, onu kendiliğimden görmüş olmamı istiyorlardı. Bir ara aralarında bir gülüşme oldu. Birden etrafıma bakındım (ve bu esnada) hayvanı

gördüm. Hemen (Cerâde adındaki) atıma gidip eğerledim ve bindim. (Acelemden) kamçıyı ve mızrağı unutmuştum. "Kamçı ve mızrağımı bana verin!" diye seslendim.

"Hayır, dediler, vallahi bu işte sana yardımcı olmak istemeyiz." Öfkelendim. İnip onları aldım. Tekrar binip, eşeğe doğru hızla gittim, (yetişip) avladım. Beraberimde getirdim, ölmüştü. Arkadaşlarım etinden yediler. Ancak sonradan ihramlı iken yeyip yememe hususunda şekke düşüp (yediklerine pişman oldular). Yürüdük, ben bir parça ayırdım. Resûlullah'a kavuşunca, bu meseleyi sorduk.

"Beraberinizde birşeyler kaldı mı?" dedi. Ben: "Evet!" diyerek parçayı uzattım, ihramlı olduğu halde, ondan yedi. Ve:

"Bu bir taamdır. Onunla Allah size ikramda bulunmuştur!" dedi."

[Buharî, Cezâu's-Sayd 2, 3, 4, 5, Hibe 3, Cihâd 46, 88, Megâzi 35, Et'ime 19, Zebâih 10, 11; Müslim, Hacc 56, (1196); Muvatta, Hacc 76, (1, 350); Tirmizî, Hacc 25, (847); Ebu Dâvud, Menâsik 41, (1852); Nesâî, Hacc 78, (5, 182); İbnu Mâce, Menâsik 93, (3093).]

Bunlarda gelen bir ziyade şöyledir: "(Resûlullah:) *"O helaldir, yiyin* (dedi)."

Bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara şunu söyledi: *"Sizden biri (hayvanı yakalamak üzere) saldırmasını emretmedi, veya ona hayvanı göstermedi mi?"* Onlar: "Hayır!" diye cevap verince, (Resûlullah:)

"Öyleyse yiyin!" buyurdu."

Bir diğer rivayette: "(Resûlullah): *İşaret ettiniz veya yardım ettiniz veya saldırmasını sağladınız mı?"* (diye sordu)."

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, ihramlı iken hayvan avlamak mevzuuna girer. Hadis çeşitli vecihlerden gelmiştir. Her vecih, diğerlerine göre bazı farklı teferruat ihtiva edebilmektedir.

2- Yukarıda kaydedilen vechinin daha vâzıh hale gelebilmesi için, başka vecihlerde gelen bazı açıklayıcı ziyadeleri parantez içerisinde kaydettik.

3- Av (sayd)'dan murad, etinin yenmesi ihramsıza helâl olan vahşî hayvandır.

4- Anlaşıldığı üzere *Abdullah İbnu Ebî Katâde,* herkes umre için ihramlı olduğu bir sırada ihramsızdır. Ebû Katâde'nin ihramsız oluşu,

onun orduya sonradan yolda katılmış olmasından ileri gelmektedir. Ashab bir av hayvanı (vahşî eşek = zebra) gördükleri halde onu uyarmazlar, o da ayakkabı tamiriyle meşguldür, hemen göremez. Bir ara gülüşmeler sebebiyle irkilip şöyle bir etrafına bakınır. Av hayvanını görünce, avlamak için alelacele atına koşar, hazırlar ve biner. Ne var ki acelesinden hem kamçısını hem de mızrağını unutur. Arkadaşlarından istese de vermezler. Çünkü hepsi ihramlıdır ve ihramlıya av yasağı vardır. Avcıya ve avlanmaya yardım etmek de yasağa girdiği için, ihramsız olan Abdullah'ı arkadaşları ne başlangıçta uyarmışlar, ne de kamçı ve silahını eline vermişlerdir.

5- *Abdullah* hayvanı avlar, etini beraberce yerler. Ama, bunu yemekle bir yasak mı işledik diye içlerine tereddüt gelir. Önde ilerlemiş olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yetiştikleri zaman vak'ayı anlatıp, durumlarını sorarlar.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ihramlı olanların, bu avlama işine işaret edip gösterivermek suretiyle bile olsa yardımcı olup olmadıklarını tahkik edip, hiçbir yardımları olmadığını anlayınca av etinin hepsine helâl olduğunu beyan buyurur ve kendisi de yer.

6- *Mevzu ile alâkalı bazı hükümler:*

1) Avlanmaya yardım etmemek şartıyla ihramlı av eti yiyebilir.

Ancak bu meselede bazı farklı görüşler vardır:

a) İhramlı için, avlansın avlanmasın av eti mutlak surette haramdır. Bu hükme gidenler 1241 numaralı hadisi esas alırlar.

b) İhramlının izniyle olsun olmasın, onun namına avlanan, avdan yemesi haramdır. İmam Şafiî ve İmam Mâlik bu görüştedir.

c) İhramlı bir kimse kendisi avlanır veya başkası onun izni veya delâletiyle avlarsa, o avdan yemesi haramdır. Başka surette avlanan av etlerini yiyebilir. İmam-ı Âzam bu görüştedir. Ekseriyet, "İhramlının avladığı sadece kendisine değil, başkasına da haramdır" demiştir. Hasan Basrî, Ebu Sevr, Süfyan-ı Sevrî ve diğer bazıları: "Hırsızın kestiği gibidir, başkası yiyebilir" demiştir. Ancak sahih olan, "muhrimin sayd nevinden kestiği meyte" hükmünde olmasıdır.

2) İhramlı, av hayvanını kasden veya hatâen de öldürse cezâ gerekir. Bu hususta Hicâz ve Irak ulemâsı ve başkaları ittifak ederler. Sadece Ehl-i Zâhir, *Ebu Sevr, Şafiîlerden İbnu Münzir* itiraz ederek hatâen öldürene ceza gerekmez derler. İki rivayetten birinde Ahmed İbnu Hanbel de bu

görüştedir. Hasan Basrî ve Mücâhid: "Cezâ hata için vâcibtir, ancak, âmden olursa buna ceza değil, nikmet yani İlâhî ukubet vâcib olur" demişlerdir.

3) Ulemânın ekserisi: "İhramlı, avlandığı takdirde, ödemesi gereken ceza, avladığı hayvanın benzerini ve dengini ödemesidir" diye hükmetmiştir. Ebu Hanife onun kıymetini ödemesi vâcibtir, mislini sarfetmesi de câizdir" der.

Ekserî ulema: "Büyük hayvan avlamışsa büyük hayvan öder, küçük hayvan avlamışsa küçük hayvan öder" demiştir. *İmam Mâlik* bu görüşe muhalefet ederek: "Öldürülen büyük de olsa, küçük de olsa cezası büyük hayvandır, öldürülen sağlam da olsa, sakat da olsa cezası sağlam hayvandır" der.

1241 ٤٣ – وعن الصعب بن جثّامة رضى الله عنه. [أنّه أهدَى ألى رسولِ الله ﷺ حماراً وحشيًا وهو بالأبواءِ أوْ بودّان فردّه عليهِ فلمّا رأى ما في وجههِ قال: إنّا لم نردّه عليْكَ إلاّ أنّا حرمٌ]. أخرجه الستة إلا أبا داود.

43. (1241)- *Sa'b İbnu Cessâme* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, kendisi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, Ebvâ veya Vehdân'da (canlı) bir yaban eşeği hediye etmiştir. Ancak Resûlullah bunu kendisine iâde etmiş, Sa'b'ın üzüldüğünü yüzünden anlayınca: "Bunu sana iade edişimizin sebebi ihramlı oluşumuzdur" demiştir. [Buharî, Cezâu's-Sayd 6, Hibe 5, 17; Müslim, Hacc 50, (1193), Muvatta, Hacc 83, (1, 353); Tirmizî, Hacc 26, (849); Nesâî, Hacc 79, (5, 183-185); İbnu Mâce, Menâsik 92, (3090).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette hediye edildiği belirtilen "vahşî eşek"ten murad nedir? Vahşî eşek eti mi, yoksa canlısı mı? Bu husus münâkaşalıdır. Rivayetin Buharî'deki vechi, yukarıda olduğu gibi çok açık değildir. Ancak, Buharî başka rivayetlerin karinesine dayanarak "canlı" olduğuna hükmetmiş ve bunu bab başlığına koyduğu kayıtla belirtmiştir. Müslim'deki bir vechinde "vahşi eşek eti" olduğu tasrih edilir. Bazı rivayetlerde "vahşî eşek budu", "ucundan kan damlayan bir yaban eşeği budu", "av etinden bir parça" gibi farklı tâbirler kullanılmıştır.

Rivayetlerdeki bu farklılıklar sebebiyle, ulemâ bu meselede ihtilâflı yorumlar yapmışlardır.

Tahavî, İbnu Abbâs'tan gelen bütün rivayetlerde Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm)'ın, Sa'b'a iade ettiği hediyenin diri olmayan av eti olduğunda müttefiktir. Bu da: "İhramlıya av eti haramdır" diyenlere delildir der.

İbnu Battal, hadislerdeki ihtilâflı durumu, hâdisenin bir değil birden fazla olmasıyla izah eder. İbnu Hacer de bu görüşe meyleder. Ona göre, Sa'b, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir defasında yaban eşeğini bütün olarak hediye etmiş, başka seferlerde de parçalarını hediye etmiştir.

Kurtubî de önce hayvanın bütün olarak hediye edilmiş olabileceğini, reddedilince, Sa'b'ın "bütün oluş sebebiyle reddedildiğine" yorup, sonra da parça halinde hediye ettiğine hamlederek te'life çalışır.

2- Ulemânın bir kısmı *(Şa'bî, Tâvus, Mücâhid, Sevrî vs.* bu rivayette *İmam Mâlik)* bu rivayetten istidlâl ederek ihramlı olmayan kimsenin kestiği "av hayvanı"nın ihramlıya haram olduğuna hükmetmiştir. Hz.Ali, İbnu Abbâs ve İbnu Ömer de bu kanaattedir.

3- Diğer bir kısım âlimler *(Said İbnu Cübeyr, Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Ahmed İbnu Hanbel ve Atâ)* ihramlı olmayan bir kimsenin öldürdüğü avın ihramlıya helâl olduğunu söylerler. 1240 numaralı hadisi delil gösterirler.

1242 ٤٤ – وفي أخرى للنسائي عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما [أَنَّ الصَّعْبَ ابنَ جَثَّامَةَ أَهْدَى إلى رسول الله ﷺ رِجْلَ حِمَارِ وحْشٍ تَقْطُرُ دماً وهو مُحْرِمٌ بِقُدَيْدٍ فردَّها عليه].

«والمُرَادُ بِرِجْلِ الحِمَارِ هنا فَخِذُهُ».

44. (1242) *Nesâî*'nin kaydettiği diğer bir rivayette İbnu Abbâs (radıyallahu anh) şöyle anlatmıştır: "Sa'b İbnu Cessâme (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, ihramlı iken, Kudeyd'de ucundan kan damlayan bir vahşî eşek budu hediye etti. Resûlullah, bu hediyeyi Sa'b'a iade etti (kabul etmedi)." [Nesâî, Hacc 79, (5, 183-185).

1243 ٤٥ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ رسولَ الله ﷺ قال: صَيْدُ البَرِّ لَكُمْ حَلاَلٌ وأَنْتُمْ حُرُمٌ مَالَمْ تَصِيدُوهُ أَوْ يُصَادُ لَكُمْ]. أخرجه أصحاب السنن.

45. (1243)- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Siz ihramlı iken, bizzat avlamamış iseniz veya (sizin arzunuzla) sizin için avlanmamış ise kara av hayvanları(nın eti) size helâldir."* [Ebu Dâvud, Menâsik 41, (1851); Tirmizî, Hacc 25, (846); Nesâî, Hacc 81, (5, 187).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis av hayvanını "muhrim"in avlaması ile "muhrim olmayan"ın avlaması arasındaki farkı açık bir şekilde ifade etmektedir: İhramlının öldürdüğü haram, ihramsızınki değildir. İhramlı bizzat öldürmüş veya emrederek başkasına öldürtmüş farketmiyor. Hadis, emretmemiş bile olsa, ihramlıya niyetle öldürüleni de dâhil etmektedir.

İhramsızın kestiği avın, ihramlıya helâl olduğunu kabul eden ulemâyı daha önce (1241 numaralı hadiste) belirttik.

1244 ٤٦ – وعن عبدالرحمن بن عثمان قال: [كُنَّا مع طَلْحَةَ ونحن حرمٌ فأُهْدِى لَنَا طير وطَلْحَةُ راقدٌ فمنَّا مَنْ أكَلَ منه ومنَّا من تورّعَ فلم يأكُلْ فاستيقظ طلحةُ ووفَّقَ من أكَلَه، وقال أكلْنَاهُ مع رسولِ الله ﷺ]. أخرجه مسلم والنسائى.

« وفَّقَ من أكَلَه » أى صوّب رأيه.

46. (1244)- *Abdurrahman İbnu Osman* anlatıyor: "Biz ihramlı iken Talha ile beraberdik. Bize bir kuş hediye edildi. Bu sırada Talha yatıyordu. Kuş etinden bazılarımız yedi, bazılarımız çekinip yemedi. Talha uyanınca yiyenleri te'yid etti ve: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte onu yedik" dedi." [Müslim, Hacc 65, (1197); Nesâî, Hacc 78, (5, 182).]

1245 ٤٧ – وعن عبدالله بن عامر بن ربيعة قال: [أُتِى عثمانُ رضى الله عنه بلحمِ صيدٍ وهو بالعَرْجِ. فقَالَ لأصْحَابه كُلُوا. فقَالُوا: أولاَ تأكُلُ أنتَ؟ قال إنّى لَسْتُ كهيْئَتِكُمْ إنَّمَا صِيدَ مِنْ أجْلى]. أخرجه مالك.

47. (1245)-Abdullah İbnu Âmir İbni Rebîa anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a Arc'ta iken bir av eti getirildi. Arkadaşlarına:

"Yiyiniz!" dedi. Onlar:

"Sen yemiyor musun?" diye sordular.

"Ben, dedi, sizin durumunuzda değilim, bu hayvan benim için avlandı." [Muvatta, Hacc 84, (1, 354).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Muvatta'daki aslında Hz.Osman'ın ihramlı olduğu belirtilir. *İbnu Abdilberr* bu hadisle amel eden fakîhin çıkmadığını belirtir.

1246 ٤٨ - وعن عروة. [أنَّ عائشةَ رضيَ اللهُ عنها قالت لهُ وقدْ سألها عنْ لحمِ صيدٍ لم يصدْ منْ أجلهِ: يا ابنَ أُختي إنَّما هيَ عشرُ ليالٍ فإنْ تخلَّجَ في نفسكَ شيءٌ فدعهُ]. أخرجه مالك.

48. (1246)- *Urve* merhum anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:

"Bir av hayvanı benim için avlanmamışsa bu bana helâl mi, haram mı?" diye sormuştum, şu cevabı verdi:

"Ey kızkardeşimin oğlu, o (ihram müddeti) on gündür. İçinde bir seğrime (rahatsızlık, şüphe) hissedersen bırakıver (yeme)." [Muvatta, Hacc 85, (1, 354).]

AÇIKLAMA:

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), sorulan husus üzerine, nazarında kesin bir nass olmaması haysiyetiyle böyle cevap vermiştir. Ona göre, bu şüpheli bir durum arzetmektedir. Öyle ise, Hz. Aişe şüpheli hususlarda Resûlullah'ın koyduğu: دعْ ما يريبكَ إلى مالاَيريبكَ **"Şüpheli şeylerden, kesinliğe ulaşıncaya kadar kaçın"** prensibine uyarak, yemeyi terketmelidir. Üstelik ihram müddeti on gündür, sabredilmesi zor değildir... mânasında cevap vermiştir.

Hz. Aişe, ayrıca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmü iyice bilinmeyen, şüpheli hususlarda tâkip edilecek yolu gösteren bir başka düsturunu daha hatırlatmış olmaktadır: مانكرَ قلبكَ فدعهُ "Kalbin nefret ettiği şeyi bırak" veya الإثمُ حزّازُ القلوبِ "Günah kalblerin titrediği şeydir."

1247 ٤٩ - وعن البهزي رضي الله عنه، واسمه زيد بن كعب. [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ خرجَ يريدُ مكَّةَ وهوَ محرمٌ حتَّى إذا كانَ بالرَّوحاءِ إذا حمارُ وحشٍ عقيرٌ فذُكرَ لرسولِ اللهِ ﷺ فقالَ: دعوهُ فإنَّهُ يوشكُ أنْ يجيءَ صاحبهُ. فجاءَ البهزيُّ وهوَ صاحبهُ إلى رسولِ اللهِ ﷺ. فقالَ يا رسولَ اللهِ: شأنكمْ بهذا الحمارِ. فأمرَ رسولُ اللهِ ﷺ أبا بكرٍ يقسمهُ بينَ الرِّفاقِ. ثمَّ مضى حتَّى إذا كانَ بالإثايةِ بينَ الرُّويثةِ والعرجِ إذا ظبيٌ حاقفٌ في ظلٍّ وفيهِ سهمٌ فزعمَ أنَّ النَّبيَّ ﷺ أمرَ رجلاً أنْ يقفَ عندهُ لاَ يريبهُ أحدٌ منَ النَّاسِ حتَّى يجاوزهُ]. أخرجه مالك والنسائي.

« الحَاقِفُ » الذى انحنى وتثنى في نومه.

49. (1247)- *el-Behzî* (radıyallahu anh) -ki ismi Zeyd İbnu Ka'b'dır- anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye gitmek düşüncesiyle ihramlı olarak (Medine'den) çıktı. Ravhâ nam mevkiye varınca orada kesilmiş bir vahşî eşekle karşılaştılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bundan bahsedildi:

"Bırakın onu, dedi, *sahibi hemen gelebilir!"*

Derken hayvanın sahibi Behzî geldi ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bularak:

"Ey Allah'ın Resûlü, bu eşeği (size bıraktım) dilediğiniz gibi tasarruf edin!" dedi. Resûlullah derhal Hz. Ebu Bekir'e emrederek, *"yol arkadaşları arasında taksim etmesini"* söyledi.

Sonra yola devam edip İsâye nâm yere geldi. Burası Ruveyse ile Arc arasında bir yer idi. Sıcak bir gölgede kıvrılıp uyumakta olan bir ceylan vardı. -Râvi der ki- "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir şahsa, herkes geçinceye kadar orada bekleyip kimseye hayvanı rahatsız ettirmemesini emretti." [Muvatta, Hacc 79, 1, (351); Nesâi, Hacc 78, (5, 182, 183), Sayd 32, (7, 205).]

AÇIKLAMA:

1- Bir rivayette Medine-Mekke yolu üzerinde bulunan bazı yer isimleri geçmektedir: Ravhâ, İsâye, (veya Üsâye veya Esâye), Ruveyse, Arc. Bunlar yol boyu uğrak yerleridir.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in uyuyan ceylanı rahatsız ettirip, ürküttürmemesi, ihramlı oluşlarından ileri gelir. Zîra muhrime, sayd'ı (av hayvanını) ürkütmesi veya bu işte yardımcı olması, -sadedinde olduğumuz rivayetten anlaşılacağı üzere- yasaktır.

1248 ٥٠- وعن عـروة أنَّ الزُّبير رَضِيَ اللهُ عَنهُ [كَـانَ يتزوَّدُ صفيفَ قَديدِ الظِّباءِ وهو مُحرِمٌ]. أخرجه مالك.

« الصَّفيفُ والقَديدُ » اللحم المَلوح المُجفَّفُ في الشمس، سمى صفيفاً لأنه يُصف في الشمس ليَجفَّ.

50. (1248)- *Urve* (rahimehullah) anlatıyor: "Zübeyr (radıyallahu anh) ihramlı olduğu halde (yemek üzere yanına) güneşte kurutulmuş ceylan eti dizisini azık olarak alıyordu." [Muvatta, Hacc 77, (1, 350).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Hz.Zübeyr (radıyallahu anh)'in ihramlıya, ihramdan önce hazırlanmış av hayvanı eti yemesinin helâl olduğu inancında bulunduğunu göstermektedir.

1249 ٥١ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ الله ﷺ في حَجٍّ أَوْ عُمْرَةٍ فَاسْتَقْبَلَنَا رِجْلٌ مِنْ جَرَادٍ فَجَعَلْنَا نَضْرِبُهُ بِسِيَاطِنَا وَقِسِيِّنَا. فَقَالَ ﷺ: كُلُوهُ فَإِنَّهُ مِنْ صَيْدِ الْبَحْرِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«الرِّجْلُ مِنَ الجَرَادِ» بكسر الراء وسكون الجيم: القطعة منه.

51. (1249)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, hacc veya umre için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte yola çıkmıştık. Yol esnasında bir çekirge sürüsüne rastladık. Kamçı ve yaylarımızla vurmaya başladık. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bunu yeyin, zîra o deniz avından (sayılır)" dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 42, (1853); Tirmizî, Hacc 27, (850).]

1250 ٥٢ – وعن كعب قال: [الجَرَادُ مِنْ صَيْدِ الْبَحْرِ]. أخرجه مالك وأبو داود.

52. (1250)- *Ka'bu'l-Ahbâr* demiştir ki: "Çekirge deniz avı(ndan sayılmış)dır." [Ebu Dâvud, Menâsik 42, (1853); Muvatta, Hacc 82, (1, 352).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette, çekirgenin deniz avına benzetilmesi, çekirgenin de ölüsünün yenmesi yönüyle arzettiği benzerlikten ileri gelir.

2- Ancak, fukahâ muhrim'e çekirge öldürmeyi yasaklamıştır. Onu öldüren kıymetini tasaddukta bulunur.

Hidâye'de, çekirgenin kara avı olduğu belirtilmiştir. İbnu'l-Hümâm, ulemânın ekseriyetinin böyle hükmettiğini belirtir. Bu durumda sadedinde olduğumuz hadis müşkil bir durum ortaya koymaktadır. Hz. Ömer, kendisine, ihramlı iken çekirge öldürüp, hükmünü sormak için gelen kimseyi Ka'bu'l-Ahbâr'a gönderir. O: "Bir dirhem tasadduk etmeye" hükmeder.

Aliyyu'l-Kârî: "Bu hadis şayet sahîh ise, iki çeşit çekirge, kara ve deniz çekirgeleri var demektir, her biri hakkında ayrı ayrı uygun hüküm yürütülür" diyerek ihtilâfı gidermeye çalışmıştır. (müteakip açıklamaya da bakınız.)

Ancak hemen kaydedelim ki, Ebu Dâvud, senette yer alan Ebu'l-Mühezzim'in zayıf olduğunu, çekirgenin "deniz avı" olduğunu söyleyen iki rivayetin de vehimden ibâret olduğunu belirtir.

1251 ٥٣– وزاد مالك [أنَّ عُمرَ رضيَ اللهُ عنه قالَ لهُ: وما يُدْرِيكَ؟ فقالَ: يا أميرَ المُؤمنينَ، والَّذي نفسي بيدهِ إنْ هيَ إلاَّ نثرةُ حوتٍ ينثرهُ في كُلِّ عامٍ مرَّتينِ].

«النَّثْرَةُ» الدواب بالنون: شدة العطسة، يقال نثرت الشاة إذا طرحت عن أنفها الأذى.

53. (1251)- *Muvatta*'da şu ziyade var: Hz. Ömer (radıyallahu anh) Ka'b'a sordu: "Nereden biliyorsun (ki çekirge deniz avıdır)?" Ka'b şu cevabı verdi:

"Ey mü'minlerin emîri, nefsimi yed-i kudretinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, bu (bir nevi) balık hapşırmasıdır, her yıl iki sefer hapşırır." [Muvatta, Hacc 82, (1, 352).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Ka'bu'l-Ahbar*'ındır. Ka'b, Müslüman olan Yahudi âlimlerden biridir. Muhadramlardan kabul edilir. Hz. Ebu Bekir veya Hz. Ömer zamanında İslâm'la müşerref olmuştur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sağlığında Müslüman olduğu da söylenmiştir. İbnu Hacer: *"Sa-hîh olanı Hz. Ömer zamanında İslâm'a girmiş olmasıdır"* der.

Ka'b, Yahudi âlimi olması itibariyle rivayetlerinde eski malumatının te'siri görülmüştür. Hatta İslâmî telîfâtâ giren pekçok isrâiliyâtın mühim kaynaklarından birinin Ka'b olduğu kabul edilmiştir.

Çekirgenin deniz avından olduğunu ifade eden bu rivayetlerde isrâilî efsâne kokusunu hissetmemek mümkün değildir. Ebu Hüreyre'den gelen 1249 numaralı hadisin mâkul bir te'vili yapılmış, çekirgenin deniz avından sayılmasının bir vechi gösterilmiştir. Ama, çekirge sürüsünü balık hapşırığına benzeten ifâdenin te'vili zorluk arzetmektedir. Nitekim başta Şâfiî, ulemâmız çekirgeyi kara avı saymış ve çekirgeye taarruzu ihramlıya haram kılmış, öldürene de kıymetince tasadduk hükmetmede tereddüd etmemiştir.

Zürkânî, bizzat Ka'b'ın yukarıda kaydedilen görüşünden rücû ettiğini gösteren delillerden bahseder. Aynen şöyle devam eder: "...Şâfiî hazretleri sahîh veya hasen bir senedle Abdullah İbnu Ebî Ammâr'dan şunu rivayet etti: Muaz İbnu Cebel ve Ka'bu'l-Ahbâr (radıyallahu anh)'la

birlikte, bir ihramlı grup içinde, Beytu'l-Makdis'den umre yapmak üzere hareket ettik. Yolda, bir mevkiye gelmiştik ki Ka'b bir ateş yakıp ısınmaya başladı. O sırada bir çekirge sürüsü geldi. İki çekirge yakalayıp öldürdü. İhramlı olduğunu unutmuştu, sonradan hatırladı ve çekirgeleri (yemeden) attı. Medine'ye gelince *Hz. Ömer*'e uğrayıp bu iki çekirgenin hikâyesini anlattı. *Hz. Ömer* (radıyallahu anh): "Kendi kendine nasıl bir ceza verdin?" diye sordu. Ka'b: "İki dirhem ödeme cezası" dedi. Hz. Ömer: "Öyle mi! İki dirhem yüz çekirgeden daha kıymetlidir." Evet. Çekirgeler yolları istilâ etseler, geçebilmek için çiğnemekten başka çare kalmasa, bu sebeple bir ödeme gerekmez. Yine de ihramlı, çekirge öldürmekten sakınmalıdır. İbnu Abdilberr, çekirgenin balık hapşırığı olması meselesinde, müşahedeye ters düştüğü için tevakkuf etmiştir.

es-Sâcî, Ka'b'dan şunu rivayet eder: "İlk çekirge, balığın burun deliğinden çıkmıştır." Bununla ilk yaratılışının böyle olduğunu ifade etmiştir, ancak bunun sıhhati bilinmez. Hz. Ömer onu ne tekzib ne de tasdik etti. Zîra onun, bunu, Tevrat'tan öğrenmiş olabileceğinden korktu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onların rivayet ettiği şeyler hususundaki sünneti şudur: *"Ne tasdik ne de tekzib etmemek, böylece rivayet ettikleri şey haksa reddedilmemiş, ecdâdları tarafından uydurulmuş veya tahrif edilmiş bir şey ise tasdik edilmemiş olur."*

Görüldüğü üzere, İslâm ulemâsı, rivayet olarak kitaplara giren isrâiliyâtı ihtiyatla karşılamış, reddi gerekince de ağırbaşlılık ve selef büyüklerine olan hürmeti rencide etmeyecek bir üslubla reddetmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Ehl-i Kitab'ın söylediklerini ne red ne de tasdik edin, böylece hakkı tekzib, batılı tasdikten sâlim kalırsınız"* mânasındaki irşadlarının Ehl-i Kitap'la olan münasebetlerde, muhatabın inancına saygıda nasıl mühim bir esas olduğu da anlaşılmış oluyor.

Dar kafalarına sığdıramadıkları herşeye safsata diyerek milyonlarca mü'minin inançlarına saygısızlık ilan eden modern barbarların kulakları çınlasın!

1252 ٥٤– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عنها. [أنَّ أسماء بنت عميس: نُفِسَتْ بمحمد ابن أبى بكرٍ بالشجرة فأمرَ النبىُّ ﷺ أبا بكرٍ أنْ يأمرها أنْ تغتسلَ وتُهِلَّ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

« نُفِسَتِ المرأةُ » بضم النون وفتحها: إذا ولدت.

54. (1252)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Esmâ Bintu Umeys, Muhammed İbnu Ebî Bekir'in doğumu sebebiyle Şecere nâm nev-

kide nifas olmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz.Ebu Bekir (radı-yallahu anh)'i görüp, kadına yıkanıp ihrama girmesini emretmesini söyledi." [Müslim, Hacc 109, (1209); Ebu Dâvud, Menâsik 35, (1834); İbnu Mâce, Menâsik 12, (2911).]

1253 ٥٥ – وعن أسماء بنت عُميس رضى الله عنها. [أنَّهَا وَلَدَتْ مُحَمَّداً بالبَيْدَاءِ: وذكر مثْله]. أخرجه مالك والنسائى.

وفي رواية مالك: بذى الحُلَيْفَةِ فأمَرَهَا أبُو بَكْرٍ أنْ تَغْتَسِلَ ثُمَّ تَهِلَّ.

زاد النسائى في أخرى: ثُمَّ تُهِلُّ بالحَجِّ وتَصنَعُ ما يَصْنَعُ النَّاسُ إلاَّ أنَّهَا لاَ تَطُوفُ بالبَيْتِ، وذَلِكَ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ.

وفي أخرى له: أرْسَلْتُ إلى رسولِ الله ﷺ كَيْفَ أصْنَعُ؟ فَقَالَ اغْتَسِلِي واسْتَثْفِرِى ثُمَّ أهِلِّي.

«استثفرت الحائضُ» إذا شدّت على فرجها خرْقة وعلّقت طرفيها إلى شئ مشدود في وسطها من مُقدّمها ومؤخرها. مأخوذٌ من ثَفَر الدابة: وهو ما يكون تحت ذَنبها.

55. (1253)- *Esmâ Bintu Ümeys* (radıyallahu anhâ) Muhammed'i Beydâ'da doğurduğunu söylemiş, önceki hadisteki durumu aynen zikretmiştir." [Muvatta, Hacc 1, (1, 322); Nesâî, Hacc 26,(5, 127.]

Muvatta'nın bir başka rivayetinde şöyle denir: "(Esmâ..) Zülhuleyfe'de Muhammed'i doğurdu). Ebu Bekir (radıyallahu anh) ona yıkanmasını sonra da ihrâma girmesini emretti."

Nesâî, bir başka rivayette şu ziyadeyi ilâve eder: "...sonra hacc için ihrama girmesini, Ka'be'yi tavaf hâriç, herkesin yaptıklarını aynen yapmasını (emretti)."

Yine Nesâî'nin bir başka rivayetinde (Esma) şöyle demiştir: "Resûlullah'a (birisini) göndererek: "Ne yapayım?" diye sordurdum. Bana: *"Yıkan, (kan gelen kısma) sargı bağla, sonra da ihrama gir"* haberini gönderdi."

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, hayızlı ve nifaslı kadınların ihrama girebileceklerini, ta-

vaf ve tavafa bağlı olan iki rekât tavaf namazından başka, bütün hacc fiillerini yapabileceklerini göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, nifaslı halde neler yapabileceğini soran Esmâ'ya, *"Tavaf hariç her şeyi"* diye cevap vermiştir. Nifaslı ve hayızlı kadınların, ihram için yıkanmaları gerekir mi, gerekmez mi meselesinde ihtilâf edilmiştir. Hanefî ve Şâfiîlerin de dahil olduğu Cumhûr'a göre, yıkanmaları müstehabtır. Hasan Basrî ve Zâhirîler'e göre vâcibtir.

Bilindiği üzere, bir kadın doğumdan itibaren 40 gün nifaslı sayılır ve bu esnada, tıpkı hayızlı halde olduğu üzere, oruç tutamaz, namaz kılamaz. Kâ'be'yi tavaf edemez, câmiye giremez, Kur'ân'a el süremez. Bu durumlarda hacc yapabilir mi? Veya hacc menâsikinden hangilerini yapabilir, hangilerini yapamaz? İşte haccın başlatıldığı sırada doğum yapmış olan Esmâ (radıyallahu anhâ) bunu sormuştur.

Esma, hacc niyetiyle yola çıkıp, ihram giyme mahalline gelince doğum yaparak nifas olmuştur. Zîra doğum yaptığı zikredilen yerler, Medinelilerin ihrama girdikleri yerlerdir: *Şecere, Zülhuleyfe, Beyda.* Aslında Şecere ve Beyda, Zülhuleyfe'de muayyen noktaların isimleridir. Zülhuleyfe ise, Medineliler için, bizzat Resûlullah tarafından tesbit edilen mîkat yani ihram giyme mahallidir. (1187 numaralı hadise bakın.)

1254 ٥٦ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنّه قال في المرأة الحائض الّتى تُهِلُّ بالحجّ أو بالعمرة: إنّها تُهِلُّ بحجّها أو عمرتها إذا أرادت. ولكن لا تطوف بالبيت ولا بين الصّفا والمروة. وتشهد المناسك كلّها مع النّاس، ولا تقرب المسجد حتّى تطهر].

أخرجه مالك.

56. (1254)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den yapılan bir rivayete göre, hacc veya umre için ihrama giren hayızlı kadın hakkında, "Kadın dilerse umre veya haccı için ihrama girer, ancak Beytullah'ı tavaf edemez, Safa ile Merve arasındaki sa'yi de yapamaz. Bunlar dışındaki bütün menâsike insanlarla birlikte katılır. Temizleninceye kadar mescide yakın olamaz." [Muvatta, Hacc 45.]

AÇIKLAMA:

Hayızlı kadının Safa ve Merve arasındaki sa'yi yapamayışı, sa'yin tavafa bağlı olmasından ileri gelir. Zîra sa'y, Beytullah'ı tavaftan sonra icrâ edilen bir nüsüktür. Böyle olunca, temizlik şart olan tavaf hayız ve nifasıyla yasak olunca, buna bağlı olarak yapılan sa'y da ister istemez

yapılamaz. Tavaftan imtina eden sa'yden de imtina eder. Öyle ise hayızlının sa'y yapamayışı, sa'y için temizliğin şart olmasından ileri gelmez. Gerçi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan yapılan bir rivayete göre, önce sa'y yapan bir kimse durumunu sorunca, Hz. Peygamber: طُفْ ولا حرج "Tavafını da yap, bunda bir mahzur yok" buyurmuştur. Ancak Cumhur bunun yeterli olmayacağını, tavaftan sonra yeniden sa'y yapması gerektiğini söylemiştir. Hadisi de: *"Buradaki sa'y, kudüm tavafından sonra ve ziyâret (veya ifâza) tavafından önce yapılan sa'y olmalıdır"* diye te'vil etmişlerdir.

Mescide yaklaşmayı meşru kılan temizlenmeden maksad "kanın kesilmesini takib edecek yıkanma"dır. Nifas veya hayız kanı tamamen kesilmeden alınacak boy abdesti şer'î temizliği sağlamaz. Veya kan kesildikten sonra boy abdesti alınmadığı takdirde yine "temiz olunmaz."

1255 ٥٧ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ الله ﷺ: النُّفَساءُ والحائضُ إذَا أتَتا علَى المِيـــقاتِ تغتسِلانِ وتحرِمانِ وتقضِيانِ المَناسِكَ كُلَّها غيرَ الطَّوافِ بِالْبَيْتِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

57. (1255)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Nifaslı ve hayızlı kadınlar mîkata gelince guslederek ihrama girerler ve Beytullah'a olan tavaf hariç bütün menâsiki îfa ederler." [Ebu Dâvud, Menâsik 10, (1744); Tirmizî,Hacc 100, (945).]

1256 ٥٨ – وعن ابن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهُما [قال رسولُ الله ﷺ: خَمْسٌ من الدَّوابِّ لَيْسَ علَـــى المُحرِمِ فِـــي قَتلِهِنَّ جُناحٌ: الغُرابُ، والحِدأةُ، والعقربُ، والفأرةُ، والكلبُ العَقُورُ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

وفي رواية: لاَ جُناحَ علَى من قتلهنَّ في الحَرَمِ والإحرامِ.

وفي أخرى بأبى داود والترمذى عن أبى سعيد الخدرى: والسَّبُعُ العادِى.

والمراد به الذى يعدو على الإنسان فيفترسه، وسيجئ لما يجوز قتله من الدواب بابٌ في كتاب القتل من حرف القاف إن شاء الله تعالى.

58. (1256)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Beş hayvan vardır, bunların öldürülmesi ihramlıya günah değildir: Karga, çaylak, akrep, fâre, kelb-i akûr."* [Buhari, Cezau's-Sayd 7; Müslim, Hacc 72, (1199); Muvatta, Hacc 88,(1, 356); Ebu Dâvud, Menâsik40, (1846); Nesâî, Hacc 82, 83, 84, 86, 87, 88, (5, 187-190).]

Bir rivayette şöyle denmiştir: "Bunları, Harem'de ve ihramda iken öldürene günah yoktur."

Ebu Dâvud ve *Tirmizî*'nin, Ebu Saîdi'l-Hudrî'den kaydettikleri bir rivâyette: "Âdi yırtıcılar" da denmiştir. Bundan maksad insana saldırıp yaralayandır. Hayvanlardan öldürülmesi câiz olanları ayrıca zikredeceğiz (4939-4952. hadisler).

AÇIKLAMA:

1- İhramlıya öldürmesi helâl olan bu beş hayvan, ihramsıza evleviyetle helâldir. Bu hayvanların zararlı olduğu herkesce bilinir. Bunların, namaz kılarken bile öldürülmesinin câiz olduğunu ifâde eden rivayetler mevcuttur.

İnsana zarar veremeyecek derecede küçük olan yavrularının da öldürülmesi câiz mi değil mi? ihtilâf edilmiştir.

3- Farenin muhtelif cinsleri olmasına rağmen, hadiste mutlak geldiği için hepsinin öldürülmesi câizdir.

4- *Kelb-i akûr,* bilinen köpek değildir. Ulemâ kelb-i akur'dan insana saldırıp, yaralayan ve insanları korkutan bütün yırtıcı canavarları anlamışlardır. Arslan, kaplan, panter, kurt gibi... Bazı âlimler, sayılan bu beş hayvana, eti yenmeyen hayvanlardan öldürülmesi yasaklanmış olanlar dışındaki bütün vahşîlerin girdiğini söyler ve öldürülmelerinin câiz olduğuna hükmederler.

5- *Kastalânî,* bu hayvanların öldürülmelerinin câiz kılınmasını, bunların insanlara ve diğer hayvanlara zararlı oluşlarına bağlar ve der ki: "karga ile çaylak zayıf bulduğu sığırın ve diğer sağmal hayvanların arka kısmının etini gagasıyla yer, gözünü oyar, şaşkın insanın elinden ekmeğini bile kapabilir. Bunlar kuşların en âdisidir. Akrep de çok zehirli bir hayvandır. Öyle ki yılanı bile sokup öldürülebilir. Onun zehri, kocaman fili bile devirmeye yeterlidir." Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de namazda akrep öldürdüğünü haber veren rivâyet mevcuttur.

6- Bu hayvanların öldürülmesi bir vecibe değil bir cevazdır. Yani bunlar görülünce mutlak öldürülsün demek değildir. Öldüren, herhangi bir günah işlememiştir, herhangi bir ceza ödemez demektir.

7- Âlimler bu hadisten hareketle, öldürülmesi gereken bir mücrim Harem'e iltica ettiği takdirde, orada öldürülmesinin câiz olduğu hükmünü çıkartmıştır.

1257 ٥٩ – وعن علقمة بن أبي علقمة عن أمه: [أنها سمعت عائشة رضي الله عنها تسئل عن المحرم يحك جسده. قالت: نعم فليحككه وليشدد. ثم قالت: لو ربطت يداي ولم أجد إلا رجلي لحككت]. أخرجه مالك.

59. (1257)- *Alkame İbnu Ebî Alkame*, annesinden rivayet etmiştir ki: "Annesi, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yi ihramlı iken bedenini kaşıyan kimse hakkında soru sorulunca dinlemiştir. Hz. Aişe şu cevabı verir: "Evet, kaşınsın ve şiddetle kaşısın." Sonra Hz. Aişe ilâve eder: "Ellerimi bağlasalar, (kaşınmak için ayaklarımdan başka bir imkânım olmasa) ayaklarımla kaşınırım." [Muvatta, Hacc 93, (1, 358).]

AÇIKLAMA:

Kaşıma, kıl dökme ihtimâlini getirdiği için ihramlı hakkında meşkuk bir durum hâsıl eder. Bu sebeple *Hz. Aişe*'ye, câiz mi, değil mi diye sorarlar. Hz. Aişe câiz olduğunu, hiçbir mahzur görmediğini ifade için mübâlağalı bir üslup ihtiyar eder. *İmam Mâlik* bedenin baş, sırt gibi görünmeyen kısımlarının dikkatli ve ihtiyatlı kaşınması gerektiğine dikkat çeker: "Olur ki, eli bir hayvancığa rastlar da göremez" der.

1258 ٦٠ – وعن أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنهما قالت: [خرجنا مع رسول الله ﷺ حجاجا حتى إذا كنا بالعرج نزل رسول الله ﷺ ونزلنا فجلست عائشة إلى جنب رسول الله ﷺ وجلست إلى جنب أبي بكر فكانت زاملة رسول الله ﷺ وزاملة أبي بكر واحدة مع غلام لأبي بكر رضي الله عنه، فجلس أبو بكر ينتظر أن يطلع عليه فطلع وليس معه بعيره. فقال أبو بكر: أين بعيرك؟ فقال: أضللته البارحة. فقال أبو بكر: بعير واحد تضله؟ وطفق يضربه ورسول الله ﷺ يتبسم ويقول: انظروا إلى هذا المحرم. ما يصنع وما يزيد على ذلك ويتبسم]. أخرجه أبو داود.

60. (1258)- *Esmâ Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hacc yapmak üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte

çıktık. Arc nâm mevkiye kadar geldik. Orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* konakladı, biz de konakladık. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına oturdu. Ben de babam Ebu Bekir'in yanına oturdum. Resûlullah'ın binek devesi ile, Hz.Ebu Bekir'in binek develeri tekdi ve o da Ebu Bekir'e ait bir köle ile birlikte (yolda) idi. Ebu Bekir (radıyallahu anh) oturup, kölenin gelmesini beklemeye başladı. Köle geldi ama beraberinde deve yoktu. Hz.Ebu Bekir (radıyallahu anh):

"– Deven nerde?" diye sordu. Köle:

"– Sabahleyin onu kaybettim!" dedi. Ebu Bekir (radıyallahu anh):

"– Tek bir deveyi kayıp mı ettin!" deyip köleye vurmaya başladı. Resûlullah bu sırada gülüyor ve şöyle diyordu:

"– Şu ihramlıya bakın neler de yapıyor!" (İbnu Ebi Rizme der ki: Resûlullah: *"Şu ihramlıya bakın neler de yapıyor?"* deyip gülüyor, (başka bir şey söylemiyordu)." [Ebu Dâvud, Menâsik 30, (1818); İbnu Mâce, Menâsik 21, (2933).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'in metni, Ebu Davud'unkine nazaran -anlamayı zorlaştıracak- bazı eksiklikler ihtiva etmektedir. Tercümede, aslından alarak parantez içerisinde gösterdik.

2- Görüldüğü üzere, ihramlının te'dibde bulunulmasına Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdahale etmiş, fakat, kesin ve sert bir üslubla değil. Şu halde bu müdahale tahrim ifade etmektedir. Nitekim aynı hadisi Ebu Dâvud: *"İhramlı kölesini te'dib eder"* adını taşıyan bir bâb başlığı altında kaydederken, İbnu Mâce: *"İhramda iken sakınma"* adını taşıyan bir bâbda kaydeder. Şu halde ihramlı, ailesini te'dib edebilecek, ancak dikkat etmesi, aşırı gitmemesi gerekir, terki ise evladır.

1259 ٦١ – وعن ربيعة بن عبدالله [أنّه رأى عمر بن الخطّاب رضى الله عنه يقرّد بعيراً له وهو محرم].

61. (1259)-Rebîa İbnu Abdillah: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i ihramlı iken (Mekke ile Medine arasındaki Sükyâ köyünde) devesinin kurtlarını alıp toprağa atarken gördüm." [Muvatta, Hac 92, (1, 357).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin sonuna İmam Mâlik: *"Ben bunu mekruh buluyorum"* kaydını koyar.

2- *İmam Mâlik*'in mekruh addetmesi, devede yaşayan bu parazitlerin de hayvan olmasından ileri gelir. Yere atılınca öleceklerinden, ihram yasağı araya girmiş olmaktadır. Ancak Hz. Ömer'in bunu câiz gördüğü açıktır.

Zürkânî der ki: "Eğer bunlar deveye zarar veriyorlarsa, onları deveden temizler, kefâret olarak bir miktar taam yedirir" der.

1260 ٦٢ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمرَ يَكْرَهُ أنْ يَنْزِعَ المُحْرِمُ حَلَمَةً أوْ قُرَاداً مِنْ بَعِيرِهِ]. أخرجهما مالك.

ومعنى «يُقَرِّدُ» أى ينزع عنه القِرْدَان جمع قُراد وهو دُوَيبَة معروفة. «والحَلَمَة» جمعها حلَم وهى : ما عظم من القراد.

62. (1260), Nâfi' anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), ihramlının, devesinden pire veya güve gibi haşereleri temizlemesini mekruh addederdi." [Muvatta, Hacc 95, (1, 358).]

BİRİNCİ FER'[40]

TELBİYE HAKKINDADIR

1261 ١- عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [بيداؤكم هذه التى تكذبون على رسول الله ﷺ فيها: ما أهل رسول الله ﷺ إلا من عند المسجد: يعنى مسجد ذى الحليفة]. أخرجه الستة.

وفي رواية: ما أهل إلا من عند الشجرة حين قام به بعيره.

وفي أخرى للنسائى: قيل لابن عمر: رأيتك تهل إذا استوت بك راحلتك؟ قال: إن رسول الله ﷺ كان يفعله.

1. (1261)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) şunu söyledi: "Sizin Beydâ'nız, hakkında Resûlullah'a iftira ettiğiniz şurasıdır. Ama, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece mescidin -yani Zülhuleyfe mescidinin- yanında ihrama girip telbiye getirdi." [Buharî, Hacc 20; Müslim, Hacc 23, (1186); Muvatta, Hacc 30, (1, 332); Tirmizî, Hacc 8,(818); Ebu Dâvud, Hacc 21, (1771); Nesâî, Hacc 56, (5, 162-164); İbnu Mâce, Menâsik 14, (2916).]

Bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Şecere nâm mevkide devesine bindiği zaman telbiye getirdi."

Nesâî'nin diğer bir rivayetinde denir ki: "İbnu Ömer'e: "Seni deven kaldırdığı zaman telbiye çeker gördüm" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi: "Çünkü Resûlullah böyle yapmıştı."

AÇIKLAMA:

1- **Beydâ,** lügat olarak çöl, boş arâzi mânasına gelir. Hadiste ise,

40- **Fer'** teferruat mesele demektir. Yani bir meselenin ikinci, üçüncü derecede tâli meselesi, alt başlığın alt başlığı gibi. Cem'i, fürûdur.

belli bir yerin adıdır: Zülhuleyfe'nin Mekke tarafına düşen ve oraya yakın bulunan bir tepedir. Her çeşit inşaattan hali olduğu için Beydâ denmiştir.

2- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) bir ihtilâfa temas etmektedir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccı hangi noktada başlatmıştır? İbnu Abbâs'tan yapılan bir rivayette *-ki Dârakutnî tahric etmiştir-* Hz. Peygamber'in Beydâ'ya çıktıktan sonra hacca niyet edip telbiye getirmeye başladığı belirtilir. Sa'd İbnu Ebî Vakkas (radıyallahu anh)'ın Ebu Davud'da gelen bir rivayeti, Resûlullah'ın, Uhud yolunu tutacaksa, Beyda dağına tırmandığında telbiyede bulunduğunu, Fur' yolunu tutacaksa hayvanı kaldırır kaldırmaz telbiyede bulunduğunu ifade eder.

3- Sadedinde olduğumuz rivayette *İbnu Ömer* ise, Zülhuleyfe Mescidi'nin yanında telbiyeye başladığını söylemekte, diğer ifadeleri "kizb" olarak tavsif etmektedir. Hemen belirtelim ki, bu kizb dilimizdeki yalan ve iftira değildir, "hata" demektir. Yani İbnu Ömer hâdiseyi rivâyet eden ashabın hata ettiğini iddia etmektedir. İzah edileceği üzere, işin aslında hata da mevcut değil.

4- Görüldüğü üzere, ulemâ, Hz. Peygamber'in ihrama girdiği yer hususunda ihtilâf etmiştir: *Zülhuleyfe Mescidi* diyen olmuş, devesi onu kaldırınca diyen olmuş, Beyda tepesine çıkınca diyen olmuştur.

Bu meseleyi, müteakip rivâyette göreceğimiz üzere en güzel çözüme bağlayan İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tır. O, "Bunu en iyi bileniniz benim"diyerek sözüne başlayacak, gerçekten hacc âdâbına uygun şekilde izah edip, her iddia sahibine hak verecek şekilde mâkul bir izaha kavuşturacaktır.

Onun bu izahını nakleden Tahâvî benimsediğini belirtir. Ayrıca *Ebu Hanîfe, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* (rahimehumullah) bunların mezheplerine tâbi olan diğer ulemânın bu açıklamayı benimsediklerini kaydeder.

Evzâî, Atâ ve Katâde'ye göre ise, Beydâ'da ihrama girmek müstehabtır.

1262 ٢– وعن أنس رضي الله عنه [أنَّ رسولَ الله ﷺ صلَّى الظُّهرَ ثمَّ ركبَ راحلتَه فلمَّا علاَ على جبلِ البيداءِ أهلَّ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

زاد النسائي في أخرى: وأهلَّ بالحجِّ والعمرةِ حينَ صلَّى الظُّهرَ.

2. (1262)- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğleyi kıldı. Sonra devesine bindi. Beydâ tepesine çıktığı zaman telbiye getirdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1774); Nesâî, Hacc 25, (5,127), 56, (5, 162).]

Nesâî, bir diğer rivayette şu ziyadeyi kaydetti: "Öğleyi kıldığı zaman hacc ve umre için ihrama girdi."

1263 ٣- وعن أبي جُبير قال: [قُلْتُ لأبنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَجِبْتُ لأخْتِلاَفِ أَصْحَابِ رسولِ اللهِ ﷺ في إهْلاَلِه حِينَ أَوْجَبَ. فَقَالَ: إنّي لأعْلَمُ النَّاسِ بذلكَ، إنَّهَا إنَّمَا كَانَتْ مِنْ رسولِ اللهِ ﷺ حَجَّةً واحدةً فمنْ هُنَالكَ اختلفُوا. خرجَ رسولُ اللهِ ﷺ حَاجاً فلمَّا صَلَّى في مَسْجِدِ ذي الحُلَيْفَةِ رَكْعَتَيْهِ أَوْجبهُ في مَجْلِسِهِ فأهلَّ بالحجِّ حينَ فرغَ منْ رَكْعَتَيْهِ فسمعَ ذلكَ منهُ أقْوامٌ فحفظْتُهُ عنهُ، ثُمَّ رَكِبَ فلمَّا اسْتَقلَّتْ به نَاقتُهُ أهَلَّ وأدْرَكَ ذلكَ منهُ أقْوامٌ. وذلكَ أنَّ النَّاسَ إنَّمَا كَانُوا يأتُونَ أرْسالاً فسمعُوهُ حينَ اسْتقلَّتْ به نَاقتهُ يُهِلُّ. فَقَالُوا إنَّمَا أهَلَّ حينَ اسْتقلَّتْ به نَاقتهُ ثُمَّ مَضَى فلمَّا علاَ علَى شَرَفِ البَيْدَاءِ أهَلَّ وأدْرَكَ ذلكَ منهُ أقْوامٌ فَقَالُوا إنَّمَا أهَلَّ حينَ علاَ علَى شَرَفِ البَيْدَاءِ. وأيْمُ اللهِ لقدْ أوْجَلَ في مُصَلاَّهُ وأهَلَّ حينَ اسْتقلَّتْ به نَاقتُهُ وأهَلَّ حينَ علاَ علَى شَرَفِ البَيْدَاءِ. قَالَ سَعيدُ بنُ جُبَيْرٍ: فمنْ أخذَ بقولِ ابنِ عَبَّاسٍ أهَلَّ في مُصَلاَّهُ إذا فرغَ منْ رَكْعَتَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1263)- *Ebu Cübeyr* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a dedim ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, vâcib kıldığı zaman, getirdiği telbiye hususunda Ashab'ın ihtilâfına doğrusu hayret ediyorum!" Bana şu cevabı verdi.

"Bu meseleyi ben herkesten iyi biliyorum. Aslında Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) tek bir hacc yaptı. Bütün ihtilâflar bununla ilgili Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hacc maksadıyla (Medine'den) yola çıktı. Zülhuleyfe Mescidi'ne gelip iki rekatlık ihram namazını kılınca, haccı fiilen olduğu yerde başlattı. Namazı bitirince de hacc için telbiyede bulundu. İşte bu telbiyeyi bir kısım insanlar işitti. Bunu kendisinden ben de (işittim ve) hatırımda tuttum. Sonra hayvanına bindi. Devesi onu yerden kaldırınca tekrar telbiye getirdi. Bu ikinci telbiyeyi de işitenler oldu. (Her

seferinde telbiyeleri) farklı kimselerin işitmesi, insanların dağınık ve hareket halinde olmalarındandı. Böylece, devesi onu kaldırdığı zaman çektiği telbiyesini de yeni insanlar işitti. İşte bunlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), devesi kaldırdığı zaman telbiye getirdi" dediler.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) yoluna devam etti. Beydâ tepesine çıkınca da telbiye getirdi. Bu telbiyeyi de işiten başkaları vardı. Bunlar: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Beydâ'ya çıkınca telbiye getirdi" dediler. Allah'a kasem olsun! Resûlullah namazgâhında haccı başlattı. Devesi kaldırdığı zaman telbiye getirdi, sonra Beydâ tepesine çıkınca orada da telbiye getirdi."

Said İbnu Cübeyr sözüne devamla dedi ki: *"İbnu Abbas'ın sözünü esas alanlar (Zülhuleyfe'deki) namazgâhta iki rek'atlık ihram namazını kılar kılmaz telbiye getirdi."* [Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1770).]

AÇIKLAMA'sı için önceki hadise bakın.

1264 ٤ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمرَ رضيَ اللّهُ عنهما إذَا دَخَلَ أدنَى الحَرَمِ امسَكَ عَنِ التَّلبِيَةِ، ثُمَّ يَبِيتُ بِذِى طُوًى، ويُصَلِّى بِهَا الصُّبحَ، ثُمَّ يغتَسِلُ، ويُحدِّثُ أنَّ النَّبىَّ ﷺ كانَ يَفعَلُ ذلكَ]. أخرجه الثلاثة.

4. (1264)- *Nâfi'* diyor ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Harem, bölgesinin en yakın yerine geldi mi telbiyeyi artık bırakırdı. Sonra Zu-Tuva nâm mevkide geceyi geçirir, orada sabah namazını kılar, sonra yıkanırdı ve derdi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapmıştı." [Buhari, Hacc 38, 39; Müslim, Hacc 226, (1259); Muvatta, Hacc 32, (1, 333).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Münzir: "Mekke'ye girerken yıkanmak, bütün âlimlere göre, müstehabtır, âmden terkinde fidye gerekmiyeceği hususunda da ihtilâf etmezler" demiştir. Ulemânın ekseriyeti: "Sadece abdest alınmış olsa bu da kifayet eder, müstehab yerine gelir" demiştir. İbnu Ömer bazan abdest alır, bazan yıkanırdı. Ancak daha önce kaydedildiği üzere (1223 ve 1225. hadisler) İbnu Ömer ihrama girdikten sonra başını, ihtilâm hâli araya girmedikçe yıkamazdı. Bunun su ile de olsa, başın örtülme yasağının ihlâl edilmemesi endişesinden ileri geldiğini kaydetmiştik. Şu halde, Mekke'ye girmezden önce onun yıkanması demek, yine başını hariç tutarak yıkanması demektir, tam bir boy abdesti alması değildir.

Şâfiîler, "Mekke'ye girerken, ihramlı, yıkanmayacak olursa teyemmüm etmeli" demiştir.

İbnu't-Tîn'in açıklamasına göre, Mekke'ye giriş için hususî bir yıkanma mevzubahis değildir. Yıkanma tavaf içindir, Mekke'ye girişte mevzubahis edilen yıkanma da, aslında tavaf içindir, Mekke'ye giriş için değildir. Ama bazı âlimler: "Bu ihramlıya has değildir, Mekke'nin hürmeti sebebiyledir, ihramsız olarak giren kimsenin yıkanması da müstehabtır" demiştir. Nitekim, Resûlullah, fetih sırasında ihramsız olduğu halde yıkanmıştı.

İbnu Nâfi'nin rivayetine göre, İmam Mâlik'e göre İbnu Ömer'in bu husustaki sözüyle amel müstehabtır. Yani, *Zülhuleyfe*'de ihrama girerken, Zu-Tuva'da Mekke'ye girerken ve bir de Arafat'a giderken bazan abdest almalı, bazan yıkanmalıdır, bir sebeple terkedene de herhangi bir şey gerekmez. Zâhirîler bu yıkanmaları vâcib addetseler de ümmet müstehab addetmede ittifak eder. Hasan Basrî hazretleri, "İhrama girerken unutarak yıkanmayı terkeden kimse, hatırlayınca yıkansın" demiştir.

1265 ٥ - وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: يُلَبِّي المُقِيمُ أوِ المُعتَمِرُ حتَّى يستَلِمَ الحَجَرَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وعنده: كانَ يُمسِكُ عَنِ التَّلبِيَةِ في العُمرَةِ إذَا استَلَمَ الحَجَرَ.

5. (1265)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Mukim olanlar veya umre yapanlar, Hacer-i Esved'i istilâm edinceye kadar telbiyeyi bırakmazlar." [Ebu Davud, Menâsik 29, (1817), Tirmizî, Hacc 79, (919).]

Hadis, Tirmizî'de şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, umrede iken, Hacer-i Esved'e istilâm yapınca telbiyeyi bırakırdı."

AÇIKLAMA:

1- *İstilâm*, kelime olarak selâm'dan gelir. Selamlamak diye dilimize çevirebiliriz. Bu, Ka'be-i Muazzama'nın Rükn-i şarkî (veya Rükn-i Hacer-i Esved) denen köşesindeki Hacer-i Esved'e tekbir ve tahlîl getirerek eller konup ve sonra öpülmek suretiyle gerçekleşir. Yaklaşılamadığı takdirde, uzaktan Hacer-i Esved'in hizasına gelindiği vakit Hacer'e dönülerek ellerin içi Ka'be'ye çevrilip, kulaklar hizasına kaldırılıp bismillahi Allahu ekber diyerek, eller Hacer'in üzerine konuluyormuş gibi işaret edilerek,

karşıdan selamlanır ve sağ elin içi öpülür. Bu da, yakından öpmek yerine geçen bir istilâmdır. (İstilâmın daha geniş açıklaması için 1551 numaraya bakın).

2- Hadis hakkında *Tirmizî* merhum şu bilgiyi sunar: "İbnu Abbas'ın bu rivayeti sahih bir hadistir. Ulemânın ekserisi bununla amel etmiş ve: "Umre yapan kimse, *Hacer-i Esved*'i istilâm etmedikçe, telbiyeyi kesmez" demiştir. Bazıları da: "Mekke'nin dış evlerine ulaşır ulaşmaz telbiyeyi keser" demiştir. Amelde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan yapılan rivayetin esas kılındığını belirten Tirmizî, bununla hükmedenlerden Süfyan-ı Sevrî, Şâfiî, Ahmed ve İshak (rahimehumullah)'ın isimlerini zikreder.

1266 ٦ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يُهِلُّ مُلَبِّياً وفي رواية مُلَبِّداً. يقولُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إنَّ الْحَمْدَ والنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ. لاَ يَزِيدُ عَلى هذهِ الكَلِمَاتِ]. أخرجه الستة.

6. (1266)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı telbiye çekerken -bir rivayette mülebbiyen değil, mülebbiden demiştir- işittim şöyle diyordu: **"Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyk lâ şerîke leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk, lâ şerîke leke."** Bu kelimelere başka ilâvede bulunmuyordu." [Buharî, Hacc 26, Libâs 89; Müslim, Hacc 19, (1184); Muvatta, Hacc 28, (1, 331-332); Tirmizî, Hacc 13, (825); Ebu Dâvud, Menâsik 27, (1812); Nesâî, Hacc, 54, (5, 159-160).]

1267 ٧ – زاد في رواية: [وكانَ عبدُاللهِ بنُ عمرَ يقولُ: كانَ عمرُ بنُ الخطّابِ يُهِلُّ بإهلالِ رســـولِ الله ﷺ من هؤلاءِ الكلماتِ ويقولُ: لبيكَ اللّهمَّ لبيكَ لبيكَ وسعديكَ والخيرُ في يديكَ لبيكَ والرغباءُ إليكَ والعملُ].

وزاد أبو داود في أخرى عن جابر: فذكرَ مثلَ ما قالَ ابنُ عمرَ. وقال: والنّاسُ يزيدونَ ذا المعارجِ ونحوهُ من الكلامِ، والنبيُّ ﷺ يسمعُ ولا يقولُ شيئاً.

ومعنى «ذا المعارج» أى صاحب مصاعد السماء ومراقيها.

7. (1267)- Bir rivayette şu ziyade var: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) derdi ki: "(Babam) Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyal-

lahu anh) bu kelimelerden ibâret olan Resûlullah'ın telbiyesi ile telbiye getirir ve şunu söylerdi: **"Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyk ve sa'deyk ve'l-hayru fî yedeyk. Lebbeyk, ve'r-rağbâu ileyk ve'l-amel."** [Nesâî, Hacc 54, (5, 161).]

Ebu Dâvud'un diğer bir rivayetinde Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den şu ziyade vardır: "Resûlullah şöyle telbiye getirirdi..." dedikten sonra tıpkı İbnu Ömer'in hadisindeki gibi bir metin zikretti. Sonra Hz. Cabir'in şunu ilâve ettiğini kaydetti: "İnsanlar telbiyeye *"...Zü'l-Meâric"* ve benzeri kelimeler ilâve ettiler. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bunları işitti ancak hiçbir müdahelede bulunmadı."

Zü'l-Meâric, Allah'ın isimlerinden biri olup "yükselme yerlerinin sahibi" "yüksek dereceler sahibi" mânasına gelir.

1268 ٨– وعن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَال: [كَانَ مِنْ تَلْبِيَةِ رسولِ اللّٰه ﷺ لَبَّيْكَ إلٰه الْحَقِّ]. أخرجه النسائى.

8. (1268)- Ebu Hüreyre (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın telbiyesinde **"Lebbeyk İlâhe'l-Hakk (Buyur! Hak olan İlâh!)"** tâbiri de vardı" demiştir. [Nesâî, Hacc 54, (5, 161-162).]

1269 ٩– وعن السائب بن خلاَّد الأنصارى رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللّٰه ﷺ: إنَّ جبريلَ عليهِ السَّلاَمُ أتَانِى أنْ آمُرَ أصْحَابِى وَمَنْ مَعِى أنْ يَرْفَعُوا أصْوَاتَهُمْ بِالتَّلْبِيَةِ أوْ بِالإهْلاَلِ]. أخرجه الأربعة.

9. (1269)- *Sâib İbnu Hallâd*[41] el-Ensârî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu söylediler: *"Cibril (aleyhisselam) bana gelip, ashabıma ve beraberimde olanlara telbiye -veya ihlâl*[42] *dedi- çekerken seslerini yükseltmelerini emretmemi emir buyurdu."* [Muvatta, Hacc 34, (1, 334); Ebu Dâvud, Menâsik 27, (1814); Tirmizî, Hacc 15, (829); Nesâî, Hacc 55, (5, 162); İbnu Mâce, Menâsik 16, (2922-2923).]

1270 ١٠– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [كانَ الْمُشْرِكُونَ يَقُولُونَ: لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ: فَيَقُولُ رسولُ اللّٰه ﷺ وَيْلَكُمْ قَدْقَدْ. فَيَقُولُونَ: إلاَّ شَرِيكاً هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَمَا

41– Bu sahabi, bazan Hallâd İbnu Sâib diye de zikredilir. Hallâd, Sâib'in oğlu ve Tâbiî olmalıdır.

42– İhlâl da telbiye demektir, burada râvinin şekki mevzubahistir.

مَلَكَ، يقولون هذا وهم يطوفون بالبيت]. أخرجه مسلم.

قوله: «قدقد» بمعنى حسب وتكرارها بالتأكيد الأمر، ويعنون «بالشريك» الصنم «وما ملك» الآيات التى عنده وحوله.

10. (1270)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Müşrikler (haccederken şu şekilde telbiyede bulunurlardı): **"Lebbeyke lâ şerî-ke leke."** Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da: "Yazık size, yeter, yeter" buyururdu. Müşrikler (telbiyelerinin devamında): "Yalnız bir şerik müstesna, o senin şerikindir, sen ona da, onun mâlik olduğu şeylere de mâliksin" derlerdi. Onlar, bunu, Kâbe'yi tavaf ederken söylerlerdi." [Müslim, Hacc 22, (1185).]

AÇIKLAMA (1266-1270) numaralı hadisler için:

1- **Telbiye** kelime olarak لَبَّى den gelir زَكَّى'den **tezkiye**'nin gelmesi gibi. Üstten gelen bir emre, bir dâvete aralıksız icâbet mânasını taşır. Lebbeyke, "icâbet sana!" demektir. Dilimizdeki "Buyur!" ve "Buyur efendim!" tâbirleri ile karşılamak uygun düşer. Böyle olunca Lebbeyke, Allahümme lebbeyk tâbirini, "Emrindeyim, ey Allahım emrindeyim" veya *"Buyur Allahım buyur! Fasılasız icâbet sana ey Allahım"* gibi değişik tâbirlerle karşılamamız mümkündür.

Lâ şerîke leke: "Senin ortağın yoktur" demektir.

İnne'l-hamde ve'n-nimete leke ve'l-mülk: "Hamd sanadır, nimet ve mülkün gerçek sahibi sensin" demektir.

1267 numaralı hadiste geçen sa'deyk: "Taatin için fasılasız müsaade", yani "her an itaatindeyim" mânasına gelir.

el-Hayru bi-yedeyk: "Hayır senin elinde, hayır dağıtan, veren sensin!" demektir.

"Ve'r-rağbâu ileyk ve'l-amel" "Dilek sana arzedilir, amel de sanadır" demektir. Telbiyeyi metin ve tercümesiyle 1164 numaralı hadiste kaydettik.

2- Telbiye, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere, cahiliye Araplarında da mevcuttur. Baş kısmı, İslâmî telbiyeye benzediği için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orayı te'yid ve arka kısmını red mânasında: *"Yazık size, yeter, yeter"* demiştir. İbnu Abbâs Resûlullah'ın bu

sözünü araya sıkıştırdıktan sonra cahiliye telbiyesinin gerisini de kaydeder.

Ezrâkî, Tarih-i Mekke adlı kitabında, Hz. Yunus, Hz. Musa, Hz. İsa (aleyhimüsselam) gibi bir kısım geçmiş peygamberlerin telbiyelerinden bahseder ve metinlerini kaydeder.

3- 1269 numaralı hadis, İslâmî telbiyenin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e, Cebrâil (aleyhisselam) tarafından öğretildiğini haber vermektedir.

1266 ve 1267 numaralı rivayetler, telbiyeye, umumiyetle bilinenin dışında bazı değişik kelimelerin ilâve edildiğini göstermektedir. Cumhur: "Efdal olanı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devamlı yaptığı merfu telbiyeyi okumaktır, ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bazı ziyadelere sükût buyurması sebebiyle, telbiyeye ilâvede bulunmak câizdir" demiştir. Merfu telbiyeyi 1164 numarada tercümesiyle birlikte kaydettik.

4- 1269 numaralı hadiste telbiyenin yüksek sesle söylenmesi emredilmektedir. Bu erkeklere mahsustur. Kadınlar alçak sesle söylerler. Telbiyenin yüksek sesle söylenmesi, telbiyenin vâcib olduğuna hükmedenler için vâcibtir. Zâhirîler bu görüştedir. Öyle ki, onlara göre telbiyeyi terk, dem (koyun kurban etmek) gerektirir. Cumhur, burdaki emrin nedb ifade ettiğine, dolayısiyle telbiyeyi yüksek sesle yapmanın müstehab olduğuna hükmetmiştir.

5- Telbiye her hal değişikliğinde tekrar edilir: İnişlerde, yokuşlarda, başkalarıyla karşılaşmalarda, gecenin veya gündüzün gelmesinde, oturmalarda, kalkmalarda, binmelerde, inmelerde, namazların ardından, mescidde vs.. Her tekrar peş peşe üç sefer yapılır. Üç tamamlanmadan kesilmez, mamafih selâm verilmişse alınır ve fakat selâm verilmez.

Telbiyeden sonra dua edilir. Bu duada kendisi, sevdikleri ve mü'minler için dilediğini taleb edebilir. Ancak en iyi istenecek şeylerin, Allah'ın rızası, cennet ve ateşten istiâze olduğu belirtilmiştir.

6- Telbiyeye hacılar, şeytan taşlama anına kadar devam ederler. Umre yapanlar da tavafa başlayıncaya kadar devam ederler.

Telbiye, ihram giyen herkese; kadın, erkek, abdestli, abdestsiz, hayızlı, cünüb vs. herkese müstehabtır.

İKİNCİ FER'

İHRAMINI İFSAD EDENLER HAKKINDA

İhramlıya has bazı yasaklar vardır. Diğer zamanlarda helâl olduğu halde hacc veya umre için ihrama girenlerin bunlardan kaçınması gerekir. Bu yasaklara toptan cinayet denir. Cinayetin ağırlığına göre, cezası da farklıdır. Bu cinayet ve cezalar, umumiyetle yedi kısma ayrılır:

1- Hacc veya umrenin kaza edilmesini (yeniden yapılması) gerektirenler,

2- Bedene (deve veya sığır kesmek) gerektirenler,

3- Dem (koyun veya keçi kesmek) gerektirenler,

4- Sadaka (fıtır sadakası miktarında bağış) gerektirenler,

5- Tasadduk (miktarı belirlenmeyen bağış, fıtır sadakasından az da olabilir) gerektirenler,

6- Oruç tutmayı gerektirenler,

7- Bedelini ödemeyi gerektirenler.

Bu cinayetlerin hepsi ihramı ifsad etmez. İfsâd edici cinayetin cezası öncelikle "kaza"dır, yani yeniden yapılması. Aşağıda bu mevzuya giren iki hadis göreceğiz.

1271 ١ - عن مالك رضى الله عنه قال: [بلغنى أنّ عمر وعليّاً وأبا هريرة سئلوا عن رجل أصاب أهله وهو محرم بالحجّ. فـقالوا: ينفذان لوجههما حتّى يقضيا حجهما ثم عليهما حجّ قابل والهدى. قـال على رضى الله عنه: وإذا أهلاّ بالحجّ من عام قابل تفرقا حتّى يقضيا حجّهما].

1. (1271)- *İmam Mâlik* (rahimehumullah) anlatıyor: "Bana ulaştı ki,

Hz. Ömer, Hz. Ali ve *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anhüm ecmain)'ye haccetmek üzere ihrama girmiş bulunan birisi hanımı ile cinsî temasta bulunursa ne gerekir diye sual sorulmuştu. Şu cevabı verdiler: "Bunlar (başladıkları) haccı tamamlarlar. Sonra müteâkip sene yeniden hacc yaparlar ve (ceza olarak da) kurban (hedy) keserler."

Hz. Ali (radıyallahu anh) şunu söylemiştir: "Müteakip yıl, bunlar hacc için ihrama girince, haccı tamamlayıncaya kadar birbirlerinden ayrılırlar." [Muvatta, Hac 151, (1,381-382).]

1272 ٢– وعن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما. [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ وَقَعَ بِأَهْلِهِ وَهُوَ بِمِنًى قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ. فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْحَرَ بَدَنَةً].

وفي رواية قال: الَّذِى يُصِيبُ أَهْلَهُ قَبْلَ أَنْ يُفِيضَ يَعْتَمِرُ وَيُهْدِى. أخرجه مالك.

2. (1272)- "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a, Minâ'da iken, ifâza tavafından önce, hanımına cinsî temasta bulunan bir kimse hakkında so rulmuştu, bir bedene kesmesini emretti."

Bir rivayette şöyle demiştir: "İfâzadan önce ehline temas eden kimse (ceza olarak) yeni bir umre yapar ve bir de kurban (hedy) keser." [Muvatta, Hacc 159, (1, 384).]

AÇIKLAMA:

İhramını bozan kimseyle ilgili babta kaydedilen iki hadisten her ikisi de münâsebet-i cinsiye ile alâkalıdır. Bunlardan birincisi, fiilin, Arafat vakfesinden önce vukû bulması halindeki cezayı takdir etmektedir. Bu durumda, ihram bozulmuş olmaktadır. Ancak ihramın bozulması, menâsiki olduğu yerde bırakmayı gerektirmiyor. Başlandıktan sonra fâsid olan haccın tamamlanması esastır. Bu sebeple, haccın geri kalan menâsiki de eda edilir. Ancak bu hacc, borç olan haccın yerine geçmez. Öyle ise ilk müsâid fırsatta bu kaza edilmelidir. Ayrıca erkek ve kadının her birine, ayrı ayrı birer hedy (kurban) kesmeleri gerekir.

Kesilecek hedy kurbanı, *Hanefîlere* göre bir dem yani koyun veya keçi, Mâlikîlere göre bir bedene, yâni deve veya sığırdır. Bu hedy, cinâyetin cezasıdır. (Tamamlayıcı bilgi için 1321 numaralı hadise bakın.)

İkinci hadis, cinsî temas fiilinin, Arafat vakfesinden sonra, fakat henüz traş olup ihramdan çıkmamış iken vukûu halindeki cezayı tesbit etmektedir: Bu durumda haccın tekrarı gerekmiyor ancak, ceza olarak bedene, yani sığır veya deve kesilmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ FER'

SAYD'IN CEZASI

Sayd'ı lügat olarak dilimizdeki av kelimesiyle karşılarız. Ancak hacc-la ilgili bahislerde daha ziyâde mutlak mânada hayvan öldürmek demek-tir. Hayvan büyük de olabilir, sözgelimi çekirge gibi küçük de olabilir, hep-si sayd'la ifade edilir. İhramlı iken öldürülmesi helal olan beş çeşit za-rarlılar -ki 1256 numaralı hadiste açıklandı- dışında herhangi bir hayva-nın öldürülmesi yasaktır. Öldürülmesi halinde, hayvanın cinsine göre değişen cezalar takdir edilmiştir. Şu halde aşağıda bu mevzuya giren beş hadis göreceğiz:

1273 ١– عن جابر رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قَضَى عُمَرُ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ فِي الضَّبُعِ بِكَبْشٍ وفي الْغَزَالِ بِعَنْزٍ، وفي الأَرْنَبِ بِعَنَاقٍ، وفي الْيَرْبُوعِ بِجَفْرَةٍ]. أخرجه مالك.

1. (1273)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyal-lahu anh) sırtlan öldüren için bir koç, geyik öldüren için bir keçi, tavşan öldüren için bir çebiş (küçük keçi), Arap tavşanı (denilen bir nevi tarla fâresi) için bir kuzuya hükmetti." [Muvatta, Hacc 235, (1, 416).]

1274 ٢– وله مرسلا عن أبي الزبير: [أَنَّ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قَضَى فِي الْجَرَادِ أَنَّ مَنْ عَقَرَهُ عَلَيْهِ جَزَاؤُهُ بِحُكْمِ حَكَمَيْنِ، لِمَا رَوَى عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ: أَنَّ رَجُلاً قَالَ لِعُمَرَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنِّي أَصَبْتُ جَرَادَةً بِسَوْطِي وَأَنَا مُحْرِمٌ. فَقَالَ لَهُ: أَطْعِمْ قَبْضَةً مِنْ طَعَامٍ].

2. (1274)- Yine *Muvatta*'da mürsel (senetsiz) olarak Ebu'z-Zübeyr' den gelen rivayete göre, Hz. Ömer, çekirge hakkında: "Onu kim öldürürse -iki hakemin hükmüyle- onun karşılığını öder" diye hükmetmiştir. Şöyle ki: Zeyd İbnu Eslem'in rivayetine göre, bir adam gelerek Hz. Ömer'e: "Ey mü'minlerin emîri, ben ihramlı iken kamçımla birkaç çekirge öldürdüm,

(ne yapmam gerekir?)" diye sormuş. Hz. Ömer ona bir avuç kadar taam yedir (tasadduk et) cevabını vermiştir." [Muvatta, Hacc 235, (1, 416).]

AÇIKLAMA:

Teysir'deki bu rivayet metin olarak aslı olan Câmiu'l-Usûl'den farklıdır. Câmiu'l-Usul'deki de Muvatta'daki aslının aynısı değildir. Câmiu'l-Usûl'deki aslı şöyle başlar:

مالكُ بْنُ أنسٍ رَضِيَ اللّهُ عَنهُما قَالَ فِى الْجَرادِ:

إنَّ مَنْ عَقَرهُ عَلَيهِ جَزاءهُ بِحُكْمِ حَكَمَيْنِ لِمَا رَوَى عَنْ زَيْدِ بْنِ أسْلَمَ أنَّ رَجُلاً قَالَ لِعُمَرَ

Yani: *Malik İbnu Enes* (radıyallahu anhümâ)[43] çekirge hakkında şöyle hükmetmiştir: "Onu öldürene -iki hakemin hükmüyle- karşılığını ödemesi gerekir. Bunun delili Zeyd İbnu Eslem'den yapılan rivayettir. Bu rivayete göre, bir adam gelerek Hz. Ömer'e..."

Başlangıçları itibariyle farklıdır. Çünkü, birincideki takdi cümlesinde hüküm sahibi Hz. Ömer göründüğü halde, ikincideki takdim cümlesinde, hüküm sahibi, İmâm Mâlik gözükmektedir. İmam Mâlik, bu meselede Hz. Ömer'in hükmünü esas aldığı için netice aynı olmadığından, rivayetlerdeki farklılığı, üzerinde duracak mahiyette görmüyoruz.

Her iki rivayette de geçen: "iki hakemin hükmüyle" tâbirine gelince, bununla -müteakip rivayetlerde ve bilhassa 1276 numaralı rivayette anlaşılacağı üzere- mevzuya müteallik bir âyette ve bu âyete uygun şekilde Hz. Ömer'in verdiği bir hükme atıf yapmaktadır.

Mezkûr âyet meâlen şöyledir: **"Ey iman edenler, siz (hac veya umre için) ihramlı bulunurken av öldürmeyin. İçinizden kim onu bilerek öldürürse (üzerine), öldürdüğü o hayvanın benzeri bir ceza vardır ki, Kâbe'ye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere buna içinizden adalet sahibi iki adam hüküm (ve takdir) edecektir"** (Mâide 95).

Hz. Ömer'in verdiği hüküm, hükmü veriş tarzı vs. 1276 numaralı hadiste gelecek.

1275 ٣- وفي رواية له: [أنَّ رَجُلاً سَألَ عُمَرَ عَنْ جَرادَةٍ قَتَلَهَا وَهُوَ مُحْرِمٌ. فَقَالَ عُمَرُ

43– **Radıyallahu anh** tâbiri normal olarak sahâbe için kullanılır. Burada Etbau't-Tabiîn'den olan İmam Malik için de kullanılmıştır. Bunu da normal saymak gerekir. Zira ulemâ, Eimme-i Erbaa, Ömer İbnu Abdilaziz gibi bir kısım büyükleri teşrif için, onlar hakkında da bu tabiri kullanmıştır.

لكعب: تعال حتى نحكم. فقال كعب: درهم: فقال عمر رضي الله عنه. إنك لتجد الدراهم، لتمرة خير من جرادة].

3. (1275)- *Muvatta*'nın bir başka rivayetinde şöyle gelmiştir: "Bir adam Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e, ihramda iken öldürdüğü çekirge hakkında sordu. Hz. Ömer, (yanında bulunan) Ka'bu'l-Ahbâr'a: "Gel beraber hükmedelim" dedi. Ka'b: "Bir dirhem tasadduk etmesi gerekir" diye hükmetti. Hz. Ömer ona: "Sen dirhemleri buluyorsun. Şurası muhakkak ki hurma, çekirgeden daha hayırlıdır" dedi.

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî,* Hz. Ömer'in: "Hurma çekirgeden hayırlıdır" demekle, "Çekirge öldürmenin hükmü bir avuç yiyecek tasadduk etmektir" demek istediğini belirtir.

2- *Zürkânî* bu rivayetten, Ka'b'ın -daha önce 1250 numarada kaydettiğimiz- "Çekirge balık hapşırmasıdır, ihramlıya yemesi câizdir" mânasındaki sözünden rücû ettiğine delil çıkarır. Zîra ihramlıya deniz hayvanı öldürmek veya deniz avı yemek helâldir, herhangi bir kefaret gerektirmez. Ka'b bu rivayete göre, çekirgeye "bir dirhemlik" ceza takdir etmiş, Hz. Ömer (radıyallahu anh) de bunu bir avuç yiyecek olarak pratik bir hükme tahvil etmiştir. Yani çekirge öldürene ceza takdir ettiğine göre, Ka'bu'l-Ahbâr'a göre çekirge deniz hayvanı sayılamaz.

1276 ٤- وعن ابن سيرين قال: [قال رجل لعمر بن الخطاب: أجريت أنا وصاحب لي فرسين تستبق إلى ثغرة ثنية فأصبنا ظبياً ونحن محرمان فما ترى؟ فقال عمر رضي الله عنه لرجل إلى جنبه تعال لنحكم قال: فحكما عليه بعنز فولى الرجل فقال: هذا أمير المؤمنين لا يستطيع أن يحكم في ظبي حتى دعا رجلا فدعاه عمر رضي الله عنه فقال: هل تقرأ المائدة؟ قال لا، قال: فهل تعرف هذا الرجل؟ قال: لا. قال: لو أخبرتني أنك تقرؤها لأوجعتك ضرباً. ثم قال: إن الله تعالى قال في كتابه: يحكم به ذوا عدل منكم]. وهذا عبدالرحمن بن عوف.

4. (1276)- *İbnu Sîrîn* (rahimehullah) anlatıyor: "Bir adam Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ben ve arkadaşım ihramlı olduğumuz halde

Akabe'deki bir tepeye doğru atlarımızla yarış yaptık ve bu esnada bir ceylan öldürdük. Bu fiilimize hükmünüz nedir?" diye sordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh), yanında bulunan birine: "Gel beraber hükmedelim" dedi.

(İbnu Sîrîn) der ki: "İkisi birlikte bir keçiye hükmettiler. Bunun üzerine adam döndü ve (yanındakilere):

"Ömer'e bakın, mü'minlerin emîri ama, bir ceylan hakkında hüküm veremiyor, yardımcı olarak bir adam çağırıyor!" dedi. (Bu sözü işiten) Hz. Ömer (radıyallahu anh), adamı çağırtıp:

"Sen Mâide sûresini okudun mu?" diye sordu. Adam:

"Hayır!" deyince:

"Pekiyi (hüküm vermede yardımını istediğim) bu adamı tanıyor musun?" dedi. Adam bu soruya da:

"Hayır!" deyince Hz. Ömer:

"Eğer, Mâide sûresini okuduğunu söyleseydin dayakla canını yakacaktım" dedi ve ilâve etti:

"Cenâb-ı Hakk Kitab-ı Mubîn'inde: **"Ey iman edenler... İçinizden adalet sahibi iki adam hüküm (ve takdir) edecektir..."** (Mâide 95) buyurmuştur. Ve şu da *Abdurrahman İbnu Avf*'tır." [Muvatta, Hacc 231, (1,414).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetten anlıyoruz ki, hacc veya umre sırasında ihramlının işleyeceği bir kısım hacc yasaklarının cezasını tesbit işi, iki kişilik adalet sahibi bir heyete bırakılmıştır. Bu çeşit takdire bırakılan hükümlere "hükümet-i adl" denir.

2- Günümüzün büyüklerinin bu çeşit tenkidlere göstereceği aksülameli düşünecek olursak, *Hz. Ömer*'in müsamahası, o devir insanlarının büyükleri tenkiddeki cesâret ve cür'etleri gibi, rivayetten ibret alınacak başka yönlerinin de bulunduğu anlaşılır.

3- Aynı hâdise, ufak bazı ifade farklarıyla Hâkim'in el-Müstedrek'inde Kubeysa tarafından rivayet edilmiştir. O rivayet şöyle tamamlanır: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), sonra adama şu (nasihati) söyledi: "İnsanda on huy vardır, dokuzu iyi, birisi kötü. O tek kötü öbürlerini de bozar. Dil sürçmelerinden sakının!"

1277 ٥– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [مَنْ نَسِيَ شَيْئاً مِنْ نُسُكِهِ أوْ تَرَكَهُ مِمَّا بعدَ الفَرائِضِ فَلْيُهْرِقْ دَماً]. أخرج أحاديث هذا الفرع كلها مالك.

5. (1277)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Kim, haccın nüsükünden farzları dışında bir şey unutur veya terkederse bir kan (dem) akıtsın." [Muvatta, Hacc 240, (1, 419).]

AÇIKLAMA:

1- *"Nüsük"*, nesîke'nin cem'idir. Menâsik de mensek'in cem'idir. Bunlar aslında kesmek mânasına gelen نَسَكَ'den gelir. Ayrıca nüsk ve nüsük Allah'a yaklaştıran her şey, tâat, ibâdet manalarına da gelir.

Istılahta, haccla ilgili ibadetlerin her biri için bu kelimeler kullanılır. Bu ibâdet farz, vacib, müstehab farketmez, hepsine menâsik veya nüsük denir.

2- Sadedinde olduğumuz hadisteki nüsük'ten haccın vâcibleri anlaşılacaktır. Zîra sadece vaciblerinin unutulması veya terki, *dem* yani koyun veya keçi kurban etme cezasını gerektirir. Nitekim, haccın müstehablarına nüsük dendiği halde, terki ceza gerektirmez.

Şu halde *Hanefîlere* göre dem gerektiren amelleri zikredebiliriz:

1- Mîkatı ihramsız geçmek; geri döner, ihram giyerse ceza düşer.

2- Sa'yin tamamını veya çoğunu terketmek,

3- Müzdelife vakfesini özürsüz terketmek.

4- Şeytan taşlamanın tamamını terketmek,

5- Âfakîlerin, veda tavafının tamamını veya çoğunu terketmesi,

6- Ziyaret veya umre tavafının son üç şavtını veya sadece birini terketmek.

7- Ziyaret veya umre tavafını abdestsiz, veda veya kudüm tavaflarını cünüb halde yapmak.

8- Arafe günü, Arafat bölgesinden güneş batmadan önce ayrılmak.

9- Belirli zaman ve mekânda yapılması gereken menâsiki, zamanında ve mekânında yapmamak. Ziyaret tavafını bayram günlerinden sonra yapmak, tıraşı bayram günlerinden sonra olmak veya Harem bölgesinin dışında olmak gibi.

10- Sıra ile yapılması gereken menâsikte tertibe uymamak.

DÖRDÜNCÜ BAB

HACCIN ÇEŞİTLERİ: İFRAD, KIRAN, TEMETTU

Bu babta üç fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

HACC-I İFRAD

İKİNCİ FASIL

HACC-I KIRAN

ÜÇÜNCÜ FASIL

HACC-I TEMETTU

BİRİNCİ FASIL

HACC-I İFRAD

1278 ١– عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها. [أنَّ رسـول اللهِ ﷺ أفْرَدَ الحَجَّ]. أخرجه الستة إلا البخارى، ومثله عن ابن عمر. أخرجه مسلم والترمذى.

1. (1278)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'den rivayete göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc-ı ifrad yapmıştır." [Müslim, Hacc 122, (1211); Muvatta, Hacc 38, (1,335); Tirmizî, Hacc 10, (820); Ebû Dâvud, Menâsik 23, (1777); Nesâî, Hacc 48, (5, 145).]

AÇIKLAMA:

1- Hacc-ı ifrad, umresiz olarak yapılan hacca denir. Hacc-ı ifrad yapmak isteyen kimse ihrama girerken sadece hacc yapmak üzere niyet eder. Hacc menâsiki sona erinceye kadar ihramda kalır. Bu hacca niyet eden âfakiler şükür kurbanı kesmeyebilirler, vâcib değildir.

2- Bu rivayet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc-ı ifrad yaptığını belirtiyor ise de, rivayetlerin tamamı nazar-ı dikkate alınınca bu mevzuun ihtilâflı olduğu anlaşılır. Zîra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc-ı kıran ve hatta hacc-ı temettu yaptığına dair de rivayetler var. Bazı âlimler, bu farklı rivayetleri cem'ederek aslında ihtilâf olmadığını göstermişlerdir. Bu meselede te'lifi mümkün olmayan ihtilaf olamaz, zîra, hepsi de aynı sene içinde icrâ edilen hacc hâdisesine dayanmaktadır. Gerekli açıklama, bahsin sonunda yapılacaktır.

3- Hacc-ı ifrâdın efdal olduğunu söyleyenler, (İmam Şâfiî ve İmam Mâlik), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, haccını bu tarzda eda etmiş olduğunu beyan eden bu ve benzeri rivayetlere dayanırlar. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc-ı ifrad yaptığına dair Hz. Câbir'den, ibnu Ömer'den, İbnu Abbâs'tan da (radıyallahu anhüm ecmâin) rivayetler mevcuttur.

1279 ٢ - وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [افصلوا بين حجكم وعمرتكم فإن ذلك أتم لحج أحدكم، وأتم لعمرته أن يعتمر في غير أشهر الحج]. أخرجه مالك.

2. (1279)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: "[Babam Ömer (radıyallahu anh) dedi ki]: "Haccınızla umrenizin arasını ayırın. Zîra böyle yapmak, sizden birinin haccının daha mükemmel olmasını sağlar. Umrenizin mükemmel olması da, onu hacc ayları dışında yapmaya bağlıdır." [Muvatta, Hacc 67, (1, 347).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'de tayyedilen bazı kısımlar sebebiyle, hadis Hz. İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e ait gibi gözükmektedir. Halbuki *İbnu Ömer*, rivayeti, peder-i muhteremleri Ömer efendimizden nakletmektedir.

2- *Hz. Ömer*, rivayetten anlaşıldığı üzere, hacc ve umre için ayrı ayrı ihrama girmeyi tavsiye etmekte, böylece haccın da umrenin de daha rahat, daha mükemmel olacağını belirtmektedir. Hz. Ömer (radıyallahu anh), Müslim'de, Hz. Câbir'in rivayetine göre, hacının tereffühte bulunmasını hoş görmediği için temettu haccını tecviz etmiyordu.

1280 ٣ - وعن معاوية رضي الله عنه. أنه قال: [يا أصحاب رسول الله ﷺ هل تعلمون أن النبي ﷺ نهى عن كذا وكذا، وعن ركوب جلود النمار؟ قالوا نعم. قال: أفتعلمون أنه نهى أن يقرن بين الحج والعمرة؟ قالوا أما هذه فلا. قال: أما إنها معهن ولكنكم نسيتم]. أخرجه أبو داود.

3. (1280)- *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh)'den yapılan rivayete göre şöyle buyurmuştur: "Ey Resûlullah'ın ashabı! Biliyor musunuz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu şunu yapmayı yasakladı, kaplan derilerine oturmayı yasakladı?" Dinleyenler: "Evet (biliyoruz!)" dediler. Hz. Muâviye (radıyallahu anh) tekrar sordu: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc ile umrenin arasını birleştirmenizi (hacc-ı kıran yapmanızı) da yasakladığını biliyor musunuz?" Yanındakiler: "Hayır, bunu bilmiyoruz!" dediler. Hz. Muâviye (radıyallahu anh):

"Öyleyse bilin, bu da öbürleriyle birlikte (yasaklar arasında). Ne var ki, sizler unutmuşsunuz!" dedi. [Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1794).]

AÇIKLAMA

1- Burada, hacc-ı ifradın tavsiye edilmesinden öte, hacc-ı kıranın yasaklanması mevzubahistir. Halbuki, Azîmâbadî'nin belirttiği üzere, Resûlullah'ın hacc-ı kıran yaptığı hususunda 16 sahabe rivayette bulunmuş, hacc-ı kıranın cevazı hususunda Resûlullah'tan gelen fiilî ve kavlî rivayetler tevatür derecesine ulaşmıştır. Şu halde bu rivayet açık bir şekilde mütevâtir habere muhalefette bulunmaktadır. Esasen, *Hz. Muâviye*'ye bu meselede Ashab'tan hiç kimse muvafakat etmemiştir.

2- Hadis, sıhhat yönüyle çok cerhe mâruz kalmış, çeşitli sebeplerle zayıf addedilmiştir. Senette kopukluktan, meçhul şahsın varlığından söz edilmiş, bazı râvilerin hâfıza ve zabt yönüyle güven vermediği belirtilmiştir. Bilhassa senette yer alan *Ebu Şeyh*'in üzerinde çok durulmuş, adâlet ve hâfıza yönüyle zaafına dikkat çekilmiş, bu râviden gelen bazı rivayetlerdeki fahiş hatalar örneklerle gösterilmiştir. Meseleye dikkat çekip, açıklamaya girmeyeceğiz. Esasen hadis, dört başı mâmur sahih bile olsa, mütevâtir derecesini bulan sahih rivayetlere muhalefeti sebebiyle "şazz" sınıfına dahil edilir, yine de hükmüyle amel edilmez.

1281 ٤– وعن جابر وأبي سعيد رضي الله عنهما قالا: [قَدِمْنَا مَعَ رَسُولِ الله ﷺ وَنَحْنُ نَصْرُخُ بِالْحَجِّ صُرَاخاً]. أخرجه مسلم.

4. (1281)- *Hz. Câbir* ve *Ebu Saîd el-Hudrî* (radıyallahu anhümâ) şöyle demişlerdir: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte hacc için avazımızın çıktığı kadar yüksek sesle telbiye getirerek (Mekke'ye) geldik." [Müslim, Hacc 212, (1248).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de (1269 numaralı hadiste) geçtiği üzere, telbiye çekmede esas, onun cehren ve yüksek sesle olmasıdır. Peygamberimiz bunun, Cebrâil vasıtasiyle tebliğ edilen İlâhî bir emir olduğunu belirtmiştir. Bu rivayet, sesin imkân nisbetinde yükseltilebileceğini ifade eder. Ancak bu hal yine de kişiye zarar verecek dereceyi bulmamalıdır. Zira çok fazla bağırılacak olursa ses bozulabilir ve normal halde bile çıkamayacak hale gelir. Telbiyenin ihram müddetince ve bir gün içerisinde pek çok kereler, her defasında da normalde üç defa söyleneceği gözönüne alınırsa, sesi ölçülü yükseltmenin gereği anlaşılır. Zaten kadınlara kendileri işitecek kadar söylemeleri tecviz edilmiştir.

Telbiye, *Mescid-i Haram,* Mina ve Arafat'ta ve hattâ mescid olmayan yerlerde hep yüksek sesle getirilir. Diğer mescidlerde de yüksek sesle telbiye getirilip getirilmeyeceği hususunda ulemâ ihtilâf etmiştir. *İmam Mâlik* ve *İmam Şâfiî* hazretlerinden bu hususta iki farklı görüş rivayet edilmiştir. Esah olana göre diğer mecsidlerde de telbiye yüksek sesle getirilmelidir.

İKİNCİ FASIL

HACC-I KIRAN

Kıran, lügat olarak قرن kökünden gelir, iki şeyi bağlamak, birleştirmek demektir. Istılahta hacc ve umreyi birleştirmek, aynı ihramla ikisini de îfa etmek demektir. İmam-ı Âzam'a göre en efdal hacc budur.

1282 ١ـ عن أنس رضى الله عنه قال: [سمعت رسول الله ﷺ يلبى بالحج والعمرة جميعاً. قال: بكر بن عبدالله المزنى فحدثت بذلك ابن عمر رضى الله عنه فقال: لبى بالحج مفرداً وحده. قال: فلقيت أنساً فحدثته بذلك. فقال: ما تعدونا إلا صبياناً سمعت رسول الله ﷺ يقول: لبيك عمرة وحجاً]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

1. (1282)– *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*"ı hacc ve umre her ikisi için de (ihrama girip) telbiye çekerken işittim."

Bekr İbnu Abdillah el-Müzenî demiş ki: "Ben bunu Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e söyledim. Bana: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece hacc için telbiye getirdi" diye cevap verdi.

Sonra tekrar Enes (radıyallahu anh)'le karşılaştım ve İbnu Ömer'in sözünü kendisine aktardım. Bana (kızarak):

"Galiba bizi çocuk yerine koyuyorsunuz. Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı: "Umre ve hacc için lebbeyk!" derken işittim"dedi." [Buhârî, Taksîru's-Salât 5, Hacc 24, 25, 27, 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Hacc 185, (1232); Ebu Dâvud, Hacc 24, (1795); Tirmizî, Hacc 11, (821); Nesâî, Hacc 49, (5, 150); İbnu Mâce, Hacc 38, (2968, 2969).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, 1278 numarada keydedilen Hz.Aişe rivâyetine ters

düşmektedir. Zîra orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc-ı ifrad yaptığı belirtilirken, bu rivayette hacc-ı kıran yaptığı ifade edilmektedir. Ulemâ bu teâruzu şöyle giderir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc-ı ifrada niyet etmiş, haccı öyle başlatmış, ancak sonradan umreyi de ilâve ederek kıran yapmıştır. Öyle ise *Hz. Aişe*'nin rivâyeti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haccının başını, *Hz. Enes*'in rivayeti de haccının sonunu yahut ihram esnasını anlatıyor olmalıdır. Ulemâ: "Bu durumda, *Hz. Enes* (radıyallahu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc-ı ifrada niyet ettiğini duymamış olmalı" der. Müslim şârihi *Nevevî* hazretleri, Enes hadisinin diğer bir çok rivayetlerle arzettiği teâruzu kaldırmak için söylenen te'vilin yapılmasının şart olduğunu belirtir.

2- Hacc-ı kıranın efdal olduğunu söyleyenler, sadedinde olduğumuz rivâyete dayanırlar. Çünkü buna göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında yaptığı yegâne hacc, hacc-ı kırandır.

1283 ٢ – وعن أبي وائل رضي الله عنه: [قال الصبيّ بن معبد: كنت رجلاً أعرابياً نصرانياً فأسلمت وأتيت رجلاً من عشيرتي يقال له هذيم بن ثرملة. فقلت: ياهناه إنّي حريصٌ على الجهاد، وإنّي وجدت الحجّ والعمرة مكتوبين عليّ فكيف لي بأن أجمع بينهما؟ فقال إجمعهما واذبح ما تيسّر من الهدى. فأهللت بهما فلمّا أتيت العذيب لقيني سلمان بن ربيعة وزيد بن صوحان وأنا أهلّ بهما معاً فقال أحدهما للآخر: ما هذا بأفقه من بعيره. قال: فكأنّما أُلقي على جبلٌ حتّى أتيت عمر بن الخطّاب رضي الله عنه. فأعدت عليه القصّة وأنا أُهلّ بهما جميعاً. فقال عمر: هُديت لسنّة نبيّك ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

2. (1283)- *Ebu Vâil* (radıyallahu anh) anlatıyor: "es-Subeyy İbnu Ma'bed dedi ki: "Ben Hıristiyan bir bedevî idim. Sonradan Müslüman oldum. Kabilemden *Hüzeym İbnu Sürmüle* adında bir kimseye gelerek:

"Hey adamım, ben cihâd hususunda hırslıyım. Hacc ve umre yapmayı da üzerime vecibe buldum. Ben bu ikisini nasıl birleştirebilirim?" diye sordum. Bana:

"İkisini birleştir ve kolayına gelen bir kurban kes" dedi. Ben de ikisine birden (niyet edip) ihrama girdim. (Kûfe'ye bir merhale mesafedeki) Uzeybe nam mevkiye geldiğim zaman Selmân İbnu Rebîa ve Zeyd İbnu

Sûhan ile karşılaştım. Ben hacc ve umre her ikisi için ihramdaydım. Biri diğerine benim hakkımda:

"Bu adam devesi kadar da bilgili değil" dedi. Bunu işitince tepeme dağ yıkıldı zannettim. Doğru Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a gittim. Ben, hac ve umre her ikisi için de ihramımı devam ettirerek, hikâyemi anlattım. Hz. Ömer bana:

"Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sünnetine irşâd edilmişsin" dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1799); Nesâî– Hacc 49, (5, 146, 147); İbnu Mace, Menâsik 38, (2970).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet hacc-ı kıranın cevâzına Hz. Ömer'in de katıldığını göstermektedir. Hz. Ömer'in hacc-ı kıran yapmayı yasaklayıp hacc ve umreyi ayrı ayrı yapmayı emrettiğini 1279 numaralı rivayette görmüştük. Burada ise tecviz etmektedir. Zîra, kendisine bu hususta mürâcaat eden, soru soran Subeyy'e: "Peygamberinin sünnetine irşad edilmişsin" diye haccla umreyi bileştirmesini te'yid etmiştir. Bu cümle daha açık bir ifade ile şu mânaya kullanılmıştır: "Sana fetva veren kimse vasıtasıyla Allah seni doğruya, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetine irşad buyurmuş."

2- Önceki rivayetle bu rivayetin arasındaki tearuzu âlimler şu te'vili yaparak bertaraf ederler: "Hz. Ömer, bu birleştirmeyi bazı maslahatlar için caiz görmüş olmalı ve Hz. Peygamber'in de bu maslahatlara binâen tecviz ettiğini bilmiş olmalıdır. Bu sebeple, her kime hacc ve umreyi birleştirmeyi gerektiren maslahatlar ârız olursa birleştirmenin onun hakkında sünnet olacağı düşüncesini benimsemiş olduğu söylenebilir."

3- Rivayette, Subeyy'e söylenen, "Bu adam devesi kadar da bilgili değil" sözünün mânası şudur: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), haccla umreyi birleştirmeyi yasakladı, bunu herkes bildiği halde bu adam hâlâ bilmiyor. Anlayışsızlıkta ve bilgisizlikte bu adam deve seviyesinde kalmış!" Nesâî'nin rivayetinde: "Sen şu devenden daha şaşkınsın" derler.

1284 ٣– وعن جعفر بن محمد عن أبيه. [أنَّ المقداد ابنَ الأسود دخل على عليِّ ابنِ أبى طالب رضى الله عنهما بالسقيا. وهو ينجع بكرات له دقيقاً وخبطاً. فقال: هذا عثمان بن عفان رضى الله عنه ينهى أنْ يقرن بين الحج والعمرة. فخرج على رضى

اللّٰهُ عَنْهُ وَعَلَى يَدِهِ أَثَرُ الدَّقِيقِ وَالْخَبَطِ، فَمَا أَنْسَىٰ الْخَبَطَ وَالدَّقِيقَ عَلَى ذِرَاعَيْهِ، حَتَّى دَخَلَ عَلَى عُثْمَانَ. فَقَالَ: أَنْتَ تَنْهَىٰ أَنْ يُقْرَنَ بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ؟ فَقَالَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: ذٰلِكَ رَأْيِي فَخَرَجَ عَلِيٌّ مُغْضَباً وَهُوَ يَقُولُ: لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ مَعاً]. أخرجه مالك.

« ينجع » أى يعلفها النجيع وهو خبط يُضربُ بالدقيق والماء ويوجر الجمل.

« والخَبَط » ورق يتناثر من الشجرة إذا ضربت بالعصا، وهو من علف الدواب.

3. (1284)- *Câfer İbnu Muhammed* babasından nakilediyor: "Mikdâd İbnu'l-Esved, (Mekke yolu üzerindeki Sükya nam karyede) Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin yanına girdi. Hz. Ali, bu sırada develerine un ve ağaç yaprağı karışımı yemlerini veriyordu. Mikdâd:

"Şu Osman İbnu Affân (radıyallahu anh) hacc ve umrenin arasını birleştirmeyi yasaklıyor" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh), ellerinde un ve yaprak bulaşığı olduğu halde dışarı çıktı. –Kollarındaki un ve yaprak bulaşığını hiç unutmayacağım– doğru Hz. Osman'ın yanına girdi.

"Sen, dedi haccla umrenin arasını birleştirmeyi yasaklıyormuşsun, doğru mu?" Hz. Osman (radıyallahu anh) şu cevabı verdi:

"Bu benim reyimdir!"

Hz. Ali: "Umre ve hacc için lebbeyk!" diyerek, öfkelenmiş olarak çıktı." [Muvatta, Hacc 40,(1, 336).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali*'nin develere yedirdiği yem hakkında Zürkânî şu açıklamayı yapar: "Habat: Ağaçtan değnekle düşürüldükten sonra kurutulup öğütülen yaprağa denir. Bu, un vs. ile karıştırılır, suya katılıp hayvana içirilir."

2- Müslim'de Saîd İbnu'l-Müseyyib tarafından yapılan bu rivayette Hz. Ali, Hz. Osman (radıyallahu anhümâ)'a şöyle çıkışmıştır: "Resûlullah'ın yaptığı bir şeyi yasaklamaktan maksadın ne?" Hz. Osman "Bizi bırak!" derse de, Hz. Ali: "Seni bırakamam" cevabını verir.

Nesâî'deki rivayette, Hz.Osman'ın re'yinden rücû ettiği anlaşılmaktadır. Şöyle denir:

فَلَبَّى عَلِيٌّ وَأَصْحَابُهُ بِالْعُمْرَةِ فَلَمْ يَنْهَهُمْ عُثْمَانُ فَقَالَ عَلِيٌّ أَلَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَمَتَّعَ؟ قَالَ. بَلَى

"Hz. Ali ve arkadaşları umre için telbiye getirdiler. Hz. Osman onları bundan men etmedi. Bunun üzerine Ali: "Resûlullah (a.s.)'ın temettuda bulunduğunu işitmedin mi?" diye sordu. Hz. Osman: "Evet işittim" dedi."

1285 ٤ـ وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَرَنَ رَسُولُ اللهِ ﷺ الحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَطَافَ لَهُمَا طَوَافاً وَاحِداً]. أخرجه الترمذى والنسائى.

4. (1285)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc ve umreyi birleştirip, her ikisi için de tek bir tavaf yaptı." [Tirmizî, Hacc 102, (947); Nesâî, Hacc 144, (5, 226); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2973).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis hacc-ı kıran yapan kimseye, umre ve hacc için tek tavafın kifayet edeceğini ifade etmektedir. Cumhur (Ahmed İbnu Hanbel, İmam *Şâfiî* ve *İmam Mâlik)* bu hadisle amel ederek kârin'e umre ve hacc için tek tavafın ve tek sa'yin kifayet edeceğini söylemiştir.

Evzâî, Sevrî, Şa'bî, İbrahim Nehaî, Ebu Hanife ve ashabı bu hadisle amel etmezler, bunlara göre umre için ayrı, hacc için ayrı tavaf ve sa'y gerekmektedir. Yani kârin iki tavaf ve iki sa'y yapmalıdır. Bu hususta hüccetleri Hz. Ali'den gelen bir rivayettir. Bu rivayette Hz. Ali'nin hacc ve umreyi birleştirerek hacc yaptığı, bunlar için iki tavafda ve iki sa'yde bulunduğu, sonra da: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bu şekilde hacceder gördüm" dediği belirtilir.

Tek tavafa hükmeden Cumhur, Hz. Ali ve İbnu Mes'ud'dan rivayet edilen "çift tavaf"la ilgili rivayetleri "tavâfu'l-kudûm ve tevâfu'l-ifâza"ya hamlederler. (1387 numaralı hadise de bakınız.)

Doğruyu Allah bilir.

1286 ٥ـ وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا [أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: مَنْ جَمَعَ بَيْنَ الحَجِّ وَالْعُمْرَةِ كَفَاهُ طَوَافٌ وَاحِدٌ وَلَمْ يَحِلَّ حَتَّى يَحِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعاً]. أخرجه الخمسة إلاّ أبا داود وهذا لفظ البخارى.

5. (1286)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Hac ile umreyi birleştiren kimseye tek bir tavaf yeterlidir. İkisinin ihramından birlikte çıkar." [Buharî, Hacc 77, 105, Muhsar 1,3, 4, Megâzî 35; Müslim, Hacc 181, (1230); Tirmizî, Hacc 102, (947); Nesâî, Hacc 144, (5, 225-226); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2975).]

1287 ٦– وعند الترمذى: [من أحرم بالحجِّ والعُمرةِ أجزأه طوافٌ واحدٌ وسعيٌ واحدٌ منهما حتّى يحلّ منهما جميعاً].

6. (1287)- Tirmizî'de şöyle gelmiştir: "Kim hacc ve umre için ihrama girerse, her ikisinin de ihramından çıkıncaya kadar, tek tavaf, tek sa'y yeterlidir. [Tirmizî, Hacc 102, (948); İbnu Mâce, Menâsik 39, (2975).]

NOT: 1286 ve 1287 numaralı hadislerin açıklaması 1285 numaralı hadiste yapılmıştır.

1288 ٧– وعن نافع: [أنّ عبدَالله بن عُبيدِالله وسالِم بن عبدِالله كلّما عبدَ الله بن عمر رضي الله عنهما حينَ نزلَ الحجّاجُ لقتالِ ابنِ الزّبيرِ. فقالا: لاَ يضرُّكَ أنْ لاَ تحجَّ العَامَ فإنَّا نخشىٰ أنْ يكُونَ بينَ النّاسِ قتالٌ يحالُ بينكَ وبينَ البيتِ. قال: إنْ حِيلَ بيني وبينَ البيتِ فعلتُ كما فعلَ رسولُ الله ﷺ حينَ حالتْ قريشٌ بينه وبينَ البيتِ. أُشهِدُكم أنّي قدْ أوجبتُ عمرةً. فانطلقَ حتّى أتى ذَا الحُليفَةِ فلبّى بالعمرةِ. ثمّ قالَ: إنْ خُلّيَ سبيلي قضيتُ عمرةً، وإنْ حِيلَ بيني وبينه فعلتُ كما فعلَ رسولُ الله ﷺ، ثمّ تلا: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ في رسولِ الله أُسوةٌ حسنةٌ. ثمّ سارَ حتّى إذَا كانَ بظهرِ البيداءِ قالَ: ما أمرُهما إلاّ واحدٌ. إنْ حِيلَ بيني وبينَ العُمرةِ حِيلَ بيني وبينَ الحجِّ. أُشهِدُكم أنّي قدْ أوجبتُ حجّةً مع عمرتي. فانطلقَ حتّى ابتاعَ بقُديدٍ هدياً، ثمّ طافَ لهما طوافاً واحداً. وفي روايةٍ: ثمّا انطلقَ يهلّ بهما جميعاً حتّى قدمَ مكّةَ، وطافَ بالبيتِ، وبالصّفا والمروةِ، ولم يزدْ على ذلكَ، ولم ينحرْ، ولم يحلقْ، ولم يقصرْ، ولم يحلّلْ من شيءٍ حرمَ عليه حتّى كانَ يومُ النّحرِ فنحرَ وحلقَ ورأى أنْ قضى طوافَ الحجِّ والعُمرةِ بطوافه الأوّلِ، وقالَ كذلكَ فعلَ رسولُ الله ﷺ].

زاد في رواية: وأهدى أخرجه الثلاثة والنسائى.

7. (1288)- *Nâfi'* alatıyor: "Haccâc-ı Zâlim, Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh)'le savaşmak üzere Mekke'ye indiği zaman, Abdullah İbnu Abdillah ile Sâlim İbnu Abdillah geldiler ve Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüm)'le konuştular: Kendisine:

"Bu yıl haccı terketmen sana bir zarar vermez. Zîra biz, halk arasında savaş çıkıp seninle Beytullah arasına girileceğinden korkmaktayız" dediler. Abdullah onlara:

"Benimle Beytullah arasına girilerek engel çıkarılırsa, ben de Kureyş'in Hz. Peygamber'le Beytullah arasına girdiği zaman Resûlullah'ın davrandığı şekilde davranırım. Şahid olun, şu anda umreye niyet ettim!" dedi ve derhal kalkıp Zülhuleyfe'ye gitti. Umreye niyet ederek ihram giydi, telbiye getirdi.

Sonra şunu söyledi: "Yolumu serbest bırakırlarsa umremi tamamlarım. Beytullah'la aramda engel olurlarsa Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yaptığı gibi yaparım." Ve şu âyeti tilâvet etti. (Meâlen): **"Resûlullah'ta sizler için güzel örnek vardır"** (Ahzâb 21).

Sonra yoluna devam etti ve Beydâ sırtına kadar geldi. Orada: "Bunların ikisinin hükmü de aynı. Eğer benimle umrem arasına girip mâni olurlarsa haccıma da mâni olmuşlar demektir. Sizleri şâhid kılıyorum, umre ile birlikte hacca da niyet ettim" dedi. Yoluna devam etti. Kadid'e geldiği zaman bir kurbanlık aldı. Sonra (Mekke'ye girip) hacc ve umre her ikisi için tek bir tavaf yaptı."

Bir rivayette şöyle denmiştir: "Her ikisi için de ihrama girdi ve böylece Mekke'ye geldi. Beytulah'ı tavaf etti. Safâ ve Merve arasında sa'y etti, buna bir ilâvede bulunmadı, ne kurban kesti, ne traş oldu, ne taksirde bulundu, ne de ihramla haram ettiği şeylerden birini nefsine helâl kıldı. Kurban gününe kadar bu hâl üzere devam etti. O gün kurban kesti, traş oldu. İlk yaptığı tavafla hem haccın hem de umrenin tavafını yerine getirdiği kanaatinde idi.

Sonunda: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle yapmıştı" dedi." [Buharî, Hacc 77, 105, Muhsar 1, 3, 4, Meğâzî 35; Müslim, Hacc 180-183, (1230); Muvatta, Hacc 42, (1, 337); Nesâî, Hacc 53, (5, 158), 144, (5, 226).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *Haccâc-ı Zâlim hâdisesinin* kısaca mahiyeti şudur: Abdullah İbnu Zübeyr (radıyallahu anh) Emevî halifesi Abdülmelik İbnu Mervan'a biat etmeyip, Mekke'de halifeliğini ilân etmişti. Abdülmelik

onun muhalefetini bertaraf etmek üzere Haccâc komutasında bir orduyu Mekke'ye gönderdi. Haccâc, Mekke'yi muhasara etti. Mancınıkla Harem-i Şerif'e taş atmaya başladı. Bu hâdise, hacc mevsimine rastlamıştı. *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in ricasıyla, *Haccâc* muhasarayı hacc mevsimi boyunca kaldırdı. Hacc menâsiki tamamlanınca *Haccâc*, hacılara Mekke'yi çabuk terkedip, memleketlerine dönmelerini duyurdu. Kâ'be'nin bile isabet alarak yıkılmasına ebep olan mancınıkla taş atışlarına yeniden başladı.

Hz. Abdullah İbnu Zübeyr'in şehid edilmesiyle sonuçlanacak bu vak'a hicrî 73.yılda cereyan etti.

2- Abdullah İbnu Ömer'e haccetmemesini tavsiye eden Sâlim ve Abdullah, İbnu Ömer'in oğullarıdır.

3- *İbnu Ömer* bu tavsiyeye uymaz. O, içinde bulunduğu muhtemel engelleme durumunu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in umre niyetiyle çıktığı ve fakat engellendiği Hudeybiye hâdisesine benzetmiştir. O zaman Resûlullah ve Ashabı umre yapmadan dönmüşlerdi. Ancak Müslümanlar, umre yapmış gibi ihramdan çıkıp kurban kesmiş ve traş olmuşlardı.

4- Bu hadis, hacc-ı kıran için bir tavafla, bir sa'y kâfidir diyenlere hüccettir. Bu meseleyi 1285 numaralı hadiste yerince açıkladık.

5- Beydâ, Zülhuleyfe'de hâlî, boş bir yerin adıdır. Kudeyd dahi Mekke-Medine arasında bir yer adıdır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HACC-I TEMETTU VE HACCIN FESHİ

1289 ١ – عن عبدالله بن شقيق قال: [كَانَ عُثْمَانُ رَضِىَ اللّٰهُ عنه يَنهى عَنِ الْمُتعة، وَكَانَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عنه يَأمُرُ بِهَا. فَقَالَ عُثْمَانُ لِعَلِيٍّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنهُمَا كَلِمَةً. فَقَالَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عنه: لَقَدْ عَلِمْتَ أنّا تَمَتَّعْنَا مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: أجَلْ وَلٰكِنَّا كُنَّا خَائِفِينَ]. أخرجه مسلم والنسائي.

1. (1289)- *Abdullah İbnu Şakîk* anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh) hacc sırasında temettuda bulunmayı yasaklıyor, Hz. Ali de bunu emrediyordu. Hz. Osman, Hz. Ali (radıyallahu anhümâ)'ye bir kelâm söyledi. Hz. Ali (radıyallahu anh): "Sen de biliyorsun ki biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte haccederken temettu haccı yaptık" dedi. Hz. Osman da: "Evet, ama biz korkuyorduk" dedi." [Müslim, Hacc 158, (1223); Nesâî, Hacc 50, (5, 152).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen mut'a'dan maksad, temettu haccıdır. Yani umre ve hacca beraberce niyet edilip, önce umre yapıldıktan sonra ihramdan çıkıp, ihram yasaklarından istifade ettikten sonra hacc için yeniden ihrama girmek suretiyle yapılan hacc çeşidi.

Şu halde *Hz. Osman*'ın yasaklayıp, *Hz. Ali*'nin de emrettiği mut'a' dan maksat budur. *Hz. Ömer* ve *Hz. Osman*, her ikisinin de hacc-ı temettu yapmayı yasakladıklarını başka rivayetlerden de bilmekteyiz. (1279 ve 1284 numaralı hadislere bakılsın). Ancak bu yasak tenzihî bir yasaktır, tahrimî değil.

2- *Hz. Osman* "Ama biz korkuyorduk!" sözü ile, fetihten önce 7. yılda

yapılan umretü'l-kaza'yı kastedmiş olabilir. Ancak o zaman sadece umre yapılmıştır, dolayısıyla temettudan söz edilemez.

١٢٩٠ ٢ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [تمتع رسول الله ﷺ وأبو بكر وعمر وعثمان رضي الله عنهم، وأول من نهى عنها معاوية]. أخرجه الترمذى والنسائى.

2. (1290)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhüm ecmain) hacc-ı temettu yaptılar. Bunu ilk yasaklayan Hz. Muâviye (radıyallahu anh) oldu." [Tirmizî, Hacc 12, (822); Nesâî, Hacc 50, (5, 153, 154).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayete göre, *Hz. Osman* ve *Hz. Ömer* de hacc-ı temettu yapmışlar, hacc-ı temettuya ilk yasak koyan da Hz. Muâviye'dir. Hadis, bu haliyle önce kaydettiğimiz rivayetle teâruza düşer, zîra önceki rivayette *Hz.Osman*'ın yasaklama koyduğu ifade edilmektedir. Bazı âlimler bu durumu şöyle te'vil ederler: "*Hz. Osman*'ın ve *Hz. Ömer*'in nehiyleri tenzihîdir. Hz. Muâviye'nin nehyi ise tahrimîdir. Öyle ise tahim mânasında ilk yasaklamayı yapan Hz. Muaviye (radıyallahu anh)'dir." Nitekim Nevevî, Hz. Ömer ve Hz. Osman (radıyallahu anhümâ)'ın nehiylerinin tenzihî olduğunu belirtir.

Tenzihî yasaklama, tavsiye mânasını taşır, kesin bir emir mânasına gelmez.

١٢٩١ ٣ – وعن سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه أنه قال: [لقد تمتعنا مع رسول الله ﷺ، وهذا يعني معاوية كافر بالعرش يعني بالعرش بيوت مكة في الجاهلية]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى، وهذا لفظ مسلم.

3. (1291)- Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh) demiştir ki: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile hacc-ı temettu yaptığımız zaman bu adam -ki Muâviye'yi kasteder- Urş'ta -ki Urş'la cahiliye devrindeki Mekke evlerini kasteder- kâfirdi." [Müslim, Hacc 164, (1225); Muvatta, Hacc 60, (1, 344); Tirmizî, Hacc 12, (823); Nesâî, Hacc 50, (5, 152-153).]

AÇIKLAMA:

1- *Urş*, "arîş"in cem'idir. Arîş, dikili ağaçlardan yapılan çardak

dediğimiz şeydir. Mekke'nin evlerine urş denmesi, dikili ağaçlardan yapıldığı ve içlerinde gölgelenildiği içindir.

2- *Hz. Muâviye*'ye, Hz. Sa'd'ın: "O gün kâfirdi" demesi, târihî bir gerçeğin ifadesidir. Zîra Hz. Muâviye (radıyallahu anh)'nin İslâm'la müşerref olması muahhardır ve sekizinci hicrî yıldır. Sa'd'ın bahsettiği temettu haccından maksadı 7. hicrî yılda yapılan umretü'l-kaza'dır. Daha önce de belirttik, Araplar, umreye de hacc derler. Hakikî haccla umreyi ayırmak için umreye **hacc-ı asgar,** öbürüne **hacc-ı ekber** derler. Hz. Muâviye, Müslüman olduktan sonra, hep Medine'de kalmış ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan ayrılmamıştır. Şu halde diğer umrelerde kâfir olması mevzubahis olamaz.

3- Bu hadis de hacc sırasında temettunun caiz olduğuna delil kabul edilmiştir.

1292 ٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [تَمَتَّعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ في حَجَّةِ الوَدَاعِ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الحَجِّ وَأَهْدَى، فَسَاقَ مَعَهُ الهَدْيَ مِنْ ذِي الحُلَيْفَةِ، وَبَدَأَ فَأَهَلَّ بِالْعُمْرَةِ ثُمَّ أَهَلَّ بِالحَجِّ وَتَمَتَّعَ النَّاسُ مَعَهُ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الحَجِّ، وَكَانَ مِنَ النَّاسِ مَنْ أَهْدَى وَمِنْهُمْ مَنْ لَمْ يُهْدِ. فَلَمَّا قَدِمَ مَكَّةَ قَالَ لِلنَّاسِ: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ أَهْدَى فَإِنَّهُ لاَ يَحِلُّ مِنْ شَيْءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ حَتَّى يَقْضِيَ حَجَّهُ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَهْدَى فَلْيَطُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالمَرْوَةِ وَلْيُقَصِّرْ وَلْيَحْلِلْ ثُمَّ لِيُهِلَّ بِالحَجِّ وَلْيُهْدِ، فَمَنْ لَمْ يَجِدْ هَدْيًا فَلْيَصُمْ ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ فِي الحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعَ إِلَى أَهْلِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

4. (1292)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccında umre ile hacca kadar temettuda bulundu ve kurban kesti. Kurbanını Zülhuleyfe'den itibaren beraberinde götürdü. Menâsikin icrasına (umre için niyetli) başlayıp, umre telbiyesi getirdi. Sonra hacc için telbiye getirdi. Beraberindeki ashabı da umre ile hacca kadar temettuda (istifade) bulundu. Hacc kafilesi içerisinde kurbanı olanlar da vardı, olmayanlar da.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldiği zaman halka hitâben: *"Kimin kurbanı varsa, haccını tamamlayıncaya kadar ihramdan çıkmasın, kimin kurbanı yoksa tavaf ve sa'yini yapsın, saçını kısaltarak ihramdan çıksın. Sonra hacc için tekrar ihrama girip kurbanını kessin, kim kurban bulamazsa hacc sırasında üç gün, evine dönünce de yedi gün*

olmak üzere (on gün) oruç tutsun" buyurdu." [Buhari, Hacc 104; Müslim, Hacc 174, (1227); Ebu Dâvud, Hacc 24, (1805); Nesâî, Hacc 50, (5, 151-152).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis şu âyeti açıklayıcı mahiyettedir: **"Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurban(ı gönderin. Bununla beraber) kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Artık içinizden kim hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahud da kurbandan biriyle fidye vâcib olur. Emniyette olduğunuz vakit ise, kim hacca kadar umre ile faidelenmek (sevaba girmek) isterse kolayına gelen bir kurban kesmek vacib olur. Fakat onu bulamazsa hacc günlerinde (ihramlı olarak) üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak vacib olur ki, bunlar tam on gün eder. Bu, âilesi, ikâmetgâhı Mescid-i Haram'da bulunmayanlara aittir. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, cezası cidden çetin olandır."** (Bakara 196).

2- Rivayetin baş kısmında geçen *"Resûlullah Veda haccında umre ile hacca kadar temettuda bulundu."* cümlesini şöyle açmamız, anlaşılmasını kolaylaştıracaktır: Temettu, lügat olarak istifade etmek, faydalanmak demektir. Öyle ise, burada şu iki mâna mevcuttur:

1- Resûlullah umreyi haccla birleştirerek hacc-ı kıran yaptı, böylece umre sevabından da istifade (temettuda) bulundu.

2- Resûlullah, umreye de karar verip, umreyi tamamlayınca, ihramdan çıkıp hacc başlayıncaya kadar ihram yasaklarından istifade etti.

Aslında bu her iki te'vil aynı neticeye çıkar.

3- Muhaddisler, Resûlullah'ın önce hacca mı, umreye mi niyet ettiği hususunda farklı yorumlar ileri sürmüşlerdir:

1- *el-Mühelleb*'e göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashabına önce umre yapmalarını, sonra da hacca niyet etmelerini söylemiştir.

2- Kadı İyaz'a göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* önce hacc-ı ifrada niyet etmiş, sonra da umre için ihrama girmiş ve neticede hacc-ı kıran yapmıştır.

Diğer rivayetleri de nazar-ı dikkate alan âlimler, başkaca farklı yorumlar yapmışlarsa da umumiyetle benimsenen ve te'lif edici mahiyette

olanı Resûlullah ve ashabının önce hacc-ı ifrada niyetlenmiş olmakla birlikte sonradan umreye de niyet ederek hacc-ı kıran yapmış olmasıdır.

Nevevî şöyle der: "Bize göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc-ı kırandan başka şekilde haccetmiş olması mümkün değildir. Zîra, Hz. Peygamber'in umresinden, tekrar ihram giymek üzere Harem bölgesinin dışına (hıll) çıkmadığı, kurban sebebiyle ihramda kaldığı hususunda ulemâ ihtilâf etmez. Nitekim hacc-ı kıranın hükmü de budur."

4- Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: Sadedinde olduğumuz rivayet, önce sadece hacca niyet edildiği halde, sonradan umreye çevrildiğini, umreden sonra tekrar hacca geçildiğini göstermektedir. Ulemâ, haccı feshederek umre yapma keyfiyetinin sadece Resûlullah'ın ashabına mahsus bir durum olduğunu ifade eder. Ayet-i kerimede hacca niyet edenlerin bunu tamamlamaları emredilmiş olması sebebiyle, artık haccdan umreye geçmek mümkün değildir. İbnu Abbas dışında bütün Ashab'ın ve ulemânın kâhir ekseriyetinin görüşü budur. Hacılar, bugün, mîkat yerinde ne çeşit hacc yapacaklarsa niyeten belirtmeleri gerekir. Hacc-ı ifrada niyet etmiş ise, artık, hacc-ı kıran veya hacc-ı temettuya geçemez. 1308 numaralı hadiste gelecek olan **"ebediyen temettu yapılacağı"**na dair ifade hacc aylarında yapılacak umre veya hacc-ı kıranın cevazına hamledilmiştir. Bu iki ibadet kıyamete kadar caizdir. Fakat haccın umreye tahvili o yıla âittir.

5- Temettu yapan kimseye vacib olan kurban, Şâfiî hazretlerine göre, temettunun hacda hasıl ettiği eksikliği gidermek gayesine matuftur ve dem-i cebr'dir. Binaenaleyh kurban sahibi bundan yiyemez. *Şafiî* hazretlerine göre, efdal olan hacc hacc-ı ifraddır. Haccla, umrenin birleştirilmesi haccda noksanlık hasıl eder, kurbanla bu noksanlık telâfi edilir.

İmam-ı Âzam'a göre bu kurban, iki ayrı ibadeti; hacc ve umreyi tamamlatmış olduğu için, Cenâb-ı Hakk'a bir şükran olarak îfa edilir. Öyleyse bu bir şükür kurbanıdır (dem-i şükran), sahibi etinden yiyebilir. Daha önce de belirtildiği üzere, *İmam-ı Âzam*'a göre haccın efdali hacc-ı kırandır, hem umre hem de hacc îfa edilmiş olmaktadır.

6- Kurban bulunamadığı takdirde tutulacak orucun üçü Zilhicce'nin 7. 8. ve 9. günlerinde tutulacaktır. Bu orucu tutanlar, memleketlerine dönünce yedi gün daha tutarak orucu ona tamamlarlar. Şafiî hazretleri, âyetin zâhirini esas alarak, geri kalan yedinin mutlaka dönüşte tutulmasını şart koymuştur. Ebu Hanife hazretleri, "Dönüş'ten maksad hacc

menâsikinin tamamlanmasıdır" diyerek, daha Mekke'de iken tutulabildiğini söylemiştir.

1293 ه- وعن عكرمة قال: [سئل ابن عباس رضى الله عنهما عن متعة الحج. فقال أهل المهاجرون والأنصار وأزواج النبى ﷺ في حجة الوداع وأهللنا؛ فلما قدمنا مكة قال ﷺ: اجعلوا إهلالكم بالحج عمرة إلا من قلد الهدى فطفنا بالبيت وبالصفا والمروة، وأتينا النساء، ولبسنا الثياب. وقال: من قلد الهدى فإنه لا يحل حتى يبلغ الهدى محله ثم أمرنا عشية التروية أن نهل بالحج فإذا فرغنا من المناسك جئنا فطفنا بالبيت والصفا والمروة، وقد تم حجنا وعلينا الهدى كما قال تعالى: فما استيسر من الهدى الآية]. أخرجه البخاري تعاليقاً.

5. (1293)– *İkrime* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a müt'atul-hacc'dan sorulmuştu, şu cevabı verdi:

"Veda haccında, Muhacirler, Ensarîler ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri hep ihrama girdiler, biz de girdik. Mekke'ye geldiğimiz zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kurbanlık nişanlıyanlar hariç, herkes hacc için giydiği ihramı umreye çevirsin" diye emretti. Biz de Beytullah'ı tavaf etik. Safâ ve Merve'de sa'y yaptık. (İhramdan çıkarak) kadınlarımıza geldik, elbiselerimizi giydik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunu da söylemişti:

"Kim kurbanlık nişanlamışsa, kurbanlığı mahalline varıncaya kadar ihramdan çıkmasın!"

Terviye akşamında (yani Zilhicce'nin 8. günü) bize hacc için ihrama girmemizi emretti. (Harem bölgesinin dışına çıkarak ihramlarımızı giyerek hacca başlayıp) menâsiki tamamladığımız zaman Mekke'ye geri gelip Beytullah'ı, Safâ ve Merve'yi tavaf ettik. Böylece haccımız tamamlanmış, âyet-i kerimenin buyurduğu üzere (Meâlen): **"Haccı da umreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız, o halde kolayınıza gelen kurban gönderin..."** (Bakara 196) üzerimizde kurban borcu kalmıştı." [Buharî, Hacc 37. (Buharî bunu bab başlığında ta'lik (senetsiz) olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Müt'atu'l-hacc, haccda temettu demektir. Daha doğru tâbiriyle

hacc-ı temettu demektir. Yani ihramı giyerken önce umreye niyet etmek, umreyi yaptıktan sonra, ihramdan çıkıp ihram yasaklarından istifade edip, hacc zamanında hacc için yeniden ihrama girmektir. Cumhûr, hacc-ı temettuyu bir şahsın, umre ve haccı bir seferde, aynı yılın hacc aylarında önce umreyi yapmak suretiyle ifa edebileceğini belirtir. Mekkî olanlar bunu yapamazlar. Sadedinde olduğumuz hadis, Veda haccı sırasında Ashab'tan bir kısmının bu şekilde hacc yaptığını ifade etmektedir.

2- *Kurbanlık* nişanlayan tâbiri, kesmek üzere kurban hazırlayanlar demektir. Çünkü, hayvanın kurban edilmek üzere ayrıldığını belirten birtakım eşya onun üzerine takılır, bu takılarla hayvan nişanlanmış ve işaretlenmiş olurdu.

3- Başlangıçta Ashab hep hacc-ı ifrad için ihram giymiş olduğu halde, sonradan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle umreye çevrilir. Bu çevirme işinin sadece Sahabe'ye ait bir keyfiyet olduğunu, sonradan neshedildiğini önceki hadiste izah ettik.

4- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) kesilen kurban hususunda, bunun bir şükran kurbanı olduğu kanaatinde olmayıp, haccdaki temettudan (istifade etmeden) hasıl olan noksanlığın telâfisi için teşrî edildiğine inandığı için, rivayetin sonunda *"Haccımız tamamlanmış, âyet-i kerimenin buyurduğu üzere üzerimizde kurban borcu kalmıştı"* der.

1294 ٦– وعن أبى ذر رضى الله عنه قال: [كَانَت المُتعة فِي الحَجِّ لأصحابِ محمَّد ﷺ خاصَّةً]. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود والنسائى.

6. (1294)- Ebu Zer (radıyallahu anh) demiştir ki: "Haccda mut'a sadece Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ashabına hastır." [Müslim, Hacc 189, (1224); Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1808); Nesâî, Hacc 77, (5, 179-180); İbnu Mâce, Hacc 42, (2984).]

AÇIKLAMA:

Ulemânın açıklamasına göre buradaki mut'a'nın mânası haccı bozarak umre yapmaktır. Bu hâl bir kereye mahsus olmak üzere Veda haccında Ashab'a helâl kılınmıştır. Sonraki yıllarda câiz görülmemiştir.

1295 ٧– وعند أبى داود. [كَانَ أَبُو ذَرٍّ يقولُ فِيمن حجَّ ثمَّ فسخها عمرةً لم يكن ذلكَ إلاَّ للرَّكْبِ الَّذِينَ كانُوا مَعَ رسولِ الله ﷺ خاصَّةً].

7. (1295)- *Ebu Dâvud*'daki rivayette şöyle denmektedir: "Ebu Zer (radıyallahu anh), hacca niyetle ihram giyip sonradan bunu umreye çevirenler hakkında şöyle diyordu: "Bu, sadece Hz. Peygamber'le hacce-denlere has bir ruhsattı." [Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1807); İbnu Mâce, (Hacc 42, (2985).]

1296 ٨– وعن أبي جمرة قال: [سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهُمَا عَنِ المُتعَةِ فَأَمَرَنِي بِهَا، وَسَأَلتُهُ عَنِ الهَدْيِ فَقَالَ: فِيهَا جَزُورٌ أَوْ بَقَرَةٌ أَوْ شَاةٌ أَوْ شِرْكٌ فِي دَمٍ. قَالَ: وَكَانَ نَاسٌ كَرِهُوهَا فَنِمتُ فَرَأَيْتُ فِي المَنَامِ قَائِلاً يَقُولُ: عُمرَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ وَحَجٌّ مَبرُورٌ: فَأَتَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: اللّٰهُ أَكْبَرُ سُنَّةَ أَبِي القَاسِمِ ﷺ]. أخرجه الشيخان.

8. (1296)- *Ebû Cemre* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a mut'a'dan sordum; bana onu yapmamı emretti, haccda kesilen kurban-dan sordum. "Bu hususta, dedi, deve veya sığır veya davar veya kana or-tak olmak imkânları var (bunların hepsi meşrudur)."

Ebû Cemre der ki: "İnsanlar mut'ayı mekruh addediyorlardı. (Eve gelip) uyudum. Rüyamda birisini gördüm (bana gelip):

"Makbul umre, mebrûr hacc!" diye müjdeledi. Hemen İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'a gelip haber verdim. Bana:

"Allahu ekber! Ebu'l-Kâsım *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti!" dedi." [Buharî, Hacc 102; Müslim, Hacc 204, (1242).]

AÇIKLAMA:

1- Buradaki mut'a, haccda temettuda bulunmak, yani önce umre yapıp ihramdan çıkmak, bir müddet ihram yasaklarından faydalanmak, sonra hacc için tekrar ihrama girmektir.

2- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anh), kurban edilebilecek hayvanları say-mıştır: Deve, sığır, davar, kana ortaklık. Bu hayvanlar mutlak sayıldığı için erkek veya dişi olabileceği belirtilmiştir.

Kan ortaklığı: Deve veya sığır için tecviz edilmiştir. Hz. Câbir'den ge-len bir rivayete göre deve ve sığıra yedi kişi ortak olabilir. İmam Şâfiî ve Cumhûr'a göre ortaklıkla katılanların kurbanları tatavvu veya vâcib olabilir, ete iştirak de olabilir. *Ebu Hanife*'ye göre bütün ortaklar "kur-ban" niyetiyle kesmelidir, et ortağı makbûl değildir. İmam Züfer hepsi-nin aynı çeşit kurban olmasını şart koşar. Bazı *Mâlikîler* bir kısmı vacib,

bir kısmı tatavvu kurbanı olsa ortak kesilebilir demiş, ancak İmam Mâlik, Züfer gibi "caiz olmaz" demiştir.

Davarı bir kimse kesebilir, ortaklık bilicma caiz olmaz.

1297 ٩– وعن ابن عمر رضي الله عنهما أنه قال: [من اعتمر في أشهر الحج ثم أقام بمكة حتى يدركه الحج فهو متمتع إن حج وعليه ما استيسر من الهدى فإن لم يجد فصيام ثلاثة أيام في الحج وسبعة إذا رجع إلى أهله]. أخرجه مالك.

وقال: وذلك أقام حتى أتى الحج ثم حج.

وله في أخرى قال: والله لأن أعتمر قبل الحج وأهدى أحب إلي من أن أعتمر بعد الحج في ذى الحجة.

9. (1297)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: *"Kim hacc aylarında umre yapar, sonra Mekke'de hacc zamanı gelinceye kadar ikâmet ederse bu kimse, hacc da yaparsa mütemettidir. Bu durumda kolayına gelen bir kurban kesmesi vacib olur. Eğer kurban bulamazsa, üç günü hacc sırasında, yedi günü de döndüğü zaman olmak üzere (on gün) oruç tutar."*

İmam Mâlik der ki: "Bu hüküm, o kimsenin hacc zamanına kadar orada ikamet etmesi ve aynı sene içinde hacc yapması halinde câridir." [Muvatta, Hacc 62, (1, 344).]

Muvatta'nın bir diğer rivayetinde der ki: "Allah'a yemin olsun, haccdan önce umre yapıp (bu sebeple) kurban kesmem, haccdan sonra Zilhicce ayında umre yapmamdan daha sevimlidir."

AÇIKLAMA:

Muvatta'nın bir başka rivayetinde kaydedilen son cümle de Abdullah İbnu Ömer'e aittir. Bu cümle, kurbanın, temettu sebebiyle kesildiğini ifade eder. Haccdan sonraki umre için kurban kesilmez. Şu halde İbnu Ömer'e göre kurbanı vâcib kılan durum, aynı senenin hacc ayları içerisinde umre yapıp temettuda bulunmak, sonra da hacc yapmaktır.

1298 ١٠– وعن عبدالرحمن بن حرملة الأسلمي. [أن رجلا سأل سعيد بن المسيب قال: أعتمر قبل أن أحج؟ قال: نعم: قد اعتمر رسول الله ﷺ قبل أن يحج].

10. (1298)- *Abdurrahmân İbnu Harmele el-Eslemî* anlatıyor: "Bir adam gelip Said İbnu'l-Müseyyib'e: "Haccdan önce umre yapayım mı?" diye sormuştu. Şöyle cevap verdi:

"Evet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccetmezden önce umre yaptı." [Muvatta, Hacc 57, (1, 343).]

1299 ١١– وعن ابن المسيب [أنَّ عمر بن أبي سلمة: استأذن عمر رضي الله عنه أنْ يعتمِرَ في شوَّالٍ فأذن له فاعتمر ثمَّ قفل إلى أهْلِه ولَم يحجَّ].

11. (1299)- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: "Ömer İbnu Ebî Seleme, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den, Şevvâl ayında umre yapmak için izin istedi. O da izin verdi. İbnu Ebî Seleme umre yapıp ailesine döndü, haccetmedi." [Muvatta, Hacc 58, (1, 343).]

1300 ١٢– وعن عائشة رضيَ الله عنْها قالت: [الصِّيامُ لِمن تمتَّع بالعمرة إلي الحجِّ لِمن لم يجِدْ هدْياً ما بين أنْ يهِلَّ بالحجِّ إلى يومِ عرفة فإنْ لم يصم صام أيَّام منى. وكان ابن عمر رضي الله عنهما يقول ذلك]. أخرج هذه الأحاديث الثلاثة مالك.

12. (1300)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) şöyle demiştir: "Oruç, umre yapıp hacca kadar temettuda bulunup da hacc için ihrama girmesinden arefe gününe kadar kurban bulamayan kimse içindir. Eğer orucu tutmazsa, Minâ günlerinde tutar" İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de böyle hükmediyordu. [Muvatta, Hacc 255, (1, 426).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hacc için ihrama girmedikçe, temettu sebebiyle kurbanın vacib olmayacağını ifade ediyor. İhramla vacib olan kurban, arefe gününe kadar te'min edilemezse oruç tutması câiz olur. Daha önce tutmadı ise yevm-i nahr denen kurbanın birinci gününü takip eden üç günde *-ki eyyam-ı Mina da denir-* orucun ilk üçü tutulacak, geri kalan yedisi de memlekete dönünce tutulacaktır.

Rivayetten anlaşılan şu ki, muhtemelen, *Hz. Aişe yevm-i nahr*den, yani Zılhicce'nin 10. gününden önce tutulacak orucun borçtan kurtulmada daha üstün olduğu ve böyle emredilmiş bulunduğu kanaatinde idi. Bir başka ifade ile, Hz. Aişe bu vacib orucun eda vaktinin *yevm-i nahr*'den önce olduğu, Mina günlerinin ise edâ değil kaza günleri olduğu, dolayısıyla, yevm-i nahrdan önce tutulacak oruçlar her dileyene mübah,

Mina'da tutulacak oruçlar ise, zarurete mebni olarak sadece daha önce borcunu ödemeyen kimselere mübah olup, bu durumda olmayanlara memnu olduğu kanaatinde idi. Yine ona göre, Mina günlerinde üç gün oruç tutmanın cevazı, oruç vacib olanlarla ilgil olarak Kur'ân'da yer eden: "...(kurban) bulamazsa hacc günlerinde üç gün oruç tutmak" emrine ittiba *etmiş olmak* içindir.

Şafiîlerden bazıları, bu telakkiye uyarak, sonradan tutulan orucun kaza olduğuna hükmetmiştir. Mezheb görüşü, önceden tutmanın efdal olduğunu te'yid etmekle beraber, sonradan tutulan da kaza değil eda olduğudur (Zürkânî'den).

1301 ١٣– وعن جابر رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَهلَّ رســـول الله ﷺ وأَصْحابُهُ بالحجِّ وليس مع أحد منهم هدى سوى النّبىّ ﷺ وطلحة رضى الله عنه. وقدم علىٌّ رضى الله عنه من اليمن ومعه هدى. فـقال: أهللت بما أهلَّ به النّبىُّ ﷺ؛ فأمر النّبىُّ ﷺ أصحابه أن يجـــعلوها عمرة ويطوفوا ويقصروا ويحلّوا إلاَّ من كان معه هدى. فقالوا: أننطلق إلى منى، وذكر أحدنا يقطر؟ فبلغ النّبىَّ ﷺ فقال: لو استقبلت من أمرى ما استدبرت ما أهديت. ولولاَ أنَّ معى الــهدى لأحللت، وحاضت عائشة رضى الله عنهـــا. فنسكت المناسك كلّها غير أن لم تطـف بالبيت. فلمّا طهرت طافت. وقالت يارســـــول الله: تنطلقون بحجّة وعمرة وأنطلق بحجّة؟ فأمر عبدالرحمن بن أبى بكر رضى الله عنهمـا أن يخرج معها إلى التنعيم فـاعتمرت بعد الحجّ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى، وهذا لفظ الشيخين.

13. (1301)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Veda haccında), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabı (radıyallahu anhüm), hacc için ihrama girdikleri vakit, Resûlullah ile Talha hariç, hiç kimsenin kurbanlığı yoktu. O sırada Hz. Ali, beraberinde bir kurbanlık olduğu halde Yemen'den geldi. Ve derhal: "Ben de Resûlullah'ın niyet ettiği şeye niyet ederek ihram giydim" deyip katıldı.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına bu hacclarını umreye çevirmelerini, tavaf yapmalarını, (sa'y yapmalarını), beraberinde kurbanlığı olanlar hariç saçlarını kısa keserek ihramdan çıkmalarını emretti.

Bir kısmı itiraz ederek: "Yani henüz cenabetken Mina'ya mı gideceğiz?" dediler. Bu söz Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaşmıştı: *"Geride bıraktığım işlerimi tekrar bulsaydım kurban getirmezdim. Eğer, beraberimde kurbanlığım olmasaydı, ben de ihramdan çıkardım"* dedi.[44]

Bu sırada *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) hayız oldu. Beytullah'ı tavaf hâriç, haccın bütün menâsikini yerine getirdi. Temizlenince de tavafı yaptı. Dedi ki:

"Ey Allah'ın Resûlü! Sizler hem umre hem de hacc yapmış olarak burdan ayrılacaksınız, ben ise sadece haccla ayrılacağım!"

Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oğlan kardeşi Abdurrahman İbnu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ)'e, Hz. Aişe'yi (Harem bölgesinin dışında yer alan) Ten'im'e götürmesini emretti. (Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) orada ihram giyerek) haccdan sonra umre yaptı."[45]

1302 ١٤ – وفي أخرى للبخاري: [قال لهم: أَحِلُّوا مِنْ أَحْرَامِكُمْ وَاجْعَلُوا الَّتِي قَدِمْتُمْ بِهَا مُتْعَةً. فَقَالُوا: كَيْفَ نَجْعَلُهَا مُتْعَةً وَقَدْ سَمَّيْنَا الْحَجَّ؟ فَقَالَ: افْعَلُوا مَا أَقُولُ لَكُمْ فَلَوْلاَ أَنِّي سُقْتُ الْهَدْيَ لَفَعَلْتُ مِثْلَ الَّذِي أَمَرْتُكُمْ وَلَكِنْ لاَ يَحِلُّ مِنِّي حَرَامٌ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَفَعَلُوا].

14. (1302)- *Buharî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir:

"(Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'ye gelince ashabına: *"İhramınızdan çıkın. Önceki niyetinizi müt'aya çevirin!"* dedi. Ashab:

"Biz önce "hac" diye ismen belirterek niyet etmişken, şimdi nasıl müt'aya çevirebiliriz?" diye itiraz ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben size ne söylüyorsam onu yapın. Eğer kurbanlık getirmemiş ol-

44– Ashab'ın itirazı şuradan ileri geliyordu: Mekke'ye Zilhicce'nin dördünde gelmişlerdi. Niyetleri haccdı. Hz. Peygamber ihramdan çıkmayı, ihram yasaklarından -ve meselâ hanımlarıyla cinsî münasebet yasağından- uzaklaşmayı emretmişti. Halbuki sekiz Zilhicce'de tekrar ihrama gireceklerdi. Bu kadar dar bir zaman için ihramdan çıkmaya, dinî havalarını bozmaya değer miydi?" Ashab, memnuniyetsizliğini "Henüz cenâbetken.." diye tercüme ettiğimiz mânayı daha galiz kelimelerle ifade etmiştir.

45 - Bu ve müteakip rivayetler, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın Veda haccıyla ilgili oldukları için, hadis kitaplarında umumiyetle aynı bablarda, aynı rivayetin farklı vecihleri şeklinde peşpeşe bulunurlar. Bu sebeple kaynaklarını en sonda toptan göstereceğiz. Sadece Buhârî peşpeşe göstermeyebilir.

saydım, size emretmiş bulunduğumu ben de yapardım. Ancak, kurbanım (Mina'daki kesim) mahalline ulaşmadan ihramlıya haram olan şeylerden hiçbirisi bana helâl olmaz!" dedi. Bunun üzerine Ashab-ı Kiram Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emrini yerine getirip ihramdan çıktılar."

1303 ١٥ – وفي أخرى: [قدمنا مكة لأربع خلون من ذي الحجة].

15. (1303)- Yine *Buharî*'nin bir başka rivayetinde şu ziyade yer alır: "Biz Mekke'ye Zilhicce ayının 4'ünde gelmiştik."

1304 ١٦ – وفي رواية: [أمرنا أن نحل ونجعلها عمرة فكبر ذلك علينا وضاقت به صدورنا فبلغ ذلك النبي ﷺ: فما ندري شيء بلغه من السماء أم شيء من قبل الناس؟ فقال يا أيها الناس أحلوا، فلولا الهدي الذي معي فعلت كما فعلتم فأحللنا حتى وطئنا النساء وفعلنا ما يفعل الحلال، حتى إذا كان يوم التروية وجعلنا مكة بظهر أهللنا بالحج].

16. (1304)- *Müslim*'in bir rivayetinde şu ibâreye de yer verilmiştir: "Bize ihramdan çıkmamız, hacc için yaptığımız niyyetin umreye çevrilmesi emredilmişti. Bu, bize çok imkânsız bir emir geldi ve hepimizin canını sıktı. Memnuniyetsizliğimiz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ulaştırıldı. Ona semâvî bir şey (haber) mi ulaştı, insanlardan mı bir şey ulaştı bilemiyoruz, her ne ise, bize şu hitabda bulundu:

"Ey nâs, ihramdan çıkın. Eğer beraberimde kurbanlığım olmasaydı, ben de sizin gibi yapardım!"

(Resûlullah'ın bu kesin emri üzerine) ihramdan çıktık. Hatta hanımlarımızla münasebet-i cinsiyede bile bulunduk. İhrama girmemiş olan bir kimsenin yaptığı her şeyi yaptık. Bu hal terviye gününe (Zilhicce'nin 8. günü) kadar devam etti. O gün gelip, Mekke'yi arkada bıraktığımız vakit, hacca niyet ederek ihrâma girdik."

1305 ١٧ – وفي أخرى لمسلم: [أقبلنا مهلين مع النبي ﷺ بحج مفرد وأهلت عائشة رضي الله عنها بعمرة حتى إذا كنا بسرف عركت حتى إذا قدمنا طفنا بالكعبة وبالصفا والمروة، وأمرنا أن يحل منا من لم يكن معه هدي. قلنا حل ماذا؟ قال: الحل كله. فواقعنا النساء وتطيبنا بالطيب ولبسنا الثياب وليس بيننا

وبين عرفة إلاَّ أربعُ ليالٍ. ثُمَّ أهْلَلْنا يومَ التَّرويةِ، ثُمَّ دخلَ النَّبيُّ ﷺ على عائشةَ رضيَ اللّٰهُ عنها. وهيَ تبكي. فقالَ: ما شأنُكِ؟ قالَتْ: حضتُ، وقدْ حَلَّ النَّاسُ ولَمْ أحِلَّ ولَمْ أطُفْ، والنَّاسُ يذهبونَ الآنَ إلى الحَجِّ. فقالَ: إنَّ هذا شيءٌ كتبهُ اللّٰهُ على بناتِ آدمَ فاغتسلي ثُمَّ أهلِّي بالحجِّ ففعلَتْ ووقفَتِ المواقفَ كُلَّها حتَّى إذا طهرَتْ طافَتْ. فقالَ: قدْ حلَلْتِ مِنْ حجِّكِ وعمرتِكِ جميعها. فقالَتْ: إنِّي أجدُ في نفسي أنِّي لَمْ أطُفْ بالبيتِ حينَ حججتُ. قالَ: فاذهبْ بها يا عبدَ الرَّحمنِ فأعمرْها مِنَ التَّنعيمِ، وذلكَ ليلةَ الحصبةِ، وكانَ ﷺ رجلاً سهلاً إذا هويَتْ شيئاً تابعها عليهِ].

17. (1305)- *Müslim*'in diğer bir rivayetinde şöyle denir: "Biz, hacc-ı ifrad için ihram giyip Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte ilerledik. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) de umre için ihrama girdi. Seref'e gelince Hz. Aişe hayız oldu. (Mekke'ye) gelince Kâbe'yi, Safâ ve Merve'yi tavaf ettik. Sonra, beraberinde kurbanlık olmayanların ihramdan çıkmaları emredildi.

"Neleri nefsimize helâl edeceğiz?" diye sorduk. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(İhramlıya yasak olan) her şeyi!" dedi. Bunun üzerine kadınlarımızla da yattık, kokular süründük, elbiselerimizi giydik. (Bunların hepsini yaparken) bizimle arefe (yani hacc ihramı giyme) günü arasında sadece ve sadece dört gece vardı.

Sonra terviye günü (Zilhicce'nin 8'i) tekrar ihrama girdik. Bir ara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girmişti, onu ağlıyor buldu.

"Neyin var?" diye sordu.

"Hayız oldum, herkes ihramdan çıktı, ben çıkamadım, tavafımı da yapamadım. Herkes artık (umresini tamamladı), hacc için (Arafat'a) çıkıyor!" diyerek yakındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bu hal, Cenab-ı Hakk tarafından Âdem (aleyhisselam)'in kızlarına yazılmış bir kaderdir, (sana mahsus bir kusur değil). Sen de, (ihrama giren herkesin yaptığı gibi) yıkan ve hacc için ihrama gir"[46] dedi. O da

46– Bu söylenen yıkanma, hayızdan temizlenince gerekli olan yıkanma değildir, ihramı giyerken yapılması sünnet olan yıkanmadır.

öyle yaptı. (Mina, Arafat ve Müzdelife'deki) vakfelerin hepsine katıldı. Hayızdan temizlenince de (ifâza) tavafını yaptı. (Bunlar bittikten sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye:

"Artık hem haccını hem de umreni yapmış, her ikisinin de ihramından çıkmış oldun!" dedi. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

"Ancak benim içimden Beytullah'ı tavaf etmeden hacc yaptığım hissi geçiyor" dedi. Bunun üzerine (oğlan kardeşine seslenerek):

"Ey Abdurrahman (kızkardeşin) Aişe'yi Ten'îm'e götür, orada umre için ihrama girsin!" dedi. Bu vak'a Hasbe gecesi cereyan etmişti.[47] Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mülâyim bir insandı. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) birşey arzu etti mi onun arkasını takip eder (yerine getirirdi)."

1306 ١٨ – وفي رواية له: [وَأَمَرَنَا أَنْ نَشْتَرِكَ فِي الإِبِلِ وَالْبَقَرِ كُلُّ سَبْعَةٍ مِنَّا فِي بَدَنَةٍ].

18. (1306)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "... Deve ve sığırda ortak olmamız emredildi. Bizden her yedi kişi bir deveye iştirak edecekti."

1307 ١٩ – وفي رواية له: [لَمْ يَطُفِ النَّبِيُّ ﷺ وَلاَ الصَّحَابَةُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ إِلاَّ طَوَافاً وَاحِداً طَوَافَهُ الأَوَّلَ].

19. (1307)- Yine *Müslim*'in bir başka rivayetinde: "Ne Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ne de Ashab (radıyallahu anhüm), hiç kimse, Safâ ile Merve arasında ilk tavafın dışında başka bir tavaf yapmadı" denmiştir.

1308 ٢٠ – وعن أبي داود والنسائي. [فَقَالَ سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكٍ: يَا رَسُولَ اللّهِ أَرَأَيْتَ مُتْعَتَنَا هذِهِ لِعَامِنَا أَمْ لِلأَبَدِ؟ فَقَالَ: بَلْ هِيَ لِلأَبَدِ].

20. (1308)- *Ebu Dâvud* ve *Nesâî*'de şu ziyade gelmiştir: "Sürâka İbnu Mâlik (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü, bu sene (hacc sırasında) yaptığımız temettu bu yıla mı has, bundan sonra her haccda ebediyen yapılacak mı?" diye sormuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

47– Bazı rivayetlerde "Bathâ gecesi" diye gelir. İkisi de aynı şeyi ifade eder. Leyletü'l-hasbe, teşrik gecelerinden sonra hacıların çakıllı yere indikleri gecedir. Çakıllı yerden maksad Mina'dır. Demek ki Hz. Aişe (radıyallahu anhâ), Mina'da kalınan gecelerden birinde temizlenmiş olmalı.

"Elbette, ebediyen yapılacaktır!" cevabını verdi"[48]. [Buhari, Hacc 81, 32, 34, 35, Umre 6, 15, Meğâzi 61, Temenni, 3, 27; Müslim, Hacc 1213-1216 arasındaki rivayetler); Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1785-1789 arasındaki rivayetler); Nesâî, Hacc 77, (5, 178-179).]

NOT: Bu kaynaklar 1301-1308 numaralar arasında kaydettiğimiz 8 adet rivayete aittir.

AÇIKLAMA:

1- Bir kısmı uzunca bir hadisten sadece bir parça olarak kaydedilen yukardaki rivayetlerin hepsi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccı ile ilgilidir. *Veda haccı* 10. hicrî senede, yâni Resûlullah'ın hayatının son senesinde vuku bulmuştur. Bu hacc, Hz. Peygamber'in yaptığı ilk ve son hacctır.

2- Rivayetlerdeki farklılıklar, ulemâyı bazı farklı yorumlara sevketmiştir. Her şeyden önce haccın farz kılındığı zaman ihtilâflıdır. Hicretten sonra farz kılındığında ittifak edilse de, hangi yılda farz kılındığı ihtilâflıdır. 2. yıl diyen olduğu gibi, 10. yıl diyen de olmuştur. Aradaki diğer yılları söyleyenler de olmuştur. Hicretten önce farz oldu diyen rivayet şazzdır.

3- *Veda haccı*, büyük bir kalabalığın iştirakiyle yapılmış haşmetli bir tezâhürattır. Resûlullah Veda haccında, İslâm'ın mühim bir rüknünün icra âdâbını ta'lim buyurmuştur. Hacc ibadeti, cahiliye devrinde de icra edilmekte bulunan bir ibadet olması sebebiyle, bunun İslâmî şeklinin öğretilmesi yönüyle Veda haccının ayrı bir ehemmiyeti vardı. Belki de bu sebepten olacak, mezkur hacc pekçok sahabi tarafından birçok teferruatıyla rivayet edilmiştir.

Yukarıdaki rivayetleri şöyle özetleyebiliriz:

1) Veda haccı için, *Zülhuleyfe*'de herkes hacc için niyet ederek ihrama girer.

2) Zilhicce'nin 4'ünde Mekke'ye gelirler.

3) Mekke'ye gelince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* beraberinde kurbanlık getirmemiş olanlara da bu haccı umreye çevirmelerini yani Beytullah'ı tavaf edip Safâ-Merve arasında da sa'yde bulununca traş olup ihramdan çıkmayı emreder.

48- "Hac için yapılan niyeti umreye tahvil etmek herkese câizdir" diye hükmedenlere (Ahmet İbnu Hanbel ve bazı Zâhirîler) bu hadis delil olmuştur. Ancak İmam Mâlik, Ebu Hanife, İmam Şâfii vs. başkaları, "Hacc için yapılan niyetin umreye çevrilmesi Ashaba has bir ruhsattır" demiştir. Daha önce açıkladık (1292 numaralı hadise bakın.)

4) Ancak, hacc için ihrama girmiş olan Ashâb bu emir karşısında şoke olurlar ve emri icrâya yanaşmak istemezler. Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)*: *"Kurbanlık getirmemiş olsaydım, ben de ihramdan çıkardım, fakat, kurban kesilecek mahalle (Mina'ya) ulaşmadan ihramdan çıkmam helâl olmaz"* der. Zîra âyet-i kerimenin hükmü öyledir. (Bakara 196). Resûlullah'ın ısrarı karşısında Ashab, ihramdan çıkar. İhramlıya haram olan mübah işler yaparlar: Normal elbise giymek, koku sürünmek, hanımlarıyla cinsî münasebet vs. gibi.

İşte haccta *temettu* veya *mut'a* denen şey budur: İhram yasaklarının dışına çıkmak. Öyle ise hacc-ı temettu, umre yaptıktan sonra ihramdan çıkarak bir müddet normal hayat yaşayıp hacc için yeniden ihrama girmek ve hacc yapmaktır.

5) Ashab'ın buna itirazı, rivayetlerden anlaşıldığı üzere üç sebepten ileri geliyordu:

a) Bidayette hacc için ihrama girmişlerdi, umreye niyet değiştirmek olur muydu?

b) Müteakip rivayette görüleceği üzere, cahiliye devrinde hacc aylarında umre yapmayı günah addediyorlardı.

c) Mekke'ye Zilhicce'nin 4'ünde gelmişlerdi. 8'inde tekrar hacc için ihrama gireceklerdi. 3-4 gün gibi kısa bir müddet için ihramdan çıkmaya, dinî havalarını terketmeye değer miydi; bu, henüz cenâbetken Mina'ya gitmek gibi bir mânaya gelmez miydi?

Bu sebeplerle Ashab ihramdan çıkmak istememişti.

6- Hacc için yapılan niyeti herkesin, her zaman umreye tahvil etmesi câiz midir? meselesinde ulemâ büyük çoğunluğuyla "hayır!" demiştir. Bu tatbikat sadece Ashab'a mahsus kalmış, sonraki Müslümanlar hakkında neshedilmiş olduğu kabul edilmiştir.

7- Rivayette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) umre tavafını yapmadan hayız olduğunu belirtir. Bu vesileyle Resûlullah, kadınları ilgilendiren mühim bir meselenin hükmünü teşri ediyor: Hayızlı kadın tavaf hariç, haccın bütün menâsikini eda eder. Temizlikten sonra da tavaf ve dilerse umre yaparak haccını eksiksiz ikmâl eder. *Hz. Aişe*, umre de yapabilmek için kardeşiyle Ten'im'e gidip yeniden ihram giyer.

Veda haccı ile alâkalı teferruat bunlardan ibâret değildir. Ancak sadedinde olduğumuz sekiz kadar hadisin temas ettikleri başlıca meseleler bunlardır.

٢١ 1309 – وللخمسة إلا الترمذى عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [كَانُوا يرون العمرة في أشهر الحج من أفجر الفجور في الأرض، وكانوا يسمون المحرم صفر، ويقولون: إذا برأ الدبر وعفا الأثر وانسلخ صفر حلت العمرة لمن اعتمر، قال: فقدم رسول الله ﷺ وأصحابه صبيحة رابعة مهلين بالحج. فأمرهم النبي ﷺ أن يجعلوها عمرة فتعاظم ذلك عندهم. فقالوا يا رسول الله: أي الحل؟ قال: الحل كله].

وعند النسائى: عفا الوبر بدل الأثر.

وزاد بعد قوله: وانسلخ صفر، أو قال: ودخل صفر.

21. (1309)- **Buharî, Müslim, Ebu Dâvud** ve **Nesâî**'de kaydedilen bir rivayette İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "(Cahiliye Arapları) hacc aylarındaki umreyi yeryüzünde işlenebilen günahların en büyüğü biliyorlardı. Keza Muharrem ayını da Safer diye isimlenirip: "Bere iyileşip eser kalmadığı ve Safer ayı çıktığı vakit umre yapmak isteyene umre helâl olur" diyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashab-ı Güzîn (radıyallahu anhüm)'i, hacc için ihrama girmiş olarak 4 Zilhicce sabahı (Mekke'ye) geldiler. (Gelir gelmez) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hacc niyetlerini umreye tahvil etmelerini emretti. Bu, Ashab nezdinde büyük bir hâdise oldu.

"– Ey Allah'ın Resûlü, neleri helal addedeceğiz?" diye sordular.

"Bütün (ihram haramları) helâl olacak!" diye cevap verdi."

Nesâî'deki rivayette: Eser yerine veber (yün) denmiştir. Mâna: "Yün çoğalınca" olur.

Keza "Safer ayı çıkınca" tâbirinden sonra: "Veya şöyle dedi: Safer ayı girince" tâbiri ilâve edilmiştir. [Buharî, Hacc 34, Menâkıbu'l-Ensâr 26; Müslim 198, (1240, 1241); Ebu Dâvud, Hacc 80, (1987), Menâsik 23, (1792); Nesâî, Hacc 77, 108, (5, 180, 181, 201, 202.)

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, eski bir cahiliye inancını aydınlatmaktadır: Hacc aylarında umre yasağı. Böylece, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc için giyilen ihramının umreye çevrilmesi hususundaki kesin ve ısrarlı emrinin gerçek sebebini daha iyi anlıyoruz: **Haccla ilgili bir cahi-**

liye geleneğini yıkmak. Hattâ, Hz. Aişe'nin umre yapması için Resûlullah (a.s.)'ın gösterdiği husûsî alâkayı, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ), İbnu Hibbân'ın kaydettiği bir rivayette bu maksadla yorumlar:

وَاللهِ مَا اَعمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَائِشَةَ فِى ذِى الْحِجَّةِ الاَّ لِيَقْطَعَ بِذَلِكَ اَمْرَ اَهْلِ الشِّرْكِ فَإنَّ هَذَا الْحَىَّ مِن قُرَيْشٍ وَمَن دَانَ دِينَهُم كَانُوا يَقُولُونَ فذكر نحوه

"Kasem olsun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye Zilhicce ayında, sırf bir cahiliye âdetini kırmak için umre yaptırttı. Zîra şu Kureyş cemaati ve onun yolundan gidenler "yeryüzündeki günahların en büyüğü hacc aylarında umre yapmaktır" diyorlardı.

2- Muharrem ayının Safer olarak isimlendirilmesi tâbiriyle, İbnu Abbâs, cahiliye devrinde, hacc aylarını panayır aylarıyla çakıştırmak için başvurdukları nesî hâdisesine temas etmektedir. Muharrem ayını Safer diye isimleyerek, Muharrem'i haram ayı olmaktan çıkarıyorlar, haram ayındaki yasakları işliyorlardı. Böylece, Muharrem'in haramlığını Safer ayına tehir ediyorlardı. Maksadları ard arda gelen üç haram ayı ikiye indirmek, üçüncüyü bir ay geriye bırakmaktı. Çünkü üç ay üst üste mukatele, yağma, öldürme gibi alışkanlıklardan uzak kalmak onlara zor geliyordu. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerim'de onların bu nesî tatbikatlarını *"küfürde artış"* olarak değerlendirmiştir;

"Haram ayları geciktirmek (nesî), ancak küfürde bir artış (sebebi)dir. Onunla kâfirler şaşırtılır. Onlar bunu bir yıl helâl, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığına sayıca uysunlar da (varsın) Allah'ın haram ettiğini helâl kılmış olsunlar! Bu suretle de onların amellerinin kötülüğü kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah o kâfirler gürûhunu hidayete erdirmez" (Tevbe 37).

Nâdanların zaman zaman Ramazan ayını senenin en uygun ayına almak şeklinde gündeme getirdikleri mesele Kur'ân-ı Kerim'in *küfürde bir artış* olarak tavsif buyurduğu nesî'den başka bir şey değildir. Dinî takvimin değiştirilmesini hiçbir mü'min taleb edemez.

3- Cahiliye devrinin sözlerinden olan "berenin iyileşmesi"nden maksat, develerin sırtında sefer ve yolculuk meşakkatiyle hasıl olan yaraların iyileşmesidir. Hacc seferinden döndükten sonra iyileşirlerdi.

Eserin kalmamasına gelince: Eser iz demektir. Yani: "Deve vs. binek izlerinin kaybolması" kastedilmektedir. Yani hacc için yapılan seferde deve ve diğer binek hayvanlarının ve hatta yayaların yollarda hasıl ettiği izlerin kaybolması ifâde edilmektedir.

Ebu Dâvud'un rivayetinde عفا الوبر tâbiri yer alır. Yani yünlerin çıkması, artması, bitip büyümesi gibi mânalar ifade eder. Yani hacc seferi sebebiyle aşınıp dökülmüş olan deve yünleri yeniden çıksın, artsın temennisi mevzubahistir.

Umreyi -Safer ayı haram aylardan olmadığı ve Muharrem'i de o hale getirdikleri halde- Safer'in çıkmasına tâlîk etmiş olmalarının sebebi şudur: Onlar Muharrem'i Safer yapınca, bu aylarda umumiyetle memleketlerinde kalmazlardı. Develerin yarası da ancak Safer'in çıkmasıyla iyileşirdi. Onu tebeiyyet yoluyla hacc aylarına ilhak ettiler ve aslında Safer olan Muharrem'i de umre aylarının başlangıcı yaptılar. Umre böylece, onlar nezdinde hacc aylarının dışında kaldı.

Aya, Safer denmesi şundan ileri gelir: Safer, lügat olarak boş demektir. Dilimizdeki Safer kelimesi de buradan gelir. Araplar bu ayda birbirlerine yağmada bulunurlar ve evlerini eşyadan hâli ve boş (safer) bırakırlardı. Bu sebeple yağma ayına Safer denmiştir.

ومعنى «برأ الدبر» أى اندمل العقر الذى يكون في ظهر البعير وشفى.

ومعنى «عفا الأثر» أى اندرس لعدم الذهاب والمجئ في الطرق.

1310 ٢٢– وعن مسلم والترمذى: [قال ﷺ: دخلت العمرة في الحج إلى يوم القيامة: أى دخل عملها في عمل الحج للقارن].

22. (1310)- *Müslim* ve *Tirmizî*'de şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Umre, kıyamete kadar hacca dahil oldu: Yani, umre ameli, hacc-ı kıran yapmak isteyenin hacc ameline dahil oldu."* [Müslim, Hacc 203, (1241); Tirmizî, Hacc 89, (932).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste cahiliye devrinin umre anlayışını belirttik: *Hacc aylarında umre yapmak büyük günah.* Resûlullah, bu kanaati yıkmak gayesiyle açık bir ifade ile, kıyamete kadar umrenin hac aylarında da yapılabileceğini ifâde buyurmuştur. Hacc için ise, sâdece hacc aylarında (eşhürü'l-hürum) ihrama girilebilir. Şu halde hadis:

a) Hacc-ı kıran yoluyla umre ile haccın birleşebileceğini,

b) Hacc aylarında umre yapılabileceğini tebliğ etmektedir. Şârihler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayatında hacc aylarında dört

kere umre yaptığını, bunlardan üçünün Zilkade ayında birinin de Veda haccı sırasında cereyan ettiğini belirtirler.

1311 ٢٣ - وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [خرجنا مع رسول الله ﷺ في أشهر الحج وحرم الحج وليالي الحج فنزلنا بسرف. فقال: من لم يكن معه هدى فأحب أن يجعلها عمرة فليفعل؛ ومن كان معه الهدى فلا. قالت: فالآخذ بها والتارك لها من أصحابه. فأما رسول الله ﷺ ورجال من أصحابه فكانوا أهل قوة وكان معهم الهدى فلم يقدروا على العمرة. قالت: فدخل على رسول الله ﷺ وأنا أبكي. فقال: ما يبكيك يا هنتاه؟ فقلت: سمعت قولك لأصحابك فمنعت العمرة. فقال وما شأنك؟ قلت لا أصلي. قال: لا يضرك، إنما أنت امرأة من بنات آدم كتب الله عليك ما كتب عليهن فكوني في حجك فعسى الله تعالى أن يرزقكيها]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

23. (1311)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz hacc aylarında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte, hacc için ihrama girmiş olarak[49], hacc gecelerinde yola çıkıp Seref nâm yere indik. Orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kimin beraberinde kurbanlığı yoksa, haccını umre yapmak isteyen umreye çevirsin. Beraberinde kurbanlığı olan bunu yapmasın"* dedi. Hz. Aişe sözünde devamla der ki: "Ashab'tan bazısı umreye niyet etti, bazısı da terketti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile, gücü yerinde olan bazısının yanında kurbanlığı vardı.

(Bir ara) Resûlullah yanıma gelince beni ağlar buldu.

"Niye ağlıyorsun?" diye sordu.

"Ben ashabına söylediklerini işittim ve umre yapmaktan engel olundum!" dedim. Bunun üzerine:

"Neyin var?" diye tekrar sordu.

"Namaz kılamıyorum (hayız oldum)" dedim.

"Bu sana zarar vermez. Sen Hz. Âdem (aleyhisselam)'in kızlarından

49- Hadiste geçen حرم الحج tabirinden: Hacc vakitleri, hacc yerleri, hacc yasakları, hacc eşyaları, hacc hâlâtı gibi manalar verilmiştir. Biz, "hac yasakları (= ihram)" mânâsını tercih ettik.

bir kadınsın. Allah öbürlerine yazdığı kaderi sana da takdir etti, bu bir kusur sayılmaz. Sen haccına devam et. Cenab-ı Hakk inşaallah, umreyi de sana nasib edecek" dedi.

(Kaynaklar 1315 numaralı hadisin sonunda toptan verilmiştir.)

1312 ٢٤ – وفي أخرى [فَلَمْ أَزَلْ حَائِضاً حَتَّى كَانَ يَوْمُ عَرَفَةَ – وَلَمْ أُهْلِلْ إِلاَّ بِعُمْرَةٍ – طَهُرْتُ؛ فَأَمَرَنِي أَنْ أَنْقُضَ رَأْسِي وَأَمْتَشِطَ، وَأُهِلَّ بِالْحَجِّ وَأَتْرُكَ الْعُمْرَةَ، فَفَعَلْتُ حَتَّى قَضَيْتُ حَجِّي].

24. (1312)- Bir diğer rivayette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) şöyle der: "Hayız halim Arefe gününe kadar devam etti, o gün temizlendim. Ben de sadece umreye niyet etmiştim. Resûlullah saçımı çözüp taramamı, umreyi bırakıp, hacc niyetiyle ihrama girmemi emretti. Emrini yerine getirdim ve haccımı eda ettim."

1313 ٢٥ – وفي رواية قالت: [فَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى قَدِمْنَا مِنًى يَوْمَ النَّحْرِ وَطَهُرْتُ ثُمَّ خَرَجْتُ مِنْ مِنًى فَأَفَضْتُ بِالْبَيْتِ، ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ فِي النَّفْرِ الآخِرِ حَتَّى نَزَلَ الْمُحَصَّبَ فَدَعَا عَبْدَ الرَّحْمنِ فَقَالَ اخْرُجْ بِأُخْتِكَ مِنَ الْحَرَمِ فَلْتُهِلَّ بِعُمْرَةٍ ثُمَّ افْرُغَا ثُمَّ ائْتِيَا هٰهُنَا فَإِنِّي أَنْظُرُكُمَا حَتَّى تَأْتِيَاهَا فَخَرَجْتُ حَتَّى إِذَا فَرَغْتُ مِنَ الطَّوَافِ جِئْتُهُ بِسَحَرٍ فَأَذَّنَ بِالرَّحِيلِ فَارْتَحَلَ النَّاسُ فَمَرَّ مُتَوَجِّهاً إِلَى الْمَدِينَةِ].

25. (1313)- *Hz. Aişe* bir başka rivayette şöyle der: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte çıktık, kurban günü Mina'ya geldik. Ben (orada) temizlendim. Sonra Mina'dan çıktım. Beytullah'a koştum. Sonra, Resûlullah'la birlikte nefr-i âhir (teşrik günlerinin üçüncüsü, yani bayramın 4. günü = 13 Zilhicce) günü çıktık, Muhassab'a[50] indik. Abdurrahman (radıyallahu anh)'ı çağırdı ve:

"Kızkardeşini Harem bölgesinden çıkar (Ten'm'e kadar götür. Orada) umre için ihram giysin. Umreyi yapınca buraya gelin, sizi dönünceye kadar burada bekliyorum!" dedi. Ben ayrılıp (Ten'im'e gidip ihram giydim, umre yaptım) tavaftan boşalınca, seherde yanına geldim. Yola çıkma emri verdi. Herkes göç yükleyip Medine'ye müteveccihen hareket etti."

50– **Muhassab** Mekke ile Mina arasında geniş bir yer. Sel sularının getirdiği çakılların çokluğu sebebiyle bu ismi almıştır. Buraya Ebtah, Bathâ da denir. Mina'nın taşlama mevkiine de Muhassab denmiştir.

1314 ٢٦- وفي رواية: [فَمَرَّ بِالْبَيْتِ وَطَافَ بِهِ قَبْلَ صَلاَةِ الصُّبْحِ ثُمَّ خَرَجَ إلَى الْمَدِينَةِ].

26. (1314)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beytullah'a uğrayıp sabah namazından önce tavaf etti, sonra Medine'ye hareket etti."

1315 ٢٧- وفي أخرى: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ وَعُمْرَةٍ، وَمِنَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ؛ وَأَهَلَّ ﷺ بِالْحَجِّ. فَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِعُمْرَةٍ فَحَلَّ. وَأَمَّا مَنْ أَهَلَّ بِحَجٍّ أَوْ جَمَعَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ فَلَمْ يَحِلُّوا حَتَّى كَانَ يَوْمُ النَّحْرِ].

27. (1315)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ile birlikte yola çıktık. Bazılarımız umre niyetiyle ihrama girdi, bazılarımız hem hacc hem de umre niyetiyle ihrama girdi, bazılarımız da sadece hacc niyetiyle ihrama girdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da sadece hacc için ihrama girmişti. Umre için ihrama girenler, (umreyi yapınca) ihramdan çıktılar. Hacc için ihrama girenler veya hacc ve umre için ihrama girenler, yevm-i nahr'e (kurbanın birinci gününe) kadar ihramdan çıkmadılar."* [Buharî, Umre 6, 8, 9, Hayz 1, 7, Hacc 3, 33, 81, Edâhî 3, 10; Müslim, Hacc 111-135, (1211-1212); Muvatta, Hacc 223-224, (1,410-412); Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1778-1783); Nesâî, Hacc 77, (5, 177-178), Tirmizî, Hacc 91, (934).]

1316 ٢٨- وعند أبي داود: [قَالَ ﷺ: يَا عَبْدَ الرَّحْمنِ أَرْدِفْ أُخْتَكَ فَأَعْمِرْهَا مِنَ التَّنْعِيمِ فَإِذَا هَبَطْتَ بِهَا مِنَ الأَكَمَةِ فَلْتُحْرِمْ فَإِنَّهَا عُمْرَةٌ مُتَقَبَّلَةٌ].

28. (1316)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Ey Abdurrahman! Kızkardeşini devenin arkasına al, Ten'îm'den itibaren umre yaptır. Tepelikten inip oraya vardın mı ihrama girsin. Zîra yapacağı, kabul görecek bir umredir."* [Ebu Dâvud, Menâsik 81, (1995).]

1317 ٢٩- وعن أبي موسى رضي الله عنه قال: [قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَهُوَ مُنِيخٌ بِالْبَطْحَاءِ فَقَالَ: بِمَ أَهْلَلْتَ؟ فَقُلْتُ: بِإِهْلاَلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالَ: هَلْ سُقْتَ الْهَدْيَ؟ قُلْتُ لاَ. قَالَ: فَطُفْ بِالْبَيْتِ وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ أَحِلَّ. فَفَعَلْتُ: ثُمَّ أَتَيْتُ

امْرَأَةً مِنْ أَهْلِي فَمَشَطَتْنِي وَغَسَلَتْ رَأْسِي فَكُنْتُ أُفْتِي بِذَلِكَ النَّاسَ فِي إِمَارَةِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ؛ فَلَمَّا مَاتَ وَكَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَإِنِّي لَقَائِمٌ بِالْمَوْسِمِ إِذْ جَاءَنِي رَجُلٌ فَقَالَ اتَّئِدْ فِي فُتْيَاكَ، إِنَّكَ لاَ تَدْرِى مَا يُحْدِثُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ فِي شَأْنِ النُّسُكِ. فَقُلْتُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ: مَنْ كُنَّا أَفْتَيْنَاهُ بِشَيْءٍ فَلْيَتَّئِدْ فَهٰذَا أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ قَادِمٌ عَلَيْكُمْ فَبِهِ فَائْتَمُّوا. فَلَمَّا قَدِمَ قُلْتُ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مَا هٰذَا الَّذِى بَلَغَنِي؟ أَحْدَثْتَ فِي شَأْنِ النُّسُكِ؛ فَقَالَ أَنْ نَأْخُذَ بِكِتَابِ اللّٰهِ تَعَالَى فَإِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى يَقُولُ: وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ وَأَنْ نَأْخُذَ بِسُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ فَقَدْ قَالَ: خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ؛ فَإِنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمْ يَحِلَّ حَتَّى نَحَرَ الْهَدْىَ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

29. (1317)- *Ebu Mûsâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Bathâ'da mola vermişken yanına uğradım. Bana:

"Neye niyetle ihrama girdin?" diye sordu: Ben:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın niyeti ile niyetlendim" dedim. Bana:

"Kurbanlığın var mı?" diye sordu. Ben:

"Hayı!" dedim:

"Öyleyse, dedi *Beytullah'ı, Safâ ve Merve'yi tavaf et ve ihramdan çık!"*

Resûlullah'ın bu söylediklerini yaptım. Ailemden bir kadına uğradım. Saçlarımı tarayıp, başımı yıkayıverdi.

Ben Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in halifeliği sırasında, halka bu şekilde fetva veriyordum. O öldü, yerine Hz. Ömer (radıyallahu anh) halife olu. Onun zamanında, bir hacc mevsimiydi. Ben (hacc için hazırlığa) kalkmış olduğum sırada bir adam gelip:

"Fetvalarında teennili ol. Emîrü'l-mü'minînin hacc mevzuunda neler ihdas edeceğini bilemezsin!" dedi. Ben de:

"Ey insanlar, ben, kime haccla ilgili bir fetvâ vermiş idiysem, teennili olsun. İşte mü'minlerin emîri size geliyor. Onu imam edinin, ona uyun!" dedim. Hz. Ömer (radıyallahu anh) gelince kendisine:

"Ey mü'minlerin emîri, kulağıma gelen nedir? Hacc menâsikiyle alâkalı yeni şeyler mi ihdâs ettiniz?" diye sordum. Bana:

"Eğer Allah'ın kitabıyla amel edeceksek, bak Allah'ın kitabı ne diyor: **"Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın..."** (Bakara 196) emrediyor. Eğer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti ile amel edeceksek. O: "Menâsikinizi benden alın" diyor ve kurbanlığı, yerine (Mina'ya) ulaşıncaya kadar ihramdan çıkmıyor." [Buharî, Umre 11, Hacc 32, 34 125, Megâzî 60, 77; Müslim, Hacc 154, (1221); Nesâî, Hacc 50, (5, 153).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetten, *Ebu Mûsa* hazretlerinin (radıyallahu anh) hacc-ı temettuya fetva verdiği anlaşılmaktadır. Çünkü Resûlullah ona ve onun gibi kurbanlığı olmayanlara *"ihramdan çıkın"* diye emrederek temettuda bulunmalarını yani ihram yasaklarından istifade etmelerini sağlamıştır. Onun Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den gördüğü budur.

Öte yandan Hz. Ömer, âyet-i kerimeyi ve Resûlullah'ın şahsî tatbikatını esas alarak *hacc-ı ifrad'*ı emretmiş ve haccın umreye tebdilini uygun bulmamıştır. Aslında, Resûlullah da, beraberinde kurbanlığı olduğu için kendisi şahsen öyle yapmış ve diğer kurbanlığı bulunan Hz. Ali ve Hz. Talha (radıyallahu anhümâ) gibi birkaç kişiye de öyle yapmalarını emretmiş ve böylece hacılardan bir kısmı haccın sonuna kadar ihramlarını terketmeyerek hacc-ı ifrad yapmışlardır.

2- Hz. Ömer'in, âyette geçen *"tamam"*dan muradı şöyle açıkladığı rivayet edilmiştir: "Hacc ve umreyi ayrı ayrı yapmak ve umreyi hacc aylarından başka zamana bırakmaktır." Bazı âlimler, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in, umre ile hacc arasındaki temettuya kesin bir yasak koymadığını, bunu batıl ve haram ilân etmediğini söylemiştir. Nitekim bunu, müteakip rivayet açık bir şekilde göstermektedir. Onun mezkur davranışı, hacc-ı ifradın efdal olduğu hususundaki kanaat ve inancını gösterir. Öyle ise, öbürünü yasaklaması, nazarında efdal olana teşvik içindir. Nevevî'nin yorumu böyle.

3- Gerek *Hz.Ali* ve gerekse *Ebû Mûsa*, her ikisi de: "Resûlullah'ın niyeti neye ise ona niyet ettim" demiş olmalarına rağmen, Ebu Mûsâ'ya ihramdan çıkmayı emretmiş, Hz. Ali'ye emretmemiştir. Bunun sebebi Hz. Ali'nin de kurbanlığı olmasıdır. Nitekim 1301 numaralı hadis Hz.Ali'nin Yemen'den gelerek sonradan katıldığını ve beraberinde bir de kurbanlığının olduğunu belirtir.

4- Bazı âlimler, bu hadisten muallak ihramın câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır. *Muallak ihram,* niyyeti, bir başkasının niyetine tâlik et-

mek, bağlamak demektir: Yani: "Falan kimse neye niyet etti ise ben de ona niyet ediyorum: Hacca niyet ettiyse benim niyetim de haccadır, umreye niyet etmiş ise umreyedir." Hemen kaydedelim ki, Hanefîlere göre böyle bir niyet câiz olmaz, kişi haccda sahih şekilde niyetini ortaya koymalıdır.

5- *Ahmed İbnu Hanbel* ile *Ebu Hanîfe* hazretleri, "Umre yapan bir kimse kurban götürmüşse, bayram günü kurbanını kesmedikçe ihramdan çıkamaz" diye hükmederler. Delilleri, sadedinde olduğumuz hadistir.

6- *İmam Mâlik* ve *Şafiî* (rahimehumallah)'ye göre, umreye niyet eden bir kimse tavaf ile sa'yini yaptı mı kurbanlığı olsun olmasın ihramdan çıkabilir.

7- Bu meselede esas olan şudur: Haccda temettu hiçbir kerâhet olmaksızın câizdir. Bu hususta icma-ı ümmet vâki olmuştur.

1318 ٣٠- وفي أخرى لمسلم والنسائي: [أنَّ أبا موسىٰ كانَ يفتي بالمتعة. فقالَ له عمر: قد علمتُ أنَّ النبيَّ ﷺ قد فعله وأصحابه، ولكن كرهتُ أنْ يظلّوا معرّسين بهنّ في الأراك ثمّ يروحون في الحجّ تقطر رؤوسهم].

قوله: «فليتّئد» أمر بالتّؤدة، وهى التأنى في الأمر والتثبت.

30. (1318)- *Müslim* ve *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayette şöyle denir: "Ebû Mûsa hacc-ı temettuya fetva veriyordu. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ona: "Biliyorum ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabı bunu yaptılar. Ancak ben, halkın Erâk [51] denilen yerde kadınlarla cima ederek, sonra başlarından su damlar bir halde hacc yapmaya gitmelerini uygun bulmadım" dedi." [Müslim, Hacc 157, (1222); Nesâî, Hacc 50, (5,159).]

1319 ٣١- وعن البراء رضى الله عنه قال: [كنتُ مع عليٍّ رضى الله عنه حين أمّره النبي ﷺ على اليمن فـأصبتُ معه أواني فلمّا قدم على النبيّ ﷺ وجد فاطمة وقد نضحت البيت بنضوحٍ فغضب. فـقالت: مالك؟ إنّ رسـول الله ﷺ قد أمر أصحابه فأحلّوا. فأتيتُ رسـولَ الله ﷺ فقال لي: كيف صنعتَ؟ قلتُ: أهللتُ بإهلال النبيّ ﷺ. فقال: إنّي سقتُ الهدى وقرنتُ. قال: وقال لي انحر من البدن

51– Erâk: Mekke yakınlarında bir vâdinin adıdır. (Mûcemu'l-Büldan).

سَبْعاً وَسِتِّينَ أَوْ سِتّاً وَسِتِّينَ وَأَمْسِكْ لِنَفْسِكَ ثَلاثاً وَثَلاثِينَ أَوْ أَرْبعاً وَثَلاثِينَ وَأَمْسِكْ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ مِنْهَا بِضْعَةً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

«النَّضُوخُ» بخاء معجمة: ضَرْبٌ من الطيب.

31. (1319)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ali'yi Yemen'e emir olarak gönderdiği zaman ben onun yanında idim. Onunla beraber ben de (altın) kaplar elde ettim. Hz. Ali (radıyallahu anh), (Yemen'den) Resûlullah'ın yanına gelince, Hz. Fatıma'nın, (boyalı elbiseler giymiş), evi de (hâlâ kokmakta olan) bir tütsü ile tütsülemiş olduğunu gördü. (Bu kıyafet ve bu tütsünün yasak olduğu hacc döneminde karşılaştığı bu manzaraya Ali) kızdı. Hz. Fâtıma:

"Niye kızıyorsun? Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına (ihramdan çıkmalarını emir buyurdu, onlar da ihramdan çıktılar" dedi. (Bunun üzerine Hz. Ali, zevcesine: "Ben zaten Resûlullah'ın niyyeti ile ihrama girmiştim" dedi ve) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e uğradı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Sen ne yaptın?"* diye sordu. Hz. Ali:

"Resûlullah'ın niyeti ile niyetlendim" deyince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben kurbanlık getirdim ve hacc-ı kırana niyet ettim" diye açıklamada bulundu ve Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye şu emri verdi:

"Altmış yedi -veya altmış altı- deve kes. Develerden otuz üç -veya otuz dört- tanesini kendin için ayır ve develerden her birinden bir parça da (benim için) ayır." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1797).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet aslında *Hz. Berâ* (radıyallahu anh)'nın anlatmasıyla başladığı halde, sonradan *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin anlatması şeklinde devam eder. Muhakkak ki, *Hz. Berâ* hâdiseyi Hz. Ali'den naklen vermekte. Biz tercümede üslûbu, *Berâ*'nın anlatması şeklinde devam ettirdik. Ayrıca, hadisin *Ebu Dâvud*'daki aslında mevcut olan bazı ziyadeleri parantez içerisine alarak, mevzuyu daha anlaşılır bir hale koyduk.

2- Müslim'in bir rivayetinde, Yemen'den dönen Hz. Ali'nin, zevcesini ihramdan çıkarak boyalı elbiseler giyip sürme çekmiş bulduğu için, bu durumunu hoş karşılamayarak kızdığı belirtilir.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Ali efendimize (radı-

yallahu anh) 66 adet kurbanın kesimiyle ilgili emri şöyle açıklanmıştır: "Sanki bu emirden murad şudur: "Benim yerime sen benim için 66 deve kes, bundan sonrasını da kendin adına kes!" Böylece her bir devenin Hz. Ali'nin eliyle kesilmiş olduğu anlaşılır. Ancak, -1320 numaralı müteakip hadiste görüleceği üzere- bazı rivayetler, kendi kurbanlarının çoğunu, Resûlullah'ın bizzat elleriyle kestiğini ifade etmektedir. Mamafih, Resûlullah'ın mezkur emrini: *"Ey Ali, kesmen için hazırlık yap, kesim yerine bu kadar deveyi götür, orada ben keseceğim. Sen de kendi develerini ellerinle kesersin!"* şeklinde anlamak da mümkündür. Müslim'in bir rivayeti şöyle:

فنحر ثلاثًا وستين بيده ثم أعطى عليًّا فنحر ما غبره

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendi elleriyle 63 adedini kesti. Sonra (bıçağı) Ali'ye verdi, böylece gerisini de o kesti."

4- Yemen'den *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'nin getirdiği develerle Hz. Peygamber'in Medine'den getirdiği develerin toplamı yüz adetti.

5- Müslim'in bir rivayetinde Hz. Peygamber'in bir kurban etinden bir kapta pişirttği, Hz. Ali ile birlikte yediği ve suyundan da içtiği belirtilir.

6- Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haccına, "hacc-ı kırandı" diyenlere delildir. Zîra neye niyet etmiş bulunduğunu "Ben kurbanlık getirdim, hacc-ı kırana niyet ettim" diyerek açık bir şekilde belirtmiştir.

1320 ٣٢- وعن أنس رضى الله عنه قال: [بَاتَ رسولُ الله ﷺ بذى الحُليفة حتّى أصبح ثم ركب حتّى إذا استوت به راحلته علــى البيداء حمدالله وسبح وكبر وهلل ثم أهلَّ بحجٍ وعمرةٍ وأهلَّ النّاس بهما فلمّا قدم أمر النّاس فحلّوا حتّى إذا كــان يوم التروية أهلّوا بالحجّ. فلمّا قضى رسولُ الله ﷺ الحجّ نحر سبع بدنات بيده قياماً].

32. (1320)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zülhuleyfe'de geceledi. Sabah olunca (devesine) bindi. Devesi onu Beydâ'da havaya kaldırınca, Allah'a hamdetti, tesbih etti, tekbir getirdi, tahlil getirdi. Sonra hacc ve umre için (niyet edip) telbiye getirdi. Halk da her ikisi için (niyet edip) telbiye getirdi. (Mekke'ye) gelince halka emretti, onlar da ihramdan çıktılar. Bu hal terviye gününe (Zilhicce'nin 8'i) kadar devam etti. Terviye günü hacc için ihrama girip telbiye getirdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccı îfa edince kendi eliyle ayakta olduğu halde, yedi deve kesti." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1796); Nesâî, Hacc 143, (5, 225).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, ihram telbiyesini, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in devesine tam olarak bindikten sonra -yani daha ayağının birini atmış iken veya biner binmez değil, devesi kalktıktan sonra- getirdiğini ifade eder.

2- Deveye, hayvan yatarken binildiği için, deve onu yükseltince, denmiştir. Yani deveye binildikten sonra deve ayağa kalkar. İşte bu kalkışla, binen kişiyi yükselterek tam binmiş vaziyetine geçirir.

3- Bu rivâyet, ihrama girmenin fiilî ilân ve işareti olan telbiyeden önce *tahmid, tesbih, tekbir* ve *tehlil* getirmenin sünnet olduğunu ifade eder. Tahmid elhamdülillah, tesbih sübhânallah, tekbir Allahü ekber, tehlil de lâilahe illallah demektir.

4- Rivâyet, önce baştaki büyüğün telbiye getirmesinin, sonra da etrafındaki cemaatin telbiye getirmesinin sünnet olduğunu göstermektedir.

5- Hadis, deveyi ayakta kesmenin müstehab olduğunu ifâde eder.

NOT: Hadisle ilgili diğer bazı teferruatın izahını 1263 numaralı hadiste yaptık, oraya bakılsın.

1321 ٣٣– وفي رواية عن بلال بن الحارث: [قُلْتُ يَارَسُولَ اللهِ: فَسْخُ الحَجِّ لَنَا خَاصَّةً أوْ لِمَنْ بَعْدَنَا؟ قال: بَلْ لَكُمْ خَاصَّةً]. أخرجه أبو داود.

وأخرج منه النسائى: فسخُ الحجِّ فقطْ؛ وفسخُ الحجِّ: هُوَ أن يكون قد نوى الحج ثم يجعله عمرة ويحل ثم يعود ويُحرِمُ به.

33. (1321)- Bilal İbnu'l-Hâris (radıyallahu anh)'in yaptığı bir rivayette şu ibare mevcuttur: "Ey Allah'ın Resûlu, hacc (için yapılan niyet)'ı umreye çevirmek sadece bize mi hastır, yoksa bizden sonrakiler için de câiz olacak mıdır?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Bu sadece size hastır. (Sizden sonraki Müslümanlara câiz değildir)." [Ebu Dâvud, Menâsik 25, (1808); Nesâî, Hacc 77, (5, 179).]

Nesâî, Bilâl İbnu'l-Hâris'ten sadece (sadedinde olduğumuz) feshu'l-hacc hadisini tahric etmiştir. Feshu'l-hacc: Kişinin önce hacca niyet etmesi, fakat sonradan bunu umreye çevirmesi, umre yapınca ihramdan çıkması, tekrar hacc için ihrama girmesidir.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisin hükmü hususunda âlimler farklı yorumlara gitmişlerdir. Hattâbî'nin açıklamasına göre bazı âlimler: "Cahiliye devrinde, hacc aylarında umre uygun görülmediği için, onların bu düşüncelerini kırmak maksadıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc için yaptıkları niyeti feshederek umreye çevirmelerini emretmiştir. Maksadı eski düşünceyi kaldırıp, İslâm'ın emrine bağlanmalarını sağlamaktı. Bu maksat hâsıl olduktan sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yeni bir emirle, hacc için ihrama girenlerin bunu feshedemeyeceğini bildirdi" demişlerdir.

2- Ulemâ, haccı fâsid olan (bozulan) bir kimsenin haccın geri kalan menâsikini tamamlamaya devam etmesi gereğinde ittifak etmiştir, (1271 nuaralı hadise bakın.)

3- Âlimler, iki hacca (hacc ve umreye) beraberce niyet eden kimseler hakkında ihtilâf ederler.

İmam Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye: "Böyle birisine bir hacc gerekir, çünkü, hacc ve umre her ikisi için niyet zaten gereksiz bir iştir, şayet yaptı ise bilicma sahih değildir" derler.

Ebu Hanîfe ve ashabı (yani ehl-i rey): "Biri gelecek seneye bırakılır, öbürü tamamlanır, ceza olarak bir dem (davar kurban etmek) gerekir" der. Süfyan-ı Sevrî: "Böyle birine hem hacc hem umreyi aynı yılda yapması vacib olur. Ceza olarak dem gerekir, gelecek yıl haccı yeniler" der. İmam Mâlik: "Hacc-ı kıran yapmış olur. Ceza olarak dem gerekir" der. Şâfiî'ye göre: "Ne dem, ne umre, ne de gelecek yıl kaza, hiçbir şey gerekmez."

4- Ulemâ temettu ruhsatının kıyamete kadar baki kalacağında ihtilâf etmez. Cumhûr, hacc için yapılan niyetin umreye çevrilme ruhsatının Ashab'a has bir ruhsat olduğunda ittifak eder.

Fesh ruhsatının da kıyamete kadar bâki olduğunu söyleyenler de olmuştur. Onlar: "Bu hadisle amel edilemez, kendisinden sahih olanlara muârızdır" derler.

1322 ٣٤– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [أَهَلَّ رسـول اللهِ ﷺ بِعُمْرَةٍ وأَهَلَّ أَصْحَابُهُ بِحَجٍّ]. أخرجه أبو داود.

34. (1322)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Resû-

lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* umre için, ashabı da hacc için ihrama girdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1804); Müslim,Hacc 196, (1239); Nesâî, Hacc 77, (5, 178).]

1323 ٣٥– وعن عكرمة بن خالد المخزومى قال: [سألتُ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ العُمْرَةِ قَبْلَ الحَجِّ. فقَالَ: لاَ بَأْسَ اعْتَمَرَ النَّبِىُّ ﷺ قَبْلَ الحَجِّ]. أخرجه البخارى.

35. (1323)- *İkrime İbnu Halid el-Mahzûmî* diyor ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anh)'e haccdan önce yapılan umre hakkında (caiz mi, değil mi diye) sordum. Bana:

"Yapmakta bir beis yok. Bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccdan önce umre yapmıştı" cevabını verdi." [Buhari, Umre 2.]

1324 ٣٦– وله في أخرى عن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ بَعَثَ أبَا بَكْرٍ عَلَى الحَجِّ يُخْبِرُ النَّاسَ بِمَنَاسِكِهِمْ وَيُبَلِّغُهُمْ عَنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَتَّى أتَوْا عَرَفَةَ مِنْ قِبَلِ ذِى المَجَازِ فَلَمْ يَقْرَبِ الكَعْبَةَ وَلٰكِنْ شَمَّرَ إلَى ذِى المَجَازِ، وَذٰلِكَ أنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا اسْتَمْتَعُوا بِالْعُمْرَةِ إلَى الحَجِّ].

36. (1324)- *Yine Buharî*'nin, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettiği bir rivayette şöyle denir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, insanlara (haccın İslâm'a uygun olan) âdâbını öğretmesi ve Resûlullah adına tebligatta bulunması için Hz. Ebu Bekir'i hacc emîri olarak gönderdi. Hac kafilesi Arafat'a Zülmecaz cihetinden vasıl olunca Kâbe'ye yaklaşmadı, fakat Zülmecaz'a doğru yöneldi. Böyle yapışı, hacca umre ile niyet etmemiş olmasından ileri geliyordu."

AÇIKLAMA:

Buharî'de bu metne uygun bir rivayete rastlanmamıştır.

1325 ٣٧– وعن ابن المسيب [أنَّ رَجُلاً مِنْ أصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ أتَى عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ فَشَهِدَ عِنْدَهُ أنَّهُ سَمِعَ النَّبِىَّ ﷺ يَنْهَىٰ فِي مَرَضِهِ الَّذِى قُبِضَ فِيهِ عَنِ العُمْرَةِ قَبْلَ الحَجِّ]. أخرجه أبو داود.

37. (1325)- *İbnu'l-Müseyyeb* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından bir adam, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'e gelerek, hu-

zurunda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ölmüş bulunduğu hastalığı sırasında, haccdan önce yapılan umreyi yasaklarken Resûlullah'ı işittiğine dair şehâdette bulundu." [Ebu Dâvud, Menâsik 23, (1793.).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, bu hadisin senedinde zaaf olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı yapar: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccından önce iki sefer umre yapmıştır. Kaide şudur: Sâbit ve malum bir iş zannî bir emirle terkedilmez. Hacc yapmazdan önce umre yapmanın câiz olduğu ulemânın icmasıyla sabittir. Hatta bu konuda herhangi bir ihtilaf rivayet edilmemiştir. Nehyin ihtiyarî ve istihbâbî olması muhtemeldir. Resûlullah, haccın öncelikle yapılmasını emretmiş olabilir, çünkü umreden çok daha ehemmiyetlidir. Vakti de belli bir zamanla mukayyeddir. Umrenin belli bir zamanı yok, senenin bütün günlerinde yapılabilir. Ayet-i kerime'de de nitekim Cenab-ı Hakk, haccı, umreden önce zikreder: وأتموا الحج والعمرة لله **"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın..."** (Bakara 196.)

BEŞİNCİ BAB
TAVAF VE SA'Y

Bu babta üç fasıl var:

BİRİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'YİN MAHİYETİ

İKİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'YİN AHKÂMI

BİRİNCİ FER'

ZİYARET TAVAFI

İKİNCİ FER'

VEDA TAVAFI

ÜÇÜNCÜ FER'

ERKEKLERİN KADINLARLA BERABER TAVAFI

DÖRDÜNCÜ FER'

HACERU'L-ESVED'İN GERİSİNİ TAVAF

BEŞİNCİ FER'

SAFÂ İLE MERVE ARASINDAKİ SA'Y

ALTINCI FER'

TAVAF VE SA'YDE DUA

ÜÇÜNCÜ FASIL

BEYTULLAH'A GİRME HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'YİN MAHİYETİ

KÂBE

Kâbe; bakış zâviyesini iyi belirlemiş olanlara göre, boynu ötelere uzanmış bir bize, bir de sonsuzluğa bakan; yer yer sevinen, zaman zaman da kederlenen için için bir hâli olduğu hissini uyarır. Binlerce ve binlerce senenin tecrübe, vakar ve ciddiyetini taşıyan ve daha çok da bir insan yüzüne benzeteceğimiz onun dış cephesini görünce, edâsı ve endâmıyla bize birşeyler anlatmak istediğini, harîmini açıp bize "Gel ey âşık ki, mahremsin / Bura mahrem makamıdır/ Seni ehl-i vefâ gördüm" dediğini duyar gibi oluruz.

Kâbe; konumu itibâriyle, evimizin en mûtenâ köşesinde, en hâkim bir sedir üzerinde oturup evlatlarının, torunlarının neşelerini paylaşan, elemlerini ruhunda yaşayan bir anne görünümündedir. Bulunduğu yerden çevresini temâşa eder; yer yer acılarla burkulur, zaman zaman da inşirahla çevresine tebessümler yağdırır. İnsan, beldelerin anasına yaslanmış bu binaların anası çevresinde dönmeye başlayınca şefkatle kucaklandığını, sevgiyle koklandığını duyar gibi olur. Tavafta hemen herkes kendini, annesinin elinden sımsıkı tutmuş koşan bir çocuk gibi hafif, güvenli ve şevkli hisseder. Evet insan, o binler ve yüzbinler içinde, uhrevî düşüncelerle coşmuş onun etrafında pervâz ederken, adeta Allah'a doğru yürüyormuşcasına şevk u tarâbla coşar ve kendinden geçer. Vücutlarının yarısından çoğu açık, urbaları omuzlarında "remel" yapıp zıplayarak yürürken her zaman telaşlı, endişeli; fakat bir o kadar da ümitli ve çelikçavak bir yol alışın heyecanını yaşarlar. Dünya hesabına bu salınmışlık, bu rahatlık ve bu romantizim, mübarek evin çevresindekilere tarifi imkânsız büyülü bir derinlik, bir hayal bir melâl aşılar. İnsan, o uhrevî kalabalığın ukbâ buudlu görüntüsü karşısında, daha tavafa girmeden o

İlâhî harîmin münzevî sükût ve şiirini duyar gibi olur. Her zaman kendini Kâbe'nin çevresinde bu dönme büyüsüne kaptıran derin ruhlar, dönerken kim bilir, ne mahrem kapıların önünden geçer.. ne bilinmez tokmaklara dokunur ve ne sihirli panjurlar ararlar ötelere! Öyle ki, bu eski fakat eskimemiş binanın çevresinde, her an yepyeni duygularla sinelerimizde çakan ışıklara ve ruhlarımızı uçuran sırra şaşarız. Her adım atışımızda, sırlı bir kapı açılacakmış da, bizi içeriye çağıracaklarmış gibi bir hisle hareket eder, keyfiyetini bilemediğimiz bir zevke doğru kaydığımızı sanır ve kalbimizin heyecanla attığını hissederiz. O esnâda bulunduğumuz yerden, Kâbe'nin gönüllerimize sinmiş olanca büyüklüğünün, derinliğinin, büyüsünün canlanıp, köpürdüğünü tepeden tırnağa her yanımızda duyar ve ürpreriz.

Bu mülâhazaları bazen, bir kısım gerçek sebeplere dayandırarak izah etmek mümkün olsa da, çok defa kriterlerimizi, takdirlerimizi aşan vâridat ve sünûhat karşısında sessiz kalırız. Zîra Kâbe ve çevresi, maddî şartları ve dış aksesuarı itibâriyle birşeyler ifade etse de, muhtevası kapalı, ma'naları buğulu, üslubu da uhrevî olduğundan herkes onun anlattıklarını anlamayabilir. Oysa ki, avam-havas, cahil-âlim, genç-yetişkin herkesin mutlaka ondan anladığı ama çok defa ifade edemediği bir sürü şey vardır.

Kâbe, hepimizde ürperti hâsıl eden mehip dağ ve tepeler arasında daha çok filizlenmiş bir nilüfere benzemesinin yanında, içinde varlığın esrârını taşıyan bir sır fanusu, Sidretü'l-Müntehâ'nın izdüşümü veya göklerötesi âlemlerin üsâresinden meydana gelmiş bir kristal gibidir. İnsan o sır fanusunun çevresinde şuuruyla döndüğü sürece, akıp dışarıya sızan dünya kadar gizli şeyler hissettiği gibi, zaman zaman da, Sidretü'l-Müntehâ'ya kilitli bu prizmadan göklerötesi âlemleri de temâşâ eder.

Evet, hemen herkes, onun harîmine sığınır-sığınmaz, zaten ruhlarında mevcut olan his ve düşünce enginliğinde daha bir derinleşerek Kâbe'yi, kendi varlıklarını ve Cenâb-ı Hakk'ın matmah-ı nazarı bu iki unsurun birbirleriyle münasebetlernii düşüne düşüne, içlerine açılan bir kısım sırlı kapılardan geçerek, o güne kadar tanımadıkları en mahrem dünyalara açılırlar. Elbette ki bu duyuş ve bu seziş, bu ma'na ve bu ruh ancak, sağlam bir iman, mükemmel bir İslâmî hayat ve tastamam bir ihlas ve yakîn birleşiminden hâsıl olacaktır. Yoksa, mücerret kalıpların hissesi kalıpların çerçevesine bağlı kalacaktır.

Kâbe'deki bu derinlik ve bu zenginlik sayesinde oradaki hemen herşey, diğer zamanlarda olduğunun üstünde, hac duygusuyla renklenince, bir başka ihtişam, bir başka mehâbetle tüllenir.. tüllenir de insan

onun büyüsüne kapılarak, adeta ışıktan bir helezonla, vuslata tırmanıyor gibi döne döne yükselir ve özündeki bir câzibeyle gider Ma'buduna ulaşır. Bu noktaya ulaşan ruhun edâ ettiği tavaf namazı aynı şükür secdesi, içtiği zemzem de cennet kevseri veya vuslat şarabı olur.

Kâbe'nin çevresindeki tavafı, tasavvufî ifadesiyle, daha çok, mübarek bir duygu, bir düşünce etrafında ve kendi içimizde derinleşme hedefli bir seyahatin ifadesi sayılan "seyr fillâh"a benzetecek olursak, sa'y mahallindeki gelip-gitmeleri, halktan Hakk'a, Hakk'tan da halka urûc ve nüzûlün ünvanı olan "seyr ilallah", "seyr minallah" ma'nalarıyla yorumlamak muvafık olur zannederim. Evet, Safâ-Merve arasındaki gelipgitmelerde işte böyle bir mülâhaza ve bu mülâhazadan kaynaklanan bir derin his ve arzu tûfanı yaşanır.[52]

1326 ١ - عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: قَدِمَ النَّبِىُّ ﷺ وَأَصْحَابُهُ مَكَّةَ وَقَدْ وَهَنَتْهُمْ حُمَّى يَثْرِبَ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ إِنَّهُ يَقْدَمُ عَلَيْكُمْ غَداً قَوْمٌ قَدْ وَهَنَتْهُمُ الْحُمَّى وَلَقُوا مِنْهَا شِدَّةً فَجَلَسُوا مِمَّا يَلِى الْحِجْرَ، وَأَمَرَهُمُ النَّبِىُّ ﷺ أَنْ يَرْمُلُوا ثَلاَثَةَ أَشْوَاطٍ وَيَمْشُوا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ لِيَرَى الْمُشْرِكِينَ جَلَدَهُمْ. فَقَالَ الْمُشْرِكُونَ: هٰؤُلاَءِ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّ الْحُمَّى قَدْ وَهَنَتْهُمْ هٰؤُلاَءِ أَجْلَدُ مِنْ كَذَا وَكَذَا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَلَمْ يَمْنَعْهُ أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَنْ يَرْمُلُوا الأَشْوَاطَ كُلَّهَا إِلاَّ بُقَاءٍ عَلَيْهِمْ]. أخرجه الخمسة.

زاد البخارى في رواية: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ لِعَامِهِ الَّذِى اسْتَأْمَنَ فِيهِ قَالَ: أَرْمُلُوا لِيَرَى الْمُشْرِكِينَ قُوَّتَهُمْ وَالْمُشْرِكِينَ مِنْ قِبَلِ قُعَيْقِعَانَ

1. (1326)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabı (radıyallahu anhüm) Mekke'ye, Yesrib hummasından bitkin düşmüş bir halde geldiler. Müşrikler (şehirde menfi bir dedikodu yaparak): "Yarın buraya humma hastalığından dermanı kesilmiş ve ondan çok ızdırab çekmiş bir kavim gelecek" dediler ve (Müslümanlar'ın seyrine bakmak için) Hicr'in arkasına oturdular. (Onların hainliğinden vahyen haberdar olan) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, celâdetlerini müşriklere göstermeleri için, Müslümanlar'a tavafın ilk üç şavtında remel yapmalarını, iki köşe arasında da adi yürüyüşle yürümelerini emretti.

52– Sızıntı, Haziran 1994.

Bu hali gören müşrikler: *"Bunlar mı hummanın bitkin düşürdüğünü zannettiğiniz insanlar, bunlar falan ve falandan daha sağlammış!"* dediler.

İbnu Abbâs (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ashabına (radıyallahu anhüm) bütün şavtlarda remel yapmalarını emretmekten alıkoyan şey onlara duyduğu merhametti." [Buharî, Hacc 55, Megâzî 43; Müslim, Hacc 240, (1266); Tirmizî, Hacc 39, (863); Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1886, 1889); Nesâî,Hacc 155, (5, 230).]

Buharî, bu rivayette şu ziyadeyi kaydeder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sulh antlaşması yaptığı sene (umre için) gelince müşriklere kuvvetlerini göstermeleri için *"hızlı yürüyün!"* diye emretti. Müşrikler bu sırada Kuaykıân dağı tarafına oturmuş (seyrediyor)lardı."

AÇIKLAMA:

1- Yesrib Humması: Humma, ateşli hastalık demektir. Umumiyetle sıtma kastedilir. Medine, sulak ve rutubetli olması sebebiyle sıtma hastalığı, orada eskiden beri sıkca görülürdü. Sıtmasıyla tanınmış idi.

2- Şavt: Lügat olarak hedef ve hedefe yapılan bir kerecik koşuya denir. Hacc ıstılahı olarak iki ayrı yerde kullanılır:

1) *Tavafta:* Hacer-i Esved'den başlayıp tekrar aynı yere gelinceye kadar Beytullah'ın etrafında yapılan bir devire denir. Böylece yapılan yedi şavta bir tavaf denir.

2) *Sa'yde:* Safâ'dan Merve'ye gidiş ve Merve'den Safâ'ya dönüşten her birine şavt denir. Bu şekilde Safâ'dan Merve'ye dört gidiş ve Merve'den Safâ'ya üç dönüşle yapılan toplam yedi şavtlık yürüyüşe Sa'y denir.

3- Tavaf: Lügat olarak bir şeyin etrafında dönmek mânasına gelir. Ancak ıstılah olarak Kâbe'nin etrafında usulüne uygun olarak yedi kere dolaşmaktır. Bir tavaf yedi şavttan ibarettir. Tavaf esas itibâriyle Beytullah'ın etrafında icra edilen ziyaret için kullanılır ise de, rivayetlerde bazan, Safa ile Merve arasındaki sa'y içinde kullanılmaktadır.

4- Hicr: Kâbe'nin kuzeybatı duvarının karşısında, zeminden bir metre kadar yüksek, 1,5 metre kalınlığında yarım daire şeklinde bir duvar vardır. Bu duvara Hatim denir. Bu duvarla Beytullah arasındaki boşluğa *Hicr* denir. *Hicr-i İsmâil, Hicr-i Kâbe* veya *Hatîra* da denmektedir. Burası aslında Hz. İbrahim'in inşa etmiş olduğu Kâbe'nin içerisine dahil idi. Resûlullah'a peygamberlik gelmezden önce yapılan bir tamir sırasında, inşaat malzemesi yetmediği için bu kısım dışarıda bırakılmıştır.

5- Kuaykıân: Mekke'de bir dağın adıdır. Kâbe'nin Hicr kısmına bakmaktadır. Yani Hicr'in Rükn-i Irakî ile Rükn-i Şâmî arasında yer aldığı düşünülürse, bu dağdan Kâbe'ye yönelince, Kâbe'nin bu kısmına hakim bir tepe olduğu anlaşılır. Kuaykıân ismini taşıyan başka yerler de mevcut ise de, bu mevzumuzun dışında kalır.

6- Yesrib: Medine-i Münevvere'nin cahiliye dönemindeki adıdır. Hicretten sonra şehir *"Medinetü'r-Resûl"* yani Medine olarak kısaltılarak devam etmiştir.

7- Remel: Hızlı yürümek demektir. Esas itibariyle, yürüyen kimsenin, yürüme sırasında omuzlarını çalımla oynatmasıdır. Hacc ıstılahı olarak, tavafın ilk üç şavtında erkeklerin, kısa adımlarla hızlıca ve omuzları silkerek çalımlı ve sür'atli bir şekilde yürümeleridir. Arkadan sa'y yapılacak tavaflarda remel yapmak sünnettir. Sa'y yapılmayacak tavaflarda remel gerekmez. Kadınlar remel yapmaz.

Hadis, bu sünnetin nasıl ortaya çıktığını anlatmaktadır. Umretü'l-kazada cereyan eder. Bir rivayette müşriklerin, Müslümanlar hakkında "Onları Yesrib'in sıtması dermandan kesmiştir, hallerini yarın görelim" diye yaptıkları dedikoduyu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahiy yoluyla öğrenmiştir. Başka çeşit rivayetler de var.

Resûlullah, düşmanın şamatasına meydan vermemek için, ashabına remel yapmalarını, yani tavaf sırasında canlı ve hızlı yürümelerini tembih eder. Ashab da Kâbe'nin Hicr tarafında durup kendilerini seyreden müşriklerin önünden geçerken hızlıca ve omuzları sallayarak yürürler. Kâbe'nin öbür tarafında, yâni müşriklerin göremedikleri arka kısımda ise yine normal yürürler. Nitekim rivayette geçen "...İki köşe arasında da adi yürüyüşle yürümelerini emretti" tâbiri bunu ifade eder. Yani, Resûlullah iki üç şavtta remel emrederken, şavtların tamamını remel yaparak yürümeyi emretmiş olmuyor. Her şavtta sadece müşriklerin görebildikleri kısımlarda hızla yürüyecekler, arka kısımda normal, âdi yürüyüşle yürüyecekler. Âlimler, bu şekilde yürüyüşün müşriklere kuvvetli görünmeyi hedeflediğini, sonradan bunun neshedildiğini söylemiştir.

Ancak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicretin onuncu yılında, *Veda haccı* sırasında, Hacerü'l-Esved'den başlayıp Hacerü'l-Esved'e kadar, şavtın tamamında remel yapmıştır. Öyle ise bugün haccda yapılan remel Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccı sırasında yapmış olduğu remelden kalma bir sünnettir ve ilk üç şavtın tamamında yapılır.

Remelin hükmü hususunda âlimler ihtilaf eder. *İbnu Abbâs*'a göre, remel yapmak, bilahare tekrarı gereken bir sünnet değildir. O zamandaki müşriklere kuvvetli görünmek için yapılmıştır. Binaenaleyh dileyene mübah bir ameldir. Tâbiînden *Atâ, Kasım* ve *Sâlim* de remeli İbnu Abbâs gibi değerlendirip "Dileyen yapar, dileyen yapmaz, mübah bir ameldir" demişlerdir. Ancak diğer Ashab ve Tâbiin ulemâsı, tavafın ilk üç turunda remelin sünnet olduğunda ittifak eder. Bu sünneti terkeden, faziletten mahrum kalır ise de tavafını zedelemez, kurban gerekmez.

Abdullah İbnu Zübeyr, remelin, tavafın yedi şavtında da sünnet olduğunu söylemiştir.

Hasan Basrî, Süfyan-ı Sevrî, Mâlikîlerden *İbnu Mâcişûn*'a göre, remeli terkeden kurban kesmelidir. İmam Mâlik'in önceki hükmü de böyle imiş, ancak sonradan rücû etmiştir.

Remele sünnet diyen Cumhûr (Hz. Ömer, oğlu Abdullah, İbnu Mes' ud, dört mezhep imamı vs.) delil olarak Hz. Peygamber'in Veda haccındaki tatbikatını gösterir: ilk üç devirde remel yapmış, son dörtte yürümüş ve sonra: *"Menâsikinizi benden alın"* لتأخذوا مناسككم عني buyurmuştur.

9- Ulemâ bu hadise dayanarak: "küffara karşı kuvvetli ve silahlı görünerek onlara gözdağı vermenin caiz olduğunu, kavlen olduğu kadar fiilen de gövde gösterisi yapmanın bazan cevazın ötesinde, evlâ olduğunu" söylemiştir.

1327 ٢– وفي أخرى: [إنَّمَا سَعَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ لِيُرِىَ الْمُشْرِكِينَ قُوَّتَهُ].

2. (1327)- Bir diğer rivayette *(İbnu Abbas)* şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beytullah'ın etrafında, Safâ ile Merve arasında, müşriklere kuvvetini göstermek için sa'y etti."

1328 ٣– وفي أخرى لأبي داود [أَنَّ رَسُولَ اللهِ اضْطَبَعَ فَاسْتَلَمَ وَكَبَّرَ ثُمَّ رَمَلَ ثَلاَثَةَ أَطْوَافٍ، فَكَانُوا إِذَا بَلَغُوا الرُّكْنَ الْيَمَانِيَّ وَتَغَيَّبُوا عَنْ قُرَيْشٍ مَشَوْا ثُمَّ يَطْلُعُونَ عَلَيْهِمْ يَرْمُلُونَ فَتَقُولُ قُرَيْشٌ كَأَنَّهُمُ الْغِزْلاَنُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَكَانَتْ سُنَّةً].

ومعنى «وهنتهم» أَضْعَفَتْهُم «وَالأَشْوَاطُ» جمع شوط، والمراد به المرة الواحدة من الطواف بالبيت «وَالرَّمَلُ» سرعة المشى والهرولة. «وَالاضْطِبَاعُ في الطَّوَافِ» أن يُدْخِلَ

الرجل الرداء من تحت إبطه الأيمن ويجمع طرفيه على عاتقه الأيسر ومنكبه الأيمن ويغطي الأيسر. سمي بذلك لإبداء الضبعين وهما من تحت الإبط.

3. (1328)- *Ebu Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ızdıbâ yaptı, istilâmda bulundu, tekbir getirdi, sonra üç tavafta remel yaptı. Müslümanlar Rükn-i Yemânî'ye varınca Kureyş'in nazarından gizleniyor, gizlenince de normal yürüyüşe geçiyor, sonra tekrar karşılarına çıkınca bu sefer yeniden remele geçiyorlardı. Onları böyle remel (yaparken canlı ve kıvrak) gören Kureyş: "Bunlar ceylanlar gibiymiş" diyorlardı.

İbnu Abbâs: "Remel sünnettir" demiştir. [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1889).]

AÇIKLAMA:

1- Izdıbâ: Ridanın (ihramın vücudun üst kısmını örten parçası) bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atmak ve sağ omuz ve kolu ihramın dışında bırakmaktır. Bu hadise dayanan âlimler, remel yapılan şavtlarda ızdıbânın sünnet olduğunu söylemişlerdir. Diğer zamanlarda yapılmaz.

2- İstilâm: –1265 numaralı hadiste açıkladığımız üzere, kısaca– Hacerü'l-Esved'i öpmek veya selâmlamaktır.

3- İbnu Abbâs'ın bu rivayette remele "sünnet" demesini bazı âlimler, remel mevzuundaki önceki kanaatinden rücû ederek cemaatin kavline geldiğine delil olarak değerlendirmiştir. 1326 numaralı hadiste açıkladığımız üzere, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) nazarında remel sünnet değil, mübah bir ameldir.

1329 ٤ – وعن أبي الطفيل رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قُلتُ لابنِ عبَّاسٍ رضي اللهُ عنهما: أرأيْتَ هذا الرَّمَلَ بالبَيتِ ثلاثَةَ أطوافٍ، ومَشيَ أربَعةِ أطوافٍ: أسُنَّةٌ هوَ؟ فإنَّ قومَكَ يزعمُونَ أنّه سنةٌ. فقالَ: صدَقُوا وكَذَبُوا. فقلتُ: ما قولُكَ صدَقُوا وكَذَبُوا؟ فقالَ: إنَّ رسولَ الله ﷺ قدِمَ مكَّةَ. فقالَ المُشرِكُونَ: إنَّ مُحمَّداً وأصحابَهُ لا يستطِيعُونَ أن يطُوفُوا بالبيتِ منَ الهُزالِ، وكانُوا يحسدُونَه فأمرَهُم أن يرمُلُوا ثلاثاً ويمشُوا أربعاً. فقلتُ: أخبرْنِي عنِ الطَّوافِ بينَ الصَّفا والمروةِ راكِباً، أسُنَّةٌ هوَ؟ فإنَّ قومَكَ

يزعمون أنَّه سنَّة. قالَ: صدقوا وكذبوا. قلتُ: ماصدقوا وكذبوا؟ قالَ: إنَّ رسول الله ﷺ كثر عليه النَّاسُ يقولون هذا محمَّدٌ هذا محمَّدٌ، حتَّى خرجَ العواتقُ من البيوت، وكان ﷺ لا يضربُ النَّاسُ بين يديه فلمَّا كثروا ركبَ، والمشيُ في السَّعي أفضلُ]. أخرجه مسلم واللفظ له، وأبو داود بنحوه.

وزاد: إنَّ قريشاً قالتْ زمن الحديبية: دعوا محمَّداً وأصحابه حتَّى يموتوا موتَ النَّغف. فلمَّا صالحوه على أنْ يجيئوا من العام المقبل قدم رسولُ الله ﷺ والمشركون من قبل قعيقعان. فقال ﷺ لأصحابه: ارملوا بالبيت ثلاثاً وليس بسنَّة وقال في السَّعي بين الصَّفا والمروة مثل مسلم.

وزاد: فطاف على بعيرٍ ليسمعوا كلامه وليروا مكانه ولا تناله أيديهم.

«النَّغفُ» دود يكون في أنوف الإبل والغنم.

4. (1329)- *Ebu't-Tufeyl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) dedim ki:

"Kâbe'nin etrafında (tavaf yaparken) ilk üç şavtında remel, son dört şavtında da normal yürüme yapmak sünnet midir, değil midir? Senin kavmin buna sünnet diyorlar?"

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bana şu cevabı verdi:

"Hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler."

"Yani hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler demekle neyi kastediyorsun?" diye açıklama istedim.

Anlattı:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye (umretü'l-kaza için) gelmişti. Müşrikler: "Muhammed ve ashabı zayıflıktan Kâbe'yi tavaf edemez" dediler. Müşrikler onu kıskanıyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına üç (şavtta) remel yaparak, dört şavtta da normal şekilde yürümelerini emretti."

Ben tekrar, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a:

"Bana Safâ ile Merve arasındaki tavafı binerek yapmanın sünnet olup olmadığını haber ver. Zîra senin kavmin bunun sünnet olduğunu söylüyorlar!" dedim. Bana şu cevabı verdi:

"Hem doğru söylemişler, hem de kizb etmişler."

"Hem doğru söylemeleleri, hem de kizb etmeleri ne demektir?" diye ben tekrar sorunca açıkladı:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye umre için geldiği zaman (Mekkeli) ahali etrafını çokca sarmış: "İşte Muhammed! İşte Muhammed!" diye sıkıntı veriyorlardı. Hattâ, genç kızlar bile evlerden çıkmışlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda (yol açmak için) halka vurulmazdı. Halk başına üşüşünce, bu sebeple o da hayvana bindi. Aslında sa'yi yayan yapmak (binerek yapmaktan) efdaldir." [Müslim, Hacc 237, (1264); Ebû Dâvud, Menâsik 51, (1885).]

Ebu Dâvud'un rivayetinde İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) -Müslim'deki rivayete ziyade olarak- şunu söyler: "Hudeybiye müzakereleri sırasında Kureyşliler: "Muhammed'i ve arkadaşlarını bırakın, böcekler gibi ölsünler" dediler. Müteakip sene umre yapmak şartı üzerine sulh antlaşması yapılınca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldi. Müşrikler de Kuaykıân tepesi yönünden geldiler. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz ashabına: *"Beytullah'ı üç şavtta remel yaparak tavaf edin"* dedi. Bu (bütün ümmete şâmil) bir sünnet değildir.

Safâ ile Merve arasındaki sa'y ile ilgili olarak (Ebu Dâvud'da gelen açıklama, (yukarıda kaydedilen) Müslim rivayetindekinin aynıdır.)

Ancak Ebu Dâvud'da şu ziyâde dahi yer alır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halk, sözlerini daha iyi işitsin, yerini daha iyi görsün ve elleri ona ulaşmasın diye bir deveye bindi."

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ), soru üzerine birkaç noktaya tavzih getirmektedir:

★ İbnu Abbâs'a göre ilk üç şavtta remel yapmak, diğer dört şavtta normal yürüyerek tavaf, hem sünnet, hem değil. Yani, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu yapmıştır, ama ilânihâye yapılsın diye bir hüküm taşımaz. Bir sefere mahsus müşriklere kuvvetli görünmek maksadıyla yapılmıştır. Sonraki yıllarda yapılması sünnet değildir.

Sünnet diyenler kizb etmiştir. Kizb, daha önceleri de temas edildiği üzere, Arapça'da her seferinde dilimizdeki "yalan" mânasına gelmez, "hata" mânasına kullanılır. Burada da öyle. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) remel için "sünnet" diyenleri hatâkarlıkla itham ediyor. Çünkü ken-

di değerlendirmesi, *bunun ilânihâye devamı gereken bir sünnet olmadığı* şeklindedir.

★ Safâ ile Merve arasındaki sa'yın hayvan üzerinde yapılması sünnet mi diye sorulunca, bunun da Hz. Peygamber'in fiiline uyduğunu, ancak Resûlullah'ın herkes böyle yapsın diye değil, belli bir maksadla, zaruretten deve üzerinde yaptığını açıklamıştır. Binaenaleyh "Sa'yın efdali yürüyerek yapılanıdır, binek üzerinde olanı değil" demek istemiştir. Bu meselede ulemâ İbnu Abbâs gibi düşünmüştür. Mâzereti olmayan sa'yını yürüyerek yapmalıdır. Mâzereti olanlar binebilirler.

★ Ebû Dâvud'daki: "Böcekler gibi ölsünler" tâbiri hakaret maksadı güder. Böcek diye tercüme ettiğimiz nağaf kelimesi hayvanların burunlarından düşen parazit bir kurtcuktur.

1330 ٥ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ إذا استلمَ الرُّكْنَ الأَسْوَدَ أوَّلَ ما يَطُوفُ يَخُبُّ ثلاثَةَ أطْوَافٍ من السَّبْعِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

وفي رواية: وَكَانَ يَسْعَىٰ بِبطنِ المَسِيلِ إذا طَافَ بَيْنَ الصَّفَا والمروةِ.

وفي رواية للشيخين: رَمَلَ مِنَ الحَجَرِ (إلى الحَجَرِ) ثلاثاً ومشىٰ أربعاً ثُمَّ يُصَلِّي ركعتينِ، يعنِي بعدَ الطَّوافِ. ثُمَّ يَطُوفُ بينَ الصَّفَا والمروةِ في الحجِّ والعمرةِ.

«الخَبَبُ» ضربٌ من السير سريع.

5. (1330)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, yedi şavttan üçünü hızlıca yaptığı ilk tavafta, Hacer-i Esved'e istilâm buyururken gördüm." [Buharî,Hacc 56; Müslim,Hacc 232, (1261); Muvatta, Hacc 108, (1,365); Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1891) 52, (1893); Nesâî,Hacc 152, (5, 229), 153, (5,230).]

Bir rivayette şöyle demiştir: "Safâ ile Merve arasında sa'y ederken sel çukurunda koşuyordu."

Buharî ve Müslim'in bir rivayetinde şöyle demiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Haceru'l-Esved'den Haceru'l-Esved'e üç tur remel yaptı, dört tur da yürüdü, sonra iki rekât namaz kıldı, yani tavaftan sonra. Sonra da, hem haccda hem de umrede Safâ ile Merve arasında tavaf yaptı."

AÇIKLAMA:

Âlimler, İbnu Ömer'in bu müşahadesini Veda haccı ile ilgili kabul

ederler. Dolayısıya, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın umretu'l-kaza ile alâkalı rivayetini bunun neshettiğine hükmederler. İbnu Abbâs'ın rivayetinde temel ilk üç şavtta, her bir turun yarısında yapılmıştır. Halbuki burada, *"Hacerü'l-Esved'den Haceru'l-Esved'e"* remel yapılarak ilk üç turun tamamlandığı belirtilmektedir.

1331 ٦ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنهُ قال: [قَدِمَ رسولُ الله ﷺ مكَّةَ فدخل المَسْجِدَ فاستَلَم الحَجَرَ ثُمَّ مضى على يمينه فرَمَلَ ثلاثاً ومشى أربعاً ثم أتى المَقامَ. فقال: واتَّخذوا من مقامِ إبراهيم مُصَلًّى؛ وصلّى ركعتينِ والمَقام بينه وبين البيتِ ثم أتى الحجر بعد الركعتينِ فاستلمه. ثم خرج إلى الصفا والمروةِ أظنه قال: إنَّ الصفا والمروة من شعائرِ الله]. أخرجه مسلم ومالك والترمذى والنسائى.

6. (1331)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldi. Doğru Mescid-i Haram'a girdi ve Haceru'l-Esved'i istilâm buyurdu. Sonra sağ kolu üzerinde ilerleyerek üç tur remel yaptı, dört tur da yürüdü. Sonra Makam-ı İbrahim'e geldi ve واتَّخذوا من مقامِ إبراهيم مُصَلًّى **"Siz de İbrahim'in makamından bir namazgâh edinin..."** (Bakara 125) âyetini okudu. Ardından makam, Beytullah'la kendi arasında olacak şekilde iki rek'at namaz kıldı. Bu namazı bitirince tekrar Haceru'l-Esved'e geldi ve istilâmda bulundu.

Sonra Safâ ve Merve'ye gitti. Zannedersem orada:

إنَّ الصفا والمروة من شعائرِ الله **"Şüphe yok ki Safâ ve Merve Allah'ın şeâirindendir"** (Bakara 158) âyetini okudu." [Müslim, Hacc 147, (1218), 235 (1263); Muvatta, Hacc 107, (4, 364); Tirmizî, Hacc 33, (856), 34, (857); Nesâî, Hacc 149, (5, 228); İbnu Mâce, Menâsik 29, (2951).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir umre tavafını tarif etmektedir.

1) Hacerü'l-Esved'e istilamla tavafa başlamak.

2) İlk üç şavtta remel.

3) Müteâkip dört turda normal yürüyüş.

4) Makam-ı İbrahim'de iki rek'at namaz. Bazı rivayetlerde bu namaz-

ların birinci rek'atında Kafirûn, ikinci rek'atında İhlâs suresinin okunduğu belirtilir.

5) Safâ ve Merve arasında sa'y. Bu sa'ye Safâ'dan başlamıştır.

1332 ٧– وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [اعتمر رسولُ الله ﷺ وأصحابه رضى الله عنهم من الجعـرانة فرملوا بالبيت وجعلوا أرديتهم تحت آباطهم ثمّ قذفوها على عواتقهم اليسرى]. أخرجه أبو داود.

7. (1332)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ashabı (radıyallahu anhüm) Ciirrâne'den umre yaptılar. Bu umrede Beytullah'ı remel yaparak tavaf ettiler. Bu tavafta ridalarının bir ucunu sağ koltuklarının altına koymuşlar, diğer ucunu da sol omuzlarının üzerine atarak (ızdıba yapmışlardı)." [Ebu Dâvud, Menâsik 50, (1884), 50, (1891).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Huneyn Savaşı'ndan sonra, ganimeti pay etmek üzere *Ciirrâne*'de mola verip, o sırada Mekke'ye geceleyin gidip umre yapmıştır. Bu umre, Resûlullah'ın yapmış bulunduğu dört umreden biridir. Hudeybiye Sulhü'nü takip eden yıl yapılan *umretu'l-kaza*'dan sonra yapılmıştır. Resûlullah'ın bu umrede ridası ile ızdıba yaptığı belirtiliyor. Izdıba remel yapılan tavafların bütün şavtlarında gereklidir, diğer tavaflarda gereksizdir.

1333 ٨– وعن عـروة رضى الله عنه قـال: [أحرم عبدُ الله بن الزبير بعمرةٍ من التنعيم ثم رأيته يسعى حول البيت الأشواطَ الثلاثة].

8. (1333)- *Urve* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Abdullah İbnu'z-Zübeyr, umre maksadıyla Ten'îm'de ihrama girdi. Sonra ben onu Beytullah'ın etrafında, üç şavtta koşar gördüm." [Muvatta, Hacc 34, (1, 365).]

AÇIKLAMA:

Ten'îm, Ciirrâne gibi Hıll'de ihrama girenlerin önce umre yaparak tavaf ve sa'yde bulunmaları müstehabdır. Mekke'de ihrama giren Mina'dan dönünceye kadar tavaf ve sa'yde bulunmaz. Bu hususu müteakip rivayet de te'yid edecektir.

1334 ٩- وعن عمر رضى الله عنهما [أنّه كان: إذا أحرم من مكّة لم يطف بالبيت ولا بين الصفا والمروة حتّى يرجع من منى، وكان لا يرمل إذا طاف حول البيت إذا أحرم من مكّة]. أخرجهما مالك.

9. (1334)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den Nâfi'in anlattığına göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'de ihrama girdiği zaman ne Beytullah'ı tavaf eder, ne de Safâ ve Merve arasında sa'yde bulunurdu. Bunları Mina dönüşü yapardı. Mekke'de ihrama girdiği zaman Beytullah'ı tavaf edecek olsa remel yapmazdı." [Muvatta, Hacc 34, (1, 365).]

AÇIKLAMA:

Beytullah'ı tavaf etmekle, umre ayrı ayrı ibâdetlerdir. *Tavaf,* sa'ysiz yapılabilir. *Tavaf*'tan sonra traş da gerekmez. Şu halde, tavaftan sonra sa'y yapılmayacaksa remel yapmaya gerek yoktur. Hanefi mezhebi de buna hükmeder. Mekke'de ihrama giren İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) sa'ysiz tavaf yapınca remel de yapmıyor.

1335 ١٠- وعن ابن عباس رضى الله عنهما: [أنّ رسول الله ﷺ. لم يرمل في السّبع الّذى أفاض فيه].

10. (1335)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ifaza tavafının yedi şavtında da remelde bulunmamıştır." [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (2001).]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafı: Arafat'tan inildikten sonra yapılan tavaftır. Buna tavaf-ı ziyâret de denir. Haccın iki rüknünden biri bu tavaftır. İlk dört şavtı farzdır. Eyyâm-ı nahir'de yani kurban bayramının birinci, ikinci veya üçüncü günlerinden birinde yapılması gereklidir.

Şu halde, sadedinde olduğumuz rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, ifâza tavafında remelde bulunmadığını ifade etmektedir. Önceki rivayetlerde umumî kaideyi belirtmiştik: Remel, arkadan sa'y de yapılacak tavafların ilk üç şavtında yer verilen bir durumdu. İfâza tavafını sa'y takib etmeyeceğine göre, onda remel yoktur.

1336 ١١- وعن أسلم قال: [سمعت ابن عمر رضى الله عنهما يقول فيم الرّملان

وَالْكَشْفُ عَنِ الْمَنَاكِبِ وَقَدْ أَطَّأَ اللهُ الإِسْلاَمَ وَنَفَى الْكُفْرَ وَأَهْلَهُ لَكِنْ مَعَ ذلِكَ لاَ نَدَعُ شَيْئاً كُنَّا نَفْعَلُهُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود.

«أطَّأ» مثل وطَّأ، ومعناه: ثبّت ومهد.

11. (1336)- *Eslem mevlâ Ömer İbnu'l-Hattâb* anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'ı dinledim , diyordu ki: "Bugün Allah, İslâm'ı hakim ve güçlü kılmış, küfrü ve kâfirleri de bertaraf etmiş olduğuna göre remel yapmanın ve omuzu açmanın (ızdıba) ne gereği var. Ancak bununla beraber, bizler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte yapmış olduğumuz şeylerden hiçbirini bırakmayız." [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1887).]

AÇIKLAMA:

Daha önce açıklandığı üzere (1326 numaralı hadise bakın), Mekke müşriklerine karşı kuvvetli görünmek maksadıyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emretmiş bulunduğu remel (tavafın ilk üç şavtında omuzları sallayarak hızlıca yürümek) ve ızdıba (remel esnasında sağ omuzu açmak) Müslümanların kesin hakimiyeti ile artık gereksiz görülmüş ve hattâ Hz. Ömer (radıyallahu anh) bunu yasaklamayı bile düşünmüştür. Zîra tavaf sırasında remel yapmanın sebebi ortadan kalkmıştı. Ancak, rivayetten anlaşılacağı üzere Hz. Ömer bu düşüncesinden hemen rücû ediyor. *"Resûlullah'la birlikte yaptığımız hiçbir şeyi bırakmayız"* demesi, sünnette vârid olan her şeyde, -biz anlamasak, keşfedememiş olsak bile- mutlaka bir hikmet vardır, onun korunması gerekir" demektir.

Hz.Ömer (radıyallahu anh) remel meselesinde, sünnete ittibanın evlâ olduğuna kanaat getirir, böylece Hz. Ömer de, İbnu Abbâs'ın, Veda haccı sırasında remel yapıldığına -ve dolayısıyla remel sünnetini mutlak şekilde devam ettirmek gerektiğine- dair rivayeti te'yid etmiş olmaktadır. Mamafih, yukarıda, Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz rivayetde remelin Veda haccında tatbik edildiğini ifade eder.

Hattâbî, bu rivayetleri gözönüne alarak der ki: "Bu rivayetler gösteriyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* herhangi bir sebeple bir sünnet ortaya koyar (yani bir davranışta bulunur), bu sebep sonradan ortadan kalkıp kaybolsa bile, sünnet, konduğu hâl üzere devam eder. Bazıları remeli sünnet-i müekkede kabul etmiş, terkine dem (davar kurbanı) gerekir demiştir. Süfyân-ı Sevrî bunlardandır. Ancak, ulemânın

kâhir ekseriyeti "Terki herhangi bir şey gerektirmeyen bir sünnet" demekte müttefiktir."

1337 ١٢ – وعن يعلى بن أمية رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [طَافَ رسولُ اللهِ ﷺ مُضْطَبِعاً بِبُرْدٍ].

أخرجه أبو داود والترمذى؛ وعنده ببرد أخضر.

12. (1337)- *Ya'lâ İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir bürde ile ızdıba yapmış olarak tavaf etti." [Ebu Dâvud, Menâsik 50, (1983); Tirmizî, Hacc 36, (859).]

Hadisin Ebû Dâvud'daki vechinde "yeşil bir bürde" denir.

AÇIKLAMA:

Bürde, Araplarda vücudun üst kısmına giyilen bir giysidir, aba, hırka dediğimiz şeye tekâbül eder. Şu halde Resûlullah tavafta, bürdesinin bir ucunu sağ koltuğunun altından geçirip göğsü üzerinden sol omuzunun üstüne atmak suretiyle ızdıba yapmış olmaktadır. Ebu Dâvud' daki vechinde bu bürdenin yeşil olduğu da belirtilir. Demek ki ihramın renkli olmaması diye kesin bir hüküm yoktur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ızdıbaya, şecaat izhar etmek için yer verdiği belirtilmiştir. Ayrıca hızlı yürümeye yardımcı olduğu söylenmiştir. İmam Mâlik dışında ulema ızdıbâya müstehab demiştir. Şâfiîler: "Remel olan tavaflarda ızdıba sünnettir" demiştir.

1338 ١٣ – وعن عبدالرحمن بن صفوان رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ قَدْ خَرَجَ مِنَ الْكَعْبَةِ هُوَ وأَصْحَابُهُ، وقَدِ اسْتَلَمُوا الْبَيْتَ مِنَ الْبَابِ إلَى الْحَطِيمِ، ووَضَعُوا خُدُودَهُمْ عَلَيْهِ، ورَسُولُ اللهِ ﷺ وَسْطَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

13. (1338)– *Abdurrahman İbnu Safvan* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, ashabı ile birlikte Kâbe'den çıkarken gördüm. Beytullah'ı, kapısından Hatim'e kadar istilâm ettiler ve Beytullah'ın üzerine yanaklarını koydular. Bu sırada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ortalarında idi." [Ebu Dâvud, Menâsik 55, (1898).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayetin Ebu Dâvud'daki aslı, hâdisenin fetih günü cereyan ettiğini belirtir.

2- *Hatim:* Hadiste geçen Hatim'in neresi olduğu hususunda farklı şeyler söylenmiştir:

★ Muhibbuddin et-Taberî ve bazılarına göre Hatim: Rükn (Rükn-i Haceru'l-Esved) ile kapı arasında kalan kısımdır.

★ İmam Mâlik'e göre kapı ile Makam arasında kalan kısımdır.

★ Bazıları Haceru'l-Esved'dir demiştir.

★ Umumiyetle kabul edildiği üzere, Kâbe'nin kuzeybatı duvarının karşısında yerden bir metre kadar yüksek, 1,5 m. kalınlığındaki yarım daire şeklindeki duvardır. Bu duvarla Beytullah arasındaki boşluğa Hıcr denir. Bazı Hanefî kitaplarda Altunoluk'un (mîzab) bulunduğu mevziye hatim denmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayette geçen Hatim'le Haceru'l-Esved'in kastedilmiş olması daha kavi gözükmektedir.

3- Hadis, Beytullah'ın belirtilen kısmına yanak ve göğüs koymanın müstehab olduğunu ifade eder. Burası rükn ile kapı arasıdır, Mültezem de denir.

Beyhâkî'nin bir rivayetine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da burada yüzünü ve göğsünü Beytullah'a yaslamıştır. İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, rükn ile kapı arasında dua eden mültezim'e, Cenâb-ı Hakk'ın, her dilediğini vereceğini müjde etmiştir.

İSTİLÂM

1339 ١ــ عن عابس بن ربيعة قال: [رَأَيْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُقَبِّلُ الحَجَرَ وَيَقُولُ: إِنِّي لأَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ لاَ تَنْفَعُ وَلاَ تَضُرُّ، وَلَوْلاَ أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يُقَبِّلُكَ مَا قَبَّلْتُكَ]. أخرجه الستة.

وزاد مسلم والنسائى في رواية: وَلَكِنْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بِكَ حَفِيّاً؛ وَلَمْ يَذْكُرْ يُقَبِّلُكَ. «الحَفِيُّ» المبالغ في الإكرام والعناية.

1. (1339)- *Âbis İbnu Rebîa* (rahimehullah) anlatıyor: "Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i Haceru'l-Esved'i öperken gördüm. Onu hem öptü, hem de: "Biliyorum ki sen bir taşsın, ne bir faydan ne de zararın vardır. Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı seni öper görmeseydim, seni asla öpmezdim" dedi." [Buharî, Hacc 50, 57, 60; Müslim Hacc, 248, 120; Muvatta, Hacc 36, (1367); Tirmizî, Hacc 37, (860); Ebu Dâvud, Menâsik 47, (1873); Nesâî, Hacc 147, (5, 227); İbnu Mâce, Menâsik, 27, (2943).]

AÇIKLAMA:

Bu kısımda, *Haceru'l-Esved*'in istilâmı (selamlanması) ile alâkalı hadisler kaydedilecek. İlk hadis, görüldüğü üzere, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in Haceru'l-Esved karşısındaki davranışı ile alâkalıdır. Bu rivayetle ilgili, ulemânın farklı yorumlarına geçmeden önce Haceru'l-Esved'le ilgili bazı rivayetleri kaydedeceğiz:

1- Hacer, kelime olarak Arapça'da taş demektir. *el-Haceru'l-Esved* [53] siyah taş demektir. Istılah olarak, Ka'be'de yer alan muayyen bir taşa denir. Hacc ibâdetinde mühim bir yeri vardır.

53- Dilimizde **Haceru'l-Esved** diye yaygınlık kazanmıştır. Arapça kaidelere göre doğrusu el-Haceru'l-Esved olması gerekir. Biz, bu ve buna benzeyen bir kısım tabirleri dilimizdeki kazandığı şekle göre kullandık ve kullanmaya devam edeceğiz.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bir rivayeti şöyledir: "Haceru'l-Esved, cennetten inmiştir. O, indiği zaman sütten de beyazdı. Ancak âdemoğullarının hataları sebebiyle siyahlaştı."

Abdullah İbnu Amr İbni'l-As (radıyallahu anhümâ)'ın merfu bir rivayeti şöyledir: "Haceru'l-Esved ve Makam, cennet yakutlarından iki yakuttur. Allah celle celâluhu, onların nurunu örtmüştür. Eğer örtülmemiş olsalardı, meşrikle mağrib arasını aydınlatırlardı."

Yine İbnu Abbâs'tan (merfu) olarak: *"Bu taşın bir lisanı, iki de dudağı vardır. Kendisine hak üzere istilâmda bulunanlar lehinde kıyamet günü şahidlik yapacaktır."*

Hz. Ali'den yapılan bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kıyamet günü, Haceru'l-Esved getirilir. O zaman o, beliğ bir lisanla, kendisine tevhidle istilâmda bulunanlar lehine şehâdette bulunur."

Hz. Aişe'nin bir rivayeti şöyledir: *"Bu siyah taş, yeryüzünden kaldırılmazdan önce ondan istifade edin. Çünkü cennetten çıkmıştır. Cennetten çıkan bir şeyin kıyamet gününden önce ona dönmemesi gerekir."*

2. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu dinî mantığı izhâr eden davranışı hakkında Taberî'nin yorumu şöyledir: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) böyle söyledi, çünkü insanlar, putlara tapmaktan daha yeni uzaklaşmışlardı. O, bazı cahillerin, Haceru'l-Esved'e yapılan istilâmı, cahiliye devrinde Arapların yaptığı şekilde bazı taşlara gösterilen tâzimin bir devamı zannetmelerinden kortu. Bu sebeple insanlara, bu istilâmı, cahiliye devrinde zannedildiği üzere, taşın kendiliğinden bir fayda veya zarar vereceği için değil, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fiiline ittiba (uymak) için yaptığını duyurmak istedi."

Mühelleb'in yorumu şöyle: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu hadisi, "Haceru'l-Esved Allah'ın yeryüzündeki sağ elidir. Onunla kullarıyla musafaha eder" diyenlere bir reddir. Zât-ı İlâhi'ye bir uzuv nisbet etmekten Allah'ı sığınırız. Haceru'l-Esved'in öpülmesi, mutîlerin itaatlerinin bilmüşahade görülmesi için teşrî edilmiştir. Tıpkı İblis'in, Hz. Âdem'e secde ile emredilmesi gibi. İkisi de birer imtihandır."

Hattâbî de şöyle der: "Onun yeryüzünde Allah'ın eli olması, onunla yeryüzünde iken musâfaha edenin indallah bir ahdi bulunmasının mânası şudur: Âdet olduğu üzere, melik (kral), kendisine dost olmak, hususiyet kazanmak isteyenlere biat akdini musafaha ederek gerçekleştirir ve onlara ahdettikleri şeyleri hatırlatarak hitab eder."

Muhibbu't-Taberî, Haceru'l-Esved'in öpülmesindeki mânayı şöyle açıklar: "Bir melik için uzaktan ziyarete gelenler onun elini öperler. Hacı da Kâbe'ye gelince Haceru'l-Esved'i öper. Şu halde bu, melikin elini öpmeye benzetilmiştir. Ve lillâhi'l-meselü'l-a'lâ."

İbnu Hacer de şunu söyler: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu sözünden, dinî meselelerde, mânasını, hikmetini yeterince anlamasa bile, kişinin şeriat sahibine hulûsla teslim olmak ve en güzel şekilde ittiba etmek gerektiği anlaşılmaktadır. Bu husus, Resûlullah'ın fiillerine, hikmeti hiç bilinmese bile uymak hususunda muazzam bir kaidedir. Kezâ bu söz, bazı cahillerden sâdır olan: *"Haceru'l-Esved'de zâtına rücû eden bazı hassalar vardır"* kabilinden sözleri de reddeder. Keza bu hadis, fiil ve kaville sünnetlerin açıklanmasına güzel bir örnektir, şöyle ki, imam, şayet bir davranışının yanlış anlaşılarak, itikadların bozulmasından korkacak olursa meseleyi vakit kaybetmeden ele alıp, durumu izah etmeli, açıklığa kavuşturmalıdır."

3- Bazıları: "Bu hadiste, şeriatte öpülmesi hususunda ruhsat gelmeyen bir şeyi öpmenin mekruh olduğu ifade edilmektedir" demiştir. Ancak İmam Şâfiî "Beytullah'ın her neresi öpülürse hoştur (hasendir), (öpen kınanmaz)" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel'in de Resûlullah'ın kabrini ve minberini öpmede bir beis görmediği rivayet edilmiştir.

4- Bu rivayet *Haceru'l-Esved*'i öpmenin sünnet olduğunu göstermektedir. Tirmizî, ulemânın böyle hükmettiğini belirtir. Şafiî'ye göre öpemeyen, eliyle istilâm edip elini öper. Hiç yanaşamayanlar, uzaktan ona yönelip tekbir getirir.

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), -1344 numaralı hadiste açıkladığımız üzere- Haceru'l-Esved'e, yaralanma pahasına da olsa, yaklaşmak için gayret gösterirmiş.

Cumhûr-u ulemâ, Haceru'l-Esved'e eliyle değip eli öpmeyi meşrû addetmiştir. İmam Mâlik hariç, dört imam böyle hükmeder. İmam Mâlik'e göre istilâmda el öpmek yoktur.

1340 ٢ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [لَمْ أَرَ رسولَ الله ﷺ يَسْتَلِمُ مِنَ البَيتِ إلاَّ الرُّكنَيْنِ اليَمانِيَّيْنِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

2. (1340)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Kâbe'den sadece iki rüknü öperken

gördüm, bunlar da iki rükn-i Yemânî'dir." [Buharî, Hacc 59; Müslim, Hacc 242, (1267); Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1874); Nesâî, Hacc 156, (5, 231-232).]

AÇIKLAMA:

1- Haiste geçen iki *rükn-i Yemânî*'den murad: *Haceru'l-Esved*'in konmuş olduğu köşe ile ondan önce gelen köşedir.

Haceru'l-Esved, Kâbe-i Muazzama'nın doğusunda ve kapıya yakın olan köşededir. Asıl rükn-i Yemânî -tavaf istikametini esas alırsak- Haceru'l-Esved'in bulunduğu köşeden bir önceki köşedir. Araplar dil kaidesi olarak (tağlib tarikiyle) Ay ve Güneşi kamereyn, anne ve babayı ebeveyn diye tesmiye ettikleri gibi, bu iki köşeye de rükneyn-i Yemâniyeyn (= iki Yemânî köşe) demişlerdir.

Haceru'l-Esved'in bulunduğu köşeye Rükn-i Esved dendiği gibi bazan Rükn diye kısaca söylendiği de olur. Diğer iki rükne de Şâmiyeyn denir.

Bu rükünlerin faziletce birbirinden farklı olduklarını belirteceğiz.

2- Bu riayet Kâbe'nin iki köşesinin istilâm edilmesi gerektiğini gösterir. Ashab'tan bazılarının dört rüknünü de istilam ettiği rivayetlerde gelmiştir. *Hz. Abdullah İbnu Zübeyr, Hz. Câbir, Hz. Enes, Hz. Hasan* ve *Hüseyin* (radıyallahu anhüm), hatta *İbnu'z Zübeyr*'in bütün köşeleri meshedip, istiğrab edenlere: "ليس شيء من البيت مهجورا" "Beytullah'ta mühmel bırakılacak hiçbir şey yoktur" diye cevap verdiği belirtilir.

Hz. Âdem (aleyhisselam)'in de hacc yaptığı zaman bütün rükünleri istilâm ettiğine, keza Hz. İbrahim ve Hz. İsmail (aleyhimâsselam) Kâbe'yi inşa ettikleri zaman yedi kere tavaf edip, her köşeyi istilâm ettiklerine dair rivayetler gelmiştir. Abdullah İbnu Ömer'den gelen bir rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın diğer iki rüknü (rükneyeyn-i Şâmiyeyn) istilâm etmeyişinin sebebini şöyle açıklar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki Şâmî rüknü istilâm etmeyi terketmiştir, çünkü Beytullah, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in koyduğu temeller üzerine tamamlanmamıştır." Bu rivayetten hareket eden bazı âlimler, İbnu Zübeyr'in bütün rükünleri istilâm etmesini, Kâbe, kendisi tarafından tâmir edilirken, Hz. Peygamber'in bir hadisine dayanarak aslî temelleri üzerine oturtmuş olmasıyla izah etmiştir.

Bu hususta *İbnu Hacer*'in dermeyan ettiği teferruata girmeden, meseleye İmam Şâfiî hazretlerinin getirdiği bir açıklamayı kaydedeceğiz. Ona göre, iki rüknün istilâmı, sünnette vâzıh olarak gelmiştir, diğer iki rükünle ilgili rivayetler münâkaşalıdır ve su götürür.

"Beytullah'ta mühmel bırakılacak hiçbir şey yoktur" diyenlere de şöyle cevap verir: "Biz, diğer iki köşeyi istilâm etmeyi terketmişsek, bunu Kâbe'yi ihmal etmek için yapmıyoruz. Kâbe'yi tavaf eden, onu nasıl ihmal etmiş olur? Biz fiilde de terkde de "sünnet"e uyuyoruz. Eğer o iki rükne istilâmda bulunmayı terketmek, onları ihmâl etmek olsa, rükünler arasında kalan (duvar) kısımları terketmek de onları ihmal etmek olur. Ama bunu kimse söyleyemez."

İbnu Hacer bu mevzudaki tahlilini şöyle noktalar: "Bu mülâhazadan şu prensip ortaya çıkar: Merâtibin (hiyerarşinin) korunarak, her hak sâhibine hakkının verilmesi, her birinin kendi makamına oturtulması gerekir."

Bu noktada âlimler derler ki: "Beytullah'ın dört rüknü vardır:

Birinci rüknün iki fazileti var:

1- Haceru'l-Esved'i taşıması.

2- Hz. İbrahim'in attığı temel üzerinde olması.

İkinci rükn tek fazilete sahip: Hz. İbrahim'in temeli üzerinde bulunması.

Diğer iki rükün bu faziletlerin ikisinden de mahrum. Bu sebeple birinci rükn öpülür, ikinci rükn sadece istilâm edilir. Diğer iki rükün ise ne öpülür, ne de istilâm edilir. Cumhurun görüşü budur. Sadece bir kısım âlimler, rükn-i Yemânî'nin öpülmesini müstehab addetmiştir."

Ebu Hanîfe, sadece Haceru'l-Esved'in istilâm edileceğini, rükn-ü Yemanî'yi istilâm etmenin sünnet olmadığını, kişi burayı istilâm ederse bir kusur sayılmayacağını söyler.

3- Kâbe'nin rükünlerini öpmenin meşrû olması prensibinden hareket eden bazı âlimler şu hükümlere ulaşmışlardır:

1) İnsan ve insan dışında tâzime müstehak olan her şey öpülebilir.

2) İnsan eli de prensip olarak öpülebilir, ancak bazı kayıtlar var.

3) Ahmed İbnu Hanbel, Resûlullah'ın kabir ve minberinin öpülebileceğini söylemişse de bazı etbaı, bu rivayetin zayıf olduğunu söylemiştir.

4) Bazı *Şafiîler* Mushaf'ın, hadis kitaplarının, sulehâ kabirlerinin öpülebileceğini söylemiştir. Ebu Hüreyre (radıyallahu anh) Hz. Hasan'ın göbeğini açarak "Resûlullah'ın öptüğü yerden öpmesine müsaade etmesini" rica etmiş ve öpmüştür. Sabit Bünânî de Hz. Enes (radıyallahu anh)'in elini öpmeden bırakmaz ve: "Bu el, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elini tutmuştur" dermiş.

1341 ٣– وفي رواية: [مَا تَرَكْتُ استلامَ هذَيْنِ الرُّكْنَيْنِ اليَمَانِيَّيْنِ وَالحَجَرِ في شِدَّةٍ وَلاَ رَخَاءٍ مُنْذُ رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ يَسْتَلِمُهُمَا].

3. (1341)- Bir rivayette, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in şöyle dediği belirtilmiştir: "Ben, şu iki Yemânî rükne ve Haceru'l-Esved'e Resûlullah'ın istilâm ettiğini göreliden beri rahat halde de olsam, sıkışık halde de olsam istilâmda bulunmayı hiç terketmedim." [Buharî, Hacc 60; Müslim, Hacc 245, (1268)(54).]

1342 ٤– وفي أخرى للشيخين. قال نافع: [رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ يَسْتَلِمُ الحَجَرَ بِيَدِهِ، ثُمَّ يُقَبِّلُ يَدَهُ].

4. (1342)- *Şeyheyn*'in (Buharî ve Müslimümâ) bir diğer rivayetinde Nâfi der ki:

"Ben İbnu Ömer (radıyallahu anh)'i (tavaf yaparken gördüm. Haceru'l-Esved'i) eliyle istilâm ediyor, sonra da elini öpüyürdu." [Buharî, Hacc 60; Müslim, Hacc 246, (1268).]

1343 ٥– ولأبى داود والنسائى: [كَانَ ﷺ لاَ يَدَعُ أَنْ يَسْتَلِمَ الرُّكْنَ اليَمَانِيَّ وَالحَجَرَ في كُلِّ طَوَافِهِ].

5. (1343)- Ebû Dâvud ve Nesâî'deki bir rivayet şöyledir: "(İbnu Ömer) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (tavafın) her şavtında rükn-i Yemânî ve Haceru'l-Esved'i istilâm etmeyi terketmezdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1876); Nesâî, Hacc 156, (5, 231).]

1344 ٦– وفي أخرى للبخارى والنسائى: [سَأَلَ رَجُلٌ ابْنَ عُمَرَ عَنِ اسْتِلاَمِ الحَجَرِ. فَقَالَ: رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ يَسْتَلِمُهُ وَيُقَبِّلُهُ؟ فَقَالَ الرَّجُلُ: أَرَأَيْتَ إنْ زُحِمْتُ أَرَأَيْتَ إنْ غُلِبْتُ؟ قَالَ ابْنُ عُمَرَ: اجْعَلْ أَرَأَيْتَ بِالْيَمَنِ؛ رَأَيْتُ رسولَ الله ﷺ يَسْتَلِمُهُ وَيُقَبِّلُهُ].

ومعنى «اجْعَلْ أَرَأَيْتَ بِالْيَمَنِ» أى اجعل سؤالك هذا واعتراضك بعيداً عنك حتى كأنه باليمن وأنت موضعك.

54– Bu rivayet Buharî'de mana itibâriyle mevad, lâfzıyla değil.

6. (1344)- *Buharî* ve *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayet şöyle: "Bir adam İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e Haceru'l-Esved'i istilâm etme hususunda sormuştu. Şu cevabı aldı:

"Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, onu hem istilâm eder, hem de öper gördüm..."

Adam tekrar sordu:

"Pekâlâ, sıkışacak olsam, bana galebe çalacak olsalar, (ne yapayım)?"

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) kızgın bir eda ile:

"Sorusu Yemen'de batasıca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, onu hem istilâm eder, hem öper gördüm." [Buharî, Hacc 60; Nesâî, Hacc 155, (5, 231).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) Resûlullah'ın sünnetine olduğu gibi teslimiyet ve bağlılığı ile tanınmış büyük sahabelerden biridir. Resûlullah'tan ne gördü, ne duydu ise onu ne pahasına olursa olsun aynen tatbik etmeye, nakletmeye itina gösterirdi. Resûlullah 'tan söylenen birşey hususunda hiçbir mütâlaa kabul etmezdi. Bu yüce sahabinin mizacını sadedinde olduğumuz rivayette de görmek mümkündür. Haceru'l-Esved'i Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hem istilâm etmiş, hem de öpmüştür. Öyleyse, hem istilâm edilecek, hem öpülecek. Muhatabı, "Sıkışıklıkla karşılaşıp, Hacerü'l-Esved'e yanaşamazsam ne yapayım?" mânasında sorusunu yenileyince İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Bırak soru sormayı, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetini haber verdim!" mânasında, eski cevabını olduğu gibi tekrar eder. Öfkesini ifade için de kelimesi kelimesine tercüme edersek: *"Sualini Yemen'e koy"* mânasında bir ifadede bulunur. İbnu Hacer, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in öfkelenmesini, adamın sualinde re'yi ile hadise muârazada bulunma kokusu sezmiş olmasıyla izah eder. Böylece bunu reddetmiş ve adama bir hadis işitince şahsî re'yi bırakıp hadisin mûcibi ile amel etmesini ders vermiş olmaktadır.

2- Hadis, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in izdihamı, istilâmı terketmeye yeterli bir özür bulmadığını ifâde etmektedir. Saîd İbnu Mansûr 'un bir rivayetine göre, İbnu Ömer, Haceru'l-Esved'i öpebilmek için kalabalıkta zahmeti göze almış ve hatta yaralanmıştır. Bir başka rivayette bu davranışının sebebi sorulunca şöyle demiştir: هوت الأفئدة إليه فأريد ان يكون فؤادى معهم "Gönüller hep ona aktı, benim gönlümün de onlarla beraber olmasını istedim."

Ancak, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan *Haceru'l-Esved*'i öpmek için müzâheme ve sıkışıklık yapmanın kerâheti rivayet edilmiştir. لاَيُؤْذِى وَلاَيُؤْذَى "(Tavafta) ne ezâ verin, ne de ezâ görün" buyurmuştur.

Haceru'l-Esved'i öpme meselesinde esas budur: Başkasına ezâ vermeden öpmelidir. Ezâ vermek mekruhtur. Sıkışık hallerde uzaktan istilâm yapılır.

3- Şunu da kaydedelim: Haceru'l-Esved'i öpme sırasında gürültü yapmamak gerekir.

1345 ٧– وعن عمرو بن شعيب عن أبيه قال: [طُفْتُ مع عبدِاللهِ يعنِي أباه فلمَّا جئنا دبر الْكَعبةِ قُلْتُ ألا تتعوَّذُ؟ قال أَعوذُ باللهِ مِنَ النَّارِ، ثُمَّ مضَى حتَّى استَلَمَ الحجرَ فأقامَ بينَ الرُّكْنِ والْبابِ فوضعَ صدرَه ووجهَه وذِراعيهِ وكفَّيهِ هكذَا وبسطَهما بسطاً ثُمَّ قال: هكذَا رأيتُ رسولَ اللهِ ﷺ يفعَلُه]. أخرجه أبو داود.

7. (1345)- *Amr İbnu Şuayb* babası tarikiyle bildiriyor: "Abdullah'la -ki babasıdır- tavafta bulundum. Kâbe'nin arka kısmına gelince:

"istiâzede (sığınmada) bulunmuyor musun?" dedim.

"Ateşten Allah'a sığınırım!" dedi ve yürüdü. Haceru'l-Esved'e kadar gelip istilâmda bulundu. Rükn ile kapı arasında (Mültezem'de) durarak göğsünü, yüzünü, kollarını ve avuçlarını şöyle yamadı -onları iyice açarak gösterdi- ve sonra:

"İşte Resûlullah'ı aynen böyle yaparken gördüm!" dedi. [Ebu Dâvud, Menâsik 55, (1899).]

1346 ٨– وعن أبي الطفيل قال: [كُنْتُ مع ابنِ عبَّاسٍ رضِيَ اللهُ عنهما ومعاويةَ لا يمرُّ بركنٍ إلاَّ استلمَه. فقالَ لَه ابنُ عبَّاسٍ رضِيَ اللهُ عنهما: إنَّ النَّبيَّ ﷺ لم يكُنْ يستلِمُ إلاَّ الحَجَرَ الأسْودَ والرُّكْنَ اليمانيَّ. فقالَ معاويةُ: ليسَ شيءٌ مِنَ الْبيتِ مهجوراً. وكانَ ابنُ الزُّبيرِ يستلِمُهنَّ كلَّهنَّ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

8. (1346)- *Ebû't-Tufeyl* anlatıyor: "Ben Hz. İbnu Abbas ve Hz. Muâviye (radıyallahu anhümâ) ile birlikte idim. Muâviye (radıyallahu anh) hazretleri her rükne uğradıkça istilâmda bulunuyordu. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece Haceru'l-Esved ve rüknü'l-Yemânî'den başka yeri istilâm etmezdi" dedi. Hz. Muâviye şu cevabı verdi:

"Beytullah'tan hiçbir şey ihmal edilmez."

İbnu'z-Zübeyr bütün rükünlere (köşelere) istilâmda bulunurdu." [Buharî, Hacc 59; Müslim, Hacc 247, (1269); Tirmizî, Hacc 35, (858).]

AÇIKLAMA için 1340 numaralı hadise bakın.

1347 ٩- وعن حنظلة قال: [رأيتُ طَاوُساً يمرُّ بالرُّكنِ فإنْ وجدَ عليه زِحَاماً مرَّ ولَمْ يُزَاحِمْ، وإنْ رآه خَالياً قبَّلَه ثلاثاً؛ ثُمَّ قَالَ: رأيتُ ابنَ عبَّاسٍ فعلَ مثْلَ ذلكَ. وقَالَ ابنُ عبَّاسٍ رأيْتُ عُمَرَ فعلَ مثْلَ ذلكَ. وقَالَ عُمَرُ رضيَ اللهُ عنهُ: رأيْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ فَعَلَ ذلكَ]. أخرجه النسائي.

9. (1347)- *Hanzala* (İbnu Ebî Süfyân İbni Abdirrahman) (rahimehumullah) anlatıyor: "Tâvus merhumu (tavaf yaparken) gördüm. Rükne gelince (Haceru'l-Esved) üzerinde izdiham bulursa sıkışıklık yapmaz, geçer giderdi; boş ve müsait bulursa üç sefer öperdi. Sonra şunu söyledi:

"Ben İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ı aynen böyle yaparken gördüm." İbnu Abbas da:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i aynen böyle yaparken gördüm" dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) de:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı böyle yaparken gördüm" dedi." [Nesâî, Hacc 148, (5, 227).]

1348 ١٠- وعن عروة قال: [قَالَ رسُولُ اللهِ ﷺ لابنِ عَوْفٍ. يَا أبَا مُحمَّدٍ كيْفَ صَنعْتَ في اسْتِلامِ الرُّكْنِ الأسْوَدِ؟ قالَ: اسْتَلمتُ وتَركْتُ! قالَ: أصَبْتَ]. أخرجه مالك.

10. (1348)- *Urve İbnu'z-Zübeyr* (rahimehullah) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* İbnu Avf (radıyallahu anh)'a:

"Ey Ebû Muhammed! Rüknü'l-Esved'i nasıl istilâm ettin?" diye sordu.

"İstilâm ettim ve bıraktım!" deyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Doğru yapmışsın!" dedi." [Muvatta, Hacc 113, (1, 366).]

AÇIKLAMA:

Abdurrahman İbnu Avf (radıyallahu anh) şunu demek istemiştir: "Muktedir olunca istilâmda bulundum. Kalabalık sebebiyle âciz kalınca terkettim." Nitekim, Saîd İbnu Mansûr'un kaydettiği bir rivayette şöyle denir: "(İbnu Avf, tavaf yaparken) rükne geldiği vakit halkın izdiham ettiğini görürse, Haceru'l-Esved'e yönelir, tekbir getirir, dua eder sonra tavafına devam ederdi. Şayet boş bulursa istilâm ederdi."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Doğru yapmışsın"* diye tasdik etmesi, tavaf sırasında Haceru'l-Esved'e yakınlaşmak için sıkışıklık yapmanın mekruh olduğunu ifade eder.

Rivayete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hz. Ömer'e şu tenbihte bulunmuştur: **"Ey Ebu Hafs! Sen güçlü kuvvetli bir kimsesin. Sakın rükn'e yüklenip sıkışıklık yapma. Bu durumda zayıf olana ezâ verirsin. Ancak boş bulursan yakından istilâm et. Aksi halde, tekbir getir ve geç!"**

1349 ١١ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما [أنّه أُخبِر بقولِ عائشة: إنّ الحِجر بعضه ليس مِن البيت. قالَ: واللهِ إنْ كانت عائشةُ سمعت هذا من رسولِ الله ﷺ إنّي لأظنُّ أنّ رسول الله ﷺ لم يترك استلام هذينِ الرّكنينِ إلاّ أنّهما ليسا على قواعدِ البيت ولاَ طافَ النّاس من وراءِ الحِجر إلاّ لذلك]. أخرجه أبو داود.

11. (1349)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Kendisine Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin: "Hıcr'ın bir kısmı Beytullah'tan değildir" dediği haber verilince şunu söyledi:

"Allah'a kasem olsun, şayet Aişe bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işitmiş ise, kanaatım o ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu iki rüknün istilâmını, bunlar Beyt'in temelleri üzerinde olmadıkları için terketmiş olmalıdır. Keza halk da bu sebeple tavafı Hıcr'ın gerisinden yapmaktadır." [Ebu Dâvud, Menâsik 48, (1875).]

AÇIKLAMA:

1- Hıcr: Kâbe'nin kuzeybatı duvarının karşısında yerden 1m. kadar yüksek, yarım daire şeklinde bir duvar vardır. Bu duvarla Kâbe arasında kalan sahaya Hıcr denir. Burası Kâbe'nin içinden sayılır. İşte Hz. Aişe'den Abdullah İbnu Ömer'e Hıcr'in tamamının değil, bir kısmının

Kâbe'den olduğuna dair sözü geliyor. Bu sözü işiten Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bir sünnetin sebebini anlamış, bir problemini çözmüş oluyor. Şöyle ki *İbnu Ömer*, Resûlullah'ın iki rükne istilâmda bulunmadığını biliyordu, ama sebebini bilmiyordu. Bu haberi duyunca sanki sebebini kavramış gibi oluyor. Şu halde bu iki rükün aslî temel üzerinde olmadıkları için Resûlullah onlara istilâmda bulunmamıştır.

2- Görüldüğü üzere, *Hıcr* üzerinde bâzı ihtilâflar mevcuttur. Sadedinde olduğumuz hadis *Hıcr*'ın bir kısmının Beytullah'a dahil olduğunu te'yid eder, ancak bir kısmının Beytullah'tan olmadığını belirtir. Bu mânada gelmiş olan başka rivayetleri de nazar-ı dikkate alan bir kısım âlimler (Râfiî, Bagâvî vs.) *Hıcr*'ın Kâbe'ye muttasıl altı zira'lık kısmının Betullah'a dahil olduğunu, geri kısmın hariç olduğunu söylemişlerdir.

Öte yandan, Hıcr'ın tamamının Beytullah'ın içinden olduğunu te'yid eden rivayetler de vardır. Bu rivayetleri esas alan Abdullah İbnu Abbâs, Şâfiî, İbnu Salâh, Nevevî gibi bir çok âlim de Hıcr'ın tamamının Kâbe'nin içinden sayıldığına hükmederler. Bu meseleye giren bir hadis Hz. Aişe'den rivayet edilir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elimden tutup beni Hıcr'a soktu ve: "Kâbe'ye girmeyi arzu edersen burada namaz kıl" dedi."

1350 ١٢ – وعن عبيد بن عمير: [أنَّ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنهما: كانَ يُزاحِمُ على الرُّكنَيْنِ زِحاماً. فقلتُ: يا أبا عبدِالرَّحمنِ إنَّكَ تُزاحِمُ على الرُّكنَيْنِ زِحاماً ما رأيتُ أحداً من أصحابِ رسولِ اللهِ ﷺ يُزاحِمُهُ؟ فقال: إنْ أفعلْ فإنِّي سمعتُ رسولَ اللهِ ﷺ يقولُ: إنَّ مسحَهُما كفَّارةٌ للخطايا. وسمعتُهُ يقولُ: مَنْ طافَ بهذا البيتِ أُسبوعاً فأحصاهُ كانَ كعتقِ رقبةٍ، وسمعتُهُ يقولُ: مَنْ طافَ ولا يرفعُ قدماً ولا يضعُ قدماً إلاَّ حطَّ اللهُ عنهُ بها خطيئةً وكُتِبَ لهُ بها حسنةً]. أخرجه الترمذى والنسائى.

«الأسبوع» سبع مرات، ومنه أسبوع الأيام لاشتماله على سبعة أيام.

12. (1350)- *Ubeyd İbnu Umeyr* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) iki rükne geldiği zaman (öpmek için) bunlar üzerine abanır, sıkışıklık yapardı. Kendisine:

"Ey Ebu Abdirrahmân, dedim, sen Resûlullah'ın diğer ashabının hiçbirinde görmediğim şekilde bu rükünlere abanıp sıkışıklık yapıyorsun (sebebi nedir)?"

Bana şu cevabı verdi:

"Ben böyle yapıyorsam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan şunu işittiğim içindir: *"Bu iki rüknü meshetmek günahlara kefarettir."* Keza Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan şunu da işittim: *"Kim şu Beytullah'ı bir hafta boyu tavaf eder ve sayarsa bir köle âzad etmek gibidir."* Keza şunu da söylediğini işittim: *"Kişi tavaf için bir ayağını koyup diğerini kaldırdıkça her adımı sebebiyle Allah onun bir hatasını siler ve bir sevap yazar."* [Tirmizî, Hacc 111, (959); Nesâî, Hacc 134, (5, 221).]

AÇIKLAMA:

1- Tavaf sırasında *Haceru'l-Esved'i* öpmek, elle meshederek istilâmda bulunmak tavafın sünnetlerindendir. Kalabalık olmadığı, izdihama meydan verilmediği hal ve fırsatlarda bunun yapılması gerekir. Hacerü'l-Esved'in öpülmesini veya meshedilmesini normal şartlarda -şu veya bu mülâhaza ile- terketmek câiz değildir. Uzaktan istilâm bir tercih değil, bir cevazdır.

2- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), sünnete bağlılıkta tâviz vermeyen bir sahabidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Haceru'l-Esved'in normal şartlarda öpülmesine teşvik için ehemmiyetini belirten hadislerini kulaklarıyla işitmiş, Hz. Peygamber'in bunu bizzat yaptığını gözleriyle görmüş olan İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bu sünneti tatbik etmek için hususî bir gayret göstermiş, müzâhameye, sıkışıklığa bile yer vermiştir. 1344 numaralı hadisin açıklamasında belirtildiği üzere yaralanmayı bile göze almıştır.

3- *"Bir hafta boyu tavaf edip, saymak"* ifadesi, "haftada hergün bir olmak üzere yedi kere tavaf etmek, ne fazla ne de eksik yapmamak" şeklinde anlaşılmıştır. Suyûtî "saymak"dan, "ne eksik ne de fazla yapılmasını, tam yedi tavaf yapılması"nı anlarken, Aliyyü'l-Kârî, tavaf'ın şartlarına ve âdâbına eksiksiz riâyet edilmesini, bilhassa şavtların yedi yapılmasına dikkat edilmesini anlamıştır.

Şunu da belirtelim ki, hafta mânasına gelen Usbu' أُسْبُوعٌ kelimesi Tirmizî nüshalarında çoğunlukla baştaki elifi düşmüş olarak Sübû سُبُوعٌ şeklinde gelmiştir. Bu takdirde yedi mânası galebe çalar. Nitekim bazı şârihler yedi kere diye anlamışlardır. Bu takdirde, mâna şöyle olur: "Kim şu Beytullah'ı yedi sefer tavaf eder ve (şartlarını âdâblarını eksiksiz) sayarak yerine getirirse, bu ona bir köle âzad etmiş sevabını kazandırır."

Kanaatimizce iki mâna da sahihtir. Şartları ve imkânları müsâid olanların, hafta esnasında yerine getirmeleri daha muvafık gözüken bu tavsiyeyi, şartları uygun olmayan âfakîler, bu niyetle bir iki günde yerine getirebilirler, Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden aynı mükâfatı umabilirler.

1351 ١٣ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما. [أنّهُ كَانَ يَقُولُ: مَا بَيْنَ الرُّكْنِ وَالْبَابِ الْمُلْتَزِمُ]. أخرجه مالك.

13. (1351)- Abdullah İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Mültezem, rükn ile kapı arasıdır." [Muvatta, Hacc 81, (1, 424).]

AÇIKLAMA:

Mültezem, Kâbe'nin kısımlarından bir yerin adıdır. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), sadedinde olduğumuz rivayette Mültezem'in yerini tarif etmektedir: Haceru'l-Esved'in bulunduğu rükün (köşe) ile Kâbe'nin kapısı arasında kalan kısım. Bazı rivayetlerde, Mültezem'in yerinin daha değişik şekillerde tavsif edildiği görülür. Ancak, ümmetçe kabul edilen yer, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın belirttiği yerdir.

Mültezem, hacıların baş, göğüs, kol ve avuçlarını yapıştırarak dua edecekleri yerdir. Buradaki duanın makbuliyeti hususunda merfu rivayet vardır:

مَا بين الرُّكنِ وَالبَابِ مُلتزم من دعاالله عِندهُ من ذى حَاجةٍ أوذى كربةٍ أوذى غمٍّ فرجَ عنه

"Rükn ve kapı arası Mültezem'dir. İhtiyaç sahibi, sıkıntı veya gam sahibi her kim, onun önünde Allah'a dua ederse kabul edilir."

1345 numaralı hadiste, *Mültezem*'de Resûlullah ve Ashab'ın ne şekilde dua ettikleri tarif edilmiştir.

1352 ١٤ – وعن ابن عوف قال: [سَمِعْتُ رَجُلاً يَقُولُ. قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ: يَا أَبَا حَفْصٍ إِنَّكَ فِيكَ فَضْلُ قُوَّةٍ فَلاَ تُؤْذِ الضَّعِيفَ إِذَا رَأَيْتَ الرُّكْنَ خَلْوًا فَاسْتَلِمْ وَإِلاَّ فَكَبِّرْ وَامْضِ. ثُمَّ قَالَ سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ لِرَجُلٍ: لاَ تُؤْذِ النَّاسَ بِفَضْلِ قُوَّتِكَ]. أخرجه رزين.

14. (1352)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adamın şöyle söylediğini işittim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh)'a: *"Ey Ebu Hafs, sende fazla kuvvet var. (Haceru'l-Esved'i öpeceğim diye) zayıfa eziyet vermeyesin. Rüknü boş görürsen yanaşarak istilâm et, değilse tekbir getirip geç"* dedi. Sonra adam şunu söyledi: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bir adama şunu söylediğini işittim: "İnsanlara fazla kuvvetinle eziyet verme."

[Rezîn'in ilâvesidir. Bu rivayeti *Şâfiî* hazretleri Müsned'inde (2, 43) kaydetmiştir. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde, hadisi bizzat Hz. Ömer rivayet eder (1, 23).]

١٥ 1353 – وعن نافع قال: [كان ابن عمر رضى الله عنهما يصلى لكل أسبوع ركعتين]. أخرجه البخارى تعليقاً.

15. (1353)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) her yedide iki rek'at namaz kılardı." [Buharî, Hacc 69; Muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Teysir'in metninde ve diğer bazı rivayetlerde اسبوع şeklinde gelmiştir. Buharî metninde سبوع şeklinde elifsizdir. Birinci şekilde hafta mânası esastır. Esasen hafta yedi gün olduğu için üsbû'da da "yedi" mânası mevcuttur. 1350 numaraya da bak.

2- Bu hadisi, *Abdurrezzak,* Musannafında mevsul (senetli) olarak kaydetmiştir:

عن ابن عمر انه كان يطوف بالبيت سبعا ثم يصلى ركعتين

Yani: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Beytullah'ı tavaf eder, her yedide iki rek'at namaz kılardı."

Bir başka rivayette, "Tavafları, (araya iki rek'at namaz koymadan) birleştirmeyi kerih bulurdu" denir.

Bir başka ifade ile, kişi tavafa başlayınca her biri yedi şavt olan tavaflardan peş peşe birkaç tane yapabilir. Sadedinde olduğumuz hadis, İbnu Ömer'in her yedi şavtta yâni tavaf tamamlanınca iki rek'at namaz kıldıktan sonra bir diğer tavafa geçtiğini ifade ediyor.

Esasen Hz. Peygamber'in sünneti de budur:

١٦ 1354 – وعن عروة قال: [كان ابن الزبير يقرن بين الأسابيع ويسرع المشى ويذكر

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا أَنَّهَا كَانَتْ تَفْعَلُهُ ثُمَّ تُصَلِّي لِكُلِّ أُسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ].

16. (1354)- Urve (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu'z-Zübeyr yedilerin arasını birleştirir ve yürüyüşü hızlandırırdı ve Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin de böyle yaptığını söylerdi. Ancak en sonda her yedi için iki rek'at (tavaf) namazı kılardı." [Rezîn'in ilavesidir.]

1355 ١٧ – وفي رواية: [أَنَّهُ كَانَ يَطُوفُ بَعْدَ الْفَجْرِ وَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ فَكَانَ إِذَا طَافَ يُسْرِعُ الْمَشْيَ]. أخرجه رزين.

17. (1355)- Bir diğer rivayette: "İbnu Zübeyr'in "Fecirden sonra tavafta bulunduğu, iki rek'ât namaz kıldığı, tavaf edince hızlı yürüdüğü" belirtilir." [Rezîn ilavesidir.]

1356 ١٨ – وعن امرأة كانت تخدم عائشة رضي اللّٰه عنها. [أَنَّهَا طَافَتْ مَعَهَا أَرْبَعَةَ أَسَابِيعَ مَقْرُونَةً ثُمَّ رَكَعَتْ لِكُلِّ أُسْبُوعٍ رَكْعَتَيْنِ. قَالَتْ: وَتَسْتَحِبُّ اسْتِلاَمَ الرُّكْنِ فِي كُلِّ وِتْرٍ]. أخرجه رزين.

18. (1356)– *Hz. Aişe*'ye hizmet eden bir kadının rivayetine göre: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) kendisiyle birlikte kesintisiz, yedili dört tavaf yapmış, her bir yedinin ardından kılınması gereken iki rek'atlik tavaf namazlarını en sonda ard arda kılmıştır. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) ilâveten demiştir ki: "Her bir şavtın sonunda rükn-ü istilâm müstehabdır." [Rezîn ilâvesidir.]

1357 ١٩ – وعن عبدالرحمن بن عبدالقارى. [أَنَّهُ طَافَ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ بَعْدَ صَلاَةِ الصُّبْحِ فَلَمَّا قَضَى عُمَرُ طَوَافَهُ نَظَرَ فَلَمْ يَرَ الشَّمْسَ فَرَكِبَ حَتَّى أَنَاخَ بِذِى طُوًى وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ]. أخرجه مالك.

19. (1357)- *Abdurrahmân İbnu Abdi'l-Kâri* anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh) ile, sabah namazından sonra tavaf ettik. Hz. Ömer tavafı tamamlayınca güneşe baktı ve (doğduğunu) göremedi. Devesine binip Zu-Tavâ nam mevkiye kadar geldi. Orada devesini durdurarak iki rek'at (tavaf sünnetini) kıldı." [Muvatta, Hacc 38, (1, 369).]

AÇIKLAMA:

1- Teysîr'in metninde, Muvatta metnine nazaran açıklayıcı mahiyette olan bir kaç kelime eksiktir. Tercümede parantez içerisinde gösterdik.

2- *Zürkânî*, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in yaptığı bu tavafın veda tavafı olduğunu belirtir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh), sabah namazı kılındıktan sonra, güneş doğmadıkça, hiçbir nafile namazın kılınmayacağı kanaatinde olduğu için, güneşe bakıyor, henüz doğmamış görünce, kılması gereken iki rek'atlik tavaf namazını kılmadan yola çıkıyor ve Zu-Tavâ denen mevkide devesinden inip kılıyor. Hadisin bir başka vechi şöyle: "*...Sonra Medine'ye hareket etti. Zu-Tavâ'ya gelince güneş doğmuştu, iki rek'at namaz kıldı.*"

3- Bu mevzû üzerine Muvatta'nın bir diğer rivayeti İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'la ilgili. Ebu'z-Zübeyr el-Mekkî diyor ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı ikindi namazını kıldıktan sonra tavaf yapar gördüm. Tavafı bitirince odasına çekildi, orada ne yaptığını (tavaf namazını kılıp kılmadığını) bilmiyorum."

İmam Mâlik bu mevzuyu şöyle hükme bağlar: "Bir kimse tavafa başlar, yedi şavtını tamamlamadan sabah veya ikindi namazı kılınmaya başlarsa hemen imama uyar. Namaz bitince tavafının diğer şavtlarını yaparak yediye tamamlar. İki rek'atlik tavaf namazını hemen kılmaz, güneşin doğmasını veya batmasını bekler. Bu iki rek'ati akşam namazından sonraya da te'hir etse bir beis yoktur."

4- Şu hususu da belirtelim: İkindi ve sabah namazlarından sonra tavaf yapmayı bazı âlimler mekruh addetmişlerdir. Ancak büyük ekseriyet bunda bir beis görmemiştir.

Hanefi âlimlerden bazılarının da ikindi ve sabah namazından sonra tavafı mekruh addettiği rivayet edilmiştir. Ancak mezhepce benimsenen asıl görüşe göre bunda bir beis yoktur, mekruh olan tavaf değil, tavaf namazıdır.

İbnu'l-Münzir der ki: "Sahabe veTâbiîn'in cumhuru, tavaftan sonra, her vakitte namaz kılmayı câiz addetmiştir. Ancak bazıları da sabah ve ikindi namazlarından sonra namaz kılmayı nehyeden hadisin âmm oluşunu nazar-ı dikkate alarak, bunu mekruh addetmiştir. Hz. Ömer (radıyallahu anh), Sevrî, İmam Mâlik, Ebu Hanife ve bir tâife bu kanaattedir."

İmam Şâfiî ve bir kısım ashâbu's-sünen, *Cübeyr İbnu Mut'im* tarafından rivâyet edilen ve 1375 numarada gelecek olan şu hadisi esas alarak her vakitte tavaf namazının kılınabileceğini söylemiştir:

يَابَنِى عَبْدِ مَنَافٍ! مَنْ وَلِّىَ مِنْكُمْ مِنْ اَمْرِ النَّاسِ شَيْئًا فَلاَ يَمْنَعَنَّ اَحَدًا طَافَ بِهٰذَا الْبَيْتِ وَصَلَّى اَيَّةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ اَوْ نَهَارٍ

"Ey Abdumenâfoğulları, sizden kim, halkı idarede bir sorumluluk deruhte ederse, Beytullah'ı gündüz veya gece herhangi bir saatte ziyaret edip namaz kılanı sakın men etmesin." (1375 numarada fazla açıklama gelecek).

1358 ٢٠ – وعن إسماعيل بن أمية قال: [قُلْتُ للزُّهري: إنَّ عطاءً يقول تجزئُه المكتوبة من ركعتي الطَّواف. فقال: اتِّباعُ السُّنَّة أفضلُ، لم يطُف رسول الله ﷺ قطُّ أسبوعاً إلاَّ صلَّى له ركعتين]. أخرجه البخاري تعليقاً.

20. (1358)- *İsmâil İbnu Ümeyye* (merhum) anlatıyor: "Zührî'ye, "Atâ: "Farz namaz, iki rek'atlik tavaf namazının yerini de tutar" diyor, (ne dersiniz)?" dedim. Şu cevabı verdi:

"Sünnete uymak daha iyidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yedi şavtlık bir tavaf yaptı. Mutlaka onun için iki rek'atlik bir tavaf namazı kılmıştır." [Buharî,Hacc 69.]

AÇIKLAMA:

1- Tavafa bağlı olarak kılınan iki rek'atlik namazın yerini, bir başka namazın tutamayacağı belirtilmektedir. Sözgelimi, ikindinin farzından sonra yapılan tavafın namazı, vakit mekruh olduğu için, akşam vaktine girilse, akşam namazı vaktin girmesiyle hemen cemaatle kılınmış olacağından, acaba kılınan bu farz, tavaf namazının uhdeden düşmesini sağlar mı? *Zührî* merhuma bu mânada soru tevcih ediliyor. Zührî'nin cevabı: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, tavaf için ayrı namaz kılmıştır, sünnete uymak gerekir" şeklinde olmuştur.

2- Yeri gelmişken, Aynî'nin kaydettiği bir açıklamaya dikkat çekelim: "Tavaftan sonra Makam'ın gerisinde iki rek'at kılınır. Buna "sünnet" diyen, "vacib" diyen olmuştur. Bu tavafa tâbidir, tavaf sünnet ise namaz da sünnettir, vacibse namaz da vacibtir.

1359 ٢١ – وعن جابر رضي الله عنه قال: [قرأ رسول الله ﷺ في ركعتي الطَّواف بسورتي الإخلاص: قل يا أيها الكافرون، وقل هو الله أحد]. أخرجه الترمذي.

21. (1359)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iki rek'atlik tavaf namazında iki İhlâs sûresini yani: Kul yâ eyyuhe'l-kâfirûn ve Kul hüvallahü ehad sûrelerini okudu." [Tirmizî, Hacc 43, (869).]

AÇIKLAMA:

1- İki sûreye de "İhlâs" sûresi diye isim verilmesi, aradaki irtibat sebebiyle tağlib tarikiyledir. Anne (ümm) ve baba'ya (eb) ebeveyn, Güneş (şems) ve Ay'a (Kamer) kamereyn denmesi gibi. İkisi de tevhidden bahsettiği için aralarında benzerlik mevcuttur.

2- Bu rivayet sebebiyle tavaf namazının birinci rek'atinde *Kâfirûn,* ikinci rek'âtinde ise *İhlâs* sûresinin okunması müstehab addedilmiştir. Bunların okunmasındaki istihbabın sebebini sûrelerin tevhidden bahsetmesinde arayanlar olmuştur. Zîra tavaf da sırf Allah için yapılmakta, ihlâs bulunmaktadır.

1360 ٢٢– وعن كثير بن جمهان قال: [رَأَيْتُ ابنَ عُمرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَمْشى في الْمَسْعَى فقُلْتُ أتَمْشِي في المَسْعَى؟ فقَالَ: لئِنْ سَعَيْتُ لَقَدْ رَأَيْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يَسْعَى ولئِن مَشَيتُ لَقَدْ رأَيْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يَمْشِي وأَنَا شَيْخٌ كَبِيرٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

22. (1360)- *Kesir İbnu Cemhân* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i, sa'y mahallinde (mes'a) yürürken görüp kendisine: "Koşma mahallinde yürüyor musun?" dedim. Bana:

"Koşsaydım, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı koşuyor görmüşüm demektir. Yürüdüysem Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yürür gördüm demektir. Şimdi ben yaşlı bir insanım." [Tirmizî, Hacc 39, (864); Ebu Dâvud, Menâsik 56, (1904); Nesâî, Hacc 174, (5,241-242); İbnu Mâce Hacc 43, (2988).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen mes'a "koşma yeri" demektir. Sa'yden gelir. Bu kelime lügat olarak koşmak demektir. Mes'a ism-i mekândır, yani koşulan yer. Bundan maksad Safâ ile Merve tepeleri arasındaki vâdidir. Ancak günümüzde vadiden bahsedilemez.

2- *Tirmizî* şu açıklamayı kaydeder: "Alimler Safâ ile Merve arasında koşmayı müstehab addetmişler, koşmaya gücü yetmeyenin yürümesi caizdir demişlerdir."

3- Sa'yin hükmü hususunda ihtilâf edilmiştir. Cumhûr farz olduğuna hükmeder, terki halinde hacc tamam olmaz, "dem"le de telâfî edilemez. Ebu Hanîfe'ye göre vâcibtir, terki hâlinde dem (kurban) telâfî eder.

Hz. Enes ve *Atâ*'dan: Sünnettir, terki hâlinde herhangi bir ceza gerekmez" mânasında rivayet yapılmıştır.

1361 ٢٣– وعن جابر رضى الله عنه قال: [كانَ رسـولُ الله ﷺ إذَا نَزَلَ مِنَ الصَّفَا مَشَى حَتَّى إذَا انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ في بَطْنِ الوَادِى سَعَى حَتَّى يَخْرُجَ مِنْهُ]. أخرجه مالك والنسائى.

ومعنى «انْصَبَّتْ قَدَمَاهُ» انحدرت في المسعى.

23. (1361)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safâ'dan indiği zaman normal yürürdü. Ayakları vâdinin tabanına değince de koşardı. Koşması vâdi tabanının bitimine kadar devam ederdi." [Muvatta, Hacc 42, (1, 374); Nesâi, Hacc 178, (5, 243).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadis sa'yin nasıl olması gerektiğini açıklamaktadır. Anlaşılacağı üzere, *Safâ* ile *Merve* karşılıklı iki küçük tepedir. Bu tepelerin ikisini, arasında düzce bir vâdi tabanı ayırmaktadır. Tepelerin yamaçlarından aradaki düzlüğe inip çıkarken normal yürüyüşle yürünmekte, vâdi içerisindeki düz kısım koşarak geçilmektedir. Zamanımızda sâdece tepeler korunmuş, tepelerin arası hemen hemen düz bir koridorla birleştirilmiştir. Ancak, vâdi tabanına tekabül eden kısım yeşil sütunlarla belirlenmiştir. Gerek Safâ cihetinden ve gerekse Merve cihetinden bu yeşil sütunlara kadar normal yürüyüşle yürünerek gelinir. Yeşil sütunlardan itibaren bu sütunların bitimine kadar hervele denen, hızlı, canlı ve çalımlı bir yürüyüş yapılır. *Herveleyi* erkekler yapar, kadınlara gerekmez.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu kısımda koşmaya ehemmiyet vermiştir. Dârekutnî'nin Safiyye Bintu Şeybe'den yaptığı bir rivayete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sa'y yaparken, izarı koşunun şiddetinden dönermiş. Şöyle tavsiye buyurmuştur: اِسْعَوا فإنَّ الله كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْى **"Koşun, zîra Allah size koşmayı emretti."**

Herşeye rağmen vâdi tabanında koşmak Cumhur'a göre sünnettir, terkinde herhangi bir şey gerekmez.

1362 ٢٤– وعنه رضى الله عنه قـال: [سَمِعْتُ رسـولَ الله ﷺ يَقُولُ حِينَ خَرَجَ مِنَ المَسْجِدِ وَهُوَ يُرِيدُ الصَّفَا: نَبْدَأُ بِمَا بَدَأَ اللهُ بِهِ فَبَدَأَ بِالصَّفَا]. أخرجه مالك والترمذى والنسائى.

وزاد رزين عن أبي هريرة رضي الله عنه: فلمّا علا على الصفا حيث ينظر إلى البيت رفع يديه فجعل يذكر الله تعالى ما شاء.

24. (1362)- Yine *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Mescid-i Haram'dan çıkıp Safâ'ya yönelirken: "Allah'ın başladığı ile başlayalım" deyip (sa'ye) Safâ'dan başladığını gördüm." [Muvatta, Hacc 42, (5, 374); Tirmizi, Hacc 38, (862); Nesâî, Hacc, 163 (5/235), 168 (5/237). Bu mânâda Müslim'de de gelmiştir: Hacc 147, (1218). Keza Ebû Dâvud'da Menâsik 57, (1905); ibnu Mâce, Menâsik 84, (3074).]

Rezîn, Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den naklen şu ilâvede bulundu: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Safâ'ya çıkınca oradan Beytullah'a baktı, ellerini kaldırıp dilediği şekilde Allah'ı zikretmeye koyuldu."

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccını anlatırken, Tavaf'tan sonra "Sa'y" safhasına geçiş ânını tasvir etmektedir. Rivâyetin Tirmizî'deki vechi daha açıktır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'ye gelince Beytullah'ı yedi kere tavaf etti. Sonra:

واتّخذوا من مقام إبراهيم مصلّى **"Makam-ı İbrahim'den bir namazgah edinin."** (Bakara 125) âyetini okudu. Makam'ın gerisinde namaz kıldı. Sonra *Haceru'l-Esved*'e gelip istilâmda bulundu. Sonra da: **"Allah'ın başladığı ile başlıyoruz"** dedi ve Safâ'dan başlayıp şu âyeti okudu:

انّ الصفا والمروة من شعائر الله **"Şüphesiz Safâ ve Merve, Allah'ın şeâirindendir"** (Bakara 158)

★ "Allah'ın başladığı" ifadesinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âyet-i kerimeye işaret buyurmuştur. Zîra âyette önce "Safâ" zikredilmiştir.

★ *Şeâir, Şaire* kelimesinin cem'idir. Alâmet mânasına gelir.

Allah'ın şeâiri: Allah'a ibadet etmeye vesile olan nişane ve alâmetler demektir. Mü'minler onlara gösterecekleri hürmetle kâfirlerden ayrılır.

1363 ٢٥ــ وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [ليس السّعي في بطن الوادي بين الصفا والمروة سنّة، إنّما كان أهل الجاهليّة يسعونها ويقولون: لا نجيز البطحاء إلاّ شدّاً].

أخرجه البخاري. «الشدّ» العدو. والمراد «بالبطحاء» ههنا: بطن المسعى.

25. (1363)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Safâ ile Merve arasında, vâdinin dibinde koşmak sünnet değildir. Burada cahiliye ehli koşar ve şöyle derdi: Bathâ'yı (vadinin dibini) biz ancak koşarak geçeriz." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 26.]

AÇIKLAMA:

İlk bakışta, İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) burada, sa'yin sünnet olmadığını söylemektedir. İbnu't-Tîn gibi bazı şârihler, bu ifadesiyle İbnu Abbâs'ın Cumhur'a muhalefet ettiğini belirtirler. Nitekim 1360 numaralı hadisin açıklamasında da belirttiğimiz üzere sa'y Cumhu'ra göre farzdır. Vacibve sünnet diyen de olmuştur.

Ancak İbnu Hacer der ki: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ) burada sa'yin aslını inkâr etmiyor, hızlı koşmanın olmadığını söylemek istiyor. Bu da zâten farz değildir.

...Safâ ile Merve arasındaki sa'yin esası Hz. Hacer'e dayanır. Bununla ilgili rivayet de İbnu Abbâs'a ait. Öyle ise, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın, cahiliye devrine nisbet ettiği başlangıç, "hızlı koşma"nın başlangıcıdır. Eğer İbnu Abbâs, *"Sünnet değildir"* hükmüyle *"Sa'y müstehab değildir"* demek istemişse bu sözüyle Cumhur'un ittifak ettiği bir hususa muhalefet etmiştir, tıpkı tavafta remelin müstehab oluşunu inkâr etmesi gibi. İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın sünnet'le, şer'î yolu (et-tarikatu'ş-şer'iyye) kastedmiş olması da muhtemeldir. Nitekim "sünnet" kelimesi, sıkca farz kılınan şeye (mefruz) ıtlak olunur. Öyle ise İbnu Abbâs usulcülerin ıstılahındaki "sünnet"i kasdetmiştir. Usulcüler sünnet deyince matlub olduğu bir delille sâbit olmakla birlikte terkeden kimseye günah terettüp etmeyen şeyi anlar."

1364 ٢٦ – وعن صَفِيَّة بنت شيبة. [أنَّ امرَأةً قَالَتْ: رَأيْتُ رسـول الله ﷺ يَمْشِي في بطْنِ المَسِيلِ يقُولُ: لاَ يُقْطَعُ الْوادِي إلاَّ شَدّاً]. أخرجه النسائى.

26. (1364)- *Safiyye Bintu Şeybe* anlatıyor: "Bir kadın dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, Safâ ve Merve tepeleri arasındaki vâdinin dibinde "Vadi ancak koşularak katedilir" diyerek yürürken gördüm." [Nesâî, Hacc 177, (5, 242); İbnu Mâce, Menâsik 43, (2987).]

1365 ٢٧ – وعن الزهرى قال: [سَألُوا ابنَ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما. هَلْ رأيْتَ رسول الله ﷺ رمَلَ بينَ الصَّفَا والْمَروَةِ؟ فـقَالَ: كـانَ في جمَاعَةٍ مِنَ النَّاسِ فرمَلُوا فمَا أراهُمْ

رَمَلُوا إلاَّ بِرَمَلِهِ]. أخرجه النسائي.

27. (1365)- *Zührî* (merhum) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e sordular:

"Sen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Safâ ile Merve arasında remel yaparken (hızlı koşarken) gördün mü?"

"Evet, dedi. İnsanlardan bir cemaatle birlikteydi. Hep birlikte koşuyorlardı. Ben onları onun koşusuyla koşuyor görüyordum." [Nesâî, Hacc, 175, (5, 242).]

İKİNCİ FASIL

TAVAF VE SA'YİN AHKÂMI

1366 ١- عن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما. [أنَّ رسولَ اللّهِ ﷺ قال: الطَّوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلاَةِ إلاَّ أنَّكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ، فَمَنْ تَكَلَّمَ فَلاَ يَتَكَلَّمُ إلاَّ بِخَيْرٍ]. أخرجه الترمذى وهذا لفظه والنسائى.

1. (1366)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Beytullah etrafındaki tavaf, namaz gibidir. Ancak bunda konuşabilirsiniz. Öyle ise, kim tavaf sırasında konuşursa sadece hayır konuşsun."* [Tirmizî, Hacc 112, (960); Nesâî, Hacc 136, (5, 222).]

AÇIKLAMA:

Tavaf birçok yönlerden namaz gibidir. Hadesten ve necasetten tahâret, setrü'l-avret, sevab, Beytullah'a bağlanmak vs. bunda da mevcut. Ancak, namazda konuşma yoktur. Tavafta buna müsaade edilmiştir. Fakat bunun imkân nisbetinde az olması ve hayırlı olması gerekmektedir: Zikrullah ve tavaf yapmakta olan diğer Müslümanları teşviş etmeyecek faydalı, anlamlı kelâm.

1367 ٢- وفي أخرى للنسائى عن ابن عمر قال: [أقِلُّوا مِنَ الكَلاَمِ في الطَّوَافِ فإنَّمَا أنْتُمْ في صَلاَةٍ].

2. (1367)- *Nesâî*'nin bir başka rivayetinde şöyle buyurulmuştur: "Tavaf sırasında az kelâm edin. Zîra sizler namazdasınız."

1368 ٣- وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُما قال: [طَافَ النَّبِىُّ ﷺ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ عَلى

بَعِيرٍ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِحْجَنٍ]. أخرجه الخمسة.

وفي رواية: كُلَّمَا أَتَى الرُّكْنَ أَشَارَ إِلَيْهِ بِشَيْءٍ فِي يَدِهِ.

3. (1368)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Veda haccında bir deve üzerinde tavaf yaptı. Rükn'e bir bastonla istilam buyurdu."

Bir rivayette: *"Rükn'e her gelişinde, ona elindeki bir şeyle işâret buyurdu"* denmiştir. [Buhârî, Hacc 58, 61, 62, 74, Salât 24, Müslim, Hacc 253, (1272); Ebu Dâvud, Menâsik 49, (1877); Nesâî, Hacc 15, (5, 233); Tirmizî, Hacc 40, (865); İbnu Mâce, Menâsik 28, (2948).]

AÇIKLAMA:

1- Mihcen, baş tarafı eğri değnek demektir. Baston da denir.

2- İstilâm, selamlamak demektir.

3- Müslim'in bir rivayetinde *"...ve değneği öptü"* ziyâdesi mevcuttur. İstilâmdan sonra, ne ile istilâm edilmişse onun öpülmesi umumiyetle benimsenmiştir. El ile istilâm edilmişse elin öpülmesi, çubukla istilâm edilmişse çubuğun öpülmesi gibi... Cumhur şöyle demiştir: Bu hususta sünnet şudur: Rüknü elle istilâm eder ve elini öper. Eliyle istilâma muktedir olamazsa elinde bulunan bir şeyle istilâm eder ve bu şeyi öper. Buna da muktedir olamazsa rükne işaret eder ve bununla yetinir. *İmam Mâlik* "elini öpmez" demiştir. Bir rivayete göre Mâlikîler: "Elini, ağzın üzerine öpmeksizin kor" demiştir.

4- *Deve üzerinde tavafa gelince,* muhtelif rivayetler iki sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın deve üzerinde tavaf yaptığını belirtir:

1- Hastalık, 2- Halkın, menâsikini öğrenmek için kendisini rahatça görmesi ve sual sorması.

Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın binerek tavaf etmiş olması, tavafın mazeretsiz binek üzerinde yapılacağına cevaz olmaz. Âlimler bundan mâzereti olanlara ruhsat istinbat ederler. Fakihler: "Câiz olsa da, yayan evlâdır, binerek tavaf tenzihen mekruhtur" demişlerdir.

Bir kısım âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın binerek tavafını, "Halka menâsiki öğretmek içindi, bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hasâisindendi" diye de yorumlamışlardır.

"Hayvanla tavafın birçok mahzurlarından biri de metafı telvis etmesidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayvanı, İlâhî bir ikram olarak, telvisden alıkonmuştur. Öyle ise bu yönüyle de, binek üzerinde tavaf kıyas dışıdır" şeklinde de izah getirilmiştir.

1369 ٤– وفي أخرى لأبى داود: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ قَدِمَ مَكَّةَ وَهُوَ يَشْتَكِي فَطَافَ عَلَى رَاحِلَتِهِ كُلَّمَا أتَى عَلَى الرُّكْنِ اسْتَلَمَهُ بِمِحْجَنٍ فَلَمَّا فَرَغَ مِنْ طَوَافِهِ أنَاخَ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ].

4. (1369)- *Ebu Dâvud*'da gelen bir diğer rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye geldiği vakit hasta idi. Bu sebeple bineği üzerinde tavaf etti. Tavaf sırasında Rüknün karşısına her gelişte onu bastonu ile selamladı. Tavafını bitirince, devesini ıhdı ve iki rek'at namaz kıldı." denir. [Ebû Dâvud, Menâsik 49, (1881).]

1370 ٥– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [طَافَ النَّبيُّ ﷺ عَلَى بَعِيرِهِ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ كَرَاهِيَةَ أنْ يُصْرَفَ عَنْهُ النَّاسُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

5. (1370)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* halk kendinden uzaklaştırılır endişesiyle deve üzerinde tavaf etti ve Rükn'ü istilâm buyurdu." [Müslim, Hacc 256, (1274); Nesâî, Hacc 140, (5, 224).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın binek üzerinde tavaf edişinin bir sebebi daha belirtilmiş olmaktadır: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önünü açmak için halkın uzaklaştırılması. *Nevevî*, bu mânayı ifâde eden kelimenin iki imlâ ile geldiğine dikkat çeker: أنْ يُصْرَفَ عنه ve أنْ يُضْرَبَ عنه Birinci imlâya göre "kendinden uzaklaştırılması", ikinci imlâya göre, "kendisi için dövülmesi." Yani "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yol açmak için halka vurulması endişesi." Her iki imlâ da sahih bir mâna vermekte ve tavafın binek üzerinde yapılışının bir gerekçesini daha ortaya koymaktadır.

1371 ٦– ولمسلم في أخرى وأبى داود عن ابن عباس: [يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِحْجَنٍ كَانَ مَعَهُ وَيُقَبِّلُ المِحْجَنَ]. «المِحْجَنُ» كالصَّوْلَجَان.

6. (1371)- *Müslim* ve *Ebû Dâvud*'un İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan kaydettikleri bir diğer rivayette şöyle denir: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm).*] Rükn'e beraberinde bulunan bir bastonla istilâmda bulunuyor ve bastonu öpüyordu."

1372 ٧– وعن أمّ سلمة رضى اللّه عنها قالت: [شَكَوْتُ إلى رسول اللّه ﷺ أنّى أشتكى فقال: طُوفِي مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ وأنْتِ رَاكِبَةٌ. فَطُفْتُ والنَّبىُّ ﷺ يُصَلّى إلى جَنْبِ البَيْتِ يَقْرأ بالطُّورِ وكِتَابٍ مَسْطُورٍ]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

7. (1372)- Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hasta olduğumu söyledim. Bana:

"*– Öyleyse, insanların gerisinden, bir hayvan üzerinde tavaf et!*" dedi. Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beytullah'ın yan tarafında namaz kılarken tavaf ettim. O namazda "Ve't-Tûr ve Kitâbi'n-Mestur" sûresini okuyordu." [Buhârî, Hacc 74, 64, 71, Salât 78; Müslim, Hacc 258, (1276), Muvatta, Hacc 40, (1, 371); Ebû Dâvud, Menâsik 49, (1882); Nesâî, Hac 138, (5, 223); İbnu Mâce, Menâsik 34, (2961).]

1373 ٨– وعن وبرة بن عبدالرحمن قال: [سَأَلَ رَجُلٌ ابنَ عُمَرَ رَضِىَ اللّهُ عنهما فقالَ: أيَصْلُحُ لِى أنْ أطُوفَ بالْبَيْتِ قَبْلَ أنْ آتِىَ المَوْقِفَ؟ قَالَ نَعَمْ: قَالَ: فإنَّ ابنَ عبَّاسٍ يَقُولُ: لاَ تَطُفْ بالْبَيْتِ حَتَّى تَأْتِىَ المَوْقِفَ. فقَالَ: قَدْ حَجَّ رسول اللّه ﷺ فَطَافَ بالْبَيْتِ قَبْلَ أنْ يَأْتِىَ المَوْقِفَ فبِقَوْلِ رسول اللّه ﷺ أحَقُّ أنْ نَأْخُذَ أوْ بِقَوْلِ ابنِ عبَّاسٍ، إنْ كُنْتَ صَادِقاً]. أخرجه مسلم والنسائى.

8. (1373)- *Vebre İbnu Abdirrahmân* anlatıyor: "Bir adam, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:

"Vakfe yerine gelmezden önce Beytullah'ı tavaf etmem uygun olur mu?" diye sordu. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) cevâben:

"Evet!" deyince, adam:

"Ama İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Vakfe yapmadan Beytullah'ı tavaf etme" dedi!" der. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc yaptı. O zaman, vakfe yapmadan Beytullah'ı tavaf etti. Ve dahi, şayet sözünde sâdık isen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözüyle amel mi daha doğrudur, İbnu

Abbas'ın kavliyle amel mi?" der." [Müslim, Hacc, 187, (1233); Nesâî, Hacc 141, (5, 224).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şahsî tatbikatını ifade etmektedir. Zîra, Veda haccında ihrama girince önce umre yaparak tavaf ve sa'yi edâ etmiş, ihramdan çıkmadan hacc-ı kıran yapmak üzere Arafat'a hareket etmişti. Hacc-ı kıranda, hacılar umre sa'yinden sonra kudüm tavafını yapar; dilerse haccın sa'yini kudüm tavafından sonra yapar.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) da gerçeği ifade etmiştir, zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yine Veda haccında, yanında kurbanlığı olmayanlara, ihramdan çıkmalarını emrederek hacc-ı temettu yaptırmıştı. *Hacc-ı temettu* da yapılan tavaf, umrenin tavafıdır, haccın tavafı kurban kesildikten sonra yapılır. *İbnu Abbâs*'a göre, tavaftan sonra ihramdan çıkmak gerekir, öyle ise, ihramdan çıkmak istemeyen kimsenin tavafını yapmaması, vakfeden sonra ihramdan çıkıncaya kadar te'hir etmesi icabeder. Hülâsa, İbnu Abbâs, Veda haccında, yanında kurbanlığı olmayanlara emretmiş bulunduğu haccın umreye tahvilindeki tatbikatı esas almış olmaktadır.

1374 ٩ – وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [قَدِمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَكَّةَ فَطَافَ وَسَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَلَمْ يَقْرَبِ الْكَعْبَةَ بَعْدَ طَوَافِهِ بِهَا حَتَّى رَجَعَ مِنْ عَرَفَةَ]. أخرجه البخارى.

9. (1374)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Veda haccında) Mekke'ye geldi, tavafını yaptı, Safâ ve Merve arasında sa'yetti. (Geldiği zaman yaptığı bu ilk) tavaftan sonra, Arafat'tan dönünceye kadar Kâbe'ye yaklaşmadı." [Buhârî, Hacc 70, 23, 127.]

AÇIKLAMA:

İbnu Hacer der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, umre yaptıktan sonra tavaf yapmamış olması, vakfelerden önce, tavaf yapmak isteyenlere bunun yasak olması mânasına gelmez. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yapmayışı "nafile bir yapmayıştır." Belki de bunu kasden terketti. Yani, ümmetten herhangi biri, böyle bir tavafı vâcib telâkki

edebilir endişesiyle terketti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ümmeti için zorluğu değil kolaylığı severdi. Bu sebeple,Kâbe'yi tavaf etmenin ehemmiyetini haber vermekle yetindi, fiilen yapmadı.

İmam Mâlik'ten rivayete göre "Hacı, haccını tamamladıkça, nâfile tavaf yapmalıdır." Yine ondan rivâyete göre, "Beytullah'ı tavaf, uzak diyarlardan gelenler için, nafile namazdan daha hayırlıdır."

1375 ١٠ – وعن جُبير بن مُطعم رضى الله عنه. [أنَّ النَّبىَّ ﷺ قَالَ: يَابَنِى عَبْدِ مَنَافٍ لاَ تَمنَعُوا أحَداً طَافَ بِهذَا البَيْتِ فَصلَّى أيَّةَ سَاعةٍ شَاءَ مِن لَيْلٍ أوْ نَهارٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

10. (1375)- Cübeyr İbnu Mut'im (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ey Abdümenafoğulları, sizden kim halkı idârede bir sorumluluk deruhte ederse, Beytullah'ı gündüz veya gece herhangi bir saatte ziyaret edip namaz kılanı sakın menetmesin." [Tirmizî, Hacc 42, (868); Ebu Dâvud, Menâsik 53, (1894); Nesâî, Hacc 137, (5, 223); İbnu Mâce, İkâmetu's-Salât 149, (1254).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis hususen *Abdümenafoğulları*'na hitab etmektedir. Çünkü, Cenab-ı Hakk'ın vahyi ile bilmiştir ki, hilâfet ve idârî işler çoğunluk itibariyle o soydan gelenlerde kalacak, Mekke'deki hizmetler onlara terettüp edecektir. Nitekim sidâne, hicâbe, liva ve rifâde gibi hizmetler onlarda idi.

2- Daha önce, 1357 numaralı hadisin izahında belirttiğimiz gibi, tavaf namazının mekruh vakitlerde bile câiz olacağına hükmedenler bu hadise dayanırlar.

Aliyyu'l-Kârî der ki: "Burada tavaf namazı kastedildiği gibi mutlak da olabilir. Ancak hadis, mekruh vakitler dışında diye kayıtlanabilir de. Zîra mekruh vakitlerde nehyin varlığı esastır, (bu çeşit durumlarda mutlak, mukayyede hamledilir). Veya, hadisteki salat (namaz), kelimenin lügat mânası olan dua ile te'vil edilir."

Bu hadise dayanarak, bazı âlimler: "Tavaf namazı mekruh vakitlerden istisna edilmiştir, o vakitlerde de kılınabilir" demiş; Şâfiî hazretleri gibi bazıları daha da ileri giderek: "Mekke'nin şerefi sebebiyle nâfile namazlar kerâhet vakitlerinde de mekruh olmaktan istisna tutulmuş, tâ ki insanlar onun her ânından istifâde etsinler" demiştir.

Ebu Hanife ise, illetin âmm ve şâmil olması sebebiyle, kerâhat meselesinde, *"Mekke diğer beldeler gibidir, mekruh vakitler orada da mekruhtur"* demiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisi te'yid eden bir diğer rivayet Ebu Zerr (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilmiştir.

Başka beldelerde mekruh olan vakitlerde Mekke'de nâfile namaz kılmanın mekruh olmadığını söyleyenlerin ikinci bir delili olan bu hadisi kaydediyoruz:

لاصلاة بعد الصبح حتى تطلع الشمس ولا بعد العصر حتى تغرب الشمس إلا بمكة إلا بمكة إلا بمكة

"Güneş doğuncaya kadar sabah namazından sonra, güneş batıncaya kadar da ikindi namazından sonra namaz kılınmaz. Mekke hâriç, Mekke hâriç, Mekke hâriç."

1376 ١١ - وعن أبي الزبير المكي قال: [رأيت ابن عباس يطوف بعد صلاة العصر أسبوعا ثم يدخل حجرته فلا ندرى ما يصنع. قال: ولقد رأيت البيت يخلوا بعد صلاة الصبح حتى تطلع الشمس، وبعد صلاة العصر ما يطوف به أحد حتى عند الغروب]. أخرجه مالك.

11. (1376)- *Ebu'z-Zübeyr el Mekkî* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın ikindi namazından sonra yedi kere tavaf edip hücresine çe-kildiğini gördüm. Artık orada ne yaptığını (tavaf namazı kılıp kılmadığını) bilmiyorum."

Ebu'z-Zübeyr devamla dedi ki: "Ben Beytullah'ın sabah namazından sonra, güneş doğuncaya kadar, ikindi namazından sonra da güneş batıncaya kadar boşaldığını, kimsenin tavaf etmediğini gördüm." [Muvatta, Hacc 117, (1, 369).]

AÇIKLAMA:

1357 numaralı hadiste yapıldı.

ZİYARET TAVAFI

1377 ١– عن ابن عباس وعائشة رضى الله عنهم. [أنَّ النَّبيَّ ﷺ: أخَّرَ الطَّوَافَ يومَ النَّحرِ إلى اللَّيْلِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وفي رواية أخرى: طَوَافَ الزِّيَارَةِ.

1. (1377)- *İbnu Abbâs* ve Hz. Aişe (radıyallahu anhüm) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yevm-i nahrde (Kurban'ın birinci günü) tavafı geceye te'hir etti."

Bir başka rivayette: "....Ziyâret tavafını" denmiştir. **"...Beyt-i Atik'i tavaf etsinler"** (Hacc 29) âyetiyle emredilen tavaf bu tavaftır. [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (2000); Tirmizi, Hacc 80, (920); İbnu Mâce, Menâsik 77, (3059). Bu hadisi Buhârî, ta'lik olarak kaydetmiştir (Hacc 129).]

AÇIKLAMA:

1- *Ziyaret tavafı*, haccın farz olan tavafıdır. Arafat vakfesinden sonra yapılır. Buna ifâza tavafı da denir. Keza Tavâfu's-Sadr ve Tavâfu'r-Rükn de denmiştir.

2- Bu rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tavafı yevm-i nahirde gündüzleyin yaptığına dair İbnu Ömer (ve Cabir) (radıyallahu anhüm)'den yapılan müteakip rivayete muhaliftir.

Buharî, bu ihtilâfı şöyle te'lif etmek ister: "İbnu Ömer ve Câbir hazretlerinin rivayetlerini ilk güne, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın hadisini de diğer günlere hamletmek lâzımdır. Çünkü İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bir rivayette, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Beytullah'ı eyyam-ı Minâda (Kurban günleri) ziyâret ettiğini belirtirken, bir başka rivayette "Mina'da kaldığı müddetçe her gece ziyaret ederdi" diye tasrih eder:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَزُورُ الْبَيْتَ كُلَّ لَيْلَةٍ مَا أَقَامَ بِمِنًى

Şu hade, İbnu Abbâs'ın rivâyetini, müteâkip günlere hamletmek gerekmektedir. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ilk gün ziyâret tavafını gündüzleyin yaptığı, müteakip nâfile tavaflarını da geceleyin yaptığı anlaşılır ve rivayetler arasındaki ihtilâf da kalkar.

1378 ٢ــ وعن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما. [أَنَّ رسولَ اللّٰه ﷺ: أَفَاضَ يومَ النَّحرِ ثُمَّ رَجَعَ فَصَلَّى الظُّهرَ بِمِنًى]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (1378)- *Nâfi, İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den naklen diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yevm-i nahirde ifâza (ziyâret) tavafını yaptı, sonra dönüp öğleyi Mina'da kıldı." [Buhârî, Hacc 129, Müslim, Hacc 335, (1308); Ebu Dâvud, Menâsik 83, (1998.]

AÇIKLAMA:

Veda haccı ile ilgli olarak, Hz. Aişe ve Hz. Câbir (radıyallahu anhümâ) tarafından rivayet edilen uzun hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ifâza tavafı sırasında öğle namazını Mekke'de kıldığı belirtilir, bu rivayette ise Mina'da kıldığı ifâde edilmektedir. Ulemâ bu iki hadisten birini tercihte ihtilâf eder ve hattâ, hadislerin sıhhati sebebiyle bâzıları tevakkufu tercih eder.

Nevevî der ki: *"Bu hadis, tavafu'l-ifâza*'nın sübûtunu ifade eder. Ayrıca bu tavafı, yevm-i nahirde ve öğleden evvel yapmanın müstehab olduğunu gösterir. Ulemâ bu ifâza tavafının haccın rükünlerinden biri olduğu, bunsuz haccın câiz olmayacağı hususunda icmâ eder. Ulemâ, keza bu tavafın, yevm-i nahirde taşlama, kurban ve traşdan sonra yapılmasının müstehab olduğunda da ittifak eder, teşrik günlerinden birinde yapmak şartıyla te'hirinin caiz olacağı, bu te'hir sebebiyle dem (kurban cezası) gerekmeyeceği hususunda da icma eder.

*Eyyam-ı teşrik*ten sonraya tehir eder ve fakat ifa ederse, Şâfiîlere göre câizdir, herhangi bir ceza gerekmez. Cumhûr da bu görüştedir. Ebû Hanife, Mâlik hazretleri, "Çok gecikecek olursa bir dem (kurban) gerekir" diye hükmederler.

VEDA TAVAFI

١٣٧٩ ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [كَانَ النَّاسُ يَنصرِفُونَ في كُلِّ وجْهٍ. فقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لاَ يَنفِرْ أحَدٌ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (1379)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Halk (haccın bitmesiyle) her tarafa dağılıyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sakın kimse, son vardığı yer Beytullah olmadıkça bir yere gitmesin" buyurdu." [Müslim, Hacc 379, (1327); Ebû Dâvud, Menâsik 84, (2002); İbnu Mâce, Menâsik 82, (3070).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, vedâ tavafının gereğini teşri etmektedir. Ulemânın ekserisine göre veda tavafı haccın vaciblerindendir, terkedene dem gerekir. Şafiî, Ebû Hanife, Ahmed İbnu Hanbel başta, pekçok âlim bunun vâcib olduğunda müttefiktir. İmam Mâlik, Davud-ı Zâhirî, İbnu Münzir: "Veda tavafı sünnettir, terkine bir şey terettüp etmez" derler.

Hanefiler uzaktan gelenlere "vâcib" derken, Mekkelilerle mîkat ve mîkatten içerde ikâmet edenlere vacib olmadığını söylerler.

Hayızlı ve nifaslı kadınlarla umre yapanlara *tavaf-ı vedâ* vâcib değildir. Zîra nassen bu tavaf umreye değil, hacca bağlıdır, haccın bir parçasıdır. Veda tavafını yapmadan ayrılmış olanlar, gittikleri yer yakınsa bunu eda ederler, uzaksa kurban (dem) kesmekle, hacc menâsikinde hâsıl olan eksikliği telâfi ederler. Uzaklık ve yakınlığın ölçümü ihtilaflıdır. İmam-ı Âzam'a göre mîkata varmayan geri döner, İmam Şâfiî sefer meselesini esas almış, Sevrî, "Harem-i Şerif'ten çıkmadıkça" demiştir.

Veda tavafından sonra Mekke'nin terkedilmesi gerekir. Bu tavaftan

sonra bâzı alışveriş yapanların durumu da ihtilaflıdır. Atâ, Sevrî, İmam Şâfiî, İmam Ahmed, "Böylelerinin tekrar veda tavafı yapmaları gerekir, Mekke'de yaptıkları son şey tavaf olmalı" demişlerdir. İmam Mâlik'e göre, tavaftan sonra bazı alışveriş yapmanın mahzuru yoktur, birşey gerekmez. Ebu Hanife'ye göre veda tavafından sonra bir ay hatta daha fazla da kalsa ayrılırken veda tavafı gerekmez.

1380 ٢– وفي موطأ مالك: أنّ عُمرَ رضى الله عنه قال: [آخِرُ النُّسُكِ الطَّوافُ بِالْبَيْتِ وفيه أنّه رَدَّ رجلاً من مَرِّ الظَّهرانِ لَمْ يكُنْ ودَّعَ البيتَ حتّى ودَّعَ].

2. (1380)- *Muvatta*'da geldiğine göre, *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) şöyle buyurmuştur: "Hacc menâsikinin en sonuncusu Beytullah'ı tavaftır."

Muvatta'da kaydedilir ki, Hz. Ömer (radıyallahu anh) veda tavafı yapmadan ayrılan birisini Merrü'z-Zahrân denen yerden veda tavafı yapmak üzere geri çevirdi." [Muvatta, Hacc (1, 369).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Muvatta'daki iki rivayet birleştirilmiştir.

2- *İmam Mâlik*, Hz. Ömer'i bu hükme götüren şeyin şu âyetle ilgili yorum olabileceğini söyler: **"Kim Allah'ın şeâirini büyük tanırsa şüphesiz ki bu, kalblerin takvasındandır"** (Hacc 32).

3- Hz. Ömer tarafından veda tavafı yapmadığı için geri çevrilen kişinin bulunduğu yer olan *Merrü'z-Zehrân*, Mekke'ye 18 mil mesafede bir yerdir. Bu uzaklık İmam Mâlik ve ashabına göre, veda tavafı için geri dönülmemesi gereken uzaklıktır.

Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in bu davranışından, onun veda tavafına "vacib" dediği hükmü çıkarılmıştır.

1381 ٣– وعن ابن عباس رضى الله عنهما أنّهُ قال: [رُخِّصَ لِلْحائِضِ أنْ تَنفِرَ إذا حاضتْ].
أخرجه الشيخان.

3. (1381)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Kadın hayızlı olduğu takdirde (veda tavafı yapmadan) yola çıkmasına ruhsat verildi" demiştir. [Buhârî, Hayz 27, Hacc 144; Müslim, Hacc 380, (1328).]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafını yapan bir kadın hayız olduğu takdirde, ona veda tavafı

gerekmeyeceği hususunda ulemânın büyük çoğunluğu müttefiktir. Ancak aksine hükmeden de olmuştur: *Ömer İbnu'l-Hattab* ve *İbnu Ömer, Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anhüm)'in, hayızlı olan kadını, veda tavafı yapması için Mekke'de hayız hâli geçinceye kadar ikâmete mecbur ettikleri rivayet edilmiştir. Bunlara göre, nasıl ifâza tavafı vacib ise, veda tavafı da vâcibtir, ifâzayı yerine getirmeden hayız olduğu takdirde üzerinden düşmezse veda tavafı da düşmez. *İbnu Ömer* ve *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anhüm)'in bu görüşten rücû ettikleri de rivayet edilmiştir. Hz. Ömer'in, "Son ziyaret Beytullah'a olmalıdır" hükmünden hayızlı kadınlar hakkında da vazgeçmediği rivayet edilmiştir.

Ancak fukahâ, bu hükmün *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'den yapılan ve 1383 numarada kaydedeceğimiz rivayetle neshedildiğine kâni olmuştur.

1382 ٤– وفي رواية. قال: [أُمِرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ إِلاَّ أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الْمَرْأَةِ الْحَائِضِ].

4. (1382)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Halka, son varacakları yerin Beytullah olması emir buyuruldu. Ancak hayızlı kadına ruhsat verildi." [Müslim, Hacc 380, (1328).]

AÇIKLAMA:

Ashab'tan bir kısmını, "hayızlı kadın veda tavafını yapmadan Mekke' den ayrılamaz" hükmüne sevkeden husus hadiste belirtilen emirdir. "Halka, son varacakları yerin Beytullah olması emir buyuruldu." Burada *"Beytullah'ın son varılacak yer olması"* tâbiriyle vedâ tavafı kastedilmiştir.

Önceki hadiste belirtildiği gibi bir kısım sahabenin, aslında "Veda tavafı yapılmadan Mekke terkedilmemeli, hayız olan kadın temizliğini bekler, tavafını yapıp öyle ayrılır" diye hükmederken, sonradan bu reyden vazgeçmiş olması ve hatta Hz. Ömer'in o ilk reyinden rücû etmemesi hayızlı kadınlar hakkındaki ruhsatın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonradan vâki olduğunu, Hz. Ömer'in de bu ruhsatı duymadığını ifade eder.

Bu hususu müteâkip rivayet tevsik edecektir.

1383 ٥– وعن عائشة رضى الله عنها. [أَنَّ صَفِيَّةَ بِنْتَ حُيَيٍّ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ حَاضَتْ فَذُكِرَ ذلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ. فَقَالَ: أَحَابِسَتُنَا هِيَ؟ فَقَالُوا: إِنَّهَا قَدْ أَفَاضَتْ. قَالَ:

فَلاَ إِذًا]. أخرجه الستة وهذا لفظ الشيخين.

5. (1383)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden *Safiyye Bintu Huyey* (radıyallahu anhâ) hayız oldu. Durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verilmişti.

"O bizi burada hapis mi edecek!" dedi. Kendisine, Safiyye'nin tavâf-ı ifâzayı yapmış olduğu söylenince:

"Öyleyse hayır, (beklemenize gerek yok, yola çıkınız)" açıklamasında bulundu." [Buhârî, Hacc 129, 145, Hayz 27, Megâzî 77; Müslim, Hacc, 382, (1211); Muvatta, Hacc 225-228, (1, 412-413); Nesâî, Hayz 23, (1, 194); Tirmizî, Hacc 99, (943); Ebu Davud, Menasik 85, (2003); Nesâi, Hayz 23 (1, 194); İbnu Mâce, Menâsik 83, (3072). Bu metin Şeyheyn (Buhârî ve Müslim) metnidir.]

AÇIKLAMA:

İfâza tavafını yaptıktan sonra, hayız olan kadının veda tavafı yapmak için temizlenmeyi beklemeden yola çıkabileceğine, kendisinden veda tavafının affedileceğine dair hüküm vermeye ulemâyı sevkeden rivayet budur. Veda tavafını hayız sebebiyle yapmayan kadına herhangi bir ceza terettüp etmez. 1379 numaralı hadiste daha fazla bilgi verilmiştir.

1384 ٦- وعن عَمرة، [أنَّ عائشة رضي الله عنها كانت إذا حجَّت ومعها نساء تخاف أنْ يحضن قدمتهن يوم النَّحر فأفضن فإنْ حضن بعد ذلك لم تنظرهن تنفر بهن وهن حيض]. أخرجه مالك.

6. (1384)- *Amre* merhum anlatıyor: "Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) beraberinde kadınlar olduğu halde haccetse, kadınların hayız oluvermelerinden korkardı: Bu sebeple yevm-i nahirde (kurbanın birinci günü) hemen onlara öncelik tanır ve derhal ifâza tavaflarını yaptırırdı. İfâza tavaflarını yaptılar mı, artık onları (temizlensinler de veda tavafı da yapsınlar diye) beklemez, kadınlar hayızlı iken hemen (Medine'ye dönmek üzere) yola çıkardı." [Muvatta, Hacc 227, (1, 413).]

ERKEKLERİN KADINLARLA KARIŞIK TAVAFLARI

1385 ١- عن ابن جُريج قَال: [أخْبرني عطَاءٌ إذْ منع ابنُ هشَام النِّسَاءَ الطَّوَافَ مع الرِّجَالِ، قَالَ: كَيْفَ يمنعهن وقدْ طَافَ نساءُ النَّبي ﷺ مع الرِّجَالِ؟ قَالَ: قُلْتُ: أبعْدَ الحجَاب وقبْلَه؟ قال: لقدْ أدْركْته بعْدَ الحجَاب. قَالَ قُلْتُ: كَيْفَ يخَالطْن الرِّجَالَ. قَالَ: لَمْ يكُنْ يخَالطْنَ الرِّجَالَ. كَانَتْ عائشَةُ رضي اللّه عنهَا تطُوفُ حجْرةً من الرِّجَالِ لاَ تُخالطُهمْ. فقَالَت امرأةٌ: انطَلقي نَسْتلمْ يا أمَّ المؤْمنين. قَالَتْ: انْطَلقي عنْك وأبتْ. وكُنَّ يخْرجْن متنكِّرَات باللَّيْلِ]. أخرجه البخارى.

« حجْرةً » بفتح الحاء والراء المهملين وسكون الجيم بينهما: أى ناحية منفردة.

1. (1385)- *İbnu Cüreyc* anlatıyor: "Atâ, bana İbnu Hişâm'ın kadınları erkeklerle karışık olarak tavaftan yasakladığı zaman dedi ki: "O bunu nasıl yasaklar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri bile erkeklerle birlikte haccettiler!" Ben Atâ'ya sordum:

"Onların beraber haccları örtünme emrinden önce miydi, sonra mıydı?"

"(Evet, kasem olsun) buna, ben örtünme emrinden sonra şâhid oldum!" diye cevap verdi. Ben tekrar sordum:

"Pekâlâ erkeklere nasıl karışırlardı?" Şu cevabı verdi.

"Erkeklere karışmazlardı, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) erkeklerden ayrı olarak tavaf ederdi, onlara karışmazdı." Hatta bir kadın kendisine: "Ey mü'minlerin annesi, yürü (Hacerü'l-Esved'e elimizi değerek) istilâm edelim!" demişti de Hz. Aişe ona:

"Sen dilediğin şekilde git" deyip kendisi gitmekten imtina etmişti. Onlar geceleyin kim oldukları bilinmez halde çıkarlar, (erkeklerle beraber tavaf yaparlardı.)

[Beytullah'a girmek istedikleri zaman da, erkeklerin tamamen çıkarılmış olmalarına kadar durup beklerler, sonra girerlerdi.]

(Atâ devamla): "Ben (Mekke kadısı) *Ubeyd İbnu Umeyr*'le birlikte, *Müzdelife*'deki Sebir dağında mücâvir (yani ikamet eder) olan Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına giderdim" dedi. Ben hemen sordum:

"Pekâlâ Hz. Aişe'nin örtüsü ne idi?"

"Keçeden yapılmış küçük bir Türk çadırının içindeydi. Çadırın bir perdesi vardı. Aişe (radıyallahu anhâ) ile bizim aramızda bu perdeden başka bir şey yoktu. Ben Hz. Aişe'nin üzerinde gül renginde bir zıbın gördüm." [Buhârî, Hacc 64.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet İbnu Cüreyc ile Atâ arasında cereyan etmiştir. Anlaşıldığı üzere, hacc emiri olan Hişâm bir ara kadınlarla erkeklerin karışık olarak Beytullah'ı tavaf etmelerini yasaklayınca, böyle bir yasağın câiz olup olmayacağı üzerine Atâ ile İbnu Cüreyc, ilmî bir mübahesede bulunmuşlardır.

2- Rivayette adı geçen İbnu Hişam hakkında şârih Askalânî şu bilgiyi dermeyan eder: "Bu zâtın adı İbrahim'dir. Kardeşi de Muhammed İbnu Hişâm İbni İsmâil'dir. Bunlar Emevî Halifesi Hişam İbnu Abdilmelik'in dayıları idiler. Hişâm bunlardan Muhammed'i Mekke emîrliğine, kardeşi İbrahim'i de Medine emîrliğine getirdi. Hişâm, halifeliği sırasında hacc emîrliğini de İbrahim'e havâle etmişti. Binaenaleyh rivayette zikri geçen İbnu Hişam'dan murad "İbrahim" olabilir. Sonra bunları, *Yusuf İbnu Ömer es-Sakafî* (Haccâc-ı Zâlim) ölmelerine kadar işkenceye tâbi tuttu. Bu hâl, Velîd İbnu Yezid İbni Abdi'l-Melik'in hakimiyetinin ilk senesine, bunun emriyle 125 hicrî yılında öldürülmelerine kadar devam etti."

3- Bu rivayet tavaf sırasında kadın-erkek ayırımını ilk defa ele alanın *İbnu Hişâm* olduğunu ifade eder ise de, bu işi daha önce Hz. Ömer'in ele aldığını ifâde eden rivayetler de var. Hatta, kadınlara karışarak hacceden bir erkeği görünce elindeki değnekle vurmuştur. Atâ, *İbnu Hişâm*'ın tatbikatını kınamaktadır. Ancak *Hz. Aişe*'den naklettiği müşâhede Hz.Ömer'in tatbikatını andırmakta, benzerlik arzetmektedir.

İbnu Uyeyne'nin bir rivayetinde tavafta kadın-erkek ayrımını ilk ele alan Hâlid İbnu Abdillah eKuşeyrî'dir. Bu zât da Abdülmelik İbnu Mervân zamanında hacc emîrliği yapmıştır. Bir müddet yasak koyup sonradan kaldırmış olabilir. Bunun emîrliği İbnu Hişâm'dan çok daha evvellere gider.

Günümüzde maddî imkânların ve ulaşım vâsıtalarının artmasıyla milyonu taşan hacı kâfilesinin, tavaf esnasında nefesleri keser derecede meydana getirdiği izdiham ve sıkışıklık, her hacıya, *kadın ve erkeklerin ayrı ayrı tavaf yapmalarını ve hatta şeytan taşlamalarını sağlayacak bir formül bulunamaz mı?* sorusunu sordurmaktadır. Daha Ashab devrinde duyulan bu ihtiyaç, gittikçe bir zaruret hâlini almaktadır. Meselenin üzerine ciddiyetle gidildiği takdirde bir çözüm bulunabileceği ümidindeyiz.

4- *Sebir dağı,* Müzdelife'de büyük bir dağın adıdır. Müzdelife'den Mina'ya giderken sol kol üzerindedir. Mekke civarında yedi ayrı dağın ismi Sebir'dir.

5- Mücâvir, mükim demektir. Ancak, burada bir nevi i'tikaf demektir, iki çeşittir: Gece ve gündüz mücâvereti; sadece gündüz mücavereti. İbnu Battâl hadiste Harem bölgesinin her tarafında mücâveretin câiz olduğu hükmünü çıkarmıştır.

6- Hadis, kadınların tavafta kendilerini belli etmeyecek bir kıyafete bürünmelerinin, geceleyin tavafı tercih etmelerinin, erkeklerden ayrı ve onların arkasından tavaf yapmalarının efdal olacağını göstermektedir.

HICR'IN GERİSİNDE TAVAF

1386 ١ – عن أبي السفر سعيد بن محمد قال: [سَمِعْتُ ابنَ عبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنهما يَقُولُ:
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اسْمَعُوا مِنِّي مَا أَقُولُ لَكُمْ وَاسْمِعُونِي مَا تَقُولُونَ، وَلاَ تَذْهَبُوا فَتَقُولُوا
قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ، مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ فَلْيَطُفْ مِنْ وَرَاءِ الْحِجْرِ وَلاَ تَقُولُوا الْحَطِيمَ].

أخرجه البخاري.

1. (1386)- *Ebu's-Sefer Saîd İbnu Muhammed* anlatıyor: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ı işittim, diyordu ki: "Ey insanlar, size söyleyeceğimi benden dinleyin, (bilahare) söyleyeceklerinizi de bana dinletin." "İbnu Abbâs şöyle dedi, İbnu Abbâs böyle dedi" diye kafadan atmayın. Beytullah'ı kim tavaf edecekse Hıcr'ın gerisinden tavaf etsin. Oraya "Hatîm" demeyin. Zîra cahiliye devrinde kişi yemin edip kamçısını veya ayakkabısının tekini yahut yayını atardı." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 26.]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Hacer*'in açıklamasına göre, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ilk cümlesinde: "Beni dinleyip, anladığınızı bir tekrar edin, sözlerimden ne anladığınızı bir göreyim" demek istemiştir. Sanki İbnu Abbâs, halkın kendi söylediklerini eksik, fazla anlayıp sonra da bunu kendisine nisbet ederek -hiç söylemediği şeyleri- rivâyet etmelerinde endişe duymaktadır. Ve: "İyi dinleyin, tam ve eksiksiz zaptedin, iyice kavramadan "İbnu Abbâs şöyle söyledi" demeye kalkmayın!" demek istediler.

2- İbnu Abbâs, Hıcr'ın gerisinden yürümelerini söylüyor. Hıcr, daha önceleri de belirtildiği üzere, Kâbe'nin rükn-i Irakî ile rükn-i Şâmî arasını teşkil eden kuzeybatı duvarının karşısında, yarım daire şeklinde, 1 metrekadar yüksekliğindeki duvarın içinde kalan kısımdır. Burası

Kâbe'nin içinden sayılır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nübüvvet gelmezden önce yapılan tâmir sırasında, malzeme yetmediği için duvarın dışında bırakılmıştır. Hıcr'ı ihâta eden yarım dâire şeklindeki duvara Hatîm denir.

3- *İbnu Abbâs,* Hıcr'a, "hatîm" denmemesini tenbih ederken -Saîd İbnu Mansûr'un rivayetine göre- bir zât: "Hatîm nedir?" diye sorar. İbnu Abbâs: "O hatîm değildir..."der. Ebu Nuaym'ın Müstahrec'inde yer alan rivayette, İbnu Abbâs şöyle devam eder: "Cahiliye insanları onu (Hıcr'ı) hatîm diye isimlendiriyorlardı. İçerisinde Kureyş'in putları vardı..."

Bir başka rivayette, *"...Cahiliyeden biri yemin etmek isterse, değneğini koyar yemin ederdi, kim tavaf edecekse gerisinden etsin"* der.

Hülâsa mâna şu oluyor: Cahiliye insanları birbirleriyle yeminleşecekleri zaman, yemin eden kimse bir kamçı veya ayakkabı teki veya yay veya bir değnek atar, bunu yeminine işâret kılardı. Bu sebeple oraya hatîm adını verdiler, çünkü orada eşyalar çürürdü. Buraya *"hatîm"* denmesi ile ilgili başka tahminler de yapılmıştır. Buna göre, zâlimlere orada beddua edilmesi, orada edilen duanın kabul görerek zâlimi helak etmesi sebebiyledir. Bir başka tahmine göre oraya "hatim" denmesi, buranın Beytullah'tan ayrılması, koparılması, duvarının yarım kalması sebebiyledir. Bir başka görüşe göre, burada dua için, fazla izdiham yaparak insanların birbirlerini ezmelerinden dolayı "hatim" denmiştir. Başka tahminler de ileri sürülmüştür.

Hatim kelimesi kırma, ezmek, parçalamak mânasını taşıyan bir kökten gelir.

İbnu Hacer der ki: "İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın yaptığı açıklama, bu söylenenlerin pekçoğunu reddetmede yeterli bir delildir."

SAFÂ VE MARVE ARASINDA SA'Y

SAFÂ VE MERVE ARASINDA SA'Y

İnsan mes'ada "sa'y mahalli" hep bir koşup aramanın, bir medet dileme ve imdat etmenin kültünü, şiirini, mûsikîsini, vuslat ve "dâussıla"sını yaşar. Orada önemli bir şeyin peşine düşülmüş gibi, takipler aralıksız devam eder. Aranan şey zuhur edeceği âna kadar da gelip-gitmeler sürer durur. O yolda rastlanılan her iz ve emâre insanın heyecanını bir kat daha arttırır.. ve sineler: "Bak şu gedânın hâline / Bend olmuş zülfün teline / Parmağı aşkın balına / Bandıkça bandım bir su ver." (Gedâyi) der ve Kâbe'nin çevresinde olduğu gibi hem koşar hem de içine matkaplar salarak, Beytullah'ın çevresindeki enfüsî derinleşmeye mukabil, burada, bir hatt-ı müstakîm üzerinde gelip-gitmeli, peygamberâne his ve duygularla, başkaları için yaşama, başkaları için gülme ve ağlama, hatta başkaları uğrunda ölme cehdiyle gerilir.. telaşlı fakat hesaplı, endişeli ama ümitli; semânın altın ışıkları altında, hac mevsiminin mavimtrak saatleri içinde; yeni bir vuslatın heyecanı ve henüz aradığını tam bulamamış olmanın tahassürüyle gelir-gider, koşar-âheste yürür, tepeye tırmanır, oradan aşağı iner ve yolda olmanın bütün kararsızlıklarıyla çırpınır-durur. Bazen, mes'ada koşan insanların, daha çok bir nehrin akışına benzeyen çağıltılarına karışarak, karışıp bir koro şivesiyle hislerini dile getirerek.. bazen de hiçbir şey ve hiçbir kimse görmüyor olma ruh hâletiyle, tek başına say'ediyormuşcasına, gözünde Hz. Hacer'in silüeti, elinde gönül kâsesi ve dilinde:

İşte peykânın gönül hercinde, şevkin sâkin et,
Susuzum bir kez bu sahrada benim'çün âre su!

....

Bîm-i dûzar nar-ı gam salmış dil-i sûzânıma,

Var ümidim ebr-i ihsanın sepe ol nâre su" (Fuzûlî)

sözleri, göklerden gelip alevlerini söndürecek bir rahmet bekler. Ve ruhunu yakan kendi ateşiyle beraber, intizarın bitmeyen hasretiyle de kavrulur-durur. Bazen mes'ada, ötelerden kopup gelen bir meltemin serinliği duyulsa da, genelde orada hep şevk buudlu bir hüzün, ümit ve recâ televvünlü bir aşk ızdırabı yaşanır.

Mes'âda çok defa, hakikatler hayale karışır ve çevredeki insanlar bazen sükûtun derinliğiyle, bazen de çığlık çığlık hıçkırışlarıyla, kâh mîzâna sürükleniyor gibi, kâh kevsere koşuyor gibi zevk ve tasa ikilisiyle yer yer yutkunur, zaman zaman da rahat bir nefes alır.. ve geliş-gidişlerine, iniş-çıkışlarına devam ederler. Orada saat ve dakikalar o kadar nazlıdırlar ki, mutlaka iltifat ve alâka isterler. Yoksa, hiç var olmamışlar gibi iz bırakmadan eriyip giderler.

Günler bayrama doğru kaydıkça, metaf, zemzem ve mes'â gizli bir gurbet ve hasret duygusuyla lâcivertleşir.. Kâbe, bize araladığı pencerelerinin panjurlarını yavaş yavaş indirir.. ve her hâdise ile fâniliğini anlayan insan, buradan göçme zamanı geldiğinde ayrılması icap ettiği gibi, bir gün mutlaka dünyadan da ayrılacağını düşünür ve kendi içine, kendi hususî dünyasına çekilerek adeta bir rûhî inzivaya bürünür.[55]

1387 ١ـ عن جابر رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمْ يَطُفِ النّبىُّ ﷺ وَلاَ أصْحَابُه بينَ الصَّفَا والْمَرْوَةِ إلاَّ طَوافاً وَاحِداً طَوافَهُ الأوَّلَ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (1387)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ne Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne de Ashab-ı Kirâm (radıyallahu anhüm)'ı Safâ ile Merve arasında birden fazla tavafda bulunmadı, bu da ilk defa yaptıkları tavaf idi." [Ebu Dâvud, Menâsik 54, (1895); Nesâî, Hacc 182, (5, 244); Müslim, Hacc 140, (1215) İbnu Mâce, Menasik (2972).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Safâ* ve *Merve* arasındaki "tavaf"tan maksad "sa'y"dir.

2- Görüldüğü üzere bu hadis, haccla birlikte umre de yapmak isteyenlerin, hem hacc ve hem de umre için bir kere sa'y etmelerinin yeterli olduğunu ifâde etmektedir. Daha önce de geçtiği üzere Hz. Peygamber

55 - Sızıntı, Haziran, 1994.

(aleyhissalâtu vesselâm) ve ashabından bir kısmı hacc-ı kıran yapmış idi. Diğer bir kısmı da hacc-ı temettu yapmış idi. Hacc-ı kıran yapanlar, umre tavafından sonra sa'y yapınca, ifâza tavafı sırasında sa'y yapmazlar.

Nevevî sadedinde olduğumuz hadisin hacc-ı kıran yapanlarla ilgili olduğunu, hacc-ı temettu yapan Ashab'ın iki sa'y yaptıklarını, birinci sa'y ilk gelindiği gün umre için, ikinci sa'y de hacc tavafıyla birlikte hacc için olduğunu ve bu ikincinin yevm-i nahirde edâ edildiğini belirtir. Ayrıca der ki: "Bu hadis hacc-ı kıran yapanlara İfâza için bir tavaf ve bir sa'y gerektiğine hükmeden Şâfiî ve etbaına açık bir delildir. *İbnu Ömer, Câbir, Hz. Aişe, Tâvus, Atâ, Hasan Basrî, Mücâhid, İmam Mâlik, İbnu'l-Mace*-sun, Ahmed, Ishak, Dâvud ve İbn'l-Münzir de böyle hükmetmişlerdir."

Ulemâdan bir diğer grup hacc-ı kırân yapanlara da iki tavaf ve iki sa'y gerektiğine hükmetmiştir. *Ebû Hanife, Şâ'bî, Nehâî, Câbir İbnu Zeyd, Abdurrahman İbnu'l-Esved, Sevrî, Hasan İbnu Sâlih,* iki rivayetten birinde Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) bu görüştedir. Ashab'tan Hz. Ali ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ)'un dahi bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Üçüncü bir görüşe göre, hacc-ı kıran yapsın, hacc-ı temettu yapsın, her iki çeşit hacıya da bir tavaf bir sa'y gerekir. Bu hadisin zâhiri de bunu ifâde etmektedir. Ahmed İbnu Hanbel'in, -oğlundan gelen bir rivâyette- böyle hükmettiği bilinir.

Bu mevzuya daha önce de temas edilmiştir (1285 numaralı hadise bak.)

1388 ٢– وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [رأى النبي ﷺ رجلاً يطوف بالكعبة بزمامٍ أو غيرهِ فقطعه]. أخرجه البخارى وأبو داود والنسائى.

وفي رواية: يقود إنساناً بخزامةٍ في أنفه فقطعها ثم أمره أن يقود بيده.

«الخزامة» ما يجعل في أنف البعير من شعر كالحلقة ليقاد به.

2. (1388)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kâbe'yi başına yular veya başka bir şey takılmış halde tavaf eden bir adam görmüştü. Hemen yuları koparıp attı." [Buhârî, Hacc, 65, 66, Eymân ve'n-Nüzûr 31; Ebu Dâvud, Eyman ve 'n-Nüzûr 23,(3302); Nesâî, Hacc 186, (5, 221-222), Eymân ve'n-Nüzûr 30, (7, 18).]

Bir başka rivayette şöyle denmiştir "...burnuna geçirilmiş bir halka ile birisini yeden bir adam görmüştü, derhal halkayı kopardı ve adama: *"elinden tutarak yed!"* diye emretti.

AÇIKLAMA:

1- Hadisin *Nesâî*'de gelen vechinde böyle eziyetle kendini yeddirmeye nezretmiş olduğu belirtilir.

2- Hadiste geçen *zimâm* kelimesi yular demektir ve kolayca yedmek için hayvana takılır. İnsanın yularlanması büyük hakâret olur, kişinin kendi kendine takması, nefsini alçaltmaya yönelik bir davranıştır.

Hadisin Buhârî'de gelen vechinde hizâme tâbiri geçer. Bu yulardan öte bir yedme vasıtasıdır. Huysuz hayvanların kolayca yedilebilmesi için hayvanlara, burun deliklerini ayıran zara takılan ip vs. halkadır. İnsana bunun takılarak yedilmesi daha büyük bir hakaret, daha büyük tezlil ve tezellüldür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu çeşit terbiyeyi, taabbüdü, tevazu ve tezellülü yasaklamıştır.

1389 ٣– وعن ابن أبى مُليكة [أنَّ عُمرَ رَضِىَ اللهُ عنه مَرَّ بامرأةٍ مجذومةٍ تطوفُ بالبيتِ فقالَ: يَا أمَةَ اللهِ تعالىٰ لاَ تؤذى النَّاسَ، لَوْ جَلستِ في بيْتكِ كانَ خيراً لكِ، فجلَستْ في بيتِهَا، فمرَّ بها رجلٌ بعدَ ما ماتَ عمرُ رَضِىَ اللهُ عنه. فقالَ لها: إنَّ الَّذى نَهَاكِ قَدْ ماتَ فاخْرُجِى، فقالتْ: واللهِ ما كُنْتُ لأُطيعَهُ حيّاً وأعْصيهِ ميّتاً].

أخرجه مالك.

3. (1389)- *İbnu Ebî Müleyke* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), Beytullah'ı tavaf eden cüzzamlı bir kadın görmüştü, hemen:

"Ey Allah Teâla'nın câriyesi, insanlara ezâ verme, sen evinde otursan kendin için daha hayırlı olurdu!" dedi. Kadın (söz tutup) evinde oturdu. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in vefatından sonra bir adam kadına uğrayarak:

"Seni haccdan yasaklayan kimse artık vefat etti, çık evinden!" dedi. Kadın adama şöyle cevap verdi:

"Allah'a yemin olsun, ben ona sağken itaat edip, ölünce isyân edecek kimse değilim." [Muvatta, Hacc 250, (1, 424).]

AÇIKLAMA:

Cüzzam hastalığı, vücuddan deri ve et parçalarının kopup dökülmesine sebep olan bir hastalıktır. Cüzzamlı hem manzarası, hem pis kokusu ve hem de bulaşma durumuyla başkalarını rahatsız edecektir.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) bu davranışıyla, insanlara rahatsızık verecek bir hastalığa mübtelâ olanların haccdan yasaklanabileceği prensibini va'zetmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* soğan sarımsak kokanları mescide almaz, Bakî'e kadar sürer çıkartırdı. Öyle ise, soğan sarmısakdan çok daha rahatsızlık verici ve umumî sağlığı tehdid edici durumlara haccda elbetteki müsaade edilemez.

1390 ٤ – وعن عبدالله بن السائب. [أَنَّهُ كَانَ يَقُودُ ابْنَ عَبَّاسٍ: فَيُقِيمُهُ عِنْدَ الشُّقَّةِ الثَّالِثَةِ مِمَّا يَلِي الْبَابَ. فَيَقُولُ لَه ابْنُ عَبَّاسٍ: أُنْبِئْتُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُصَلِّي هٰهُنَا؟ فيَقُولُ: نَعَمْ، فيَتَقَدَّمُ فَيُصَلِّي]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (1390)- *Abdullah İbnu's-Sâib*'in anlattığına göre, (yaşlanıp gözlerini kaybettiği vakit) İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a (tavaf sırasında) refakat edip, Haceru'l-Esved'i takip eden (Haceru'l-Esved ile) kapı arasındaki kısımda (mültezem) durdurmuş bu sırada İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) kendisine: "Bana söylendiğine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* işte burada namaz kılarmış" demiştir. Abdullah İbnu Sâib de "evet" demiş, bunun üzerine İbnu Abbâs, kalkıp orada namaz kılmıştır." [Ebu Dâvud, Menâsik 55; Nesâî, Hacc 133, (5, 221).]

1391 ٥ – وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ سَعْدَ بنَ أَبِي وَقَّاصٍ كَانَ إِذَا دَخَلَ مَكَّةَ مُرَاهِقاً خَرَجَ إِلَى عَرَفَةَ قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ يَطُوفُ بَعْدَ أَنْ يَرْجِعَ].

والمراد بقوله «مُرَاهِقاً» أي قد ضاق عليه الوقتُ حتى خاف فوْتَ الوقوف بعرفة.

5. (1391)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs (radıyallahu anh), mürâhık (yani zaman bakımından daralmış, vakfeyi kaçırma endişesine düşmüş) olarak Mekke'ye gelince, Beytullah'la Safâ ve Merve'yi tavaftan önce, Arafat'a çıkar, Arafat'tan döndükten sonra tavafını îfa ederdi." [Muvatta, Hacc 125, (1,371).]

AÇIKLAMA:

Burada, *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs*'ın tatbikatından verilen örnekle şu hüküm belirtiliyor:

Bir kimse hacc için Mekke'ye geldiği zaman vakti daralmış ise,

kudüm tavafını terkedip Arafat'taki vakfeye yetişir. Vakfe haccın farzıdır, onu kaçıran o yıl haccı kaçırmış olur. Ama kudüm tavafı farz değildir sünnettir, yapamayandan sâkıt olur ve herhangi bir şey gerekmez.

Arafat'tan sonra îfa edilen tavaf, artık kudüm tavafı olmaz, farz olan ifâza tavafı olur. Kudüm tavafı sâkıt olur.

1392 ٦- وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: إنَّمَا جُعِلَ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ، وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَرَمْيِ الْجِمَارِ لإقَامَةِ ذِكْرِ الله تَعَالَىٰ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

6. (1392)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Beytullah'ı tavaf etmek, Safâ ve Merve arasında sa'yetmek ve şeytan taşlamak Allah'ı zikretmek için emredilmiştir." [Ebu Dâvud, Menâsik 51, (1888); Tirmizî, Hacc 64, (902).]

AÇIKLAMA:

Aliyyu'l-Kârî, bu hadisi şöyle açıklar: "Yani bu sayılan mübarek yerlerde Allah'ı zikretmek için onlar menâsik kılınmıştır. Sakın ha gâfil olunmaya! Beytullah'ın etrafında tavaf ve vakfeler dua için emredilmiştir. Zîra, bu iki yerde yapılan ibâdetler parlaktır. Şeytan taşlama ile Safâ ile Mere arasında sa'y de, Allah'ı zikretmek için sünnet kılınmıştır. Yâni atılan her taşla birlikte tekbir getirmek sünnettir, sa'y sırasında da dualar sünnettir."

TAVAF VE SA'YDE DUA

1393 ١– عن عبدالله بن السائب قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ في الطَّوافِ ما بينَ الرُّكْنَيْنِ: رَبَّنا آتِنا في الدُّنْيا حَسَنَةً وفي الآخِرَةِ حَسَنَةً وقِنا عَذابَ النَّارِ]. أخرجه أبو داود.

1. (1393)- *Abdullah İbnu Sâib* anlatıyor: "Safâ ile Merve arasındaki tavaf sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle dua ettiğini işittim:

"Rabbimiz bize dünyada hayır ver, ahirette de hayır ver ve bizi ateş azabından koru." [Ebu Dâvud, Menâsik 52, (1892).]

AÇIKLAMA:

Bu dua Kur'ân'da gelen dualardandır (Bakara 201). Bu, câmî bir duadır. Zîra Allah'tan hem dünyada hem ahirette hasen istenmektedir. Hasen güzel ve hayır mânalarına gelir. Yani istenen şey belli muayyen bir hasen olmadığı için, bunun içerisine bütün hasenler, hayırlar, iyi olan şeyler eksiksiz girer. Alimler "dünyadaki hasen"le ilim, amel, âfiyet, af, rızk, temiz hayat, kanaat, sâlih evlat vs. akla gelebilecek bütün hayırlı şeylerin kastedildiğini, "ahiretteki hasen"le de mağfiret, cennet, yüksek dereceler, peygamberlere mürâfakat, rıza, rü'yet (Allah'ın cemalini görmek), lika (Allah'a kavuşmak) vs. uhrevî füyûzâtın kastedildiğini söylerler.

"Ateşin azabından korunma" talebiyle de cehennemin yakması, dondurması, zehiri, açlığı, susuzluğu, pis kokusu, darlığı, akrebleri, yılanları gibi nasslarda gelen her çeşit azabından korunma taleb edilmiş olmaktadır.

Mü'min, duaların makbul olduğu o mübârek yerlerde bu çeşit câmi dualarla dua etmeli, dünyevî, maddî, müşahhas, fânî şeyleri taleb ederek vaktini heder etmemelidir.

1394 ٢- وعن نافع. [أنّه سمع ابن عمر رضي الله عنهما يقول على الصفا: اللّهمّ إنّك قلت ادعوني استجب لكم، وإنّك لا تخلف الميعاد، وإنّي أسألك كما هديتني للإسلام أن لا تنزعه منّي حتّى تتوفّاني وأنا مسلم]. أخرجه مالك.

وزاد رزين: وكان يكبّر ثلاث تكبيرات ويقول: لا إله إلاّ الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كلّ شيء قدير، يصنع ذلك سبع مرات، ويصنع في المروة كذلك في كلّ شوط.

2. (1394)- *Nâfi'* (rahimehullah)'nin anlattığına göre, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'i Safâ tepesi üzerinde şöyle dua ederken işitmiştir:

"Ey Allah'ım, Kitab-ı Mübîn'inde: **"Bana dua edin size icâbet edeyim!"** (Gâfir 60) diyorsun, sen sözünden dönmezsin. Ben şimdi senden istiyorum: Bana hidayet verip İslâm'ı nasib ettin, onu geri alma. Son nefesimi Müslüman olarak vermemi nasib et" (Âmin). [Muvatta,Hacc 128, (1, 372-373).]

Ya Rabb, aynı duayı biz de yapıyoruz, kabûl et!

Rezîn şunu ilâve etmiştir: "(İbnu Ömer), üç kere tekbir getirir ve şöyle derdi: "Allah'tan başka ilâh yoktur, O tekdir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, bütün hamdler O'na âittir, O her şeye kâdirdir." Bunu da yedi kere tekrarlardı.

Merve'de de, her şavtta aynı şeyleri tekrar ederdi. [Rezîn'in bu ilâvesi de Muvatta'nın aynı babındadır (127. hadis)

1395 ٣- وفي رواية لرزين: [وذلك إحدى وعشرون من التّكبير وسبع من التّهليل ويدعو فيما بين ذلك يسأل الله تعالىٰ ويهبط حتّى إذا كان ببطن المسيل سعى حتّى يظهر منه ثمّ يمشي حتّى يأتي على المروة فيرقى عليها فيصنع مثل ما صنع على الصفا يصنع ذلك سبع مرات حتّى يفرغ من سعيه].

3. (1395)- *Rezîn*'in bir rivayetinde şöyle denir: "Bu yirmi bir tekbir, yedi tehlîl eder. Bunlar arasında da dua eder, Allah'tan ister, sonra (te-

peden inmeye başlar), vadinin tabanına (şimdilerde Yeşil Sütunlara) varınca koşmaya başlar, buradan çıkıncaya kadar koşar, Merve yamacına varınca normal yürümeye devam eder. Tepeye, zirveye çıkar, orada durup, Safâ'da yaptıklarını aynen tekrâr ederdi.

Bunu yedi kere tekrarlar ve böylece sa'yini tamamlamış olurdu."

1396 ٤ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ رسولُ الله ﷺ إذا وَقفَ على الصفا يكبرُ ثَلاثاً ويقولُ: لاَ إلَه إلا اللهُ وَحدهُ لاَ شَريكَ لهُ؛ لهُ الملكُ ولهُ الحمدُ وهو على كلِّ شيءٍ قديرٌ، يصنعُ ذلكَ ثلاثَ مراتٍ ويدعُو ويصنع على المروة مثل ذلكَ].

4. (1396)- *Hz.Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Safâ tepesinde durduğu zaman üç kere tekbir getirip sonra: **Allah'tan başka ilah yoktur. O tekdir, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na aittir, O herşeye kadirdir"** derdi. Ve bunu üç sefer tekrar eder, dua okurdu. Aynı şeyi Merve tepesinde de yapardı." [Muvatta, Hacc 127, (1, 372); Müslim, Hacc 147, (1218); Ebu Dâvud, Menâsik 57, (1908); İbnu Mâce, Menâsik 84, (3074).]

1397 ٥ – وعن ابن شهاب قال: [كانَ ابنُ عمر رَضِيَ اللهُ عنهما لا يُلَبِّي وهو يطوفُ بالبيتِ]. أخرجهما مالك.

5. (1397)- *İbnu Şihâb* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in tavaf sırasında telbiye getirmemesi, bunun meşrû olmamasındandır. Bu sebeple oğlu Sâlim de tavafta telbiyeyi mekruh addetmiştir. İbnu Uyeyne der ki: "Kendisine ihtida edilip uyulanlardan Atâ İbnu's-Sâib hâriç hiç kimsenin Beytullah'ın etrafında telbiye getirdiğini görmedim." Şâfiî hazretleri ve Ahmed İbnu Hanbel sessizce telbiye getirmeyi câiz bulmuşlardır. Ancak Rebîa tavaf edince telbiye getirirdi."

Hanefîlere göre, telbiye, Zilhicce'nin 10'uncu günü (yâni bayramın birinci günü) şeytana ilk taşın atılmasına kadar devam eder, o zaman bırakılır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

BEYTULLAH'A GİRİŞ

1398 ١- عن عائشة رضى الله عنها قالت: [خَرَجَ رسولُ الله ﷺ مِنْ عِنْدِى وَهو مسرور ثُمَّ رجع وهو كئيبٌ. فـقال: إنِّى دَخلتُ الكعْبة ولو استقبلتُ مِنْ أمرِى ما استدبرتُ ما دَخلتها إنِّى أخافُ أنْ أكونَ قدْ شققتُ علَى أمتِى]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (1398)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* mesrûr bir halde yanımdan çıkmıştı, sonra üzüntülü olarak geri döndü. Dedi ki:

"Kâbe'ye girdim. Ancak pişman oldum, yaptığım bu işi geri getirebilseydim, girmezdim. Ümmetime meşakkat vermiş olmaktan korkuyorum."

1399 ٢- وعنده: [وَدِدْتُ أنِّى لَمْ أكُنْ فعلتُ إنِّى أخافُ أنْ أكونَ قدْ أتعبتُ أمتِى مِنْ بعدِى].

2. (1399)- *Tirmizî*'de şöyle denir: *"...Yapmamış olmayı temenni ettim. Zîra, kendimden sonra ümmetimi yormuş olmaktan korkuyorum."* [Ebu Dâvud, Menâsik 95, (2029); Tirmizî, Hacc 45, (873); İbnu Mâce, Menâsik 79,(3063).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Yaptığım bu işi geri getirebilseydim" cümlesiyle: "Bu işi yaptıktan sonra öğrendiğim şeyi, yapmazdan önce bilseydim kesinlikle Kâbe'ye girmezdim" demek istemiş ve bu ifade ile pişmanlığını ortaya koymuştur.

Tirmizî'de bu endişe daha açık ifâde edilmiştir: Mesrûr çıktığı halde, yanına üzgün dönmüş olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan Hz. Aişe, bu kederin sebebini sorar ve şu cevabı alır: "Kâbe'ye girdim. Sonra girmemiş olmayı temenni ettim. Şimdi ben, kendimden sonra gelecek ümmeti yormuş olmaktan korkuyorum." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu üzüntüsü, ümmetin, Kâbe'yi hac menâsikinden zannederek, mâruz kalacağı imkânsızlıklar ve bunun ümmette hâsıl edeceği keder sebebiyledir, denmiştir.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kâbe'ye ne zaman girdiği ihtilâflıdır. Bir kısım âlimler, kesin bir üslûbla sâdece Fetih senesinde girdiğini söyler. Ancak Şevkânî, Neylü'l-Evtâr'da: "Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Fetih senesi dışında Beytullah'a girdiğinin delilidir, çünkü Fetih yılında Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) beraberinde değildi" der. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'ye dönünce Hz. Aişe'ye anlatmış olabilir" diye bu durum te'vil edilmişse de, bariz şekilde tekellüflü bulunduğu için kabul görmemiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın umre sırasında Kâbe'ye girmediği kesinlik kazanan bir husustur. Bazı âlimlere göre Veda haccı sırasında girmiş olması daha kuvvetle muhtemeldir. Beyhakî buna kânidir. 1408 numaralı hadiste daha fazla açıklama gelecek.

3- Cumhur bu hadisten şu hükmü çıkarmıştır: "Kâbe'ye girmek haccın menâsikinden değildir."

Ancak Kurtubî, Kâbe'ye girmeyi haccın menâsikinden addeden âlimlerden bahsetmektedir. Her hâl u kârda Kâbe'ye girmenin müstehab olduğu kabûl edilmiştir. Buna delil olarak İbnu Huzeyme'nin kaydettiği şu hadis gösterilir: مَن دَخَلَ الْبَيْتَ دَخَلَ فِي جَنَّةٍ وَخَرَجَ مَغْفُوراً لَهُ **"Beytullah'a giren, bir cennete girmiş olur ve mağfirete uğramış (günahlar affedilmiş) olarak çıkar."** Kâbe'ye girmenin müstehablığına başka delil ve karineler de gösterilmiştir.

Not: Bu mevzu ile ilgili geniş açıklamayı 1408'de yapacağız.

1400 ٣ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ الْبَيْتَ هُوَ وأُسامةُ ابنُ زَيدٍ وبلالٌ وعثمانُ بنُ طلحةَ رضي الله عنهم فأغلقوا عليهم. فلمَّا فتحوا كنتُ أوَّلَ مَن وَلَجَ فلقيتُ بلالاً فسألتُه هل صلَّى فيه رسولُ الله ﷺ؟ فقال نعم بين العمودين اليمانيين، وذهب عنّي أن أسألَه كم صلَّى]. أخرجه الستة.

3. (1400)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beraberinde *Usâme İbnu Zeyd, Bilâl, Osman İbnu Talha* (radıyallahu anhümâ) olduğu halde hep beraber girip kapıyı kapadılar. Açtıkları zaman içeri ilk giren ben oldum. Bilal'le karşılaştım ve hemen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'nin içerisinde namaz kılıp kılmadığını sordum.

"Evet" dedi, "iki Yemânî direk arasında." Kaç rek'at kıldığını sormayı unuttum."

Not: 1400-1408 arasındaki hadislerin kaynaklarını 1408'nin sonunda topton vereceğiz.

1401 ٤ – وفي رواية: [فَسألْتُ بِلالاً حِينَمَا خَرَجَ مَا صَنَعَ النَّبِيُّ ﷺ؟ قَالَ: جَعَلَ عَمُودَيْنِ عَنْ يَمِينِهِ وَعَمُوداً عَنْ يَسَارِهِ وَثَلاَثَةَ أعْمِدَةٍ وَرَاءَهُ، وَكَانَ الْبَيْتُ يَوْمَئِذٍ عَلى سِتَّةِ أعْمِدَةٍ ثُمَّ صَلَّى].

4. (1401)- Bir rivayette geldiğine göre *(İbnu Ömer)* şöyle demiştir: "Çıktığı zaman Bilâl (radıyallahu anh)'e sordum:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* içerde ne yaptı?" Cevaben:

"İki direği sağına, birini de soluna aldı, üç direği de arkasına aldı. -O zaman Beytullah'ta altı direk vardı– sonra namaz kıldı."

1402 ٥ – وفي رواية: [صَلَّى رَكْعَتَيْنِ بَيْنَ السَّارِيَتَيْنِ اللَّتَيْنِ عَنْ يَسَارِكَ إذَا دَخَلْتَ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى فِي وَجْهِ الْكَعْبَةِ رَكْعَتَيْنِ].

5. (1402)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Beytullah'a girdiği zaman soluna gelen iki direk arasında iki rek'at namaz kıldı. Sonra çıktı ve Kâbe'nin önünde iki rek'at namaz kıldı."

1403 ٦ – وفي أخرى لمسلم: [أقْبَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَامَ الْفَتْحِ عَلى نَاقَتِهِ الْقَصْوَاءِ وَهُوَ مُرْدِفٌ أُسَامَةَ].

6. (1403)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih senesi, devesi Kasvâ'nın üzerinde olduğu halde ilerledi, terkisinde de Üsâme (radıyallahu anh) vardı."

1404 ٧ – وفي أخرى: [عَلى نَاقَةٍ لأُسَامَةَ حَتَّى أنَاخَ بِفِنَاءِ الْكَعْبَةِ ثُمَّ دَعَا عُثْمَانَ ابْنَ

طَلْحَةَ فَقَالَ: ائْتِنِى بِالْمِفْتَاحِ فَذَهَبَ إِلَى أُمِّهِ فَأَبَتْ أَنْ تُعْطِيَهُ. فَقَالَ: وَاللهِ لَتُعْطِيَنَّهُ أَوْ لَيَخْرُجَنَّ هٰذَا السَّيْفُ مِنْ صُلْبِى فَأَعْطَتْهُ إِيَّاهُ فَجَاءَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَفَتَحَ وَذَكَرَ نَحْوَهُ].

7. (1404)- Bir diğer rivayette şöyle denmiştir:

"...Üsâme'ye ait bir devenin üzerinde (gelip) Kâbe'nin avlusunda deveyi ıhdı. Sonra, Osman İbnu Talha (radıyallahu anh)'yı çağırdı ve:

"Kâbe'nin anahtarını bana ver!" dedi. Osman annesine koştu. Ancak kadın vermekten imtina etti. Osman (radıyallahu anh):

"Allah'a kasem olsun ya derhal verirsin veya şu kılıncım belimden hemen çıkacaktır!"diye kükredi. Bunun üzerine kadın anahtarı Osman'a hemen verdi, o da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirip teslim etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'yi açtı..." Devamını önceki rivayetteki gibi zikretti.

1405 ٨- وفي أخرى لمسلم أيضاً عن ابن عباس قال: [إِنَّمَا أُمِرْتُمْ بِالطَّوَافِ وَلَمْ تُؤْمَرُوا بِدُخُولِهِ. وَقَالَ: أَخْبَرَنِى أُسَامَةُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمَّا دَخَلَ الْبَيْتَ دَعَا فِي نَوَاحِيهِ كُلِّهَا وَلَمْ يُصَلِّ فِيهِ حَتَّى خَرَجَ فَلَمَّا خَرَجَ رَكَعَ فِي قِبَلِ الْبَيْتِ رَكْعَتَيْنِ فَقَالَ: هٰذِهِ الْقِبْلَةُ].

8. (1405)- Yine *Müslim*'de kaydedilen bir rivayette, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şunu söyler: "Sizler Kâbe'yi tavafla emrolundunuz, içine girmekle değil." Ve der ki: "Üsâme (radıyallahu anh) bana, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Beytullah'a girdiği zaman her tarafında dua ettiğini, dışarı çıkıncaya kadar namaz kılmadığını, çıkınca Beytullah'ın önünde (kapısına yakın yerde) iki rek'at kılıp: *"Bu (Beyt), kıbledir"* dediğini haber verdi."

1406 ٩- وفي أخرى للبخاري: [دَخَلَ الْكَعْبَةَ وَفِيهَا سِتُّ سَوَارِى فَقَامَ عِنْدَ كُلِّ سَارِيَةٍ فَدَعَا وَلَمْ يُصَلِّ].

9. (51406)- *Buhârî*'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye girdi. İçeride altı direk vardı. Her bir direğin yanında bir miktar durdu, dua etti, ama namaz kılmadı."

1407 ١٠ – وعند النسائى: [دَخَلَ الْكَعْبَةَ وَسَبَّحَ في نَوَاحِيهَا وَلَمْ يُصَلِّ حَتَّى خَرَجَ وَصَلَّى خَلْفَ الْمَقَامِ رَكْعَتَيْنِ].

10. (1407)- *Nesâî*'de şöyle denmiştir: "Kâbe'ye girdi ve her tarafında tesbihde bulundu. Namaz kılmadan çıktı. Makâm'ın gerisinde iki rek'at namaz kıldı."

1408 ١١ – وفي أخرى له: [دَخَلَ فَمَضَى حَتَّى إذَا كَانَ بَيْنَ الأُسْطُوانَتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَلِيَانِ الْبَابَ جَلَسَ فَحَمِدَ اللهَ تَعَالَىٰ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَسَأَلَهُ وَاسْتَغْفَرَهُ ثُمَّ قَامَ حَتَّى أَتَى مَا اسْتَقْبَلَ مِنْ دُبُرِ الْكَعْبَةِ فَوَضَعَ وَجْهَهُ وَخَدَّهُ عَلَيْهِ وَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَسَأَلَهُ وَاسْتَغْفَرَهُ ثُمَّ انْصَرَفَ إلَى كُلِّ رُكْنٍ مِنْ أَرْكَانِ الْكَعْبَةِ فَاسْتَقْبَلَهُ بِالتَّكْبِيرِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّسْبِيحِ وَالثَّنَاءِ عَلَى اللهِ تَعَالَى وَالْمَسْأَلَةِ وَالاسْتِغْفَارِ ثُمَّ خَرَجَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ مُسْتَقْبِلَ وَجْهِ الْبَيْتِ ثُمَّ انْصَرَفَ فَقَالَ: هٰذِهِ الْقِبْلَةُ].

« الْقَصْوَاءُ » التى قُطع طرف أذنها، ولم تكن ناقة النبى ﷺ كذلك وإنما كان لقباً لها.

11. (1408)- *Nesâî*'nin bir diğer rivâyeti şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] Kâbe'ye girdi, ilerledi. Kapıya yakın bulunan iki sütunun arasına gelince oturdu. Allah'a hamd ve senâda bulundu. Sonra kalkıp Kâbe'nin arka cihetinden karşısına gelen kısma kadar yürüdü. Alnını ve yanağını sürdü. Allah'a hamd u senâda bulundu, dua ve istiğfar etti. Sonra Kâbe'nin her bir köşesine gitti ve her birini tekbir, tehlil, tesbih ve Allah Teâla'ya senâ, dua ve istiğfarla karşıladı.Sonra çıkıp, Beytullah'ın ön yüzünde iki rek'at namaz kıldı. Namazdan çıkınca: *"Bu (Beyt), kıbledir"* dedi." [Buhârî, Hacc 51, 52, 54, Megâzî 77, 48, Salât 30,81, 96, Teheccüt 25, Cihâd 127; Müslim, Hacc 388-397 (1329-1332); Muvatta, Hacc 193, (1, 398); Ebu Dâvud, Menâsik 93, (2023); Nesâî, Mesâcid 5, (2, 33-34), Hacc 126, 127, 131, 139 (5, 216-221), Kıble 6, (5, 217).]

AÇIKLAMA:

1- Son on bir hadisin hepsi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye girişi, onu ziyaret şekli, içerisinde namaz kılıp kılmadığı, nerelerde hangi duaları nasıl yaptığı gibi birbirini tamamlayan teferruat meselelerle ilgilidir. Bu meselelerin her birisiyle ilgili âlimlerin farklı değerlendirmeleri olmuştur. Burada mühimlerine muhtasaran temas edeceğiz.

1) KÂBE'YE RESULULLAH (aleyhissalâtu vesselâm) NE ZAMAN GİRDİ?

Bu meselede üç ihtimal mevzubahis olmuştur:

1- Umretu'l-kaza'da,

2- Fetih sırasında,

3- Veda haccı sırasında.

Umretü'l-kaza'da girmiş olma ihtimali son derece zayıf kabûl edilerek bunun üzerinde fazla durulmamıştır. "Çünkü, denir, o zaman Kâbe putlarla dolu idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* putun olduğu yere girmez, zîra putun bulunduğu yere melek girmeyeceğinden yalnız kalacaktı. Halbuki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* meleklerden ayrı kalmaya tahammül edemezdi. Ayrıca, Mekke'de üç günlük kalma, Hudeybiye antlaşmasında yer alan şart gereği idi. Kâbe'ye girme hususunda antlaşmada şart yoktur." Böyle bir şart koşsa müşrikler antlaşmaya yanaşmayabilirdi. Bu sebeple koymamış olabilir" denmiştir.

2- *Fetih günü girmiş olma ihtimali:* Bu kuvvetli bir ihtimaldir. Bunu tasrih eden sahih rivayetler var. İbnu Hacer, 1403 ve 1404 numarada kaydedilen hadislerin sarahatine dayanarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Fetih sırasında Kâbe'ye girdiğine hükmeder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'nin anahtarını istediği Osman İbnu Talha -ki hakkında genişçe bilgi sunacağız- câhiliye devrinden beri Kâbe'nin perdedarlığını yapan kimsedir.

3- *Veda haccında girmiş olma ihtimâli:* Beyhakî ve bir kısım âlimler buna hükmederler. 1398 numarada Hz. Aişe'den kaydedilen rivayet de buna delildir. Ancak Fetih günü girdiğini söyleyenler, bu hadisi şöyle te'vil ederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Aişe'ye, o durumu Medine'ye döndüğü vakit anlatmış olabilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye Veda haccında girdiğini söyleyenlerden bir kısmı, "Kâbe'ye girme"nin hacc menâsikinden olduğunu ifade etmişlerdir.

Ancak bu görüş pek taraftar bulmamıştır. Buhârî, İbnu Ömer'in çok hacc yaptığı halde Kâbe'ye girmediğine dair rivayeti kaydederek bunu reddedenler arasında yer alır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye girmesiyle ilgili hâdiseyi rivâyet edenlerin en meşhuru ve üstelik sünnete uymada titizliğiyle tanınmış olan *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)' in pekçok hacc yapmasına rağmen Kâbe'ye girmemiş olması, Buhârî için, bunun menâsikten olmadığı hususuna yeterli bir delil olmuştur.

4- *Fetih ve hacc sırasında girme ihtimâli:* Rivâyetlerdeki ihtilâfı te'lif

edici bir grup âlim bu görüşü ileri sürmüştür. Bu te'vil az sonra temas edeceğimiz bir başka ihtilâfı da ortadan kaldıracaktır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'nin içinde namaz kıldı mı, kılmadı mı? Buhârî şârihlerinden Mühelleb'in yorumuna göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye bir kere Fetih yılında girmiş ve iki rek'at namaz kılmıştır, bir kere de Veda haccı sırasında girmiştir ve bu girişte namaz kılmamıştır. İbnu Hibbân da: "Bana, bu iki rivayeti cem etme hususunda en uygun geleni, iki haberin iki ayrı vakitte cereyan eden vak'a ile ilgili olduğuna hükmetmektir" demiştir.

Bu te'life Nevevî itiraz ederek: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccında değil, Fetih sırasında Kâbe'ye girmiş bulunduğu hususunda ihtilâf yok" der.

Bu konuyla ilgili farklı görüşleri delilleriyle birlikte kaydeden İbnu Hacer, kesin bir tavır takınarak herhangi birini tercih etmez. Ancak hadisten çıkarılan fevâid kısmında: "Kâbe'ye girmek müstehabdır" der.

2) KÂBE'NİN İÇİNDE NAMAZ

Üzerinde durduğumuz mevzuun teferruatlı ve ihtilâflı noktalarından biri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içeride namaz kılıp kılmadığı meselesidir. Zîra, yukarıda kaydedilen hadislerden bir kısmında (1400-1401-1402) *Bilal-i Habeşî* (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içeride iki rek'at namaz kıldığını söylerken, bir kısmında (1405-1406-1407-1408) *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ), Kâbe'nin içinde Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kılmadığını söylemektedir.

Şârih *İbnu Hacer*'in dikkat çektiği daha enteresan bir duruma göre, Kâbe'nin içinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kılmadığını söyleyen Üsâme (radıyallahu anh)'den İbnu Ömer'in yaptığı bir rivâyette -ki bu rivayet Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelmiştir- *Üsâme*, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içeride namaz kıldığını söylemiştir.

Görüldüğü üzere, sahih hadisler bu mevzuda ihtilaf ederler. İslâm âlimleri bu rivayetleri birkaç noktadan te'lif ve izaha kavuştururlar. Denir ki:

1) *Hz. Bilâl* (radıyallahu anh)'in rivayeti isbat edici olması sebebiyle tercih edilme şansını elde tutar. Çünkü, umumî kâidedir, iki rivâyet nefy ve isbat hususlarında ihtilâflı olurlarsa isbat edicinin tercih edilmesi esastır.

2) *Bilal*'in rivayetlerinde ihtilâf olmadığı halde Üsâme'nin rivayetleri ihtilâflıdır. Belirtildiği üzere İbnu Ömer, Üsame'nin: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'de namaz kıldı" dediğini rivayet etmiştir.

3) *Nevevî her iki rivâyeti şöyle bir te'life kavuşturur:* "Bunlar Kâbe'ye girdikleri zaman dua ile meşgul oldular. Bu esnâda *Üsâme* (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dua ederken gördü. Üsame kendisi dua ile bir köşede meşgul olurken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir başka yerde iki rek'at namaz kıldı. Bu esnada Bilal, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yakınında olduğu için gördü, *Üsâme* ise uzaklığı ve dua ile meşguliyeti sebebiyle görmedi. Zîra kapının kapalı oluşu, içeride karanlık hâsıl etmişti. Ayrıca Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le *Üsâme* arasına içerdeki sütunlar da perde yapmış olabilir. Bu sebeple zannına uyarak Hz. Üsame Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın namaz kıldığını inkâr etmiş olabilir. Muhibbu't-Taberî der ki: "Hz. Üsâme'nin, içeriye girdikten sonra, bir müddet için oradan ayrılmış olması, bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılarken orada bulunmaması da muhtemeldir."

Muhibbu't-Taberî'nin bu tevilini te'yid eden *Ebu Dâvut et-Tayâlesi*'nin kaydettiği bir rivayette, Hz. Üsame (radıyallahu anh) der ki: "Kâbe'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girdim. Orada bazı resimler gördü. Bir kova su istedi. Ben su getirdim. Onunla resimlerin üzerine vurup (onlar yıkadı)."

Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de var.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmaması ile ilgili ihtilâflı rivâyetleri, birini diğerine tercih etmeden te'lif eden de olmuştur:

a) *"Namaz kıldı"* diyen rivâyetlerdeki salât kelimesi lügat mânasında kullanılmıştır, yani dua etti demektir. "Namaz kılmadı" diyen rivayetlerde salât kelimesi ıstılahî mânadadır, yani "namaz" mânasındadır. Bu te'vili "Kâbe'nin içinde farz olsun nafile olsun her çeşit namaz mekruhtur" diyenler tercih etmiştir. Ancak, bu te'vili, kılınan namazların rek'at sayısından bahseden rivayetler (1402 numaralı hadis böyledir) reddeder.

b) *"Namaz kıldı"* diyen rivayetlerde nâfile namaz, "namaz kılmadı" diyen rivayetlerde farz namaz kastedilmiş olabilir. Kurtubî bunu benimser. Esasen İmam Mâlik'in mezhebi de bu te'vili esas almıştır.

c) "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye iki kere girmiş, bi-

rinde namaz kılmış diğerinde kılmamış olabilir" denmiştir. Yukarıda temas ettiğimiz, iki sefer girmiş olma ihtimali üzerinde duranlar, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sadece Fetih günü Kâbe'ye girdi. Veda haccı sırasında girmedi" diyenlere: "Rivâyetler, Mekke fethi sırasında iki ayrı sefer girmiş olma ihtimâlini reddetmez" diye cevap vermişlerdir.

3) NAMAZIN YERİ VE ŞEKLİ

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe içinde namaz kıldığı umumiyetle kabul edilmiş, hatta, yeri ve şekli üzerinde bâzı teferruata bile inilmiştir. Hemen belirtelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nerede namaz kıldığı hususunda daha ziyâde İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) soru sormuştur. Çünkü kendisi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le birlikte içeri girenler arasında yoktur. 1400 numaralı hadiste belirtildiği üzere Kâbe'ye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte, Üsâme, Bilâl, Osman -bir başka rivayette *el-Fadl İbnu Abbas-* (radıyallahu anhüm) girmiştir.

Girince kapı örtülmüştür.

Ezrâkî'nin Mekke üzerine yazdığı kitapta *Hâlid İbnu Velid*'in dışarıda kapının önünde bekleyerek halka karşı kapıyı koruduğu, tehâcümü önlediği belirtilir.

Şu halde, rivayetlerin umumî manası, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'den çıkınca, "Ben gençtim, üstelik güçlüydüm" diyen Abdullah İbnu Ömer'in, kalabalığı yararak en öne geçtiğini, böylece Kâbe'ye ilk giren olduğu belirtilir. İlk işi Hz. Bilal'e Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kılıp kılmadığını, kıldığını öğrenince de nerede kıldığını sormak olmuş, ama heyecandan olacak, kaç rek'at kıldığını sormayı unutmuştur. Bazı rivayetlerde bunu unuttuğunu sarih olarak ifade eder. Namaz kıldığı yeri sorması, hemen orada namaz kılmak düşüncesinden ileri gelir. Zîra İbnu Ömer'in kanaatince Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kıldığı nokta, Kâbe'nin en mukaddes yeridir, orada namaz kılmakla hem sünnete uyacak, hem de daha faziletli ve sevablı bir ibadet yapmış olacaktır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın namaz kıldığı yeri belirleyen rivayetler, o sıradaki Kâbe'nin içi hakkında bilgi verir: Kâbe'nin içinde üçerli iki dizi halinde altı sütûn mevuttur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, öndeki dizide iki sütun arasında, karşı duvardan 3 zira' (kadar) mesafede duvarla kendi arasında herhangi bir sütre bulunmaksızın iki rek'at namaz kılmıştır. Namaz kıldığı yerde kırmızı mermer taşı mevcuttur.

İbnu Hacer, Kâbe'yle ilgili bu çeşit tasvirlerin, İbnu'z-Zübeyr zamanındaki tahribinden önceye ait olduğunu belirtir. Abdullah İbnu 'z-Zübeyr (radıyallahu anhümâ)'in kuşatılması sırasında Şam askerlerine atılan mancınık taşlarının isâbetiyle tahrib olan Kâbe'yi, İbnu'z-Zübeyr (radı-yallahu anhümâ), Hz.İbrahim zamanında atılmış olan temellere kadar yıktı-rarak yeniden yaptırmıştır.

4) KÂBE'DE NAMAZ CAİZ DEĞİL Mİ?

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Kâbe'nin içinde namaz kılıp kılmadığı meselesi, âlimleri "Kâbe'de namaz caiz mi, değil mi" münâkaşasına götürmüştür. İbnu Abbâs'a göre Kâbe'nin dâhilinde namaz mutlak şekilde sahih değildir. Sebebi, insanların Kâbe'nin bâzı kısımlarına sırtlarını çevirmeleridir. Halbuki, O'na yüzleri çevirmek emredilmiştir. Bu emir, yüzü bir kısmına değil, tamamına çevirmek diye anlaşılmıştır. Mâlikîlerin bazıları, Ehl-i Zâhir ve Taberî bu görüştedir.

el-Mâzirî: "Malikî mezhebinde meşhur olan, Kâbe'nin içinde farz namazın yasak olması ve kılındığı takdirde iâdesinin vâcib olmasıdır" der. Bazıları: "Âmden kılarsa iâde etmelidir" demiştir.

Tirmizî, *İmam Mâlik*'in nafile kılmanın caiz olduğuna hükmettiğini belirtir.

Nevevî, bazılarının Kâbe'nin içindeki namazın, dışındakinden efdal olduğuna hükmettiğini nakleder. Ancak ulema, dışarda kılınanın efdaliyetinde ittifak ettiğine göre, ihtilâflı bir efdaliyetin, ittifaklı efdaliyete üstünlüğü kabûle karîn görünmez.

Cumhur, Kâbe'nin içinde namaz kılmayı müstehab addetmiştir. Bu hükme giderken dayanmış oldukları delili 1398 numaralı hadiste kaydettik.

5) KÂBE'NİN KAPISI NİÇİN KAPATILMIŞTI?

Âlimlerin ihtilâf ettiği bir husus da budur: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye girince kapısını niye kapattı? *İbnu Battâl,* "Buradaki hikmet, halkın bu ziyareti görerek sünnet zannetmesini önlemekti" demiştir. Bu zayıf bir yorumdur. Çünkü, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle bir şey düşünseydi yanındakilere de haber vermez, onlardan da gizli tutardı. Birkaç kişi için müstehap kılınan bir amelin herkes hakkında müstehab olacağı açıktır.

Kapatılmasının hikmeti hususunda farklı yorumlar getirilmiştir:

★ Kâbe'nin içerisinde her noktada namaz kılabilmek içindir. Çünkü kapıya yöneldiği zaman, karşısında Kâbe'den bir parça değil, semayı bulmuş olacaktı.

★ Hanefîlere göre, açık halde de namaz caizdir.

★ *Şafiîler* Kâbe'nin kapısı açık olarak içinde namaz kılınabileceğini, ancak ne kadar alçak da olsa bir eşik bulunması gereğini söylemiştir.

★ Musallî boyunda, bineğin arka kısmı boyunda bir perde şartı koşanlar da olmuştur.

★ *Kâbe*'nin damında kılınacak namaz içinde de aynı farklı görüşler ileri sürülmüştür.

6) BAZI FEVAİD

Bu rivâyetlerden, âlimler yukarıda söylenenlerden başka bazı faydalı inceliklere ve hükümlere dikkat çekerler:

1- Sahâbinin sahabeden rivayeti var.

2- Efdâl olan varken, mefdûlün taleb edilmesi ve onunla yetinme var.

3- Haber-i vahid'in hüccet olması var.

4- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in sünneti öğrenme hususundaki hırsı ve bu husustaki fazîleti var.

5- Sahâbe içerisinde faziletçe üstün olanların, her seferinde faziletce üstün müşahedelere katılamadıkları görülüyor. *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Talha* gibi büyüklerden hiçbiri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe ziyaretinde mevcut değiller.

6- Münferid namazlarda mescidlerde sütunların gerisinde değil, aralarında da namaz kılınabilir.

7- Mescidlerde kapı meşrudur, kapatılması câizdir.

8- Önceden başkalarının geçme ihtimâli olma hallerinde sütre emri vardır. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki direk arasında durmuş, direklerden birinin gerisine geçerek sütre yapmamıştır. "Bunu, duvar yakın olduğu için (3 zira' kadar) yapmış olmalıdır" denmiştir.

9- Namaz kılanın sütre dikme mesâfesi üç zira'dır, daha fazla olmamalıdır. Bâzı âlimler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'de namaz kıldığı yerin kıble duvarından üç zîra mesafede bulunduğunu haber veren rivâyeti bu meselede delil kılmıştır.

10- Ulemânın *"Mescidü'l-Haram'ın 'tahiyyetu'l-mescid'i tavaftır"* sözü Kâbe'nin içi hakkında değil, dışı hakkındadır. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* devesiyle gelip, ıhtırıp doğrudan Kâbe'ye girmiş ve orada iki rek'at tahiyyetü'l-mescid namazı kılmıştır. Bu namaz, umumî tahiyyetü'l-mescid olabileceği gibi, Kâbe'nin müstakil bir mescid olmasından mütevellid de olabilir. (Yani Kâbe çevresinden ayrı düşünülünce kâmil mânada el-Mescidü'l-Haram değildir, müstakil bir mesciddir. Bir başka ifâde ile çevresini teşkil eden *Metaf, Makam, Rükn, Hıcr, Zemzem Kuyusu* müştemilâtı ile bilikte *el-Mescidü'l*-Haram olmaktadır.)

11- Beytullah'ın içinde namaz müstehabdır, ancak girmesi ile kimseye eziyet vermemek şartıyla. *İbnu Abbâs'ın: "Kâbe'ye girmenin haccla hiçbir ilgisi yoktur"* dediği rivâyet edilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye Mekke'nin fethedildiği zaman girdiğini söyleyenler açısından, bunun haccla hiçbir irtibatı olmayacağı açıktır, zîra o zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramsız idi.

12- Bu rivayetler, "Gündüz nâfilesi ikişer rek'at kılınır" diyenlere delildir.

13- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "Bu (Beyt) kıbledir" sözünü Hattâbî şöyle açıklamıştır: "Bu sözle, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kıble meselesi, bu Beyt'e karşı dönmek hususunda kesinlik kazanmıştır, binâenaleyh kıyamete kadar kıbleyi kimse değiştiremez, neshedilemez, namazı hep buna karşı kılacaksınız" demek istemiştir.

Bu sözle *"Mescidü'l-Haram'da imamın yerini tayin etmiş olması da ihtimalden uzak değildir. İmam Kâbe'nin köşelerine ve etrafına değil, doğrudan doğruya cephesine karşı duracaktır. Namaz bir tarafında makbul ise de sünnet olan budur."*

Nevevî, üçüncü bir ihtimale daha dikkat çeker: Ona göre hadisin mânası, "Kıble, bütün Harem bölgesi yahut Mekke veya Kâbe'nin etrafındaki mescid değil, bizzat Kâbe'nin kendisidir" demektir.

7) OSMAN İBNU TALHA

1404 numaralı hadiste -ki Müslim hadisidir- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Fetih günü Hz. Üsâme (radıyallahu anh) ile birlikte gelip Kâbe'nin önüne devesini ıhıp, Osman İbnu Talha'dan Kâbe'nin anahtarını istettiği belirtilir.

Osman İbnu Talha Kimdir?

Bu zat, Osman İbnu Talha İbni Ebî Talha (radıyallahu anh)'dır. Ku-

reyşî'dir. el-Hacebî lakabını taşır. Bu lakab onun Kâbe ile ilgili bir hizmetinden gelir. Kâbe'nin perdedarlığını (Hicabetu'l-Kâbe) yapmakta ve anahtarını taşımaktadır. İstediği zaman anahtarı vermekten imtina eden annesinin adı Sülâfe'dir, Ümmü Saîd de denir.

Babası Talha, amcası *Osman İbnu Ebî Talha,* her ikisi de Uhud Savaşı'nda kâfir olarak öldürülmüştür. Osman'ı Hamza (radıyallahu anh), Talha'yı da Hz. Ali (radıyallahu anh) öldürmüştür. Yine Uhud'da Osman'ın Müsâfi, Cülas, Hâris, Kilâb isminde başka kardeşleri de öldürülmüştür, hepsi de kâfir olarak.

Osman İbnu Talha, Hudeybiye Sulhünden sonra Hz. Hâlid İbnu Velid (radıyallahu anh) ile birlikte Müslüman olmuş, hicret ederek Medine'ye gelmiştir. Rivayete göre, Necâşi'nin yanından dönen Amr İbnu'l-Âs hicret etme niyetinde iken Osman'la karşılaşıp arkadaş olurlar ve beraberce Medine'ye gelirler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları görünce: *"Mekke ciğerparelerini size atıyor"* diyerek bunların Mekke'nin en kıymetli eşhaslarından olduklarını ifade buyurur.

Osman (radıyallahu anh) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Medine'de ikamet eder, Mekke fethine katılır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü, Kâbe'nin anahtarını Osman'la amcasının oğlu Şeybe İbni Osman İbni Ebî Talha'ya verir ve: *"Bunu ebedî olarak alın, sizden onu ancak zâlim geri alabilir"* buyurur.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra Osman (radıyallahu anh) Mekke'ye gider. Hicrî 42 yılında vefat edinceye kadar orada kalır. Mamafih Ecnâdin Savaşı'nda şehid olduğu da söylenir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, buna tevdi ettiği hicâbet hizmeti (ki sidâne de denir) cahiliye devrinden beri bu ailenin üzerinde olan bir hizmetti. Ailesine *Hacebiyyûn* denir idi. Hicâbet perdedarlık hizmetidir, temizliği, nezâreti, anahtarının taşınması hep buraya girer. Kâbe'nin anahtarını taşımak şerefli bir hizmetti. Hacibin izni olmadan kimse Beytullah'a giremezdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü, Kâbe ile ilgili bütün hizmetleri ilga ettiğini duyurmuş, sikâyetu'l-hacc (hacılara su verme) ile sidânetu'l-Beyt'i istisna etmiştir.

Ulemâ demiştir ki: "Anahtarı onlardan almak hiç kimseye câiz olmaz. Bu hizmet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından onlara tevdi edilmiş Kâbe'nin mütevelliliğidir. Ebedî olarak onlarda kalacaktır, kendilerinden sonra evlâtları onu deruhte edecektir. Bu işte kimse onlarla niza edemez, ortak da olamaz, yeter ki o nesil var olmaya, bu işe sâlih olmaya devam etsinler."

1409 - ١٢ وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [لَمَّا قَدِمَ رسولُ الله ﷺ أبى أنْ يدْخُلَ البَيْتَ وفيهِ الآلهةُ فأمرَ بها فأُخْرِجَتْ وأخْرَجُوا صورةَ إبْراهيمَ وإسْماعيلَ عليهِما السَّلامُ في أيْدِيهِما الأزْلامُ. فقالَ رسولُ الله ﷺ: قاتَلَهُمُ اللهُ أمَا والله لقدْ علِمُوا أنهُما لَمْ يستَقْسِما بِها قطُّ. فدَخَلَ البَيْتَ فكبَّرَ في نَواحِيهِ ولَمْ يُصَلِّ فيهِ]. أخرجه البخارى.

«الأزْلامُ» القِداحُ التى كانوا يستَقْسِمُونَ بها.

12. (1409)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Mekke'ye) geldiği vakit içerisinde put olduğu için, Beytullah'a girmekten imtina etti (kaçındı). Onların çıkarılmalarını emretti. Hepsi de çıkarıldı. Hz. İbrahim ve Hz. İsmâil (aleyhimâsselam)'in ellerinde fal okları bulunan heykelleri de çıkarıldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bunu görünce): *"Allah canlarını alsın! Allah'a kasem olsun, onlar da bilirler ki, Hz. İbrahim ve Hz. İsmâil (aleyhimâsselam) bu oklarla kısmet aramadılar."* [Buhârî, Hacc 54, Enbiya 8, Megâzî 48; Ebu Dâvud, Hacc, 93, (2027).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye girişi Mekke'nin fethinde mi oldu, Veda haccında mı oldu, âlimlerce münâkaşa edildiğini, bazıları, "Sadece Fetih günü", bazıları, "Sadece Veda haccı sırasında" derken, bazılarının "Her ikisinde de olabilir" dediğini, önceki rivayetin (1408 numaralı hadis) açıklamasında izah etmiştik. Sadedinde olduğumuz rivayet, Fetih günü cereyan eden bir vak'ayı aksettirmiş olmalıdır. Zîra Veda haccına kadar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'de putların kalmasına müsâmaha etmesi kabûl edilemez.

2- Rivayetler, Kâbe'de 360 putun mevcudiyetinden bahseder. Bu putların hepsi bütün Araplarca eşit şekilde takdis edilmiyordu. Bazı müşterek putlarla birlikte, her kabilenin kendine has putları da vardı. Kureyş' in en büyük putu Hübel adını taşıyor ve Kâbe'nin içinde bulunuyordu.

Şu halde bu putlar arasında Arapların ecdâdları ve Kâbe'nin bânisi bildikleri Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmâil (aleyhimâsselâm) de vardı.

Bunların elindeki oklara gelince, bu yapacakları işleri tayin veya aralarındaki ihtilafları çözmede kur'a çekmeye yarıyordu.

Şârihler bu mevzuda şu bilgileri verir: İbnu Cerîr der ki: "Cahiliye Arapları, bir iş yapacakları zaman üç okla çekim yaparlardı. Okun birinde "Yap!" birinde "Yapma!", birinde de "Boş!" yazıyordu.

Ferrâ ise şunu söyler: "Birinin üzerinde "Rabbim bana emretti." ikincide *"Rabbim yasakladı!"* üçüncüde de: "Boş!" yazıyordu." Bir kimse herhangi bir iş arzu edince, bu oklardan birini çeker, emreden ok çıkarsa yapar, yasaklayıcı olan çıkarsa terkeder, boş çıkarsa çekimi yenilerdi. İbnu İshâk, bu okların, en büyük put olan Hübel'in yanında bulunduğunu, ihtilâfa düştükleri meselelerde, onun yanında kur'a çekerek muhâkeme olunup kur'a neyi gösterirse ona uyduklarını haber verir. Fal oklarına kuş tüyü takılmazdı.

Hemen kaydedelim ki, bu oklara mürâcaat sadece ihtilâflı hallere mahsus değildi. Kaynaklar hususî işlerde de ferdlerin başvurduklarını tasrih eder.

Saîd İbnu Cübeyr, bu okların beyaz çakıl taşı olduğunu; Mücâhid, üzeri yazılı "taş" olduğunu belirtir. Keza Mücâhid'in rivayetinde sefer, gazve, ticâret gibi her işlerinde bu fal taşlarına başvurup çekim yaptıkları belirtilir. Anlaşılan o ki, bu fal âletleri, Kâbe'de Hübel putunun yanında bulunanlardan farklıdır. Hattâ Kâbe'deki oklar bile farklıdır; bazılarının üzerinde "Yap!" yazarken, bazılarında aynı mânaya gelen: "Rabbim bana emretti!" diye yazmaktadır. İbnu İshâk'ın rivayetinde, bu okların Hübel'in yanında bulunduğu belirtilirken, sadedinde olduğumuz *Buhârî* rivayetinde, *Hz. İbrahim* ve *Hz. İsmail* (aleyhimâsselam)'in yanında da fal oklarının bulunduğu belirtilmektedir. Demek ki bu oklar, belki de başvurulacak meselenin vüs'atine, cinsine göre birçok çeşidi ihtiva etmektedir, her rivayet bunlardan birini aydınlatmaktadır. Nitekim İbnu Hacer, bu mevzuda gelen rivayetlerden şu neticeye varır: "Cahiliye Arapları üç çeşit fal oku kullanırlardı:

1- Her ferdin kendisi için üç adet hususî ok,

2- Umumî meselelerin çözümünde hakem olarak başvurulan oklar. Bunlar Kâbe'de bulunurdu. Keza her bir Arap kâhin ve hâkimlerinin yanında da oklar vardı. Bunlar yedi adetti, üzerlerinde yazılar vardı. Meselâ biri: "Sizden", diğeri "Birleştirilmiş (mülsak)", bir diğeri: "Buna diyet gerekir..." gibi, sıkca meydana gelen işlerle ilgili bir hüküm ihtiva ediyordu. Üçüncü kısım kumar oklarıydı. Bunların adedi ondu: Yedisinde yazı vardı, üçü de boş. Bunlara (mesele çözmek için değil), kumâr oynamak için başvururlardı, tıpkı tavla zarı vs. gibi..."

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Onlar da bilirler ki, Hz. İbrâhim ve Hz. İsmâil bu oklarla kısmet aramadılar"* buyurarak, okları, fal ve kumar gibi dinin reddettiği ahlâk dışı işlerde kullanma meselesinde o yüce peygamberlere iftira edildiğini, onların hiçbir surette bu kirli işleri başlatmadığını belirtiyor. Cahiliye an'anesi, Arabistan'a bu gibi işleri sokanları bilmektedir. Nitekim, oklarla kısmet arama işini ilk icad eden kişinin, *Amr İbnu Lühey* olduğunu bilmektedirler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir rivayette "Cehenemde bağırsaklarını sürüyor gördüm" dediği bu adam, *Hz. İbrahim*'in dini üzere olan Arap kavmini putperestliğe atmıştır.

1410 ١٣ – وعن الأسْلَمِيَّة قالت: [قُلْتُ لعثمانَ رَضِيَ اللّهُ عنهُ: مَا قالَ لَكَ رسولُ اللّهِ ﷺ حِينَ دعَاكَ؟ قال. قَــالَ: لِي إنِّي نَسِيتُ أنْ آمُرَكَ أنْ تُخَمِّرَ القَرْنَيْنِ فَــإنَّهُ لَيْسَ يَنْبَغِي أنْ يَكُونَ في البَيْتِ شَيْءٌ يَشْغَلُ المُصَلِّي]. أخرجه أبو داود.

«التَّخْمِيرُ» التغطية.

13. (1410)- *Eslemiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'a dedim ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* seni çağırdığı zaman sana ne söyledi."

Bana şu cevabı verdi:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Sana iki boynuzu örtmeni söylemeyi unuttum. Zira Beytullah'da namaz kılan kimseyi meşgul edecek herhangi bir şeyin bulunması doğru değildir"* dedi." [Ebu Dâvud, Menâsik 95, (2030).]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen Osman (radıyallahu anh) Kâbe'nin perdedârı Osman İbnu Talha'dır. 1408 numaralı hadisle ilgili açıklamanın sonunda hakkında bilgi verdik.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın örtülmesini emir buyurdukları "İki boynuz", Kâbe'nin içerisinde korunmakta olan ve *Hz. İsmâil* (aleyhisselam)'in yerine kesilen koçun boynuzlarıdır. Bu boynuzlar, *Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) zamanına kadar Kâbe'de kalmıştır. Onu kuşatan *Yezid*'in askerleri tarafınan atılan mancınık taşlarının çıkardığı kıvılcım Kâbe örtüsünü tutuşturmuş, hasıl olan yangında bu boynuzlar da yanmıştır.

1411 ١٤ - وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [كُنْتُ أُحِبُّ أَنْ أَدْخُلَ الْبَيْتَ وَأُصَلِّيَ فِيهِ فَأَخَذَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِيَدِى فَأَدْخَلَنِى فِي الْحِجْرِ فَقَالَ صَلِّي فِيهِ إِنْ أَرَدْتِ دُخُولَ الْبَيْتِ فَإِنَّمَا هُوَ قِطْعَةٌ مِنْهُ، وَإِنَّ قَوْمَكِ اقْتَصَرُوا حِينَ بَنُوا الْكَعْبَةَ فَأَخْرَجُوهُ عَنِ الْبَيْتِ]. أخرجه الأربعة.

14. (1411)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Kâbe'ye girip içinde namaz kılmayı çok arzu ediyordum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ellerimden tutup beni Hıcr'a soktu ve: "Beytullah'a girmek istiyorsan burada namaz kıl. Zîra burası ondan bir parçadır. Senin kavmin Kâbe'yi (tamir maksadıyla) yeniden inşa ederken, inşaatı kısa tutup onu Beytullah'tan hâriç bıraktılar" dedi." [Tirmizî, Hacc 48, (876); Ebu Dâvud, Menâsik 94, (2028); Nesâî, Hacc 129, (5, 219), Muvatta, Hacc 105, (1, 364). (Muvatta'nın rivayeti mânâ yönüyle mutabakat sağlar).]

AÇIKLAMA:

Mescid-i Haram'ın Hıcr kısmı hakkında yeterli bilgiyi 1386 numaralı hadiste kaydettik, oraya bakılsın.

1412 ١٥ - وفي أخرى للنسائى: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ أَلاَ أَدْخُلُ الْبَيْتَ؟ قَالَ: ادْخُلِي الْحِجْرَ فَإِنَّهُ مِنَ الْبَيْتِ].

15. (1412)- *Nesâî*'de gelen bir diğer rivayet şöyle: "(Hz. Aişe der ki): "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, Beytullah'a girmeyeyim mi?"

Bana şu cevabı verdi:

"– Hıcr'a gir, çünkü o da Beytullah'tan bir parçadır." [Nesâî, Hacc 129.]

1413 ١٦ - وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا إِذَا دَخَلَ الْكَعْبَةَ يَمْشِى قِبَلَ وَجْهِهِ حِينَ يَدْخُلُ وَيَجْعَلُ الْبَابَ قِبَلَ ظَهْرِهِ وَيَمْشِى حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِدَارِ الَّذِى قِبَلَ وَجْهِهِ قَرِيباً مِنْ ثَلاَثَةِ أَذْرُعٍ فَيُصَلِّي، يَتَوَخَّى الْمَكَانَ الَّذِى أَخْبَرَهُ بِلاَلٌ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ صَلَّى فِيهِ. قَالَ: وَلَيْسَ عَلَى أَحَدٍ بَأْسٌ أَنْ يُصَلِّيَ فِي أَىِّ نَوَاحِي الْبَيْتِ شَاءَ]. أخرجه البخارى.

«التوخي» القصد والاعتماد.

16. (1413)- *Nâfi* 'anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Kâbe' ye girdi mi, girince yüzü istikâmetinde yürür, kapıyı arkasında tutar, karşı duvarla arasında üç zira'lık mesâfe kalıncaya kadar düz yürür, (orada durup) namaz kılar, böyle davranmakla, Hz. Bilâl (radıyallahu anh)'in, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada kıldı" diye haber verdiği yerde namaz kılmayı kastederdi. Ancak (İbnu Ömer) şunu da söyledi:

"– Kişinin, Beytullah'ın içerisinde, dilediği noktada namaz kılmasında bir beis yoktur!" [Buharî, Hacc 52, 51, Salât 30, 81, 96.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yukarıdaki metniyle Buhârî'nin Hacc bölümünde 52. babında geçmektedir. Diğer bablarda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'de kıldığı namaz ve bu namazı kıldığı yeri târif eden rivayetler mevcuttur.

Hadisle ilgili açıklama 1408 numarada geçtiği için tekrar etmeyeceğiz.

ALTINCI BAB
VAKFELER VE İFÂZA

Bu babta üç fasıl var

BİRİNCİ FASIL

VAKFELER VE HÜKÜMLERİ

İKİNCİ FASIL

İFÂZA

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

BİRİNCİ FASIL

VAKFELER VE HÜKÜMLERİ (UMUMÎ BİLGİLER)

Vakfe: Kelime olarak durmak demektir. Hacc ıstılahı olarak, haccın farz olan iki rüknünden birini ifâde eder. Zîra haccın iki rüknü vardır. Arafat vakfesi ve ziyaret tavafı. Tavafla ilgili rivayetler ikinci fasılda (1366-1413 numaralar arasında kalan hadisler) gördük.

Bu fasılda vakfe ile ilgili hadisleri göreceğiz. Hemen belirtmek isteriz ki, hacc ibadetinin iki vakfesi vardır.

1- *Arafat vakfesi:* Bu rükündür. Vakfe deyince ilk akla gelen budur. Bu, herhangi bir sebeple eksik olursa hac sahih olmaz, müteâkip yılda yenilenmesi gerekir.

2- *Müzdelife vakfesi;* Bu rükün değildir, vacibtir. Herhangi bir sebeple eksik olduğu takdirde, kurban keserek hacctaki eksiklik giderilebilir, haccın müteakip yılda iadesi gerekmeyebilir.

Arafat vakfesinin sahih olması için üç şart vardır:

a) İhramlı olmak,

b) Arafat sınırları içinde yapmak,

c) 9 Zilhicce günü zevâl vaktinde yani güneşin öğlede tepe noktasına ulaşma ânından 10 Zilhicce günü fecr-i sâdıkın zuhuruna, yani tan yerinin ağarmasına kadar olan vakittir.

★ Bu vakit içinde Arafat'ta bulunmak esastır: Şuur, niyet, bilgi aranmaz.Yani baygın veya uyku hâlinde de bulunulsa vakfe yapılmış olur.

★ Arefe günü Arafat'a varanların, güneşin batmasına kadar Arafat sınırları içerisinde orada kalması vâcibtir.

Müzdelife vakfesinin sahih olması da önce ihramlı olmaya bağlıdır. İkinci şartı Arafat vakfesini yapmış olmak, üçüncü şartı, bu vakfeyi Müzdelife hudutları içinde yapmak; son şartı da vakti içinde yapmaktır.

Hanefî mezhebinde vakti bayram sabahı, yani 10 Zilhicce günü tan yerinin ağarmaya başlamasından güneşin doğmasına kadar olan müddettir. Bu vakfede de niyet, ilim, şuur aranmaz, söylenen zaman sınırı içinde az da olsa bir müddet Müzdelife hududları dahilinde bulunmaktır.

1414 ١ – عن عائشة رضى الله عنها قالت: [كانت قريش ومن دان دينها يقفون بالمزدلفة وكانوا يسمون الحمس، وكان سائر العرب يقفون بعرفة: فلما جاء الإسلام أمر الله تعالى نبيه ﷺ أن يأتي عرفة فيقف بها ثم يفيض منها. وذلك قوله تعالى: ثم أفيضوا من حيث أفاض الناس]. أخرجه الخمسة.

1. (1414), Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Kureyş ve onun dinine mensub olanlar, (cahiliye devrinde) Müzdelife'de vakfe yapıyorlardı ve kendilerine hums denilirdi. Diğer Araplar ise Arafat'da vakfe yapıyorlardı. İslâm dini gelince, Cenâb-ı Hakk, Peygamberine *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Arafat'a gidip orada vakfe yapmalarını, sonra da oradan toplu-ca ayrılmalarını emretti. Şu âyet bu hususu beyan eder: **"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin..."**(Bakara 199). [Buhârî, Tefsir, Bakara 35, Hacc 91; Müslim, Hacc 152, (1219); Tirmizî, Hacc 53, (884); Ebû Dâvud, Menâsik 58, (1910); Nesâî, Hacc 202 (5, 255).]

AÇIKLAMA:

1- *Müzdelife:* Hacc menâsikinin cereyan ettiği mühim âlemlerden biridir. Arafat'la Mina arasında yer alan dar bir bölgedir. "Muhassar vadisi ile Me'zemeyn arasında kalan yer" diye de tarif edilir.

Bu bölgeye Müzdelife denmesinin sebebi ihtilâflıdır. Bâzı âlimler, içtimâ (toplanma, biraraya gelme) mânasındaki izdilâf'tan geldiğini söylemiştir. İzdilâf için, iktirab yani "yakınlaşma"dır diyen de olmuştur. Orası Allah'a yaklaşma yeridir. Bazıları Arafat'tan sökün eden (ifâza yapan) hacıların Mina'da izdilâfı (birleşmeleri) sebebiyle bu ismin verildiğini, bâzıları Hz. Havva ile Hz. Âdem'in burada birleşmeleri sebebiyle bu ismin verildiğini söylemiştir. Bu mânada olmak üzere, yani Hz. Havva ile Âdem'in birleşme yeri mânasında Müzdelife'ye Cem' dahi denmiştir. Hadislerde sıkca *Müzdelife*'nin Cem' ismiyle zikredildiğine rastlarız.

Bir başka görüşe göre kelimenin kökü olan zülfet, "kurbet" yani yakınlık mânasına da gelir. Hacılar bu yerde Harem bölgesine yaklaştıkları için Müzdelife "yaklaşma yeri" denmiştir. Nitekim burası Harem'le Arafat arasında hudud noktasındadır.

Şu da söylenmiştir: "Hz. Âdem (aleyhisselam), cennetten yeryüzüne indiği zaman, Hz. Havvâ ile, Arafat'ta tanışıncaya kadar yakınlık kuramadı. Orada tanışıp, Müzdelife'de birleştiler. Bu sebeple oraya Müzdelife ve Cem' denmiştir."

Müzdelife, Arafat vakfesinden sonra orayı terkeden hacıların geceyi geçirecekleri ve namaz kılıp dua edecekleri yerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen Meş'ar-ı Haram da buradadır. Arafat vakfesinden sonra burada vakfe yapmak vâcibtir. Arafat'tan gelen hacılar akşamla yatsıyı burada cem-i tehirle kılarlar. Bayramın birinci gününün sabah namazı da burada kılınır. Sabahtan sonra Mina'ya geçilir. Muhassir deresi, Müzdelife'den sayılmaz, bu sebeple orada yapılan vakfe makbul değildir.

2- *Meş'aru'l-Harâm:* Müzdelife hududu içerisinde yer alan Kuzeh dağında bir tepenin adıdır. Kur'ân-ı Kerimde:

فَإِذَا أَفَضْتُم مِّنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِندَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ **"Arafat'tan (seller gibi) boşanıp akdığınız zaman Meş'ar-i Haram'ın yanında Allah'ı zikredin..."** şeklinde zikri geçen mübârek parçadır. Bazı âlimler Cem' ve Müzdelife diye isimlenen bölgenin tamamına *Meş'aru'l-Harâm* dendiğini kabul eder.

Kuzeh üzerindeki bu tepenin üzerinde üstüvânî (silindirik) taştan bir alâmet mevcuttur, buna Mikâde denir. Evvelleri, burada ocaklarda odunlar yakılarak, Harun Reşîd zamanında büyük mumlar, daha sonraları da iri kandiller yakılarak işâretleme işi yerine getirilmiştir. Günümüzde buralara bina yapılmıştır ve her çeşit işaretlemelerin yerini elektrik lambaları almıştır.

Müzdelife'de hacılar, Mina'da şeytan taşlamak üzere küçük çakıl taşları toplarlar.

3- *Mina:* Haccın mühim menasikinden bir kısmının icra edildiği bir yerdir. Müzdelife ile Mekke arasında yer alır, Harem bölgesine dahildir. Müzdelife vakfesinden sonra hacılar arefe günü, sabah namazından sonra buraya gelirler. Burada kurban kesip ihramdan çıkarlar ve traş olurlar. Şeytan taşlama yerleri de buradadır. Bunlar bâzı şartlarda haccın vâcib olan menâsikine girmesi sebebiyle Mina'nın haccdaki ehemmiyetini gösterirler.

Buraya Mina denmesi, kurban kesilerek kan akıtılmasındandır. Hz. İsmail'e bedel koçun burada kesildiği kabul edilir. Zîra *Mina,* kelime olarak, (kan) akıtmak mânasındadır. Mamâfih temennî kelimesi de aynı kökten gelir ve *Mina*'da temenni etmek (takdir etmek) mânası da mev-

cuttur. *Hazreti Âdem* (aleyhisselam), cenneti burada temenni ettiği için bu ismi aldığı da söylenmiştir.

Terviye gününü arefe gününe bağlayan gece ile, bayram gecelerini burada da geçirmek sünnettir.

1415 ٢- وفي رواية: [قالت عائشة رضى الله عنها الْحُمْسُ: هُمُ الذين أنْزَلَ الله تعالى فيهم: ثُمَّ أفيضُوا من حيثُ أفَاضَ النَّاسُ: قالت: وكانَ النَّاسُ يُفيضُونَ من عرفـــات، والحُمسُ من مزدلفة، يقولُونَ لاَ نفيضُ إلاَّ من الْحرمِ. فلمَّا نزلت: ثُمَّ أفيضُوا من حيثُ أفَاضَ النَّاسُ رجعُوا إلى عرفَات].

2. (1415)- Bir diğer rivayette *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) der ki: "Hums: Allahu Teâlâ hazretlerinin, haklarında: **"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin"** (Bakara 199) âyetini indirdiği kimselerdir."

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ) devamla şu açıklamayı yaptı: "İnsanlar Arafat'ta (vakfe yaparak oradan) boşanırlardı. Hums olanlar ise, Müzdelife'de (vakfe yaparak oradan) boşanırlar ve: "Biz ancak Harem'den akın ederiz" derlerdi. Ancak, **"Sonra, insanların toplu olarak akın ettiği yerden siz de akın edin"** (Bakara 199) meâlindeki âyet nâzil olunca, onlar da, (vakfe için) Arafat'a çıktılar."

1416 ٣- وذكــر رزين رواية. قــال: [كانت قريش ومن دان دينها وهم الحمس يقفون بالْمزدلفة ويقولُون نحنُ قطينُ الله تعــالى: أي جيــرانُ بيتِ الله تعــالى، فلا نخرج من حرمه، وكان يدفع بالعربِ أبُو سيَّارة على حمارٍ عربِي من عرفة].

«الْحُمْسُ» قريش: سُمِّيت بذلك لشجاعتها وشدتها.

3. (1416), Rezîn de bir rivayet ilâve etmiştir: "Kureyş ve onun dininde olanlar -ki bunlar Hums denen zümredir- Müzdelife'de vakfe yapıyorlar ve: *"Biz, Allahu Teâla'nın katîniyiz yani Beytullah'ın komşularıyız, biz O'nun Harem'inden dışarı çıkmayız"* derlerdi. Ebu Seyyâre, Arabı, (semeresiz) bir Arap eşeğinin üzerinde Arafat'tan indirdi."[56]

56- *Ebu Seyyâre:* Meydânî'nin Mecmau'l-Emsâl'de açıkladığına göre, bu kimse, Benî Advân'dandır. Adı Umeyle İbnu'l-A'zel'dir. Siyah bir merkebi var idi. Halkı 40 yıl Müzdelife'den Mina'ya geçirmiştir. اصح من عير ابى سيارة *Ebu Seyyâre'nin eşeğinden daha sağlıklı tabiri darb-ı mesel olmuştur. Orada Ebu Seyyâre'nin eşeği "semersiz" diye tavsif edilir, Arabî diye değil. Bu ziyade Müslim'in bir rivayetinde de mevcuttur* (Hacc 148).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen üç rivayet, müştereken bir hususu açıklıyorlar: "Cahiliye devrinde Kureyşliler ve Kureyş'e uyanlar, Arafat vakfesine çıkmayıp, Müzdelife vakfesiyle yetiniyorlardı. Bu davranışlarıyla diğer bir kısım Arap kabilelerinden ayrılıyorlardı. Bu meseledeki ayrılıklarını ifâde için kendilerine Hums diyorlardı. İslâm gelince bu ayrılık kaldırılıyor, Arafat vakfesi herkese farz kılınıyor.

Şu halde burada açıklanacak birkaç nokta var:

1- *Hums:* Lügat olarak ahmes'in cem'idir. Ahmes sert yer mânasına gelir. Dilimizdeki hamâset de bu kökten gelir. Sıkı bağlılık, salâbet mânasında bir kelimedir. Kureyş kabilesi, kendilerini daha dindar, dinlerine daha salâbetle bağlı bildikleri için kendisine hums demiştir.

Mücahid'in açıklamasına göre: "Hums Kureyş ve Kureyş'in yolunda giden kabilelerdir: Evs, Hazrec, Huzâa, Sakîf, Gazevân, Benî Âmır, Benî Sa'saa, Benî Kinâne."

Arapça'da hums, "şiddetli" demektir. Kureyşliler nefislerine şiddetli davrandıkları için kendilerini hums diye isimlendirdiler. Burada kastedilen şiddet şudur: Onlar hacc veya umre için ihrama girdikleri vakit et yemezler, yün ve kıldan yapılmış çadırlarda oturmazlar, Mekke'ye gelince üstlerindeki elbiseyi atarlardı.

İbnu İshak'ın açıklamasına göre, Kureyş hums meselesini Fil Vak' ası sıralarında (önce veya sonra) ortaya atmıştır.

Kureyş'in Arafat vakfesi ile oradan yapılan ifâzayı (kitle halinde boşanma) terketmeleri de hums düşüncesiyle alâkalıdır. Çünkü, kaydettiğimiz rivayetlerde âyet-i kerimenin bile kendilerine hums deyip de Arafat'a çıkmayanlar hakkında geldiği belirtilmekte, onların da "herkesin ifâza yaptığı yerden ifâza yapmalarını" emrettiğini belirtmektedir. Herkesin ifâza yaptığı, yani vakfe biter bitmez toptan kitle halinde *Müzdelife*'ye akın ettikleri yer Arafat'tır. Şu halde, ikinci hadiste Hz. Aişe, mezkûr âyetten sonra kendilerine hums diyerek Arafat'a çıkmayanların, bu âyetten sonra vakfe için Arafat'a kadar çıktıklarını belirtir. Bunlar Kureyş ve ona uyanlardır.

2- *İfâza:* Kelime olarak, suyu taşıra taşıra dökmek mânasına gelir. Su taşkını mânasına kullandığımız feyezân da bu köktendir. Öyle ise Arafat vakfesi veya Müzdelife vakfesi biter bitmez binlerce, yüz binlerce hacının bir anda sökün edivermesi hâdisesi ifâza ile ifâde edilmiştir.

Sökün etmek, boşanmak, akın etmek, taşmak gibi değişik kelimelerle bu mânayı ifade edebiliriz.

3- Üçüncü rivayette geçen katîn, bir evin sâkini, evde oturan demektir. Katînullah, *Beytullah*'ta sâkin olan, Beytullah'ın yerlileri demektir. Bu tâbir, câhiliye devrinde Mekkelilerin kendilerini diğer Araplara nazaran üstün ve imtiyazlı gördüklerinin ifadesi olmaktadır. "Biz Allah'ın Harem'inden dışarı çıkmayız" tâbiri, Arafat'ı onların da Harem'in dışında saydıklarını göstermektedir.

Rezîn'in ilâve ettiği üçüncü rivâyet, aynı lafızlarla olmasa da, mâna cihetiyle Tirmizî'de rivâyet edilmiştir (883. hadis). Ancak, Rezîn, rivayetin sonuna Tirmizî'de yer almadığı halde Müslim'de (Hacc 148) kaydedilen -açıklayıcı- bir ilâvede bulunmuştur: *"Ebu Seyyâre Arabı, (semersiz) bir Arap eşeğinin üzerinde Arafat'tan indirdi."* Ebu Seyyare, darb-ı mesel olmuş bir şahıstır, kırk yıl çıplak eşeğinin üzerinde Arafat'tan Müzdelife'ye hacıların ifâzasını sağladığı Meydânî'de belirtilir. Bundan maksad, muhtemelen vakfe müddeti tamamlanınca ilk defa Arafat'tan yola çıkarak, bütün hacı kâfilesinin ifâzaya (sökün etmeye) başlamasını sağlamaktır. Bu işi üst üste kırk yıl yapması, eşeğinin sıhhat yönüyle dikkat çekip ün yapmasına ve bir şeyin sıhhatinin sağlamlığını belirtmek için: "Ebu Seyyâre'nin eşeğinden de sıhhatli" şeklinde bir tâbirin atasözü hâline gelmesine vesîle olmuştur. Meydânî'nin bir kaydı, Ebû Seyyâre'nin nüfuzlu, itibarlı, müessir bir şahıs olduğunu ifade eder. Der ki: "Ebu Seyyâre, diyetin yüz deve olmasını ilk sünnet kılan kimsedir."

4- Arafat: Arafe kelimesinin çoğuludur, Arafe olarak da kullanılır. Arafat hacc menâsikinde mühim yer tutan bir mevkiin adıdır. Daha önce belirtildiği üzere haccın iki ana rüknünden biri Arafat'da vakfedir. Arafat, Mekke'ye 12 mil mesafede bir dağın adıdır. Civarındaki diğer dağlara nazaran daha yüksektir. Hacılar arefe günü orada vakfeye dururlar. Zilhicce'nin sekizinci günü, hacıların Mekke'den hareket günüdür ve terviye (kana kana su içme) günü denir. Dokuzuncu günü ise Arafat'da vakfe günüdür ve arefe günü denir.

Arafat kelimesi arefe kelimesinin cem'idir, yani çoğul şekli. Ancak bu dağa nasıl isim olmuş, hangi kök kelimeden türetilmiş? bu hususlar münâkaşalıdır.

★ Bazı âlimler, tanımak mânasına gelen ma'rifet'ten,

★ Bazı âlimler, i'tiraf'tan,

★ Bazı âlimler güzel koku mânasına arf'ten geldiğini söylemiştir.

Ancak bu ihtimallerin herbiri, Arafat dağının bir hasletini, ehemmiyetini belirtme sadedinde hakkında vâki olan tavsifleri te'yid eder. Şöyle ki:

★ Hz. Havva ile Hz. Âdem, cennetten çıkarıldıktan sonra burada birleşip birbirlerini tanımışlardır.

★ Hz. İbrahim (aleyhisselam) burayı görünce önceden kendisine yapılan tavsife uygun bularak derhal tanımıştır.

★ Yine Hz. İbrahim, Cebrâil'in öğretmesiyle hacc menâsikini ilk defa burada tanıyıp öğrenir.

★ Hz. İsmâil, annesinden bir müddet ayrıldıktan sonra burada buluşup tanışırlar.

★ Hacılar burada topluca biraraya gelip tanışırlar.

★ Hacılar burda vakfe ile, Hakk Teâlâ'nın rububiyet ve celâlini tanıyıp kendi acz ve zaaflarını, meskenet ve hakirliklerini itirâf ederler.

★ Hacılar, burada, makbul olan tevbeleri, istiğfar ve duaları sonunda geçmiş günahlarından arınarak cennete lâyık mânevî kokular kazanmaktadırlar.

Şu halde Rabb-ı Rahim'in, bir lütuf olara bu vasıflarla mümtaz kıldığı bu mübarek beldeye Arafat denmesi, bütün bu mânaları taşımasındandır. Arafe günü bu dağın günü demektir. Bugüne, yevm-i iyâs-ı küffâr (kafirlerin ye'se düştükleri gün), yevm-i ikmâl-i din [dinin tamam olduğu gün[57]], yevm-i itmâm-ı nimet, yevm-i rıdvan (Allah'ın razı olduğu gün) de denmiştir.

1417 ٤ – وعن جبير بن مطعم رضى الله عنه قال: [أَضْلَلْتُ بَعِيراً لِى فَذَهَبْتُ أَطْلُبُهُ يَوْمَ عَرَفَةَ فَرَأَيْتُ النَّبِىَّ ﷺ وَاقِفاً مَعَ النَّاسِ بِعَرَفَةَ فَقُلْتُ هٰذَا وَاللّٰهِ مِنَ الْحُمْسِ فَمَا شَأْنُهُ هٰهُنَا؟ وَكَانَتْ قُرَيْشٌ تَعُدُّ مِنَ الْحُمْسِ]. أخرجه الشيخان والنسائى.

4. (1417)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir devemi kaybetmiştim. Arefe günü aramaya çıktım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Arafat'da herkesle vakfe yaparken gördüm. (Hayretimden):

"– Vallahi bu hums'tan biri, burda ne işi var?" dedim. Kureyşliler, hums'tan addedilirdi." (Buhârî, Hacc 91; Müslim, Hacc 153, (1220); Nesâî, Hacc 202, (5, 255).]

57– Çünkü اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ "Bugün dininizi size ikmal ettik" (Mâide 3) ayeti Arafat'ta nazil olmuştur.

AÇIKLAMA:

1- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallahu anh)'in Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Arafat'ta vakfe yaparken görmesi onu hayrete düşürüyor. Çünkü, önceki hadiste belirttiğimiz üzere, Mekkeliler ve onlara tâbi olan bir kısım Arap kabileleri, hamâset-i diniyeleri sebebiyle kendilerine ehlullah, Harem'in hâdimleri, katînullah (Mekke'nin yerlileri) gibi bir kısım vasıflar izafe ederek, diğer hacılara tefevvuk etmek, üstünlük taslamak isterler, bu üstünlüklerini Harem'den dışarı çıkmamak, vakfe için Arafat'a gitmemek suretiyle fiile dökerler.

Şu halde *Cübeyr İbnu Mut'im*, Kureyş'den olması sebebiyle hums sayılan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Arafat'ta diğer insanlar gibi vakfe yapar olmasına hayret edip: "Vallahi bu hums'tan biridir. (Vakfe için Arafat'a gelmemesi gerekirdi), burda ne işi var?" demekten kendini alamamıştır.

2- Hadisin sonundaki *"Kureyşliler, hums'tan addedilirdi"* cümlesi, Buhârî'nin rivayetinde yoktur. Şârihler bu cümlenin Cübeyr'e ait olmadığını, râvilerden Süfyân'a ait olduğunu belirtirler.

3- Bazı şârihlerin yorumlarına göre, Cübeyr İbnu Mut'im'in, bu müşâhedesi câhiliye devriyle ilgilidir. Yâni, başka rivayetlerde sarih olarak belirtildiği üzere, henüz risâlet gelmezden önce Hz. Peygmaber *(aleyhissalâtu vesselâm)* vakfe için, hums'tan olmayanlar gibi Arafat'a çıkmıştır. Nitekim Cübeyr (radıyallahu anh)'in hayret etmiş olması da bu hususta mânidardır. Cübeyr'in bir rivayeti şöyle tamamlanır "...Müslüman olduğum zaman anladım ki, Allah Teâlâ, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bu işte hakka muvaffak kılmış."

Cübeyr İbnu Mut'im'in, Resûlululah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Arafat'ta vakfe yaparken İslâm döneminde görmüş olabileceğini söyleyenler de olmuştur. Kirmânî şöyle bir yorum yapar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Arafat'taki vakfesi onuncu hicrî senede olmuştur. Bu sırada Cübeyr Müslümandı, zîra Fetih günü Müslüman oldu. Bu durumda onun suâli inkâr veya taaccüpten ileri gelmişse, ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ âyetini duymamış olduğuna hükmedilir. Sual, hums'un uyageldiği âdete muhalefet edişindeki hikmeti anlamak için sorulmuşsa işkâl kalkar. Mamâfih, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hicretten önce de bir vakfe yapmış olması muhtemeldir."

İbnu Hacer, bu sonuncu ihtimâli daha itimada layık bulduğunu belirtir ve deliller kaydeder.

1418 ه‍- وعن عمرو بن عبدالله بن صَفْوَانَ عن يزيد بن شيبان الأزدي رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [أَتَانَا ابْنُ مِرْبَعٍ الأَنْصَارِىُّ رَضِىَ اللّهُ عنه ونحنُ وقوفٌ بالْموقفِ مكَـانـاً يبَاعِدهُ عمرٌ عنِ الإمَامِ. فقَالَ: إنّى رَسُولُ اللّه ﷺ إلَيْكُمْ، يقولُ: كُونُوا علَى مشَاعِرِكُمْ فإنَّكُمْ علَى إرْثٍ مِنْ إرْثِ أبيكُمْ إبْرَاهِيمَ]. أخرجه أصحاب السنن.

«المَشَاعِرُ» جمع مَشْعَرٍ؛ وهو المَعْلَم، والمراد بها معالم الحج.

5. (1418)- *Amr İbnu Abdillah İbni Safvân*'ın Yezid İbnu Şeyban el-Ezdî (radıyallahu anh)'den naklettiğine göre şöyle anlatmıştır: "Biz, vakfe mahallinde (Arafat'ta), Amr'ın imamdan uzak tuttuğu bir yerde vakfe yaparken, İbnu Mirba' el-Ensârî yanımıza gelerek:

"Ben Allah Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nün size gönderdiği elçiyim. Efendimiz hazretleri sizlere şu emri gönderdiler:

"Meşâirleriniz üzere olun. Zîra sizler, babanız ibrahim'in mirası üzeresiniz." [Tirmizî, Hacc 53, (883); Ebu Davud, Menâsik 63, (1919); Nesâî, Hacc 202, (5, 255); İbnu Mâce, Menâsik 55, (3011).]

AÇIKLAMA:

1- Açıklayıcı ibâreler hadisin başka vechinden alınmıştır.

2- Rivayet metninde geçen Amr, hadisi rivayet eden Amr İbnu Abdillah İbni Safvân (radıyallahu anh)'dır. Hâdiseyi anlatırken, "ben" dememek için kendisini üçüncü bir şahıs gibi göstererek, Amr diye ismini zikrediyor.

3- İmamdan maksad, hacc emîridir. Burada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kastedildiği açıktır. Amr, imamdan uzak bir yerde bulunduğunu belirtmek istemiştir.

4- Hadiste gelen *meşâir*, meş'ar'ın cem'idir. *Meş'ar* "âlem" demektir. Meşâir, hacla ilgili âlemler, yani hacc menâsikinin icra edildiği yerler demek olur. Burada vakfe yerleriniz diye anlayabiliriz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gönderdiği tâmimle, eskiden beri vakfe yerleri olarak bilinen hududların muteber olduğunu, haccın icrâsında bazı değişiklikler yapıldı ise de, mevâkıf'da yapılmadığını, muteberliğini koruduğunu duyurmak istemiştir. Nitekim, *"Sizler babanız İbrahim'in mirası üzeresiniz"* cümlesi bu mânayı te'yid eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kendisinden uzaklarda vakfe yapanların içinden "burası vakfe mahalli-

nin dışında olabilir mi?" diye geçecek tereddüdü izâle etmeyi düşünmüş olduğu da söylenebilir. *"Atanız İbrahim'in izi ve sünneti üzerindesiniz"* buyurarak, onların gönüllerini hoş etmek istemiştir. Öyle ise, cahiliye devrinden beri mevkıf bilinen hudud dahilindeki her yer imama yakın veya uzak, Hz. İbrahim'den mevrusdur, câhiliye devrinde, bu hususta bir tebdil veya tağyir olmamıştır denmek istenmiştir.

1419 ٦- وعن نُبيط بن شريط الأشجعي رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رسول الله ﷺ يَوْمَ عرفة واقفاً على جملٍ أحمر يخْطُبُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد: بعْدَ الصَّلاة.

6. (1419)- *Nübeyt İbnu Şerît el-Eşcaî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı arafe günü, kızıl bir devenin üzerinde hutbe verirken gördüm." [Ebu Dâvud, Menâsik 62, (1916); Nesâî, Hacc 199 (5, 253).

1420 ٧- وعن العدَّاء بن خالدِ بن هَوْذَةَ العامري رَضِيَ اللّهُ عَنْهُما قال: [رَأَيْتُ رسول الله ﷺ يَخْطُبُ النّاسَ يومَ عَرفةَ على بَعيرٍ قائماً في الرِّكَابَيْنِ].

7. (1420)- *el-Addâ İbnu Hâlid İbni Hevze el-Âmirî* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, arafe günü, bir devenin üzerinde üzengilere (basarak) doğrulmuş, halka hutbe verirken gördüm." [Ebû Dâvud, Menâsik 62, (1917).]

1421 ٨- وعن زيد بن أسلم عن رجل من بني ضَمْرَةَ عن أبيه أو عمّه قال: [رَأَيْتُ النَّبيَّ ﷺ وهُوَ عَلي المِنْبَرِ بعرفةَ].

8. (1421)- *Zeyd İbnu Eslem, Benî Damureli* bir adamdan, o da babası veya amcasından şunu nakletmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Arafat'ta bir minber üzerinde gördüm." [Ebû Dâvud, Menâsik 62, (1915).]

AÇIKLAMA:

Son üç rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Arafat'ta hutbe verdiğini tevsik eder. Şüphesiz bu Vedâ hutbesidir. Nitekim haccın sünnetlerinden biri Arafat hutbesidir.

Ancak sonuncu rivâyet Arafat'ta minberden bahsetmektedir. Şârih-

ler, Arafat'ta minberin varlığını kabul etmezler. Önceki rivayetlerin de te'yid ettiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat hutbesini devesinin üzerinde irad buyurmuştur. Bu hususu te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Burada ya deveden kinâye olabileceği veya hatâ olduğu belirtilmiştir.

1422 ٩ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [غَدَا رسولُ الله ﷺ من منًى حين صلّى الصبحَ صبيحةَ يومِ عرفةَ حتّى أتى عرفةَ فنزل بنمرة وهو منزلُ الأمراء الذى تنزلُ فيه بعرفةَ حتّى إذا كان بعد صلاة الظُّهرِ راح ﷺ مهجِّراً فجمع بين الظُّهرِ والعصرِ ثمّ خطبَ النّاسَ ثمّ راح فوقفَ على المُوقفِ من عرفةَ]. أخرج هذه الأحاديث الثلاثة أبو داود.

«التّهْجيرُ» هنا السير عن الهاجرة، وهى شدّة الحر.

9. (1422)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* arefe günü sabahı, sabah namazını kılınca Mina'dan hareket ederek Arafat'a geldi, Nemire'ye indi. Burası, Arafat'a gelen ümerânın indikleri yerdir. Öğle namazı vakti olunca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sıcakta Nemire'den yürüdü. Öğle ile ikindiyi birleştirdi, sonra halka hitab etti. Sonra yürüyüp Arafat'taki vakfe yerinde durdu." [Ebu Dâvud, Menâsik 60, (1913).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, arafe günü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Arafat'taki vakfesini açıklamaktadır. Sırayla şöyle hareket ettiği anlaşılmaktadır:

1) Sekiz Zilhicce'yi dokuz Zilhicce'ye bağlayan geceyi Mina'da geçiren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabah namazını Mina'da kıldıktan sonra oradan yola çıkıp Arafat'a geliyor. Orada imamın (ümerânın) indiği yere iniyor. Şârihler, bu yere, Erâk dendiğini kaydederler. Hemen belirtelim ki, *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'in *Müslim*'de haccı anlatan uzun rivayeti, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Mina'dan sabah namazını kılar kılmaz değil, güneş doğduktan sonra hareket ettiğini kaydeder. [Müslim, Hacc 147).]

2) Öğle olunca, sıcağın biraz hafiflemesini beklemeden harekete geçen Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, -Câbir hadisinde görüldüğü üzere- Urene vâdisine geliyor, orada öğle ile ikindi namazını cem'ederek

kılıyor. Urene vâdisi de Arafat'tan sayılmaz. Hadiste geçen müheccir, öğle sıcağında yürüyen kimse demektir.

3) Namazdan sonra hacılara hutbe irad ediyor.

4) Konuşmayı müteâkip vakfe yerinde haccın farz olan vakfesini yapıyor.

Câbir hadisinde önce hutbe verip, sonra da -cem'ederek- öğle ve ikindi namazlarını beraberce kıldığı belirtilir.

2- *Nemire,* Harem'in dışında Arafat'a yakın, Arafat'la Harem arasında bir dağın adıdır. Harem bölgesini ayıran işâret oradadır. Rivâyet Veda haccı sırasında, Mina'dan yola çıkan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önce bu hudud bölgesine indiğini belirtir. Hacc sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın indiği yerde konaklamak müstehabtır. Bu nokta, Arafât'a doğru giden yolcunun sağında, dağın dibine inen kayanın yanıdır.

3- *Vakfe,* durmak demektir. Arafât'da vakfe, sadedinde olduğumuz rivayette de görüldüğü üzere arefe günü, yâni Zilhicce'nin dokuzunda zevâl vaktinden itibaren Arafat hududu içerisinde bulunmak mânasına gelir. Vakfe zamanı ertesi sabah fecr-i sadıkına kadar devam eder. Bu iki vakit arasında eksiksiz bulunmak vâcib değildir. Belirlenen bu zaman diliminin bir cüzünde Arafat'ta bulunmak yeterlidir. Sünnet olanı zevâlden gün batımına kadar geçen vakittir. Akşam vakti girince yola çıkıp, akşam ve yatsı namazını *cem-i te'hirle* yani birleştirerek Müzdelife hududu içerisinde kılmak esastır.

1423 ١٠ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عمرَ رَضِيَ اللهُ عنهما يُصلّي الظُّهرَ والعصرَ والمغرِبَ والعِشاءَ والصّبحَ بِمنى ثُمّ يغدو إذا طلعت الشّمسُ إلى عرفة]. أخرجه مالك.

10. (1423)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) öğleyi, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve sabahı Mina'da kılar, sonra güneş doğunca Arafat'a hareket ederdi." [Muvatta, Hacc 195, (1, 400).]

AÇIKLAMA:

Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in kıldığı bu namazlar -sabah hâriç- terviye gününün namazlarıdır. Çünkü o , terviye günü denen Zilhicce'nin sekizinde, güneş doğduktan sonra, öğleyi Mina'da kıla-

cak şekilde Mekke'den ihramlı olarak yola çıkardı. Geceyi geçirmek üzere Mina'ya geldikten sonra öğle, ikindi, akşam, yatsı ve ertesi günün yâni Zilhicce'nin -ki arefe günüdür- sabah namazını da orada kılıp, sonra da Arafat'a müteveccihen yola çıkardı. Müteakip hadiste göreceğimiz üzere, bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti idi.

1424 ١١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُما قال: [صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ بِمِنىً الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ وَالْفَجْرَ، ثُمَّ غَدَا إِلَى عَرَفَاتٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

11. (1424)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah, terviye günü, Mina'da bize öğleyi, ikindiyi, akşamı, yatsıyı ve ertesi günü (Zilhicce'nin dokuzu) sabahı kıldırır, sonra Arafat'a hareket ederdi." [Tirmizî, Hacc 50, 879).]

1425 ١٢ – وعن أبي داود: [صَلَّى الظُّهْرَ يَوْمَ التَّرْوِيَةِ وَالْفَجْرَ يَوْمَ عَرَفَةَ بِمِنىً].

12. (1425)- *Ebu Dâvud*'da yine İbnu Abbâs: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, terviye günü öğleyi, arefe günü de sabahı Mina'da kıldırdı" demiştir. [Ebu Dâvud, Hacc 59, (1911).]

1426 ١٣ – وعن عروة بن مُضَرِّس الطائي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [أَتَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ بِالْمُزْدَلِفَةِ حِينَ أَقَامَ الصَّلاَةَ. فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: إِنِّي جِئْتُ مِنْ جَبَلَي طَيِّئٍ أَكْلَلْتُ رَاحِلَتِي وَأَتْعَبْتُ نَفْسِي، وَاللّٰهِ يَارَسُولَ اللّٰهِ مَا تَرَكْتُ مِنْ جَبَلٍ إِلاَّ وَقَفْتُ عَلَيْهِ فَهَلْ لِي مِنْ حَجٍّ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: مَنْ صَلَّى مَعَنَا صَلاَتَنَا هٰذِهِ هَاهُنَا ثُمَّ أَقَامَ مَعَنَا وَقَدْ وَقَفَ قَبْلَ ذٰلِكَ بِعَرَفَةَ لَيْلاً أَوْ نَهَاراً فَقَدْ تَمَّ حَجُّهُ وَقَضَى تَفَثَهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

13. (1426)- *Urve İbnu Mudarrıs et-Tâî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Müzdelife'de namazı kıldığı zaman geldim.

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, ben Tayy dağlarından geliyorum. Hayvanım da kendim de yorgunum ve bitkin düştük. Allah'a kasem olsun, ey Allah'ın Resûlü, gelirken geçtiğim her dağın başında mutlaka durdum. Benim için hacc imkânı var mı?"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi:

"Bizimle birlikte şu namazı burada kılıp, bizimle kalan, bundan önce de Arafat'da geceleyin veya gündüzleyin kalmış olan, artık haccını ta-

mamlamış, haramlardan kurtulmuş olur." [Tirmizî, Hacc 57, (891); Ebu Dâvud, Menâsik 69, (1950); Nesâî, Hacc 211, (5, 263); İbnu Mâce, Menâsik 57, (3016).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayette *"Tayy dağları"* diye yaptığımız tercümenin asla sâdık şekli "İki Tayy dağı"dır. Bu dağlardan biri Selmâ dağı, diğeri Ecâ dağıdır.

2- Bazı rivayetlerde *Müzdelife* yerine Cem' denir. Cem'le de Müzdelife kastedilir.

3- *"Bizimle birlikte şu namazı..."* tâbirinde kastedilen namaz, Müzdelife'deki sabah namazıdır. "Bizimle birlikte şu namazı burada kılan.." cümlesinin zâhirine göre, haccın sahih olması için, *Müzdelife vakfesi* şarttır. Nitekim bâzı büyük âlimler buna hükmetmiştir: Alkame, Şa'bî ve Nehâî gibi. Bunlara göre Müzdelife vakfesini kaçıran kimse o yıl haccı kaçırmış demektir, ihramını umreye çevirir. Ebu Abdirrahmân, eş-Şâfiî, İbnu Hüzeyme ve İbnu Cerir et-Taberî de aynı şekilde hükmederler. Bunlar ayrıca: فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ **"Meş'ari'l-Haram'ın yanında Allah'ı zikredin"** (Bakara 198) âyetini de delil getirirler. *"Buradaki emr vücûb ifâde eder, terki hiçbir surette câiz değildir"* derler. Ancak ulemânın ekserisi -ki Ebu Hanife de bu görüştedir- Müzdelife'de gecelemeyen, orada vakfe yapmayı kaçıran kimse, kurban keserek menâsik-teki eksikliği telâfi eder" diye hükmetmiştir.

4- Arafat vakfesiyle ilgili olarak geçen "...Arafat'da geceleyin veya gündüzleyin kalmış olan..." tâbirine gelince: Ahmed İbnu Hanbel gece ve gündüz kelimelerinin mutlak gelmiş olmalarını esas alır ve vakfe için "zevalden sonra" şartını kabul etmez, "Arafe günü fecrin doğmasından bayram günü fecrin doğmasına kadar ki zamana kadar" der. Şu halde ona göre bu zaman içinde bir müddet için Arafat'ta bulunan kimse, vakfe şartını yerine getirir. Bu meselede İmam *Mâlik*'in ashabı bir başka yorum ileri sürmüştür. Onlara göre, vakfelerde "gündüz" geceye tâbidir. Böyle olunca, arefe günü güneş batıncaya kadar Arafat'ta hazır bulunmayan, o yıl haccı kaçırır, gelecek yıl haccı yenilemesi gerekir. Ancak Cumhûr, hem Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve hem de Hulefâ-i Râşidin'in ittifakla aynı olan tatbikâtını esas alarak, hadisteki "gündüz" kelimesini "zevalden sonra" diye te'vil etmiştir. Onlar hep öğleden sonra vakfe yapmışlardır. Öyle ise, Arafat'ta sadece öğleden evvel bulunmak vakfe için muteber değildir.

Hattâbî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sözüyle

haccın büyük kısmını kastetmiştir. Yani "Haccın büyük kısmı bitti" demektir. Büyük kısmından murad vakfelerdir. Çünkü, (bunlar vakitle kayıtlı, vakit de dar olduğu için) kaçırılmasından korku duyulur. Haccın ikinci rüknü olan ziyâret tavafını kaçırmaktan korkulmaz. Aynı mânada olmak üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: الحج عرفة **"Hacc Arafat(ta vakfe)dir"** buyurmuştur, yani burada da "Haccın büyük kısmı Arafat vakfesidir." denmektedir.

6- En sonda **"...haramlardan kurtulmuş olur"** şeklinde tercüme ettiğimiz cümledeki haramların aslî kelimesi tefesdir. Tefes, lügat olarak kir, pislik demektir, ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bununla, ihramlının ihramdan çıktığı zaman yapması helâl olan şeylerin tamamını kastetmiştir: Saç traşı, etek traşı, tırnak kesmek gibi, kurban ve şeytan taşlama gibi, ihramdan çıkılınca yapılan geri kalan menâsik de tefese dahildir.

7- Arefe günü güneş batıncaya kadar Arafat'ta bulunmayan kimseye -yukarıda kaydedildiği üzere- *Mâlikîler* "haccın yenilenmesi"ne hükmederken, Hasan-ı Basrî: "Haccı tamdır. Kurban (dem) keser" demiştir. Fukahânın ekseriyeti: "Arefe günü, güneş batmazdan önce, Arafat'tan ayrılanın haccı tamdır, ancak kurban (dem) kesmesi gerekir" diye hükmetmiştir, *Atâ, Sevrî, Ebû Hânife* ve ashabı, İmam Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedirler. İmam Malik ve İmam Şâfiî (rahimehumallah): "Arafat'dan güneş batmadan ayrılıp, sonra tekrar oraya dönmesi birşey gerektirmez" demişlerdir. Ebû Hanife ve ashabı ise: "Güneş battıktan sonra dönüp vakfe yapmış ise, ondan kurban (dem) düşmez" demişlerdir.

1427 ١٤ – وعن عبدالرحمن بن يعمر الديلي رضي الله عنه. [أن النبي ﷺ أمر مناديه وهو بعرفة أن ينادي: الحج عرفة، من جاء ليلة جمع قبل طلوع الفجر فقد أدرك الحج. أيام منى ثلاثة أيام: فمن تعجل في يومين فلا إثم عليه ومن تأخر فلا إثم عليه ومن تأخر فلا إثم عليه]. أخرجه أصحاب السنن.

14. (1427)- *Abdurrahmân İbnu Ya'mur ed-Dîlî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat'da iken, münâdîsine (dellâlına) şöyle nidâ edip duyurmasını emretti: "Hacc Arafat'tır, kim Cem (Müzdelife) gecesi fecrin doğmasından önce (vakfeye) yetişirse, haccı idrak etmiş demektir. Eyyâm-ı Mina üç gündür. Kim ilk iki günde acele davranırsa, herhangi bir günah terettüp etmediği gibi, te'hir edene de bir

günah terettüp etmez." [Tirmizî, Hacc 57, (889); Ebû Dâvud, Menâsik 69, (1949); Nesâî, Hacc 211, (5, 264); İbnu Mâce, Menâsik 37, (3015).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haccı Arafat olarak tarif etmesinin mânasını önceki hadiste açıkladık.

2- Hadiste geçen *"Cem gecesi, fecrin doğmasından önce (vakfeye) yetişirse.."* ifâdesiyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "Arafat vakfesi, arefe günü güneşin batmasıyla sona erer" diyenlere veya bu zanna düşecek olanlara ve hatta "fecirden sonra güneşin doğmasına kadar devam eder" diyenlere nebevî bir cevap ve açıklama olmaktadır. Şu halde, arefe gününden bayram sabahına kadar Arafat'a yetişebilen vakfesini yerine getirmiş olmaktadır. *Vakfe* yi kaçırmayan kimse vakfelerden önce cinsî temasta da bulunmuşsa, onun "haccım fesada mı uğradı?" veya "fesada uğrayacak mı?" diye endişesi yersizdir. Geri kalan menâsik, hem zamanla kayıtlı değil, hem de fevti hâlinde kefâretle telâfi edilecek mahiyette şeylerdir, haccın yenilenmesini gerektirmez.

Yeri gelmişken bir kere daha belirtelim ki, vakfeyi herhangi bir sebeple kaçıran kimse, müteâkip sene haccı yeniler, ancak o zamana kadar ihramda kalması gerekmez. Onun, haccını umreye çevirerek ihramdan çıkması vacib olur. İhramı gelecek yıla kadar uzatması haram olur. Ulemâ bu hususta icma eder.

3- **"Eyyâm-u Mina üç gündür"** tâbiriyle Mina'da kalınan günler kastedilir. Bunlara Eyyâmi'l-Ma'dudât, Eyyâmu't-Teşrik ve Eyyâmu Remyi'l-Cimâr da denir. Bunlar, yevm-i nahrdan sonraki üç gündür, yevm-i nahr denilen bayramın birinci günü buraya girmez, çünkü ulemâ, nahrın ikinci günü, Mina'dan hareket etmenin câiz olmayacağı hususunda icma etmiştir. Yevm-i nahr, bu üçe dahil olsaydı, ikinci gün dileyenin hareket etmesi caiz olurdu."[58]

4- **"Kim ilk iki günde acele davranırsa.."** demek, "Mina'yı terketme hususunda acele davranırsa.." demektir. "İki gün"den maksad da teşrik günlerinin son ikisinde demektir. Yani Zilhicce'nin 12'nci günü güneş batmazdan evvel yola çıkmıştır. Bu zaman içerisinde hareket edemeyen üçüncü güne kalarak, şeytan taşlamaya devam eder.

58– Bu günler mevzuunda ulemâ ihtilaf eder.

1- Umumiyetle *eyyâm-ı teşrik* deyince yevm-i nahr'i (10 Zilhicce) takip eden ilk üç gün kastedilir. 11, 12, 13 Zilhicce günleri.

2– *Eyyâmu Ma'dudat* ile de yevm-i nahr ve ondan sonraki iki gün kastedildiğini söyleyenler de olmuştur, yani Zilhicce'nin 10, 11, 12'nci günleri.

"Acele etmek"ten, ikinci günü akşam vakti girmeden Mina hududunu terketmek anlaşılmıştır. Bu vakit içerisinde terkedemeyen, üçüncü günü de Mina'da geçirmesi gerekir.

Sünnete uygun olan, acele etmek ve üçüncü güne kalmamaktır.

5- Âyet-i kerimede: فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلاَ اِثْمَ عَلَيْهِ **"Kim iki günde (Mina'dan dönmek için) acele ederse üstüne günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da günah yoktur"**(Bakara 203) buyurulması câhiliye devrinde hâkim bir yanlış düşünceyi yıkmak gâyesini güder. Tefsirlerde belirtildiği üzere câhiliye insanları iki gruptu: Bir kısmı, Mina'dan ayrılma hususunda acele davrananı günahkâr addederdi, diğer kısmı da te'hir edeni günahkâr addederdi. Âyet-i kerime, bu hususta ruhsat vaz'ederek, dileyene acele etmesini, dileyene te'hir etmesini, bu hususta hiç kimsenin günahkâr olmayacağını belirtmiştir.

1428 ١٥ ــ وعن على رضي الله عنه قال: [وَقَفَ رَسُولُ الله ﷺ عَلَى قُزَحَ فَقَالَ: هذَا قُزَحُ وَهُوَ المَوْقِفُ، وَجَمْعٌ كُلُّهُ مَوْقِفٌ وَنَحَرْتُ هَاهُنَا، وَمِنًى كُلُّهَا مَنْحَرٌ فَانْحَرُوا فِي رِحَالِكُمْ]. أخرجه أبو داود.

15. (1428)- *Hz.Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kuzah'ta vakfe yaptı ve: "Burası Kuzah'tır, vakfe mahallidir, Cem'in (Müzdelife'nin) tamamı vakfe mahallidir. Ben burada kurbanı kestim. Mina'nın her yanı kesim yeridir. Kurbanlarınızı evlerinizde kesin" buyurdu." [Ebu Dâvud, Menâsik 65, (1935).]

AÇIKLAMA:

1- *Kuzah*, *Müzdelife*'de imama mahsus vakfe yerinin adıdır. Cahiliye devrinde Kureyşliler buraya ateş yakarlarmış. Ayrıca Kureyşliler, Arafat'a çıkmadıkları için, burayı kendilerine has vakfe yeri olarak seçmişlerdi.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu rivayette, Müzdelife'nin tamamını "vakfe yeri" olarak tavsif etmiştir. Ancak şârihler, başka rivayetleri gözönüne alarak: "Muhassır vâdisi hariç" derler.

3- Bu hadiste, *Mina*'nın her tarafında kurban kesmenin meşru olduğu belirtilmektedir. Ulemâ bunda ittifak eder. Ancak şârihler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kestiği yerde kesmenin efdal olacağını belirtirler. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Mina Mescidi*'ni takib eden Birinci Cemre'nin (şeytan taşlama yeri) yanında kurbanını kesmiştir.

1429 ١٦ ـ وعن مالك أنه بلغه أن رسولَ الله ﷺ قال: [عرفة كلُّها موقفٌ وارتفِعوا عن بطنِ عرنة. والمزدلفة كلُّها موقفٌ وارتفِعوا عن بطنِ محسرٍ].

16. (1429)- İmam Mâlik (rahimehullah)'e ulaştığına göre, Resû-lullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Arafat'ın tamamı vakfe yeridir. Urene vâdisinden çıkın (vakfe yeri değildir). Müzdelife'nin tamamı vakfe yeridir, Muhassır vâdisinden çıkın (vakfe yeri değildir)." [Muvatta, Hacc 166 (1, 388); Müslim, Hacc 149.]

AÇIKLAMA:

Urene vadisi, Mina ile Arafat arasında bir yer adıdır. Burası vakfe yeri değildir, vakfe için orada bulunulması gerekir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, vakfe bölgelerinin hududunda yer almalarına rağmen vakfe yapılmayacak yerlere dikkat çekiyor. Bunlardan biri *Müzdelife*'deki Muhassır vâdisi, diğeri de Arafat'taki Urene vâdisidir.

İKİNCİ FASIL

İFÂZA HAKKINDADIR

İfâza, hacıların Arafat vakfesinden sonra, kitle halinde Müzdelife'ye sökün etmeleridir. Keza Müzdelife'den de Mina'ya olan söküne ifâza denmiştir. Bu kelimeyi 1416 numaralı hadisle izah ettik.

1430 ١ - عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [دَفَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ فَسَمِعَ وَرَاءَهُ زَجْراً شَدِيداً وَضَرْباً لِلإِبِلِ فَأَشَارَ إِلَيْهِمْ بِسَوْطِهِ. فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ فَإِنَّ الْبِرَّ لَيْسَ بِالإِيضَاعِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذى.

«الإيضاع» الإسراع.

1. (1430)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat'tan yola çıkmıştı, arkasından birisinin (koşturmak için) devesine şiddetle bağırıp, vurduğunu işitti. Bunun üzerine kamçısıyla (etrafındakilere kulak verin diye) işaret edip, şöyle buyurdu:

"Sâkin olun. (Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir." [Buharî, Hacc 94, Müslim, Hacc 268, (1282), 282, (1286); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1920); Nesâî, Hacc 204,(5, 257-258).]

AÇIKLAMA:

Hacc menâsiki, bazı noktalarda gerçekten dikkat ve sükûnet gerektiriyor. Bunlardan biri, Arafat'ta *ifâza* anıdır. Yüz binlerce hacı kâfilesi, bir anda muayyen ve mahdut yollarla aynı hedefe sökün ediyor. Keza şeytan taşlama anlarında da aynı kalabalık muayyen vakitlerde belli noktalara izdiham yapıyor. Böyle anlarda sükunetin ehemmiyeti açıktır. Gerek Arafat çıkışında ve gerekse cemrelerde çok sık panik ve telaş sebe-

biyle nice insanların ezilerek öldüğüne şâhid olunur. Bu vak'alar gözönüne alınınca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc menâsikinin bilhassa ifâza safhasında sükunet tavsiye edip "Telaşta Allah'ın rızası yok!" mânasında ihtarda bulunması cidden mânidârdır, günümüzün şartlarına uygun mu'cizane bir mesajdır. *İfâza* dan sonra, yâni yola çıkıldığı zaman hızlı yürünebileceği 1432 numaralı hadiste görülecektir.

1431 ٢– وعن أسامة بن زيد رضى الله عنهما قال: [دفع رسول الله ﷺ من عرفة حين وقعت الشمس حتى إذا كان بالشعب نزل فبال ثم توضأ ولم يسبغ الوضوء. فقلت الصلاة يارسول الله؟ فقال: الصلاة أمامك. فركب فلما جاء المزدلفة نزل فتوضأ فأسبغ الوضوء ثم أقيمت الصلاة فصلى المغرب ثم أناخ كل إنسان بعيره. ثم أقيمت الصلاة فصلى العشاء ولم يصل بينهما شيئا]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

2. (1431)- *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güneş battığı zaman Arafat'tan (ifâza yaparak) yola çıktı. Dağ geçidine geldiği zaman deveden inip bevletti. Sonra abdest aldı. Abdesti bol su kullanarak değil, hafifçe aldı. Ben:

"Namaz mı kılacağız ey Allah'ın Resûlü?" diye sordum.

"Hayır, namaz önümüzde!" dedi ve devesine bindi. Müzdelife'ye gelince hayvandan indi ve yeniden abdest aldı. Bu sefer bol su kullandı. Sonra namaz başladı. Akşam namazını kıldı. Sonra herkes devesini ıhdı. Yine namaza başlandı. Bu sefer de yatsıyı kıldı. İkisi arasında başka bir namaz kılmadı." [Buhârî, Vudû 6, 35, Hacc 93, 95; Müslim, Hacc 266, (1280); Muvatta, Hacc 197, (1, 400-401); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1925); Nesâî, Mevâkît 56 (1, 292), Hacc 206, (5, 259).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccından bir iki nokta aydınlatılmaktadır. Vakfeden Arafat'ın terkine *ifâza* dendiğine göre, bu ayrılış ifâzadır.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolda küçük abdest bozuyor ve arkadan hafifçe bir abdest alıyor. Hafif abdestten murad az su ile abdest almaktır. Abdest uzuvlarını birer veya ikişer sefer yıkamak, ovalama, delk gibi hususları asgarîye indirmek suretiyle alınan abdest "hafif"tir. Üçer sefer yıkayarak ovalama, hilalleme gibi âdaba riâyet edip, her uzvu

üçer sefer yıkamak isbâğ'dır, yâni "tam abdest." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sefer sırasında zaman zaman abdest uzuvlarını birer veya ikişer sefer yıkayarak "hafif abdest" aldığı da vâkidir, muteber rivayetler bunu tevsik eder. Sadedinde olduğumuz rivayet mezkur abdestin "hafif" olduğunu belirtir ise de uzuvları kaçar sefer yıkadığını belirtmez.

3- Bu rivayet Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hep abdestli olduğuna, namaz kılmak maksadı olmaksızın da abdest almanın meşru bulunduğuna, bunun israf sayılamayacağına, müstehab olduğuna delildir. Arapça'da vüdû (abdest) kelimesinin herhangi bir yıkamak mânasına gelmesi hasebiyle, rivayette geçen vüdûnun namaz abdesti değil, istinca yıkaması veya istincadan sonra ellerin yıkanması olabileceği hatıra gelebilir. Ancak, hadisin başka vecihlerindeki tasrihattan başka, bizzat bu vechinde "namaz mı kılacağız?" diye sorulmuş olması bu ihtimali bertaraf eder.

4- Yol, vakit darlığı, su kıtlığı gibi durumlarda abdesti hafif tutmanın, müsaid durumlarda ise isbâğ yapmanın yani bol su ile bütün âdâbına riayet ederek abdest almanın müstehab olduğu görülmektedir.

5- Rivâyet Arafat ile Müzdelife arasında, ihtiyaç halinde durulabileceğini, kaza-i hâcet yapılabileceğini göstermektedir. Bu iki mevkıf arasını fâsılasız geçmek diye bir nüsük yoktur.

1432 ٣– وفي رواية أخرى عن عُروة قال: [سُئِل أُسامةَ رضي اللّه عنه، كيْف كانَ رسولُ اللّه ﷺ يَسِيرُ في حَجَّةِ الْوداعِ حِين دفع؟ فقال: كان يسيرُ العنق فإذا وجد فجوة نصَّ].

قال هشام: «والنَّصّ» فوق العنَقِ.

3. (1432)- *Urve*'den yapılan bir rivayet şöyledir: *"Hz. Üsâme* (radıyallahu anh)'ye:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccından, ifâzadan (Arafat'tan ayrıldıktan) sonra yolculuğu nasıl yaptı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Hızlı yürürdü. Ancak yolda bir düzlüğe rastlarsa daha hızlı yürürdü." [Buhârî, Hacc 92, Cihâd 136, Megâzî 77; Müslim, hacc 282, (1286); Muvatta, Hacc 176, (1, 392); Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1923); Nesâî, Hacc 205, (5,259).]

AÇIKLAMA:

1- Ashab (radıyallahu anhüm)'ın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le ilgili en küçük teferruata bile kıymet verdiklerini görmede bu

hadis mânidârdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in nasıl yol aldığı merak edilmiş, sorulmuş ve de alınan cevap rivayet edilmiştir.

2- Şu halde ifâzadan sonra, yolda hızlı yürümek esastır. Zîra, Üsâme'nin açıklaması, devenin normalde hızlı yürüdüğünü, müsâit düzlükler olunca, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in deveyi daha da hızlandırdığını göstermektedir.

Hemen şunu da belirtelim: Bu bâbın ilk hadisinde (1430 hadis) İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sür'at değil sükunet tavsiye ettiğini belirtmekte, hatta hadisin bazı vecihlerinde, *"Müzdelife'ye gelinceye kadar devesinin ön ayağını kaldırdığını (hızlandığını) görmedim"* denmektedir. Bu iki rivayet arasında şârihler tezad görmezler. Sükûnet tavsiyesi ve sür'atten men etme durumu izdihâmlı yerlere hamledilmiştir. İbnu Hacer, İbnu Abbas'a ait rivayetin de kaynağının Hz. Üsâme olduğunu, İbnu Abbas'ın hadisi ondan alarak rivayet ettiğini delilleriyle gösterir.

1343 ٤ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أنا ممن قدم النبي ﷺ ليلة المزدلفة في ضعفة أهله]. أخرجه الخمسة.

4. (1433)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Müzdelife gecesinde, ailesinden, erkenden taşlamaya gönderdiği zayıflar grubu arasında idim" demiştir. [Buhârî, Hacc 98; Müslim, Hacc 300, (1293); Tirmizî, Hacc 58, (892, 893); Ebu Dâvud, Menâsik 66, (1939, 1940); Nesâî, Hacc 208, (5, 261, 271, 272); İbnu Mâce, Menâsik 62, (3025).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Müzdelife'de vakfe yapılırke, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âilesinden zayıfları yani kadın ve çocukları Mina'ya müteveccihen daha erken yola çıkardığını ifade etmektedir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatında 7-8 yaşlarında bir çocuk olması haysiyetiyle, Veda haccı sırasında "zayıflar" arasında mütâlaa edilmesi tabiidir. Hadisin bazı vecihlerinde ağırlıkların, yani eşyaların da önceden gönderilenler arasında yer aldığı belirtilir.

2- Zayıfları geceleyin, önden göndermeyle ilgili Ashab'ın tatbikatına ait rivayetler de mevcuttur. Fukahâdan bunun câiz olduğuna itiraz eden olmamıştır. Ancak, bu cevaz "zayıfların dışına da çıkar mı?" "gecenin hangi saatinde çıkılabilir?" gibi sorulara farklı cevaplar verilmiştir.

★ *Alkame,* Nehâî ve Şa'bî hazretleri: Müzdelife'de gecelemeyenin haccı fevt olur (batıl olur) demişlerdir.

★ *Atâ, Zührî, Katâde Şafiî, İshâk, Kûfîler:* "Müzdelife'de gecelemeyene dem (kurban) gerekir" demişlerdir. Bunlara göre: "Gecelemiş olmak için gecenin yarısından evvel Müzdelife terkedilmelidir."

★ İmam Mâlik: "İçinden mola vermeden geçmesi halinde dem gerekir, Müzdelife'ye inmişse, ne zaman terkederse terketsin vazife tamamdır, hiçbir ceza gerekmez" demiştir.

3- Hâdise ile ilgili bir başka rivayet mevzuya aydınlık getirecektir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, amcası Abbâs'a, Müzdelife vakfesi yapıldığı gece şunu söyledi: **"Zayıflarımız ve kadınlarımızı götür, sabah namazını Mina'da kılsınlar. İnsanların sökün etmelerinden (ifâza) önce taşlarını atsınlar."**

Yaşlanıp güçsüzleşince Atâ'nın da böyle yaptığı rivayet edilir. Keza *Abdullah İbni Ömer'in, Esmâ Bintu Ebî Bekr'*in bunu tatbik ettikleri belirtilir. Buhârî'nin Esmâ (radıyallahu anhâ) ile alâkalı rivayetinde, Esmâ'nın karanlıkta taşlamayı yapıp döndükten sonra, menzilinde sabah namazını kıldığı ayrıca tasrih edilir. Bundan hareketle bir kısım ulemâ, zayıfların ve onlara refâkat eden kimselerin önce şeytan taşlaması yapabileceğine hükmetmiştir.

Fakat *Hanefîler:* "Büyük şeytana güneş doğmadan taş atılamaz" demişlerdir. Ancak güneşin doğmasından güneş doğmazdan önce olmakla beraber, fecrin doğmasından sonra ise câiz olacağı, fecirden de önce taşlayanın bunu yenilemesi gerekeceği hükme bağlanmıştır.

Taşlama ile ilgili teferruat 1442-1449 numaralı hadislerde gelecek.

1434 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [اسْتَأْذَنَتْ سَوْدَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها رسولَ اللهِ ﷺ أَنْ تُفِيضَ مِنْ جَمْعٍ بِلَيْلٍ، وَكَانَتِ امْرَأَةً ضَخْمَةً ثَبِطَةً فَأَذِنَ لَهَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: لَيْتَنِي كُنْتُ اسْتَأْذَنْتُهُ كَمَا اسْتَأْذَنَتْهُ. وَكَانَتْ عَائِشَةُ لاَ تُفِيضُ إلاَّ مَعَ الإِمَامِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

« ثَبِطَة » أى بطيئة.

5. (1434)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Sevde (radıyallahu anhâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan Müzdelife'den geceleyin ifâza yapmak için izin istedi. Sevde iri, ağır yürüyen bir kadındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona izin verdi."

Hz. Aişe (radıyallahu anhâ): "Keşte ben de onun gibi izin istemiş olsaydım" diye hayıflanırdı. (Vaktiyle izin almamış olduğu için) O, hep imamla birlikte ifâzada bulunurdu." [Buhârî, Hacc 98; Müslim, Hacc 293-296, (1290); Nesâî,Hacc 209, (5, 262), 214 (5, 266).]

AÇIKLAMA:

Rivayetin Müslim'de gelen bazı vecihleri Hz. Sevde (radıyallahu anhâ)'nin, Mina'ya izdiham olmadan dönmek maksadıyla izin istediği tasrih edilir. Keza, *Hz. Aişe* de izdihamdan önce Mina'ya varıp namazını kılamamış olduğu için pişmanlık duymuştur.

Bu vesile ile şunu belirtelim ki, cahiliye devrinde Araplar, Müzdelife vakfesini güneş doğuncaya kadar devam ettirirlerdi. "Güneş doğduğu zaman hacılar, tepelerin üzerinde vakfede olurdu, öyle ki (uzaktan bakınca) dağların başında sarık manzarasını arzederlerdi, tıpkı insanların başındaki sarık gibi" diye tasvir edilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu meselede müşriklere muhalefet vaz'etmiş, sabah vaktinin girmesinden sonra ortalık aydınlanmaya başlayınca, güneş daha doğmadan Mina'ya müteveccihen ifâzaya (sökün etmeye) müsâade etmiştir.

1435 ٦– وعنها رضى الله عنها قالت: [أَرْسَلَ رسُولُ الله ﷺ بِأُمِّ سَلَمَةَ لَيْلَةَ النَّحْرِ. فَرَمَتِ الجَمْرَةَ قَبْلَ الفَجْرِ ثُمَّ مَضَتْ فَأَفَاضَتْ] . أخرجه أبو داود والنسائي.

6. (1435)- Yine *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ümmü Seleme'yi kurban gecesi (Mina'ya) gönderdi. Ümmü Seleme, daha şafak sökmeden şeytan taşlamasını yaptı. Sonra gidip ifâza (tavafını) yaptı." [Ebu Dâvud, Menâsik 66, (1942); Nesâî, Hacc 223, (5, 272).]

AÇIKLAMA:

1- İfâza tavafı, daha önce açıklandığı üzere tavaf-ı ziyarettir. Yani haccın farz olan ikinci rüknü, ifâza tavafından sonra tekrar Mina'ya dönecek ve geri kalan menâsiki tamamlayacaktır. Hattâ Ebu Dâvud'un rivayetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber olma nöbeti o gün Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) validemizde olduğu (için, bu menâsikin icrasında) isti'câl gösterdiği belirtilmiştir.

2- Zayıflara ve hususen kadınlara tanınan bu isti'câl (acele davranma) ruhsatının bir hikmeti de şu olabilir: Kadınlar için, bu menasikin

icrasında bir saat öncelik ehemmiyetlidir. Çünkü, hayız olma halinde farz olan ifâza tavafını yapamaz. Umumiyetle muntazam periyodlarla gelen hayız nöbetini bilen kadınlar, bir iki saatlik isti'cal ile temizlik devresi içerisinde ifâza tavafını da yaparak, bir haftalık bekleme müddetini kurtarabilirler.

1436 ٧- وعن فاطمة بنت المنذر قالت: [كَانَتْ أَسْمَاءُ بِنْتُ بَكْرٍ تَأْمُرُ الَّذِى يُصَلِّى لَهَا وَلأَصْحَابِهَا الصُّبْحَ بِالْمُزْدَلِفَةِ أَنْ يُصَلِّى حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ ثُمَّ تَرْكَبُ فَتَسِيرُ إِلَى مِنًى وَلاَ تَقِفُ]. أخرجه مالك.

7. (1436)- *Fâtıma Bintu'l-Münzir* anlatıyor: "Esmâ Bintu Ebî Bekr (radıyallahu anhümâ) kendisi ve beraberindekilere Müzdelife'de sabah namazı kıldırıverecek olan kimseye, şafak söktüğü zaman kıldırmasını emredip, bineğine atlar ve Mina'ya hareket eder (yolda da) durmazdı." [Muvatta, Hacc 175, (1, 392).]

ÜÇÜNCÜ FASIL

ARAFAT VE MÜZDELİFE'DE TELBİYE

Arafat'ın öyle bir nûrâniliği ve orada yaşanan zamanın öyle bir derinliği vardır ki, o hazîrede bir kere bulunma bahtiyarlığına ermiş bir ruh, gayri hiçbir zaman bütün bütün mahvolmaz ve katiyyen dünyevîler gibi ölmez. Ömrünün bir kaç saatini Arafat'ta geçirmiş olanlar, bütün bir ömür boyu güller gibi açar durur ve asla solmazlar. Onun şefkatli, aşklı, şiirli dakikaları, hep bir sabah güneşi gibi gönül gözlerimizde ışıldar durur.. ve her yanında açık-kapalı aşkla bilenmiş, bülbül gibi şakıyan, şakıyıp kalplerinin en mahrem noktalarında petekleşmiş bulunan imanlarını, irfanlarını, muhabbetlerini ve cezb u incizaplarını haykıran insanların çığlıkları kulaklarımızda tın tın öter ve ötelere müştak gönüllerimizi coşturur. Hem öyle bir coşturur ki, bizi, en inanılmaz, en erişilmez lezzetlere çeker.. en olgun, en doyurucu vâridatla hislerimizi şahlandırır.. ve görmüş-geçirmiş varlıkların istiğnâlarına benzer şekilde gözlerimize bir büyü çalar ve bizleri özlerimizin içindeki zenginliklerde dolaştırır.

Arafat'ta, sabahlar da guruplar da hep derinlik soluklar ve ihtimal ki, en yüksek şâirlerin bile terennüm edemeyeceği nüktelerini kalplerimize boşaltır ve bize varlığımızın gayeleri adına neler ve neler fısıldarlar. Bence, ruhun uhrevîleşip incelmesi için insan hiç olmazsa ömründe bir kere Arafatlaşmalı Arafat'ı yaşamalı ve Arafat'ın tulû ve grûbunu oksijen gibi ciğerlerine çekmelidir.

Arafat'ta insan, duânın, yakarışın, iç çekiş ve iç döküşün en ürperticilerine şâhit olur. Hele ikindi sonrasına doğru, biraz da buruksu veda havasıyla eda edilen duâlar, daha bir derinlikle tüllenir, sesler, soluklar, göklerötesi meleklerin çığlıklarını hatırlatan bir enginlik ve duruluğa ulaşır. İnsan, Arafat düzlüğünde yükselen âh u efgânı duydukça, seslerdeki uhrevîlik, ebedî saadet ümidinin hâsıl ettiği rikkat, şefkat ve

recâsıyla gençleştiğini, ebedîleştiğini, büyük bir açılışa geçtiğini ve genişlediğini sanır. Hele, güneş gurûba kapanıp ta, kararan ufukların her yana buğu buğu veda duyguları saldığı dakikalarda ümitlerin cisimleşip içimize aktığını, şuurlarımızın Arafat vâridatıyla aydınlandığını ve tıpkı rüya âlemlerinde olduğu gibi, kalıplarımızdan sıyrılıp, bir kısım mânevî anlaşmazlıklara açıldığımızı.. Arafat gibi çığlık çığlığa inlediğimizi.. batan güneşle beraber eriyip gittiğimizi.. kulaklarımıza çarpan âh u efgân gibi birer feryat hâline geldiğimizi.. kuşlar gibi hafifleyip bir tür kanatlandığımızı.. ve mâhiyet değiştirip birer mânevî varlığa inkılap ettiğimizi sanır ve hayretler içinde, olduğumuz yerde kalakalırız.

Arafat, insanların bütün bir gün, melek mevkibleri arasında dolaşıp durduğu, otururken-kalkarken sürekli semâvîlik solukladığı, Hakk rahmetinin sağnak sağnak gönüllerimize boşaldığı ve hâdiselerin hep ümit televvünlü cereyan ettiği bir rahmet yamacı ve hesap endişeli bir Arasat meydanıdır. Dünyaya ait herşeyden sıyrılmış ve soyunmuş insanlar, hesap, terazi, mîzân endişesi ve rahmet ümidiyle hep hayaletler gibi dolaşırlar onun düzlüklerinde. Affolacaklarını umar, kurtuluşa ereceklerinin hülyalarını yaşar ve bu bir tek günü, senelerin vâridâtını elde edebilecek şekilde değerlendirirler.. değerlendirirler ama, yine de bir başka yerde duâ edip yakarışa geçmeleri lâzım geldiğini de söküp kafalarından atamazlar.

Atmalarına gerek de yok, zîra bir kaç adım ötede bağrını açmış Müzdelife onları bekliyor. Vicdanlarımızdan, Müzdelife'nin bizi beklediği mesajını alır almaz, içinde bulunduğumuz ışıklardan ve ümitle bize tebessüm eden Arafat'tan ayrılır, rükua nisbetle secde seviyesinde Allah'a yakın olmanın ünvanı sayılan Müzdelife'ye yürürüz.. sonsuza, mekânsızlığa, ebediyete ve Allah'a yürüdüğümüz gibi Müzdelife'ye yürürüz. Tamamlanmaya yüz tutmuş mehtâbın, dağ-dere, vadi-yamaç her yanı aydınlatan ışıklarla cilveleştiği bir mübarek mekânda ve göklerin yere indiği, arzın semâvîleştiği duyguları içinde, kendimizi, orada, Hakk'a ulaştıran ayrı bir rıhtım, ayrı bir liman ve ayrı bir rampada buluruz. Kâbe'den beri değişmeyen halleriyle göklerin pırıl pırıl çehresinin, hacıların simalarındaki akislerini, Allah'a yönelmiş yalvaran bu sâdık bendelerin seslerini bedenlerimizde, ruhlarımızda, gözlerimizde ve gönüllerimizde duyarak ötelerde dolaşıyor gibi öteleşir, meleklerle ve melekûtla hemhâl olur uhrevîleşir ve kendimizi bütün bütün rahmetin enginliklerine salarız.

İbnu Abbas, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun, Arafat'ta ümmeti adına

sarih olarak elde edemediği önemli bir reçete ve beraati Müzdelife'de elde ettiğini söyler. Gönlüm bu tesbitin yüzde yüz doğru olmasını ne kadar arzu ederdi..! Eğer, Hz. İbnu Abbas'ın dediği gibi ise, başkaların secdeye varmışlığı ölçüsünde insanları Allah'a yaklaştıran Müzdelife, bir başka feryâd u figân, bir başka âh u zâr ister..

Müzdelife'nin hemen her yanında, lambalardan akseden ışıklarla, hacıların parıldayan yüzleri, buğulu bakışları ve heyecanla çarpan sineleri, sadece gecesiyle tanıdığımız o mübarek sahaya büyüleyen ayrı bir güzellik katar. Hele gece ilerleyince her yanı daha derin bir esrar bürür. Bir kısım kimseler ertesi günkü zor vazifeleri için dinlenirken, sabaha kadar elpençe divan duran insanlar da vardır. Sesini sinesine çekip duygularıyla tıpkı bir mızrap gibi gönlünden gönül ehline nâmeler dinleten bu engin ruhlar kim bilir neler düşünür, neler söyler ve içlerinden neler geçirirler..! Kalp sesleri her zaman kendilerini aşan bir seviyede cereyan eder ve meleklerin soluklarıyla atbaşıdır. Kalbini dinleyen ve kalbiyle konuşan bu zamanüstü insanlar, şimdi seslendirdikleri bu gönül bestelerinin yanında, daha önce, ondan da önce, duygu mızrabıyla gönül telleri üzerinde duyurup duymaya çalıştıkları ne kadar nâme varsa, hepsini bir koro gibi birden duyar, birden dinler ve geçmişlerini bu günle beraber bir zevk zemzemesi hâlinde yudumlarlar.

Ufuklarda şafak emâreleri tüllenmeye başlayınca, bir gün önce Arafat'ta yaşanan ses-soluk, his-heyecan katlanarak bütünüyle Müzdelife'ye akar.. akar ve tan yeri bir sürü his, bir sürü iniltiye karışarak ağarır. Namaz dışı Hakk'a yönelişler, namaz içi teveccühler ve namazın içine akıp kunutlaşan duâlar her biri Hakk'a yakınlığın ayrı bir buudu olarak keyfiyetlerüstü bir derinlikte edâ edilirler.

Bazen dörtbir yanımızı saran ve bütün duygularımızı okşayan bir ipek urba gibi.. bazen ümitlerimize fer ve acılarımıza tesellibahş olan semâvî eller gibi.. bazen ocaklar gibi yanan sinelerimize su serpen birer tulumba gibi.. bazen ruhlarımıza en yüce hakikati duyurup gönüllerimize ürpertiler salan ezanlar gibi.. bazen yıkılmış, dağılmış eski dünyamızın parçalarını biraraya getirerek, özümüzden, ebediyetimizden, dünyamızdan, ukhâmızdan öyle ma'nalar duyurulur ki, kendimizi yeniden keşfediyor, özümüzü daha yakından tanıyor, dünyaya farklı bir zâviyeden uyanıyor, ukbâyı da ayrı bir yakınlık, ayrı bir netlik içinde görüyor gibi oluruz.

Bu yalvarış ve yakarışlar, güneş ışınları yeni bir günün müjdesiyle ufukta belireceği âna kadar da devam eder. Güneş doğarken de, adeta o

âna kadar secdede olan başlar, bir başka yakınlığa ulaşmak için yeniden "şedd-i rihâl" eder ve yollara koyulurlar. Şimdi, önümüzde daha önce de uğrayıp ve vadi vadi selam durup geçtiğimiz Mina var. Safvete ermiş kalplerin, düz mantığa zimam vurup ruhun eline teslim edecekleri Mina... Teslimiyete ermiş gönüllerin inkıyadlarını ortaya koyacakları Mina.. Hz. Âdem'den Hz. İbrâhim'e, ondan da insan nev'inin şeref yıldızına kadar binlerin yüz binlerin akıl ve mantıklarını gemleyip muhâkemelerini kalple irtibatlandırdıkları Mina... Nihayet bütün bunlardan sonra, şeytanı taşlar-ken nefislerimizin de paylarını aldıkları, ayrıca ibadetin esası sayılan taabbüdîliğin ma'şerî vicdan tarafından temsil edildiği Mina... Ve şeytan taşlamanın yanında daha neler neler yapılır orada.. kurban, traş, hac esvâbından soyunma.. ve yol boyu derinleştirilen konsantrasyondan sonra tam bir metafizik gerilimle eda edilen farz tavaf bunlardan sadece birkaçı.[59]

Telbiye, ihrama giren hacının lebbeyk Allahümme lebbeyk diye başlayan duayı, belli bir âdâba göre, yüksek sesle okumasıdır. (Teferruat için 1164 numaralı hadise bak.)

1437 ١ - عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [كانَ أُسامَةُ رِدْفَ رسولِ الله ﷺ مِنْ عرفة إلى المُزْدَلِفة. ثُمَّ أرْدَفَ الفَضْلَ مِنْ مزدلفة إلى منى فَكِلاهُمَا قالاَ: لَمْ يزلْ رسولُ الله ﷺ يلبِّى حتَّى رمى جمرة العقبة]. أخرجه الخمسة.

1. (1437)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Üsâme (radıyallahu anh) Arafat'tan Müzdelife'ye kadar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terkisinde idi. Sonra Müzdelife'den Mina'ya kadar da Fadl İbnu Abbâs'ı terkisine aldı. Her ikisi de: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* büyük şeytanı (Cemretu'l-Akabe) taşlayıncaya kadar telbiyeyi bırakmadı" demiştir." [Buhârî, Hacc 86, Cihâd 126; Müslim, Hacc 266, (1281); Tirmizî, Hacc 78, (918); Ebu Dâvud, Menâsik 28, (1815); Nesâî, Hacc 216, (5, 268), 229, (Buhârî'de gösterilen bablarda rivayet mânâ yönüyle mevcuttur, lâfzan değil).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihramın giyilme anından itibaren yüksek sesle söylenmeye başlayan ve haccın alemi durumunda olan telbiyenin ne zaman sona ereceğini belirlemektedir: Büyük şeytan diye bilinen cemretü'l-Akabe'ye taş atıncaya kadar, yani bayramın birinci günü sabahına kadar devam etmektedir.

---

59 - Sızıntı, Haziran, 1994

Büyük şeytana ilk taşın atılmasıyla mı, yoksa hepsinin atılmasıyla mı telbiye kesilmeli? sorusuna farklı cevap verilmiştir. Cumhur "ilk taşlama ile kesilmesi gerekir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve bâzı Şâfiîler "İkinciye kadar devam eder" demiştir.

Nevevî, bu konda Cumhur'un, Müslim'de tahric edilmiş olan, لَمْ يَزَلْ يُلَبِّي حَتَّى بَلَغَ الجَمْرَةَ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemretu'l-Akabe'ye (büyük şeytan) varıncaya kadar telbiye getirdi" hadisini esas alarak: *"Bayram sabahı büyük şeytana taş atmaya başlayıncaya kadar telbiye devam eder"* dediğini belirtir. İmam Şâfiî, Sevrî, Ebû Hanife, Ebu Sevr, Sahâbe ve Tâbiîn'den birçok ulemâ grubu buna hükmetmiştir.

★ Hasan Basrî: "Arefe günü sabah namazını kılıncaya kadar telbiyeye devam edilir" demiştir.

★ Hz. Ali, İbnu Ömer, Hz. Aişe, Mâlik, Medine fukahâsının cumhuru: "Arefe günü, güneşin zevâline kadar telbiye okunur, vakfeler başlayınca kesilir" demiştir.

★ Ahmed İbnu Hanbel, İshak ve bazı selef: "Büyük şeytan taşlaması bitinceye kadar devam edilir" demiştir.

Nevevî bu bilgileri verdikten sonra der ki: "Şâfiî'nin ve Cumhur'un delili, sadedinde olunan sahih hadistir. Bunun dışındakilerin muhalefette delilleri yoktur, Cumhur'un bu görüşü sünnete uygundur.

Ahmed İbnu Hanbel'in dayandığı rivayeti de Cumhur: "Ondan murad taşların atılmasına başlamaktır" diyerek iki rivayeti te'lif etmiştir.

1337 ٢- وعن سعيد بن جبير قال: [كُنْتُ مَعَ ابنِ عبَّاسٍ بعرفةَ فقال: مالي لاَ أسْمعُ النَّاسَ يلبُّونَ؟ قلتُ: يخافُونَ من معاويةَ. فخرجَ من فُسطاطهِ وهو يقولُ: لبَّيكَ اللَّهُمَّ لبَّيكَ فإنَّهم قد تركُوا السُّنَّةَ عن بغضِ عليٍّ]. أخرجه النسائي.

2. (1438)- *Said İbnu Cübeyr* anlatıyor: "Ben, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ile Arafat'ta beraberdim. Bir ara bana:

"Niye halkın telbiyesini işitmiyorum?" diye sordu, ben kendisine:

"Muâviye (radıyallahu anh)'den korkuyorlar!" dedim. Bunun üzerine:

"Lebbeyk Allahümme lebbeyk, bu insanlar Ali'ye buğuzları sebebiyle sünneti terketmişler!" diyerek çadırından çıktı." [Nesâî, Hacc 197 (5, 253).]

AÇIKLAMA:

Sindî der ki: "Bu rivayetle, Arafat'ta telbiye okumak hususunda

âlimler arasındaki ihtilâfın kaynağı ve iki fırkadan hangi tarafın haklı olduğu ortaya çıkmaktadır." Ancak rivayetler arasındaki irtibatı değerlendirmeden acele hükme gitmek tatminkâr olmamaktadır. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a göre telbiye haccın şiârıdır التلبية شعار الحج ve ihramdan çıkıncaya kadar devam etmelidir. İhramdan çıkma da remyü'l-cimarla (şeytan taşlamak) tahakkuk eder. Cumhur da bunu benimsiyor. Bu görüşün isabetliliğini kabul ederken, Ashab-ı Kiram (radıyallahu anhüm ecmaîn)'ı rencide etmenin hiçbir gereği yok.

Hz. Ali, Hz.Aişe, İbnu Ömer, İmam Mâlik ve Medine fukahâsının çoğunluğunun: "Telbiye, arefe günü öğleye kadar, yani vakfelerin başlamasına kadar devam eder" dediklerini önceki rivayette belirtmiş idik.

Şu halde, arefe günü öğleden sonra telbiye getirmemek Hz.Ali'nin zaten mezhebi olmaktadır. Mâlikî mezhebinden olan Zürkânî: "Hz. Ali ve Hz. Aişe gibi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlığı ile bilinen iki sahâbenin, arefe günü öğleden itibaren telbiyeyi kesmeleri, Cumhur'un amel ettiği, *Fadl İbnu Abbâs*'ın hadisinin -sahih olsa dahi- amel dışı tutulması gereğine en kuvvetli delildir" der. Bir kısım tâli meselelerde ulemâ ve Ashab arasında ihtilaf görüldüğü gibi burada da bir ihtilâf sözkonusudur. Rivayetler değerlendirilirken hepsinin birlikte gözönüne alınması gerekir. Sadedinde olduğumuz rivâyet, siyasetle ilmi karıştıran istisnâî bir muhtevâ taşır ve Ashâb'a ta'nı işmâm eder. Ulemâ, "Ashab'a ta'nı mutazammın rivayet, öyle olmayanla teâruz ederse mercuh olur" prensibini va'zeder. Binaenaleyh bu rivayeti tahlil etmeden Sindî'nin acele hükme gitmesini ilmî bulmuyoruz. Sadece Nesâî'de yer almış olan rivayetin diğerlerine muhâlefeti zâhirdir.

İbnu Hacer, Tahâvî'den yaptığı bir naklin yorumunda, "meşru olmadığı için değil, başka zikirlerle meşgul oldukları için vakfe yerlerinde hacıların telbiyeyi terketmiş olduklarını belirterek: "Böylece ihtilâflar da birleştirilmiş olur" der.

1439 ٣– وعن محمد ابن أبى بكر الثقفى قال: [سألْتُ أنسَ بنَ مالكٍ ونحنُ غاديَانِ منْ منًى إلى عرفاتَ عنِ التلْبيةِ كيفَ كنتم تصنعونَ مع النبيِّ ﷺ؟ قال: كانَ يلبِّى الملبِّى فلا ينكرُ عليه، ويكبِّرُ فلا ينكرُ عليه. ويهلِّلُ فلا ينكرُ عليه، ولاَ يعيبُ أحدٌ علَى صاحبِه]. أخرجه الثلاثة والنسائى.

3. (1439)- *Muhamed İbnu Ebî Bekr es-Sakafî* anlatıyor: "Arafat'tan

Mina'ya gelirken, beraberindeki Enes İbnu Mâlik (radıyallahu anh)'e telbiyeden sorarak:

"Siz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile nasıl yapıyordunuz?" dedim. Bana:

"Dileyen telbiye getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) müdâhale etmezdi. Dileyen tekbir getirirdi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ona da mudâhale etmezdi! Dileyen de tehlil getirirdi, ona da müdâhale etmezdi. Bizden kimse, (farklı zikirler de bulunduğu için) arkadaşını ayıplamazdı." [Buhârî, Hacc 86, İydeyn 12; Müslim, Hacc 274, (1285); Nesâî, Hacc 192, (5, 250).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, ihramlının telbiye ile birlikte başka zikirler de yapabileceğine delildir. Telbiye ile birlikte tehlil, tekbir gibi diğer zikirler de meşru olmakla birlikte, hacc sırasında telbiye hepsinden efdaldir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) telbiye için *"Haccın şiârıdır"* der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da hacc sırasında okunacak telbiyelerin ehemmiyetini belirtmiş ve şahsen remy-i cimâr denen şeytan taşlamasına kadar aralıksız devam etmiştir (1437. hadis). İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ): "Ben Hz.Ömer'le on bir kere haccettim. Ömer, remy-i cimâra kadar telbiye bırakmazdı" der.

Şu halde yukarıdaki hadis, haccda tekbir veya tehlilin, telbiyenin yerini tutacağına, telbiyenin terkedileceğine delil olmayıp, hacda ara sıra telbiyeyi ile birlikte başka zikirlerin de olabileceğine bir ruhsattır, ulemâ böyle anlamıştır.

Nevevî: *"Haccda telbiye, tekbirden efdaldir"* der.

٤– وعن جعفر بن محمد عن أبيه قال: [كَانَ عليٌّ رَضِيَ اللهُ عنه يلَبِّي بالحجِّ حتّى
1440 إذا زَاغتِ الشّمسُ مِن يومِ عرفة قطعَ التّلبية]. أخرجه مالك.

4. (1440)- *Ca'fer İbnu Muhammed* babasından naklen anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh), haccda, arefe günü güneşin zeval noktasına gelmesine kadar telbiyeye devam eder, ondan sonra keserdi." [Muvatta,Hacc 44, (1, 338).]

٥– وعن أسامة رضي الله عنه قال: [كُنْتُ رِدْفَ رسولِ الله ﷺ بعرفة فرفع يديه
1441 يدعو فمالَتْ به ناقته فسقط خِطامها فتناول الخطام بإحدى يديه وهو رافعٌ

يَدَه الأُخْرَى]. أخرجه النسائي.

5. (1441)- *Hz. Üsâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Arafat'da ben Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın devesinin terkisinde idim. Bir ara dua için ellerini kaldırmıştı. (O esnada) deve, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ı eğdi.Derken yuları düştü. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm) yuları elinin biriyle tutup, diğer elini kaldırarak duasına devam etti." [Nesâî, Hacc 202, (5, 254).]

AÇIKLAMA:

İmam Nesâî bu hadisi, "Arafat'ta dua ederken elleri kaldırmak" başlığı altında kaydetmek suretiyle dua ederken Arafat'ta da ellerin kaldırılacağı hükmünü çıkarır.

Ayrıca, hayvanın üstünde giderken de dua edilebileceği, bir elle hayvanın yularını tutarken veya bir el meşgulken, diğer tek elin dua için kaldırılabileceğini de hadisten anlamaktayız.

YEDİNCİ BAB
REMY (ŞEYTAN TAŞLAMA)

Bu babta dört fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

REMYİN KEYFİYETİ

İKİNCİ FASIL

REMYİN VAKTİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

REMY
(ŞEYTAN TAŞLAMA)

Remy, lügat olarak atmak demektir. Hacc ıstılahı olarak remy, "şeytan taşlamak" mânasına gelen bir hacc menasikini ifade eder. *Remyü'l-Cimâr* tâbiri daha tamdır, taşların atılması demektir. Cimâr veya cemerât, "cemre"nin cem'idir. Cemre: Nohut büyüklüğünde ufacık taş, bu taşlardan müteşekkil yığın, ateş gibi daha başka mânalara da gelir. Dilimizdeki çakıl kelimesi tam olmasa da en yakın karşılık olabilir. Çünkü Türkçe'de kum kelimesi daha ufak taşlara ıtlak olnur. Taş ise büyük küçük her çeşidi için kullanılır. Şunu da kaydedelim; c.m.r. maddesi Arapça'da ictima etmek, toplanmak mânasına da gelir. Bu sebeple, "insanlar yanlarında toplandığı için onlara cemre denmiştir"diye tahmin yürüten olduğu gibi "Hz. Âdem'e -veya İbrahim'e- şeytan ârız olunca ona burada taş attığı için bu ismi almıştır" da denmiştir.

Remyü'l-cimâr, sâdece hacc menasikinde vardır, umrede yoktur. Haccın aslî vâciblerindendir. Taş atma mahalleri Mina'dadır. Birbirine yakın üç taş kümesidir:

1. Cemre-i Akabe: Buna halkımız *"Büyük Şeytan"* der.

2. Cemre-i Vusta: Halkımız buna *"Orta Şeytan"* der.

3. Cemre-i Ûlâ: Buna da halkımız *"Küçük Şeytan"* der.

Bayramın birinci günü cemre-i Akabe'ye 7 taş atılır.

Bayramın 2. 3. ve 4. günleri her birine 7'şer taş atılır.

Acele etmek isteyen üçüncü günü, güneş batmadan önce Mina'yı terkeder ve dördüncü günü kalmaz.

BİRİNCİ FASIL

REMYİN KEYFİYETİ (NASIL YAPILDIĞI)

1442 ١ – عن عبدالرحمن بن زيد قال: [رمى ابنُ مسعودٍ جمرةَ العقبة من بطن الوادى بسبعِ حصياتٍ يُكبّرُ مع كلِّ حصاةٍ؛ وجعل البيتَ عن يسارِه، ومنى عن يمينه. فقيل له: إنّ ناساً يرمونها من فوقها. فقال: هذا والّذى لا إله غيره مقامُ الّذى أُنزلت عليه سورة البقرة]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (1442)- *Abdurrahman İbnu Zeyd* anlatıyor: "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh), vadinin dibinden yedi çakıl atarak büyük şeytanı taşladı. Her taşı attıkça tekbir getriyordu. Bu sırada Beytullah sol tarafında, Mina da sağında olacak şekilde durmuştu. Kendisine:

"İnsanlar, taşları yukarısından atıyorlar!" denince şu cevabı verdi:

"Burası, kendinden başka ilâh olmayan Zat'a kasem olsun, Bakara sûresinin üzerine indiği makamdır." [Buhârî, Hacc 135, 136, 137, 138; Müslim, Hacc 305, (1296); Tirmizî, Hacc 64, (901); Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1974); Nesâî, Hacc 226, (5, 273).]

AÇIKLAMA:

1- Şerh kitapları, üç cemrenin yani taşlama yerlerinin coğrafî vaziyetleri itibariyle az çok farklı olduğunu belirtir. Büyük şeytan denen cemretu'l-Akabe vâdinin dibinde, düzlüktedir, diğer ikisi meyilli inen bir mevzidedir. Şimdilerde inşaat ve tesviyeler sebebiyle üçü de aynı pozisyonu taşırlar. Hadislerden gelen bâzı ifadeleri anlamak için aradaki bu farkın zaman zaman hatırlanması gerekecektir. Nitekim burada büyük şeytanın taşlanması söz konusudur. Bu sebeple vadinin dibinden olduğu tasrih edilmektedir. Kadim dönemde öbürlerine taşları üstten, (herhalde yan yamaçlardan) atmak mümkünmüş.

2- Hemen belirtelim ki, *cemretü'l-Akabe* ile diğer iki cemre arasında şu farklara da dikkat çekilir:

a) Bayramın birinci günü sadece büyük cemreye taş atılır, diğerlerine atılmaz.

b) Büyük cemrenin yanında durulmaz, hemen terkedilir. Öbürlerinin yanında durulup dua edilir.

c) Kuşluk vaktinde taşlar atılır.

d) Aşağısından atılması müstehabdır.

3- *Taşların adedi:* Sadedinde olduğumuz rivayet İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un yedi taş attığını ifade eder. Her seferinde taşlama, yedi ayrı taşın ard arda atılmasıyla tamamlanır. Alimler taşın yedi olması gereğinde müttefiktirler. Altı da olabileceğine dâir zayıf bir rivâyet vardır. İmam Mâlik ve Evzâî: "Bir kimse yediden az atar, tedarik de edemezse, dem (kurban) gerekir" demişlerdir. İmam Şâfiî: "Bir taşın terki bir müdd tasadduku gerektirir, iki taşın terki de iki müdd gerektirir, üç ve daha fazla için bir dem gerekir" demiştir. Hanefiler: "Üç cemrede de taşların yarıdan azı terkedilirse yarım sa' tasadduk edilir, fazla olursa dem gerekir" demiştir.

4- *İbnu Hacer, cemretu'l-Akabe*'nin yani büyük şeytanın Mina'da omayıp, Mina'nın Mekke hududunda olduğunu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hicret etmek için Ensar'dan burada biat aldığını belirtir.

5- Rivayet *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh)'un taş atma sırasında Mina sağ, Beytullah sol cihetinde olacak şekilde durduğunu belirtir. Tirmizî'nin bir rivayetinde kıbleye yönelerek taş attığı belirtilir, Cumhur öncekini esas almıştır. Şâfiîlerden Râfiî kıbleyi arkaya alarak cemreye yönelmek gerektiğine kesin hükmeder. Cemre sağına gelecek şekilde kıbleye yönelerek taş atılmalı diyen de olmuştur. Ancak, ulemâ şu hususta icma etmiştir: *"Esas olan taşın atılmasıdır, hangi istikametten kolayına gelirse oradan atar, câizdir."* İhtilaf efdaliyettedir.

6- **"Burası, Bakara sûresinin üzerine indiği makamdır"** ifadesine gelince, İbnu Hacer şu açıklamayı yapar: "Haccla ilgili fiillerden çoğu Bakara sûresinde mezkurdur. Sanki şöyle demek istemiştir: *"Burası öyle bir makamdır ki, ahkâmu'l-menâsik bunun üzerine indirilmiştir."* İbnu Mesud, bu ifadesiyle, hacc ahkâmının tevkifî olduğuna, yâni vahiyle tesbit edildiğine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ictihadına dayanmadığına dikkat çekmek istemiştir." Başka yorumlar da var.

7- Bu hadise dayanarak, âlimler, taşların teker teker atılması gereğine hükmetmişlerdir. Çünkü: "Her taşı attıkça tekbir getiriyordu" denmektedir. Bu ancak teker teker atmakla olur. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de: خُذُوا عَنِّى مَنَاسِكَكُمْ **"Hacc menâsikini benden alın"** buyurmuştur. Mamaafih Ebu Hanife ve Atâ: "Hepsini birden atsa da câizdir" demişlerdir.

8- Taşlama sırasında tekbir getirileceğine hükmedilmiştir, ancak tekbiri terkedene herhangi bir şey gerekmeyeceğinde ulemâ icma etmiştir.

9- Bazı rivayetlerde, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un büyük şeytanı taşlayıp tamamlayınca şu duâyı yaptığı belirtilir:

اللّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا **"Allah'ım haccımı makbul, günahımı mağfur kıl!"**

1443 ٢ – وعند الترمذى والنسائى: [أتَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ فَاسْتَبْطَنَ الْوَادِىَ وَاسْتَقْبَلَ الْكَعْبَةَ وَجَعَلَ يَرْمِى الْجَمْرَةَ عَلَى حَاجِبِهِ الأَيْمَنِ. وذكرا نحوه].

2. (1443)- *Tirmizî* ve *Nesâî*'de şöyle denmiştir: *"(İbnu Mes'ud) Akabe cemresine geldi. Vâdinin dibinde durdu, kıbleye karşı yönelip, sağ kaşının üst hizasından yığına (taşları) atmaya başladı..."* [Tirmizî, Hacc 64, (901).]

1444 ٣ – وعن سعد رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قال: [رَجَعْنَا فِي الْحَجَّةِ مَعَ النَّبِىِّ ﷺ وَبَعْضُنَا يَقُولُ: رَمَيْتُ بِسَبْعِ حَصَيَاتٍ، وَبَعْضٌ يَقُولُ: بِسِتٍّ، وَلاَ يَعِيبُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ].

3. (1444)- *Hz. Sâd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Veda haccından Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber döndük. (Yolda konuşurken) bâzılarımız "Yedi taş attım" bazılarımız da: "Altı taş attım" diyordu, kimse kimseyi bu sebeple kınamıyordu." [Nesâî, Hacc 227, (5, 275).]

NOT: Atılacak taşların miktarını, eksik olması halinde terettüp edecek müeyyideyi 1442 numaralı hadiste açıkladık.

1445 ٤ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللّهُ عَنْهُمَا قال: [قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ غَدَاةَ الْعَقَبَةِ وَهُوَ عَلَى رَاحِلَتِهِ: هَاتِ الْقُطْ لِى. فَلَقَطْتُ لَهُ حَصَيَاتٍ مِنْ حَصَى الْخَذْفِ. فَلَمَّا وَضَعْتُهُنَّ فِي يَدِهِ قَالَ: بِأَمْثَالِ هؤُلاَءِ. إيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ، فَإنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالْغُلُوِّ فِي الدِّينِ]. أخرجهما النسائى.

« وحصى الخَذْف » بالخاء المعجمة.

4. (1445)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Akabe (taşlaması) sabahı, bineğinin üzerindeyken:

"Bana (taş) toplayıver!" dedi. Ben de (şehadet ve başparmaklarla atılabilecek büyüklükte) ufak taşlardan onun için topladım. Avucuna koyduğum sırada:

"İşte bunlar gibi. Dinde aşırılıktan sakının. Sizden öncekileri, dinde aşırılıkları helâk etmiştir!" dedi." [Nesâî, Hacc 217, (5, 268).]

AÇIKLAMA:

Burada, öncelikle atılacak taşların büyüklüğü tebârüz ettirilmek istenmiştir. حصى الخذف "Parmakla veya sapanla atma taşı" demektir. Şehâdet parmağımıza koyup başparmağımızla fırlatmaya elverişli büyüklükte taş. Umumiyetle nohut büyüklüğünde diye târif edilir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"İşte bunlar gibi!"* demesi, kendisi için *İbnu Abbâs*'ın toplamış olduğu belirtilen büyüklükteki taşları normal bulduğunu belirtmek içindir. *"Dinde aşırılıktan kaçın..."* nasihatı umumî mânada anlaşılabileceği gibi, taşlama ile ilgili daha hususî mânada da anlaşılabilir. Taşlama ile ilgili olan mânası şudur: "Burada daha büyük taş atmaya, taşdan başka birşey atmaya kalkmayın, belirtilen sayıdan fazla da atmayın..."

Hacc yapanlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu tavsiyesine rağmen, taşlama sırasında Müslümanların ne denli cahilliklerine rastlamaz ki! İri taş atanlar, şemsiye, sopa, ayakkabı atanlar, taşlama mahalline fırlayıp ayaklarıyla ezmeye çalışanlar vs. Halbuki bütün menâsik, kulun imtihanına yönelik bir kısım sembollerden ibarettir. Onun sırrı, mânası, değeri, o menâsiki dinin koyduğu çerçeve içerisinde "Allah'ın rızasını tahsil" niyetiyle yapmakdır. Bir kısım aklî izahlar getirmek, icra edilen fiillerden müşahhas, maddî neticeler beklemek hacc farizasının mânasını anlamamak olur. İşte bu menâsikin, aklî izahı hiç olmayan safhası şeytan taşlama safhasıdır. Attığımız cisimlerin "emri yerine getirerek Allah'ın rızasını kazanmak"tan başka hiçbir gayesi yoktur. Şeytan öncelikle herkesin kendi içindedir. Öyle ise mü'mine düşen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vaz'ettiği edeb çerçevesinde bu menâsikin yerine getirilmesidir.

Âlimler *"Dinde aşırı olmayın"* nasihatını daha umumî mânada anlayarak: "Hiçbir şeyde ifrat ve tefrite düşmeyin, sevdiğinizi fazla sevmek, sevmediğinize fazla buğzetmek yaraşmaz... Dinî meselelerin inceliklerine fazla inmeyin, sebep ve illetlerini aramada aşırı gitmeyin..." demişler, ifrat ve tefritin itikadda ve amelde olabileceğine dikkat çekmişlerdir. Bizden öncekilerden Hıristiyanların Hz.İsâ'yı ifrat derecede sevme sonucu ilahlaştırarak sapıklığa düştükleri ve böylece helak oldukları da misal olarak verilmiştir.

İKİNCİ FASIL

TAŞLAMANIN (REMY) VAKTİ

Yevm-i nahr (Kurban kesme günü): Zilhicce'nin 10. günü.

Eyyâm-ı nahr (Kurban kesme günleri): Zilhicce'nin 10, 11, 12. günleri

Eyyâm-ı teşrîk (Teşrik günleri): Zilhicce'nin 11, 12,13. günleri.

Nefr-i evvel (Mina'dan birinci hareket günü): Zilhicce'nin 12. günü.

Nefr-i âhir (Mina'dan sonuncu hareket günü): Zilhicce'nin 13. günü.

Zeval: Güneşin öğle vakti, ikindi yönüne kayma ânı.

1446 ١ – عن جابر رضى الله عنه قال: [رأيتُ رسولَ الله ﷺ يرمِى يومَ النّحرِ ضُحىً. وأمّا بعدَ ذلكَ فبعدَ زوالِ الشّمسِ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. (1446)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yevm-i nahrde kuşluk vakti taş atarken gördüm. Ama bundan sonraki günlerde, güneşin zevâlinden (öğle vaktinden) sonra taş attı." [Müslim, Hacc 313, (1299); Tirmizî, Hacc 59, (894); Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1971); Nesâî, Hacc 221, (5, 270). Bu hadisi Buhârî, muallak olarak zikretmiştir, Hacc 134.]

AÇIKLAMA:

Rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cemretu'l-Akabe'ye bayramın birinci günü kuşluk vakti taş attığını, diğer iki cemreye öğleden sonraları, güneş tepeden ikindi tarafına kaymasından itibâren taş attığını gösterir.

Bu meselede bâzı ihtilâflar olmuştur:

★ Cumhur, bu hadisi esas alarak, bayramın ilk günü dışındaki taşlamaların öğleden sonra yapılmasının sünnete uygun olduğunu söylemiştir.

★ *Atâ* ve *Tâvus:* "Öğleden evvel de câizdir" demiştir.

★ Hanefîler, yevm-i nefr denilen bayramın ikinci gününde zevalden önce taş atmaya ruhsat vermiştir.

★ *İshak İbnu Râhuye:* "Zevalden önce atan, bunu üçüncü günü iade eder" der.

1447 ٢ – وعن نافع: [أنَّ ابنةَ أخٍ لصفيَّةَ بنتِ أبى عُبيدٍ امرأة عبدِ الله ابن عُمر نُفِسَتْ بالمُزدلفة فتخلَّفتْ هى وصفيَّةُ حتَّى أتتا منى بعدَ أنْ غربتِ الشمسُ يومَ النَّحرِ فأمرهُما ابنُ عُمر أنْ ترْميا حين قدِمتا ولم يرَ عليهما بأساً]. أخرجه مالك.

2. (1447)- *Nâfi'* anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in zevcesi Safiyye Bintu Ebî Ubeyd'in oğlan kardeşinin kızı Müzdelife'de nifas oldu (doğum yaptı). Bu yüzden o da, Safiyye de geri kaldılar ve Mina' ya yevm-i nahrde güneş battıktan sonra geldiler. Hz. Abdulllah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) onlara geldikleri anda taş atmalarını emretti ve bu gecikmeden dolayı onların herhangi bir kefaret ödemesine hükmetmedi." [Muvatta, Hacc 220,(1, 409).]

AÇIKLAMA:

Burada, bir özre mebni, vakti içerisinde taşlamayı yapmayanın durumu aydınlatılmış oluyor. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) yetiştikleri anda taşı atmalarına ruhsat veriyor ve özürleri sebebiyle herhangi bir kefaret gerekmeyeceğini söylüyor. Ancak *İmâm Mâlik,* bu durumda taş vakti içinde atılmadığından bir kurban kesilmesini müstehab addetmiştir.

İmam-ı Malik'in, taşlama günleri içerisinde taş atmayı akşama kadar unutan bir kimsenin akşamdan sonra hatırlaması halinde, gece veya gündüz, ne zaman hatırlayacak olursa hemen atması gerektiğine hükmeder. Ancak, "Mina'dan ayrılıp Mekke'ye geldikten sonra hatırlayacak olursa bir kurban kesmesi vacib olur" der.

1448 ٣ – وعن أبى البَدَّاح عاصم بن عدىّ عن أبيه رَضِىَ اللهُ عَنْهُ [أنَّ رسولَ الله ﷺ أرْخص لرعاء الإبلِ في البيتوتة عن منى يرمون يوم النَّحرِ ثُمّ يرمون الغد ومن بعد الغد ليومين ثُم يرمون يوم النَّفرِ]. أخرجه الأربعة.

وقال مالك: تفسيرُ ذلك فيما نرى والله أعلم: أنَّهُم يرمون يوم النحر فإذا مضى

اليومُ الذى يليه رموا من الغد وذلك يوم النَّفْر الأول يرمون لليوم الذي مضى ثم يرمون ليومهم ذلك لأنه لا يقْضى أحد شيئاً حتى يجبَ عليه فإذا وجب عليه ومضى كان القضاء بعد ذلك. فإنْ بدا لهم في النَّفْر، فقد فرَغوا، وإنْ أقاموا إلى الغد رموا مع الناس يوم النَّفْرِ الآخر ونَفرُوا.

3. (1448)- *Ebu'l-Beddâh Âsım İbnu Adiyy,* babası Adiyy (radıyallahu anh)'den naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* develerin çobanına, yevm-i nahrde taş atmışlarsa, ertesi gün taş atmayıp develerle kalmaya, sonra da iki günlük taş atmaya ve yevm-i nefrde atmaya ruhsat tanıdı."

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, şeytan taşlama programında hacc yapan çobanlara mahsus olmak üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tanıdığı bir ruhsatı mevzubahis etmektedir. Ancak hemen belirtelim ki, hadisi âlimler birbirinden farklı değerlendirmelere tâbi tutmuşlardır. Mevzubahis olan farklılık, rivayetlerdeki ihtilâflar kadar, hadisin ifadesindeki kapalılık ve esneklikten de kaynaklanmaktadır.

1) Bazı yorumculara göre, hadiste çobanların şöyle taşlamasına cevaz verilmiştir: Zilhicce'nin 10'unda cemre-i Akabe taşlaması yapacak, ertesi günü, yani 11 Zilhicce günü, hem o günün taşlamasını, hem de bir gün sonrasının yani 12 Zilhicce'nin taşlamasını beraberce yapacaktır. Böylece bir sonrası günün taşlamalarını öne almış olacaktır. Hadisin, *Tirmizî, Nesâî* ve diğer bazı kitaplardaki vechi böyle bir yoruma daha uygun.

رخّص رسولُ الله صلّى الله وسلّم لِرُعاءِ الإبلِ فِي الْبيتوتةِ ان يرموا يوم النّحرِ ثمّ يجمعوا رمى يومينِ بعد يومِ النّحرِ فيرموه فِى احدهما

2) *İmam Mâlik,* hadisi, zâhirine muhalif bir yoruma tâbi tutarak, farklı bir hükme gider. Muvatta'da şöyle der: "Bize göre hadisin tefsiri, doğruyu Allah bilir ya, şöyledir: "Çobanlar yevm-i nahrde yani 10 Zilhicce günü cemre-i Akabe'ye taşlarını atarlar. Sonra sürülerinin başına dönerler. Yevm-i nahri tâkip eden gün, yani 11 Zilhicce'de taşlamayı terkeder. Bayramın üçüncü günü yani 12 Zilhicce'de tekrar gelip taşlama yaparlar. Bu, acele edip, ilk iki günde gitmek isteyenler için nefr-i evvel (birinci hareket) günüdür. Bu günde, hem taşları atılmayan bir önceki günün, yani bayramın ikinci gününün taşlarını atar, hem de içinde bulun-

duğu günün yani bayramın üçüncü gününün taşlarını atar. İmam Mâlik'i bu yoruma sevkeden rivayet Süfyan-ı Sevrî tarafından yapılmıştır: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çobanlara bir gün atıp bir gün bırakma ruhsatı tanıdı: رخّص للرعاء ان يرموا يوما ويدعوا يوما "*İmam Mâlik* der ki: "Hareket etmek (nefr) dilerlerse artık iki günde acele etmişler grubunda olarak taşlama işini bitirmişler demektir. Acele etmeyip de Mina'da ertesi güne kalmak dilerlerse kalıp, diğer kalanlarla birlikte, sonuncu hareket (nefr-i âhir) günü taşlamalarını tamamlarlar ve hareket ederler."

3) Hadisle ilgili olarak Hattâbî de şu açıklamayı yapar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (hadisin sonunda geçen) yevm-i nefr ile, büyük nefri (yani bayramın dördüncü gününü) kasteder. Bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çobanlara tanıdığı bir ruhsattır. Onlara bunu tanıdı, çünkü çobanlar malların hıfzına mecburdurlar. Onlar da Mina'da yer edinip gecelemeye mecbur olsalar, halkın malları zâyi olur. Çobanlardan başkasının hükmü, onların hükmünden ayrıdır. Âlimler, çobanların taş atacakları günü tayin ve tesbitte ihtilâf etmişlerdir." Hattâbî, böyle söyledikten sonra İmam Mâlik'in yukarıda kaydettiğimiz görüşünü aynen naklettikten sonra şunu söyler: *"İmam Mâlik böyle hükmetmiştir, çünkü ona göre, hiç kimse, birşey üzerine vacib olmadan, önceden onu ödeyemez."*

Hattâbî sözüne devamla Şâfiî hazretlerinin de İmam Mâlik gibi hükmettiğini, bazı âlimlerin de taşlamayı takdim veya te'hir etme işinde çobanın muhayyer olduğuna hükmettiğini belirtir.

1449 ٤ - وعن نافع أن ابن عمر رضي الله عنهما كان يقول: [مَنْ غَرَبَتْ لَه الشَّمسُ مِنْ أَوْسَطِ أيَّامِ التَّشْرِيقِ وَهو بمِنى فَلاَ يَنفِرْ حَتَّى يَرْمِيَ الْجِمَارَ مِنَ الْغَدِ]. أخرجه مالك.

4. (1449)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şöyle derdi: "Eyyam-ı teşrikin ortası günü, güneş batmazdan önce Mina'dan ayrılmayan kimse ertesi günü taşları atmadan ayrılmasın." [Muvatta, Hacc 214, (1, 407).]

AÇIKLAMA:

1427 numaralı hadiste genişçe açıklandığı üzere, âyet-i kerimenin teşrî ettiği şekilde bayramın ikinci günü taşlamalarını öğleden sonra yapıp bitiren bir kimse dilerse, üçüncü günkü taşlamaya kalmadan Mina'dan ayrılabilir. Ancak, güneş batıp, akşam vakti girmeden Mina hududunu çıkmış olması şarttır. Bu şartı yerine getirmeyen o geceyi de Mina'da geçirip ertesi günkü taşlamaları da yaparak Mina'dan ayrılır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

BİNEREK VE YÜRÜYEREK TAŞLAMA

1450 ١ - عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [كَانَ النَّبىُّ ﷺ إذَا رَمى الجِمَارَ مَشَى إلَيْهَا ذَاهِباً وَرَاجِعاً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (1450)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhumâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* taşları atacağı zaman yaya gider, yaya dönerdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 78, (1969); Tirmizî, Hacc 63, (900).]

1451 ٢ - وعن قاسم بن محمد قال: [كَانَ النَّاسُ إذَا رَمَوا الجِمَارَ مَشَوْا ذَاهِبِينَ وَرَاجِعِينَ، وَأوَّلُ مَنْ رَكِبَ مُعَاوِيَةُ]. أخرجه مالك.

2. (1451)- *Kâsım İbnu Muhammed* anlatıyor: "İnsanlar (yani sahâbeler) taşlamaya yayan gider, yayan dönerdi. (Bu safhada) ilk binen Hz. Muâviye (radıyallahu anh) oldu." [Muvatta, Hacc 215, (1, 407).]

1452 ٣ - وعن جابر رضى الله عنهُ قال: [رَأيْتُ رَسُولَ الله ﷺ يَوْمَ النَّحْرِ يَرْمِى عَلَى رَاحِلَتِهِ وَهُوَ يَقُولُ: خُذُوا عَنِّى مَنَاسِكَكُمْ. لاَ أدْرِى لَعَلِّى لاَ أحُجُّهُ بَعْدَ حَجَّتِى هذِهِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

3. (1452)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yevm-i nahrde (kurban gününde) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, taşlamayı binerek yaparken gördüm. Taşlarını devesinin üzerinde iken atmış ve şöyle demişti:

"Menâsikinizi benden alın. Bilemiyorum, belki de bu haccdan sonra hacc yapamam." [Müslim, Hacc 310, (2197); Ebu Dâvud, 78 (1970); Nesâî, Hacc 220, (5, 270).]

AÇIKLAMA:

1- Haccla ilgili her çeşit âdâbın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den alınmış olduğunu ifade ediyor. Hacc bahsiyle ilgili pekçok rivayette tekrarla geçtiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacc menâsikinin Müslümanlar tarafından, kendisinden görülerek alınması, sorularak öğrenilmesi için hususî bir alâka ve gayret göstermiştir. Tavaf ve sa'yleri de deve üzerinde yapmıştır ve âlimler, açıklamada "Halkın menâsiki kendisinden görerek öğrenmesi için, sorularını rahatça sorabilmesi için deveyi tercih etmiştir" diye açıklama getirmişlerdir.

Diğer ibadetler öyle değil mi? diye bir sual hatıra gelebilir. Elbette ki diğerleri ve bilhassa namaz içinde de öyle: صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِى أُصَلِّى **"Beni -nasıl namaz kılıyorum- görüyorsanız siz de öyle kılın"** buyurmuştur. Ancak, namazı uzun yıllar günde beş kere etrafındakilere gösterebilmiş ve öğretebilmiştir, hataları görüp müdâhale ve tashih etme imkânı bulabilmiştir. Halbuki hacc öyle değildir. Ömründe bir kere yapabilmiş ve sadedinde olduğumuz hadiste de belirttiği gibi, bir başka sefer hacc yapmaya imkân bulamayacağı endişesindedir ve nitekim öyle olmuş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ikinci bir hacc mevsimine yetişmeden öbür dünyaya irtihal etmiştir. Demek ki, Rabbinin vahyi ile, ilk olan bu haccının aynı zamanda son haccı olduğunu da biliyordu. Bu sebeple, her âdâbı, en küçük teferruatına kadar bizzat göstermek, eksiksiz öğretmek için hususî bir gayret ve tedbir içerisine idi. Ashab'ın da müstesna bir öğrenme çabasına girmesini istiyordu. **"Menâsikinizi benden alın"** diye sıkca hatırlatması bunu ifade eder.

Hacc menâsikinin, câhiliyye devrinde de Araplar arasında mevcut ve büyük çoğunluk tarafından icrâ edilen bir ibâdet olduğu düşünülecek olursa bu "öğretme" ve "öğrenme"nin büyük bir dikkat içerisinde cereyan etmesinin ehemmiyeti daha iyi anlaşılır.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu fasılda kaydedilen üç hadisten ilk ikisine göre taşları yaya olarak atmıştır, üçüncüsüne göre de bineğinin üzerinde atmıştır. Âlimler arada bir teâruz görmezler. Üçüncü rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yevm-i nahrde yâni taşlamanın ilk gününde deve üzerinde yaptığını ifade etmektedir. Demek ki, o gün taşın atılış şeklini herkesin görmesi için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* deve üzerinde taşlama yapmıştır, diğer günlerde yaya gelmiştir. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* taşlamaları bâzan binekli bâzan bineksiz ve yaya olarak yapmış, Ashâb-ı Kiram da onu ne halde gördü ise öyle rivayet etmiştir.

3- Ashab'ın tatbikatıyla ilgili rivayetlere gelince, 1451 numaralı rivayette, insanlar tâbiriyle Ashab kastedilmektedir, taşlamalara yayan gidip-geldikleri belirtilir. Rivayette istisna edilen *Hz. Muâviye*'nin şişmanlık gibi bir mâzeretle hayvana bindiğini şârihler kaydeder. Keza İbnu Ebî Şeybe'nin bir rivayetinde, "Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh) bir zaruret olmadan taşlamalara hep yaya gider gelirdi" denmektedir.

4- Muhtelif rivayetleri toptan gözönüne alarak nihâî hükmü belirleyen fukahânın değerlendirmesine gelince, bunu Müslim şârihi İmam Nevevî şöyle açıklar:

[★ *İmam Mâlik* ve *Şâfiî*'nin ve diğer bazılarının mezhebine göre, Mina'ya binek üzerinde gelenlerin cemretü'l-Akabe'ye, yevm-i nahirde binek üzerinde taş atmaları müstehabdır. Ama böyle birisi yaya olarak atsa da câizdir.

★ Mina'ya yaya olarak gelen de yaya olarak taşlama yapar.

Bu iki hüküm de yevm-i nahr içindir.

★ *Eyyam-ı teşrik*'in ilk iki gününe gelince, bu iki günde bütün taşları yaya olarak atmak sünnettir. Üçüncü günde ise binek üzerinde atılır ve (Mina'yı terketmek üzere) yola çıkılır.

Bu söylenenler Şâfiî, Mâlik ve diğer bir kısım fukahânın mezhebidir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshâk İbnu Râhuye:* "Yevm-i nahrde yaya olarak taşlamak müstehabdır" demişlerdir.

★ *İbnu'l-Münzir:* "İbnu Ömer, İbnu'z-Zübeyr ve Sâlim yaya olarak taşlama yaparlardı" der ve ilâve eder:

Ulemâ, yaya veya binek üstünde, hangi hal üzere olursa olsun yapılan taşlamanın câiz olduğunda icma eder."]

Günümüzde esas alınacak olan, Nevevî'nin İbnu'l-Müzir'den naklen kaydetmiş bulunduğu bu icmadır. Artık hayvan veya başka çeşit binme vasıtası üzerinde taşlama yapmak mümkün değildir. Cemerât denilen şeytan taşlama mevzileri, izdiham sebebiyle hacc menâsikinin en zahmetli ve -tâbir câizse- en tehlikeli yerleridir.

Yeri gelmişken kaydetmek isteriz: 1430-1436 numaralarda ve bâhusus 1433 numaralı hadiste gördüğümüz üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* taşlamaları, kadın, çocuk, yaşlı gibi "zayıfların"; çoban gibi "mazeretliler"in emniyet ve gönül huzuru içinde yapabilmeleri için hususî tedbirler almış, istisnâî ruhsatlar vaz'etmiştir. Her yıl birçok kazaların vuku bulduğu, ölümlerin hasıl olduğu bu izdihamlı noktalarda gü-

nümüzün şartlarına uygun yeni tedbirlere ihtiyaç vardır. Sözgelimi, taşlama mahallerine gidiş, hacc teşkilatlarına tanınacak belli bir programa göre yapılarak disiplin altına alınabilir, bu mevzilere giriş ve çıkış istikâmetleri tesbit edilip buna riâyetin tahakkuku için tedbirler alınabilir vs.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

1453 ١ – عن جابر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: الاستجمار تو، ورمى الجمار تو، والسعى بين الصفا والمروة تو، والطواف تو، وإذا استجمر أحدكم فليستجمر بتو]. أخرجه مسلم.

«التو» الوتر.

1. (1453)- *Hz. Câbir* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz buyurdular ki: "(Taharet maksadıyla) taş kullanmak tektir. Şeytana atılan taş tektir. Safâ ile Merve arasında sa'y tektir, tavaf da tektir. Öyle ise sizden biri (tahâret için) taş kullanacaksa bunu da tek kılsın." [Müslim, Hacc 315, (1300).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, belki de yapacağımız işlerde her an dikkatli olmak, rastgelelikten kaçınmak, sayma, hesaplama alışkanlığını kazandırmak için olacak, sayıya ve bilhassa sayının "tek"le tamamlanmasına ehemmiyet vermiştir: إن الله وتر يحب الوتر **"Allah tektir, teki sever"** umumî prensiptir. Öyleyse, yine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ifadesiyle: ...فأوتروا يا اهل القرآن **"Ey Kur'ân dostları, her şeyde teke riâyet edin!"**

Sadedinde olduğumuz rivayet, bu "tek" prensibini hâkim kılmamız gerekli bazı fiillerimizi bizzat saymaktadır:

1- Kırda, dağda, müsait yerlerde büyük abdest bozduktan sonra taşla istinca yapınca kullanacağımız taşların sayısını tek tutmak. Bu

mevzuya 3574-3576 numaralı hadislerde genişçe temas edeceğiz. Ancak şimdiden şu kadarını söyleyelim ki, bugünün hayat şartlarında kanalizasyon sistemine bağlanmış modern meskenlerde taş kullanmanın mahzurları var. Bunun yerini hıfzıssıhha kâğıtları almış durumda. Taşla ilgili prensiplerin kâğıt şartlarına adaptesi uygundur.

Yaptığımız işlerde "tek"e riâyet, o işleri yaparken sünnetin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Allah'ın sevgisinin hatırlanılmasına vesiledir, dinî bir telkindir, riâyetinde pek çok maslahatlar mevcuttur.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

1454 ٢ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [لَوْلاَ مَا يُرْفَعُ الَّذِى يُتَقَبَّلُ مِنَ الْجِمَارِ كَانَ أَعْظَمَ مِنْ ثَبِيرٍ]. أخرجه رزين.

2. (1454)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın (anlattığına göre) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiştir: "Atılan taşlardan kabul edilenler kaldırılmasaydı, Sebîr dağından daha büyük bir yığın ortaya çıkardı." [Rezîn'in ilâvesidir. Hadis Münzirî'nin et-Tergib ve't-Terhib'inde kaydedilmiştir (2, 131).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Ebu Saîdi'l-Hudrî tarafından rivayet edilmiştir. Aslı şöyle: "(Bir gün): "Ey Allah'ın Resûlü, her yıl atılan bu taşlar(a ne oluyor?) bize eksiliyor gibi geliyor!" dedik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabı şu oldu:

"Onlardan kabul edilenler (Allah tarafından) kaldırılır. Eğer öyle olmasaydı, bunları dağlar gibi yığılmış görürüz."

Münzirî'nin verdiği bilgiye göre, hadisi Taberânî ve Hâkim de tahric etmişlerdir.

SEKİZİNCİ BAB

HALK VE TAKSÎR HAKKINDA

Halk (traş), umre veya hacc için ihrama girenlerin ihramdan çıkarken saçlarını dipten kestirmelerine denir. Taksîr de, makas veya benzeri bir âletle saçların uçtan kesilerek kısaltılmasıdır.

Halk ve *taksîr*, Hanefîler'e göre vacib, Şâfiîler'e göre rükündür. İhramlıların Harem bölgesi dahilinde traş olması gerekir. Aksi takdirde (kurban) cezası gerekir.

İhramdan çıkarak, ihram yasaklarından kurtulmanın şartlarından biri traş olmaktır. Traş olmadıkça ihramdan çıkılmış sayılmaz. Kadınlar saçlarının uçlarından bir miktar keserek kısaltırlar, dipten kesmeleri mekruhtur. Erkeklerin saçlarının uç kısmından parmak ucu kadar uzunlukta, abdest için meshi farz olan miktarca kesmeleri yeterlidir. Dipten keserek traş olmaları ise efdaldir. Traş veya taksîr haccda *cemretu'l-Akabe*'ye taş attıktan ve (temettu ve kıran haccı yapanlar için) kurban kestikten sonra yapılır, daha önce olursa dem gerekir. Umrede sa'y biter bitmez traş olur.

1455 ١– عن أنس رضى الله عنه [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَتَى الْجَمرَةَ فرماها ثُمَّ أَتَى منزله بمنى ونحر ثُمَّ قال للحلاّق خذْ وأشار إلى جانبه الأيمن ثُمَّ الأيسر ثُمَّ جعل يعطيه النّاس].

وفي رواية: أعطى الجانب الأيمن لمن يليه والأيسر لأمّ سليم.

1. (1455)- Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemretu'l-Akabe'ye geldi, taşlarını attı, sonra Mina'daki menziline (konakladığı yere) geldi ve kurbanını kesti. Sonra berbere:

"Al!" dedi ve sağ yanını işaret etti. Sonra sol tarafını işaret etti, sonra (kesilen saçları) halka vermeye başladı."

Bir rivayette şöyle denir: "Sağ yandan kesileni sağındakilere, sol yandan kesileni de Ümmü Süleym'e verdi." [Buhârî, Vudû 33; Müslim, Hacc 323, (1305); Tirmizî, Hacc 73, (912); Ebu Dâvud, Menâsik 79, (1981).]

1456 ٢– وفي رواية: [أنَّهُ دَفَعَ الأيْسَرَ إلى أبي طَلْحَة، وقالَ لَهُ: اقْسِمْهُ بينَ النَّاسِ].

أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (1456)- Bir rivayette şöyle denmiştir: "Sol taraftan kesilenleri Ebu Talha'ya verdi ve ona: *"Bunu halka dağıt"* diye emretti."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerle rivayet edilmiştir. Hadisin *Müslim*'de de kaydedilen bir vechine göre, sağ ve solunu traş ettiren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) Ebu Talha*'yı çağırıp, kesilenleri ona vererek, halka dağıtmasını emreder.

2- Ulemânın hadisten çıkardığı hükümlerden bazıları şunlardır:

1) Hadis traşa sağ taraftan başlamanın sünnet olduğunu göstermektedir. *Ebu Hanife* berberin sağı esas alınmalı, başın solundan başlanmalı demiştir.

2) Büyüklerin saçıyla teberrük edilebilir.

3) Saç temizdir.

4) Başkasının saçını alıp taşımak câizdir.

1457 ٣– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَهَى رسولُ اللهِ ﷺ أنْ تَحْلِقَ المَرْأةُ رَأسَهَا].

أخرجه الترمذي.

وزاد رزين: في الحج والعُمْرةِ وقالَ: إنَّما عليها التَّقْصِيرُ.

3. (1457)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadının saçını traş etmesini yasakladı." [Tirmizî, Hacc 75, (914).]

Rezîn'in ilâvesinde: "...Haccda da, umrede de" ziyadesi vardır. Bu ziyadeden sonra (Rezîn ilaveten şunu) der: "Onlara sadece teksîr (kısaltma) gereklidir."

1458 ٤– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [رسولُ اللهِ ﷺ: اللَّهُمَّ ارْحَمِ المُحَلِّقِينَ.

قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَارَسُولَ اللهِ، اللَّهُمَّ ارْحَمِ الْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَارَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: وَالْمُقَصِّرِينَ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

4. (1458)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ey Allahım, traş olanlara rahmet et" diye dua etmişti. Yanındakiler:

"Kısaltanlara da ey Allahın Resûlü!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz:

"Ey Allahım traş olanlara rahmet et!" diye duasını tekrar etti. Yanındakiler tekrar:

"Kısaltanlara da Ey Allah'ın Resûlü!" dediler, bu sefer:

"Kısaltanlara da!" buyurdu." [Buhârî, Hacc 127; Müslim, Hacc 316, (1301); Muvatta, Hacc 184, (1, 395); Tirmizî, Hacc 74, (913); Ebu Dâvud, Menâsik 79, (1979).]

1459 ٥ – وللشيخين عن أبى هريرة [أَنَّ رسول الله ﷺ قال: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا يَا رَسُولَ اللهِ وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا يَارَسُولَ اللهِ وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ. قَالُوا يَارَسُولَ اللهِ: وَلِلْمُقَصِّرِينَ. قَالَ: وَلِلْمُقَصِّرِينَ].

5. (1459)- Sahiheyn'in Ebu Hüreyre (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayet şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Allahım, traş olanlara mağfiret et!"* demişti, yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlar için de (dua ediver!)" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yine: *"Ey Allahım, traş olanlara mağfiret et!"* buyurdu. Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlar için de (dua ediver!)" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ey Allahım, traş olanlara mağfiret et!"* dedi. Yanındakiler: "Ey Allah'ın Resûlü! Kısaltanlara da (dua ediver)" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bu üçüncü talebte): *"Kısaltanlara da!"* dedi." [Buhârî, Hacc 127; Müslim, 320, (1302).]

1460 ٦ – ولمسلم عن أم الحصين رضى الله عنها قالت: [سَمِعْتُ النَّبِىَّ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ دَعَا لِلْمُحَلِّقِينَ ثَلاَثاً، وَلِلْمُقَصِّرِينَ مَرَّةً وَاحِدَةً].

6. (1460)- Müslim'de Ümmü'l Husayn (radıyallahu anhâ)'ın bir rivayeti şöyledir: "Veda haccında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, traş olanlara üç kere, kısaltanlara bir kere dua ettiğini işittim."

AÇIKLAMA:

1- Cumhur, traş olmayı (halk) haccın menâsikinden yâni ibadet saymıştır."Çünkü, derler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* traş olana dua etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın duası, bu amelde sevab bulunduğuna delildir. Sevab da onun mübah bir amel değil, ibadet olduğunun delilidir. Zîra mübah şeylerde değil, ibâdet olan şeylerde sevab vardır." Keza "halk"ın "taksir"e tafdil edilmesi de bunun ibâdet olduğuna delildir. Çünkü mübah olan şeylerde birbirine üstünlük aranmaz.

2- Hadisin bazı vecihlerinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, traş olanlara üç sefer duadan sonra dördüncü seferde "kısaltanlara da" demiş, traş olanları öbürlerine üstün tutmuştur.

3- Bu üç hadiste mevzubahis olan vak'a Hudeybiye'de mi cereyan etti, Veda haccında mı vârid oldu? münâkaşa edilmiştir. Başta Nevevî, birçokları "iki ayrı vak'adır" demiştir. Hâdisenin Hudeybiye'de geçme ihtimali de kuvvetlidir. Çünkü orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emrine rağmen Ashab'da -fiilen umre yapamadıkları için- ihramdan çıkma emrine uymada isteksizlik vardı. Hatta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*,Ümmü Seleme'nin:

"Ey Allah'ın Resûlü, sen önce ihramdan çık, onlar sana uyacaklardır!" şeklindeki tavsiyesine uyarak, kendisi önce ihramdan çıkmış, sonra da diğer Ashab onu tâkib ederek traş olup ihramdan çıkmış idi.

İşte bu isteksizliğin hâkim olduğu bir atmosferde taksir değil de traş olanlar Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ta daha ziyâde memnuniyet hasıl etmiş, bu durum onların daha içten gelen duygularla, rıza ile emre uyduklarının delili sayılmıştı. *İbnu Mâce* ve başka kaynaklarda *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'dan gelen bir rivayet bu hususa sarâhat kazandırır:

إِنَّهُمْ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَابَالُ الْمُحَلِّقِينَ ظَاهَرْتَ لَهُمْ بِالرَّحْمَةِ؟ قَالَ لأَنَّهُمْ لَمْ يَشُكُّوا

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a öbürleri sordu: "Ey Allah'ın Resûlü, traş olanların farkı ne ki, onları rahmet temenni ederek te'yid ettiniz?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Çünkü onlar (verilen emre uymada) şekke ve tereddüde düşmediler"* cevabını verdi.

Hâdisenin Veda haccında cereyan etme ihtimalini gözönüne alan Hattâbî, Meâlim'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın traş olanlara üç sefer rahmet duasından sonra, "kısaltanlara" dördüncü seferde yer vermesinin sebebini şöyle izah eder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'la hacc yapanların büyük çoğunluğu, beraberinde kurbanlık getirmemişlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunlara hacca olan niyetlerini umreye çevirmelerini ve ihramdan çıkmalarını ve traş olmalarını emrettiği zaman, bu onlara ağır ve zor geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ısrarı üzerine, itaatten başka çıkar yol olmadığını anladılar, ancak kendilerine böyle bir emri taksirle (kısaltma) yerine getirmek daha hafif olduğu için, çoğunluk kısalttı, az bir miktar traş oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, emre uymayı daha güzel ifade eden "traş"ı öbürüne üstün tutarak, onlara rahmet duasında bulundu."

Ancak, umre ile hacc birbirine yakın olma durumunda, umrenin ihramından çıkarken taksir, haccın ihramından çıkarken de traş olmanın daha muvafık olacağı hususunda Cumhur'un ittifakına dayanılarak bu izaha itiraz edilmiştir. Zîra mezkûr durum böyle idi: Umre ile haccın arasında dört günlük bir tahallül zamanı vardı.

Âlimlerden bazısının -daha mâkul bulunan- bir izahına göre, "Arabların o zaman âdeti, saçı fazlaca uzatmaktı ve onlar uzun saçla süslenmeyi seviyorlardı. Bu sebeple nâdir kimseler saçlarını dipten kestirirdi. Çoğu kere saçı şöhret ve zinet vesilesi telâkki ederlerdi. Buna binaen traş olmayıp, kısaltmakla yetindiler."

Hadiste bulunan bazı fevaid ve ahkâm:

1- Taksîr, traşın yerini tutar. Bu hususta ulemâ icma etmiştir. Mâlikî ve Hanbelîlere göre, traşla taksîr tercih işi olmakla birlikte bir yerde ayırdedilir. O da, ihramlının saçının çok kısa olma durumuna bağlıdır. Elbette bu durumda taksîr değil, traş mevzubahis olur. Şâfiî ve Ebu Hanife'ye göre ihramlı nezretmişse veya taksiri mümkün olmayacak derecede saçı hafifse "taksîr" veya "traş" ayırımı yapılır. Hiç saçı yoksa ustura veya traş makinasının başın üstünden geçirilmesi kifayet eder.

2- Bu hadis traşın taksîrden efdal olduğuna delildir. Çünkü traşta daha üstün bir ibâdet, daha kavi bir itaat, niyetteki doğruluğa daha ziyade bir delâlet vardır. Zira, taksir yapanın nefsinde saçla süslenmeye karşı bir ilgi devam ediyor demektir, traş olan bu duyguyu Allah rızası için terketmiş demektir. Bundan hareket eden sülehâ, tevbe sırasında saçlarını traş ettirmişlerdir.

3) Hadiste geçen muhallikîn tâbirinden başın tamamının traş edilmesinin meşruiyeti anlaşılmıştr. Çünkü Arapça yönüyle kelimenin sigası bu mânaya işâret eder. Hatta, bundan hareketle İmam Ahmed ve Mâlik, başın tamamının traş edilmesinin vacib olacağına hükmetmiştir. Kûfîler

ve Şâfiîler tamamını traşın müstehab olduğunu söylemekle birlikte bir kısmının traş edilmesinin yeterli olacağına hükmederler. Hanefîler'e göre dörtte birin traşı yeterlidir, sadece *Ebû Yusuf* "yarısı" demiştir. *İmam Şâfiî* merhum ise: "En az üç saç telinin kesilmesi yeterlidir" demiştir. Bazı *Şâfiîlerin*, "Tek bir kılın kesilmesi de yeterlidir" dediği de rivayet edilmiştir.

Taksîr de halk gibidir, baştaki saçın tamamının kısaltılması efdaldir. Kesilen miktarın parmak ucu boyundan aşağı düşmemesi müstehabtır, daha kısa ile yetinse de, taksîr yerine gelmiş olur.

4) Hadis, şeriatın bir emrini yerine getiren kimseye dua etmenin meşruiyetine de delildir.

5) İki işten râcih olanı yapan kimseye duanın tekrarla yapılması müstehabdır.

6) İki tarzda da yapılması câiz olan bir işin râcihi varken mercûhunu yapan için de dua talebinin ve dua etmenin cevâzı.

DOKUZUNCU BAB

İHRAMDAN ÇIKMA (TAHALLÜL)

Tahallül, ihramdan çıkmayı yasaklardan kurtulmayı ifade eder. İhram, haccın mühim bir vecibesidir. *Mîkat*ta hacc veya umreye niyetle başlar. Aslında ihram haram kılma demektir, bir kısım helâlleri yasak kılarak devam eder. Öyle ise tahallül de helâl kelimesinden gelir ve ihramın getirdiği yasakların kalkması mânasına gelir.

★ Umre için ihram giymiş olan Safâ ile Merve arasında sa'yi tamamladı mı, traş olur ve ihramdan çıkar.

★ Hacc için ihrama giren, temettu ve kıran haccına niyet etmişse, Mina'ya gelip, yevm-i nahirde cemretu'l-Akabe'ye taş atıp, kurbanını kestikten sonr traş olur ve ihramdan çıkar. Bu söylenen sıraya uymak Hanefilerde vâcibtir, uymayana dem (kurban) gerekir.

★ Traş safhasına gelen ihramlı kendi kendine traş olabilir veya başkasını traş edebilir.

★ Traş olan bir hacıya cima dışında bütün ihram yasakları helâl olur. İfâza tavafını yapınca o da helâl olur. Umre ihramından çıkmak üzere traş olana her şey helâl olur.

1461 ١ — عن عبدالله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [وَقَفَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمِنىً لِلنَّاسِ يَسْأَلُونَهُ فَجَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ: لَمْ أَشْعُرْ فَحَلَقْتُ قَبْلَ أَنْ أَذْبَحَ؟ فَقَالَ: اذْبَحْ وَلاَ حَرَجَ. وَجَاءَهُ آخَرُ فَقَالَ: لَمْ أَشْعُرْ فَنَحَرْتُ قَبْلَ أَنْ أَرْمِيَ؟ فَقَالَ: ارْمِ وَلاَ حَرَجَ. فَمَا سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَوْمَئِذٍ عَنْ شَيْءٍ قُدِّمَ وَلاَ أُخِّرَ إلاَّ قَالَ افْعَلْ وَلاَ حَرَجَ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

1. (1461)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccında Mina'da, halkın meselelerini kendisine sorması için durmuştu. Bir adam gelip:

"(Ben kurbanın traştan önce olacağını) bilemedim ve kurbandan önce traş oldum?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Şimdi de kurbanını) kes, burada bir beis yok" cevabını verdi. Bir başkası daha gelip:

"(Taşı kurbandan önce atmak gerektiğini) bilemedim ve taşlamayı yapmadan kurban kestim" dedi. Buna da:

"Şimdi taşını at, bunda bir mahzur yok!" diye cevap verdi. O gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "Şunu önce, yaptık"; "Bunu sonra yaptık" şeklinde takdim te'hirle ilgili her ne soruldu ise hepsine: "Yap bunda bir mahzur yoktur!" diye cevap verdi." [Buhârî, Hacc 131, İlm 23, 46, Eymân 15; Müslim, Hacc 327, (1306); Muvatta, Hacc 242, (1, 421); Tirmizî, Hacc 76, (916); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (2014); İbnu Mâce, Menâsik 74, (3051).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Mina'da durduğu yer ve zamanla ilgili olarak ihtilâflar farklıdır. Bazıları öğleden sonra olduğunu ifade eder ki, bu durumda, haccın geri kalan menâsikinin hacılara açıklanması için imamın okuması teşrî edilen mutad hutbe olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ancak cemreler arasında durduğu, konuştuğu da bazı rivayetlerde belirtilmiştir. Bu durumda, rivayetlerin hem hutbeden, hem de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, problemi olanların sorularına cevap maksadıyla yapmış olduğu konuşmalardan bahsetmiş olma ihtimalleri mevcuttur.

Soru sahiplerinin ismi açık değildir. Bunun sebebi, soru sahiplerinin bedevîler olmasından ileri geliyor, zîra bir rivayette كَانَ الأَعْرَابُ يَسْأَلُونَهُ *"Bedevîler sorular soruyordu"* açıklaması gelmiştir.

Rivâyetler pek çok meselenin sorulduğuna işâret ederler. Râvilerin zikrettikleri meseleleri şöyle hülâsa etmek mümkün:

1- Kurbanın kesilmesinden önce traş,

2- Taşların atılmasından önce traş,

3- Taşların atılmasından önce kurbanın kesilmesi,

4- Taş atılmazdan önce ifâza tavafı,

5- Traşdan önce, taşlama ve ifâza tavafı,

6- Kurbandan önce ifâza ziyareti,

7- Tavaftan önce sa'y.

Fazla teferruata girmeden neticeye gelmek gerekirse: "Ulemâ, Mina' da yevm-i nahirde dört vazife bulunduğunu, bunların şu sırayla yapılmasının matlub olduğunu söylemekte icma eder:

1- Akabe cemresine taş atmak,

2- Kurban kesmek,

3- Traş (veya taksîr) olmak,

4- İfâza tavafı,

Bunlar arasında yapılacak takdim ve te'hirin de câiz olacağında, yani haccı ifsad etmeyeceğinde ulemâ ittifak ederse de, terettüp edecek hüküm hususunda ihtilâf ederler.

★ *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Bu sıra bozulursa dem gerekir" der. Hanefîler, Saîd İbnu Cübeyr, Katâde, Hasan Basrî, Nehâî de böyle hükmeder.

★ *Şâfiî* ve selefin cumhûru ve ashâbu'l-hadis: "Caizdir, dem gerekmez" der. Sadedinde olduğumuz rivâyetler de bu hükme uygundur.

1462 ٢– وعن أسامة بن شريك رضى الله عنه قال: [خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ حَاجّاً فَكَانَ النَّاسُ يَأْتُونَهُ، فَمِنْ قَائِلٍ يَقُولُ يَارَسُولَ اللهِ: سَعَيْتُ قَبْلَ أَنْ أَطُوفَ وَأَخَّرْتُ شَيْئاً أَوْ قَدَّمْتُهُ؟ فَكَانَ يَقُولُ: لاَ حَرَجَ إلاَّ عَلَى رَجُلٍ اقْتَرَضَ عِرْضَ مُسْلِمٍ وَهُوَ ظَالِمٌ فَذلِكَ الَّذِى حَرِجَ وَهَلَكَ]. أخرجه أبو داود.

« الحَرَج » الاثم والضيّق. ومعنى « اقْتَرَضَ عِرْضَ مُسْلِم » اغتابه، شبّه ذلك بالقطع بالمقْرَاض.

2. (1462)- Üsâme İbnu Şerîk (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte ben de hacca çıktım. Halk kendisine mürâcaat ediyordu. Gelenlerden bazısı:

"Ey Allah'ın Resûlü, tavaftan önce sa'y yaptım, bazı şeyleri vaktinden sonraya bıraktım veya vaktinden önce aldım (ne buyurursunuz, hükmü nedir?)" şeklinde soruyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Bunda bir günah yok. Ancak bir kimse bir Müslümanın ırzını makaslarsa (gıybetini ederse) o zâlimdir. İşte günah işleyen ve kendini helâke atan odur." buyurdu. [Ebu Dâvud, Menâsik 88, (2015).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen harec'den maksat günah denmiştir. Makaslama diye tercüme ettiğimiz tâbirden maksad da gıybettir. "Hacc menâsikinde takdim-te'hir yapan günahkâr olmaz, ama gıybet eden günahkâr olur" denmek istenmiştir.

2- Mina'da kalındığı müddetçe yapılacak dört vazifenin icrasında tertibe riâyet edilmesi esas olmakla birlikte takdim-te'hir gibi durumlarla tertibin bozulma hallerinde terettüp edecek hükümle ilgili olarak önceki hadiste açıklama yaptık, burada bir kere daha şöyle özetlemek mümkün:

★ *Şâfiî* ve muhaddisler grubu hadisin zâhirini esas alarak takdim-te'hirde bir şey gerekmez der.

★ *Ebu Hanife* ve bazıları: "Takdim-te'hir dem gerektirir" der.

★ Bazıları "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "harec yok" demekle, "takdim-te'hirde günah yok" demek istemiştir, bu fidye ödenmesinin gereğini kaldırmaz" demiştir.

1463 ٣– وعن نافع قال: [لَقِيَ ابن عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عنهما رَجُلاً أَفَاضَ وَلَمْ يَحْلِقْ وَلَمْ يُقَصِّرْ جَهِلَ ذٰلِكَ فَأَمَرَهُ أَنْ يَرْجِعَ فَيَحْلِقَ أَوْ يُقَصِّرَ ثُمَّ يَرْجِعَ إِلَى الْبَيْتِ فَيُفِيضَ].

أخرجه مالك.

3. (1463)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), ifâza tavafını yapmış, fakat cehâletle henüz traş olmamış, kısaltma da yaptırmamış bir adama rastladı. Adama, dönüp traş olmasını veya saçını kısaltmasını, sonra da Beytullah'a yeniden ifâza tavafında bulunmasını emretti." [Muvatta, Hacc 189, (1, 397).]

İKİNCİ FASIL

İHRAMDAN ÇIKMA VAKTİ

1469 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [أَنَّ عُمَرَ قَالَ: مَنْ رَمَى الْجَمْرَةَ ثُمَّ حَلَقَ أَوْ قَصَّرَ وَنَحَرَ هَدْياً إِنْ كَانَ مَعَهُ فَقَدْ حَلَّ لَهُ مَا حَرُمَ عَلَيْهِ إِلاَّ النِّسَاءَ وَالطِّيبَ حَتَّى يَطُوفَ بِالْبَيْتِ]. أخرجه مالك.

1. (1464)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Hz. Ömer (radıyallahu anh) buyurdu ki:

"Kim cemretu'l-Akabe'ye taşını atar, sonra traş olur veya kısaltır ve de -yanında olduğu takdirde- kurbanını keserse, kendisine ihramlı iken haram olanlardan -kadına temas ve koku hâriç- hepsi helâl olur. Bunların haramlığı Beytullah'a yapacağı ifâza tavafına kadar devam eder. İfâza yapınca onlar da helâl olur." [Muvatta, Hacc 221, (1, 410).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetine uyarak, bu konuşmayı Arafat'ta yapar. Hz. Ömer, Mina'da taşlama, kurban ve traştan sonra ihram yasaklarından ikisi hariç, diğerlerinin kalkacağını hatırlatır. Traşla hâsıl olan bu duruma ilk tahallül denir. İfâza tavafından sonra kadına temas ve koku sürünme yasağının da kalkmasına ikinci tahallül denir. Böylece ihramdan tamamen çıkılmış olur.

2- İlk tahallülden itibaren helâl olan veya haramlığı devam eden şeyler hususunda selef ihtilaf etmiştir:

★ *İbnu Ömer*'e göre -yukarıda belirtildiği üzere- ilk tehallülden sonra koku ve cimânın haramlığı devam eder.

★ *İmam Mâlik:* "Sayd (av) yasak" der.

★ *İbnu Abdilberr* لا تقتلو الصيد وانتم حرم **"İhramda iken av hayvanı öldürmeyin"** âyetine dayanarak: "Kendisine kadın haram olan kimsenin ihramı devam eder" der.

★ *Atâ* ve bir grup âlim: "İlk tahallül ile kadın ve av dışındaki haramlar kalkar" demiştir.

★ *Şâfiî, Hanefî* ve bir grup âlim: "İlk tahallül ile sadece kadına temas hâriç gerisi helâl olur" demiştir.

1465 ٢– عن ابن عباس رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا. أنّه قال: [إذَا رَمَى الْجَمرَةَ يعنى جمرة العقبة فَقَدْ حَلَّ لَهُ شَيْءٍ حَرُمَ عَلَيْهِ إلاَّ النِّسَاءَ. قيل: فَالطِّيبُ؟ قال: أمَّا أنَا فَقَدْ رَأيْتُ رسولَ اللّٰه ﷺ يَتَضَمَّخُ بِالْمِسْكِ أوْ طِيبٌ هُوَ]. أخرجه النسائى.

2. (1465)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Bir kimse cemretü'l-Akabe'ye taşını attı mı kendisine -kadın dışında- haram olan her şey helâl olur."

Onun bu sözü üzerine:

"Ya koku? (o da mı helâl olur?)" diye soruldu. Dedi ki:

"Gerçekten ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı misk sürünürken gördüm. Yoksa o koku değil miydi?" [Nesâî, Hacc,231, (5, 277); İbnu Mâce, Menâsik 70, (3041).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) ilk tahallülden sonra sâdece kadına temasın haramlığını ifâza tavafına kadar devam ettirip geri kalanların helâl olduğunu belirtmektedir.

Koku ile alâkalı soru üzerine "...Misk koku değil mi?" demesi istifham-ı inkârî'dir. O hususta hiç şüphe olmadığını söylemek için böyle bir üslûba yer vermiştir.

1466 ٣– وعن أم سلمة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا قالت: [كَانَتْ لَيْلَتِى الَّتِى يَصِيرُ إلَىَّ فِيهَا رسولُ اللّٰه ﷺ مَسَاءَ يَوْمِ النَّحْرِ، فَصَارَ إلَىَّ فَدَخَلَ عَلَيَّ وَهْبُ بْنُ زَمْعَةَ وَمَعَهُ رَجُلٌ مِنْ آلِ أبِى أُمَيَّةَ مُتَقَمِّصِينَ. فَقَالَ ﷺ لِوَهْبٍ: هَلْ أفَضْتَ يَا أبَا عَبْدِاللّٰه؟ قَالَ: لاَ وَاللّٰهِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ. قَالَ: فَانْزِعْ عَنْكَ الْقَمِيصَ فَنَزَعَهُ مِنْ رَأْسِهِ وَنَزَعَ صَاحِبُهُ قَمِيصَهُ مِنْ

رَأسه. ثُمَّ قَالَ: وَلِمَ يَارَسُولَ اللهِ؟ قَالَ إنَّ هذَا يَوْمٌ رُخِّصَ لَكُمْ إذَا أنْتُمْ رَمَيْتُمُ الْجَمْرَةَ أنْ تَحِلُّوا، يَعْنِى مِنْ كُلِّ مَا حُرِمْتُمْ مِنْهُ إلاَّ النِّسَاءَ فإذَا أمْسَيْتُمْ قَبْلَ أنْ تَطُوفُوا بِهذَا الْبَيْتِ صِرْتُمْ حُرُماً كَهَيْئَتِكُمْ قَبْلَ أنْ تَرْمُوا الْجَمْرَةَ حَتّى تَطُوفُوا بِهِ]. أخرجه أبو داود.

3. (1466)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Veda haccında) yevm-i nahrın gecesinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beraber olma nöbeti bende idi. O akşam, Vehb İbnu Zem'a ve beraberinde Ebu Ümeyye ailesinden bir adam olduğu halde, kamislerini giymiş olarak yanımıza geldiler.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Vehb (radıyallahu anh)'e:

"Sen ifâza tavafını yaptın mı Ey Ebu Abdillah?" diye sordu. Vehb:

"Hayır! Vallahi ey Allah'ın Resûlü, yapmadım!" deyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öyleyse şu kamisi çıkar!" dedi. Vehb, onu başından çıkardı. Arkadaşı da kamisini başından çıkardı. Sonra Vehb sordu:

"Niçin (çıkarıyoruz) Ey Allah'ın Resûlü?"

"Çünkü bugün, cemreye taş attığınız takdirde ihramdan çıkmanıza, yâni size haram edilen her şeyin -kadın hariç- helâl olmasına ruhsat tanındı. Eğer siz, Beytullah'ı tavaf etmeden akşama girerseniz, cemretü'l-Akabe'ye taş atmazdan önceki gibi haram olursunuz, bu hal Beytullah'ı tavaf edinceye kadar devam eder" diye cevap verdi." [Ebu Dâvud, Menâsik 83, (1999).]

AÇIKLAMA:

Görüldüğü üzere, bu rivayete göre, Mina'da ilk tahallül ile tanınan ruhsatlar (kadına temas hariç diğer ihram yasaklarının kalkma ruhsatı), yevm-i nahrde, güneş batmazdan önce Beytullah'a ifâza tavafını yapma şartına bağlanmış olmaktadır. Bu şart yerine getirilmediği takdirde, yevm-i nahrin akşamından itibaren ihram yasakları geri gelmektedir. Sadedinde olduğumuz rivayet, kamis denen dikişli gömleğin çıkarılıp, dikişsiz ihram elbisesinin giyilmesinin emredildiğini göstermektedir. Bir başka ifadeyle, bu hadis esas alındığı takdirde, bayramın birinci günü Mina'da büyük şeytanı taşlama, kurban kesme ve traş olmadan sonra başlayan ilk tahallül (yani kadına temas dışındaki haramların kalkması), aynı gün içinde, güneş batmazdan önce *ifâza tavafı* yapıl-

madığı takdirde akşamın girmesi ile sona ermektedir. Bu durumda, dikişli elbise giyme yasağı dahil bütün haramlar geri gelmekte ve ifâza tavafına kadar devam etmektedir.

Ancak, bu hadisle fukaha amel etmemiş, buradaki emri, tavafın, yevm-i nahirden başka güne te'hir edilmemesi için *tağliz* ve *teşdid*'e hamletmiştir. Ulemânın hükmüne göre, ifâza tavafı (ziyaret tavafı da denir) bayram günlerinden birinde (10, 11, 12 Zilhicce) yapılabilir. Ancak efdal ve sünnete uygun olanı bayramın birinci gününde (yevm-i nahr: 10 Zilhicce) yapılmasıdır. Bayram günlerinin dışına çıktığı takdirde *dem* gerekir.

1467 ٤– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قال: [لاَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ حَاجٌّ وَلاَ غَيْرُ حَاجٍّ إلاَّ حَلَّ، قِيلَ لِعَطَاءٍ مِنْ أيْنَ تَقُولُ ذلِكَ؟ قَالَ مِنْ قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى: ثُمَّ مَحِلُّهَا إلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ قِيلَ: فَإنَّ ذلِكَ مِنْ قَبْلِ الْمُعَرَّفِ. فَقَالَ: كَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ هُوَ بَعْدَ الْمُعَرَّفِ وَقَبْلَهُ. وَكَانَ يَأْخُذُ ذلِكَ مِنْ أمْرِهِ ﷺ حِينَ أمَرَهُمْ أنْ يَحِلُّوا فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ].

أخرجه الشيخان. «المُعَرَّفُ» اسم للمواقف: أي بعد الوقوف بالمعرف.

4. (1467)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) şöyle demiştir: "Beytullah'ı hacc maksadıyla olsun, başka maksadla olsun, her kim tavaf ederse tahallül etmiş (ihram yasaklarından çıkmış) olur."

(İbnu Abbâs'ın bu sözünü nakleden) Atâ'ya:

"Bunu neye dayanarak söylüyor?" diye soruldu. Şu cevabı verdi:

"Cenab-ı Hakk'ın şu sözüne dayanarak: ثُمَّ مَحِلُّهَا إلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ **"Sonra varacakları yer Beyt-i Atik'a müntehîdir"** (Hacc 33). Kendisine şu cevap verildi:

"Ama bu, Arafat'ta vakfeye duruldukları sonra olacaktır."

Atâ bu cevap üzerine açıkladı:

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) bunun Arafat vakfesinden önce ve sonra olacağını söylerdi. Bu hükmü, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Veda haccı sırasında Ashâb'a verdiği ihramdan çıkma emrinden istinbat ediyordu." [Buhârî, Megâzî 77; Müslim, Hacc 206-208, (1244, 1245).

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir âyetten ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir sünnetinden, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan fukahâya muhâlif bir

istinbatını tevsik etmektedir. Hattâ rivâyetin Müslim'de gelen bir vechinde şu açıklayıcı ziyâde var:

"Benî Hüceym kabilesinden bir adam İbnu Abbâs'a:

"Halkın kalbine işleyen veya halkı fırkalara bölen şu fetva nedir? Beytullah'ı tavaf eden ihram yasaklarından çıkarmış?" diye sordu..."

Bu ziyade ibârenin de gösterdiği üzere, *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) ümmetin tatbikatına muhalif bir istinbat, bir fetvada bulunmuş, bu da halk arasında bir kısım münâkaşalara sebep olmuştur. Meselenin tavzihi kendisinden sorulduğu gibi onun yakınlarından da sorulmuştur. Sadedinde olduğumuz rivâyette, açıklamayı Atâ yapmaktadır.

Meseleyi şöyle özetleyebiliriz: Şârihlerin açıkladığı üzere, İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Veda haccı sırasında -daha önce açıklandığı üzere- beraberinde kurbanlığı olmayanlara, umreden sonra ihramdan çıkmalarını emretmiş olma örneğinden hareketle, *"Kâbe'yi tavaftan sonra ihramdan çıkmak gereğine"* hükmetmiştir. Halbuki ulemâ büyük çoğunluğu ile -yine rivâyetlere müsteniden- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o davranışının sonradan neshedildiğini kabul eder ve ihramdan ancak Arafat vakfesinden sonra Mina, taşlama, kurban ve traş menâsikinin ifâsından sonra çıkabileceğine hükmeder. İbnu Abâs'ın görüşüne az sayıda selef iştirak etmiştir. İshâk İbnu Râhuye bu azlardan biridir. Üstelik bütün ulemâ, hacc-ı ifrada niyet eden kimsenin Beytullah'ı tavaf etmekle ihramdan çıkması gerekmeyeceği hususunda hiçbir ihtilâfa düşmez.

Nevevî, kaydettiğimiz mâhiyette ulemânın ittifak ettiği durumu belirttikten sonra der ki:

"İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın âyetle ihticâcına gelince, âyette onun çıkardığı hükme hiçbir delil yok. Zîra **"Sonra varacakları yer Beytü'l-Atîk'e müntehîdir"** mealindeki âyetin mânası, "Kurban ancak Harem-i Şerif'de kesilir" demektir. Kesinlikle âyette, ihramdan çıkma emri diye bir şey yoktur. Âyetin muradı ihramdan çıkma olsaydı Harem-i Şerif'e, kurbanlığın sadece gelişiyle, daha tavaf da yapmadan ihramdan çıkmak gerekirdi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, Veda haccında Ashab'a ihramdan çıkmalarını emretmiş olmasından hüccet çıkarmasına gelince, bunda da İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın hükmüne delil bulmak mümkün değildir, zîra Nebî *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara sadece o yıl için haccı umreye çevirmelerini emretti. Bu, hacc yapmak üzere ihram giymiş kimsenin (haccını tamamlamadan) ihramdan çıkmasına delil olamaz."

Kadı İyaz'ın kaydına göre bâzı âlimler *İbnu Abbâs*'ın bu sözünü te'vil ederek: "Bu söz, haccın (rükünlerinden birini kaçırarak o yıl haccını) yerine getiremeyenlerle ilgilidir. Böyleleri tavaf ve sa'yi yerine getirince ihramdan çıkar" demişlerdir. Ancak bu te'vil ihtimalden uzak bir yorumdur, çünkü İbnu Abbâs -bu meseleyle ilgili rivayetlerin- sadedinde olduğumuz vechinde "Beytullah"ı hacc maksadıyla olsun, başka maksadla olsun, her kim tavaf ederse ihramdan çıkar" demektedir.

1468 ٥- وعن حفصة رضى الله عنها قالت: [أمر النبى ﷺ أزواجه أن يحللن عام حجة الوداع. قلت: فما يمنعك أن تحل؟ قال: إنى لبدت رأسى وقلدت هديى فلا أحل حتى أنحر هديى]. أخرجه الستة إلا الترمذى.

5. (1468)- *Hz. Hafsa* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevcelerine, Veda haccı senesinde ihramdan çıkmalarını emretti. Ben:

"Siz niye ihramdan çıkmıyorsunuz?" diye sordum.

"Ben başımı telbid ettim, kurbanlığımı hazırladım, kurbanlığımı kesmeden ihramdan çıkamam" diye cevap verdi." [Buhârî, Hacc 34, 107, 126, Megâzî 77, Libâs 89; Müslim,Hacc 186, (1229); Muvatta, Hacc 180 (1, 394); Ebu Dâvud, Menâsik 24, (1806); Nesâî, Hacc 40, (5, 136) 67, (5, 172); İbnu Mâce, Menâsik 72, (3046).]

AÇIKLAMA:

1- *Telbid* burada saçların dağılmasını önlemek için hususî maddelerle yapıştırmaktır. Hacc sırasında uzun müddet ihramda kalacakların saçlarını bir şeyle yapıştırarak telbid yapmaları âdet idi.

2- Bu hadis, bir önceki hadiste İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın tavaftan sonra ihramdan çıkılır hükmünü cerheden rivayetlerden biridir.

1469 ٦- وعن ابن عباس رضى الله عنهما قال: [أهل النبى ﷺ بعمرة وأهل أصحابه بحج فلم يحل النبى ﷺ ولا من ساق الهدى من أصحابه وحل بقيتهم]. أخرجه مسلم.

6. (1469)- *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Veda haccında) umre için ihrama girdi. Ashabı ise (radıyallahu anhüm ecmain) hacc için ihrama girdi. (Mekke'ye varınca) ne Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne de beraberinde kurbanlıkları olanlar ihramdan çıkmadılar. Geri kalanlar ihramdan çıktılar." [Müslim, Hacc 196, (1239).]

Not: Bu bahis 1278-1325 arasında işlenmiştir. 1288 ve 1292'de açıklanmıştır.

1740 ٧ – وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا يَقُولُ: المَرْأَةُ المُحْرِمَةُ إِذَا حَلَّتْ لَمْ تَمْتَشِطْ حَتَّى تَأْخُذَ مِنْ قُرُونِ رَأْسِهَا. وَإِنْ كَانَ لَهَا هَدْىٌ لَمْ تَأْخُذْ مِنْ شَعْرِهَا شَيْئاً حَتَّى تَنْحَرَ هَدْيَهَا]. أخرجه مالك.

« وقُرُونُ الرَّأْسِ » هى الضفائر من الشعر.

7. (1470- *Nâfi'* (rahimehullah) anlatıyor:

"İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) dedi ki: "İhramlı kadın, ihramdan çıkınca, saç örgülerinin ucundan bir miktar kesmedikçe taranmaz. Şâyet kurbanlığı varsa, kurbanı kesilinceye kadar saçından hiçbir şey kesemez." [Muvatta, Hacc 163, (1, 387).]

AÇIKLAMA:

İhramlının vücudundan kıl koparması ihram yasaklarından biridir. Taranmak ise kıl koparmaya sebep olacak bir davranıştır.

Kurban kesilmezden önce traş olunmama emri, bizzat Kur'ân-ı Kerim'de tesbit edilen hacc menâsikinden biridir: **"Kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin"** (Bakara 196). (1461 numarada bu mevzu açıklandı.)

ONUNCU BAB
KURBANLAR
(HEDY VE EDAHİ)

Bu babta on iki fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

KURBANLARIN VACİB OLUŞU VE SEBEPLERİ

İKİNCİ FASIL

KEMİYET VE MİKTARI

ÜÇÜNCÜ FASIL

KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR

DÖRDÜNCÜ FASIL

KURBAN OLMAYACAK HAYVANLAR

BEŞİNCİ FASIL

KURBANLIKLARIN İŞARETLENMESİ

ALTINCI FASIL

KESME ZAMAN VE YERİ

YEDİNCİ FASIL

KESMENİN ÂDÂBI

SEKİZİNCİ FASIL

KURBANLARDAN YEME BAHSİ

DOKUZUNCU FASIL

HELAK OLAN KURBAN HAKKINDA

ONUNCU FASIL

KURBANLIĞA BİNMEK

ON BİRİNCİ FASIL

KURBAN KESEN MUKİM (MEKKELİ) İHRAM GİYER Mİ?

ON İKİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

KURBANIN VACİB OLUŞU VE SEBEPLERİ

BAYRAM DÜŞÜNCELERİ

Kurban Bayramı, Hz.İbrahim ve İsmail'den günümüze kadar, hep bir kahramanlık, bir fedâkârlık, bir hasbilik ve bir teslimiyet sembolü olagelmiştir. Kurban Bayramı, tıpkı orduların savaşa gidişi gibi gürül gürül tekbirlerle gelir ve bir velvele olur, her yanda yankılanır. Onda hem bir musiki ve şiir hem de muharebelerin bin tarraka ile gürleyen hakkı ilan sesleri içiçedir.

Kurban Bayramı'nda evler-sokaklar, ma'bedler, dağlar, taşlar tekbirlerle lerzeye gelir inler. Minarelerden yükselen temcidler en bayıltıcı nağmelerle, dalga dalga ta evlerimizin içine kadar gelip yayılırken, köy-kent, şehir-kasaba, ova-oba, koyun-kuzu meleyişleriyle sarsılır. O kutlu zaman diliminde hemen herkes, her şey ve her yer âdeta dile gelir ve konuşur. Arafat bir mahşer gibi kaynar ve köpürür, bir hesap meydanı gibi endişe ve ümit soluklar. Müzdelife, Mina yoldakilerin telaş ve tedarikiyle uğuldar.. Ka'be, sinesi hasretle yanan gufrana susamışların nabzı gibi atar.. ve bütün bu sesler, soluklar Hakk karşısında divan durmuş inleyen en mükerrem kulların çığlıkları gibi gider veraların kapılarına dayanır. Sanki ebediyet gamzeden bu seslerle, hislerimizin sınırsızlığını, hülyalarımızın sonsuzluğunu eda ediyormuşuz gibi, duygularımızın bütün hazineleri açılır.. ve bütün mahrem hislerimiz bağı kopmuş tesbih taneleri gibi dörtbir yana saçılır. Her yanda köpürüp köpürüp Hakk katına yükselen bu sihirli sesleri duyup ve gönüllerimizde cennetler gibi esen şevk ü tarabı yaşadıkça, aşktan, şevkten ve bayramın büyüsünden süzülmüş diriltici bir iksiri içiyor gibi oluruz.

İmana mazhariyetin, Hakk'a kulluğun, kullukta şuurun gönüllerimizi yükseltmiş bulunduğu zirvelerde yürüdüğümüz yolu seyreder,

kader kitabımızı okur "İşte kitap bu!" der ve talihimize tebessümler yağdırırız. Bu mazhariyet ve mevhibelerin tadı, lezzeti ruhlarımızı o kadar yumuşakça sarar ki, gözlerimiz şükranla açılır-kapanır, duygularımız baharlar gibi yeşerir.. derken ruhlarımıza gelip vasıl olan ilham ve ruhlarımızdan ötelere yükselen inayet kanatlı dualar, münacaatlar, sızlanışlar, adeta tabiatlarımızı aşan semavî bir ma'na ve hal ve bir te'sire ulaşır. Öyle ki, her yeni saat, her yeni dakika, her yeni iş, her yeni imkân daha derince yaşanmaya, daha şuurluca değerlendirmeye layık birer kıymet alır; alır da, ruhanî zevklerle coşmuş vicdanlar "lütfunu arttır Allahım!" der daha da mest olmak isterler.

Bayram günleri, din ve meşru âdetlerin ferah-feza ikliminde ibadetlerle hazza ve ruhanî hazlarla ibadet neşvesine büründükçe, yepyeni bir varlığa erdiğimizi, ebedîleştiğimizi, sinelerimizin kevn ü mekânlar kadar genişlediğini ve şuurlarımızın İlâhî vâridatla aydınlandığını daha açık-seçik duyar.. ve maddiyatımızın bütün bütün çözüldüğünü, tamamen mânevîleştiğimizi sanırız.. sanırız da, hep imanın gönüllerimize saldığı ezelî vaadlere doğru akarız.

Bayram günlerinde yaşadığımız dolu dolu duygularla çok defa kendimizi havada uçuyor veya neş'eli, ahenkli ve pürüzsüz bir yolla ruh iklimine doğru kayıyor gibi oluruz. Bazen gökyüzünde hiç kanat çırpmadan sağa-sola süzülen kuşlar gibi, bazen ağaçların başlarında ince ince salınan dallar gibi, bazen de rüzgârların dokunmasıyla yatıp kalkan, yatıp kalktıkça da, çevreye kokular salan çiçekler gibi incelir, zarifleşir ve şiirleşiriz.

Bazen bütün bütün rikkate gömülür ve duyduğumuz her tekbir, her tehlil, her uhrevî ses ve sözle kendimizi öyle bir ağlamaya salarız ki, tepeden tırnağa sırılsıklam oluruz. Bazen pür-neş'e kesilir ve kendimizi havâî fişeklere binmiş ışık ışık gökyüzünde dolaşıyor sanırız.. bazen de sihirli bir seccade üzerinde yıldızlar arası seyahat ediyor gibi oluruz. Bazen koyun-kuzu meleyişiyle rikkate gelir, duygulanır ve bir kısım tuhaf hislerin te'siriyle içten içe mumlar gibi eririz.. bazen de bunları o kadar tabiî, yerli yerinde ve baş döndürücü bir ahenk içinde görürüz ki, "böylesinden daha mükemmeli olamaz" der kaderin sırlı nakışları karşısında büyüleniriz.

Bazen minarelerden yükselen temcidler, ezanlar, camilerden taşıp dörtbir yanda yankılanan tekbirler, Kur'an'lar ve bunların vicdanlarda meydana getirdiği aks-i sadalar öyle şiirleşir, öyle insanların içine akar ve onları büyüler ki; zannediyorum gönül dünyamızda hiçbir zevk ne bu

derinliğe ulaşabilir ne de bu müessiriyete. Hele bu ses ve bu sözlere bir fon müziği gibi seher yeli de karışıp esince heyecanlarımız tarif edilmez bir noktaya ulaşır, hislerimiz de bir tufan halini alır.

Hususiyle hacc esnasında hemen her yerin umumî lisanı ve umumî şîvesi olan "tekbir"ler ve "telbiye"lerle en gizli düşüncelerimizi, en muhterem kanaatlerimizi, en yüksek bir âvâz ile ilân ederek ve en mahrem hislerimizi en yakıcı nağmelerle dile getirerek adeta bir mahşer provası yaparız. Bu çok münis ve o kadar da ürperten tablolar karşısında, bu alabildiğine derin ve o kadar da fıtrî sözlerle hep ayrı ayrı yerlerde dolaşır, ayrı ayrı vazifeler yaparız ama, her zaman arkamız cehennemlere dönük, gözlerimiz cennetlerin tüllenen şafaklarıyla mest, kalplerimiz de İlahî rıdvan avında olarak...

İşte bu duygularla bütün bütün hudutlarımızı aşarak, bitevî hodgamlıklarımızdan sıyrılarak, tahtlarımızı kalb ve ruhun ufkuna kurar, dünyaya bakan yönleriyle beden ve cismaniyetin küllerini sağa-sola savurur ve vicdanın bir köşesinde muhafaza ettiğimiz cennetten getirilmiş kıvılcımları bir kere daha tutuştutur.. ve o alev, o hararet, o ışık altında bu yeni varlığımızı yürekten selamlar, bahtımıza tebessümler yağdırırız.[60]

UMUMÎ BİLGİLER

KURBAN, kelime olarak قرب kökünden mastardır, yaklaşmak mânasına gelir. Dinî bir ıstılah olarak Allah Teâlâ'yı râzı ederek yakınlığını kazanmak için kesilen hayvana kurban denir.

İnançtan dolayı kurbanda bulunmak, hemen hemen bütün dinlerde vardır. Tarih boyunca her millet, inancına göre nazarında kıymetli olan bir şeyi, uluhiyet adına kurban etmeyi müesseseleştirmiştir. Kur'ân-ı Kerim, kurban müessesesinin *Hz. Âdem* (aleyhisselam)'in çocuklarıyla birlikte başladığını haber verir:

"Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Hani onlar (Allah'a) yaklaştıracak birer kurban takdim etmişlerdi ve ikisinden birininki kabul olunmuş, öbürününki kabul olunmamıştı..." (Maide 27).

Böylece âyet, ulûhiyete yaklaşmak maksadıyla kurban sunma ibâdetinin insanlıkla birlikte başladığını gösterir.

Âyette kabul edildiği belirtilen kurban Hâbil'e aitti ve bir koçtu. Kabul edilmeyen de Kâbil'e aitti ve ekindi.

60 - M. Fethullah Gülen, Günler Baharı Soluklarken, 127-130.

Şu halde, kurban deyince bunun mutlaka bir hayvan olması gerekmez, başka şey de kurban olabilir. Nitekim, ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese de, insanın kurban edilmesi de târihin yaygın vakalarından biridir. Kur'ân-ı Kerim *Hz. İbrahim* (aleyhisselam)'le ilgili olarak buna da yer verir. Hz. İbrahim'e rüyasında, ilk olan oğlu İsmâil'i kurban etmesi emredilir (Saffat 102). Bazı rivayetlerde on üç yaşında olduğu belirtilen çocuğu kurban etme hazırlığı yapılır ve kesileceği sırada çocuğa bedel kesilmek üzere koç indirilir.

Bu âyet insan kurbanı meselesinde mânidardır. Zîra insanlık tarihinde pek yaygın olan bu geleneğin İlâhî bir menşe'den kaynaklanmış olabileceğini ifade eder. Bunu söylemeye sevkeden husus, büyük müfessir Fahreddin Râzî hazretlerinin de kaydettiği üzere İslâm ulemâsının, "meşru olmayan bir şeyin peygamberlere rüyasında da olsa emredilmeyeceği"ni prensip olarak kabûl etmiş olmalarıdır. Bu prensipten hareketle, daha önce meşru olan bir prensibin Hz. İbrahim'den sonra neshedildiği söylenebilir.

Arapça'da Kurban kelimesinden ziyâde *Udhiye* kelimesi kullanılır, cem'i edâhîdir. Kurban kesilen güne yevmü'l-edhâ denir.

Kurbanın dindeki hükmü hususunda âlimler ihtilaf eder. Bir kısmı vâcib demiş ise de diğer bir kısmı buna karşı çıkmıştır. İbnu Hazm "Sahâbeden hiçbirisi buna vâcib dememiştir" der. Cumhur da "Kurban vâcib değildir" demiştir. Ancak dinin teşriatından olduğu da kesindir. Cumhur, "Kifaye bir sünnet-i müekkededir" der. Şafiî hazretleri de bu görüştedir.

Ebu Hanife hazretleri: "Zengin olan mukime vacibtir" diye hükmeder. İmam Mâlik "mukim" kaydı koymadan vâcib hükmüne varır. Hanefilerden Ebu Yusuf, Mâlikîlerden Eşheb vâcib hükmüne muhalefet ederek Cumhur'un görüşüne katılırlar.

Ahmed İbnu Hanbel: "Gücü olanın terketmesi mekruhtur" der ve vücûbuna hükmeder.

İmam Muhammed: "Terkine ruhsat olmayan sünnettir" der.

Tahâvî: "Biz de bu görüşteyiz, âsârda vâcib olduğunu te'yid eden bir delil yok" der.

Kurbanın vâcib olduğunu söyleyenleri te'yid eden en kavî delil Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin rivayet ettiği şu hadistir:

مَنْ وَجَدَ سَعَةً فَلَمْ يُضَحِّ فَلاَ يَقْرَبَنَّ مُصَلاَّنَا

"Kurban kesecek güçte olup da, kesmeyen namazgâhımıza yaklaşmasın."

Bu hadisteki vaidin üslûbundaki şiddet, Hanefîler'i, kurbanın vacib olduğu hükmüne sevketmiştir. Hatta Ebu Hanife (rahimehullah)'nin "farz" dediği de rivayetler arasındadır. Vacib diyenlerin dayandığı başka hadisler de var.

el-Hidâye'de Hanefî görüş şöyle özetlenmiştir: Kurban hür, mukim, zengin her Müslüman'a kurban gününde kendi nâmına ve küçük çocuğu namına vacibtir. Vâcib hükmü, Ebu Hanife ile ashabından İmam Muhammed, Züfer, Hasan ve bir rivayete göre Ebu Yusuf'un içtihadlarıyla sübût bulmuştur. Ebu Yusuf'un "sünnet" demiş olduğunu da belirttik.

Son olarak şunu da belirtelim: Araplarda kurbanın birçok çeşitleri var ve her biri bir başka kelime ile ifâde edilmektedir. Mesela; -bir kısmı önümüzdeki hadislerde geleceği üzere- fara', atîre, akîka, udhiye, hedy hep ayrı ayrı kurban çeşitleridir. İslâm dini bir kısmını yasaklamış, bir kısmını bazı kayıtlarla serbest bırakmış ve hattâ vâcib kılmıştır. Bazıları hakkındaki hüküm ihtilâflıdır. Dilimizde hepsi kurban kelimesiyle kayıtlanarak ifade edilir.

UDHİYE VE HEDY: İslâm devrinde intikal eden kurban çeşitlerinden iki tanesini biraz açıklamakta gerek var. Zîra, önümüzdeki bahislerde gelecek hadisler bunlarla ilgili ve dolayısıyla bu tâbirler sıkca geçecek. İyice bilinmediği takdirde iltibaslar olabilir.

UDHİYE: Kurban bayramında, zengin, mukim ve hür olan Müslümanlar tarafından kesilmesi gereken kurbandır. Bunun kendine mahsus teferruatı vardır.

HEDY: Haccda kesilen kurbandır. Kâbe-i Muazzama veya Harem için hediye edilen kurbanlık hayvana hedy denir. Dilimizdeki hediye kelimesi de aynı kökten gelir.

Esasen hacılar müsafir sayıldıkları için onlara *udhiye* kesmek vâcib değildir, dilerlerse nâfile olarak keserler. *Temettu* veya *kıran* haccı yapanlar, bir yıl içerisindeki iki ayrı ibadeti yapmış olmanın şükrü olarak bir kurban keserler. Haccda kesilmesi vacib olan bu şükür kurbanı *hedy* sınıfına girer. Umre yapanlar veya hacc-ı ifrad yapanlar nâfile olarak kurban kesmek isterlerse bu da hedy sınıfına grer. Ayrıca, hacc menasikinden vaciblerin terki veya vacib olan sıranın bozulması gibi durumlarda hacca giren *"eksiklik"*lerin telâfisi için bazı ceza kurbanları vardır. Şu halde bu ceza kurbanları-da hedy sınıfına girer.

Hedy kurbanlarının *Harem* dahilinde kesilmesi vâcibtir. Udhiyeler her yerde kesilebilir.

1471 ١ – عن مِخْنَفِ بن سليم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يقولُ: يا أيُّها النَّاسُ إنَّ على كُلِّ أهلِ بيتٍ في كُلِّ عامٍ أُضْحِيةً وعَتِيرةً. هل تدرونَ ما العَتِيرةُ؟ هِيَ الَّتِى تُسمُّونَها الرَّجَبِيَّةَ]. أخرجه أصحاب السنن.

«والمرادُ بالعتيرة» هنا شاة تذبح في رجب.

1. (1471)- *Mihnef İbnu Süleym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim şöyle buyurmuştu: *"Ey insanlar, her aile sâhibine her sene bir kurbanlık, bir de atîre borç olmuştur. Atîre'nin ne olduğunu biliyor musunuz? O, recebiye dediğiniz şeydir."* [Tirmizî, Edâhi 18, (1518); Ebu Dâvud, Dahâya 1, (2788); Nesâî, Akîka 6, (7, 167-168); İbnu Mace, Menâsik 2, (3125).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Arafat vakfesi sırasında yaptığı konuşmalardan biridir. Mina'da kurban kesmesi gereken hacılara, bu mevzuda bilgi vermiş olmaktadır.

2- *Atîre,* Receb ayında kesilen kurbanın adıdır.

3- Kurban kesmenin vâcib olduğuna hükmeden ulemâ bu hadisle istidlâl etmiştir. Ancak kurbanın vâcib olmadığına hükmedenler "siganın vücûb ifade etmede sarih olmadığını" ileri sürerek bu istidlâli reddederler.

4- Bu hadiste atîre denen Receb ayında kesilen kurbanın da gerekli olduğu ifade edilmektedir. Ancak kurbanın vacib olduğuna hükmeden âlimler atîrenin vacib olmadığını söylerler.

Hatta لا فرع ولاعتيرة فى الإسلام **"İlk doğan yavruyu kurban etmek, atîre kurbanı kesmek İslâm'da yoktur"** gibi câhiliye devri kurban çeşitlerini yasaklayan rivâyetleri de nazar-ı dikkate alan âlimlerden bazıları kerâhetine de hükmetmişlerdir. Buharî'nin bir rivayetinde, وكانوا يذبحونه لطواغيتهم ziyâdesiyle, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, bu kurbanlar putlar adına kesildiği için, yasak koyduğu anlaşılmaktadır.

İmam Şâfiî, Allah adına olduğu takdirde cahiliye devrindeki isimler altında kurban kesilebileceğine, câiz olduğuna hükmederek, sadedinde olduğumuz hadis gibi cevaz ifâde edenlerle, yukarıda kaydettiğimiz rivayette olduğu gibi yasaklayanları te'lif eder.

1472 ٢– وعن ابن عمرو بن العاص رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: أُمرتُ بيوم الأضحى عيداً جعله الله تعالى لهذه الأمة. فقال له رجل: يارسول الله أرأيت إن لم أجد إلاَّ منيحةً أنثى أفأضحّي بها؟ قال: لاَ. ولكن تأخذُ من شعرك وأظفارك وتقصّ شاربك وتحلق عانتك، فذلك تمام أُضحيّتك عند الله تعالى]. أخرجه أبو داود والنسائى

2. (1472)- *Abdullah İbnu Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Kurban gününü bayram olarak kutlamakla emrolundum. Onu bu ümmet için Allah bayram kılmıştır" buyurmuştu. Bir adam kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben iâreten verilmiş bir hayvandan başka bir şeye sahip değilsem, onu kesebilir miyim?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır, dedi, *ancak saçını, tırnaklarını kısaltır, bıyıklarından alır, etek traşını olursun. Bu da sana Allah indinde bir kurban yerine geçer."* [Ebu Dâvud, Edâhî, 1 (2789); Nesâî, Dahâya 2, (7, 213).]

1473 ٣– وعن نافع [أنَّ ابن عمر رضى الله عنهما لم يكن يضحّي عمَّا في بطن المرأة]. أخرجه مالك.

3. (1473)- *Nâfi'* (rahimehullah) anlatıyor: "(Ailenin her ferdi için kurban kesmek gerektiği görüşünde olan) Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), anne karnındaki çocuk adına kurban kesmezdi." [Muvatta, Dehâyâ 13, (2, 487).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurban gününün, İslâm ümmetine Cenab-ı Hakk tarafından bayram kılındığını haber vermektedir. Her Müslüman bu bayrama imkânı nisbetinde katılacaktır. İmkânı olan kurban kesecektir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, imkânı olmayan, elinde sütünden ve yününden istifâde etmek üzere iâreten verilmiş bir dişi hayvandan başka bir şeyi bulunmayan kimsenin sorusu üzerine verdiği cevaptan anlıyoruz ki, bayrama katılmak için imkânları zorlamaya gerek

yoktur. Bayram günü saç traşı olmak, uzamış olan bıyıkları, tırnakları kesmek, gerekiyorsa etek traşı da olup bedenen temizlenmek, yeni, temiz elbiseler giyinmek gibi, bayram gününün hürmetine uygun bir ahvâle bürünmek de, mânevî kazanç yönünden kurban kesmiş kadar Allah nazarında makbul olacağını belirtiyor.

2- Hadiste geçen menîha, bir kimsenin bir başkasına, sütünden ve yününden istifade etmesi için belli bir süre ile âriyet olarak bıraktığı bir hayvandır; deve, keçi, koyun olabilir. Bu temlik değildir, âriyettir, bir müddet sonra eski sâhibine iâde edilecektir. Bunun kurban edilmesi, imkânı zorlamanın ötesinde, emânete ihânet mânasını da taşır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna müsâade etmiyor.

3- İslâmî bayram nasıl kutlanmalı?

Makina insanın hayatına girdikçe, insanın yaptığı işleri makinalar yapmaya başladıkça, insanın boş zamanı artmıştır. Günümüzde makina, geçmiş devirlerde olduğu gibi sadece insan adalelerinin yerini almakla kalmamış bizzat beynin de yerini almıştır. Otomasyon denen bu yeni hâdise, iktisadî hayatı, iş hayatını, çalışma ve istirahat sistemini buna bağlı olarak beşeri, içtimâi münâsebetleri allak bullak etmiştir ve bilgisayar dediğimiz bu yeni teknik geliştikçe tesirini daha da artıracaktır.

Mevzumuz açısından, meselenin bizi ilgilendiren bir yönü var: Gittikçe artan bu boş vakitleri nasıl değerlendirelim? Günümüzde, boş vaktin değerlendirilmesi problemine çözüm olarak eğlence gösterilmektedir. Piknik, gezi, müzik... bütün çeşitleriyle eğlence. Bu çözüm, başka problemler getirmede, içki, kumar, uyuşturucu, sefahat, serseriyâne bir hayat, cinayet.. gibi başka problemler getirmektedir. Bir başka ifâde ile atâlet ve aylaklık, pek çok kötülüklerin yeşerdiği fidelik rolünü oynamaktadır.

Öyle ise Müslüman olarak bizler, boş vaktin değerlendirilmesi meselesinde Kur'ân ve hadis ne gibi çözümler getirmişler, neler teklif etmişler, bunu bilmek, araştırmak zorundayız. İşte böyle bir ihtiyacı duyduğumuz anda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haftalık bayramımız olan cuma gününün, yıllık bayramlarımız olan Ramazan ve Kurban bayramlarının nasıl geçirilmesini, ne şekilde kutlanmasını tavsiye ettiğini bilmemizde fayda var. Mezkûr günlerin geçirilmesinde vaz'edilen prensipleri yakaladık mı, bunlar dışında karşımıza çıkacak bütün boş vakitlere aynı prensipleri uygulayıp, aynı ölçüler çerçevesinde değerlendirebiliriz.

Şu halde cuma ve bayramlarla ilgili prensipleri, bütün boş vakitlerin geçirilmesinde muhtaç olunan bir rehber olarak görebiliriz.

BAYRAM TELÂKKİSİ: İslâm'ın tatil anlayışını bütünüyle kavramada bilinmesi gereken bir diğer nokta "bayram telâkkisi"dir. İslâm bu noktada da hususiyet arzeder. Çünkü İslâm'a göre bayram, tamamen muattal veya sırf eğlenceyle geçirilecek bir tatil müddeti değildir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bayramı "yeme, içme ve Allah'ı zikir günleri" olarak tavsif ve tarif etmiştir. Bayramın bütün Müslümanlarca böyle telâkki edilmesini sağlamak maksadıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in fiilî tedbir aldığını da görmekteyiz. Muvatta'da kaydedilen bir rivayete göre, Abdullah İbnu Huzâfe'yi Kurban Bayramı sırasında Mina'da hacılar arasında dolaşarak: *"Bu günler yeme, içme ve Allah'ı anma (zikrullah) günleridir"* diye ilân etmek üzere vazifelendirmiştir. Büdeyl İbnu Verka da insanları devesine binmiş olarak takip edip: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sizlere bugünlerde oruç tutmamayı emrediyor, bu günler yeme içme günleridir"* diye ilânda bulunanlardandır.

Açıklanacağı üzere, İslâm'ın bayram telâkkisinde yeme, içme, eğlence ve zikrullah birlikte yer alır. Birini diğerinden ayırmak mümkün değildir.

Bayramda Zikr: Helâl kılınan eğlence ve izhâr-ı sürur havasının, meşru hududu taşmayacak şekilde ileri götürülmesini önlemek maksadıyla bayramın dinî yönünü belirtmeye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* husûsî bir ehemmiyet atfetmiştir. Buhârî'nin bir rivayetinde belirtildiği üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kurban Bayramı hutbesinde şunları söylemiştir: *"Bugün bayramdır. Bayramımıza önce namaz kılarak başlıyoruz. Sonra evlerimize dönüp kurbanlarımızı keseceğiz. Kim bu şekilde hareket ederse bayramı sünnetimize uygun olarak kutlamış olur."*

Haftalık bayram olan cuma için de aynı esas câridir. Çünkü, cumanın da kendine has namazı ve dinî telkinâtın yapıldığı hutbesi mevcuttur. Ayrıca hadisler, cuma namazına mümkün mertebe erken gelmeyi emreder. Şu halde bayrama has serbesti faaliyetlerin, namaz ve hutbe vâsıtasıyla mânevî bir hava ile dolduktan sonra başlatılıp, devam ettirilmesi esastır. Bu durum, bir kısım aşırılıkları frenleme âmili olacaktır.

Bayramda Yeme ve İçme: Bayram günleri oruç yasaklanmıştır. Bilhassa Kurban ve Ramazan bayramlarında oruç tutmak kesinlikle yasaktır ve "haram"dır. Cuma günü için de kerâhet esastır. Perşembeden başlamaksızın, sâdece cuma için oruç tutanlara Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* oruçlarını bozdurmuştur.

Bayramlarda teşvik edilen "yeme" ve "içme"nin helâl dâiresinde olacağı açıktır. Zamanımızda, bir kısım gâfil Müslümanların batılıları tak-

liden bayramlarda, tatillerde yer verdikleri aşırılıkların hiçbir dinî ruhsatı yoktur.

Bayramda Eğlence: Bizzat Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*' in tatbikâtı, bayram günlerinde eğlencenin de câiz olduğunu göstermektedir. Hattâ, âlimler Nebevî tatbikâta dayanarak: "Bayramlarda (eğlenerek) sürur izhâr etmek, dinin şeâirindendir" demişlerdir.

Bu müteber kitaplarımızda gelen rivayetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayram günlerinde, davula vurarak şarkı söyleyen câriyeleri[61] dinlediğini, yine hem çalıp, hem oynayan Habeşîleri seyrettiğini ve zevcelerine seyretmeleri için müsaade ettiğini göstermektedir. Hazreti Âişe'den farklı şekillerde rivâyet edilen bir hâdise şöyle: "Bir bayram günü, kulağımıza gürültü ve çocukların bağrışmaları gelmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kalkıp (kapıdan dışarı baktı). Meğer, bu gelenler çalıp oynayan bir Habeşli gruptu, harbeleri (küçük kılınç) kalkanlarıyla oynuyorlardı. Çocuklar da etraflarında halka olmuş, onları seyrediyorlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: *"Ey Aişe, sen de gel, seyret"* dedi.

Bir başka rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ey Humeyra onlara bakmak istemez misin?" diye sorar. Hz.Âişe de: "Evet" deyince çağırır.

Oyunun, Mescid-i Nebevî'nin içinde kılıç (harbe) ve kalkanlarla oynandığını belirten rivayetler hâdisenin devamını Hz. Âişe'den şöyle naklederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kapıda durup beni arkasına aldı. (Başını ensesine koymuş) (..) halde duruyor ve oynayanları seyrediyordum. Bıkıncaya kadar böyle devam ettim. Bir ara "Yeter mi?" dedi. "Evet" dedim. "Öyleyse çekil" dedi."

Başka rivayetler de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Hz. Aişe'nin kendi arzusuyla seyre son verinceye kadar bakmasına müsaade ettiğini belirtir.

Ebû Hüreyre'nin bir rivâyetine göre, bir seferinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda Habeşliler harbeleriyle birlikte oynarken, Hz. Ömer (radıyallahu anh) çıkagelir. Derhal yere eğilip, avuçladığı çakılları atacağı sırada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale eder: "Ey Ömer, bırak onları, zîra bunlar Benî Erfide'dir (Habeşlilerdir)"[62] der.

61– Cariye kelimesiyle, büluğa ermeyen kız çocukları veya köle kadınlar kastedilir.

62– Fethu'l-Bârî: 3/97. Bu son cümleden, İbnu Hacer, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şunu demek istediğini anlar: "Bu onların işidir, âdetleridir ve mübahtır da." Bu yüzden Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) hoş karşıladı.

Başka bir vak'aya ait olması kuvvetle muhtemel bulunan bir diğer rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* oynayan Habeşliler'e rastladığı zaman onlara takdirlerini ifâde ettikten sonra şunu da ilâve eder: "Yahudiler ve Hıristiyanlar bilsinler ki, bizim dinimizde genişlik vardır." Rivâyet, bu minval üzere devam eden oyuncuların, Hz. Ömer'in çıkagelmesiyle dağıldığını belirtir.

Bir kısım âlimler, yukarıdaki hadisten kadınların, yabancı erkeklerin fiillerini seyretmesinin câiz olacağı hükmünü çıkarmış, bazıları da bu cevazı "şehvet nazarıyla bakmamak" veya "fitne kokusu olmamak" şartlarıyla kayıtlamışlardır.

Şehvet duyma ve fitne çıkma ihtimali hâlinde, nazarın haram olduğunda ittifak vardır. Keza kadınların yabancı erkeklere karşı örtünmesi gereği de hadisten çıkarılan bir diğer hüküm olmuştur.

Bayram günü musikî dinlenmesini tecviz eden rivayet de mevcuttur. Buhârî ve diğer kaynaklarda gelen bir rivayet şöyle: Yine Hz.Aişe anlatıyor: "Yanımda iki câriye def çalıp Buas Harbi üzerine (düzülmüş hamâsî) türküler söylerken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* içeri girdi. Yatağın üzerine sırtüstü uzanarak yüzünü örttü. Az sonra (babam) Ebû Bekir girdi. Türkü okuyan câriyeleri görünce: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzurunda şeytan sazı ha!" diye bana kızdı ve câriyeleri azarladı. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karşı koyarak: *"Ey Ebû Bekir, bırak onları söylesinler, her milletin bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır"* dedi. Onlar sohbete dalıp, ilgileri kesilince câriyelere göz ettim, hemen sıvışıp çıktılar."

Ahmed İbnu Hanbel: *"Gücü olanın terketmesi mekruhdur"* der ve vücûbuna hükmeder.

Bir kısım âlimler, bu rivayete dayanarak, köle olmasa bile câriyenin[63] sesinden şarkı dinlemenin câiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır: "Zîra derler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ebu Bekir (radıyallahu anh)'in câriyeleri dinlemesini takbih etmedi, aksine, onun takbihini takbih etti ve câriyeler de Hz. Aişe'nin kendilerine işaret etmesine kadar şarkı söylemeye devam ettiler."

Mescidde Eğlence mi? Yukarıdaki hadis karşımıza şöyle bir soru çıkarmaktadır: "Mescidde çalgılı, türkülü eğlence câiz olur mu?"

63– Tekrar hatırlatalım: Cariye kız çocuğu ve köle kadın mânâlarına gelir. Ayrıca bu cariyelerin isimleri ve kimlerin kızları oldukları belirtilir.

Bu meselenin münâkaşasını âlimler yapmış, leh ve aleyhte görüşler beyân etmiştir. Esas olan, bazı şartlar ve kayıtlar altında cevazıdır.

İslâm'ın, eğlencede bile faydalılık -ve düşmana karşı kuvvet kazanma- imkânlarını arama esprisini göstermek maksadıyla, bu mevzuda Buharî şerhinde Aynî'nin yer verdiği bir pasajı özetleyeceğiz:

"El-Mühelleb der ki: "Mescid, Müslüman cemaatin emrine konulan bir müessesedir. Hangi amelde dinin ve din mensublarının menfaati bir araya gelirse, mescidde o amelin icrası câizdir. Harbe oyununa gelince, bu insan uzuvlarının, savaşa karşı mahâret kazanması için yapılan bir idmandır. Bu idman (işi, düşmana karşı harp hazırlığı olduğu için, din ve ümmetin menfaatine olması hasebiyle) mescidde veya başka bir yerde yapılması câizdir."

Şârih, zikredilen bu şartlar tahtında mescidde bu ve benzeri oyunların câiz olması gerektiğine dâir şahsî kanaatini belirttikten sonra aleyhteki görüşü de kaydeder. Buna göre, Ebû'l-Hasen el-Lahmî şunları söylemiştir: **"Mescidde harbe ile oynamanın cevâzı, hem âyet ve hem de hadislerle neshedilmiştir. Kur'ân'da: "Allah'ın, yüce tutulmaları ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar sabah akşam O'nu tesbih ederler"** (Nur 36) âyeti, sünnette de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Mescidlerinizi çocuklarınıza ve delilerinize karşı koruyun" hadisi bu cevazı neshetmiştir. Ancak el-Lahmî'ye karşı çıkanlar:

"1- Hadis zayıftır.

2- Ne hadiste, ne de mezkûr âyette iddia edilen neshe delâlet eden bir sarahat yoktur.

3- Ne de, cevaz ifâde eden hadisle, bunu neshettiği ileri sürülen âyet ve hadisin vürûd yönüyle öncelik-sonralığa sâhip olduklarına dâir tarihî bir ipucu vardır" demişlerdir. Şâfiî şârihlerinden İbnu Hacer de meseleyi aynı şekilde nakleder ve cevazın esas olduğunu belirtir. Mezkûr hadisi açıklarken, Bâbanzâde Ahmed Naim de şunları ilâve der: "Harbeler yani kısa mızraklarla oynanan oyun, âdi oyun değildir. Yakın vakitlere kadar seyrettiğimiz kılıç-kalkan oyunu, cirit oyunu gibi düşmana karşı silâh istimâlinde idman peyda etmek için oynanır. Düşmana karşı hazırlık sayıldığı için mübah olmuş, hatta mescidde bile oynanması tecviz buyurulmuştur."

Buhârî, şârihlerinden el-Kirmânî, bu meyanda daha kesin, daha yakînî görüşünü şöyle dile getirir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'ın zevce-i pâkleri Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'yi Habeşîlerin oyunlarını seyretmeye terketmesi (tesâdüfi bir vak'a olmayıp) şuurlu bir hâdisedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu husustaki sünnetin zaptedilip, bu muhkem harekâtın, arkadan gelen nesillerin bir kısmına intikal etmesi ve onlar tarafından bunların öğrenilmesi için (kasden müsaade et-miş)tir."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetindeki bu kasıdlı olma hâlini te'yid eden bir rivayet de şöyle: "İyâz el-Eş'arî, Enbâr'da bir bayram geçirir. (Halkın eğlenceye yer vermediğini müşâhede ederek hayretini gizleyemez ve şöyle) der: "Niçin bunları, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında yapıldığı şekilde, def çalıp eğleniyor görmüyorum?"

DİNLENME VE İSTİRAHATIN VASITA, YER VE ZAMANLARI

"İslâm boş zaman kabûl etmez" derken, istirahatı reddeder mânası çıkarılmamalıdır. Bizzat Kur'ân-ı Kerim'de dinlenme ve istirahata yer verilir. Hattâ en iyi dinlenmenin nerede ve ne zaman ve hangi şekilde yapılacağına dâir bir kısım teferruat bile açıklanır.

Dinlenme Vâsıtası UYKU: Kur'ân-ı Kerim'e göre, dinlenmenin en müessir vasıtası "uyku"dur. Uykunun, bir istirahat ve dinlenme vâsıtası olduğu iki ayrı âyette ifade edilir: **"Size geceyi örtü, uykuyu dinlenme (vâsıtası), gündüzü de çalışma zamanı yapan Allah'tır"** (Furkan 47; Nebe 9).

Kur'ân-ı Kerim, insan bedeninin muhtaç olduğu dinlenme için, öncelikle uykudan söz ettiğine göre, dinlenmede en mükemmel vâsıta uyku olmalıdır. Öyle ise dinlenmek maksadıyla tevessül edilen eğlence, oyun gibi başka vâsıtaların, her zaman gâyeye hizmet etmeyeceği gibi, uyku kadar müessir olmayacağı da anlaşılır..."

İKİNCİ FASIL
KURBANIN KEMİYETİ VE MİKTARI

1474 ١ – عن جابر رضي الله عنه قال: [كُنَّا نتمتع مع رسول الله ﷺ بالعُمرة فنذبح البقرة عن سبعة نشترك فيها، والبدنة عن سبعة]. أخرجه الستة إلا البخاري.

1. (1474)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte (Hudeybiye senesi) umrede temettu yaptık. O zaman yedi kişi adına bir sığır keserek iştirâk ettik. Keza deve de yedi kişi adına kesilmişti." [Müslim, Hacc 355, (1318); Muvatta, Dahâyâ 9, (2, 486); Tirmizî, Hacc 66, (904); Ebu Dâvud, Dahâya 7, (2807); Nesâî, Dahâyâ 16, (7, 222).]

1475 ٢ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [كُنَّا مع رسول الله ﷺ في سفر فحضر الأضحى فاشتركنا في البقرة سبعة، وفي البعير عشرة]. أخرجه الترمذى والنسائى.

2. (1475)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte bir seferde iken Kurban Bayramı geldi. Kurban için, sığırda yedi kişi, devede on kişi ortak olduk." [Tirmizî, Hacc 66, (905); Nesâî, Dahâya (7, 222).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci rivayet kurban, deve, sığır, manda gibi büyük baş hayvandan kesildiği takdirde âzamî kaç kişinin iştirak edebileceğini belirtmektedir. Tirmizî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı ve diğerlerinden (Tâbiîn ve Etbauttâbiîn) ilim ehli bu hadisle amel etmiştir. Deveye de, sığıra da yedi kişinin ortak olacağına hükmetmişlerdir. Bu, aynı zamanda Süfyan Sevrî, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'in de kavlidir..."

2- *Hanefiler* de bu ve bu mânada başka hadislerle ihticac ederek sığır ve deveye yedi kişinin iştirak edebileceklerini söylemişlerdir.

3- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın deveye on kişinin iştirak ettiğine dair rivayeti te'yid eden bir sahiheyn rivayeti, buna Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ganimet taksiminde yer verdiğini tasrih eder. Yâni ganimet taksiminde bir sığır yedi kişiye, bir deve on kişiye "eşit pay"lar olarak hesaplanmıştır.

4- Hanefî mezhebine göre ortakların Müslüman olması ve hepsinin de kurbana niyetle iştirak etmesi şarttır. Ama biri adak, diğeri akîka gibi farklı kurbanlara niyet edebilir. Paylaşmak isterlerse tartarak paylaşılır, göz kararı denen mücâzefe câiz değildir.

5- *İmam Mâlik* bir deve veya sığıra sayıca yediden fazla bile olsalar bir âile halkının iştirak edebileceğini söyler. Aynı âileden olmayanlar yediden az da olsalar iştirakleri câiz değildir.

1476 ٣- وعن حُجَيَّة بن عديّ قال: [قَالَ عَلِيٌّ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: الْبَقَرَةُ عَنْ سَبْعَةٍ. قِيلَ: فَإِنْ وَلَدَتْ؟ قَالَ: اذْبَحْ وَلَدَهَا مَعَهَا. قِيلَ: فَالْعَرْجَاءُ؟ قَالَ: إذَا بَلَغَتِ الْمَنْسَكَ. قِيلَ: فَمَكْسُورَةُ الْقَرْنِ؟ قَالَ: لاَ بَأْسَ. أُمِرْنَا أنْ نَسْتَشْرِفَ الْعَيْنَيْنِ وَالأُذُنَيْنِ]. أخرجه الترمذى.

ومعنى (الأَسْتِشْرَافِ) اختبار العين والأذن فتَتَأمَّلُ سلامتهما من آفة تكون بهما.

3. (1476)- *Huceyye İbnu Adiyy* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh):

"Sığır yedi kişi adına kesilir" demişti. Kendisine:

"Ya doğurmuşsa?" diye soruldu.

"Öyleyse yavrusunu da beraber kes!" buyurdu. Kendisine:

"Ya topalsa?" diye soruldu.

"Kesim yerine ulaşabildiyse tamam" dedi.

"Ya boynuzu kırıksa?" dendi.

"Zarar etmez. Biz göz ve kulaklarının sağlamlığını kontrol etmekle emrolunduk!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Edâhî 9, (1503).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayet, kurban edilmek üzere satın alınan hayvan doğurduğu takdirde onun da hemen kesilmesi gerektiğini ifade eder. Âlimler "Satmışsa bedelini tasadduk eder" demiştir.

2- Ayrıca, kurbanlık hayvanın göz ve kulaklarının sağlam olması gerektiğini belirtir. Kör hayvan veya kulağı dipten kesilmiş hayvan kurban olarak kesilemez.

Bu hadis, kesim yerine yürüyerek gidebilecek kadar topal hayvanın, boynuzunda kırıklık olanın kurban edilebileceğini ifade etmektedir. Bu rivayet kırıklığa bir had tayin etmiyor. Hadis bu mutlak ifadesiyle Hz. Ali'nin, boynuzu dipten kopmuş olan bir hayvanın bile kurban edilebileceği kanaatinde olduğunu göstermektedir. Ancak, yine Tirmizî'nin Hz. Ali (radıyallahu anh)'den yaptığı bir diğer rivayet boynuzu veya kulağı yarıya kadar kopmuş olan hayvanın kurban olmayacağını ifade eder:

نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نُضَحِّيَ بِأَعْضَبِ الْقَرْنِ وَالأُذُنِ

Ebu Hanife, Şâfiî ve Cumhur boynuzu kırık hayvanın, kırık miktarına bakılmadan kurban olabileceğine hükmeder. İmam Mâlik, kan akar ve hayvana kusur sayılacak durumda ise mekruh olacağına hükmetmiştir.

Meseleyi muhtelif rivayetlerle değerlendiren fukaha şu hükme varmışlardır:

★ Kurban kesilecek hayvanın şaşı, topal, uyuzlu ve deli olmasında, boynuzlu veya boynuzsuz veya boynuzun bir miktarı kırık bulunmasında, kulaklarının delinmiş veya eni yarılmış olmasında, kulaklarının uçlarından kesilip sarkık bir halde bulunmasında, dişlerinin azı düşmüş olmasında, tenasül uzvu bulunmayıp mecbub, burulmuş bir halde yaşamasında bir beis yoktur.

★ İki gözü veya bir gözü kör olan, dişlerinin ekserisi düşmüş veya kulakları kesilmiş olan, boynuzlarının biri veya ikisi kökünden kırılmış olan, kulağının veya kuyruğunun yarısından ziyadesi veya memelerinin başları kopmuş bulunan, kulakları veya kuyruğu hilkaten bulunmayan bir hayvan, kurban olamaz.

1477 ٤ - وعن نافع قال: [كَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَقُولُ فِي الضَّحَايَا: الْبُدْنُ الثَّنِيُّ فَمَا فَوْقَهُ]. أخرجه مالك.

« الثَّنِيُّ » من ذوات الظلف والحافر: مادخل في السنة الثالثة، ومن ذوات الخُفّ: مادخل في السنة السادسة.

4. (1477)- *Nâfi'* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu

anhümâ) kurbanlıkların: "Tırnaklılar (yani sığırlar) hakkında üçüncü senesine girmiş, veya geçmiş, etli ayaklılar (develer) hakkında da altıncı yaşına girmiş veya geçmiş olmasını" şart koşardı."[Muvatta,Hacc 147, (1, 380).]

1478 ٥ – وعن أبي أيوب رضي الله عنه قال: [ما كُنَّا نُضَحِّي إلاَّ بالشَّاة الْواحدة يذبحها الرَّجل عنه وعن أهل بيته ثمّ تباهى النَّاس بعدُ وصارت مباهاة]. أخرجه مالك والترمذى.

5. (1478)- *Ebu Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bizden biri, kendisi ve ailesi halkı için tek bir koyun kurban eder, (etinden hem yerler hem de başkalarına yedirirlerdi). Sonra insanlar, övünmeye başladılar ve (kurbanlar) bir övünme vâsıtası oldu." [Muvatta, Dahâya 10, (2, 486); Tirmizî, Dahâya 10, (1505); İbnu Mâce, Dâhâya 10, (3147).]

AÇIKLAMA:

1- Ebu Eyyub el-Ensârî (radıyallahu anh) hazretleri -Tirmizî'nin rivayetine göre- bir soru üzerine bu açıklamayı yapar.

2- Parantez içerisindeki ziyadeleri, hadisin Tirmizî'deki vechinden aldık.

3- *Ebu Eyyûb el-Ensârî* hazretleri, kurbanın Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında ihlâsla, sırf rıza-yı Bârî için kesildiğini, sonradan sünnet terkedilerek bir övünme ve iftihar vasıtası yapıldığını belirtmekte ve bu bozulmadan yakınmaktadır.

1479 ٦ – وعن ابن شهاب قال: [ما نحر رسـول الله ﷺ عنه وعن أهْلِ بيته إلاَّ بدنة واحدة أو بقرة واحدة]. أخرجه مالك.

6. (1479)- İbnu Şihab (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Veda haccı sırasında) kendisi ve âile halkı için sadece bir deve veya bir sığır kesmiştir." [Muvatta, Dâhâya 11, (2, 486).]

1480 ٧ – وعن ابن عمر رضي الله عنهما. [أنَّه كان يقول: لاتذبح البقرة إلاَّ عن إنسان واحد، ولاَ الشَّاة إلا عن إنْسان واحد، ولاَ البدنة إلاَّ عن إنسان واحـد؛ وقـال: لاَ يشترك في النُّسك الجماعة، إنَّما يكون ذلك في أهل البيت الواحد فقط]. أخرجه رزين.

7. (1480)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) demiştir ki: "Sığır, sadece (bir kimse için kesilir, koyun da bir kimse için kesilir, deve de bir kimse adına kesilir."

(Keza İbnu Ömer) derdi ki: "İbadet için kesilen hayvana cemaat iştirak edemez. İştirak olsa olsa aynı aile halkı arasında olur." [Rezîn ilâve etmiştir.]

1481 ٨– وعن أنس رضى الله عنه قال: [نَحَرَ النَّبِىُّ ﷺ سَبْعَ بَدَنَاتٍ بِيَدِهِ قِيَاماً وَضَحَّى فِي الْمَدِينَةِ كَبْشَيْنِ أَقْرَنَيْنِ أَمْلَحَيْنِ، يَذْبَحُ وَيُكَبِّرُ وَيُسَمِّي وَيَضَعُ رِجْلَهُ عَلَى صَفْحَتِهِمَا]. أخرجه الخمسة.

«الأَمْلَحُ» الذي كيون بياضه أكثر من سواده.

8. (1481)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ayakta olduğu halde yedi deveyi kendi eliyle kesti. Medine'de ise, boynuzlu ve alacalı iki koyun kurban etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* keserken tekbir getiriyor, besmele çekiyor ve ayağını hayvanların boyunlarının üzerine koyuyordu." [Buhârî, Hacc 117, 119, Cihâd 104, 126; Müslim, Edâhî 17, (1966); Tirmizî, Edâhî 2, (1494); Ebu Dâvud, Edâhî 4, (2793, 2794); Nesâî, Dahâyâ 28-31, (7, 219-230); İbnu Mâce, Edâhi 1, (3120).]

1482 ٩– وعن أبي سعيد رضى الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُضَحِّي بِكَبْشٍ أَقْرَنَ فَحِيلٍ يَنْظُرُ فِي سَوَادٍ وَيَمْشِى فِي سَوَادٍ وَيَأْكُلُ فِي سَوَادٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

والمراد اختيارُ الفحل على الخصيّ والنّعجة، واختيار نُبْله وعظم خَلْقه.

9. (1482)- *Ebu Said* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* boynuzlu erkek bir koçu kurban etti. Koç siyahın içinde bakar, siyahın içinde yürür, siyahın içinde yerdi." [Tirmizî, Edâhî 4, (1496); Ebu Dâvud, Dahâyâ 4, (2796); Nesâî,Dahâyâ 14, (7, 221); Müslim, Edâhî 19, (1967).]

AÇIKLAMA:

1- Koçun siyahta bakması gözünün etrafı siyah olmasıdır. Tasvirden anlaşılacağı üzere ağzının etrafı, bacakları siyah bir koyundu. *Müslim'in* rivayetinde *"siyah içinde yatan"* tâbiri geçer. Bu koçun önceki hadiste zikri geçen ve emlah olarak tasvir edilen koçdan ayrı bir hayvan olduğu söylenebilir. Çünkü emlah beyazı fazla olan siyahlı koyun mânasına gelir, alacalı diye tercüme etik. Bazı dilciler emlahı, saf beyaz olarak da

açıklamışlardır. Bu ikinci hadisteki koyunun "siyah içinde yatması" siyahının fazla, belki de tamamen siyah olabileceğini gösterir.

2- Koçun, *fahîl* olduğu bilhassa belirtilmiştir. Fahîl, iğdiş edilmemiş, husyeleri burulmamış demektir. Mamafih, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, husyeleri burulmuş koç da kurban ettiği şârihlerce belirtilmiştir.

1483 ١٠ – وعن أبى أمامة رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: خَيْرُ الأُضْحِيَةِ الْكَبْشُ، وَخَيْرُ الكَفَنِ الحُلَّةُ]. أخرجه الترمذى. وأخرجه أبو داود من رواية عُبادة بن الصامت بنحوه.

10. (1483)- *Ebu Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kurbanlığın en hayırlısı (boynuzlu) koçtur. Kefenin en hayırlısı da takımdır." [Tirmizî, Edâhî 18, (1517).]

AÇIKLAMA:

1- Âlimler: "Boynuzlu koçun diğerlerine üstün tutulması, cüsse yönüyle iriliği ve umumiyetle fiyatça da yüksekliği sebebiyledir" demişlerdir.

2- Kefenin hayırlısı hulledir deniyor. Hulle Arapça'da biri alt, diğeri üst olmak üzere iki parçalı giysiye denir. Ancak, hulle denebilmesi için her iki parçanın da aynı cinsten olması gerekir. Bunu dilimizdeki takım (elbise) tâbiri ile karşılayabiliriz.

Kefen hususunda Cumhur'un ittifak ettiği üzere erkekler için efdal olanı üç parçadır. Bu sebeple bazı şârihler: "Bu hadisten maksad: "İki parçalı kefenin tek parçalıdan efdal" olduğunu belirtmektir" demişlerdir.

Hulle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında -bazılarına göre- pamuktan mâmul çizgili bir kumaştır. Yemen'de îmal edilmektedir. Bu sebeple kefenlerin bundan yapılmasına hükmeden olmuşsa da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

الْبَسُوا من ثيابكم البياض فانها من خير ثيابكم وكَفِّنُوا فيها موتاكم

"Elbiselerinizden beyaz olanı giyin, zira o giysilerinizin en hayırlısıdır, ölülerinizi de onunla kefenleyin" gibi hadislerde beyazı tavsiye ettiğini gözönüne alınarak: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hulleyi tavsiyesi, o devirde onun te'mini daha kolay olduğu içindir" denmiştir.

1484 ١١ – وعن عائشة رضى الله عنها قالت: [نَحَرَ النَّبىُّ ﷺ عَنْ آلِ مُحَمَّدٍ فى حَجَّةِ الْوَدَاعِ بَقَرَةً وَاحِدَةً]. أخرجه أبو داود.

11. (1484)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccında, Muhammed âilesi için tek bir sığır kesti" [Ebu Dâvud, Menâsik 14, (1750).]

١٢ 1485 – وعن حَنَش قَال: [رأيتُ عَلِيّاً رضى اللهُ عنهُ ضَحّى بِكَبْشَيْنِ. وقَال: أَحَدُهُمَا عَنّى، وَالآخَرُ عَنْ رسول الله ﷺ. وقَال: أمرَنِى بذلك أوْ قال أوْ صانِى به فَلاَ أدَعُهُ أبَداً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

12. (1485)- *Haneş* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi gördüm, iki koç kesmişti. Dedi ki:

"Biri kendim için, diğeri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* için"

Hz. Ali (radıyallahu anh) ilâve etti:

"[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] böyle emretti -veya şöyle demişti: Böyle vasiyet etti- Ben (hayatta olduğum müddetçe ebediyyen terketmeyeceğim." [Tirmizî, Edâhi 1, (1495); Ebu Dâvud, Dahâya 2, (2790).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin kestiği bu kurban Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonrası için mevzubahistir. Ebu Dâvud, hadisi "Ölü Adına Kurban" adını taşıyan bir babta kaydeder. Onun kaydettiği hadis, kesilen iki koçun da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* adına olmaya da yorumlanabilecek bir üslub taşımaktadır. Ancak Hâkim'in bir rivayeti, Hz.Ali'nin, iki kendi adına, iki de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adına olmak üzere dört koç kestiğini sarih olarak ifade eder.

أنّهُ يضَحّى بِكَبْشَيْنِ عنِ النّبىّ ﷺ وبِكَبْشَيْنِ عن نَفْسِه...

Tirmizî, ölü adına kurban kesmeye, bir kısım âlimlerin cevaz verirken bir kısım âlimlerin câiz bulmadığını kaydeder. İbnu'l-Mübarek: "Ölü adına tasaddukta bulunmak, kurban kesmekten daha iyidir; şâyet kesecek olursa, kesen hiçbir şey yememeli, ölü adına tamamıyla tasadduk etmelidir" der. Gunyetu'l-Elmaî'de: "Ölü adına kurban kesilebilir diyen âlimlerin sözü delillere uygundur. Bunu caiz görmeyenlerin iddialarını te'yid edecek herhangi bir delil yoktur. Kabul edenlerinkinden daha kanî delil getirmedikçe onların sözü makbul değildir" denir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, ümmetinden Allah'ın bir-

liğine ve kendisinin peygamberliğine şehadet edenler adına da kurban kestiği muhtelif rivayetlerde gelmiştir.

İbnu Mâce'nin bir rivayeti şöyle:

انّ رسول الله ﷺ كان إذا اراد ان يضحّي اشترى كبشين عظيمين سمينين اقرنين املحين موجوءين فذبح احدهما عن امّته لمن شهد لله بالتّوحيد وشهد له بالبلاغ وذبح الآخر عن محمّد وعن آل محمّد ﷺ.

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), kurban kesmek istediği vakit iri, şişman, boynuzlu, alaca, husyeleri burulmuş iki koç satın alırdı. Birini ümmetinden Allah'ın birliği ve kendi peygamberliği için şehâdet edenler adına keserdi. Diğerini de Muhammed ve Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in ailesi adına keserdi."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde hayatta olan Ashab olduğu gibi, çok sayıda ölmüş olanlar da vardı. Öyleyse sağ ve ölü herkes "ümmeti"ne dahil idi.

1486 ١٣– وعن عروة: [أنّه كان يقول لبنيه يا بنيّ لا يهدين أحدكم لله شيئاً يستحي أن يهديه لكريم فإنّ الله تعالى أكرم الكرماء وأحقّ من اختير له]. أخرجه مالك.

13. (1486)- *Urve* (rahimehullah)'den anlattığına göre, evladlarına şöyle demiştir: "Evlâtlarım, sakın biriniz, bir büyüğe hediye edince utanacağı bir şeyi Allah için kurban sunmasın. Zîra Allah, büyüklerinin büyüğüdür ve O, en seçkine herkesten ziyâde lâyıktır." [Muvatta, Hacc 147, (1, 380).]

AÇIKLAMA:

Muvatta'da rivayetin aslında: "Büyüğüne hediye edince utanacağı deveden Allah için kurban sunmasın" şeklinde bizzat deve zikredilir.

Burada kurbanlıkların haysiyetli, değerli ve makbul bir hayvandan seçilmesi istenmektedir. Boynuzu kırık, gözü kör, dişleri dökük, kulağı kesik, son derece cılız, hastalıklı hayvanın kurban olarak kesilmesi, dinî emirlere karşı kişinin saygısızlığının ifadesi olur. Onun için bâriz ve müsellem kusurları taşıyan hayvanların kurban edilmesi peşinen yasaklanmıştır. Bu mevzuda âyet-i kerime şöyle:

ومن يعظّم شعائر الله فإنّها من تقوى القلوب (Hacc 32). **"Allah'ın şeâirine kimler saygı gösterirse bu onların kalplerindeki takvadan olur."** Müfes-

sirlerin bir kısmı: "Burada geçen şeâir'den maksad, kurban edilmek üzere işâretlenmiş hayvandır, bunlara tâzimden maksad da hayvanlarının kıymetlilerinden kurban kesmektir" demiştir. Keşşaf ve Fahreddin-i Râzî'nin açıklamasıyla bu onun irisini, semizini, güzelini, fiyatı yüksek olanını seçmekle, satınalırken pazarlığı terketmekle gerçekleşir. Selef üç şeyde pahalıyı seçer, pazarlık yapmazmış: Hacc kurbanı (hedy), kurban bayramında kesilen kurban (uhdiye) ve köle.

Allah'ın şeâiri deyince, bir kısım müfessirlerimiz de, dinimizin koyduğu her çeşit emir ve yasakları, farz ve vacibleri, ibadetleri, hukuku anlamış, bunlara ihlâsla riâyeti şeâire hürmet ve tâzim olarak değerlendirmiştir. Haccla ilgili menâsik ve kurban, bu nokta-i nazardan da âyet-i kerimenin mânasına dahil olur."

ÜÇÜNCÜ FASIL

KURBAN OLABİLECEK HAYVANLAR

1487 ١ـ عن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ تَذْبَحُوا إلاَّ مُسِنَّةً إلاَّ أنْ يَعْسُرَ عَلَيْكُمْ فَتَذْبَحُوا جَذَعَةً مِنَ الضَّأْنِ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائى.

«المُسِنَّةُ» التي لها سنون، والمراد: الكبيرة التي ليست من الصغار.

1. (1487)- Hz.Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Yıllanmış (yaşını başını almış) hayvanlardan kurban kesin. Böylesini bulmakta zorluk çekerseniz o başka. Bu taktirde koyundan bir kuzu kesiverin" buyurdular." [Müslim, Hacc 13, (1963); Ebu Dâvud, Dahâya 5, (2797); Nesâî, Dahâya 13, (7, 218).]

AÇIKLAMA:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* normalde kurbanlığın çok körpe, çok yaşlanmış olmasını temenni etmiyor. Önceki hadiste açıklandığı üzere, Allah için yapılacak bağışların kıymetli, gözde cinsten olması efdaldir. Âyette beyan edilen **"Allah'ın şeâirini büyüklemek, tâzim etmek"** emri, kurbanda, hayvanın her yönden mümtazını tercihle yerine gelir. Çok yaşlı hayvan kartlaşmıştır, çok körpesi fazla et vermez. Öyle ise biraz yaşını başını almış olanlardan tercih edilmesi esastır. Hadiste gelen müsinne tâbiri koyun, keçi gibi hayvanlarda bir yaşını doldurmuş, sığır nevinden olanlarda -ki manda da buraya dahildir- iki yaşını, devenenin beş yaşını doldurmuş olanları için kullanılır. Yıllanmış veya yaşını başını almış tabirleri kısmen bu mânayı ifade eder.

Hadis-i şerif "bulmakta zorluk çekerseniz" diyerek istisnâî bir duruma dikkat çeker... Buradaki zorluk ideal vasıfta söylenen hayvanın yokluğu olabilir, veya fiyat yönüyle yüksekliği sebebiyle te'mini maddî zorluk çıkarır. Bu durumda koyun yavrusundan yaşını doldurmamış olsa

bile kurban yapılabilecektir. Yavru, diğer koyunlardan tefrik edilemeyecek kadar iri olması halinde ise, yıllanmış koyunun bulunması halinde de kesilebilir, müsâvidir. Abdullah İbnu Ömer'den rivayete göre, müsinne olan koyun varken, yaşını doldurmayanın kesilmesi caiz değildir. Hattâ sadedinde olduğumuz hadis de bu hükmü te'yid eder. Ancak Cumhur-u fukahâ bu hükmü istihbâba hamlederek, gösterişli koyun yavrusunun, yıllanmış koyunun varlığına rağmen kesilebileceğini ifade etmiştir. Kuzunun yine de altı ayını doldurmuş olması şart koşulmuştur. Oğlaktan, yâni bir yaşını doldurmayan keçi yavrusundan kurban kesilmesi tecviz edilmemiştir. Müteâkib rivayette görüleceği üzere *Ukbe İbnu Âmir, Zeyd İbnu Hâlid* ve *Ebu Bürde* gibi bazı sahabelerin oğlak kurban etmelerine dair gelen rivayet onlara mahsus cevaz olarak değerlendirilmiştir.

Vahşî sığırın yedi kişi için, geyiğin bir kişi için kurban kesilebileceğine de fetva verilmiştir.

1488 ٢– وعن عُقْبَةَ بن عامر رضي الله عنه. [أنَّ النَّبيَّ ﷺ أعْطاه غَنَماً يقْسِمُها بين أصْحابِه فبقِيَ عتودٌ فذكره للنبيِّ ﷺ فقال: ضَحِّ أنْتَ به]. أخرجه الخمسة إلا أبا داود.

وفي رواية: جَذَعٌ؟ فقال ضَحِّ به.

«العَتُودُ» من أولاد المعز: ما رعى وقوى وأتى عليه حول. «والجَذَعُ» من الشاء: ما دخل في الثانية، ومن البقر والحافر: ما دخل في الثالثة، ومن الإبل: من دخل في الخامسة.

2. (1488)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabı arasında taksim edilmek üzere bir miktar davar vermişti. Dağıtım yapılınca geriye bir oğlak arttı. Ukbe durumu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verince:

"Onu da sen kurban et!" buyurdu."

Bir rivayette (artık Ukbe'ye kalan) bir ceze'dir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "(Sen de) onu kurban et!" demiştir. [Buhârî, Edâhî 7, 2; Vekâlet 1, Şirket 12; Müslim, Edâhî 15, (1965); Tirmizî, Edâhî 7, (1500); Nesâî, Dahâya 13, (7, 218); İbnu Mâce, Edâhi 7, (3138).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayette oğlaktan kurban kesilebileceği ifade edilmektedir, zîra atûd, otlayacak derecede büyümüş olan keçi yavrusuna denir. Bir

yıllık yavruya dendiğini söyleyen olmuşsa da, İbnu Battal beş aylığa da atûd dendiğini belirtir.Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kayıtlı olarak ruhsat verdiğine göre, yaşına ulaşmamış olduğu açıktır. Önceki hadiste de belirttiğimiz üzere, oğlaktan kurban birkaç sahabeye tanınan hususî bir cevaz olarak değerlendirilmiş, ümmete tecviz edilmemiştir. Zîra Buharî'de, kurbanını namaz kılınmazdan önce kesmiş olan Ebu Bürde'ye tekrar kesebilecek bir keçi yavrusuna sâhib olduğunu söyleyince, şöyle diyerek ruhsat verir: *"Onu kes, ancak bundan böyle senden başkasına bu câiz değildir."* Keza, sadedinde olduğumuz hadisin Beyhakî'de gelen vechinde: ولا رخصة فيها لاحد بعدك *"Bunu yapmada senden sonra kimseye cevaz yok"* denmiştir.

2- Rivayet Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, ashabına, kurban edilmek üzere kendi mülkünden veya ganimetten kurbanlık davar dağıttığını ifade etmektedir. Davar diye tercüme ettiğimiz ğanem, koyun, keçi, oğlak, kuzu hepsini ihtiva edebilir. Burada en azından keçi ve oğlakların bulunduğu anlaşılmaktadır.

Ulemâ bu hadise dayanarak, imamın muhtaç halka beytulmal (hazine)den yardım edebileceği hükmüne varmıştır.

3- *Ceze'* şeklindeki ziyadeye gelince: *Ceze',* bir bakıma ehlî hayvanların yavrusuna denir. İbnu Hacer'in açıklamasına göre, bir yaşını dolduran veya doldurmayan yavruya denmektedir. Bazıları 6 aylık, 8 aylık, 10 aylık gibi farklı rakamlar ileri sürmüştür. *İbnu'l-Arabî* bu rakamları hayvanların cinsine göre takdir ederek: "Koyun yavrusu 6 aylıkken, keçi yavrusu yılını doldurarak, sığır üçüncü yılını, deve beşinci yılını doldurarak kendi cinslerinde ceze' seviyesine ulaşırlar." der.

1489 ٣ — وعن عاصم بن كُلَيب عن أبيه عن مُجَاشِع السُّلَمى الصحابى رضى الله عنه أنَّ رسول الله ﷺ قال: الجَذَعُ مِنَ الضَّأْنِ يُوفِّي مَا يُوفِّي مِنْهُ الثَّنِيُّ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

3. (1489)- *Asım İbnu Küleyb* babasından, o da Mücâşi' es-Sülemî (radıyallahu anh)'den haber veriyor. Onun rivayeti üzere: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Koyunun kuzusu, keçiden ikinci yaşına basanın gördüğü vazifeyi görür" buyurmuştur. [Ebu Dâvud, Dahâya 5, (2799); Nesâî, Dahâya 13, (7,219); İbnu Mâce, Edâhi 7, (3140).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen seniyy, yaşını doldurmuş keçi yavrusuna denir.

Bâzı yerlerde şişek tâbir edilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, koyun yavrusunun 6 ayını tecâvüz edenlerin keçi yavrusundan bir yıllık olanına bedel olabileceğini belirtir. Önceki hadiste ceze' neye dendiğini belirtmiştik. İbnu'l-Arabî, besi hayvanlarının en hızlı gelişeninin koyun olduğunu söyler. Bu sebeple koyunun altı aylığına ceze' denebileceği halde, keçinin bir yaşını dolduranına ceze' denebileceğine dikkat çeker. Mamafih sadedinde olduğumuz hadisin mefhumu bu açıklamaya muvafık gelmektedir.

Hadisin Ebu Dâvud'daki aslı, bu bahsin daha açık anlaşılmasına yardım eder. Küleyb (rahimehullah) der ki: "Biz Ashab-ı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan Benî Süleymli Mücâşî adında biriyle beraberdik. Koyun azalmış, kıymet kazanmıştı. Hemen bir münâdiye emrederek şöyle ilan ettirdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Ceze' (denecek seviyeye gelmiş kuzu), yaşını doldurmuş keçinin îfa edeceği borcu îfa eder."

DÖRDÜNCÜ FASIL

KURBAN OLAMAYACAK HAYVANLAR

1490 ١– عن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَمَرنَا رسولُ الله ﷺ أنْ نَستَشْرِفَ العَيْنَ والأُذُنَ، وأنْ لاَ نُضَحِّيَ بِمقَابَلَةٍ، وَلاَ مُدَابَرَةٍ، وَلاَ شَرْقَاءَ، وَلاَ خَرْقَاءَ]. أخرجه أصحاب السنن.

« المقابلةُ » التي قطع من مُقَدَّمِ أُذُنِها قطعة وتُركت مُعَلَّقة فيها كأنها زَنَمة.

« والمدَابَرة » التي فعل بها ذلك من مُؤَخرِ أذنها. واسم الجلدة فيهما الإقبالة والإدبارة.

« والشَّرقَاءُ » التي شُقَّت أُذنها فهي شاة شَرقاء.

« والخَرقَاءُ» من الغنم: التي في أذنها خَرْق، وهو ثقْب مُستَدير.

1. (1490)- Hz.Ali (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (kurbanlık olarak keseceğimiz hayvanın) göz ve kulaklarına dikkat etmemizi, *"Kulağı önden delinmişi veya arkadan delinmişi veya ortadan yarılmışı, veya yuvarlak delinmişi kurban yapmayın"* diye emretti." [Tirmizî, Edâhî 6, (1498); Ebu Dâvud, Dahâya 6, (2804, 2805, 2806), Nesâî, Edâhî 10, (7, 217); 11, 12, İbnu Mâce, Edâhî 8, (3142).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis kurban kesmeye mâni, hayvandaki bazı vasıfları belirtmektedir:

Mukâbele: Kulağının önünden bir parçası kesilip, kesilen parça sallanır vaziyette bırakılmış olan hayvana denmektedir.

Müdâbere: Belirtilen şekilde kulağın arka kısmından bir miktarı kesip, kesilen kısmı sallanmaya terkedilen hayvan.

Şarkâ': Kulağı ortadan boylamasına ikiye yarılan hayvan.

Harkâ': "Bu da kulağı yuvarlak şekilde oyularak delik açılan hayvandır.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu şekilde enlenmiş olan hayvanların kurbanlık olamayacağını duyurarak, hayvana eziyet verecek olan bu davranışlardan da onları korumuş olmaktadır.

3- Hadisin bazı vecihlerinde, *"Gözünün biri (veya her ikisi) de kör olanı kurban etmeyin"* ziyadesi vardır.

1491 ٢ – وعن عبيد بن فيروز عن البراء رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ لاَ يَجُوزُ في الأضَاحِي العوراء بيّن عورها، والمريضة بيّن مرضها، والعرجاء بيّن عرجها، والعجفاء الّتي لا تنقى]. أخرجه الأربعة.

«العجف» الهزال» والضّعف. والنّقى: المخ.

2. (1491)- *Ubeyd İbnu Fîrûz, Berâ* (radıyallahu anh)'dan naklen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini rivayet etmiştir:

"Kurbanlıklarda körlüğü belli olan kör, hastalığı açıkca belli olan hasta, (yürümeye mâni olacak derecede) topallığı açık olan topal, iliği kurumuş zayıf hayvanın kurban edilmesi caiz değildir." [Muvatta, Dahâyâ 1, (2, 482); Tirmizî, Edâhî, 5, (1497); Ebu Dâvud, Dahâya 6, (2802); Nesâî, Dahâyâ 5,6, 7, (7, 214, 215).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Berâ (radıyallahu anh)'nın bu açıklamayı, *"Kurban için hangi hayvanlar câiz olmaz?"* diye vâki bir sual üzerine yaptığı belirtilir.

2- Rivayetin Ebu Davud'daki vechinde, "hayvanın (bacağında yürümesine manı olacak derecede) kırık bulunması" da zikredilir.

3- *Hattâbî* der ki: "Bu hadiste, kurbanlıklarda görülecek küçük ve hafif kusurların zarar vermeyeceğine delil vardır. Çünkü "körlüğü belli olan kör", "açıkça belli olan hasta", "iliği kurumuş zayıf" şeklinde kayıt konmuştur."

4- *Nevevî* de şunu söyler: "Hadiste mezkur olan dört kusurdan birinin hayvanda bulunması halinde kurbanın câiz dmayacağında ulemâ icma etmiştir. Keza onlar ayarındaki veya onlardan daha kötü kusurlar

da aynı hükme tâbidir. Sözgelimi iki gözün körlüğü, ayağından birinin kopuk olması gibi..."

1492 ٣ – وعن يزيد ذى مصر قال: [أَتَيْتُ عُتْبَةَ بنَ عَبْدِ السُّلَمِيَّ فقلتُ: يَا أَبَا الْوَلِيدِ؟ إنِّي خَرَجْتُ أَلْتَمِسُ الضَّحَايَا فَلَمْ أَجِدْ شَيْئاً يُعْجِبُنِي غَيْرَ ثَرْمَاءَ فَكَرِهْتُهَا فَمَا تَقُولُ؟ قَالَ: أَفَلاَ جِئْتَنِي بِهَا؟ قُلْتُ: سُبْحَانَ اللّهِ! تَجُوزُ عَنْكَ وَلاَ تَجُوزُ عَنِّي؟ قَالَ: نَعَمْ أَنْتَ تَشُكُّ وَأَنَا لاَ أَشُكُّ. إنَّمَا نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ: عَنِ الْمُصْفَرَةِ وَالْمُسْتَأْصَلَةِ وَالْبَخْقَاءِ وَالْمُشَيَّعَةِ وَالْكَسْرَاءِ].

«فالْمُصْفَرَةُ» التي تُسْتَأْصَلُ أُذُنُهَا حتى يبدُوَ صِمَاخُهَا.

«وَالْمُسْتَأْصَلَةُ» التي تُسْتَأْصَلُ قَرْنُهَا من أصله.

«وَالْبَخْقَاءُ» التي تُبْخَقُ عينها.

«والْمُشَيَّعَةُ» التي لا تتبع الغنم عجفاً وضعفاً.

«والْكَسْرَاءُ» الكسيرةُ. أخرجه أبو داود.

3. (1492)- *Yezid Zî-Mısr* anlatıyor: "Utbe İbnu Abd es-Sülemî'ye gelip:

"Ey Ebu'l-Velid! Kurbanlık almak için çıkmıştım, hoşuma giden bir şey bulamadım. Azıları dökülmüş bir şey vardı, ona da gönlüm razı olmadı. Siz ne dersiniz?" diye sordum.

"Onu bana getirmedin mi?" demesin mi.?

"Sübhanallah, dedim, yani o, senin için câiz de benim için mi câiz değil?"

"Evet, öyledir, dedi. Sen şüphe ediyorsun, ben etmiyorum. Bilesin ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şunları yasakladı: "Kulağı dibinden kesik, boynuzu dibinden çıkmış, gözünün biri oyulmuş, (zayıflığı, dermansızlığı sebebiyle sürüden kalıp) yatır olmuş, ayağı kırılmış." [Ebu Dâvud, Dahâyâ 6, (2803).]

BEŞİNCİ FASIL

KURBANLIĞIN İŞARETLENMESİ

1493 ١ - عن ابن عباس رضى الله عنهما. قال: [صلّى رسولُ الله ﷺ بذى الحُلَيفة الظُّهرَ ثمَّ دعا بناقته فأشعرها في صفحة سنامها الأيمنِ وسلت الدَّم عنها وقلَّدها نعلين ثمَّ ركب راحلته فلمَّا استوت به على البَيْداءِ أهلَّ بالحجِّ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، واللفظ لمسلم وأبى داود.

1. (1493)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zülhuleyfe'de öğle namazını kıldı, sonra kurbanlık devesini getirip hörgücünün sağ yanına nişan vurdu, kan akıttı, (boynuna) iki tane nalın taktı. Sonra binek devesine atladı. Beydâ düzlüğüne ulaşınca, hacca niyet ederek telbiye getirdi." [Müslim, Hacc 205, (1243); Tirmizî, Hacc 67, (906); Ebu Dâvud, Menâsik 15, (1752); Nesâî, Hacc 63, (5, 170-172); İbnu Mâce, Menâsik 96, (3097).]

AÇIKLAMA:

1- Kurban olarak ayrılan hayvanın önceden işaretlenmesi, cahiliye devrinden beri Araplarda âdetti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Veda haccı sırasında bu geleneğe uymuş, kurbanlık devesini, rivayette görüldüğü üzere nişanlamıştır.

Nişanlamaktan maksat, kurbanlık olduğunu gösteren işaretler vurmaktır. Rivayette iki işaret mevzubahistir:

a) İş'ar: Bu, devenin hörgücünü bıçakla çizip kanatmaktır. Böylece, hörgücünden sağ yan tarafa sızan kan, devenin üstünde kuruyarak kurbanlık olduğunu gösteren bir işaret meydana getiriyordu.

b) Taklid: Taklid, kelime olarak takmak mânasına gelir. Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm), âdet üzere devesinin boynuna iki adet nalın takıyor. Şârihler, kurbanlık olduğuna alâmet olmak üzere nalından başka şeylerin takılmasının caiz olduğunu belirtirler. Nalın iki değil bir de olabilir. "Nalın takmanın hikmeti, onda yolculuk işareti bulunmasıdır" denmiş, başka te'viller de yapılmıştır.

2- Nişanlamak, hayvanın kurbanlık olduğunu belirtmek, diğer hayvanlardan kolayca tefrik etmek içindir. Ayrıca dinî bir şeâirin ilânıdır. Bu bakımdan, Cumhur tarafından müstehab addedilmiştir. Ancak Ebû Hanife hazretleri hayvanın sırtını kanatmaya bid'at der.

İmam Malik'e göre devenin hörgücünü sol tarafından çizmelidir.

3- Kurban koyun ise, boynuna bir nişan takmak bütün ulemâca müstehabdır. Sadece İmam Mâlik, muhâlefet ederek "koyuna hiçbir şey takılmaz" demiştir. Bazı âlimler: "İmam Mâlik bu hadisi görmemiş olabilir" diye yorumlamıştır.

Koyunun sırtı çizilmez, ulemâ bunda da ittifak eder. Gerekçe olarak, koyunun yaraya tahammül edemeyeceği ve sırtı tüylü olması sebebiyle kanın görülmeyeceği söylenir.

4- Nişanlama meselesinde, umumiyetle sığırla deve aynı hükme tâbi tutulmuştur: Sırtı çizilebilir, boynuna bir şey takılabilir.

1494 ٢ – وفي رواية للخمسة عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أَهْدَى رسولُ الله ﷺ غَنَماً فَقَلَّدَها].

«الإشْعَارُ» تَعْلِيمُ الهَدْيِ بشيءٍ يُعْرَفُ به أنه هدىٌ، وكانوا يَشُقُّونَ أَسْنِمَةَ الهدي ويُسِيلُونه، والدمُ يسيلُ منه فيعرف أنه هدى فلاَ يُتَعَرَّضُ له. وقوله «وَسَلَتَ الدَّمَ» أى مسحه.

2. (1494)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'nin bir rivayetine göre, "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurban olarak davar sevketti ve koyunlara işaret taktı." [Buhârî, Hacc 110, Edâhî 15; Müslim, Hacc 359, (1321); Tirmizî, Hacc 70, (909); Ebu Dâvud, Menâsik 15, (1755); Nesâî, Hacc 69, (5, 173, 174); İbnu Mâce; Menâsik 95, (3096).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kâbe'ye kurban edilmek üzere koyun da sevkettiğini göstermektedir. Veda haccı ile alâkalı

rivayetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın deve kurban ettiğini ifade ettiği için bu rivayeti vak'aya uygun görmeyerek ta'lîl etmek isteyen ve hatta: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* koyun sevketmemiştir ki, koyuna işaret takmış olsun" diyen olmuştur. İbnu Hacer: "Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koyun kurban ettiğine yeterli bir delildir. Muhakkak ki, Veda haccından önce bu kurbanı sevketmiştir" diyerek cevap verir.

1495 ٣- وعن وكيع، أنه قال: [إشْعَارُ الْبُدْنِ وَتَقْلِيدُهَا سُنَّةٌ. فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الرَّأْيِ: رُوِيَ عَنِ النَّخَعِيِّ أَنَّهُ قَالَ مُثْلَةٌ. فَغَضِبَ، وقال: أَقُولُ لَكَ أَشْعَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بُدْنَهُ وَهُوَ سُنَّةٌ، وَتَقُولُ رُوِيَ عَنْ فُلَانٍ، مَا أَحَقَّكَ أَنْ تُحْبَسَ ثُمَّ لَا تَخْرُجَ حَتَّى تَنْزِعَ عَنْ هٰذَا]. أخرجه الترمذى.

«المثلة» الشهرة وتشويه الخِلْقة كَجَدْعِ الأنف وغيره.

3. (1495)- *Vekî'* (rahimehullah): "Kurban olacak deveye nişan vurup, boynuna alâmet takmak sünnettir" demişti. Ehl-i reyden birisi kendisine:

"Nehâî'den, bunun müsle (eziyet) olduğu rivayet edilmiştir" dedi. Vekî 'kızarak:

"Ben sana "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devesine işaret vurdu, bu sünnettir" diyorum, sen bana: "Falandan rivayet edildi" diyorsun. Sen hapse tıkılıp şu sözünden vazgeçinceye kadar salınmamaya ne kadar lâyıksın!" der. [Tirmizî, Hacc 67, (906).]

AÇIKLAMA:

İşaret vurmak diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı iş'ar'dır. Az önce açıkladığımız üzere bu, devenin hörgücünü bıçakla çizip kanatmaktır. Müsle ise canlı için, işkence yapmak, eziyet etmek mânasında kullanılır. Aslında kulak kesmek, burun koparmak gibi yaratılışı çirkinleştirici kötü muâmelelerdir, hakaret olsun diye düşman ölülerine bu çeşit tecâvüzler, câhiliye devrinde yapılırdı.

İbrahim Nehâî'nin ve -Tirmizî'deki metinde kaydedildiği üzere- Ebu Hanife (rahimehumâllah)'nin iş'ar'a müsle demesi, bâriz bir şekilde sadedinde olduğumuz hadise muhaliftir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın istihsan ettiği, bizzat icra ettiği bir ameli, burada görüldüğü şekilde kötülemek, ne İmam-ı Âzam'dan ne de İbrahim Nehâî'den beklenmez.

Bunlar şeriat-ı garrânın en küçük meselesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en tâlî bir sünneti için bile hayatlarını verecek derecede dinin şeâirine bağlı büyüklerdir.

O sözün İmâm-ı Âzam'a nisbeti şayet doğruysa yüce imamın, sadedinde olduğumuz hadis-i şerîfi işitmemiş olması mevzubahis olur.

İÇİNDEKİLER